

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

TIRHALA KAZASI'NIN SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI
(XV-XVI. YÜZYIL)

Hazırlayan
Muhittin KUL

Danışman
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Doktora Tezi

MAYIS 2018
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

TIRHALA KAZASI'NIN SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI
(XV-XVI. YÜZYIL)

(Doktora Tezi)

Hazırlayan
Muhittin KUL

Danışman
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SDK 2013-4614 kodlu proje ile desteklenmiştir.

MAYIS 2018
KAYSERİ

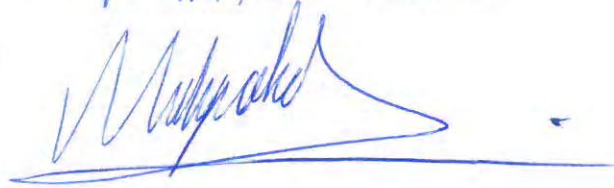
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı

Mehmettin Kuc

İmza :

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: Tırhala Kazanım Sosyal ve İktisadi
Yapısı (XV-XVI. Yüzyıl)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 333 sayfalık kısmına ilişkin, 21.05/2018 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % 3 dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 21.05.2018

Adı Soyadı: Muhittin Kul
Öğrenci No: 493.0641107
Anabilim Dalı: Tarih
Bilim Dalı: Yeniçağ
Program Adı: Doktora

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Danışman: Adı/İmza

Öğrenci Adı/İmza

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

Turbula Kesi'nin Sosyal ve İktisadi Yapısı (XX-XVI. Binyıl)..... adlı Yüksek Lisans / Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Muhittin Koc
Muhittin Koc

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Danışman

M. İnce

PROF. DR. H. AHİ SAĞINCI

ABD Başkanı

H. A. Sağinci

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI danışmanlığında Muhittin KUL tarafından (XIV-XV-XVI) hazırlanan "Türkiye Konserinin Sosyal ve İktisadi Açısı"

adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.....TARİH..... Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

04.05.2018

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Üye : Prof Dr. Levent KAYAPINAR

Üye : Prof. Dr. Özen TOK

Üye : Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Üye : Doç. Dr. İbrahim Ethem ÇAKIR

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 21/05/2018 tarih ve(9).....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

21.05.2018

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü
III

ÖNSÖZ

Tırhala'nın XV. ve XVI. yüzyıllarının birkaç yönden incelendiği bu çalışma, giriş bölümü dışında dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ilk kısmında yapılan incelemenin ana kaynakları olan tahrir defterleri değerlendirilmiş, akabinde Tırhala'nın Osmanlı hâkimiyeti öncesi ve fetih süreci, kronikler ve araştırma eserler vasıtasıyla derinlemesine yansıtılmaya çalışılmıştır.

İncelemenin birinci bölümünde, şehrin fizikî yapısı ve bu yapıya etki eden etmenler, şehirdeki yönetim kurumları ele alınmış, bunların şehrin gelişimine yaptıkları katkı işlenmiştir. Bu bölümün ikinci kısmında, şehirdeki ehl-î örf ve ehl-î şer taifesinin XVI. yüzyılın sonuna kadar Tırhala'daki varlığı üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, tahrir defterleri ile birlikte diğer arşiv vesikalarından elde edilen veriler ışığında, şehrin sosyal yönden inkişafına etki eden ana etmenlerden vakıflar incelenmiş, şehir ve kazada görülen asayiş olaylarına değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, Tırhala'nın mahalleleri ve demografik durumu bütün yönleriyle ortaya konulması hedeflenmiş, bunun için ilk olarak şehir merkezindeki yerleşmeler, farklı din mensubları arasındaki nüfus gelişimi, bu gelişime etki eden faktörler derinlemesine işlenmiştir. Şehir dışındaki kır yerleşim birimleri, buradaki nüfusun yapısı ve hareketliliği ve Müslümanların fetihten itibaren şehir haricinde taşradaki durumu da yansıtılmıştır. Son olarak şehir ve taşra nüfusu bir bütün olarak ele alınmış, farklı din grublarının nüfus içindeki payı, şehir ve taşra nüfusunun birbirlerine kıyası gibi unsurlarla birlikte kaza nüfusunun yapısı anlatılmıştır.

Son bölümde, Tırhala'nın şehir ve taşra zemininde genel iktisadi vaziyeti incelenmiş, şehrin bulunduğu coğrafi konumun iktisadi yapıya etkisine, bu yapı içinde hangi alanın daha ağırlıklı olduğu sebep ve sonuçlarıyla açıklanmıştır. Kazadaki vergilendirme, zirai üretim, hayvancılık ve sanayi işletmelerine değinilmiş, akabinde Tırhala'nın toprak idaresi ve bunların paylaşımı incelemeye yansıtılmıştır.

Yapılan bu tez çalışmasında danışmanlığımı üstlenen, gerekli uyarı ve önerileriyle çalışmanın olgunlaşmasına katkıda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Mehmet İnbâşî'ya minnet duygularımı ifade etmek isterim. Yine yapılan bu çalışmanın

Yunanistan ayağında Tırhala şehrini yerinde görmek için yapılan araştırma gezisi için yardımcı olan ve yönlendirmeleriyle doğruya ulaşmamıza katkı sunan Prof. Dr. Levent Kayapınar'a ayrıca teşekkür etmek isterim. Yunanistan'da şahsımı güleryüze karşılayan ve her türlü kolaylığı sağlayan Kozani Devlet Arşivi eski çalışanı Kostas Kamburidis'e, arşiv çalışanlarına, Tırhala'da mihmandarlığımı yapan Katherina'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Arşiv çalışmalarının en önemli ayağı olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul), Tapu Kadastro Kuyudu Kadime Arşivi (Ankara), Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (Ankara), Süleymaniye Kütüphanesi (İstanbul), İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İstanbul) çalışanlarına gösterdikleri kolaylık ve güler yüzdendir dolayı teşekkür ederim.

Yapılan incelemenin düzenlemelerinde zaman yetersizliğine rağmen yoğun bir mesai harcayan ve tezin olgunlaşmasında emeği geçen Yrd. Doç. Dr. Eyüp Kul'a, İngilizce Fransızca ve Yunanca çeviri için gereken yerlerde yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Malik Yılmaz'a, Yrd. Doç. Dr. Ayşe Çelebioğlu'na ve Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal Gümüş ve eşi Florentina Gümüş'e teşekkür ederim.

**TIRHALA KAZASI'NIN SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI
(XV-XVI. YÜZYIL)**

Muhittin KUL

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Doktora Tezi, Mayıs 2018

Danışman: Prof. Dr. Mehmet İnbaşı

ÖZET

Yapılan bu çalışmanın ana amacı fethinden XVI. yüzyıla kadar olan süreçte Tırhala kazasının idarî, iktisadi, sosyal ve demografik yapısını ortaya koymaktır.

Çalışma bir giriş ve dört bölümden oluşmakta olup, giriş kısmında incelemenin ana kaynakları anlatılmış, akabinde Tırhala şehrinin fetihden önce ve sonra geçirdiği tarihi dönem yerli-yabancı araştırma eserleri ile kronikler vasıtasıyla incelemeye yansıtılmıştır. Birinci bölümde, şehrin fizikî yapısı ve bu yapıya etki eden çeşitli etmenler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, şehirdeki idareci zümre ve yine sosyal hayatın destekçisi vakıflar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, şehir ve kazanın nüfus yapısı ve özelliği hem ayrı ayrı hemde birlikte değerlendirilmiştir. Son bölümde ise şehir ve kazanın genel iktisadi yapısı, zirai üretim ve toprak tasarruf şekilleri hakkında bilgi verilmiştir.

Yapılan çalışmanın sonucunda, Tırhala şehri ve kazasının sadece Tesalya bölgesi değil, aynı zamanda diğer Balkan şehirleri arasında da coğrafi, iktisadi, sosyal ve demografik yapısıyla önemli bir konumda olduğu, zaman içinde bir Osmanlı şehri hüviyetine kavuştuğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Balkanlar, Rumeli, Tesalya, Tırhala, Şehir Tarihi, İktisadî, Sosyal ve Demografik Yapı.

**THE SOCIAL AND ECONOMIC STRUCTURE OF THE TIRHALA
TOWN (XV-XVI. CENTURY)**

Muhittin KUL

Erciyes University, Social Sciences Institute

Ph.D thesis, May 2018

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

ABSTRACT

The main purpose of this study is to reveal the administrative, economic, social and demographic structure of the Tırhala town from the conquest to the 16th century.

The study consists of an introduction and four chapters. The main sources of the study are described in the introduction. After that the historical period of the city of Tırhala before and after the conquest was reflected in the examination through the chronicles of domestic and foreign research works. In the first chapter, the physical structure of the city and various factors affecting this structure are emphasized. In the second chapter, the administrators in the city and foundations supporting the social life were discussed. In the third chapter, the population structure and the characteristics of the city and the town were evaluated separately and together. In the last chapter, information has been given about the general economic structure, agricultural, production and land-saving forms of the city and the district.

As a result of this study, it has been determined that Tırhala city and its town is not only located in the region of Tesalya but also in other Balkan cities with its geographical, economic, social and demographic structure, it has gained an Ottoman city identity over time.

Keywords: Ottoman Empire, Balkans, Rumeli, Tesalya, Tırhala, City History, Administrative, Economic, Social and Demographic Structure, 15-16th Century.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xviii
RESİMLER LİSTESİ.....	xix

GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN MAHİYETİ VE KAYNAKLARI.....	1
II. TIRHALA'NIN ADI COĞRAFI KONUMU VE TARİHİ.....	11
II. I. Tırhala'nın Adı.....	11
II. II. Coğrafi Konumu	12
II. III. Tarihçesi.....	13
II. III. I. Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Tırhala	13
II. III. II. Tırhala'nın Osmanlı Hâkimiyetine Geçiş ve Sonrası.....	16
III. TIRHALA'NIN OSMANLI İDARİ TAKSİMATINDAKİ YERİ	29
III. I. Rumeli Eyaleti	29
III. I. I. Tırhala Sancağı'nın Teşkilatlanması.....	32
III. I. II. Tırhala Kazası Nahiyelerinin Oluşum Süreci.....	37

BİRİNCİ BÖLÜM

TIRHALA ŞEHRİNİN FİZİKİ VE İDARİ YAPISI

1.1. ŞEHRİN FİZİKİ YAPISI	40
1.1.1. Yönetim Örgütlerine Ait Yapılar	45
1.1.1.1. Kale.....	46
1.1.1.2. Saray	50
1.1.1.3. Mahkeme Binası.....	51

1.2. İDARİ ZÜMRE.....	51
1.2.1. Ehl-î Örfе Mensup Zümreler	53
1.2.1.1. Sancakbeyi	53
1.2.1.2. Alaybeyi.....	67
1.2.1.3. Çeribaşı	68
1.2.1.4. Subaşı.....	69
1.2.1.5. Kale Görevlileri.....	71
1.2.2. Ehl-î Şer'e Mensup Zümreler	75
1.2.2.1. Kadı.....	75
1.2.2.2 Kadıların Yardımcıları.....	84

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPIYA ETKİ EDEN KURUMLAR VE ASAYİŞ

2.1. VAKIF MÜESSESESİ VE ESERLERİ	87
2.1.1 Vakıflar	89
2.1.1.1. Turahan Bey Cami-î, Mescidi ve Zaviyesi Vakfı:.....	90
2.1.1.2. Ömer Bey Mescid-î, Mektebi, Muallimhanesi, Zaviyesi ve İmaretı Vakfı:.....	95
2.1.1.3. Mustafa Bey bin Ömer Bey Cami-î ve İmaretı Vakfı:	102
2.1.1.4. Hamza Bey bin Ömer Bey Cami ve Köprüsü Vakfı:	103
2.1.1.5. İbrahim Bey bin Ömer Bey Cami ve Muallimhanesi Vakfı:	104
2.1.1.6. Mehmed bin Lala Hamza Cami-î Vakfı:	105
2.1.1.7. Osman (Kara) Şah Bey Cami-î, İmaretı ve Medresesi Vakfı:	108
2.1.1.8. Hasan Bey Mescidi Vakfı:	113
2.1.1.9. Hacı Mustafa Bey Biraderzade-i Ömer Bey Mescidi Vakfı:	116
2.1.1.10. Ayas Çaşnıgir Atik'î Ömer Bey Mescidi ve Köprüleri Vakfı:.....	116
2.1.1.11. Cevher Subaşı (Ağa) Mescid-î, Muallimhanesi, Köprüsü Vakfı	117
2.1.1.12. Hızır Bey bin Turahan Bey Mescidî Vakfı	118
2.1.1.13. Hacı Umur Mescid-î Vakfı.....	118
2.1.1.14. Hoşkadem Dizdar Mescid-î Vakfı.....	120
2.1.1.15. Ali Bin Mezid Mescid-î Vakfı.....	120
2.1.1.16. Fatıma Binti Mustafa Mescid-î Vakfı.....	121
2.1.1.17. Baba Muhyiddin Mescid-î Vakfı.....	122

2.1.1.18. Sinan Bey Mescid-î Vakfı.....	122
2.1.1.19. Hacı Saruca (Bin Abdullah) Mescid-î Vakfı.....	122
2.1.1.20. Hacı Yusuf Mescid-î Vakfı	123
2.1.1.21. Kara Doğan Mescid-î Vakfı	123
2.1.1.22. Hızır Bin Sinan Mescid-î Vakfı.....	124
2.1.1.23. İlyas Subaşı Mescid-î Vakfı	124
2.1.1.24. Mahmud Bey bin Karagöz Bey Mescid-î Vakfı.....	124
2.1.1.25. Ali Çelebi Mektepleri Vakfı.....	125
2.1.1.26. İskender Bey Mescid-î/Ferhad (bin) Hızır Vakfı	125
2.1.1.27. İskender Voyvoda Muallimhanesi Vakfı:	125
2.1.1.28. Bayezid Bey Bin Sadık Vakfı:	126
2.1.1.29. Cafer Bin Mevlana Mahmud Vakfı	127
2.1.1.30. Hacı Ahmed bin Hacı Mustafa bin Sipahi Vakfı.....	127
2.1.1.31. Mütevellî Süleyman (Bin Abdullah) Vakfı.....	128
2.1.1.32. Hacı Zekeriya Vakfı.....	128
2.1.1.33. Hatice Hatun Binti Hacı Ali Vakfı	128
2.1.1.34. Diğer Vakıflar.....	129
2.1.2. Vakıf Kaydına Rastlanmayan Eserler	133
2.1.3. Vakıfların Değerlendirilmesi	138
2.2. MANASTIRLAR	143
2.3. KAZA GENELİ ASAYİŞ DURUMU	149
2.3.1. Müşterek İşlenen Suçlar	150
2.3.2. Ferdi Suçlar	154

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YERLEŞME VE NÜFUS

3.1. ŞEHİRDEKİ YERLEŞMELER VE NÜFUS	157
3.1.1. Müslüman Mahalleleri ve Nüfusu.....	161
3.1.2. Gayr-i Müslim Mahalleleri ve Nüfusu	174
3.1.2.1. Hristiyan Mahalleleri ve Nüfusu	174
3.1.2.2. Yahudi Mahalleleri ve Nüfusu	180
3.1.3. Şehir Nüfusunun Özelliği	190
3.2. KIR İSKÂN BİRİMLERİNDE YERLEŞME VE NÜFUS	198

3.2.1. Coğrafi Yapının Kır İskân Birimleri Üzerine Etkisi	198
3.2.2. Tırhala Kazasındaki Kır İskân Birimleri	200
3.2.2.1. Köyler	200
3.2.2.2. Mezra ve Derbentler	206
3.2.3. Kır İskân Merkezlerinde Nüfusun Seyri.....	209
3.2.3.1 Kır İskân Birimlerinde Nüfus Hareketi	214
3.2.3.2. Muaf Reaya	216
3.3.ŞEHİR VE TAŞRA NÜFUSUNA GENEL BAKIŞ.....	220

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKTİSADİ YAPI VE TOPRAK İDARESİ

4.1. TIRHALA KAZASI İKTİSADİ YAPISI	226
4.1.1. Şehrin Genel İktisadi Vaziyeti	226
4.1.1.1. Çarşı ve Bedestenler	228
4.1.1.2. Kervansaray ve Hanlar.....	229
4.1.2. Şehir ve Taşradaki Esnaf Varlığı	238
4.2. KAZADAKİ ÜRETİM VE GELİRLERİ.....	246
4.2.1. Coğrafi Yapının Ziraî Üretime Etkisi.....	246
4.2.2. Müslim/Gayr-i Müslim Unsurların Toprak Tasarrufu ve Ödedikleri Vergiler.....	247
4.2.3. Ziraî Üretim	267
4.2.3.1. Hububat ve Bakliyat Üretimi ve Geliri.....	275
4.2.3.2. Bağıcılık ve Meyvecilik Üretimi ve Geliri	283
4.2.3.3. Sanayi Ürünleri Üretimi ve Geliri	290
4.2.3.4. Muhtelif Ürünler.....	295
4.2.4. Arıcılık ve Hayvancılık	296
4.2.5. Küçük Sanayi İşletmeleri.....	306
4.3. TOPRAK İDARESİ	312
4.3.1. Vakıf ve Mülk Arazi.....	313
4.3.2. Miri Arazi	313
4.3.2.1. Haslar	314
4.3.2.2. Zeametler	319
4.3.2.3. Timarlar.....	322

SONUÇ	335
KAYNAKÇA	340
EKLER	371
EK 1: TABLOLAR	371
EK 2: RESİMLER	429
EK 3: KROKİ	433
EK 4: HARİTALAR	434
EK 5: VESİKALAR	436
ÖZ GEÇMİŞ	441

KISALTMALAR DİZİNİ

A.DFE.RZ.d	: Timar ve Ruznamçe Defterleri
A.DVN	: Beylikçi Kalemî Belgeleri
A.DVNS. MHM.d	: Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri
AİBÜSBED	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
A.NŞT.d.	: Bâb-1 Asafî Nişan ve Tahvil Defterleri
A.RSK.d.	: Bâb-1 Asafî Ruus Defterleri
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
BETAV	: Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.T.C.F.D	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
EI	: Encyclopaedia of Islam
GAMER	: Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
GDAAD	: İstanbul Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İE	: İbnülemin
İSAV	: İslami İlimler Araştırmalar Vakfı
İ.Ü.E.F.T.D	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
İÜEFTAM	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Mekezi
İÜEFY	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını
KK.d.	: Kâmil Kepeci Defterleri
MAD.d	: Maliyeden Müdevver Defterler
MÜSBD	: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
NBKM.	: Narodna Biblioteka Kiril i Metodij

OAK	: Oryantal Arşiv Koleksiyonu
OBİV	: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
Sa.	: Sayı
S.	: Sayfa
SBArD	: Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı
TKGM	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
TS.MA.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TT.d.	: Tapu Tahrir Defteri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vr	: Varak
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. XV-XVI. Yüzyıllarda Rumeli Eyaleti İdari Taksimatı.....	31
Tablo 2. XV.- XVI. Yüzyıllarda Tırhala Sancağı İdari Yapılanması.....	34
Tablo 3. XVI. Yüzyılda Tırhala Sancakbeyleri.....	64
Tablo 4. XVI. Yüzyılda Tırhala Kazasındaki Alaybeyleri	67
Tablo 5. XVI. Yüzyılda Tırhala Kazası Subaşları.....	70
Tablo 6. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Kalesi Görevlileri	74
Tablo 7. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Kazası Kadıları.....	81
Tablo 8. Turahan Bey Vakfı Tırhala Gelirleri.....	93
Tablo 9. Ömer Bey Medresesi Müderrisleri.....	97
Tablo 10. 1484 Tarihinde Ömer Bey Vakfı Masarifatı (Tırhala).....	99
Tablo 11. Ömer Bey Vakfı Tırhala Gelirleri.....	100
Tablo 12. 1506-1569'da Mehmed Bin Lala Hamza Vakfı Masarifatı (Tırhala).....	106
Tablo 13. Osman Şah Vakfı 998-1008/1590-1599 Arasındaki Varlığı (akçe)	112
Tablo 14. Hasan Bey Vakfı Giderleri	114
Tablo 15. Bali Çavuş Medresesi Müderrisleri.....	134
Tablo 16. XV.-XVI. Yüzyıllarda Sahiplik Yönünden Tırhala Vakıfları	139
Tablo 17. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehri Müslüman Mahalleleri.....	163
Tablo 18. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehri Müslüman Nüfusu	173
Tablo 19. Yıllara Göre Gayr-i Müslim (Hristiyan-Yahudi) Mahalleleri	176
Tablo 20. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehri Hristiyan Nüfusu	180
Tablo 21. Tırhala Şehri Yahudi Nüfusu.....	182
Tablo 22. Tırhala Şehri Müslim-Gayr-i Müslim Nüfusu Artış Seyri	184
Tablo 23. Tırhala Şehri Mücerret, Bive ve Diğer Unsurların Nüfus İçi Oranı ve Artış Seyri.....	186
Tablo 24. Tırhala Şehri Görevli ve Muaf Unsurlar	191
Tablo 25. Tırhala Şehri Müslüman Şahıs Adları Durumu	195
Tablo 26. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehrinde İsmi Abd Kökenliler	197
Tablo 27. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Kazası Köy Adedi	205
Tablo 28. Tırhala Kazasındaki Mezra ve Derbent Sayıları.....	208
Tablo 29. Tırhala Kazasında 1454/55-1569 Tarihlerinde Hane Sayısına Göre Köy Adedi.....	214

Tablo 30. Tırhala Kazası Nüfus Hareketi (Gayr-i Müslim).....	216
Tablo 31. Tırhala Kazası 859/977-1454/1569 Yılları Arası Muaf Reaya.....	220
Tablo 32. 1454-55 Tarihinde Tırhala Vilayeti Toplam Nüfusu (Hane+Nefer).....	221
Tablo 33. Tırhala Kazası 1506 Tarihli Nüfusun Toplamı.....	222
Tablo 34. Tırhala Kazası 1521 Tarihli Nüfusun Toplamı.....	223
Tablo 35. Tırhala Kazası 1569 Tarihli Nüfusun Toplamı.....	223
Tablo 36. Tahrirlere Göre Tırhala Kazasında Mücerret, Bive ve Diğer Unsurların Nüfus İçi Oranı.....	224
Tablo 37. Tırhala Kanunnamesinde Pazara Çıkan Ürünler ve Alınan Vergi (Bac).....	232
Tablo 38. Tırhala Şehri Esnaf Varlığı.....	242
Tablo 39. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Kazası Taşrasında Esnaf Çeşitliliği.....	245
Tablo 40. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Müslüman Reyanın Toprak Sahipliği	249
Tablo 41. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Çift Resmi Geliri.....	251
Tablo 42. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Zemin Resimleri.....	256
Tablo 43. Tahrirlere Göre Tırhala Kazası İспенç Geliri	259
Tablo 44. Tırhala'da Yıllara Göre Cizye Haneleri ve Geliri.....	261
Tablo 45. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Resm-i Otluk Geliri.....	263
Tablo 46. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Arızı Vergi Geliri.....	265
Tablo 47. Tırhala Kanunnamesinde Müslim-gayr-i Müslimlerden Alınan Vergiler	266
Tablo 48. XVI. Yüzyılda Tırhala Kanunnamesine Göre Vergiler	268
Tablo 49. Yetiştirilen Ürünlerin 1506 tarihinde Akçe Değerinden Kıyası (1 Kile Hesabıyla).....	270
Tablo 50. Tırhala Sancağında 1506 Senesi Ağırlık Birimi Kıyası	271
Tablo 51. Tırhala Kazası Tahrirlere Göre Bazı Ürünlerde Fiyat Hareketliliği	273
Tablo 52. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Hububat Üretimi	278
Tablo 53. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Hububat Üretimi Geliri	279
Tablo 54. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Bakliyat Üretimi.....	280
Tablo 55. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Bakliyat Üretim Geliri.....	281
Tablo 56. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Öşri Bagat, Öşri Şıra, Bac-ı Hamr ve Resm-i Karış Gelirleri	284

Tablo 57. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Meyve Üretim Geliri	288
Tablo 58. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Sebze Üretim Geliri ve Kıyaslaması	289
Tablo 59. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Meyve Ağaçları Geliri.....	290
Tablo 60. Tahrirlere Göre Keten ve Kenevir Üretimi ve Geliri.....	292
Tablo 61. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Tohumculuk.....	293
Tablo 62 Tahrirlere Göre Penbe (Pamuk) Üretimi ve Geliri	294
Tablo 63. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Susam ve Zafiran Üretimi ve Geliri	295
Tablo 64. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Resm-i Saz, Çayır ve Göl.....	296
Tablo 65. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Kovan Resmi Geliri.....	297
Tablo 66. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Adet-i Ağnamın Paylaşım Durumu	301
Tablo 67. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Adet-i Ağnam ve Resm-i Ağıl.....	301
Tablo 68. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Resm-i Hınzır.....	305
Tablo 69. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Yaylak, Kışlak ve Otlak Resmi (Akçe)	306
Tablo 70. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Değirmenlerin Sahiplik Durumu.....	310
Tablo 71. Tırhala Kazasında XV-XVI. Yüzyıllarda Değirmenlerin Çeşitleri	311
Tablo 72. Tırhala Kazasında XVI. Yüzyılda Değirmenlerin Kullanım Dönemleri.....	311
Tablo 73. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Padişah Hasları	316
Tablo 74. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Sancakbeyi Hasları I	317
Tablo 75. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Sancakbeyi Hasları II	318
Tablo 76. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Hasların Gelirleri ve Birbirine Oranı	319
Tablo 77. Tırhala Kazasında XV-XVI. Yüzyıllarda Sipahi Timarları	323
Tablo 78. Tırhala Kazasında XV-XVI. Yüzyıllarda Timarlardaki Sipahi Adedi ve Birbirine Oranı.....	325
Tablo 79. Tırhala Kazasında XV-XVI. Yüzyıllarda Mustahfızan Timarları ve Gelirleri	331
Tablo 80. Tırhala Kazasında Sipahi Timarları Gelir Sınıflandırması.....	333
Tablo 81. Tahrirlere Göre Tırhala Kazasında Toprak Çeşitleri ve Gelirleri.....	334

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Tırhala Kazası Vakıflarının Menkul-Gayri Menkul Durumu.....	141
Şekil 2. XV.-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Kazası Vakıf Kurucularının Kıyası	142
Şekil 3. XV.-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehri Müslüman Nüfusu (Nefer).....	171
Şekil 4. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehri Müslüman Mahalleleri Artış Seyri	172
Şekil 5. Tırhala Şehri Mahalleleri Müslim-Gayr-i Müslim Durumu	184
Şekil 6. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehri Nüfus Paylaşımı (Nefer)	185
Şekil 7. Tırhala Şehri Nüfusunun Seyri	187
Şekil 8. Tırhala Taşrasında Müslümanların Bulunduğu Köylerin Tahrirlere Göre Seyri.....	212
Şekil 9. Tırhala Taşrasında 912-977/1506-1569 Tarihlerinde Müslümanların Nüfus Seyri	213
Şekil 10. 1454/55-1569 Tırhala Kazası Nüfusunun Seyri	224
Şekil 11. 1454/55-1569 Tırhala Kazası Şehir ve Taşra Nüfusu Seyri (Hane)	225
Şekil 12. Tırhala Bölgesi Toprak Dağılımı	246
Şekil 13. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Hububat Üretimi	279
Şekil 14. Tırhala Kazasında Öşri Bagat, Öşr-i Şıra, Bac-ı Hamr ve Resm-i Karış Gelirleri	287
Şekil 15. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Meyve Üretimi	289
Şekil 16. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Değirmen, Değirmen Bulunan Köy, Taş Sayısı ve Resm-i Asiyab Geliri.....	312

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. XIX. Yüzyılda Tırhala Şehri.....	41
Resim 2. Tırhala Kalesi Planı.....	49
Resim 3. XIX. Yüzyıl Sonları (1887) Tırhala Şehri Mahalleri Yerleşim Durumu	160
Resim 4. Tırhala Kazası Topoğrafyası.....	199
Resim 5. Tırhala Kazası Pindus Nehri Yayılım Alanı.....	200
Resim 6. Tırhala Kazası Köyleri	203
Resim 7. Osmanlı Devleti Son Dönemi Tırhala Kazası Yolları.....	227
Resim 8. Tırhala ve Çevresi Bitki Örtüsü Çeşitliliği	247

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN MAHİYETİ VE KAYNAKLARI

Bu çalışmada Tırhala kazasının idarî, ekonomik, demografik ve sosyal yapısı tahrir defterleri ve diğer arşiv malzemelerinden yararlanılarak tespit edilmesine çalışılacaktır. Araştırma alanı olarak Tırhala'nın seçilmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki Tırhala'nın XVI. yüzyılının idarî, iktisadi ve nüfus yapısının bugüne kadar geniş kapsamlı ele alınmaması, ikincisi şehrin ve kazanın bulunduğu stratejik ve coğrafi konumunun önemidir.

Yapılan çalışmanın idarî birim olarak kaza seçilmesinin temel nedeni ise konunun derinlemesine incelenmek istenmesidir. Sancak çalışmaları her ne kadar idarî yapıyı bir bütün olarak ortaya koymuş olmasının yanısıra çalışılan alanlarda (idarî, sosyal, ekonomik vs.) derinlere inilemeyecek kadar geniş olması çalışmanın şehir tarihine katkısını etkilemektedir. Bu ana sebep çalışmanın daha verimli olması açısından kaza idarî birimi olarak sınırlandırılmasını gerektirmiştir.

Çalışmanın zaman sınırı fetihden XVI. yüzyıl sonlarına kadarki süre olarak belirlenmiştir. Bu sınırlandırmayı gerektiren en önemli etken ise çalışmada ana kaynak olarak kullanılan tahrir defterlerinin bu dönemde yoğunlaşmasıdır. Bununla birlikte şehir tarihi çalışmalarında en az tahrir defterleri kadar öneme haiz olan şer'îye sicilleri çalışılan dönemde bulunmamaktadır.

Bu amaçlar çerçevesinde yola çıkılan çalışmada arşiv materyalleri dışında Tırhala ve genelinde Tesalya ile ilgili yapılan yerli ve yabancı araştırmaların neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun neticesinde bölge ile ilgili yapılan araştırma sayısının az ve kapsamının yetersiz olduğu müşahade olunmuştur. Yine yapılan yabancı araştırmalar ise sayıca fazla ve dikkate değer olmasının yanında Osmanlı klasik dönemi

Tırhala'sını (özellikle XVI. yüzyıl) ele almaları, yapılan araştırmaların en önemli eksikliği olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu minvalde bu çalışmada da faydalanılan Tırhala sancağının ilk mufassal tahrir defteri "*Hicri 859 tarihli Suret-î Defter-î Sancak-ı Tırhala*" adıyla, Melek Delilbaşı ve Muzaffer Arıkan tarafından transkribe edilerek yayınlanmıştır. Yapılan bu çalışma özellikle birçok Yunanlı araştırmacı tarafından da talep görmüş, yaptıkları çalışmalarda kaynak olarak gösterilmiştir.¹

Bunların yanında sancağın iki önemli kazası olan Tırhala ve Yenişehir'in sadece şehir merkezinin ele alındığı tez çalışmaları da yapılmıştır.² Yine hem Tırhala hem de Tırhala'nın fethinde öncü bir rolü olan Turahan Bey ile ilgili önemli çalışmalarda mevcuttur.³

¹ Melek Delilbaşı, Muzaffer Arıkan, *Hicri 859 tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala*, TTK Yayınları, Ankara 2001. Bu çalışmanın yanında Delilbaşı'nın Tesalya bölgesi ile ilgili çalışmaları da mevcuttur. Melek Delilbaşı, "First Ottoman Settlements in Thessaly Region", *İki İmparatorluk Tek Coğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri*, Şahin Kılıç, Selçuk Aydar (Yay. Haz), İthaki Yayınları, İstanbul 2013; Delilbaşı, "Christian Sipahis in the Tırhala Taxation Registers (Fifteenth and sixteenth centuries)" *İki İmparatorluk Tek Coğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri*, Şahin Kılıç, Selçuk Aydar (Yay. Haz), İthaki Yayınları, İstanbul 2013; Delilbaşı, "Bizans'tan Osmanlı Fethine Selanik (Thessalonik)", *İki İmparatorluk Tek Coğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri*, Şahin Kılıç, Selçuk Aydar (Yay. Haz), İthaki Yayınları, İstanbul 2013.

² Hayriye Özlem Candemir, "Tırhala Sancağı (Nefs-i Tırhala): 1454-1570", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Duygu Kaya, "Yenişehir-i Teselya Kazası: 1454-1570", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

³ Levent Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması (1361-1461)", Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 187-195; Kayapınar, "Tesalya Bölgesinin Fatih Turahan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları", *AİBÜSBED*, Cilt: 2005-1 Sayı: 10, Bolu 2005, s. 186,187; Kayapınar, "Oı Katoıkoı Kai Oı Synoıkies Tıs Larısas Kai Ton Trıkalon Kata Tın Perıodo 1454/55-1602", Thessalıko İmerologıo Tomos 68os Larısa 2015, s. 289-308; Kayapınar, "Oı Katoıkoı Kai Oı Synoıkies Tıs Larısas Kai Ton Trıkalon Kata Tın Perıodo 1454/55-1602", Thessalıko İmerologıo Tomos 69os Larısa 2016, s. 309-327; Feridun Emecen, "Turahan Bey", *DİA*, C. XLI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012, s. 405-407; Franz Babinger, "Tırhala" *İA*, C. XII/I, MEB, Eskişehir 2001, s. 249-251; Babinger, "Turahan Bey", *İA*, C. XII/II, MEB, Eskişehir 2001, s. 104-106; Babinger, "Turakhan Beg", *Eİ*, C. X, Brill, Leiden 2000, s. 670-672; Machiel Kiel "Tırhala", *DİA*, C. XLI Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, s. 114-116; Kiel, "Tesalya", *DİA*, C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, s. 522-526; Alexandra Yerolimpos, "Tırhala", *Eİ*, C. X, Brill, Leiden 2000, s. 539-540; A Savvides, "Tesalya", *Eİ*, C. X, Brill, Leiden 2000, s. 420-422; Mehmet Ali Gökaçtı, "Teselya'da İki Önemli Merkez Tırhala ve Meteora", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 31, Sayı: 182, Şubat 1999, s. 31-41; İbrahim Serbestoğlu, "Yunanistan'a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu", *Belleten*, S. 283, Aralık 2014, s. 1075-1098; Fatma Sel Turhan-Özgür Kolçak-M. Ali Gökaçtı, "Osmanlı Dönemi Balkan Şehir Tarihi: Bosna, Macaristan ve Yunanistan Şehirleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Say. 6, 2005, 117-150.

Daha özelde ise Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Yunanistan'ın tamamındaki Osmanlı mimari eserlerini de içeren *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV (4. 5. 6. Kitap)* adlı eseri çalışmanın bu yönüne önemli katkılar sağlamıştır.⁴ Yine Nusret Çam, Semavi Eyice ve Heath W. Lowry'nin Yunanistan'daki Osmanlı mimarisini ele aldığı çalışmalarda, her ne kadar Tırhala ile ilgili bilgiler geniş ölçekli olmasa da, incelemeye fayda sunmuştur.⁵

Yabancı kaynaklardan, özellikle günümüzde Tırhala'nında içerisinde bulunduğu Yunanistan'da, şehir ve bölge ile ilgili birçok kaynak olmasına rağmen bunların çoğunluğu Osmanlı klasik dönemini sınırlı bir biçimde ele almaktadırlar. Bu yönden, yapılan bu çalışmada da kullanılmış olan ve yerleşim birimlerinin tespitinde büyük oran da yararlanan XIV-XIX. yüzyıllar arasında kuzeybatı Tesalya'daki yerleşim yerlerinin anlatıldığı Vasileios K. Spanos'un doktora tezi önemli bir işlev görmüştür. Bu çalışma hacim olarak büyük olması, Tırhala'nın bütün yerleşim birimlerine değinmesi yönünden başarılı bir çalışma olmasının yanında, yerleşimlerin Osmanlı dönemi ile ilgili durumlarına çok az değinilmiştir.⁶ Yunan araştırmacıların bu

⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Bulgaristan-Yunanistan-Arnavutluk) IV (4. 5. 6. Kitap)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2000, s. 303-306.

⁵ Semavi Eyice, "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri", *Türkiyat Mecmuası*, XII (1955), s. 202; Heath W. Lowry, *Ottoman Architecture in Greece A Review Article With Addendum & Corrigendum*, Bahçeşehir University Press, İstanbul 2009, s. 18-19; Nusret Çam, *Yunanistan'daki Türk Eserleri*, TTK Basımevi, Ankara 2000, s. 1.

⁶ Vasileios K. Spanos, "Oi Oikismoí Tis Voreiodytikis Thessalias Kata Tin Tourkokratia (apo ton eos ton 14°-19° ai) Tómos A", Didaktoriiki Diatrivi, Aristotéleio Panepistímio Thessaloníkis Filofofikí Scholí Tmíma Istorías kai Archaíologías, Thessaloníki 2000, (Yayımlanmamış Doktora Tezi); George D. Bathrellou, "Geologikí Geomorfologikí Kai Geografikí Meletí Ton Astíkon Periochon Tou Nomou Trikalon-Dytíkis Thessalias", Thniko Kai Kapodistriako Panepistímio Athínon Scholí Thetikon Epistimon, Athena 2005, (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Grígoris I. Stournaras, *I Organosi Kai Christí Tou Chorou Stin Periochi Ton Trikalon Kata Tin Opsimí Othomaniki Período*, Ethniko Metsoveio Polytechneío Scholí Arshitektonon, 2002; Theodorou A. Nima, "Í Ekpaídefsi Sti Dytikí Thessalfakatá Tin Período Tis Tourkokratías, Symvolí sti meléti tou Thessalikoú Diafotismoú", Filologikoi Istorikos Logotechnikos Syndesmos, Thessaloníki 1995, (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Olga Karagiorgou, "Urbanism and Economy in Late Antique Thessaly (3rd – 7th century A.D.) The Archaeological Evidence", Christ Church and Institute of Archaeology, University of Oxford, Trinity 2001, (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Evangelía Malínkou, "I Thessalía Katá Tin Próti Período Tis Othomanikís Kyriarchías: i Períptosi Tou Othomanikoú Forologikoú Katástichou Tou 1454-55 Tou Santzakíou Trikálon", Protevousa Metaptychiaki Dıplomatiki Ergasia, Aristotéleio Panepistímio Thessaloníkis, Thessaloníki 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Anna Ballian, "Silverwork Produced in Ottoman Trikala (Thessaly): Problems of Taxonomy and Interpretation", *Ottoman Metalwork in the Balkans and in Hungary*, Ed: İbolya Gerelyes and Maximilian Harmuth, Hungarian National Museum, Budapest 2015; GeorgeTerezakis, "Trikala: Approaching the evolution of a Thessalian urban center (12th-15th c.)", *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies*, Sofia, 22-27 August 2011.

şekilde klasik dönem Osmanlı Tırhala'sını araştırma sahası içine almamalarında ağırlıklı olarak bu dönem arşiv kaynaklarına ulaşma zorluğu ve arşiv belgelerinin kendilerine yabancı bir dil olmasının yanı sıra azda olsa milliyetçiliğin de etkisi olduğu düşünülmektedir.

Hem yerli hem de yabancı araştırmacıların klasik dönem Osmanlı Tırhala'sını derinlemesine ele almaması ve yapılan çalışmanın bu yönüyle ilk olması, şehir tarihi çalışmalarına, özellikle de Balkan şehir tarihine katkısı öneme haizdir. Bu tarafıyla yapılan çalışma, klasik dönem Tırhala'sının günümüze kadar eksik kalan verilerini ortaya çıkarması açısından önemlidir.

İncelemede ilk aşama, şehrin fetihten 1454/55 yılına kadarki zaman aralığını imkânlar nispetinde aydınlatmak olmuştur. Bunun için kroniklerden önemli ölçüde istifade edilmiştir.

İkinci olarak ise 1454/55'den XVI. yüzyılın sonlarına kadar olan süreci ortaya çıkarmak için, temel kaynak olarak Tırhala'nın gelir kaynaklarının ve vergi vermekle mükellef kişilerin tespiti, zirai üretim alanları, yetiştirilen ürünler gibi pek çok verinin devlet adına kaydedildiği tapu tahrir defterleri kullanılmıştır. Bir bölgenin demografik, iktisadî ve sosyal değişimleri ortaya koyabilmek için en azından farklı iki tarihte kaleme alınmış defterler olması gereklidir. Zaman aralığının 20-30 yıl kadar olduğu dört veya beş defter sancak veya kaza çalışmalarında derinlemesine bir inceleme yapabilmek adına sağlam bir kaynak oluşturur.⁷ Bu minvalde XV-XVI. yüzyılları içeren Tırhala ile ilgili tutulmuş olan defterlerin âdeti ve zaman aralığı, yapılan çalışmanın şehir ve kaza/sancak çalışmalarına katkısını daha da önemli kılmaktadır.

Mufassal Defterler;

Mufassal defterler, Osmanlı Devleti'nin belirli aralıklarla yaptığı, vergi veren erkek nüfusun isimleri, hukuki durumları, imtiyaz ve mükellefiyetleri, sahip oldukları araziler ve buralarda ürettikleri ürünler için ödedikleri vergileri içeren defterlerdir. Defterler, genel olarak sancak düzeyinde derlenmiş ise de daha geniş olarak eyalete göre derlenenleri de mevcuttur. Kanuni dönemine kadar çoğunluğunun timarlara göre

⁷ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, 22 (1991),s. 432.

tutulduğu anlaşılan bu defterler, bu dönemle birlikte yerleşim biriminin yanında kimin timarı olduğu belirtilmesi şeklinde tutulmaya başlanmıştır. Defterlerin ilk sayfalarında tahririn yapılaş nedeni, tahriri yapanların kim olduğu yazılır, kanunnamesi varsa yazılırdı. Daha sonra tahriri yapılan sancağın kaza merkezi, mahalleleri, içerisinde yaşayan nüfus durumu belirtilir (görevli, esnaf, dul, bekâr), son kısımda ise vergi üniteleri kaydedilirdi. Şehir yazıldıktan sonra ise köy ve mezraların nüfusları, buraların kimintimarı, hassı veya mülkü olduğu kaydedilirdi. Defterlerin sonlarına doğru varsa vakıflar, konar-göçer grublarda eklenirdi.⁸

MAD.d. 10: İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver defter kataloğunda 10 numara ile kayıtlıdır. Defterin ebadı 29,5 x 11, numaralı sayfa sayısı ise 459'dur. Defterin mukaddimesinde; *Suret-i defter-i Sancağ-ı Tırhala ki be-hükmi Pâdişâh-ı kadr-ı kudret-i keyvân, rifat-ı âsumân-fushat, hafizu biladillah nâsiru ibâdillâh sultânü'l-İslâm ve'l-Müslimin es-Sultân Mehmed Hân ibn Murâd Hân halledallahu sultânehu ve evzaha 'ale'l-âlemîne burhânehu muharrer-geşt be-mübâşeret-i Murad Bey ibn Timurtaş Bey ve be-kalem-i ez'afu'z-zu'afâ Rüstem el-fakir fi tarihi seneti tis'a ve hamsîn ve semânimiehâshâ-i mirlivâ-i Tırhala, der tasarruf-i Ömer Bey*" ifadesinden Fatih dönemi içerisinde tutulduğu, Turahanoğlu Ömer Bey'in sancakbey'i, Timurtaş Beyoğlu Murad Bey'in muharrir, Rüstem'in de katib olduğu anlaşılmaktadır. Kanunnamesi olmayan 859/1454-1455 tarihine tarihlenen defter, surettir. Defterde "asıl defter" tabiri birkaç yerde karşılaşılmakla birlikte asıl defterin hangi tarihte kaleme alındığı bilinmemektedir.⁹

TT.d. 36: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri kataloğunda 36 numara ile kayıtlı mufassal tahrir defteridir. Tırhala sancağı tahriri kayıtlarını ihtiva eden ikinci mufassal defter olan bu defter *11 Rebiyülevvel 912/ 1 Ağustos 1506* tarihlidir. Defterin 7. Sayfasındaki "...sultan bin sultan bin Bayezid bin Sultan Mehmed Han..." ifadesiyle Sultan II. Bayezid dönemi içerisinde Ali bin Hüseyin'in eminliğinde

⁸ Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhane-i Amire (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 22-24, (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi...", s. 431.

⁹ Defterde, Korkota köyü ile ilgili bilgi verilirken "...Hisar eri timarıdır, verilmilmeyip bırakmışlar, beş yıl imiş mevkuf yaturmuş, asıl defterde bin otuz akça hâsıl yazılmış, şimdi iki yüz elli akça hâsıl var..." şeklindeki kayıttan asıl defterin 1454-1455'den azami dört beş yıl evvel yazılmış olabileceği düşünülmektedir. Melek Delilbaşı- Muzaffer Arıkan, *Hicr-i 859 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala*, s. IX-XII.

ve Mustafa bin Yusuf tarafından kaleme alındığı anlaşılmıştır. Defter, has, zeamet ve tımarlara göre kaydedildiğinden Tırhala kazasına tabi yerleşim birimleri oldukça dağınıktır. Defterde Tırhala, Yenişehir ve Çatalca kanunnameleri yer alması incelenen döneme çok önemli katkılar sunmuştur.¹⁰

TT.d. 105: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri kataloğunda 105 numara ile kayıtlıdır. Tırhala Sancağı ile ilgili üçüncü mufassal defter olan bu defter 1 Safer 927/ 11 Ocak 1521 tarihlidir. Defterin kanunnamesi mevcuttur ve bu kanunname 1506 tarihindeki defterin kanunnamesinden bir takım eklemeler haricinde aynıdır. Defterin mukaddimesi “*mahsulat-ı ez hukuk-i şer’iye ve rüsumu örfiye liva-i Tırhala ki...*” cümlesiyle başlayarak, “*...Sultan bin Sultan Süleyman bin Sultan Selim Han ibadu’llahi Sultan’üt...*” devam eden ifadesiyle Kanuni Sultan Süleyman zamanında Abdullah adlı emin ve kâtip Bali bin Ali tarafından tahrir işinin yapıldığı kaydedilmiştir. Toplam 730 sayfadan oluşan defterde ciltleme hatalarından kaynaklanan sayfa atlamaları oldukça fazladır. Yapılan bu çalışmanın en fazla zaman alan kısımlarından biriside bu ciltleme hatalarını tespit etmek olmuştur. Bu tespitte ayrı bir zorluk ise sayfalardaki kayıtların birbirine geçmesidir. Bu durum, muhtemelen defterin muhafazasının iyi yapılamadığından (nem veya başka bir sebep) kaynaklanmaktadır. Özellikle birbirine geçmiş sayfalardaki veriler değerlendirilirken, birtakım eksikliklerin olacağı muhakkaktır.¹¹

¹⁰ Defterin sayfa sayısı ise 1326 olmakla birlikte, Nefs-i Tırhala 125-139. sayfalar arasında, tımarları barındıran Nahiye-i Tırhala ise 541-724. sayfalar arasındadır Bunun yanında 1260-1266. sayfalar Tırhala kalesini, 1289-1317. sayfalar vakıfları, 1319-1326. sayfalar ise voynukların kayıtlarını içermektedir. *BOA TT. d. 36, s.7*. Bu defterin bir sureti yine Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Defterhane-i Amire Kalemi Defterleri arasında (A.DFE.d) 16 numara ile kayıtlıdır. Fakat defterde sadece numaralı 24 sayfası mevcuttur ve bu sayfalarda da yanlış ciltlemeler vardır. *BOA. A.DFE.d.16, s. 1-24*.

¹¹ Verilerin doğrulanması yapılırken şu yol izlenmiştir. Şayet has zeamet ve tımar sahipleri ile ilgili bir eksiklik var ise bu defterin icmali olan ve aynı tahrir sonuçlarını taşıyan 101 nolu icmal defterden bakılarak doğrulama yoluna gidilmiştir. Bunun yanında köyler ve köylerde üretilen ürünlerle ilgili silik veya başka sebepten okunamama durumunda ise herhangi bir ürünün kile veya hâsıl değeri üzerinden doğrulanması yapılmıştır. Bu duruma örnek teşkil etmesi yönüyle herhangi bir köyde üretilen hinta’nın kile değeri okunabiliyorsa hâsılı, hâsılı okunabiliyorsa kile değeri rahatlıkla tespit edilmiştir. Eğer ürünün kile ve hâsılı karşı sayfa ile nemden dolayı karışmış ise veya okunamayacak durumda ise bu sefer toplam hâsıldan eksiltme yoluyla ürünün kile ve hâsıl değeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yine ifade etmek gerekirken bu tespiti yaparken verilerin doğruluğunu ve sıralamasını kontrol etmek için aynı defterin icmali olan *TT.d 101* numaralı defter temel alınmıştır. Has ve zeametlerin sıralaması; 673-675, 569, 530-535, 373-390, 331-387, 349-351, 311-329, 290-307, 267-278, Tımarların sıralaması; 177-193, 156-175, 136-155, 116-135, 96-115, 30-49, 56-57, 54-55, 58-59, 50-53, 66-69, 60-61, 64-65, 62-63, 70-95.

TT.d. 56 ve TT.d. 60: Tırhala sancağı ile ilgili son mufassal defter, Sultan II. Selim'in padişahlığı döneminde kaleme alınan, kendinden önceki mufassal defter ile arasında yaklaşık 50 yıllık bir zaman sürecini barındıran, Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-i Kadime Arşivi'nde 56 ve 60 numaralı olarak kayıtlıdır. Adı geçen defterler, tek bir defterin ayrı iki defter olarak ciltlenmiş halidir. Tırhala sancağının XVI. yüzyılda yapılan son tahririni ihtiva eden bu iki defter 11 Cemaziyelahir 977/21 Kasım 1569 tarihlidir. Defterin kanunnamesi, mukaddimesi ve fihristi 56 nolu defterde mevcuttur. Defterde yer alan kanunname 1506 ve 1521 tarihli kanunnamelerinin, birtakım farklılıklar dışında, neredeyse aynıdır. 56 nolu defterin mukaddimesinde "...Sultan Selim han bin Sultan Süleyman han..." yazılarak, Sultan II. Selim han zamanında defteri hakanî kâtiplerinden emin Bostan marifetiyle ve kâtip Mustafa kalemiyle 21 Kasım 1569 tarihinde yapılan tahririn padişaha teslim edildiği kaydedilmiştir.¹²

TT.d. 695: Başbakanlık Osmanlı Arşivi tapu tahrir defter kataloğunda 695 numara ile kayıtlı olan bir başka defter daha mevcuttur. Bu defter Kuyud-i Kadime arşivindeki 56 ve 60 numaralı defterlerin tek cilt halindeki suretidir. Defterin üst kısımları çürümeye maruz kaldığından bazı köy isimleri, hâsılları ve şahıs isimleri okunamamaktadır. 56 nolu defterin ilk sayfalarında yer alan kanunname ve mukaddime kısımları bu defterde eksiktir. Defter, 56 ve 60 numaralı defterle, köylerin sıralaması, ürünler ve hâsılları, şahıs isimleri gibi veriler yönünden birebir aynıdır. Yalnız 56 ve 60 numaralı defterlerde sonraki tarihleri içeren bazen tek bir sayfa bazen de iki sayfa yer alan bilgiler veya sayfaların kenarlarına eklenen derkenarlar 695'de yoktur.¹³

İCMAL DEFTERLER;

Mufassal defterlerin toplu sonuçlarını içine almak üzere hazırlanan defterler icmal olarak nitelendirilmektedir. Bu defterler, gelirlerin kimler tarafından tasarruf

¹² Defter varak usulüne göre numaralandırılmıştır ve toplam varak sayısı 264'dür. Tırhala kazası 6a-164a arasında yer almakta olup, nahiye-i Tırhala 6a-95a, nahiye-i Kraçova 95b-130b, nahiye-i Aspropotam 131b-164a arasında yer almaktadır. İkinci defter olan 60 numaralı defterde ise sancaktaki diğer kazalar yazıldıktan sonra 198b-205b arasında Tırhala kazası vakıfları kaydedilmiştir.

¹³ Defter numaralı 1015 sayfadan müteşekkil olup 43x16 ebadındadır. Defterin tarihlemesi ile alakalı herhangi bir veri bulunmamasına rağmen tarih olarak 1010 kabul edilmiştir. *367 Numaralı muhasebe-i Vilayet-i Rum-ili Defteri ile 101, 114 ve 390 numaralı İcmal Defterleri (920-937/1514-1530) I*, Haz. Ahmet Özkılınc vd, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2007, s. 18.

edildiğini, gelir birimlerinin isimlerini, yıllık hasılat miktarını ortaya çıkaran ve pratik kullanım amaçlıdır. İcmal defterlerin başında içindeki idarî birimleri gösteren fihrist, daha sonra defterin hangi padişah döneminde kimler tarafından kayd altına alındığını belirtir mukaddimesi yer alır. Daha sonra idarî birimde bulunan has, zemaet ve timarlar, kim tarafında tasarruf edildiği, görevi, gelir elde edilen yerin ismi, hâsılı, son olarakda hangi dirlik çeşidiyse (has, zeamet, timar) onun genel toplamı verilir. Bu defterler genellikle mufassal defterlerden önce hazırlanmaktaydı. Bu türden icmallerin yanında ikinci bir tür icmal ise bir bölgedeki yerleşme merkezlerinin dirlik sahiplerinin adı verilmeden, nüfus ve hâsıllarının özet olarak kaydedildiği defterlerdir.¹⁴

MAD.d. 66: Tırhala'nın bilinen ilk icmal defteri Fatih Sultan Mehmed Han döneminde tutulan 871/1466 tarihli timar-icmal defteridir. Defter Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler kataloğunda 66 numara ile kayıtlıdır. Tırhala Sancağı'nın ilk icmal defteri olan bu defter numaralı 195 varaktan müteşekkildir. Ciltleme hatalarının çokluğunun yanı sıra defterin sayfalarının eksik olması da verilerle ilgili değerlendirme yapılmasında önemli güçlükler yol açmaktadır. Bunun yanında bazı sayfalardaki verilerin okunamayacak derecede silik olması sağlıklı bir bilgi elde edilmesini zorlaştırmaktadır. Bütün bu sorunlara rağmen okunabilen kısımlarda Tırhala'nın XVI. yüzyıl öncesi dönemi ile ilgili önemli verilere de ulaşılmıştır. Defterin mukaddimesi yanlış ciltlemeden dolayı varak 7b'de yer almaktadır. Burada, "*defter-i mücmel vilayet-il liva-i Tırhala ki...*", "*...kadr-i kudret-i keyvan rif'at-ı asuman-fushat hafızı billadillah nasırı sultan-il islam-vel müslimin es Sultan Mehmed Han bin Murad han halledallahu sultanehu ve evzaha 'ale'l âlemin burhanehu muharrer geşt be-mübaşeret-i Ahmet Bey bin Ali Bey...*", "*...vazif-ül muharrerin Mahmud el-fakir sene ahadi ve seb'un ve semamine...*" ifadesiyle defterin, Sultan II. Mehmed Han zamanında Ahmet Bey bin Ali Bey'in mübaşeretinde muharrir Mahmut tarafından 1466 tarihinde yazıldığı kaydedilmiştir.¹⁵ Defterin ilk 14 varağındaki verilerin büyük kısmı siyakat rakamları ile geri kalan sayfalar ise Arap rakamlarıyla yazılmıştır. Bunun sebebinin ne olduğu ise anlaşılamamıştır. Tipik bir timar icmal defteri olan bu defterde timar sahipleri, timarlara ait olan köyler, bu köylerin nüfusu ve toplam hâsılı kaydedilmiştir.

¹⁴ Feridun Emecen, "Mufassaldan İcmale", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, İstanbul, 1996, s. 39; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhane-i Amire...", s. 24; Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında...", s. 432.

¹⁵ BOA. MAD. d. 66, vr. 7b.

TT.d. 101: Defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri kataloğunda 101 numara ile kayıtlıdır. Tırhala sancağının yapılan üçüncü tahriri olan 105 numaralı mufassal defterin aynı tahrir sonuçlarını ihtiva eden icmali olan defter numaralı 350 sayfadan müteşekkildir. Defterin fihristi ve mukaddimesi mevcuttur. Defter, Kanuni Sultan Süleyman zamanında emin Abdullah Halife ve kâtip Bali bin Ali tarafından 1521 tarihinde hızane-i amireye teslim edilmiştir. Tırhala sancağı 9-350. sayfalar aralığında yer almakta olup Tırhala kazasında, haslara dâhil olan şehir merkezi 49. sayfada, zeamete dâhil olan yerleşim yerleri 53-66 ve timarlara dâhil olan yerleşim yerleri ise 79-140. sayfalarda yer almaktadır. Bunun yanında Tırhala kalesi ile ilgili veriler 337-339. sayfalardadır.¹⁶

TT.d. 108: Defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri kataloğunda 108 numara ile kayıtlıdır. Tırhala sancağının 928-937 tarihleri arasında yapılan timar değişikliklerinin kaydedildiği bu defter, 927 tarihinde yapılan tahriri temel almaktadır. 927 tarihini temel alan mufassal 105 ve onun icmali olan 101 numaralı defterlerden tek farkı ise timar sahiplerinin değişmiş olmasıdır. Numaralı 407 sayfadan mürekkep olan defter 48x17 ebadındadır. Defter, kaydediliş şekli bakımından diğer timar icmal defterlerinden farklıdır. Buna göre sadece timar sahipleri ve elde ettikleri gelir kaydedilmiştir. Bu haliyle Tırhala kazasındaki has zeamet ve timarlar, 4-7, 28, 37-112 sayfalarında, Tırhala kalesi ve görevlileri ise 389-392 sayfalarında yer almaktadır.

TT.d. 220: Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuy'üd-î Kadime Arşivi'nde 220 numara ile kayıtlı olan defter, aynı arşivde yer alan 56 ve 60 numaralı defterlerin icmalidir. İcmal defterlerin mufassal defterlerden önce hazırlandığı bilgisinden hareketle defterlerin mukaddimeleri incelendiğinde 220 numaralı icmal defterinin tarihi evahiri Muharrem 977/16 Haziran 1569 olduğu, 56 ve 60 numaralı mufassal defterlerin mukaddimesinde ise tarihlerinin evasıtı cemaziyeleahir 977/ Kasım 1569 olduğu görülmektedir. Bunun yanında her iki defterinde emini ve kâtipi aynı kişilerdir. 220 numaralı defter, 98 varaktır. Defterin tuğrası, mukaddimesi ve fihristi mevcuttur. Tırhala kazası 4b-44b arasında yer almakta olup Tırhala nahiyesi 4b-32b, Kraçova nahiyesi 33a-40b, Aspropotam nahiyesi 41b-44b arasında yer almaktadır.

¹⁶ Defter, 105 numaralı defterle aynı tahrir sonuçlarını taşımaktadır. Bundan dolayı okunmasında zorluk yaşanan yerler hem bu defterden hem de timar değişikliklerinin kaydedildiği *TT. d. 108* nolu defterden faydalanılmıştır.

TT.d. 367: Defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterler kataloğunda 367 numara ile kayıtlı Rumeli Eyaleti Muhasebe-İcmal Defteridir. Rumeli eyaletinde yer alan birçok livayı barındıran defter 48x17 ebadında ve numaralı 452 sayfadan oluşmaktadır. 1530 tarihli defterde Tırhala livası 21-44 ve 224-256 sayfaları arasında yer almakta ta olup 224-250. sayfalar Tırhala kazasına aittir. Tırhala kazasının bulunduğu bölümde Tırhala kanunnamesinde mevcuttur. Bu kanunname TT.d. 36 numaralı mufassal defterdeki kanunnameden bir takım eklemeler dışında aynı, TT.d. 105 numaralı mufassal defterin kanunnamesi ile tamamen aynıdır. Bu defterde TT.d. 105 ve TT.d. 101 numaralı defterlerde Tırhala kazası dâhilinde olmayan vakıflarda kaydedilmiş olduğundan bu defterden istifade edilmiştir.

MAD.d. 497: Defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterleri kataloğunda 497 numara ile Tırhala ve İnebahtı sancaklarını ihtiva eden timar defteridir. Defterin fihristi ve mukaddimesi mevcuttur. Mukaddime kısmında defterin Kanuni Sultan Süleyman zamanında Hasan'ın mübaşirliği ve Pir Ahmed'in kâtipliğinde 23 Muharrem 949/9 Mayıs 1542 kaleme alındığı kaydedilmiştir. Defter, timar sahipleri ve gelirleri kaydedilmesi açısından önemi büyüktür. Fakat defterin üst kısmı çürümeye maruz kaldığından bu kısımdaki veriler okunamamıştır. Buna rağmen okunabilen kısım daha çoktur ve yapılan çalışmaya da katkı derecesi yüksektir.¹⁷

TT.d. 664: Defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri kataloğunda 664 numara ile kayıtlıdır. Tırhala livasının da içinde yer aldığı Rumeli'nde birçok livada padişah ve önemli devlet görevlilerine ait hasları içeren tahrir defteridir. Defter numaralı 87 sayfadır. Tırhala livası 12-15. sayfalar arasında yer almakta olup 12. sayfada Nahiye-i Tırhala, Nahiye-i Kraçova ve Nahiye-i Aspropotam'ın padişah hassından elde edilen geliri yazılmıştır. Aynı şekilde müteakip sayfalarda Tırhala'dan gelir elde eden kişilerin hasları da kayıtlıdır. Defterdeki en erken tarih 1574'dür.

Tahrir defterleri haricinde yine bir şehrin sosyal iktisadî yaşamını detayları ile verebilecek olan kadı sicilleri bu dönem için tespit edilememiştir. Tırhala ile ilgili ilk sicil kayıtları XVII. yüzyılın ikinci yarısında 1060-1062/1650-1652 ve 1073-1074/1663-

¹⁷ Numaralı 240 sayfadan oluşan defter 45.5x15 ebadındadır. Tırhala Livası 1-139. sayfalarda yer almakta olup, Tırhala kazası nahiyeleriyle birlikte 20-64. sayfaları kapsamaktadır. Bunun yanında Tırhala kalesi ve mustahfizanları 166-168. sayfalardadır.

1664 kapsayan iki, Yenişehir, Fenar ve diğer kazaları içeren ve zaman aralığı 20. yüzyıla kadar uzayan birçok defter günümüzde Yunanistan'ın Kozani şehrinde bulunan Kozani Devlet Arşivi'nde mevcuttur. Bunun yanında İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) kütüphanesinde de 1793 tarihli Tırhala kazasını içeren bir kadı sicili mevcuttur.

Tahrir ve icmal defterlerinin yanı sıra mühimme, ahkâm ve ruûs defterleri ile vakıfnameler gibi diğer arşiv materyalleri de çalışmaya büyük katkı sağlamıştır. Bu defterlerden Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan, Divan-ı Hümâyûnca müzakere edilen iç ve dış meselelere ait siyasî, askerî, içtimaî ve iktisadî kararların kaydedildiği Mühimme defterleri 1553-1915 tarihleri arasında 266 defter bulunmaktadır. Bu defterlerden çalışmanın dönemini kapsayan ilk 73 defter incelenmiş ve gereken yerlerde çalışmaya eklenmiştir.¹⁸ Divanı Hümâyûn'dan çıkan hükümlerin kaydedildiği ahkâm defterlerinden çalışmanın dönemini kapsayan Kamil Kepeci kataloğundaki 61, 62 numaralı Rumeli ahkâmları incelenmiş ve öneme haiz tespit edilen belgeler çalışmada gerekli kısımlara eklenmiştir.¹⁹ Vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, mevali, timar ve zeamet sahipleri dışındaki bütün görevliler ve hazine, evkaf ve gümrükten maaş alan memurların tayin işlerinin tutulduğu Ruûs defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asafî, Kamil Kepeci ve Divan-ı Hümâyûn defter kataloglarında yer almaktadır. Bu kataloglarda Tırhala ile ilgili görevlilerin atama kayıtları tespit edilen defterler çalışmanın ilgili kısımlarına eklenmiştir.²⁰ Bu defter ve belgeler ışığında Tırhala'nın sosyal ve iktisadî hayatının ortaya konduğu söylenebilir.

II. TIRHALA'NIN ADI COĞRAFİ KONUMU VE TARİHİ

II. I. Tırhala'nın Adı

Tırhala adı antik dönemde ilk olarak *Trikke/Trikka* (Τρικκη/Τρικκα) şeklinde Homeros'un İlyada destanında Asklepios'un evi olarak geçmektedir. Aynı şekilde coğrafyacı Strabon meşhur eserinde Lethaios nehrinin bulunduğu mahalden bahsederken Asklepios'un doğum yeri olarak *Trikke*'den bahseder.²¹ XI-XII. yüzyıllarda şehrin ismi *Trikala*'ya (Τρικάλα) dönüşmüştür. Bu dönemde Trikala adıyla

¹⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2010, s. 7, 9

¹⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, s. 22-23.

²⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, s. 77-71.

²¹ Strabon, *Geographika-Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, s. 210.

ilk kez tarihçi Anna Komnene²² şehirden coğrafi bir ad olarak bahsetmiştir. Yine Arap gezginlerinden İdrisî bağçe ve verimli bağlarıyla önemli bir tarım merkezi olarak nitelediği Tırhala'yı *Tarofnika* (طَارُوفْنِيْقَه) adıyla anmıştır.²³ Osmanlı kronikleri ile arşiv belgelerinde ise şehir *Tırhala* olarak adlandırılmıştır ve bu isimlendirme şehrin Osmanlı Devleti'nin elinden çıkışına kadar değişmemiştir.²⁴

II. II. Coğrafi Konumu

Tırhala şehri günümüzde Yunanistan sınırları içinde Tesalya²⁵ adlı bölgenin kuzeybatısında, 39° enlem 21° boylamlar²⁶ arasında yer almaktadır. Kuzeyinde Selanik, batısında Yanya, güneyinde İnebahtı, doğu tarafında ise Selanik körfezi çevrilidir.²⁷ Yenişehir'in (Larissa) 62 km batısında, Cahaisa dağının eteğinde ve Lethaios (Trikalitikos) akarsuyunun kenarında yer alan şehir, antik dönemden beri önemli bir merkezdir. Tesalya bölgesine hâkim bir konumda yer alan şehir, diğer şehirler arasında bir nevi köprü vazifesi görmektedir. Şehir iki önemli ulaşım rotasının kavşağında kurulmuştur. İlki Kastorya ile Tesalya'yı bağlamaktadır ve bu yol Adriyatik'ten başlayıp Selanik'e ulaşan büyük yolun devamıdır.²⁸ Diğeri ise Zygos ve Metsovo dağlık geçişi boyunca devam edip Epir ve Tesalya'ya ulaşmaktadır. Bu yollar *via egnatia* olarak adlandırılan sol kolun güzergâhındadır. Şehrin deniz seviyesinden yüksekliği 150 metre civarındadır ve yine yıllık sıcaklık ortalaması da 16-17 derecedir. Geniş bir ova

²² Anna Komnena, İmparator Alexios Komnenos'un ilk çocuğu olarak 1083 tarihinde doğmuştur. Yazmış olduğu Alexias/Alexiad adlı eser bu dönemin aydınlatılmasında önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Anna Komnena, *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi*, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitapevi, İstanbul 1996, s. 5, 8.

²³ Karagiorgou, "Urbanism and Economy in Late Antique Thessaly...", s. 133; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, New York-Oxford 1991, s.2115; *Dictionary of Greek and Roman Geography*, (ed. William Smith), vol. II, Boston 1857, s. 1229; Kiel, "Tırhala", s. 114; Yerolimpos, "Tırhala", s. 539; Babinger, "Tırhala", s. 249; İdrisi, *Géographie d'Edrisi* (Çev. P. A. Jaubert), Paris 1840, II, s. 292.

²⁴ Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, (Haz. Necdet Öztürk) Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 237; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l Kibar Fi Esfari'l Bihar*, (Haz: Orhan Şaik Gökyay) MEB, İstanbul 1973, s. 129; Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l Feth*, (Haz: Mertol Tulum), Baha Matbaası, İstanbul 1977, s. 127; Selanîkî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanîkî I (971-1003/1563-1595)*, (Haz: Mehmet İpşirli), TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 3.

²⁵ Savvides, s. 420.

²⁶ <http://www.worldatlas.com/eu/gr/02/where-is-trikala.html>.

²⁷ Babinger, "Tırhala", 249. P.L. İnciciyan, H.D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", s. 58.

²⁸ Tırhala sancağı dâhilinde bulunan Yenişehir (Larissa) kazası da sol kol güzergâhında yer almaktadır. Colin Heywood, s. 153; İsmet Miroğlu, "Osmanlı Yol Sistemine Dair", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 15, İstanbul 1997, s. 242.

içinde kurulmuş olan şehir tarım alanları açısından zengindir.²⁹ Bu tarım alanlarını besleyen Tesalya'nın en büyük nehri, Yunanistan'ın giriş kapısı olması hasebiyle de son derece stratejik öneme sahip olan ve bir kolu da Tırhala'dan geçen Tempe vadisindeki Peneios nehri de Tırhala'nın coğrafi zenginliğini arttırmaktadır.³⁰

Tırhala'yı da barındıran Tesalya ovasında tarih öncesi dönemle ilgili veriler, üç alan dışında, her yerde görülür. Bu üç alandan birisi de Tırhala ile Fenar arasındaki ovardır. Bazı araştırmacılar bu kısmın, bugün olmasa bile, yakın zamana kadar tamamen ormanlık olduğunu ifade etmektedirler.³¹

II. III. Tarihçesi

II. III. I. Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Tırhala

Antik dönemden beri önemli bir yerleşim merkezi olan Tırhala'da geç antik çağdan tamamlanmamış birçok resim ve yazınsal arkeolojik kanıt günümüze kadar gelmiştir. Şehrin surlarından herhangi bir iz yoktur. En önemli yapılardan üçüncü yüzyılda inşa edilmiş olan Roma hamamı göze çarpmaktadır. Tırhala kalesinde yapılan arkeolojik araştırmalarda erken dönem bronz çağına ait eserler bugünde mevcuttur.³²

Tesalya ile ilgili bilgi veren en eski kaynaklardan olan Herodotos'un tarihinde Pers kralı Dareios'un Asya'dan, Tesalya dâhil olmak üzere, Avrupa'ya kadar olan bölgelerden vergi geliri sağladığı ifade edilmektedir.³³ Tesalya bölgesi M.Ö. 450'lerde Atina İmparatorluğu'nun seferlerine maruz kalmıştır. Atinalılar için bu seferin amacı özellikle Tesalya'nın verimli ovaları, Kuzey Yunanistan'ın maden ve kereste bakımından zengin topraklarından faydalanmaktır.³⁴ Bölge, M.Ö. 371'de Thebai kentinin, M.Ö. 352'de ise Makedonya kralı Filip'in hâkimiyetine geçmiş, MÖ. 146'da,

²⁹ Karagiorgou, "Urbanism and Economy in Late Antique Thessaly...",s. 133; P.L. İnciciyan, H.D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", s. 58; Yerolimpos, "Tırhala", s. 539.

³⁰ Egon Friedel, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1999, s. 19.

³¹ A. J. B. Wace, M. S. Thompson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge at the University Press, London 1912, s. 4, 6.

³² Tjeerd H. van Andel, Eberhard Zangger, Anne Demitrac, "Land Use and Soil Erosion in Prehistoric and Historical Greece", *Journal of Field Archaeology*, Vol. 17, No. 4 (Winter, 1990), Taylor & Francis, s. 386.

³³ Pers kralı Dareios MÖ. 521'de tahta geçmiş, MÖ. 486'da ise ölmüştür. Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Çev. Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul 1973, s. 207, 565.

³⁴ Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma- Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003, s. 247, 248.

Roma İmparatorluğu'na dâhil olmuştur.³⁵ Roma döneminde Tesalya bölgesinde şehirleşmede ilerleme olmakla birlikte Hunların önünden kaçan ve İmparatorluk sınırlarına yerleşmeye çalışan Vizigotlar, MS. 395'de Tesalya'yı ve Orta Yunanistan'ı yıkmıştır.³⁶ Antik kültür ve ilk dönem Bizans idaresi VII. asrın başlangıcından itibaren Slav işgalleri ve yerleşimiyle sona ermiştir.³⁷

X. yüzyılla birlikte bölgeye Arap akınları yoğunlaşmış, bu akınlar neticesinde 902 tarihinde Tesalya'nın zengin sahil şehri Demetrias yıkılmıştır.³⁸ Bir müddet sonra Balkanların genelinde çıkan karışıklık ve isyan hadiseleri üzerine bölge Bulgarların hâkimiyetine girmiş, Bulgar Çarı Samuel, Tuna'yla Tesalya ve Adriyatik arasında bir devlet kurmuştur. Tırhala'nın doğusunda yer alan Larissa, 985 sonu veya 986 başlarında Çar Samuel tarafından ele geçirilmiş olmasına karşın, iç karışıklıkların üstesinden gelen Bizans İmparatoru II. Basil, tekrar daha önce kaybettiği yerleri geri almak için harekete geçmiştir.³⁹ Serez'in kuzeyinde 1014 yılında Bulgar ve Bizans ordusu arasında yapılan savaş sonucu Bulgar ordusu ağır bir mağlubiyet almıştır. Bu tarihle birlikte bölge tekrar Bizans'ın hâkimiyetine girmiştir.⁴⁰

Bizans'ın bölgede hâkimiyet sağlamasından bir müddet sonra Normanlar bölgeyi istila etmişlerdir.⁴¹ Pelagonia, Tırhala, Kastorya gibi şehirler Normanlar tarafından zapt edilmiştir.⁴² Bu dönemde İmparator olan Alexios Komnenos bütün gücünü Normanlarla mücadeleye ayırmıştır. Norman tehlikesi 1085 tarihinde ortadan kaldırılmıştır.⁴³ Akabinde bölge, Latinlerin 1204 yılında İstanbul'u ele geçirmesine kadar Bizans İmparatorluğu'nun yönetiminde yer almıştır. Latin işgali ile birlikte Lombard Baronu Baniface of Montferrat, Selanik'i ele geçirmiştir. Böylelikle

³⁵ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma- Antik Akdeniz Uygarlıkları*, s. 290, 298; Kiel, "Tırhala", s. 114.

³⁶ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi*, İlgı Yayınları, İstanbul 2006, s. 22.

³⁷ A.A. Vasilev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev: Arif Müfit Mansel), Maarif Vekâleti Matbaası, Ankara 1943, s. 136; Kiel, "Tesalya", s. 522.

³⁸ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 2011, s. 240.

³⁹ Işın Demirkent, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, TTK Basımevi, Ankara 2014, s. 19; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 279, 281.

⁴⁰ Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, (Çev: Galip Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 97; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 287, 288.

⁴¹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 331.

⁴² Anna Komnena, *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan...*, s. 163.

⁴³ C.W.C Oman, M.A, F.S.A, *The Story of The Byzantine Empire*, G.P Putnam's Sons London, T. Fisher Unwin, Newyork 1895, s. 261; Michael Angold, *The Byzantine Empire (1025-1118)*, The New Cambridge Medieval History, David Luscombe and Jonathan Riley-Smith (Ed), Cambridge University Press, New York 2004, s. 241.

Montferrat, Makedonya'nın Selanik'e yakın kısımları ile Tesalya'yı kapsayan bir krallık kurmuştur.⁴⁴

Baniface of Montferrat tarafından Selanik'te kurulmuş olan krallık onun ölümünden kısa bir müddet sonra yıkılmıştır. Müteakiben bu durumdan faydalanan Bizans'ın güçlü hanedanlarından birine mensup Theodore Angelos, Selanik'te kendisini imparator ilan ederek Tesalya ile Epir'i yönetimi altına almıştır. Angelos iki yıl sonrada İstanbul'u kuşatmıştır. Ancak, 1230 tarihinde Bulgar Kralı II. İvan Asen, Theodore Angelos'la yaptığı savaşı kazanarak bu toprakların yeni sahibi olmuştur.⁴⁵

İstanbul'daki Latin hâkimiyeti 1261 tarihinde sonlandırıldıktan sonra Bizans İmparatorluğu, VIII. Mihail'in kral olmasıyla yeniden toparlanma sürecine girmiştir. Fakat Latin hâkimiyeti süresince İstanbul önemli oranda yıpranmıştır. Bunun yanında Yunanistan ise Frankların hâkimiyetindedir. Bu dönemde Epir, Tesalya ile birlikte Bizans'a karşı durmaktadır. Epir hâkimi II. Mihail'in 1271'de ölümü üzerine devleti dağılmıştır. Epir, despot Nikephoros'a, Tesalya ise II. Mihail'in oğlu İonnes'e kalsa da burada kurulan devletler hem kendi aralarındaki çekişmeler hem de dış tehditlerden dolayı zamanla zayıf düşmüşlerdir. Bundan faydalanan Bizans ordusu Tesalya'yı 1290'da geçerek derinliğine Epir arazisine girerek İoannina'yı kuşatmıştır. Kısa bir süre içerisinde imparatorluk tekrar Adriyatik kıyılarında uzanmıştır.⁴⁶

XIV. yüzyılın başlarında Trakya'yı tamamen yağmalayan Katalanlar, 1309'da Tesalya'ya yönelerek önce burayı yağmalayıp, bir yıl kaldıktan sonra da 1310 tarihinde Frankları yenerek Thebes ve Atina'yı ele geçirmişlerdir. Tesalya ve Epir'de hâkim olan Angelos hanedanı 1318 yılında tamamen ortadan kalkmış ve hemen akabinde ülkenin devlet olarak varlığı sona ermiştir. Bizans İmparatoru buraya hâkim olmak için girişimlerde bulunmuşsa da bunda pek başarılı olamamış, sadece Tesalya'nın kuzey

⁴⁴ Julian Chrysostomides, *The Byzantine Empire: Eleventh to Fifteenth Century*, The Cambridge History of Turkey, Vol. 1 Byzantium to Turkey (1071-1453), Kate Flett (Ed), Cambridge University Press, New York 2009, s. 23; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 391.

⁴⁵ David Jacoby, *After the Fourth Crusade: The Latin Empire of Constantinople And The Frankish States*, The Cambridge History of Byzantine Empire (500-1492), Jonathan Shepard (Ed), Cambridge University Press, New York 2008, s. 759-764.

⁴⁶ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 417, 422, 450.

kısmını elde edebilmiştir.⁴⁷ Bu tarihten 1332 tarihine kadar Stephen Gabrielopoulos adlı bir vassal, Tırhala'dan Kastorya'ya kadar olan bölgeyi yönetimi altına almıştır.⁴⁸

Bizans Devleti kısa bir süre sonra Tesalya bölgesindeki nüfuzunu genişletme fırsatını elde etmiştir. Bu duruma yol açan etmen ise Tırhala ile birlikte Batı Tesalya ve Güneybatı Makedonya'yı elinde tutan vassal Stephen Gabrielopoulos'un 1332 tarihinde ölmesi sonrası mirasçıları arasında çıkan çatışmadır.⁴⁹ Bizans imparatoru II. Andronikos ve onun varisi III. Andronikos (1328-1341) bu karışıklıktan faydalanmak üzere ilgilerini Balkanlara ve Küçük Asya'ya yöneltmiştir. İç karışıklık içindeki Tesalya 1333'de Bizans'ın eline geçmiştir.⁵⁰

XIV. yüzyılın ortalarına doğru bölgede önemli değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Stefan Duşan, Tesalya ve Epir'i 1348'de topraklarına katarak zamanla Bizans İmparatorluğu'nun elinde kalan arazinin yarısından fazlasını idaresi altına almıştır. Duşan'ın ölümü üzerine 1355 yılında üvey kardeşi Symeon Uroş, Tırhala'ya gelerek Epir ve Tesalya'da kendi bağımsızlığını ilan etmiştir. Symeon'un 1369'da ölümü üzerine oğlu Ioannes Uroş Dukas Paleologos geçtiyse de rahip olmayı tercih ettiğinden bu tarihten sonra 1381'de Tesalya'da Sırp idaresi sonlandırılmıştır.⁵¹

II. III. II. Tırhala'nın Osmanlı Hâkimiyetine Geçişi ve Sonrası

Türklerin Rumeli bölgesine yerleşmeye başlaması XIV. yüzyıl ortalarına kadar inmektedir. Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa, 1352 yılında, Dimetoka'da Sırp ve Bulgarlara karşı Bizans İmparatoru Kantakuzenos'a (VI. Ioannes) yapmış olduğu yardıma karşılık, Gelibolu'da Çimpi adlı kaleyi almıştır. Bu kale, Rumeli'de Türk fetih hareketinin başlangıç safhasını oluşturmaktadır.⁵² Türkler, zamanla Gelibolu bölgesinde

⁴⁷ Chrysostomides, *The Byzantine Empire: Eleventh...*, s. 32; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 457-459; John V. A. Fine, *The Late Medieval Balkans, A Critical Survey From the Late Twelfth Century to Ottoman Conquest*, The University of Michigan Press, Michigan 2009, s.246.

⁴⁸ Donald. M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, Cambridge Universty Press, Cambridge 1993, s. 178.

⁴⁹ John V. A. Fine, *The Late Medieval Balkans...*, s. 252, 253.

⁵⁰ Angeliki E. Laiou, *The Palaiologoi And The World Around Them (1261-1400)*, The Cambridge History of Byzantine Empire (500-1492), Jonathan Shepard (Ed), Cambridge Universty Press, New York 2008, s. 806; Daha geniş bilgi için bkz. William Miller, *The Latins in The Levant a History of Frankish Greece (1204-1566)*, E.P Dutton and Company, New York 1908.

⁵¹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 482; Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması (1361-1461)", s. 188; Kiel, "Tesalya, s. 522.

⁵² Osmanlı kroniklerinin en erken tarihilerinden biri olan Ahmedî'nin manzum eseri olan İskendernamesi'nde Orhan Bey'in oğlu olan Süleyman Paşa'ya ithafen, "Kal'alar viridiler aña mâl u bâc,

yerleşmeye başladıktan sonra, fetih hareketlerini üç koldan sürdürmüşlerdir. Bu kolların birincisi; sahil tarafından Tekfurdağı, Çorlu ve İstanbul, ikincisi; ortadan Korfudağı, Malkara, Hayrabolu ve Vize, üçüncüsü ise İpsala, Dimetoka ve Edirne istikametinde yapılan fetihlere üs olmuştur. Zamanla, artangaza ve cihad hareketleriyle birlikte bu kollar genişlemeye başlamıştır. İpsala'dan başlayan sol kol Karaferye'ye kadar devam etmiş, oradan da ikiye ayrılıp Tırhala ve Üsküp'e ulaşmıştır.⁵³ Sol kolun ucunda bulunan Tırhala'yı da kapsayan Tesalya'nın Osmanlı egemenliğine geçmesiyle ilgili dönemin kronikleri birbirinden farklı tarihleri vermektedir.

Türk ilerleyişi Sultan I. Murad zamanında 1371 tarihinde Sırplarla yapılan Çirmen savaşı neticesinde Serez ve Karaferye'ye kadar ulaşmış, Akıncı beylerinden Evrenos Bey Serez'i kendisine merkez yapmıştır.⁵⁴ Sultan I. Murad 1385 yılında, Vezir Hayreddin Paşa ve meşhur akıncı beylerinden Evrenos Bey'i Çitroz, Çayhisar ve Yenişehir (Larissa) kalelerini ele geçirmekle görevlendirmiştir.⁵⁵

Vezir Hayreddin Paşa ve Evrenos Bey komutasındaki Osmanlı kuvvetlerinin sol kol (via egnatia) istikametindeki ilerleyişleri, Selanik'in 1387 tarihinde teslim

Aldı kâfir beglerinden çoh harâc" beytinde, Osmanlıların, Rumeli'ne geçiş ve yerleşmelerinde bölgedeki hâkim unsurlardan, anlaşma yolu ile kaleler alındığı belirtilmektedir. Hasan Akçay, *Ahmedî'nin İskendernamesi*, Transkripsiyonlu Metin, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1999, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 222; Aşıkpaşa ve Neşri gibi Osmanlı tarihleri ise Çimbi kaleninın sızma harekâtıyla ele geçirildiğini yazarlar. Aşıkpaşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz, M. Yekta Saraç), K Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 107, 374-375; Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihân-nümâ, Neşri Tarihi*, (Haz. Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen,) TTK Basımevi, Ankara 1949, C. 1, s. 174-175; Mehmet İnbaşı, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 156. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 488; Münir Aktepe bu kalenin 1353 tarihinde Osmanlılara verildiğini ifade etmektedir. M. Münir Aktepe, "Osmanlıların Rumeli'de İlk Fethettikleri Çimbi Kal'ası", *İ.Ü.E.F.T.D.C 1*, Sa 2, İstanbul 1950, s. 284-285; Aktepe, "Çimbi", *DİA*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993, s.317.

⁵³ Halil İnalçık, "Rumeli", *İA*, C. IX, MEB, İstanbul 1964, s.769; Sol kol, Marmara Denizi'nin kuzey kıyısında bulunan Tekfur dağından başlayıp Mora'ya kadar 185 saat, 850 kmlık bir mesafeyi kapsamaktadır. Colin Heywood, *Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki Menzilhaneler*, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnati (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 141.

⁵⁴ Aşıkpaşa ve Neşri bu tarihi 787/1385, Hoca Saadeddin ise 776/1374 olarak vermektedir. Uzunçarşılı iki tarihinde yanlış verdiğini, doğru tarihin bir manastır için verilen bir belgeden, 1372 olduğunu söylemektedir. Aşıkpaşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s. 122, 123; Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 99; Hoca Sâdetdin Efendi, *Tacü't-Tevarih I-V*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 144; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi I-VI*, C. 1, TTK Basımevi, Ankara 1996, s. 171; Feridun Emecen, "Kosova Savaşları", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, C. XXVI, Ankara 2002, s. 221-222; İnalçık, "Murad I", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, C. XXXI, Ankara 2006, s. 157-159.

⁵⁵ Aşıkpaşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 123. Hoca Sâdeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih I-V*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 169; Delilbaşı, "First Ottoman Settlements in Thessaly Region", s. 316.

olmasıyla devam etmiştir.⁵⁶ Devrin kaynakları Türk taraftarı olan halkın, Selanik valisi II. Manuel'e itaat etmedikleri, bundan dolayı Manuel'in kaçmak zorunda kaldığını yazmaktadır.⁵⁷

Yapılan akınlar sonucu Yenişehir 1387 yılında ele geçirilmiştir.⁵⁸ Tırhala sancağının ilk mufassalı olan 1454/55 tarihli defterde, “İlyas ve Yusuf, ez-tahvil-i pedereş, Türk aslındanmış, dedeleri Evrenos Bey’le gelmiş, Fenar’da timar etmişler, ol vakitten beri timar yerler imiş”⁵⁹ adlı cümleden adı geçen yerleşim birimleri ve bölgede Türk yerleşiminin bu tarihte var olduğu anlaşılmaktadır.

Sultan I. Murad’ın vefatı ve I. Bayezid’in Osmanlı tahtına oturmasından sonra bu bölgedeki Osmanlı ilerleyişi daha da hızlanmış, 1389 yılında Tesalya hâkimi olan Aleksios Angelos ile Osmanlı Devleti arasında bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya göre Tesalya’daki manastır ve mülkler için vergi muafiyeti sağlanmıştır. Yine Lavra Manastırı’nda bulunan Aleksios Angelos’un fermanından Tırhala’nın bu tarihte “*darü’-l ahd*”⁶⁰ olduğu anlaşılmaktadır.

Sultan I. Bayezid, bütün Osmanlı vassal prenslerini, 1393-1394 kışında sadakatlerini sunmaları ve işbirliği yapılması için çağırmıştır. Karaferye’de (Verrai)⁶¹ huzura çağrılan Mora despotu Theodoros vassallığı reddettiği için Monemvasia senyörü Mamonas tarafından suçlanmış, bütün vassallar kendi bölgelerine dönerken Theodoros, Sultan I. Bayezid’in yanında esir olarak kalmıştır. I. Bayezid’in bundan sonraki hareketi Salona ve Tesalya (Yenişehir) üzerine yürümek olmuş, 1394 Şubatında Salona şehri ve

⁵⁶ Anonim Osmanlı Kroniği, (Haz. Necdet Öztürk), TDAV, İstanbul 2000, s. 33; İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, Balkanlar, OBİV Yayınları, İstanbul 1993, s. 13.

⁵⁷ Delilbaşı, “Bizans’tan Osmanlı Fethine Selanik (Thessalonik)”, s. 100.

⁵⁸ N. Beldiceanu - P. S. Nasturel, “La Thessalie entre 1454/55 et 1506”, Byzantion, LIII, Bruxelles 1983, s. 109; Kayapınar, “Yunanistan’da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması (1361-1461)”, 190.

⁵⁹ BOA. MAD.d. 10, vr. 246b; Melek Delilbaşı, Muzaffer Arıkan, Hicri 859 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala, s. XX.

⁶⁰ Delilbaşı, “First Ottoman Settlements in Thessaly Region”, s. 318; Bir diğer adı *darü’-s-sülh* olan bu anlaşma durumuna göre, yapılan antlaşma ile mülkiyeti kendilerinde kalmak üzere bir haraç karşılığında gayr-i Müslim ahalisine terkedilen topraklar *darü’-l ahd* sayılmaktadır. Ahmet Özel, “Darüssulh”, DİA, C. IX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s. 6.

⁶¹ Heat Lowry yapılan bu toplantının Serez’de geçtiğini öne sürmektedir. Toplandıda I. Bâyezîd, Tesalya ve Mora’yı kendisine bırakma talebiyle II. Manuel ve kardeşi Theodore’yi çağırmıştır. Fakat onların bu çağrıya uymayarak kaçmalarının ardından I. Bâyezîd, Evrenos ve ordusunu Yunanistan’a yollamıştır. Bu gerçek ile birlikte Manuel’in Yıldırım Bâyezîd ile ilgili yorumu: “komutanına (ismi Vranezis idî-taktiklerini ve inananlara karşı emsalsiz nefretini biliyorsunuz) hiç kimseyi hayatta bırakmaması için emir verdi. Köpüren siniri son raddeye ulaştı”, Manuel’in düşmanını Vranezis olarak tanıdığına işaret etmektedir. Heat W. Lowry, On Dördüncü Yüzyıl Osmanlı Gerçekleri Hacı-Gazi Evrenos’un İzinde, (Çev. M. Alper Öztürk), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 96.

Tesalya (Yenişehir) fethedilmiştir.⁶² Tesalya hâkimi Aleksios Angelos ve oğlu Mihail Angelos, Sultan I. Bayezid'in fethine kadar Tırhala'da kalmıştır.⁶³

İlk dönem Osmanlı tarihçileri Tesalya bölgesinin fethi ile ilgili malumat vermesine rağmen Tırhala'dan bahsetmezler. XV. yüzyıl en önemli tarihçilerinden olan Aşıkpaşazade tarafından kaleme alınan Osmanlı tarihinde Tırhala'nın fethine değinilmez. Bu eserde Yıldırım Bayezid'in ve adamlarının Niğbolu, Silistre ve Mora akınlarına değinilmiştir. Anlatılanlardan yapılan harekâtın 793/1391 ile 794/1392 sonrası meydana geldiği eserden anlaşılmaktadır. “*Yörüdi Niğbolu'yu ve Sillistire'yi feth itdi. Andan döndi Mora tarafına gitdi. Karafiryeye gelicek kendü oturdu ve dört tarafa akıncılar salıvirdi. Yıkıldılar ve bozup harab itdiler. Mübalaga fetihler ve toyumluklar olundu*”.⁶⁴ Farklı bir neşirde daha kısa ifadelerle “...hicretin 794 yılında vaki' oldi. Andan Yıldırım Han Niğbolu'yu Silistre'yi feth etti. Andan sonra Mora tarafına vardı, Karaferye'ye oturdu” denilmektedir.⁶⁵ Bir diğer XV. yüzyıl tarihçisi Kemal'in Selatin-nâmesi'nde Niğbolu'da yapılan savaş ve padişahın Bursa'ya dönüşüne kadar olan kısmı manzum olarak anlatılır.⁶⁶

Aynı şekilde XVI. yüzyıl tarihçilerinden Mehmed Neşri'nin *Cihannüma*'sında, Osmanlı kuvvetlerinin bölgeye biri 796/1394, diğeri 798/1396 tarihleri arasında iki harekât yaptığı ifade edilmiştir. Yapılan harekâtların ilkinde Selanik'in 796/1394 tarihinde alınması akabinde Yenişehir ve Atina'nın fethedildiği ve II. Bayezid'in Bursa'ya döndüğü; ikincisinde Niğbolu ve Silistrenin 798/1396 tarihinde alınması akabinde Karaferye'de oturduğu ve akıncılarını etrafa salıp, buraların fethedildiğini ifade etmektedir. Aynı dönem tarihçilerinden Oruç bin Adil'in *Oruç Bey Tarihi* adlı eserinde ise 793/1391 tarihinde Niğbolu ve Silistre'nin fethi akabinde Mora taraflarına,

⁶² İnalçık, *The Ottoman Turks and The Crusades 1329-1451, a History of The Crusades*, Volume VI. General Ed. Kenneth M. Setton, eds. Harry E. Hazard and Norman P. Zacour, The University of Wisconsin Press, Madison 1989, s. 249; N. Beldiceanu - P. S. Nasturel, “La Thessalie entre 1454/55 et 1506”, s. 116.

⁶³ Delilbaşı, “First Ottoman Settlements in Thessaly Region”, s. 318.

⁶⁴ Aşıkpaşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s. 399; Nihal Atsız, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, MEB, İstanbul 1970, s. 73.

⁶⁵ *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, F. Giese Neşri, (Haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayinevi, İstanbul 1992, s. 31.

⁶⁶ *XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal, Selâtin-name, (1299-1490)*, (Haz. Necdet Öztürk), TTK Basımevi, Ankara 2001, s. 93-96.

oradan da Karaferye ve civar illere akınlar yapıldığını belirtmektedir.⁶⁷Yine aynı dönemleri ele alan Behiştî Ahmet Çelebi'nin *Tarihi Behiştî* adlı eserinde de 796/1394 tarihinde Selanik'in alınması akabinde Yenişehir ve Atina'nın alındığı belirtilmiştir.⁶⁸ Bu dönemi anlatan bir diğer eser olan Ruhi Çelebi'nin *Ruhi Tarihi*'nde Selanik'in 19 Cemaziyülâhîr 796/21 Nisan 1394'de fethinden sonra Yenişehir, Atina ve buraların etraflarının fethedildiği belirtilmiş, akabinde padişahın Bursa'ya döndüğü ifade edilmiştir. Aynı tarihleri Nişancı Mehmed Paşa'da eserinde zikretmektedir.⁶⁹

Tırhala'nın fethi ile alakalı en geniş bilgileri sonraki yüzyılda yaşayan İbn-i Kemal vermiştir. XVI. yüzyıl tarihçisi olan İbn-i Kemal'in *Tevarih-i Al-i Osman* adlı eserinde, Tırhala'nın fethi, Selanik'in 796/1394'de fethi ile 797/1395 baharı arasında geçmektedir. II. Bayezid, Selanik'in fethi sonrası İstanbul'a geri dönmüş, Tırhala ve civarının fethi işinide Evrenos Bey'e bırakmıştır. Daha sonra Evrenos Bey civardaki kalelerin alınması işiyle meşgul olmuş, oğlu Barak Bey, Tırhala'nın güneyindeki Fenar kalesini, akıncı beylerinden Turahan Bey ise Tırhala'yı almıştır:

“Hüsn-i tedbirle zuhür bulan emirlerden, darb-ı şemşirle meşhur olan dilirlerden Turahan Beg-ki ol zamanda mezkûr Evrenus Beg'ün emir-i ahurıydı- anun emriyle hayl-ı cerrardan bir fevci-ki seyl-i zehhardan bir mevcdi-aldı, gitti. Kus-ı ra'd-dava-yı nehengleriyle tonadub bahr-i harbe saldı, gitti. Gubar-ı siyah-ı sipahla ayine-i nehar-ı dönüb sevad-ı mevkib-i bad-puy 'arus-ı gazada hale dönüb vardı. Tırhala diyarına irdi. Düşmen-i bed-kirdarun ber ü bar-ı 'ömrin dökmeg-için tegerg-i mergi yağdurmağa kara bulud gibi varub kar-u bar-ı küffar-ı yakmak-içün ol dar'ül-küfre yanar od gibi girdi. Ejder-i azer-fişan-ı hancer ü sinan ağzın açdı. haşm-ı haksarun üstine şerar-ı nar-ı karzarı saçdı.

Beyt-i türki li-müellifihi, ejder-i nize oldu ateş-bar, saçdı ağzından asmana şerar.

⁶⁷ Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*,s. 150; Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi, (Osmanlı Tarihi-1288/1502)*, (Haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s. 32.

⁶⁸ Behiştî Ahmed Çelebi, *Târîh-i Behiştî: Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî II (791-907/1389-1502)*, (Haz. Fatma Kaytaç), TTK Basımevi, Ankara 2016, s. 92.

⁶⁹ Yaşar Yücel, Halil Erdoğan Cengiz,“Rûhi Tarihi-Oxford Nüshası-Değerlendirme, Metnin Yeni Harflere Çevirisi. (466 sayfa tıpkıbasım ile)”*Belgeler*, TTK Basımevi, C. XIV, Sa.18, (1989-1992), s. 394-396; Nişancı Mehmed Paşa, *Hadisat (Nişancı Mehmet Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli)*, (Sad. Enver Yaşarbaş), Kemer Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1983 s. 118-119.

Nar-ı garet hasaretle ol vilayetti yakdı, göyündürdi. Ab-ı tiğ-i miğ-i tabla serkeşlerin ateşlerini söyündürdi. ‘inad ehli, bed-nihad horyadları kırdı. Ol gülzarun kenarından harını ayırdı. Mezkûr şehir-i ma’murun tekvurunu nehr-i kahr içinde mağmur eyledi. Darb-ı harble hisarını alub dizdarını sürü gürda mahsur eyledi. Ol nahiyede olan kasabayı ve kurayı kabza-ı himayetine alub a’da-yı bed-raydan korudı, turdı. Tırhala’da-ki sevad abadı ruy-ı zeminde müşkin-hale benzerdi-binay-yı saray-ı ikameti urdı. Etba’u eşya’ıyla ol yörede yerleşüb yurd idindi”⁷⁰

II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim döneminin müelliflerinden olan İdrisî Bitlisi’nin *Heşt Behişt* adlı eserinin 4. *Ketibe 14.* destanının başlığında da fetih tarihi olarak 798-800/1395-96/1398 arası verilmektedir:

“Sene 798 ila 800 senesi arasında sultana el veren fütuhatın zikri ve Timurtaş Bey’in Kangırı ve tevabiinin fethine öncülük etmesi ve İslam ordusunun Tırhala ve Yenişehir ile Rumeli hududunda medinetü’l-hükema Asena (Atina) ve Derbend-i Leköstem’in fethine muvaffak olmaları ve tevabii ve beldeleriyle...”⁷¹

Tırhala’nın fetih tarihi ile ilgili Neşri’den aldığı bilgileri aynen tekrarlayan XVI. yüzyılın önemli simalarından şeyhülislam ve tarihçi Hoca Saadeddin Efendi, *Tac’üt Tevarih* adlı eserinde, Mart 1394’de Selanığın fethi akabinde Yenişehir’in ve çevresinin ele geçirildiğini anlatmaktadır. Hoca Saadeddin, daha sonra II. Bayezid’in Niğbolu zaferi akabinde Tırhala ve çevresinin 798-800/1396-1398 arasında fethedildiğini ifade etmektedir:

“...Rumeli bölgesinde, büyük bir ülke olan Mora yarımadası üzerine yapılan sefer başta gelir. Bu ülkenin fethi için padişah, Karaferye’de karagahını kurmuş, çevre yana akıncılar salmıştı. Bunun sonunda o civardaki topraklar açılırken, padişah da Karaferye’de bir imaret yaptırmıştı. Bundan sonra Edirne’ye dönmüş ve bu şehirde de büyük bir cami, imaret ve çeşitli hayır kurumları kurdurmuştu. İkinci kez Tırhala

⁷⁰ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter (Transkripsiyon)*, (Haz.: Koji Imazawa), TTK Basımevi, Ankara 2000, s. 225-227.

⁷¹ İdrisi Bitlisî, *Heşt Behişt VII. Ketibe Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, (Çev: Muhammed İbrahim Yıldırım), Ankara 2013, s. LIX, CIII-CV.

yöresine rehberi zafer olan askerlerini göndererek, bu kaleyi ve oraya bağlı bütün toprakları zapt ettirmişti...”⁷²

XVII. yüzyıl tarihçilerinden Müneccimbaşı Ahmed Dede ise yazmış olduğu *Câmi’ud-düvel* ya da bilinen ismiyle *Müneccimbaşı Tarihi*’nde fethi 798/1395-96 olarak göstermektedir:

“...798’de, Mora’nın fethi niyetiyle Rum İli’ne geçtiler. Kendileri Kara Ferye’de kalıp, etrafa küçük birlikler gönderdiler. Her biri çokca ganimetlerle döndü. Şehriyar hazretleri, Kara Ferye’de fakirler için bir imaret yaptırdıktan sonra Edirne’ye teşrif ettiler. Burada da bir cami-i şerif, imaret ve daha başka hayır eseleri yaptırdılar. Bazı ümera ile asker gönderip, Tırhala’yı ve civarını aldılar...”⁷³

Aynı tarihleri farklı tarihçilerde kullanmıştır. Seyahatname yazarlarının en önemlilerinden Evliya Çelebi ise Tırhala’nın fetih tarihini diğer Osmanlı kroniklerdekine nazaran daha geç bir tarih olan 799/1397 senesinde gerçekleştiğini yazmaktadır.⁷⁴

Bu kaynakların dışında müellifleri belli olmayan *Tevarih-i Ali Osman* adlı Osmanlı kroniklerinin bazılarında fetih sürecine değinilmiş bazılarında ise değinilmemiştir. Bu anonim *Tevarih-i Al-i Osman*’lardan birinde Tırhala’nın 796 senesinde Selanik ve Yenişehir’in alınmasının akabinde fethedildiği belirtilmektedir.

“...Mora cezâresi fethi için Karaferye’de ikamet ve etrâfa akıncı irsâliyle ol nevâhî teshîrine bezl-i nakdine himmet buyurup Tırhala cânibine sevk-i asker-i nusret eser ve ol hisârı âmme-i nevâhîsi ile cilvegâh-ı sâh feth ü zafer eylediler...”⁷⁵

⁷² Hoca Sâdettin, Tacü’t-Tevarih I, Toronto Üniversitesi Kütüphanesi Nüshası, s. 149; Hoca Sâdettin Efendi, Tacü’t-Tevarih I-V, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 229.

⁷³ Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, (Çev. İsmail Erünsal), Kervan Ofset, İstanbul 1974, s.142.

⁷⁴ “...sonra Rum ve Bulgar kefereleri bir fırsat bulup yine bu kaleyi işgal ettiklerinde, 799 [1397] tarihinde Sultan Bayezid-i Veli Moravilayetinde Moton ve Koron kaleleri fethine giderken derya gibi asker ile bu Tırhala Kalesi’ne uğrayıp fetheder, Gazi Durhan Bey eliyle. Yine Durhan Bey’e yönetimi bağışlanıp imar eder...”, Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, C. 1, s. 198.

⁷⁵ Cihan Çimen, “Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (Kuruluşun 892/1487’ye Kadar)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 43-45. Bunun gibi benzer anlatıma sahip birçok anonim Osmanlı tarihleride vardır. Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), (Haz. Necdet Öztürk), s. 35, 36; Alper İğci, “Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514) -İnceleme ve Metin”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul

Tırhala'nın fethiyle ilgili günümüz tarihçileride bir uzlaşa sağlayamamışlardır. Genel olarak bu kısım tarihçiler fethi, 1393 sonu ile 1394 başlarında göstermektedirler. Onlarında kaynak gösterdiği Halkondil'in kroniğinde, Sultan I. Bayezid'in 1393 kışındaki Tesalya üzerine yaptığı harekâta Tırhala, Farsala, Patras, Zetouni'yi savaş yapılmadan belli şartlarla ele geçirdiği anlatılmaktadır. Bu durumun anlatıldığı bir mektupta Orta Yunanistan bölgesinin 1394 tarihinden evvel Osmanlı topraklarına katıldığını kanıtlayıcı bir durum olarak gözüktüğü ifade edilmiştir.⁷⁶

Fethin, 1394 yılında gerçekleştiğini ifade eden tarihçilere göre ise Sultan I. Bayezid Selanik üzerine yapmış olduğu harekâtın akabinde Yenişehir'i (Larissa) ve çevresini ele geçirmiştir. Böylelikle Yenişehir'e çok uzak bir mesafede olmayan Tırhala'da bu harekâtın neticesinde Osmanlı hâkimiyetine geçtiği düşünülmektedir.⁷⁷ Bu iki tarihin dışında 1395⁷⁸, 1396⁷⁹ ve 1397⁸⁰ tarihlerini fetih tarihi olarak verenlerde bulunmaktadır.

İlk dönem Osmanlı ve Bizans kaynakları Tesalya bölgesinin fetih tarihini tam olarak vermediğinden günümüz tarihçileri de bu konuda bir uzlaşa sağlayamamıştır. Bu minvalde fethin hangi tarihte gerçekleştiği sorusu tam olarak cevap bulamamaktadır. Genel olarak Osmanlı kronikleri fetihten evvel II. Bayezid'in Niğbolu ve Silistre kalelerini fethettiğini ve daha sonra Karaferye'de oturduğunu belirtmektedir.

2011,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 15; Şamil Çan, "XVI. Yüzyıl'a Ait Anonim Bir Tevârih-î Âl-i Osman (Gramer İncelemesi-Metin-Sözlük)", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 69; Ali Birbiçer, "Anonim Tevârih-î Âl-i Osman", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 34.

⁷⁶ N. Beldiceanu - P. S. Nasturel, "La Thessalie entre 1454/55 et 1506", s. 117; Delilbaşı, "First Ottoman Settlements in Thessaly Region", s. 318. Oxford tarafından yayımlanan Bizans sözlüğünde de 1393 fetih tarihi olarak gösterilmektedir. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, s. 2116. Bu tarihle ilgili Machiel Kiel ve Georg Ostrogorsky'de Tırhala'nında içinde bulunduğu Tesalya'nın, 1393 sonu ile 1394 başlarında fethinin gerçekleştiğini belirtmektedirler. Kiel, "Tırhala", s. 114; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 516.

⁷⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi I-VI*, C. 1, TTK Basımevi, Ankara 1996, s. 270; İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010, s. 114; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 482.

⁷⁸ P.L. İnciciyan, H.D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", *GDAAD*, 2-3, İstanbul 1973-1974, s. 62; Babinger, "Tırhala", s. 249; Donald. M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, s. 302.

⁷⁹ Dimétrios. K. Tsopotos, *Gi Kai Georgoi Tis Thessalias Katá Tin Tourkokratian*, Ek Tou Typografείου Tis Efimerídos i Thessalía, En Vólo 1912, s. 25; Yannis Kordatos, *Bizansın Son Günleri*, (Çev. Muzaffer Baca), Alkım Yayınevi, İstanbul 2006, s. 37; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VII*, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, C. I, s.249.

⁸⁰ Herbert Adams Gibbons, *The Foundation of the Ottoman Empire (A History of the Osmanlis up to the Death Of Bayezid I 1300-1403)*, New York 1916, s. 229.

Anlatılanlardan II. Bayezid'in akıncı beylerini Tesalya ve Mora taraflarına gönderdiği, kendisinin Bursa'ya döndüğü anlaşılmaktadır. Bu durum Tırhala'nın fethinde Niğbolu ve Silistre'nin fetih tarihinin önemini ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere Niğbolu II. Bayezid'in Eflak üzerine yaptığı sefer sonrası dönüş yolunda 17 Mayıs 1395'de fethedilmiştir.⁸¹ Bu olay örgüsüne en yakın kronik ise Neşri tarafından dile getirilmiştir. Neşri, Osmanlı kuvvetlerinin 1394'de Selanik, Yenişehir ve Atina'nın fethedildiği ve II. Bayezid'in Bursaya döndüğü; 1396'da ise Niğbolu ve Silistrenin fethi akabinde Karaferye'de oturduğu ve akıncılarını etrafa salıp, buraların fethedildiğini ifade etmektedir. Bunun yanında İbn-i Kemal'in olay örgüsünde de 1395 baharına kadar Tırhala'nın fethedildiği ifade edilir. Bu durum Tesalya bölgesine Osmanlı akıncılarının iki sefer yapmış olduğunu gösterir. Bayezid'in yapılan ilk seferi 1394 tarihinde olmuş Selanik alınmış daha sonra ise Karaferye'de oturulmuş, Osmanlı akıncıları Tesalya üzerine gönderilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla yapılan akınlarla Yenişehir, Salona gibi şehirler fethedilmiş, fakat Tırhala bunların dışında kalmıştır. İkinci sefer ise II. Bayezid'in 1395 Argeş veya Rovine savaşı akabinde Niğbolu'yu feth etmesi sonrası Osmanlı akıncılarının Tırhala'yı fethiyle sonuçlanmıştır. Yapılan bu savaşa Evrenos Bey'inde iştirak etmiştir. Bu savaşın, Mayıs 1395'de yapıldığı sarıh olduğundan, İbn Kemal'in vermiş olduğu tarihlede kısmen uyuşmaktadır. Buradan hareketle Tırhala'nın fethi 1395 yılının Mayıs-Haziran aylarında, içlerinde Turahan Bey'inde yer aldığı Evrenos Bey komutasındaki Osmanlı akıncıları tarafından gerçekleştirilmiştir.⁸²

Tırhala'nın fethedilmesinden kısa bir süre sonra Sultan I. Bayezid ve Timur arasında 1402'de yapılan Ankara savaşından sonra Tesalya bölgesinden bir kısım toprakta elden çıkmıştır. Şubat 1403'de ise Süleyman Çelebi, Bizans İmparatoru, Venedik, Ceneviz Naxos dükalığı ve Rodos şövalyeleri arasında bir anlaşma yapılarak Selanik, Kalamarya, Haldikya ve Selanik körfezi, Eğriboz'un karşısındaki karanın denizden içeri beş millik kısmı Bizans'a verilmiş, buna karşın tuzlalar ve limanlar Osmanlı'ya kalmıştır.⁸³ Antlaşmanın sonrasında imparator Manuel, en iyi

⁸¹ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, s. 114-115; Kiel, "Niğbolu", s. 87.

⁸² Evrenos Bey, 1395'in başlarında Mora üzerine gitmiş, bir süre akınlar yaptıktan sonra geri dönerek Rovine savaşına katılmıştır. Kayapınar, "Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 121-124.

⁸³ Delilbaşı, *First Ottoman Settlements in Thessaly Region*, s. 318-319. Yapılan bu anlaşmanın tam metni için bakınız; G.D. Dennis, "1403 Tarihli Bizans-Türk Antlaşması", (Çev. Melek Delilbaşı), *D.T.C.F. Dergisi*, XXIX, (1971-1978), s. 160-161.

komutanlarından birisi olan Dimitrios Leondarios'u Selanik'i işgal etmek üzere göndermiş ve orada daha önce Limni'ye sürgün edilen Ioannes'i Tesalya imparatoru ilan ettirmiştir.⁸⁴

Ankara savaşı (1402) sonrasında girilen Fetret devrinde şehzadeler arasında yaşanan güç mücadelesi, bir müddet, Tesalya bölgesindeki Osmanlı hâkimiyetini etkilemiştir. Süleyman Çelebi'nin 1411 tarihinde Musa Çelebi tarafından ortadan kaldırılması sonrası 1403 tarihinde yapılmış olan anlaşma akim kalmış, Musa Çelebi Tesalya bölgesindeki toprakları tekrar geri almıştır.⁸⁵ 1413 yılında Çelebi Mehmed'in Musa Çelebi'yi bertaraf etmesiyle Fetret dönemi sona ermiş ve hâkimiyet Çelebi Mehmed'in eline geçmiştir.⁸⁶ Bizans İmparatoru Manuel, Çelebi Mehmed'in iktidarı eline geçirdiğini haber aldıktan sonra ona gönderdiği elçiler vasıtasıyla, daha önce İstanbul'da bulunduğu sırada İmparatorla yapmış olduğu anlaşma gereğince, verilmesi gereken yerlerin kendisine bırakılmasını talep etmiştir. Bazı tarihçilere göre içerisinde Tesalya köy ve kalelerinin de bulunduğu, Marmara ve Karadeniz'deki kaleler anlaşma gereğince Bizans'a geri verilmiştir.⁸⁷

Osmanlı iktidarını eline alan Çelebi Mehmed, Bizans ile ilişkilerini barış içinde yürütmüştür.⁸⁸ Buna karşın İmparatorun, Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi'yi saltanat iddiasıyla desteklemesi, Çelebi Mehmed'in tavizkar tavrını sürdürmesine yol açmıştır. Hatta Mustafa Çelebi, İmparatorun da desteğiyle Tesalya ve Selanik taraflarında faaliyete girişmiş, buna karşın Çelebi Mehmed bu faaliyeti akamete uğratmıştır. Çelebi Mehmed'in vefatı sonrasında 1421'de tahta çıkan II. Murad'da bu durumu değiştirmemiştir. Mustafa Çelebi, Turahan Bey ve diğer beylerin desteğiyle Rumeli'de adına para kestirmişse de II. Murad tarafından 1422 tarihinde ortadan kaldırılmıştır. II. Murad'ın yönetimde tam olarak hâkim olması Bizans İmparatoru

⁸⁴ Dukas, *Bizans Tarihi*, (Çev. VL. Mirmiroğlu), İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul 1956, s. 48; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VII*, C.I, s. 311.

⁸⁵ Dukas, *Bizans Tarihi*, s. 48; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 513; Fahamettin Başar, "Fetret Devri", *DİA*, C. XII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995, s. 480-482; Levent Kayapınar, "Süleyman Çelebi, Emîr", *DİA*, C. XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, s. 83. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VII*, C. I, s. 325.

⁸⁶ Şahin Kılıç, "Önemli bir Bizans Kısa Kroniği ve Osmanlı Tarihine Katkıları", *Tarih Dergisi*, Sayı 55 (2012/1), İstanbul 2013, s. 54.

⁸⁷ Dukas, *Bizans Tarihi*, (Çev. VL. Mirmiroğlu), s. 58; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I-VI*, C.1, s. 148, 348.

⁸⁸ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 514.

Manuel'i onunla anlaşmaya yapmaya sevk etmiştir. Yapılan anlaşmaya göre daha önce Bizans'a terkedilen Selanik etrafındaki bazı yerler ve İzdin Osmanlılara bırakılmıştır.⁸⁹

Bazı tarihçiler 1430 tarihinde, 1402 Ankara savaşı sonrası elden çıkan Tırhala'nın tekrar geri alındığını ifade eder.⁹⁰ Buna karşın bölgenin bu kadar uzun süre Osmanlı egemenliğinden çıkmadığına dair bazı emarelerde, kaynaklardan hareketle tarihçiler tarafından dile getirilmiştir. Buna örnek olarak ise bu döneme ait Tocco Kroniğinde geçtiği üzere 1410 tarihinde Narda'nın Arnavut hâkimi Muriki Shpata, akrabası olan Paul Shpata ve Carlo Tocco ile savaştığında Tesalya'daki Osmanlı askerlerinden yardım sözü almıştı.⁹¹ Bunun yanında Tırhala'nın bilinen ilk tahririni ihtiva eden defterde de Musa Çelebi ve Evrenos Bey döneminden kalma tımarların olduğu belirtilmiştir. Bununla ilgili olarak defterde geçen "*Timar-ı Aruz Alemdar, Musa Çelebi zamanından beri bu timarı yermiş, amma elinde berat yoktur*", "*Timar-ı Mustafa veled-i Karali, gulam-ı mir, merhum Musa Çelebi zamanın yerine eşkinici gönderüb Dömeke'ye kethüda olmuş...*" ifadeleri bu duruma örnektir.⁹²

Buna karşın farklı bir kaynak Tesalya uçbeyi Turahan Bey'i Çelebi Mehmed döneminde 1417'de Vidin valisi olarak zikretmektedir.⁹³ Bu durum, Turahan Bey'in Tırhala'yı yurt edindiği düşünüldüğünde bu tarih için bölgenin Osmanlılarda olmadığını düşündürür. Bununla ilgili bir diğer örnek ise tarihçi Georgios Sphrantzes'in 1429 Eylül'ünde Tırhala'da Turahan Bey'i, Patras şehri ile ilgili müzakerelerde bulunmak üzere bizzat ziyaret etmesidir. Selanik'in fethinden önce meydana gelen bu görüşmeden Tırhala'nın Osmanlıların elinde olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁴

⁸⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I-VI*, C.1, s. 379, 399. Bir kısım batılı tarihçi, Turahan Bey'in 1423 Mora seferi esnasında Arnavutlukla birlikte Tesalya'nında Osmanlılara geçtiğini belirtmektedir. J J,Norwich, *Byzantium: The Decline and Fall*. New York 1996, s. 390; Donald. M Nicol, *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, s. 334.

⁹⁰ Babinger, "Tırhala", C. XIII/I, s. 249. Selanik ve etrafının 1430 tarihinde ele geçirilmesiyle ilgili olarak bknz. Marios Philippides, *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople, 1373-1513, An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century*, Hellenic College Press, Massachusetts 1990, s. 29, 31.

⁹¹ Kiel, "Tırhala", s. 11.

⁹² *BOA MAD 10*, vr.138b, 237a, 264b, 323b, kayıtları defterin tutulmuş olduğu 1454/55 tarihinden evvel bölgede Türk hâkimiyetinin sürmüş olduğunu kanıtlar niteliktedir. Melek Delilbaşı, Muzaffer Arıkan, *Hicri 859 tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala*, s. XLI.

⁹³ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*,C. 1,Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005,s. 332.

⁹⁴ George Sphrantzes, *The Fall of The Byzantine Empire A Chronicle by George Sphrantzes*, (Trans. Marios Philigides), The University of Massachusetts Press, Amherest 1980, s. 44.

Anlaşıldığı kadarıyla Tırhala ve genelde Tesalya Musa Çelebi dönemi dışında fetret devri ve Çelebi Mehmed dönemlerinde Osmanlıların elinde değildir.⁹⁵ Çelebi Mehmed'in, İmparator ile yapılan anlaşmaya uymuş olduğu ve kendi döneminde bu bölgeleri ele geçirmediği söylenebilir. Bunu destekleyici bir örnekte II. Murad tahta geçtiği andan sonra 28 Şubat 1424'de Bizans İmparatoru Manuel ile yapmış olduğu anlaşmadır. Buna göre Misivri ve Terkos haricinde daha önce Bizans'ın eline geçmiş olan Karadeniz sahilindeki bir kısım yer, Selanik havalisi ve İzdin'e kadar olan yerler Osmanlı'ya geçmiştir.⁹⁶ Muhtemelen II. Manuel'i bu anlaşmaya zorlayan neden ise Turahan Bey'in 1423'deki Mora akımıdır. Turahan Bey'in bu harekâtı Halkondilde; *"Aitolya bu şekilde Vasilius Murad'ın eline geçti. Bunlardan sonra Helenler kapılarına kadar (Türklerin) geldiklerini görünce antlaşma yapmak istediler. Isthomos'un yıkılması ve bundan sonra karşı gelmemeleri şartı ile sulh yaptılar. Turahan'ı Mora'ya göndererek Venediklilerin bölgelerine akınlar düzenler, Isthomos'u yıkar ve Venedikin diğer şehirlerine akınlar düzenliyerek esir alırlar..."*⁹⁷, ifadesiyle detaylı anlatılır. Bu durum sadece Yunan kaynaklarında değil aynı zamanda dönemin diğer yabancı kaynaklarında da zikredilir. Tırhala'nın tekrar Osmanlıların eline geçmesi Turahan Bey'in 1423'de yapmış olduğu Mora seferi dönüşünde olması kuvvetle muhtemeldir.

Fatih Sultan Mehmed devrine kadar Tesalya'da mühim bir hadise yaşanmadığı anlaşılmaktadır. II. Mehmed, Mora seferi için 1458 tarihinde Turahan oğlu Ömer Bey'in sancakbeyi olduğu Tesalya'da konaklamıştır.⁹⁸ Tesalya bölgesi 1463 tarihinde Arnavutluk hâkimi İskender Bey'in yağması ile karşı karşıya kalmış, buradaki Osmanlı sürülerinden 60.000 büyükbaş, 80.000 koyun, bir kısmı padişaha ait 3.000 kadar at yağmalanmıştır.⁹⁹

Tesalya ve daha özeldir Tırhala Osmanlı idaresi altında uzun süre sulh-u sükûn içerisinde kalmıştır. Bölgeye Yenişehir'in alınması sonrası başlayan Türk-İslam göçü, Tırhala'nın 1395'de fethi ile hızlanmış, fakat 1402 Ankara savaşı bu göçü duraklatmıştır. İkinci göç dalgası 1411'de Musa Çelebi döneminde gerçekleşmiş olduğu

⁹⁵ Julian Chrysostomides, *The Byzantine Empire: Eleventh to Fifteenth Century*, s. 45.

⁹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I-VI*, C.1, s. 379, 399.

⁹⁷ Kayapınar, "Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi", s. 154-158.

⁹⁸ Krivotulos, *Krivotulos Tarihi 1451-1467*, (Çev. Arif Çokana), Heyamola Yayınları, İstanbul 2013, s. 375; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VII*, (Çev. Nilüfer Epçeli), C. II, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 138.

⁹⁹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VII*, C.II s. 279, 280.

bu tarihte verilen timarlardan anlaşılmaktadır. Tarihi verilerden Çelebi Mehmed döneminde de bir kesinti olduğu anlaşılmakla birlikte II. Murad'ın yönetimi devralması akabinde 1423 tarihi sonrası Tırhala'ya Türk-İslam nüfus'u yerleşmeye başlamıştır. Bunun neticesinde 1454-55 tarihinde Tırhala şehrinin yarısından fazlasını (%53.1) Müslüman haneler oluşturmuş, bu durum 1466'da hızlı bir ivme kazanıp %60'ları yakalamış olmasına rağmen 1506 sonrası düşüş yaşanmıştır. Müslüman nüfusun şehirdeki ağırlığı kaybetmesi Hristiyan nüfusun artışı ve bu tarihle birlikte başlayan Yahudi yerleşimiyle ilgilidir. 1569 tarihi ile birlikte Müslümanlar tekrardan nüfus artışı yaşamışlardır.

1668'de Tesalya'ya gelen Evliya Çelebi Yenişehir, Ermiye, Veletin ve Çatalca'dan sonra Tırhala'ya uğramıştır. Çelebi, şehirde bulunan kale hakkında bilgi verdikten sonra 2.300 adet evin oluşturduğu 16 Müslüman ve sekiz gayr-i Müslim mahallesi olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰

Tesalya bölgesi ve Tırhala, Tepedelenli Ali Paşa'nın XVIII. yüzyılda bölgede tek etkin güç oluşu ile birlikte sorunlar yaşamaya başlamıştır. Tepedelenli Ali Paşa'nın 1787 yılında derbentler başbuğu olarak atanması¹⁰¹ ve 1789'da bu görevden azli üzerine bölge eşkıya yuvası haline gelmiş, halk türlü sıkıntılara maruz kalmıştır. Devlet, bu durumun önüne geçmek için Ali Paşa'nın oğlu Veli Paşa'yı göreve getirmiştir. Veli Paşa ve babası Ali Paşa'nın yönetiminde bölgede asayiş sağlanmıştır.¹⁰²

1820 yılında II. Mahmud'un merkezi otoriteyi güçlendirmek amaçlı mahalli güçleri ortadan kaldırmak istemesi Tepedelenli Ali Paşa'yı da etkilemiştir. İsyan halinde olan Ali Paşa iki yıla yakın bir süre direniş göstermiş, 1822 tarihinde ise ortadan kaldırılmıştır.¹⁰³

Ali Paşa'nın devlete asıl büyük zararı Yunan isyanının yayılmasına zemin hazırlamasıdır. Kontrolündeki bölgede istikrarsız bir yönetim izlemesi halkın devletten

¹⁰⁰ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap, C.1.* s. 198-209.

¹⁰¹ Şânî-zâde Mehmed 'Atâullâh Efendi, *Şânî-zâde Târîhi* (Haz. Ziya Yılmaz), I-II, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın 2008, C. I, s. 311; Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, (Yay. Mücteba İlgürel), *İÜEFY*, İstanbul 1978, s. 391.

¹⁰² Derbentler başbuğlarının faaliyet bölgesi Tırhala'nında içinde yer aldığı Yenişehir, Selanik, Livadiye, Dömeke ve İzdin'dir. Hamiyet Sezer Fezyioğlu, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Derbentler Başbuğluğu", *GAMER*, I, 1, Ankara 2012, s. 159.

¹⁰³ Sahhaflar Şeyhi-zade Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bahir Efendi'nin Zeyl ve İlaveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, (Haz. Ziya Yılmaz), OSAV, İstanbul 2000, s. 61-63.

soğumasına neden olmuştur. Bu durum isyan fikirlerinin hızla yayılmasını da etkilemiştir. 1821 Mart'ında başlayan Yunan isyanı neticesinde Yunanlılar bağımsızlığa kavuşmuştur.¹⁰⁴

1855 tarihinde Yunan milliyetçilerinin kışkırtması sonucu bölgede ciddi bir isyan çıkmıştır. Bu isyan devlet tarafından bastırılırsa da 1877/78 Osmanlı-Rus harbi sonrası Yunanlılar, tekrardan birtakım eşkıyalık hareketlerine başlamışlardı. Bu amaçla Yanya ve Tırhala havalisine eşkıya grupları zerk etmeye başlayan Yunanlılar, buradaki Hristiyanları isyana teşvik etmiştir. Yunanlıların temel amaçları isyan neticesinde bu bölgelerin kendilerine verilmesini sağlamaktır.¹⁰⁵ Tırhala'nın da yer aldığı Tesalya bölgesi 1881 tarihinde Yunanlı kuvvetlerin ağır baskısı altında kalmış ve bunun sonucunda bölge Yunan krallığına bırakılmıştır.¹⁰⁶

Yunanlıların 1896'da Girit ve 1897'de Hanya'da ayaklanması ve bu durumdan istifade eden Yunanistan'ın adayı ilhak etmesi üzerine, Osmanlı Devleti Yunanistan'a savaş açmış, birçok yerde Yunan kuvvetlerini mağlup etmiş, Tesalya'nın tamamını Yunanlılardan temizlemiştir. Her ne kadar savaşın galibi Osmanlı Devleti olmuşsa da emperyalist devletlerin baskısıyla Tesalya tekrar Yunanistan'a bırakılmıştır.¹⁰⁷ Böylelikle Tırhala ve bulunduğu bölge olan Tesalya 467 yıllık bir süre Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamıştır.

III. TIRHALA'NIN OSMANLI İDARİ TAKSİMATINDAKİ YERİ

III. I. Rumeli Eyaleti

Osmanlılar'daki en büyük idarî birim karşılığında kullanılan *eyalet* 1591 yılından sonra kullanılmaya başlanmış olsa da, bu döneme kadar yerine *vilayet* ve *beylerbeylik* terimleri kullanılmıştır.¹⁰⁸ Beylerbeyiler, fethedildikten sonra kurulan

¹⁰⁴ Kemal Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa", *DİA*, C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2011, s. 476-479.

¹⁰⁵ Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, (Haz. İsmet Miroğlu), Berekat Yayınevi, İstanbul 1983, s. 595-598, 627.

¹⁰⁶ Kiel, "Tesalya", s. 525.

¹⁰⁷ Çoşkun Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s. 189-191.

¹⁰⁸ İnalçık, "Eyalet" *DİA*, C.XI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995, s. 548; Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, Ankara 1974, C. XXXVIII, Sa. 152, s. 658; Heffening, "Vilayet", *İA*, C. 13, MEB, İstanbul 1979, s. 317.

eyaletlerin askeri ve idarî amiriydi.¹⁰⁹ Osmanlı Devleti'nde ilk eyalet/beylerbeylik teşkilatlanması I. Murad döneminde. Sultan I. Murad'ın Edirne'yi almasından sonra Rumeli bölgesinde hızlı bir fetih harekâtına girişilmiş, sınırlar genişlemiştir. Bu durum, fethedilen toprakları (sancak) kontrol etmek için bir üst yapı oluşturulmasını zorunlu kılmaktaydı. Bundan dolayı daha I. Murad döneminde, Rumeli'de eyalet/beylerbeylik teşkilatını oluşturulmuş ve başına da Lala Şahin Paşa getirilmiştir. XV. yüzyılda yapılan bütün fetihler bu eyalet sınırlarına dâhil edilmiştir.¹¹⁰

Merkezi Edirne olan Rumeli Eyaleti XVI. yüzyılın başlarında sağ ve sol kol olmak üzere ikiye bölünmüş, fetihlerle birlikte sancak sayısı arttığından yüzyılın ikinci yarısından sonra yeni eyaletler kurulmuştur.¹¹¹

Rumeli Eyaleti, 1475'te *İstanbul, Gelibolu, Edirne, Niğbolu ve Zagora, Vidin, Sofya, Sırbia (Laz-ili), Sırbia (Despot-ili), Vardar, Üsküp, Arnavut-ili (İskender Bey'e ait), Arnavut-ili (Araniti'ye ait), Bosna (Krala ait), Bosna (Stefan'a ait), Arta-Zituni ve Atina, Mora ve Manastır*¹¹² olmak üzere 17 sancaktan oluşmaktadır. 1490 tarihine ait bir cizye defterinde ise, içinde Tırhala'nın da bulunduğu 26 sancaktan müteşekkildir.¹¹³

Kanuni Sultan Süleyman devrinin başlangıcında sancak sayısı 33'e yükselmiş ve Tırhala 372.000 akçelik sancakbeyi hassıyla eyalet içinde önemli bir yer işgal etmiştir. Rumeli eyaletindeki sancak sayısı XVI. yüzyılda hemen hemen aynı kalmıştır. 1609 tarihli Ayn Ali Efendi'nin kaydında 450.880 akçelik Tırhala sancağının da yer aldığı Rumeli Beylerbeyliği'nin sancak sayısı önceki döneme nazaran düşerek 24

¹⁰⁹ İnalçık, "Eyalet", 549; Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *DİA*, C. VI, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1992, s. 69.

¹¹⁰ M. Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları", *Belleten*, C. XX, s. 78, Ankara 1956, s. 247; İlhan Şahin, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri", Abdülkadir Özcan (Ed.), *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İslamî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 234; İnbaşı, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rumeli Eyaleti ve İdarecileri", Osmanlı'da Yönetim ve Barış, *OSAMER*, İstanbul 2017, s. 118.

¹¹¹ İnbaşı, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rumeli Eyaleti ve İdarecileri," Osmanlıda Yönetim ve Barış, *OSAMER*, İstanbul 2017, s. 118.

¹¹² İnalçık, "Rumeli", s. 234.

¹¹³ İnbaşı, *Osmanlı İdaresinde Üsküp Kazası (1455-1569)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 22.

olmuştur.¹¹⁴ Koçibey'in Sultan İbrahim'e sunduğu ıslahat içerikli risalede de sancak sayısının değişmediği görülmektedir.¹¹⁵

Tablo 1. XV-XVI. Yüzyıllarda Rumeli Eyaleti İdari Taksimatı

1490 ¹¹⁶	1520-21 ¹¹⁷	1527 ¹¹⁸	1551-1553 ¹¹⁹	1578-1588 ¹²⁰	1609 ¹²¹
Paşa	Paşa	Paşa	Paşa	Paşa	-
Gelibolu	Gelibolu	Gelibolu	-	-	-
Vize	Vize	Vize	-	Vize	Vize
Sofya	Sofya	-	-	-	Sofya
Köstendil	Köstendil	Köstendil	Köstendil	Köstendil	Köstendil
Mora	Mora	Mora	Mora	Mora	Mora
Tırhala	Tırhala	Tırhala	Tırhala	Tırhala	Tırhala
Silistre	Silistre	Silistre	Silistre	Silistre	Silistre
Niğbolu	Niğbolu	Niğbolu	-	Niğbolu	Niğbolu
Ohri	Ohri	Ohri	Ohri	Ohri	Ohri
Avlonya	Avlonya	Avlonya	Avlonya	Avlonya	Avlonya
Yanya	Yanya	Yanya	Yanya	Yanya	Yanya
Argiri Kasrı	-	-	-	-	-
Preveze	-	-	-	-	-
Midilli	Midilli	-	-	-	-
Kefe	Kefe	Kefe	-	Kefe	-
Elbasan	Elbasan	Elbasan	Elbasan	Elbasan	İlbasan
Dukakin	-	-	Dukakin	Dukakin	Dukakin
İşkodra	-	-	İşkodra	-	-
Vidin	Vidin	Vidin	Vidin	-	Vidin
Alacahisar	Alacahisar	Alacahisar	Alacahisar	-	Alacahisar
Vulçitrin	Vulçitrin	Vulçitrin	Vulçitrin	Vulçitrin	Vulçitrin
Prizrin	Prizrin	Prizrin	Prizrin	Prizrin	Prizrin
Bosna	Bosna	Bosna	Bosna	Bosna	-
Hersek	Hersek	Hersek	Hersek	Hersek	-
Semendire	Semendire	Semendire	Semendire	Semendire	-
-	İskendiriye	İskendiriye	-	İskendiriye	İskendiriye
-	Karlı-İli	Karlı-İli	Karlı-İli	-	-
-	Ağrıboz	Ağrıboz	Ağrıboz	-	-
-	Çirmen	Çirmen	-	Çirmen	Çirmen
-	Selanik	Selanik	-	Selanik	-
-	İzvornik	İzvornik	İzvornik	-	-
-	Florina	-	-	-	-
-	Çingane	Çingane	-	Çingane	-
-	Voynuk	Voynuk	-	Voynuk	-
-	Karadağ	Karadağ	-	-	-
-	Kızılca Müsellem	Kızılca Müsellem	-	-	-
-	-	Rodos ve Cezayir	-	-	-
-	-	-	Sirem	-	-
-	-	-	Pojega	-	-
-	-	-	Kilis	Kilis	-
-	-	-	İnebahtı	-	-

¹¹⁴ Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i Âli Osman Der-Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, İstanbul 1280, s. 11-12.

¹¹⁵ *Koçi Bey Risalesi*, (Haz. Zuhuri Danışman), MEB, İstanbul 1972, s. 118; Koçi Bey Risalesi'nin farklı bir nüshası Yılmaz Kurt tarafından çevrilmiş olmasının yanında Sultan İbrahim'e sunulduğu düşünülen layihalar bu baskıda mevcut değildir. *Koçi Bey Risalesi*, (Haz. Yılmaz Kurt), Akçağ, İstanbul 2011.

¹¹⁶ İnbaşı, *Osmanlı İdaresinde Üsküp Kazası (1455-1569)*, s. 22.

¹¹⁷ BOA. TS. MA. d. 9772-0001, s. 1b-2a. Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri...", s. 251-261.

¹¹⁸ BOA. TS. MA. d. 5246-0001, s. 1b-3a; Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978, s. 125-126.

¹¹⁹ İnbaşı, *Osmanlı İdaresinde Üsküp Kazası (1455-1569)*, s. 24.

¹²⁰ Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650...*, s. 150-152.

¹²¹ Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i Âli Osman Der-Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, s. 11-12.

-	-	-	Delvine	Delvine	Delvine
-	-	-	-	Üsküp	Üsküp
-	-	-	-	Kırkkilise	Kırkkilise
-	-	-	-	Akkirman	Akkirman
-	-	-	-	Zacesne	-
-	-	-	-	Krupa	-
-	-	-	-	Mezestre	-
-	-	-	-	Azak	-
-	-	-	-	-	Bender
26	33	31	26	32	23

Görüldüğü üzere Rumeli Eyaleti'ndeki sancak sayıları XVI. yüzyıla kadar çok büyük farklar olmasada bir değişim yaşamıştır. Sancakların bir kısmı düzenli olarak Rumeli Eyaletine bağlı kalmışken, bir kısmı ise başka eyaletlere bağlanmıştır. Tırhala sancağı ise 1475'den XVII. yüzyıla kadar eyaletin bir sancağı olma konumunu korumuştur.

III. I. I. Tırhala Sancağı'nın Teşkilatlanması

Sultan I. Bayezid döneminde 1395 tarihinde ünlü akıncı komutanlarından Tesalya fatihi Turahan Bey tarafından fethi gerçekleştirilen Tırhala, Osmanlı idaresinde bölgenin en kuvvetli kalesine sahip, bütün Tesalya bölgesini içine alacak şekilde büyük bir sancağın merkezi yapılmıştır. Kısa bir süre sonra Osmanlı'nın elinden çıkan bölge 1424'de İzdin ve Badracık'ın da dâhil olmasıyla güneye doğru genişleyen büyük bir sancak olmuştur.¹²²

Tırhala sancağının idarî teşkilatlanması ile ilgili ilk resmi kayıtlar Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan defterlerden elde edilmektedir. Buna göre Tırhala sancağının 1454/55 yılında yapılan ilk tahririnde sancak; *Vilayet-i Tırhala*, *Vilayet-i Fenar* ve *Vilayet-i Ağrafa* olmak üzere üç vilayete ayrılmaktadır.¹²³

1466 tarihli timar icmal defterinde Tırhala livasının alt teşkilatlanma birimi olarak sadece nahiye kullanılmaktadır. Bu tarihte liva; *Tırhala*, *Yenişehir*, *Kestriçe*, *Fenar*, *Mikri-İli*, *Karpiniş*, *Karavari*, *Ağrafa*, *İzdin*, *Badra*, *Sovalak*, *Apokri*, *Talanda*, *Mondoniçe*, *İstifa*, *Livadiye*, *İştir*, *Salina*, *Vidrinçe*, *Ludrik*, *Dömeke*, *Ermiye*, *Çatalca*, *Alasonya*, *Platimana* ve *Külündür* olmak üzere toplam 26 nahiyeden müteşekkildir.¹²⁴ 1484 tarihli bir timar icmal defterinde aynı şekilde bir timar sahibinin

¹²² Kiel, "Tırhala", s. 115.

¹²³ BOA. MAD.d. 10, vr. 1b, 280b, 403a.

¹²⁴ BOA. MAD.d. 66, vr. 1a-195b,

gelirleri verilirken Tırhala, Fenar, İzdin ve Salina nahiyelerinden gelir elde edildiği belirtildiğinden bu tarihte de sancağın sınırlarının değişmediği düşünülmektedir.¹²⁵

895/1490-91 tarihli cizye defterine göre ise Tırhala sancağı, *Tırhala*¹²⁶, *Ağrafa*, *Salona*, *Fenar*, *Radoviz* ve *Platomana ma' Çitroz* olmak üzere altı vilayete bölünmüştür.¹²⁷

Tırhala sancağının 1506 tarihli mufassal tahrir defterinde *Liva-i Tırhala; Vilayet-i Tırhala, Vilayet-i Fenar, Vilayet-i Çatalca ve Vilayet-i Badra*'dan oluşmaktadır.¹²⁸ Bunun yanında sancaktaki toplam nahiye adedi *Yenişehir, Kestriç, Tırhala, Fenar, Ağrafa, Alasonya, Çatalca, Dömeke, Badra, Apokri, Kerpiniş, Karavari, Sovalak, İzdin ve Ülüdürük* olmak üzere defterde kaydedildiği haliyle 15'tir.¹²⁹

1521 tarihli mufassal tahrir defterinde *Liva-i Tırhala, Tırhala ve İnebahtı* vilayetlerine ayrılmıştır. Tırhala ise kendi içinde *Yenişehir, Alasonya, Çatalca, Fenar ve Badracık* kazalarına ayrılmıştır. Sancaktaki toplam nahiye adedi *Yenişehir, Kestriç, Tırhala, Fenar, Platimana, Ağrafa, Alasonya, Çatalca, Dömeke, Badra, Apokri, Kerpiniş, Karavari, Sovalak, İzdin, Ülüdürük, Golos, Alahonya ve Ermiye* olmak üzere 19 adet olarak kaydedilmiştir. Bu defterin aynı tarihli icmalinde de sancak, Tırhala ve İnebahtı vilayetlerine ayrılmış, nahiye sayısı ise azalarak 14 olmuştur.¹³⁰

10 Muharrem 928/10 Aralık 1521 tarihli Rumeli ve Anadoludaki kadılarla ilgili bir defterde Tırhala Livası, *Kaza-i Tırhala, Kaza-i Yenişehir, Kaza-i Çatalca, Kaza-i*

¹²⁵ NBKM. D. 649, s. 29-31.

¹²⁶ NBKM. OAK. 214_5, s. 29r.

¹²⁷ Nilolai Todorov'un yapmış olduğu çalışmada Tırhala livasının kazaları olarak gösterdiği bu altı vilayet dışında, hem daha önce hem de daha sonraki dönemlerde sancağın vilayeti olan Yenişehir, Alasonya, Badra, Çatalca, Dömeke, Salina, Mondoniçe, Kerpiniş, Fenar, Radoviz gibi vilayetler sancağa dâhil edilmemiştir. Hâlbuki bu vilayetler Todorov'un kullanmış olduğu NBKM. OAK. 214_5 adlı cizye defterinde 42r, 48v, varaklarında yer almaktadır. Defterde sancağa tabii vilayetleri belirtecek herhangi bir ifade geçmemesine rağmen Todorov sancağın idarî bölümlemesini neye göre yaptığı tarafımızca anlaşılamamıştır. NBKM. OAK. 214_5, s. 36v, 42r, 48v, Nikolai Todorov, Asparuh Velkov, *Situation Démographique de la Péninsule Balkanique (fin du XVIe s.- début du XVIe)*, Editions de L'Academie Bulgarie Des Sciences, Sofia 1988, s. 27.

¹²⁸ BOA. TT. d. 36, s. 6, 125, 853, 1151.

¹²⁹ Bu rakama tabiiyeti belli olmadığı için Petre adlı nahiye dâhil edilmemiştir. BOA. TT. d. 36, s. 673, 766

¹³⁰ BOA. TT. d. 101, s. 1-350.

Fenar, Kaza-i Alasonya olmak üzere beş kadılık bölgesine ayrılmıştır.¹³¹ Aynı tarihleri taşıyan başka bir defterde ise bu sayılanlara ek olarak *Kaza-i Badracık* ve *Kaza-i Kerpiniş*'te Tırhala sancağı'nın kazaları olarak kaydedilmiştir.¹³²

Kanuni Sultan Süleyman dönemi başlarına tarihlenen, Rumeli'deki idarî taksimatı kaydeden tarihsiz üç defterden elde edilen verilere göre Tırhala sancağı; *Nefs-i Tırhala, Nefs-i İnebahtı, Nefs-i Yenişehir, Nefs-i Alasonya, Nefs-i Çatalca, Nefs-i Fenar, Nefs-i Badracık, Nefs-i Ağrafa* ve *Nefs-i Dömeke* olmak üzere dokuz merkezden oluşmaktadır.¹³³

Tırhala livasında içeren 1530 tarihli muhasebe icmal defterinde, *Tırhala*¹³⁴, *Alasonya*¹³⁵, *Kerpiniş*¹³⁶, livaya tabi kaza olarak kaydedilmiştir.¹³⁷ Daha önceki defterlerde Tırhala livası içerisinde olan Badra kazasının, bu defterde tabi olduğu liva tespit edilememiştir.¹³⁸ İnebahtı ise bu tarihten sonra ayrı bir liva olarak teşkilatlandırılmıştır.¹³⁹

Tablo 2. XV.- XVI. Yüzyıllarda Tırhala Sancağı İdari Yapılanması

Liva-i Tırhala									
1454/55		1506		1521-1530		1542		1569	
K.	N.	K.	N.	K.	N.	K.	N.	K.	N.
Tırhala		Tırhala	Tırhala	Tırhala	Tırhala	Tırhala	Tırhala ma' Haslar	Tırhala	Tırhala ma' Haslar
							Kraçova		Kraçova
							Aspiropotam		Aspiropotam
		Yenişehir	Yenişehir ¹⁴⁰	Yenişehir	Yenişehir	Yenişehir	Yenişehir	Yenişehir	Yenişehir
					Platimana		Platimana		
					Kestriç ¹⁴¹		Kestriç		

¹³¹ BOA TS. MA. d. 00699-0001, s. 6b.

¹³² Enver Çakar, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), Elazığ 2002, s. 270-271.

¹³³ Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri ...", s. 250, 258.

¹³⁴ BOA. TT. d. 367, s. 231, 233.

¹³⁵ BOA. TT. d. 367, s. 251

¹³⁶ Sovalak, Apokri ve Karavari nahiyeleri bu tarihte de Karpiniş Kazasına bağlıdır. BOA. TT. d. 367, s. 32-42.

¹³⁷ Yenişehir, Çatalca ve Fenar kazaları defterde eksiktir. İnebahtı kazasının ise bir bölümü eksiktir.

¹³⁸ BOA. TT. d. 367, s. 24-31

¹³⁹ Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri ...", s. 276-277; 367 Numaralı muhasebe-i Vilayet-i Rum-ili Defteri ile 101, 114 ve 390 numaralı İcmal Defterleri (920-937/1514-1530) I, s. 5.

¹⁴⁰ Yenişehir'in mahallelerinin kaydedildiği 167-168. sayfalar defterde eksiktir. BOA. BOA. TT. d. 36, 169-179.

¹⁴¹ Kestriç, Yenişehir'e tabi bir nahiyedir. BOA. TT. d. 36, s. 833.

Fenar	Fenar	Fenar	Fenar	Fenar	Fenar	Fenar	Fenar	Fenar	Fenar	
	Radoviz		Ağrafa		Radoviz		Ağrafa		Radoviz	Ağrafa
Ağrafa	Ağrafa	Alasonya	Alasonya	Alasonya	Alasonya	Alasonya	Alasonya	Alasonya	Alasonya	
-	-	Alasonya	Alasonya	Alasonya	Alasonya	Alasonya	Alasonya	Alasonya	Alasonya	
-	-	Çatalca	Çatalca	Çatalca	Çatalca	-	-	-	-	
-	-		Dömeke		Dömeke	-	-	-	-	-
-	-		Dömeke		Dömeke	-	-	-	-	-
-	-		Dömeke		Dömeke	-	-	-	-	-
-	-		Dömeke		Dömeke	-	-	-	-	-
-	-	Badra	Badra	Badracık	Badracık	-	-	-	-	
-	-		Apokri		Apokri	-	-	-	-	
-	-	Kerpiniş	Kerpiniş	Kerpiniş	Kerpiniş	-	-	-	-	
-	-		Karavari		Karavari	-	-	-	-	
-	-		Sovalak		Sovalak	-	-	-	-	
-	-		İzdin			-	-	-	-	
-	-	İzdin	Ülündürük	Livadiye	Ülündürük	-	-	-	-	

K.: Kaza, N.: Nahiye

Tırhala sancağı 1542'de *Yenişehir, Tırhala, Fenar ve Alasonya* kazalarından müteşekkil olup nahiye sayısı 10 olarak gerçekleşmiştir. Daha önce Tırhala sancağına tabi olan *Badracık, Salina, Çatalca ve Kerpiniş*¹⁴² gibi kazalar bu tarihte İnebahtı sancağına tabi olmuştur. Aynı şekilde 964/1557 tarihli sancağın avarızhanelerine tarh olunan nüzul bedelini ihtiva eden bir defterde sancak beş kadılık bölgesine bölünmüştür.¹⁴³

1569 tarihli mufassal defterde Tırhala livası alt yönetim birimi olarak Tırhala,¹⁴⁴ Fenar, Yenişehir ve Alasonya¹⁴⁵ kazaları görülmektedir. İdari taksimatta bu kazaların alt birimleri olan nahiyelerde verilmiş olup, *Tırhala, Kraçova, Asproptom,*

¹⁴² BOA, MAD. d. 497, s. 145 149.

¹⁴³ BOA MAD. d. 499, s. 174.

¹⁴⁴ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 6a, 7b; BOA. TT. d. 695, s. 1-1012.

¹⁴⁵ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 227b.

*Fenar, Radoviz, Ağrafa, Yenişehir, Kesriçe, Platimana ve Alasonya*¹⁴⁶ olmak üzere 10 nahiye bulunmaktadır.¹⁴⁷

XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra tutulan iki deftere göre Tırhala sancağı, *Tırhala, Yenişehir, Alasonya, Velestin, Çayalca, Ermiye, Dömeke ve Platimana* dâhil sekiz kazadan müteşekkildir.¹⁴⁸

XVIII. yüzyılın sonlarında Tırhala sancağı'na tabi nahiyeler *Tırhala, Kraçova, Aspropotam, Fenar, Yenişehir, Radoviz, Kesriçe, Platimana ve Alasonya* olmak üzere dokuz adet olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁹

1839'da Tanzimat fermanının ilan edilmesinden sonra Osmanlı Devleti mülkî taksimatta bazı değişikliklere gitmiştir. Bu yapılan değişiklikler arasında Tırhala, Selanik Eyaleti'nin bir sancağı konumuna getirilmiştir. 1867 tarihinde "*İdare-î Vilayet Nizamnamesi*" ile yapılan düzenlemeyle vilayet, sancak, kaza, nahiye ve köy idarî birimleri yeniden yapılandırılmıştır. Tırhala bu tarihte Yenişehir-î Fenar sancağı altında kaza olarak konumlandırılmıştır. Fakat yapılan bu düzenlemeden 8 yıl sonra birtakım hatalar yapıldığı fark edilerek yeniden bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre Tırhala, Yanya vilayetine bağlı sancak olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte Tırhala sancağı'nın alt yönetim birimi olarak Yenişehir, Golos, Kayrıca ve Çatalca kazaları yer almaktadır. Bu durum Tırhala'nın Yunanistan'a dâhil olmasına kadar değişmemiştir.¹⁵⁰

Anlaşıldığı kadarıyla fetihle birlikte idarî teşkilatlanması oluşturulan Tırhala sancağı, coğrafi konumunun uygun olması dolayısıyla zamanla güneye doğru genişleme göstermiştir. XVI. yüzyıl başlarından ortalarına kadar sancak oldukça genişlemiş, bu dönemden itibaren ise sancağın sınırları daralmış ve uzunca bir müddet bu haliyle devam etmiştir.

¹⁴⁶ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 117a-117b.*

¹⁴⁷ *TKGM. KKA. TT. d. 220, vr. 1.*

¹⁴⁸ *BOA MAD. d. 2778, s. 7-8; BOA MAD. d. 2790, s. 13*

¹⁴⁹ *TKGM. KKA TT. d. 374, s. 1a.* Bu defterde en erken tarih 1194/1780 olarak tespit edilmiştir.

¹⁵⁰ Hasan Duman, *Osmanlı Salnameleri ve Nevsalleri Bibliyografyası ve Toplu Katoloğu I*, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2000, s. 168, 172, 177, 182.

III. I. II. Tırhala Kazası Nahiyelerinin Oluşum Süreci

Osmanlı taşra teşkilatındaki liva, kaza ve nahiye gibi kavramlar zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmıştır.¹⁵¹ Bilindiği üzere nahiye Osmanlı idarî sistemi içerisinde bazen bir yönetim ünitesini ve bölgeyi, bazen de coğrafi bakımdan küçük veya büyük bir çevreyi, yöreyi ve hatta semti ifade ederdi.¹⁵² Tırhala ile ilgili ilk mufassal defterde Tırhala sancağı üç vilayetten müteşekkildir. Bunlar içerisinde Tırhala vilayeti, Tırhala ve Yenişehir olmak üzere iki nefse ayrılmış olup nahiye tabirine rastlanmamıştır.¹⁵³

1506 tarihli mufassal defterin idarî taksimatı yapılırken kaza tabiri sadece avarızhane adedinin verildiği kısımda geçmiştir. İdarî taksimatta ise *Liva-i Tırhala*, *Vilayet-i Tırhala*, *Nahiye-i Tırhala*, *Nefs-i Tırhala* sıralaması olarak deftere kaydedilmiştir. Bu tarihte Tırhala'nın başka bir nahiyesi belirtilmemiştir.¹⁵⁴

Kanuni Sultan Süleyman'ın iktidarının ilk yıllarında tutulan defterin tamamı incelendiğinde Tırhala için kaza tabiri iki yerde geçtiği görülmektedir. İlki Kalabakkaya adlı yerleşim birimini belirtirken, ikincisi ise niyabet geliri yazılırken “...kala’i kaza-i Tırhala...” şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanında Tırhala kazasının alt yönetim birimi olarak Nahiye-i Tırhala dışında defterde ayrı bir idarî birim kaydedilmemiştir.¹⁵⁵ Fakat köylerin bulunduğu mahal belirtilirken alt yönetim birimi olarak nahiye tabiri

¹⁵¹ Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İşaret Yayınları, İstanbul 2007, s. 841.

¹⁵² İlhan Şahin, “Nahiye”, *DİA*, C. XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006, s. 306, 307. Hanefi Bostan yapmış olduğu çalışmada idarî ünitelerden kazanın hukuki bir terim olduğunu, nahiyenin ise askeri ve timar birimini ifade ettiği için defterlerde birbirlerinin yerine kullanıldığını ifade etmektedir. M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK Basımevi, Ankara 2002, s. 26. Mustafa Akdağ, genel olarak, başında voyvodaların bulunduğu birden çok köyün oluşturduğu serbest timarları (has veya zeamet) nahiye olarak zikretmektedir. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, YKY, İstanbul 2009, s. 86.

¹⁵³ *BOA. MAD. d. 10*, vr. 1b, 53a.

¹⁵⁴ 859/1454-55 ve 912/1506 tarihli mufassal defterlerde Tırhala’ya tâbi olan ve yaklaşık olarak 20 km mesafede Mehmed Çelebi veled-i Hüseyin Bey’in zeametinde yer alan Kalabakkaya köyü nahiye olarak kaydedilmiş olmamasına rağmen kendisine tabi karyeler bulunması onun köy ile nahiye arasında kalan bir yapıda olduğunu gösterebilir. İlk defterde Kalabakkaya adlı yerleşim birimine bir köy tâbi iken, sonraki defterde bu sayı 11’e çıkmıştır. Bu durum hem merkeze uzaklık hem de Kalabakkaya'nın nahiye olabilecek bir nüfus barındırmaması ile ilgilidir. Bunun dışında yine ilk iki defterde de var olan Meçova adlı köye ilk defterde altı köy tâbidir. Bir sonraki defter olan 912/1506 tarihli defterde köy olarak geçen yerleşimler mahalleye çevrilmiş ve yüzyılın sonuna kadar bu şekilde devam etmiştir. Nüfus olarak da epey kalabalık olan bu yerleşim birimi ile ilgili olarak XVI. yüzyılın sonlarına doğru tutulan mufassal defterde derbent köyü olduğu vurgulanmıştır.

¹⁵⁵ *BOA. TT. d. 105*, s. 77.

kullanılmıştır. Buradan da Tırhala Kazası'nın bu defterle birlikte yeni bir idarî teşkilatlanma durumuna geçmek üzere olduğu anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olarak defterde nahiye olarak adlandırılan Haslar, Kraçova ve Aspropotam'daki köylerin konumunu belirtmek için “der” yani “içinde” edatı kullanılmıştır. Kraçova için yedi köyde bu durum geçerlidir. Bu yedi köyden Selanora nam-ı diğer Toriçe ve Silo köyleri “*der nahiye-i Kraçova tabi-i Tırhala*” şeklinde kaydedilmiştir.¹⁵⁶ Aynı durum Haslar içinde geçerlidir. Bu tarihli defterin mufassalında 15, icmalinde üç adet köyün tahrir kaydında “*der nahiye-i Haslar tabi-i Tırhala*” ibaresi kullanılmıştır.¹⁵⁷

1569 tarihinde nahiye olarak geçen ve Tırhala şehrine yaklaşık 80 km mesafede bulunan Aspropotam ise 1521 tarihli defterin mufassalında nahiye olarak zikredilmemiş olmasına rağmen bu defterin icmalinde nahiye ibaresi tespit edilmiştir. Aspropotam, bu tarihte köyler belirtilirken yer belirtmek için kullanılan “der” edatı ile 44 köyü içinde barındıran bir bölge olarak sınırı belirlenmiştir. Bu köyler arasında yer alan dört köy defterde “*der nahiye-i Aspropotam tabi-i Tırhala*” şeklinde kaydedilmiştir.¹⁵⁸ Bunun yanında, bir köy olan fakat defterde sadece bir yerde “*niyabet-i nısf tımarha-i sipahiyan nahiye-i Kalabakkaya ez gayri zeametha*” ifadesi ile anılan Kalabakkaya'nın idarî sitemdeki karşılığı nahiye değildir. Bu resim sancakbeyinin veya tımarlının, sultanın naibi olarak bölgesindeki idarî yetkisi ve idarî yetkisini kullandığı sırada alığı ceza ve resimlerdir. Bu resmi toplayan kişi bölgesine göre sancakbeyinin, subaşının veya bir kadının naibi de olabilir. Sancakbeyi bu resmi hem şehir merkezinden hem de bütün sancaktan toplayabilir.¹⁵⁹

¹⁵⁶ BOA. TT. d. 105, s.111,130

¹⁵⁷ Goçadis, Aspirokilise, Diskata, Çuka-i Arnavudan, Aspiroforada, Kirasye-i Arnavudan, Kapsokovadi nam-ı diğer İvlanova, Yerakar, Kırçota, Aya Peraskevi, Kozmişa, Konisko, Padi, Tirhanyot, Obetniçe, BOA. TT. d. 105, s. 102, 138, 121, 98, 107, 109, 113, 43, 52, 69, 87, 91, 92; Vurluhor, Layos, Çuka-i Arnavudan, BOA TT. d. 101, s. 60, 99, 100.

¹⁵⁸ Vilçişte, Kamay, Plop, Kaloyiro, BOA. TT. d. 101, s. 80, 103, 104, 108.

¹⁵⁹ BOA. TT. d. 105, s. 390, BOA. TT. d. 101, s. 49; Metin Kunt, “Sancakbeyi Haslarının Öğeleri (1480-1540)”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002. Niyabet, 1454/55 tarihli defterde de Nefs-i Tırhala'nın sancakbeyi gelirleri kısmında “Niyabet-i Karavar ve Mikira” ifadesiyle geçmektedir. Mehmet Ali Ünal bu kavramın XV. ve XVI. yüzyıllarda ifade ettiği mananın niyabet vergisiyle alakalı olduğunu belirtmektedir. Ona göre bir sancak tımar idaresinin alt birimi olarak nahiyelele yani niyabet bölgelerine ayrılmıştır. Bundan dolayı bir yerleşim birimi adli bakımdan kaza, tımar idaresi bakımından nahiye olduğunu belirtir. Buna örnek olarak XVII. yüzyıl Sinop'unun avarız hanelerini belirleyen tahrirlerde sadece kaza tabirlerinin kullanılması ve nahiye tabirinin kullanılmamasını göstermiştir. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, TTK Basımevi, Ankara 2014, s. 32, 33.

Bu haliyle Tırhala kazası içinde bu tarih için idarî yönetim birimi olarak değil, coğrafi özellikten dolayı köylerin yerlerini belirtmek için nahiye tabiri kullanıldığı düşünülebilir. Çünkü aynı isimle birden fazla köyü ya farklı bir idarî bölgeye dâhil ederek belirtmek, ya da bu ve bundan önceki defterlerde de görüldüğü üzere bölgelere ayırmak gerekmektedir. Böylelikle yapılacak olan yeni bir tahrirde herhangi bir karışıklığa sebebiyet vermemek amaçlanmış olabilir. Bu defterin icmalinde ve bu iki defteri temel alan, yapılan tımar değişikliklerini kaydeden defterde de ehemmiyet arz etmeyen bir takım değişiklikler dışında durum değişmemiştir. Böylelikle 1521 tarihinde Tırhala kazasının alt yönetim birimi sadece Tırhala nahiyesidir. Bunun yanında zaman zaman nahiye ibaresi kullanılan Haslar, Kraçova, Aspropotam ve Kalabakkaya adlı yerleşimler ise nahiye statüsüne sahip değildir.

Kazadaki idarî birimlerin tam olarak oluşumu 1542 tarihi ile birlikte başlamıştır. Bu tarihte kaza, *Tırhala ma' Haslar, Kraçova ve Aspropotam* nahiyelerine ayrılmıştır.¹⁶⁰

Bir sonraki dönem olan 1569 tarihli mufassal defterde Tırhala kazası kendi içindeki sınırları belirli taksimatında Tırhala, Aspropotam ve Kraçova olarak nahiyelere taksim edilmiştir. Bunun yanı sıra daha önceki tahrir defterinde kısım kısım nahiye olarak geçen Haslar ve Kalabakkaya adlı yerleşimler bu defterde nahiye olarak adlandırılmamıştır. Buna rağmen hem Haslar hem de Kalabakkaya'nın, kendilerine tabi köyleri bulunmaktadır.

¹⁶⁰ BOA. MAD. d. 497, s. 1.

BİRİNCİ BÖLÜM

TIRHALA ŞEHRİNİN FİZİKİ VE İDARİ YAPISI

1.1. ŞEHRİN FİZİKİ YAPISI

Varoluşunun ilk anından beri birlikte yaşama içgüdüleriyle hareket eden insanoğlu sosyal, iktisadi, ticari, askeri gibi farklı etmenlerden dolayı yerleşik bir hayata geçmiştir. Bu durum zamanla şehir gibi yerleşim tiplerini meydana getirmiştir. Ortaya çıkan bu şehirler de kendilerini çevreleyen bölge ve diğer yerleşim yerleriyle etkileşim halinde oldukları müddetçe hayatîyetlerini devam ettirmişlerdir.¹ İnsanların toplu hâlede buldukları bu yerleşim alanları sadece demografik değil bazı özellikleriyle de şehir vasfını kazanmaktadır. Şehirle ilgili çalırma yapan bazı düşünürler şehri, Avrupa şehirleri özelinde, kale, pazar, kendine ait mahkeme, birlik içinde ve özerk bir yapıda olunması olarak tanımlamışlardır. Bu durum genelde İslam özelde Osmanlılarda bir takım farklılıklar taşımaktadır. Osmanlı belgelerinde şehir “*cuması kılınır ve pazar durur*” yer olarak tanımlanmaktadır. Bu da şehrin merkezinin, ibadet etmek için bir araya gelen cemaatin toplandığı cami ve alışverişin yapıldığı, haftanın belirli günleri kurulan pazar olduğunu göstermektedir. Hem Anadolu’da hemde Balkanlar’daki şehir merkezlerinde ulu cami veya camiî kebir denilen bir cami, kale ve çevresinde mahallesi olan bir çarşı yer alır.²

¹ Yılmaz Can, *İslam Şehirlerinin Fizikî Yapısı*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995, s. 9; Suraiya Faroqhi “Anadolu Şehirsel Ağının Onaltıncı Yüzyıldaki Gelişimi”, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayat*, (Çev. Emine Sonnur Özcan), (ss. 57-101), Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2006, s. 17.

² Max Weber, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Yarım, İstanbul 2012, s. 109; Mustafa Sabri Küçükbaşcı, *Şehir, DİA*, C. XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, s. 443-445; İlhanŞahin, “Osmanlılar’da Şehir”, *DİA*, C. XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, s. 446.

Resim 1. XIX. Yüzyılda Trhala Şehri³

³ Mariás Moúton, "İ İstoriki Anadromi Tis Periochis Tis Thessadias Kai İ Allagi Tou Politismikou Tis Topiou Apo To 1800 Eos Kai Simera? Parádeigma İ Póli Ton Tríkala", Tmíma Geografías Xarokopeio Panepistimio, Athína 2013,(Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 29.

Osmanlı şehri büyük bir iktisadi ve içtimai birliğin merkezinde yer almaktadır. XV.-XVI. yüzyıl Osmanlı şehirlerinde, iskân dokusu ve fizikî yapıdaki değişim ve gelişim hemen hemen tüm Anadolu ve Balkan şehirlerinde görülebilmektedir. Fetihle birlikte devralınan şehirler, siyasal örgütlenme, kurumsallaşma, mimari yapılar ve zamanla iskânla birlikte “Osmanlı şehri”ne dönüşümü sağlamıştır. Bu dönüşümün gerçekleştirilmesinde en önemli etken hiç kuşkusuz erken dönem Osmanlı beyleri, hanedana mensup kişiler, yöneticiler ve tarikat mensuplarıdır. Bu sayılanlar tarafından bina edilen eserler, şehirlerin fizikî dokusunun oluşmasına ve değişmesine sebebiyet vermektedir.⁴ XIX. yüzyıla ait yukarıdaki resim şehrin fizikî varlığının ne kadar zengin olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Bu resim her ne kadar son dönem olsada, arşiv vesikaları ve kroniklerden fizikî yapıya etki edecek bir belge veya durum tespit edilemediğinden, Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra yaşanan değişimin, XIX. yüzyıla kadar büyük oranda aynı kaldığı anlaşılmaktadır.

Klasik dönemde şehirlerin vazgeçilmez unsurlarından kale, şehirden bütün şehri görebilecek yükseklikte bir mevkedir. Bu haliyle, herhangi bir sorunda halkın sığınabileceği bir güvenlik merkezidir. Bunun yanında bulunduğu yüksek konum şehrin ani bir saldırı altında kalması durumunda etkin bir karşılık verebilecek pozisyonudur.

Osmanlı şehir tasvirinde ana öğeler cami, bedesten ve imaret siteleridir.⁵ Osmanlı şehri vasfı taşıyan şehirlerdeki en temel yapılardan olan camiler şehrin tamamına yayılmış durumdadır. Bu camilerden en alttaki ve şehrin mahallelerinin bittiği kısımda inşa edilmiş olanı Mimar Sinan yapımı Osman Şah Cami-î'dir. Evliya Çelebi'nin de çarşı pazar içinde olduğunu söylediği ve günümüzde kendisinden eser kalmayan Turahan Bey Cami-î, nehrin menderes yaptığı ve şehrin merkezi sayılan kısımda yer almaktadır. Aynı şekilde Kalabakkaya yolunda Ömer Bey Cami-î olarak bahsettiği cami ise nehrin karşısında Osman Şah Cami-î'nin kuzeyindedir. Fakat Ömer Bey'in vakfiyesinde cami yaptırdığına dair herhangi bir ibare yoktur. Bu cami Ömer Bey'in şehirde yaptırmış olduğu üç mescidden birisi olmalıdır.

⁴ Cengiz Orhonlu, “Şehir Mimarları”, *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul 1981, s. 3; Yunus Koç, “Osmanlı'da Kent İskânı ve Demografisi (XV-XVIII. Yüzyıllar)”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, Sayı 6, (Güz 2005), s. 167-168.

⁵ Mustafa Özer, “Balkanlar'da Osmanlı Kenti ve Mimarlık Mirası”, *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 13 (2016): s. 123.

Şehirde arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla çarşı ve bedestende bulunmaktadır. Hem bedesten hem de çarşının şehir merkezinde olduğu arşiv vesikalarından tespit edilmiştir. Ömer Bey'in vakfiyesinde “*orta çarşı nâmile mâruf olan*” ifadesinden çarşı ve Turahan Bey ve Ömer Bey vakıflarının gelir elde ettiği birbirine bitişik yapılardan bedestenin resimdeki tarihe kadar en azından yapısal olarak varolduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Osmanlı şehri vasfı taşıyan şehirlerde görülen imaretler, Tırhala'da da hayat bulmuştur. XVI. yüzyılın sonlarına kadar Ömer Bey, oğlu Mustafa Bey ve Osman Şah beylerin imaretleri bilinmektedir.

Osmanlı şehrinde şehirlerin fiziksel yapılarını belirleyen en önemli etkenlerden biri de mahallelerdir. Tırhala'da mahallelerin yapılanması şehrin coğrafyasına uygun olarak gerçekleşmiştir. Şehrin içinden geçen nehir, kalenin yer aldığı engebeli arazi mahallelerin konumuna önemli derecede etki etmiştir. Mahalleler, kalenin önünden başlamakta, buradakiler Hristiyan mahalleleridir, ovaya doğru yayılmaktadır. Aynı zamanda nehrin öte tarafında, düzlük alanda da müslüman mahalleleri yer almaktadır.⁶

Mahallelerin meydana gelmesinde ise içerisinde belli bir nüfusun yaşadığı evler, bir kısım Osmanlı şehrinde kendi başlarına yer almakta, hemen birkaç metre sonra diğer evler bulunmaktadır. Şehir merkezine doğru yaklaşıldıkça bitişik duruma gelen evler kendilerine ait cumbalarla ayrı birer şahsiyet kazanmaktadır.⁷Tırhala'da da bu türden bir ev yapılanması olduğu yukarıdaki resimden anlaşılmaktadır. Şehrin dışına doğru ayırık ve dağınık olan evler, merkeze yaklaştıkça bitişmeye başlamıştır.

Mahallelerdeki evler daha çok o yörede bulunan malzemelerden, malzemesine göre kerpiç veya ağaçtan yapıldı.⁸ Evliya Çelebi Tırhala'da taş ve kerpiçten imâl edilmiş ve kiremit çatılı olarak tasvir ettiği 2.300 adet ev bulunduğunu söylemektedir.⁹ 19. yüzyıl gezginlerinden Leake şehre yaptığı gezide Yunanistan'ın en büyük şehirlerinden bir olarak nitelediği şehrin evlerinin tuğladan yapılmış olduğunu belirttikten sonra Yanya'daki evlerle kıyaslamış ve Tırhala'daki evlerin Yanya'dakilere

⁶ İlhan Şahin, “Osmanlılar'da Şehir”, *DİA*, C. XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, s. 448.

⁷ Turgut Cansever, *Osmanlı Şehri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 93.

⁸ Şahin, “Osmanlılar'da Şehir”, s. 448.

⁹ “...ve 2.300 adet altlı ve üstlü ve kargir yapı güzel haneleri baş tan başa kırmızı kiremit örtülü taş ve kerpiç duvarlı şahane şahnişinli, köşklü, bağ bahçeli gayet geniş ve abıhayat kaynak sulu mükemmel, bakımlı ve süslü evlerdir...”, Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*, C. 1, s. 200.

göre daha zayıf bir görünüşte olduğunu ifade etmiştir.¹⁰ Yine aynı dönemde Tırhala'yı gezmiş olan Henry Holland'da Tırhala'da ağaçlar arasında minareleri görünen camileri Anadolu'daki Türk şehirlerindeki benzetmiştir.¹¹

Şehrin bulunduğu alanın engebeli olmaması ve özellikle içinden geçen akarsuyun bütün şehri baştanbaşa ve ortadan ikiye ayırması Tırhala'ya ayrı bir önem daha katmıştır. Şehirle ilgili bilgi veren Osmanlı seyyahlarından Âşık Mehmed her ne kadar Tırhala'ya gitmemişse de Tırhala eski kadısı Kınalızade Hüseyin Efendi'den şehirle ilgili bilgiler almıştır. Hüseyin Efendi, "...*Kesr-i tâ-i müsennât-ı fevkıyye ve sükûn-ı râh-ı mühmele ve feth-i hâ-i mu'ceme ve sükûn-ı elif ve feth-ilâm ve âhiri hâ iledür. Yirmi sekizinci iklim-i 'örfi olan Canib-i Şimali'dedür. Selanik'ün cânibi garbisindedür ve belde-i tayyibe-i hasenedür ve kesret-i miyâh ve vefret-i hadâyık ve riyâz ile Dimeşk-ı Şam'a müşabihdür ve cevâmi' ve hammâmât ve esvâk-ı âmiresi vardır...*" ifadesiyle şehrin Selanik'in güney batısında, güzel bir şehir olduğunu, Dimaşk-ı Şam'a benzediğini, suyollarının üst tarafında yer aldığını, fakat yollarının ihmal edilmiş olduğunu anlatmıştır. Bunun yanında şehrin sularının bol olduğunu, bağ, bahçe, bostan ve çimenliklerinde fazlasıyla bulunduğu, cami, hamam ve pazarının da var olduğunu belirtmiştir.¹² Şehirle ilgili bilgi veren Evliya Çelebi, şehirdeki su varlığına şu ifadelerle dikkat çekmiştir; "...*Gerçekten de bu Tırhala şehri sudan ibaret bir yerdir nice yüz akarsu çeşmeleri, kaynakların üzerlerine nice yüz hayır sahipleri kubbeler yapıp bazısına hoş havuzlar inşa edip bütün insanlar ve tüm hayvanlar susuzluklarını giderirler. Nice yüz hayat pınarı gibi hesapsız kaynakların hepsi şehir içinde akan (---) nehrine karışıp kible tarafına akarak Kiremitlik adlı 203 mahalde bütün sular bir yerden Kösdem Nehri'ne karışır. Buyerde bir abıhayat zülal suyu vardır ki ismine Şeker Pınarı derler. Bütün Tırhala şehrinin tabiat sahibi olanları at sakalarıyla su getirtip Şeker Pınarı'ndan içerler. Gerçekten de Şeker Pınarı dedikleri kadar vardır*".¹³

¹⁰ William Marin Leake, *Travels in Northern Greece*, Gilbert&Rivington, London 1835, s. 427.

¹¹ Henry Holland, *Travels in The Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, &c. During The Years 1812 and 1813*, Printed for longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, Paternoster-Now, London 1815, s. 246.

¹² Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-Avalim I-III*, (Haz. Mahmut Ak), TTK Basımevi, Ankara 2007, C. III. s. 1009-1010.

¹³ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*, C. 1, s. 203.

Su varlığının bolluğu ve Tırhala'yı ikiye bölen, belgelerde bazen Köstem bazende Liköstem olarak adlandırılan nehrin varlığı şehir için ayrı bir önem taşımaktadır. Özellikle su kaynaklarının yakın olması ve nehir vasıtasıyla, şehrin hem iç kısımları hem de çevresinde bahçeler, bostanlıklar çok sayıda bulunmaktadır.¹⁴ Bunun yanında şehirle ilgili olumsuz bir durum olarak rutubetinin fazla ve havasının ağır olduğuda söylenmiştir.¹⁵

Şehirde engebeli arazinin çok az olması ve nehrin şehri ikiye bölmesi yerleşimi de şekillendirmiştir. Fetih öncesi, kale ve onun etrafı yerleşimin yoğun olan bölgesi iken, fetih sonrası Müslüman ahalinin gelmesi ile nehrin karşı tarafı yani güney-güneybatı kesiminde de yerleşim yoğunlaşmış ve zamanla şehirle bütünleşmiş, Müslüman mahallelerin çoğunluğu bu kısımda oluşmuştur.¹⁶

Bütün bu verilerden Tırhala'nın fethinden sonra büyük bir dönüşüm yaşadığı, cami, bedesten, imaret siteleri gibi Osmanlı şehrinin tüm özelliklerini barındırdığı sonucu çıkmaktadır.

1.1.1. Yönetim Örgütlerine Ait Yapılar

Şehrin fizikî dokusu içerisinde sayılabilecek ana unsurlar, şayet bulunuyorsa surlarıyla birlikte kale, yönetici kesimin şehri idare ettiği binalar, klasik dönem Osmanlı şehirlerinde yapı olarak çok var olmasa da adaletin verildiği mahkeme, dinî, ticarî ve sosyal kaynaşmanın yaşandığı cami, mescit, imaret, bedesten gibi yapılar sayılabilir. Yukarıdaki fotoğrafta da görüldüğü haliyle, 19. yüzyıla ait olsa da, fizikî görünümün keskin bir şekilde dönüşmediği açıktır. Tırhala şehri bu sayılanların tümünü barındıran bir şehir olması hasebiyle Osmanlı şehri ifadesini üzerinde rahatlıkla taşımaktadır. Fizikî dokuya etki eden, sayılan unsurlar daha teferruatlı bir şekilde ilerleyen kısımlarda incelenmiştir.

¹⁴ “Kasaba derununden ceryan ve nebean eden nehri ve sulardan tut hâsıl olarak haracı ve zamanı vardır. Suların mebzuluyetini mülabesesiyle bağ ve bostan ve saire niceleru dahi vardır. Kaza-i mezkûrda etrafı cibalde nebean iden dört dere yine kaza derunundan Nehri Köstem münasip olur”, *Salname-i Vilayet-i Yanya, 1288/1871*, s, 115.

¹⁵ “Meyan cariyesi ve etrafında bağ ve bahçe ve bostanları çok isede rutubetinden kesreti ve mevk'inin basıklığı cihetiyle alelhusus yazın havası ağırcaadır.” Şemsettin Sami, *Kâmûs'ul- A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1308, C. III, s.1237-1238.

¹⁶ Âşık Mehmed'in verdiği bilgilerden de bu durum anlaşılmaktadır. Bu tarihte şehrin, günümüzde içinden geçen ve şehri ikiye bölen Liköstem nehrinin güneyine taşmadığı doğru bir yaklaşım olmaktadır.

1.1.1.1. Kale

Bir şehrin savunmasında en önemli işlevi yerine getiren yapı olarak görülen kale, insanlık tarihi boyunca farklı şekil ve boyutlarda varolagelmiştir. Küçük, kütük ve toprak hisarlarından devasa tabya tasarımlara kadar boyutları değişen kaleler hem savunma hem de hücum açısından hayati önem arz etmektedir.¹⁷ Tarih boyunca kaleler, genellikle şehirlerin etrafı, yol kavşağı, önemli yere giden ana yol, geçit yeri, dağlar arasındaki boğaz, denize uzanan burun, kıyıda az uzaktaki adalar, köprübaşları, denizlerin boğazları gibi stratejik yerlerde, arazinin doğal özelliklerinden de yararlanılarak inşa edilmiştir.¹⁸ Genellikle iç kale (ahmedek), dış kale ve şehristan gibi bölümlerden oluşan kalelerin bazılarında ahmedek ve dış kale bulunmamaktadır.¹⁹

Bizans tarihçisi Prokopios'a göre antik dönem akropolün yerine Bizans İmparatoru I. Justinianus tarafından yaptırılan Tırhala Kalesi'ne, Paleologlar döneminde kapsamlı bir yenileme yapılmıştır. Osmanlı dönemindeki halini, Bizans yapısı surların Osmanlı fethi sonrası genişletilmesiyle almıştır. Kalenin ana konumu, şehrin kuzeydoğu tarafında, tepenin alçak sırtının güney ucudur. Bu konum stratejik açıdan önemli bir noktada yer almasını, Makedonya ve Epir'in yanısıra Tesalya'nın geri kalanının geçişlerini kontrol etme imkânını da sağlamıştır. Batı tarafında akan nehir ve doğusundaki tepenin sunduğu korumada savunma yönünden kaleye ayrı bir özellik vermektedir.²⁰

Tırhala Kalesi, Osmanlı döneminde bazı kısımları yıkılmış olmasına rağmen daha sonra yeniden tamir edilmiştir. Surları, zeminin durumuna bağlı olarak uzunluğu 8,80 metreden 12 metreye, genişliği ise 1.50 metreden 2.10 metreye kadar değişmektedir. Kapladığı alan yaklaşık olarak bir hektardır. Kalenin doğu tarafında XVII. yüzyılda yapılmış olan ve şehirden de görülebilen bir saat kulesi mevcuttur. Güneybatıdan kuzeye doğru uzunlamasına bir şekilde inşa edilmiş olup dört köşeli bir kuleye sahiptir. Kalenin iç kısmı üç bölüm halinde traverslerle bölünmüştür. Kale, en

¹⁷ Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri, Avrupa'da Hudut Boyları*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 27.

¹⁸ Semavi Eyice, "Kale", *DİA*, C. XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001, s. 234.

¹⁹ Ali Boran, *Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi, Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 347.

²⁰ Krystallo Mantzana et al, *Castle in Trikala, Restoration of parts of the third fortification circuit of the castle of the town of Trikala*, Ministry of Culture and Sports 19th Ephorate Of Antiquities In Trikala, Trikala 2014, s. 3-6.

alçak kısmı güney tarafından, en büyük kısmı merkez kısmı ve akropolün kuzeydoğu üst ucunu teşkil eden küçük bir iç kaleden (ahmedek) meydana gelmiştir. Bunun yanında dört adet kuleye de sahiptir.²¹

Osmanlı kroniklerinde kale ile ilgili derinlemesine bilgiler mevcut değildir. İbn-î Kemal, Tırhala'nın fethi kısmında kaleden bahseder.²² Seyahatinin Tırhala kısmında kaleyi yakından müşahade etme imkânı da bulan Evliya Çelebi, "...Venedik imarı olup bir büyük geniş öz içinde, bir yalçın uzun beyaz kaya üzerinde kbleden yıldız tarafına badem şekilli, uzunlamasına yapılmış, şeddadi, yontmataş bir savaş kalesidir ki gayet sarp, sağlam ve dayanıklı büyük hisardır. Çepçevre büyüklüğü 2.100 adımdır. Ancak batı yönüne nazır bir kapısı var, iki kat sağlam demir kapılardır ve iki kat hisarpiçeli sarp duvarlı yapıdır. Bu kapıdan içeri iki kat demir kapı daha vardır. Bu Aralıkta 5 adet hanecik vardır ki bu mahal başka bir bölme hisarcıktır. Ondan yukarı yalçın kaya yollar üzere gidip bir demir kapı daha vardır. O kapıdan içerisi orta hisardır. Bu hisarda 10 adet neferat evleri, 1 cami ve 1 uzun saat kulesi var ki çanının sesi bir merhale yerden duyulur gayri yerleri boş arazidir, çarşı pazar ve başka yapı yoktur. Oradan yokuş yukarıya yine yalçın kayalar üzere gidince iç kaledir ki batı yönüne nazır bir sarp ve sağlam demir kapısı var ama gayet küçüktür, at ve eşek giremez. Bu iç kale gayet sağlam yapı olup 4 köşesinde 4 adet yüksek kuleleri var, her biri göklere baş uzatmış olup içleri ağzına kadar darı, buğday, kabuklu pirinç, başka bakliyat, hububat ve zahire doludur. Bir kulesinde tamamen silaha dair cebehaneler ve diğer mühimmat doludur. Kale dizdarı daima bu kalede mahpus gibi olur..." ifadeleriyle kaleyi kuşbakışı olarak bademe benzetmiş, surlarının sağlam ve çevresinin 2.100 adım olduğunu ifade etmiştir. Kaleyi surlar dışında üç bölüme ayıran Çelebi, ana kapı girişinden sonra beş adet evin olduğu bir alan (hisarcık), oradan yukarı doğru kale görevlilerinin yaşadığı evler ve caminin olduğu alan (Orta Hisar-planda 3 numaralı bölge), buradan ilerleyerek günümüzde cephanelik denilen klasik dönemde dizdarın yaşadığı içkale (ahmedek-planda 2 numaralı bölge) kısmına ulaşır. Çelebi'nin bahsettiği

²¹ Karagiorgou, "Urbanism and Economy in Late Antique Thessaly...", s. 135, Mantzana et al, *Castle in Trikala...*, s. 3-6.

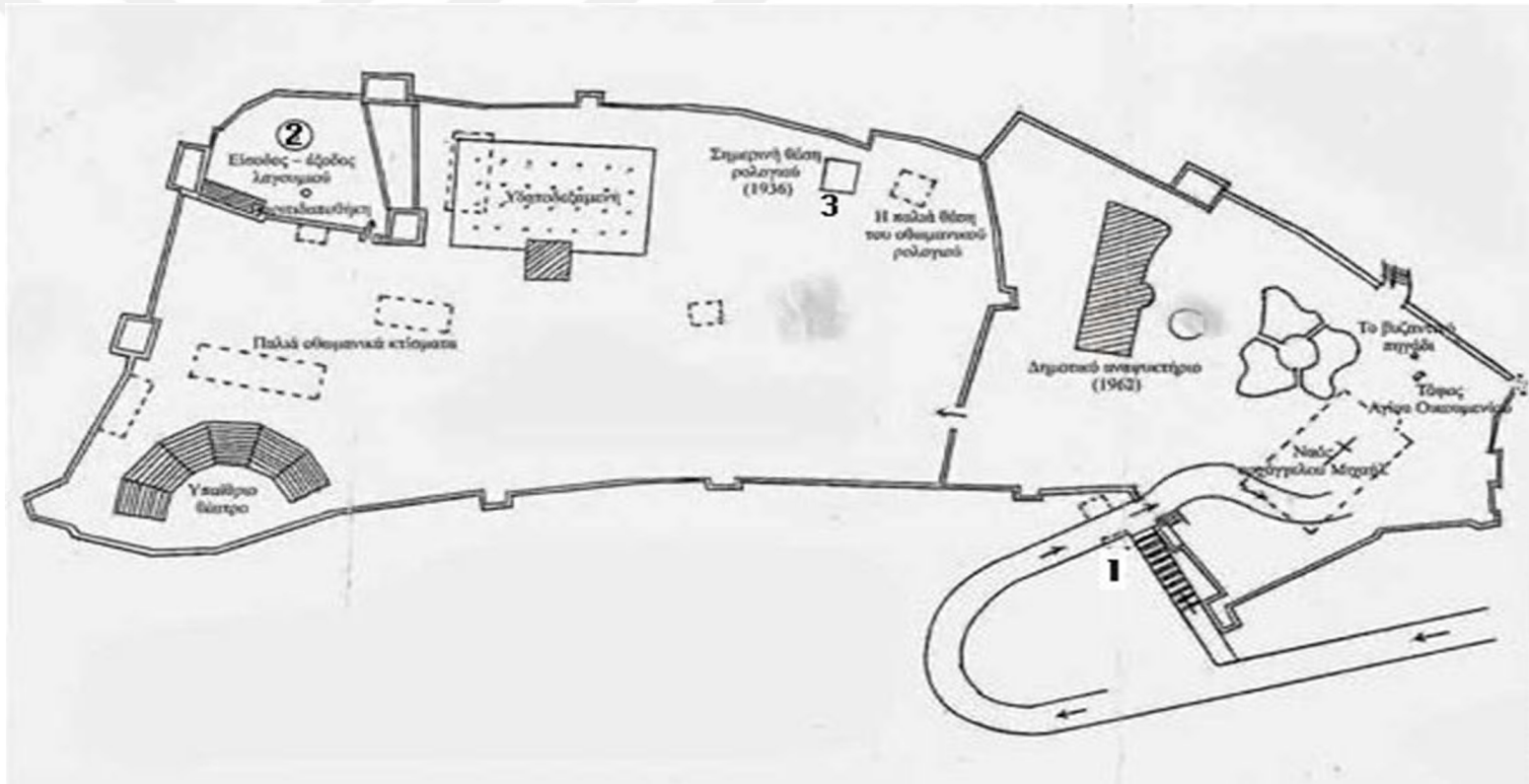
²² "...darb-ı harble hisarını alub dizdarını süri gürda mahsur eyledi...", İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter (Transkripsiyon)*, s. 227.

camii ise, Turahan Bey tarafından yaptırılan mesciddir.²³ Tırhala Kalesi ile ilgili batılı seyyahlar da çeşitli bilgiler vermiştir. Seyyahların en önemlilerinden William Martin Leake, Kuzey Yunanistan seyahatinde Tırhala'ya da uğramış, kalenin ortaçağ yapısını olduğunu, sıklıkla tamir edildiğini belirtmiştir. Tırhala kalesi günümüzde mevcut olmasına rağmen özellikle iç kale kısmı önemli oranda yıpranmıştır. Dış kale kısmı ise belirli oranda eski niteliğini korumaktadır.²⁴

²³”.... Bir top menzili uzak mesafeye gitmek ihtimali yoktur. Dizdardan gayri bu narin hisarda bir adam sakin değildir. Bu iç hisar öyle yüksektir ki güney tarafında Kalabak Kayası, Kız Kalesi Dağı, Kesendire ve Koloz Dağları, Ermiye Burnu ve Selanik'in Hortaç Dağı tamamen görünür. Tırhala'nın iç hisarı ta bu derece yüksektir...”, Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 8. Kitap, C. 1, s. 198-199.

²⁴ Leake, *Travels in Northern Greece*, s. 426.

Resim 2. Tırhala Kalesi Planı¹

1- Ana Giriş Kapısı, 2- Cephanelik (İç Kale-Ahmedek) 3- Saat Kulesi,

¹ Mantzana et al, *Castle in Trikala...*, s. 6.

Kalenin ana girişı Kösdem nehrinde yer aldığı batı tarafından verilmiş, doğu ucunda kalenin en muhkem yeri olarakda cephanelik uygun görülmüştür. Bunun yanında bütün şehirden görülebilecek olan saat kulesi kalenin doğu kısmının ortasında yer almıştır. Yine batı tarafının en ucunda bir açık hava tiyatrosuda 1988’de belediye tarafından inşa edilmiştir.¹

Tırhala Kalesi içerisindeki mühimmatla ilgili olarak ise sadece 1530 tarihli defterden bilgi edinilebilmektedir Buna göre kale içerisinde 50 cebe top, 1re’s top, 30 dizcek, 11 köhne milh gebri, 8 köhne zenbürek, 32 tir, 4 zenbürek, 2 tüfenk, 3 ruh top, 50 peykan-ı tirha, 200 ruh kere? top, 2s andık tirha, olmak üzere askeri mühimmat mevcuttur.² Bu cephane, kaledeki dört kulenin ikisinin içinde yer almakta olup kulelerin birinde silah birinde de sayılan mühimmat, diğer ikisinde ise hububat ve bakliyat vardır.³

1.1.1.2. Saray

İncelenen dönem dâhilinde belgelerden bey veya diğer görevlilere ait herhangi bir saraya tesadüf edilmemiştir. Şehirde bu türden saraylarla ilgili en eski tarihli bilgi İbn-i Kemal tarafından verilmiştir. Eserde; “...Mezkûr şehir-i ma’murun tekvurunu nehr-i kahr içinde mağmur eyledi. Darb-ı harble hisarını alub dizdarını süri gürda mahsur eyledi. Ol nahiyede olan kasabayı ve kurayı kabza-ı himayetine alub a’da-yı bed-raydan korudu, turdu. Tırhala’da-ki sevad abadı ruy-ı zeminde müşkin-hale benzerdi-binay-yı saray-ı ikameti urdu. Etba’u eşya’ıyla ol yörede yerleşüb yurd idindi...” ifadesinden Turahan Bey’in, fethi gerçekleşen Tırhala’da varolan bir sarayda ikamet ettiği düşüncesi hâsıl olmaktadır.⁴ Bunun yanında en azından Tırhala’da bir saray olduğu bilgisi çok sonraları olsada Evliya Çelebi’de de zikredilmektedir. Çelebi, şehirde bir adet bey sarayı olduğunu belirtmesine rağmen bununla ilgili detay vermez.⁵ 1812-1813 tarihleri arasında şehri gezmiş olan Holland, şehirde birisi (mouctar) muhtar sarayı, diğeri ise

¹ Mantzana et al, *Castle in Trikala...*, s. 6.

² BOA TT. d. 367, s. 246.

³ Evliya Çelebi, *Günüümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*, C. 1, s. 198-199.

⁴ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter*, s. 225-227.

⁵ Evliya Çelebi, *Günüümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*, C. 1, s. 200.

Veli Paşa'nın olmak üzere iki adet saray bulunduğunu belirtmiştir. Holland, sarayı alışıl gelmiş tarzda bezenmiş bir Türk yapısı olarak betimlemektedir.⁶

1.1.1.3. Mahkeme Binası

Genel olarak kadıların yargılama yaptıkları belirli bir mekânları yoktur. Daha çok kendi evlerini yargılama işini görmek için kullanmakta, bunun yanında bazen camilerde hatta yolda yürürken bile dava dinleyebilmektedirler. Yargılamanın yapılacağı gün, kadı tarafından tespit edilmektedir. Mahkeme binasının bakım ve masrafları vakıf aracılığıyla veya halk tarafından karşılanmaktadır.⁷

XV.-XVI. yüzyıllarda Tırhala'da bir mahkeme binası olduğuna dair arşiv belgesi tespit edilememiştir.⁸ 1506 tarihinde Hızır Sinan vakfında yaşanan bir sorun dava edilmiş, udû'lül müslîmînden çoğunluğun şهادetleri ve Tırhala kadısının onayıyla dava sonuçlandırılmıştır.⁹ Bu durum şehirde bir mahkemenin varlığına delil olsada mekân olarak nerede olduğu bilgisini vermez. Bununla ilgili şehirde davaların görüldüğü mahkeme ile ilgili Evliya Çelebi, eserinde "...mahkemesi bir geniş ve açık yerdedir..." ifadesini kullanmıştır. Bu ifade mahkemenin bir yapı içinde olmadığı ve davaların halka açık bir yerde görüldüğü kanısını uyandırmaktadır.¹⁰

1.2. İDARİ ZÜMRE

Osmanlı Devleti'nde toplum, askeri ve reaya yani yönetenler ve yönetilenler olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Askeri sınıf, timar, vakıf ve hazineden gelir elde eden, reaya ise üretim yapan ve vergi veren kesimdir. Klasik dönemdeki bu yapı devletin yıkılışına kadar birtakım değişiklikler haricinde korunmuştur. Yöneticiler yani askeri sınıf, kendi içinde bazı farklı katmanlara ayrılmaktadır. Bu sınıfın en tepesinde hükümdar ve saray halkı yer almakta, ilmiye, seyfiye ve kalemiye ise diğer katmanları oluşturmaktadır. İlmiye, medrese eğitiminden geçmiş şeyhülislam, kazasker, müftü,

⁶ Holland, *Travels in The Ionian Isles*, s. 246.

⁷ Fedâ Şamil Arık, "Osmanlılarda Kadılık Müessesesi", *OTAM*, 8, Ankara 1997, s. 14, 15; Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Devletinde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.13, Sayı 5, 2005, s. 418.

⁸ Hasan Bey Vakfının vakfiyesinde geçen "müsliminlar bunaldıklarında tevliyet işlerini erbabı salahdan birkaç zevatla istişare etmek şart ile mezkûr kasabadaki kadının re'yine tefviz eyledi" ifadesinden bu tarih için bir adet kadı bulunduğu anlaşılmaktadır. *VGMA. VD. 743/33*, s. 143-144.

⁹ *BOA TT. d. 36*, s. 1314.

¹⁰ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*, C. 1, s. 199.

kadı vemüderriş gibi görevlilerin yer aldığı *ehl-î şer* adı da verilen sınıftır. Kapıkulları ve tımarlı sipahilerden müteşekkil askerlerin oluşturduğu seyfiye'ye (*ehl-î seyf*) ehl-î örf de denmektedir. Kalemîye ise devlet dairelerinde Müslüman ailelere mensup, usta çırak ilişkisi içerisinde yetişen idarî görevlilerdir. Kanunlara göre fiilen hizmet eden askerlerle bunların tebaâları vergiden muaf olmaktadır.¹¹

Askeri sınıf dışında idarî sorumlulukları olmayan, ticaret ve ziraat yapan bunun sonucunda vergi veren yerleşik veya konar-göçerlerin bulunduğu yönetilenler sınıfına reaya da denmektedir. Reaya, bulunduğu konuma göre şehirli, köylü/çiftçi veya konar-göçerdir.¹²

Osmanlı toplum yapısını oluşturan bahsi geçen unsurların tamamı herhangi bir şehirde de görülebilecek durumdadır. Şehri yöneten sancakbeyi ve halkı, o şehirdeki en tepede yer alan sınıf olarak görünmektedir. Sancakbeyi'nin sarayında yer alan memur kesimi kalemîye, askerleri seyfiyeden oluşmaktadır. Sancakbeyi'nden bağımsız olsa da kadı, şehirdeki ilmiye yani ehl-î şer sınıfının en önemli görevlisidir. Askerilerin yanında şehirdeki ahalinin bir kısmı esnaflık ve zanaatkârlıkla uğraşmaktadır¹³.

Yerleşiminin antik dönemden beri süregeldiği Tırhala 1395 tarihinde Osmanlı kuvvetleri tarafından fethinden kısa zaman sonra elden çıksada II. Muraddönemiyle birlikte yoğun göçlerle bir Türk-İslam şehri hüviyetine kavuşmuştur. Müslümanların yerleşmeye başlaması ile şehrin idarî yönden teşkilatlanma süreci başlamış, yönetici kadrosu oluşturulmuştur. Bunda şehrin fethinde de en etken kişilerden olan Turahan Bey ve oğullarının katkısı ise son derece mühimdir.

¹¹ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İctimaî Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı 4 Toplum*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 21-23; Mehmet Öz "Osmanlılar: Sosyal Hayat 1. Osmanlı Toplumunu", *DİA*, C. XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2007, s. 532-534; Bahaeddin Yediyıldız, "Klasik Dönemde Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", *Türkler*, (Hz. Hasan Celal Güzel v.dğr.), C. X, Ankara 2002, 191-200; Mücteba İlgürel, "Kalemîye", *DİA*, C. XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001, s. 248, Mehmet İpşirli, "İlmiye" *DİA*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2000, s. 141; İpşirli, "Ehl-i Örf" *DİA*, C. X, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s. 519.

¹² Tabakoğlu, "Osmanlı İctimaî Yapısının Ana Hatları", s. 23; Yediyıldız, "Klasik Dönemde Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", s. 201; Öz, "Osmanlılar: Sosyal Hayat 1, s. 34.

¹³ Öz, "Osmanlılar: Sosyal Hayat 1", s. 534.

1.2.1. Ehl-i Örf Mensup Zümreler

1.2.1.1. Sancakbeyi

Sancak kelimesi anlam itibariyle “*ucu sivri direk üzerinde olan bayrağ*”ı ifade etmektedir. Askeri olarak orduların, temsil ettikleri devletin alameti olarak kullandıkları bayraktır. Osmanlı idarî teşkilatında ise yönetim merkezine sahip belirli bir bölgeye verilen isim olarak kullanılmaktadır. Fakat az da olsa bazı sancakların, genellikle konar-göçer unsurlardır, bir merkeze sahip olmadıkları bilinmektedir. Sancaklar, eyaletleri teşkil etmekte ve kendileri de kazalara ayrılmaktadır.¹⁴

Sancakların başında, padişah tarafından tayin edilen bir sancakbeyi bulunmaktadır. Eyaletleri teşkil eden sancakların en yüksek idarecisi olan sancakbeyleri atandıkları sancakta bir ile üç yıl arasında oturmaktadır. Bu uygulama, beylerbeyilerde olduğu gibi, bir bölgede tamamen yerleşmelerini önlemek içindir. Yine tayin olacaklara ise genellikle yakın bir sancak tevcih edilmekteydi.¹⁵ Sancakbeyleri, sefer esnasında yararlılığı görülen sipahilerin terakki alması için merkeze teklif götürebilirlerdi.¹⁶

Tesalya bölgesi Selanik’in ele geçirilmesi akabinde 1395 yılında savaş yapılmadan alınmıştır. Bu harekât, Yıldırım Bayezid’in komutanlarından meşhur akıncı beyi Evrenos Bey öncülüğünde yapılmış ve daha sonra Tırhala fatihi olarak tarihe geçecek olan Turahan Bey’de harekâta katılmış, Tırhala’nın alınmasında da başrolü üstlenmişti.¹⁷ Turahan Bey’in menşe-i hakkında kaynaklar yeterli bilgi vermemektedir. Bununla ilgili Osmanlı kroniklerinde geçen “Türk Turhan” tabiri onun Türk soyundan geldiğini göstermektedir.¹⁸

¹⁴ J. Denny, “Sancak”, *İA*, C. X, MEB, Eskişehir 2011, s. 186-189; J. Denny, M. Kunt, “Sandjak”, *EP*, C. IX, Leiden 1997, s. 11-13; İlhan Şahin, “Sancak”, *DİA*, C. XXXVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2009, s. 97-99; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2011; Necati Gültepe, *İlk Türk İslam Devletlerinde ve Osmanlılarda Bürokrasi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009, s. 242, 243.

¹⁵ Şahin, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri”, s. 242-245.

¹⁶ *BOA. KK. d. 213*, s. 179.

¹⁷ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter (Transkripsiyon)*, s.225.

¹⁸ Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevarih I-V*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1979, C. II, s. 29; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 259; Hadîdî, *Tevârih-i Al-i Osman (1299-1523)*, (Haz. Necdet Öztürk), Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991, s. 159; Çimen, “Anonim Tevârih-i Âl-i Osman...”, s. 67.

Turahan Bey'in menşei ile ilgili günümüz tarihçileri de birbirinden farklı fikirler ortaya atmıştır. Bunlardan Franz Babinger, Üsküp Bey'i Paşa Yiğit Bey'in Turahan Bey'in babası olduğunu ifade etmektedir. Babinger'e göre, Turahan Bey son vasiyetnamesinde kendisini Paşa Yiğit Bey'in oğlu olarak gösterdiği kişi, Üsküp ve Bosna'nın bir kısmını fetheden Paşa Yiğit Bey'dir.¹⁹ Babinger'in bu görüşüne karşı Turahan Bey'in babasının Üsküp Bey'i Paşa Yiğit olmadığıyla alakalı olarak, yapılan bir araştırmada, Turahan Bey'in babasının Yıldırım Bayezid döneminde önemli akıncılar yetiştiren Gümlüoğulları'nın en tanınmış ismi olan Gümlüoğlu Paşa Yiğit'le karıştırılan başka bir Paşa Yiğit olduğu söylenilmektedir. Bununla birlikte aynı dönemde bu iki Paşa Yiğit'ten başka Paşa Yiğit'ler de kaynaklarda geçmektedir.²⁰

Turahan Bey'le ilgili yapılan farklı bir araştırmada babasının başka bir Paşa Yiğit olması gerektiği vurgulanmıştır. Buna göre, 1389'da yapılan Kosova savaşı esnasında Evrenos Bey'le ilgili bilgi verilirken bir derbendin alınması esnasında Paşa Yiğit adında cesur yürekli birinden bahsedilmiştir. Buna örnek olarak 1466 tarihli bir icmal defterinde Evrenos Bey'in babasından bahsedilmiş olmasına rağmen Turahan Bey'in babasından bahsedilmemiş olmasını gösterir. Turahan Bey'in kimliğiyle alakalı olarak İbn Kemal'in Tevârih-i Âli Osman adlı eserinde Turahan Bey'in, Evrenos Bey'in emir-i ahuru olduğu bilgisi verilmektedir. Bir akıncı beyinin oğlu bir başka akıncı beyinin emir-i ahuru olması ihtimali düşük olduğundan Turhan Bey'in babası Paşa Yiğit'in Üsküp sancakbeyi Paşa Yiğit'den başkası olması gerektiği zannını akla getirmektedir.²¹

Yapılan son araştırmaların birinde Turahan Bey'in babasının 1413'de Üsküp'de vefat eden Saruhanlı Paşa Yiğit olduğu dile getirilmiştir. Araştırmada da yararlanılan Aşıkpaşa'daki anlatımda; *“Olan Saruhan Beğlileri oraya ne sebepten sürdüler, onu bildirir. Saruhan ilinin göçer halkı vardı. Menemen ovasında kışarlardı. O iklimde tuz yasağı vardı. Onlar O yasağı kabul etmezlerdi. Bayazid Han'a bildirdiler.*

¹⁹ Babinger, “Turahan Bey”, *İA*, MEB, Eskişehir 2001, s.105. Babinger'in bahsettiği vasiyetname vakıflar arşivindeki 743 numaralı defterde kayıtlı bulunan Turahan Bey vakfiyesidir. Buradaki “Turahan Bey bin Paşa Yiğit Bey Vakfi” ifadesi Babinger'in bu şekilde düşünmesine neden olmuştur. *VGMA, VD, 743, 146-148.*

²⁰ Ayhan Pala, “Rumeli’de Bir Akıncı Ailesi: Gümlüoğulları ve Vakıfları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 43, Ankara 2007, s. 1, 2.

²¹ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter (Transkripsiyon)*, s. 225. Kayapınar, “Tesalya Bölgesinin Fatih Turahan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları”, s. 186,187.

Han dahi oğlu Erdungrıl'a haber gönderdi ki: "O göçer evleri, her ne kadar varsa, iyice düzene alasin, Yarar kullarına ısmarlayasin. Filibe yöresine gönderesin" dedi. Erdungrıl dahi babasının sözünü kabul etti. Şöyle ki: Ne buyurmuş ise daha ziyadesini yaptı. O göçer evleri gönderdi. Getirip Filibe yöresine kondurdular. Şimdiki zamanda Rumeli'de Saruhan Beğli dedikleri onlardandır. Paşa Yiğit Beğ o halkın ulusu idi. O zamanda onlarla birlikte gelmişti." denilerek Paşa Yiğit Bey'in efradının Filibe ve Kırkkavak taraflarına yerleştiğini ifade etmiştir. Bunun yanında Turahan Bey'in vakfiyesinde Paşayığidoğlu Turahan Bey ifadesi geçmesi, vakfin Kırkkavak ve Malkarada yaptırmış olduğu vakıf eserler, Turahan Bey'in Saruhan göçeri ve babasında Üsküp Bey'i Paşa Yiğit Bey olduğunu düşündürmektedir. Buna neden olarak da Tırhala'yı fethettikten sonra yurt edinen Turahan Bey'in buranın inkîşâfı için vakıflar aracılığıyla birçok eser inşa ettirmiş olduğu vesikalardan anlaşılmaktadır. Doğal olarak atasının göç ettiği topraklara vakfı aracılığıyla eser bırakmak istemesi anlaşılabilir bir durumdur.²²

Turahan Bey'in menşei ile ilgili yapılan bu araştırmalar onun kimliğinin tam olarak tespit edilmesine imkân vermemekle birlikte diğerlerine nazaran Turahan Bey'in babasının Üsküp Beyi Paşa Yiğit olmadığı düşüncesi daha ağırlı basmaktadır. Buna neden olarakda vakfiye haricinde hiçbir kronikte Turahan Bey'in babası olarak Üsküp Bey'i Paşa Yiğit ifadesi geçmemesi gösterilebilir. Turahan Bey'in, Paşa Yiğit Bey gibi ünlü bir akıncının oğlu olması en azından Osmanlı tarihçileri tarafından dikkate alınacak bir durumdur. Bunun yanında Kırkkavak ve Malkara'da vakıflar kurdurup eserler yaptırması, Dimetoka'da kendi adıyla anılan bir köy bulunması onun bu bölgede yerleşik olduğunu gösterir. Bu durum Turahan Bey'in bu bölgeye göçen ve burayı yurt edinen başka bir Paşa Yiğit'in oğlu olduğunu göstermektedir.

İlk dönem kronikleri Turahan Bey'i uç beyi olarak nitelemektedir. Uç beyleri devletin sınır boylarında teşkilatlanan savaşı unsurların başında bulunan askeri lider veya idareci olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı Beyliği'nin gelişimi ve özellikle Rumeli taraflarına yayılımı ile birlikte bu uç teşkilatıda anılan bölgede yerleşmeye başlamıştır. İlk Osmanlı kroniklerinden edinilen bilgilerden Akça Koca, Abdurrahman Gazi, Konur Alp vs. gibi beyler bir nevi uç beyi olarak zikredilir. Aynı şekilde Evrenosoğulları,

²² Vedat Turgut, Yitirilen Mirasımız: Balkanlarda Kurulan Osmanlı Vakıfları (Fethinden XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar), Türk Dünyası Vakfı Yayınları, Eskişehir 2016, s. 102-104.

Mihaloğulları ve Turahanoğulları da bu bölgede faaliyet gösteren ve adları en çok zikredilen uç beyleridir.²³ Behiştî Ahmed Çelebi, yazmış olduğu eserinde Tırhala fatihi Turahan Bey'i "*Tırhala Begi Turahan beg kadimden ol ucun begiydi*"²⁴ diyerek zikreder.

Fethinin akabinde Turahan Bey Tırhala'yı yurt edinmiş ve şehri tamir etmiştir. Tırhala'daki teşkilatlanmasını tamamlayan Turahan Bey uç beyi olmasından dolayı çevre illere akınlar yapmıştır.²⁵ Sultan Bayezid'in önemli akıncı komutanlarından biri olan Turahan Bey onun emriyle Rumeli'de Karadeniz sahilinde bulunan şehirler üzerine akınlar yapmıştır.²⁶ Tırhala'nın fethinden kısa bir süre sonra Timur ile 1402'de yapılan Ankara savaşı sonrası yaşanan karışıklık hadiselerinden Rumeli'de etkilenmiştir. Kardeşler arasında vukubulan çekişmelerde Süleyman Çelebi, Rumeli'deki hâkimiyeti eline geçirmiş, bölgedeki komşu devletler, Bizans ve Venedik'le de barış siyaseti izlemiştir. Bu barış siyaseti neticesinde 1403'de yapılan anlaşma gereğince içerisinde Tırhala'nında bulunduğu bir kısım Rumeli toprağı Bizans'a bırakılmıştır. Yapılan bu anlaşma Süleyman Çelebi'nin Musa Çelebi tarafından 1411 tarihinde bertaraf edilmesine kadar yürürlükte kalmıştır.²⁷

Süleyman Çelebi'nin ortadan kaldırılması sonrası Rumeli'deki hâkimiyeti ele geçiren Musa Çelebi, Tesalya ve Karadeniz kıyısındaki toprakları geri almıştır.²⁸ Musa Çelebinin 1411 tarihinde Rumeli'deki hâkimiyeti eline alması buradaki beyleride etkilemiştir. Bu tarihte Tırhala'da Sinan Bey'in bulunduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu dönemi anlatan Osmanlı tarihçileri; "*...Sultan Mehmed'e ol yerde Evrenoz Bey'den bir mektup geldi ki, Sultan lutf ve kerem edip, Musa Bey'e şimdi*

²³ Feridun Emecen, "Uç Beyi", *DİA*, C. XLII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012, s. 38, 39.

²⁴ Behiştî Ahmed Çelebi, *Târîh-i Behiştî: Vâridât-ı Sübhânî...*, s. 234.

²⁵ Bu durum İbn Kemal'de şöyle anlatılmaktadır: "*Hima-yı zimmet-i himmetinde olan ra'iyetleri ri'ayet idüüb kişt ü kar-ı ehlinün kar u bârlarını târ u mâr olmadan himâyet idüüb ol yirün ta'miri tedbirine meşgul oldi. Havalisindeki vilayetler--ki küffâr-ı bed-fi'âliün mâli ve 'iyaliyle mâliydi--nali kalub civârında olan dârü'l-küfr gilmân u cevâriden boşalub ol diyar toldi. Yaz u kış akın yazılarında gelen gâzilerün leyl ü nehâr hava-yı gazada uçan pervazileri ol yuvaya dirildiler. Tazilerle küffârun güürâzlarını ovalarda kova gidüüb şir-i dilir-i nahcir-gir gibi ser-pence-i şemşirler dirildiler.*" İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter*, s. 229.

²⁶ Dukas, *Bizans Tarihi*, s. 29.

²⁷ Dukas, *Bizans Tarihi*, s.48.Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 513; Fahamettin Başar, "Fetret Devri", *DİA*, C. XII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995, 480-482; Kayapınar, "Süleyman Çelebi, Emîr", *DİA*, C. XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, s. 83.

²⁸ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VII*, C. I, s. 325; Fahamettin Başar, "Fetret Devri", s. 481.

buluşmayıp, ol ne yere varırsa tecessus ettirip, andan ırağ olup, gelip Laz İli'ne girip, Derbend'te durup, Burak Bey'i ve Paşa Yiğit'i ve Tırhala Bey'i Sinan Bey ki, bunlar alay beyleridir, bunları kendinize rapt etmek ardınca olasız..." ifadesiyle Sinan Bey'i alay beyi, bazı yabancı tarihçiler ise subaşı/komutan olduğunu ifade etmektedir. Her iki görevli devlet teşkilatında önemli bir yere sahiptir. Neşrî'nin eserinin bazı nüshalarında ise Sinan Bey'den Sinan Paşa diye bahsedilmektedir.²⁹ Sinan Bey'in bu göreve ne zaman başladığı ve bu görevi ne kadar sürdürdüğü tam olarak tespit edilememiştir. Sinan Bey'in Süleyman Çelebi'nin vefatından evvel Salona kontluğunun ele geçirilmesinde Tırhala Bey'i olarak adının geçmesi onun daha evvel bu göreve getirildiğine işarettir. Sinan Bey, bu tarihte Salonayı ele geçirdikten sonra Galaksidi'yi Rodos şövalyelerinden almış, Mora'ya doğru ilerlemişse de Süleyman Çelebi'nin vefatı bu harekâtı ganimetler dışında akim bırakmıştır.³⁰ Süleyman Çelebi'nin ölümü, Musa Çelebi'nin de iktidarında ona tabi olan Sinan Bey, Selanik'in üzerine yürümüştür. Burayı alamasada İzdin'e kadar Batı despotluğunun tamamını işgal etmiştir.³¹

Fetret devrinde kardeşlerini bertaraf eden Mehmed Çelebi ve Musa Çelebi, 1413 tarihinde karşı karşıya gelmiş, Tırhala Bey'i Sinan Bey bu karşılaşmada bir kısım beyle birlikte Mehmed Çelebi'nin tarafında yer almıştır.³² Kaynakların Tırhala Bey'i olarak bahsettiği Sinan Bey'in görevinin ne zaman sona erdiği belirlenememiştir. Muhtemelen, Çelebi Mehmed'in anlaşma gereğince Tesalya bölgesindeki toprakları Bizans'a bıraktığı 1413 tarihi onunda görevinin sona erdiği tarihtir.³³ Ondan sonra

²⁹ İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt I-II*, (Haz. M. Karataş-S. Kaya-Y.Baş), BETAV, Ankara 2008, C. II, s. 256, 259; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 237; Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevarih I-V*, C. II, s. 69; Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, s. 169; Behiştî Ahmed Çelebi, *Târîh-i Behiştî: Vâridât-ı Sübhânî...*, s. 165. Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kitabü't-Tarih-i Kühü'l-Ahbar*(Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'ndeki 901 ve 920 No.lu Nüshalara Göre), (Haz. Ahmet Uğur vd.), Kayseri 1997, s. 285, 287; Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi I-VI*, C. I, s. 343; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Ed. Hakkı Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, İstanbul 1989, C. 10 s. 172; Ziya Kazıcı, "Alay", *DİA*, C. II, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989, s. 347; Jorga, eserinde Sinan Bey'i Tesalya Bey'i ve Tırhala komutanı olarak, Zinkeisen ise, aynı tarihlerde Sinan Bey'i Tırhala subaşısı olarak nitelemektedir. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, C. 1, s. 315, 316; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VII*, C. I, s. 330.

³⁰ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, C. 1, s. 321.

³¹ Mehmed Neşrî, *Kitab-ıCihân-nümâ, Neşri Tarihi*,(haz. Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen,), s. 507;

³² Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi I-VI*, C. 1, s. 343, 344; Behiştî Ahmed Çelebi, *Târîh-i Behiştî: Vâridât-ı Sübhânî...*, s. 165, 167.

³³ Bunun yanında 1454/55 tarihli defterde bahsi geçen "*Tımar-ı Mustafa gulam-ı Beylerbeyi Sinan*" cümlesindeki Sinan'ın Tırhala'da sancakbeyliği yapmış olan Sinan Bey olduğu ve bu tarihte Rumeli beylerbeyi olabileceği akla gelmektedir. Sinan Bey'le alakalı olarak M. Tayyib Gökbilgin Edirne ve Paşa Livası adlı eserinde onun Tırhala sancakbeyliğinden sonra Rumeli Beylerbeyisi olduğunu ve Sinanüddin

Tırhala'da Ömer Bey'in sancakbeyliğine kadar babası Turahan Bey kaynaklar tarafından zikredilmektedir.³⁴

Jorga, Çelebi Mehmed döneminde 1417'de Turahan Bey'i Vidin valisi olarak zikretmektedir.³⁵ Turahan Bey daha sonra, tahtta hak sahibi olduğu veçhiyle ortaya çıkan Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi, kaynaklarda Düzmece Mustafa olarak geçen, içinde Turahan Bey'in olduğu birçok uç beyini yanında toplamıştır. Sultan II. Murad, amcası Mustafa'nın yanındaki uç beylerini ondan ayırmayı başarmış ve kendisine tabi kılmıştır.³⁶ Turahan Bey, Sulan II. Murad'a tabiiyetini bildirdikten sonra, onunda isteğiyle, 21 Mayıs 1423 tarihinde 10 bin süvari ile Mora'daki Germe Hisarına hücum etmiştir.³⁷ Surları yıkmak için birkaç ay uğraşan Turahan Bey sonunda amacına erişmiş ve önünde engel kalmadığından akıncılarıyla birlikte Mora'nın neredeyse tamamına yayılmıştır. Daha sonra 1425 Mayıs'ında Venedik-Türk savaşı sonucunda yapılan anlaşmanın müzakerecileri arasında yer almıştır. Selanik'in 1430'da alınmasından sonra 1431 yılı baharında Mora yarımadasına akın yapan Turahan Bey, İsthmus derbendi kıyılarında kaleleri ele geçirmiştir.³⁸

Sultan II. Murad 1433'de emrindeki uç beyleri ve Turahan Bey ile birlikte Arnavud iline akınlar düzenleyip buraları yağma etmiştir. Arnavutlar üzerine yapılan harekâtın ne kadar zor şartlar altında yapıldığı Halkondil tarafından da dile getirilmektedir; "...O tarihte Tırhala ve Tesalya sancakbeyi olan Turahan, Arnavutların Sultanın idaresine bas kaldırdığını ve sancak merkezini kusattığını öğrendiğinde; sahil bölgesinde yaşayan Turkleri de yanına alarak mümkün olduğu kadar büyük bir ordu topladı. Kar içinde ilerleyerek -cunku kıs çok ağırdı- ikinci gün ulkeye ulaştığında,

Yusuf Paşa adıyla Edirne'nin kurucularından arasında yer aldığını anlatmaktadır. Gökbilgin, XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, s. 30. Semavi Eyice'de M. Tayyip Gökbilgin'e dayanarak yazdığı makalesinde Tırhala Bey'i Sinan Bey'in yani Sinanüddün Yusuf Paşa'nın Edirnedeki Beylerbeyi Camisinin de banisi olduğunu belirtmiştir. Semavi Eyice, "Beylerbeyi Cami-i ve Külliyesi", *DİA*, C. VI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1992, s. 74-75; Eyüp Said Kaya, "Sinan Efendi", *DİA*, C. XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2009, s. 228-229.

³⁴ Ferhan Kırklidökme Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V.-VII. Bölümler)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s. 78.

³⁵ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, C. 1 s. 332.

³⁶ Emecen, "Turahan Bey", s. 405.

³⁷ Hadîdî, *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)*, s. 203; Yaşar Yücel, Halil Erdoğan Cengiz, "Rûhi Tarihi-Oxford Nüshası-Değerlendirme, Metnin Yeni Harflere Çevirisi. (466 sayfa tıpkıbasım ile)", s. 443-444.

³⁸ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, C. 1 s. 337, 354, 360; George Sphrantzes, *The Fall of The Byzantine Empire A Chronicle by George Sphrantzes*, s. 28.

Arnavutları kente savas acmis olarak buldu; aniden saldırarak canlı olarak yakaladığı Depas ile birlikte bircogunu oldurdu ve kenti kusatmadan kurtardı. Turahan'ın bu akını sırasında binden fazla kisinin oldurulduğu soyleneir. Sultanın idaresine baskaldıran Arnavutlar, böylece hemen idare altına alındılar. Turahan'ın o tarihteki saldırısı sırasında kacmayı basaramayan soylular, Sultanın sancakbeyi tarafından en kotu felakete teslim edilerek su sekilde veya bu sekilde yok oldular...”³⁹

Yine Turahan Bey'in içinde bulunduğu Osmanlı birlikleri Macar topraklarına akınlar düzenmiştir.⁴⁰ 1442'de Macarlarla karşılaşan Osmanlı ordusu mağlup olmasının yanında Turahan Bey'de Sava Nehri kenarında karşılaştığı Macarlara yenildiğinden görevinden el çektirilmiştir.⁴¹ Sultan II. Murad alınan mağlubiyetler sonrası Turahan Bey'i Tokat'ta hapsedirmiş, bir süre sonra ise Sultan'ın onayıyla hapisten çıkarılmıştır.⁴² Halkondil, Turahan Bey'in Tokat'ta hapse atılmasından sonra Tırhala ve Tesalya'nın idaresinin birbaşkasına verildiğini söylemektedir. Bu kişinin kim olduğuyula ilgili ne kendisi ne de dönemi anlatan kroniklerden bilgi edinilememiştir.⁴³ II. Kosova (1448) savaşının kazanılmasında önemli yararlılığı görülen Turahan Bey, daha sonra Sultan II. Mehmed'in Karaman üzerine yapmış olduğu sefere katılmış, 1452 yılının Ağustosunda emrinde oğlu ve büyük bir ordu ile birlikte Mora üzerine yürümüştür.⁴⁴ Turahan Bey 1453'de İstanbul'un muhasarasında da bulunmuş, Çandarlı Hayreddin'in muhasaranın kaldırılması ve İmparatorla anlaşılması fikrine karşı, Zağanos Paşa, Hadım Paşa Akşemseddin ve Molla Gürani gibi önemli isimlerle fikir birliğinde olarak

³⁹ Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği...*, s. 78.

⁴⁰ Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi* s. 59, 60.

⁴¹ Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği...*, s. 156; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, C. 1, s. 373.

⁴² *...Murad, Edirne'ye gelir gelmez Balta oğlu'na Turahan'ı tutturdu, hapsedirdi. Kasım Paşa, Turahan'ın başka sırdaşları olduğunu, onların da cezalandırılmasını söyledi. Halil Paşa bu tedbiri uygun bulmadı, Kasım Paşa da Rumeli beylerbeyliğinden istifa etti, yerine Şihabiddin Paşa tayin olundu. Turahan Tokat kalesine gönderildi...* Halil İnalçık, Mevlûd Oğuz, “Yeni Bulunmuş Bir Gazavât-ı Sultan Murad”, DTCFD, VII / 2 (1949), s. 489; Behiştî Ahmed Çelebi, *Tarihi Behiştî Varidat-ı Sübhani...*, s. 234. Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, s. 294, 297.

⁴³ *...bu yuzden de Sultan, Turahan'ı tutuklatarak Anadolu'ya hapse gonderdi ve Tesalya'nın idaresini baska birisine verdi...* Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği...*, s. 156.

⁴⁴ Sphrantzes, *The Fall of The Byzantine Empire...*, s. 69. II. Mehmed'in Karaman seferi dönüşünde yeniçerilerin küstahça istekleri karşısında ne yapılması gerektiğiyle ilgili danışmış olduğu kişilerden biriside Turahan Bey'dir. Yaşar Yücel, Halil Erdoğan Cengiz, “Rûhi Tarihi-Oxford Nüshası-Değerlendirme...” s. 447.

muhasaranın devamı yönünde II. Mehmed'i desteklemiştir.⁴⁵ Turahan Bey, 1456 yılında 80 yaşının üzerinde iken vefat etmiştir.⁴⁶

Tırhala sancakbeyliğinde Turahan Bey'den sonra oğlu Ömer Bey görülmektedir. Ömer Bey'de babası gibi akıncılığıyla ün salmıştır. Turahan Bey'in Tesalya Yenişehir'i alması sonrası harap olan şehri tamir ettirmiştir.⁴⁷ Daha önce Mora'da hâkimiyetini sağlamış olan Konstantin 1444 Martında kaybettiği yerleri geri almak için harekete geçmiştir. Bu sırada Ömer Bey'de kendisine bağlı askeri birliklerle karşılamaya çıkınca Konstantin geri çekilmiştir. Thebai ve Attika üzerine akınlar yaparak oldukça yüklü miktarda ganimetle geri dönen Ömer Bey 1452 tarihinde babası Turahan Bey ve kardeşi Ahmed ile Mora üzerine yapılan akınlara katılmıştır.⁴⁸ Bu akınlar esnasında kardeşi Ahmed, Bizans kuvvetlerine esir düşmüştür.⁴⁹ Sancakbeyliğinin başlangıcı tespit edilemeyen Ömer Bey 1454/55 tarihinde Tırhala sancakbeyi olarak anılmaktadır.⁵⁰

Ömer Bey 1456'da II. Mehmed tarafından kendisine verilen emirle ordusunun başında Mora üzerine sefere çıkmıştır. Bu yapılan sefer sırasında Atina düklüğü Ömer Bey tarafından savaş yapılmadan ele geçirilmiştir.⁵¹ İki yıl sonra, Fatih Sultan Mehmed'in başında bulunduğu Osmanlı ordusu 1458 yılında Mora'yı tamamen ele geçirmek için Ömer Bey'in idaresi altındaki Tesalya bölgesine gelmiştir. II. Mehmed, Tırhala'da bir müddet ordusunun geri kalanının gelmesini beklemiş ve başında bulunduğu askerleri dinlendirmiştir.⁵² Osmanlı ordusuyla birlikte yola çıkan Ömer Bey ve askerleri bölgedeki birçok kaleyi ele geçirmiş, akabinde Mora'nın önemli bir kısmı

⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 77; Halil İncalcık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler I*, s. 130.

⁴⁶ Sphrantzes, *The Fall of The Byzantine Empire...*, s. 75. Enveri, *Düstürname-i Enveri (Osmanlı Tarihi 1299-1465, 19-22. Kitaplar)*, (Haz, Necdet Öztürk), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, s. 39; Emecen, "Turahan Bey", s. 406.

⁴⁷ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter (Transkripsiyon)*, s. 229.

⁴⁸ Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği...*, s. 158

⁴⁹ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V, C. 2*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s. 8, 89, 90; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VII, C. I*, s. 608.

⁵⁰ BOA. MAD. d. 10, vr. 1b.

⁵¹ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VII, C. II*, s. 158.

⁵² Kayapınar, "Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi", s. 196.

Osmanlı kuvvetlerinin eline geçmiştir. Mora'nın alınmasından sonra Tırhala sancakbeyi Ömer Bey, buranın sancakbeyliğine getirilmiştir.⁵³

Ömer Bey'den boşalan Tırhala sancakbeyliğine ise Hamza Bey/Paşa'nın (Şahincibaşı- Zenevisi) getirildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Hamza Bey'in kimliği ile ilgili bilgiler oldukça karışıktır.⁵⁴ Hamza Bey 1459 tarihinde Mora'da yaşanan iç hadiseler üzerine II. Mehmed tarafından Mora üzerine gönderildi. Burada isyan halinde olan despot Thomas'ın topraklarına girmiş ve ona ait olan Arkadya'yı yağmalamıştır. Ömer Bey'in de iştirak etmiş olduğu bu sefer Halkondil'de şöyle anlatılmaktadır: “...Kral, genç kardeş Thomas'ın yeminlere karşı gelerek kralın akropolistebulunan gençlerini (yeniçerilerini) kuşattığını öğrenince Tesalya ve Aiotolyaordusunu Mora'ya göndererek Şahin olarak adlandırılan Hamza'yı komutan olarak tayin etti. (Hamza) Mora eparh'i Ahmed'i ve Turhanoğlu Ömer'i yanına alarak Mora'ya girdi ve Akhaya bölgesindeki Patra şehrine vararakakropolisi kurtardı....⁵⁵

Ömer Bey, atanmasından kısa bir süre sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından 1459 tarihinde Mora sancakbeyliğinden azledilmiştir. Bu duruma sebep olan neden ise Mora'daki iç siyasi karışıklıklardır. Bununla ilgili en detaylı bilgiyi Halkondil vermektedir; “...Asen orduyu alarak Mora'ya girdi ve ordu Leontarion civarında bulunan Thomas'ı kuşattı. Fakat zor durumdan dolayı hemen ayrıldı ve derhal krala çıkarak af diledi. Daha sonra bir anlaşmazlıktan dolayı isyan eden Tesalya eparh'i Ömer ile savaştı ve çok uzun zaman geçmeden kral Ömer'i görevden azlederek idareyi Gelibolu eparh'i Zagonos'a verdi. Bu Zagonos, Morezini ve diğerleri arasında iyi ün yapmıştı. Çünkü bizim taraftaki denizde bulunan korsanların başını ve üç direkli gemisini yakalamıştı. Bu (Zagonos) Tesalya ve Mora'nın idaresini kraldan alınca Akhaya'ya girdi. Akropolis'i kuşatan Helen ordusu Zagonos'a karşı koydu. Helenler top

⁵³ 1458 yılında Mora Sancak Beyi olarak atanmıştır. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, C. 2, s. 90. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I-VI*, C. 2, TTK Basımevi, Ankara 1996, s. 24; Kayapınar, “Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi”, s. 205.

⁵⁴ Bu duruma sebep olarak ise bu tarihte yaşayan Hamza Bey'lerin birbirlerine karıştırılmasıdır. Semavi Eyice yapmış olduğu incelemesinde bu duruma temas etmiş, XV. yüzyılda üç ayrı Hamza Beyle ilgili bilgi vermiştir. Bahsedilenlerden ilki II. Murad'ın Lalası Şarabdar Hamza, ikincisi Vidin valisi Hamza Bey, üçüncüsü ise Yahşi Beyzade Hamza Bey'dir. Bunlardan Vidin Valisi olan Hamza Bey, elçi olarak gönderildiği Kazıklı Voyvoda veya Eflak Bey'i Drakul tarafından öldürülmüştür. Semavi Eyice, “Hertrandon de la Broquiere ve Seyahatnamesi (1432•1433)”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü*, Cilt 4, Cüz 1-2, İstanbul 1975, s. 100.

⁵⁵ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VII*, C. II, s. 138-141; Kayapınar, “Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi”, s. 210-213.

*hazırlayarak Akropolis'i vurmakta idiler...*⁵⁶ anlatımından Ömer Bey'in Mora'nın sancakbeyliğinden alınmasından sonra hem buranın hemde Tesalya/Tırhala'nın sancakbeyliğine Zağanos Paşa getirildiği anlaşılmaktadır.⁵⁷

II. Mehmed, Uzun Hasan üzerine yapacağı seferi erteleyip karışıklık içinde bulunan Mora'ya 1460 yılının başlarında sefere çıkmıştır. II. Mehmed'in emrindeki ordu Güney Mora'yı kontrol altına almıştır. Tırhala sancakbeyi Zenevisi Hamza Bey ise ele geçirilen Sparta'ya tayin edildi. Geriye kalan kuzeybatı Mora'nın alınması işi Zağanos Paşa'ya bırakılmıştır. Zağanos Paşa, Tesalya ordusuyla birçok yeri ele geçirmiş olmasına rağmen savaşlarda islam fıkhnının gerektirdiği esasları uygulamadığı ve zulm etmeye başladığından II. Mehmed tarafından görevine son verilmiştir. Akabinde II. Mehmed, onun yerine daha önce Tesalya sancakbeyi olan Hamza Bey'i Mora sancakbeyi olarak atamıştır.⁵⁸

1462 tarihinde Eflak seferinde bulunan Ömer Bey, seferde gösterdiği başarılarından dolayı kendisine Tırhala/Tesalya sancakbeyliği iade edilmiştir.⁵⁹ Fatih Sultan Mehmed'in 1464 tarihinde Eflak üzerine yapılan seferine katılarak komutasındaki askeri birliklerle Karpat dağlarına kadar ilerlemiştir.⁶⁰ Fatih'in Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasanla Otlukbeli'nde karşılaşmasından hemen önce, Rumeli Beylerbeyisi Has Murad Paşa'nın idaresindeki Osmanlı ordusunun öncü kuvvetleri, Uzun Hasan'ın ablukasında ağır bir yara almış, bu kuvvetlerin içerisinde yer alan Ömer Bey bir kısım komutanla birlikte Uzun Hasan'a esir olmuştur.⁶¹ Bir müddet sonra esaretten kurtulan Ömer Bey 1478'de Venediklilerle ve 1489 tarihinde ise

⁵⁶ Kayapınar, "Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi", s. 213

⁵⁷ Feridun Emecen, Zağanos Paşa'nın 1457 tarihinde Tesalya/Tırhala ve Morada bir müddet idarecilik yaptığını ifade etmektedir. Emecen, "Zağanos Paşa", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, C. XLIV, Ankara, 2013, s. 73.

⁵⁸ Kayapınar, "Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi", s. 214-219; Emecen, "Zağanos Paşa", s. 73.

⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I-VI*, C. 2, s. 76.

⁶⁰ Tursun Beğ, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, s. 114; Gelibolulu Mustafa Ali, *Kühü'l-Ahbar*, C.II, *Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481*, (Haz. M. Hüdayi Şentürk), TTK Basımevi, Ankara 2003, s. 122, 123; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)*, (Haz. Ahmet Uğur), TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 68; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkitli Transkripsiyon)*, (Haz. Şerafettin Turan), TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 210; İdrisi Bitlisi, *Heşt Behişt VII. Ketibe Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481*, s. 159; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, C. II, s. 109.

⁶¹ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkitli Transkripsiyon)*, s. 344; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, C. 2, s.150; İdrisi Bitlisi, *Heşt Behişt VII. Ketibe Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481*, s. 209, 223. Aslında, Ömer Bey esir olmadan bir müddet evvel karşılaştığı uzun Hasan 5.000 kişilik kuvvetini Erzincan'da mağlup etmiştir. Erhan Afyoncu, "Otlukbeli Savaşı", *DİA*, C. XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2007, s. 5.

Memluklerle savaşmıştır.⁶² Yaşamış olduğu dönem boyunca Ömer Bey Osmanlı Devlet'i adına Rumeli'de, Tesalya ve Mora bölgelerinde akınlar yapmış, buraların Osmanlı hâkimiyet sahası içinde uzun yıllar kalmasının temellerini babası Turahan Bey ile birlikte atmıştır. Ömer Bey babası gibi uzun bir hayat sürmüş, Eylül 1501'de 80 yaşında iken vefat etmiştir.⁶³

Tırhala sancakbeyliğinde, Ömer Bey'den sonra Keyvan Bey kaynaklar tarafından zikredilmektedir. Keyvan Bey'in hangi tarihler arasında sancakbeyliği yaptığı kaynaklarda belli değildir. Sultan Bayezid döneminde, kurmuş olduğu vakfın vakfiyesinde “*mirliva-yı sabıka Tırhala*” olarak zikredilmektedir. 1499 tarihinde Moton kalesinin fethinde hazır bulunmuş, 1500 tarihinde Venediklilerle yapılan savaşta şehit düşmüştür.⁶⁴ Keyvan Bey'den sonra ise sancakbeyi olarak 1506 tarihinde Hüseyin Bey tespit edilmiştir.⁶⁵ Ondan sonra Tırhala sancakbeyliğinde Ömer Bey'in oğlu Hasan Bey'i kaynaklar zikretmektedir. Hasan Bey'in sancağın başına hangi tarihte geldiği tespit edilememiştir. Hasan Bey bu göreve iki kez gelmiş olup ilk görevi 5 Nisan 1514 tarihinde, bilinmeyen bir şekilde azledilmesinden dolayı, sonlandırılmıştır.⁶⁶ Hasan Bey'in görevden alınmasından sonra ise Mihaloğlu Mustafa Bey sancakbeyi olarak görevlendirilmiş fakat aynı yıl Şah İsmail'e karşı yapılan Çaldıran savaşında şehid olmuştur.⁶⁷ Mustafa Bey'in şehadeti sonrası ise 3 Receb 920/24 Ağustos 1514 tarihinde Sinan Bey bu göreve atanmış, Memlûklüler üzerine yapılan Ridaniye seferine katılmıştır.⁶⁸ Onun akabinde ise 01 Safer 927/11 Ocak 1521 tarihinde Mehmed Şah Bey sancakbeyi olarak kayıtlarda geçmektedir.⁶⁹ Tırhala sancakbeylerinin Mehmed Şah Bey'den sonraki kısmı tablo olarak aşağıda verilmiştir.

⁶² Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, s. 130; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkitli Transkripsiyon)*, s. 460, 462,462; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I-VI, C. 1*, s. 5.

⁶³ “*Hicri 906 Reb'iul-ahir*”, İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter (Transkripsiyon)*, s. 210.

⁶⁴ *BOA TT. d. 77*, s. 266; *BOA TT. d. 470*, s. 612; Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, s. 436, 437; Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevarih I-V*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, C. III, s. 309; Hoca Sâdettin, *Tacü't-Tevarih II*, Toronto Üniversitesi Kütüphanesi Nüshası, s. 97.

⁶⁵ *BOA. TT. d. 36*, s. 1137.

⁶⁶ “...mezkûr Tırhala Sancağı, Ömer Beyoğlu Hasan beyden alınub Mihaloğlu Mustafa Bey'e virildi...” *BOA. MAD. d. 7*, vr. 285b. Göreve ikinci gelişi ise 927/1521 sonrasına denk gelmektedir.

⁶⁷ *BOA. MAD. d. 7*, vr. 285b; “...Mustafa Beg dahi hem Tırhala'dan dusdi olda oldi kem...” Şükri-î Bitlisi, *Selimname*, (Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül), İSİS, İstanbul 1995, s. 183.

⁶⁸ *BOA. MAD. d. 7*, vr. 287a; *BOA. TS. MA. d. 9255- 0001 s. 1*; Haydar Çelebi, Haydar Çelebi Ruznamesi, (Haz. Yavuz Senemoğlu), Kervan Kitapçılık, İstanbul, s. 183, 218.

⁶⁹ *BOA. TT. d. 105. s. 373*; *BOA TT. d. 101*, s. 49.

Tablo 3. XVI. Yüzyılda Tırhala Sancakbeyleri

Sancakbeyi	Önceki görevi	Belgede Rastlanılan Tarih	Sonraki Görevi
Ahmed Bey (Yahşi Beyoğlu) ⁷⁰	–	25 Muharrem 927/05 Ocak 1521	–
Muhammed Bey ⁷¹	–	928/1522	–
Hasan Bey bin Ömer Bey ⁷²	İnebahtı B.	929/1523-	–
Zeynel Paşa ⁷³	–	936/1529	–
Osman ⁷⁴	–	13 Recep 949/23 Ekim 1542	–
Ali ⁷⁵	–	13 Rebiulevvel 957/01 Nisan 1550	–
Hüseyin Bey ⁷⁶	–	01 Rebiulevvel 959/26 Şubat 1552-15 Zilkade 962/01 Ekim 1555	Avlonya B.
Ali Bey/Paşa (Sofi) ⁷⁷	II. Selim'in Lalası- Avlonya B.	15 Zilkade 962/01 Ekim 1555	Maraş Bb.
Mehmed Bey ⁷⁸	Avlonya B.	27Rebiulevvel 967/27 Aralık 1559- 974/1566 (öl.)	–
Osman Şah ⁷⁹	Mora B. ⁸⁰	22 Muharrem 974/ 09 Ağustos 1566- 12Muharrem 979/06 Haziran 1571	–

⁷⁰ BOA KK. d. 61; s. 41. BOA. TS. MA. d. 9772-0001, vr. 2a; Ömer Lütfi Barkan, “H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 (1-4), İstanbul 1953/54, s.303; Nikolai Todorov, *The Balkan City, 1400—1900*, University of Washington Press, Seattle 1983, s. 85.

⁷¹ Çakar, Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre... ,s. 279.

⁷² BOA. TT. d 108, s. 6; TS. MA. d. 10057-0001, s. 2a; TS. MA.d. 5246-0001, s. 2a; Barkan, “H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, s. 303; Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650...*, s. 126.

⁷³ BOA. TT. d 367, s. 231; Nejat Göyünç, “XVI. Yüzyılda Türk Askeri Tarihi İle İlgili Yeni Kaynaklar”, *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 1983, s. 124.

⁷⁴ BOA. KK. d. 62, s. 146.

⁷⁵ BOA. KK. d. 209, s. 24.

⁷⁶ BOA. ADVNSMHHM. 1, s. 106; BOA. MAD. d. 68, s. 43a; BOA. A. RSK. d. 1455, s. 1; Abid Yaşaroğlu, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koşullar 888 Numaralı Mühimme Defteri (1a-260a. Tahlil ve Transkripsiyon)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 160.

⁷⁷ BOA. A. RSK. d. 1455, s. 1; BOA. ADVNSMHHM. 2, s. 12; Selanîkî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanîkî I...*, s. 3; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî I-VI*, (Çev. Seyit Ali Kahraman), (Yay. Haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, C. I, s. 294.

⁷⁸ BOA. ADVNSMHHM. 4, s. 1; BOA. ADVNSMHHM. 6, s. 378; BOA. KK. d. 218, s. 33; BOA. KK. d. 219, s. 30165; BOA. KK. d. 665, s. 9; Zigetvar seferi esnasında düşmanın pususu sonucu oğluyla birlikte şehit edilmiştir. Selanîkî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanîkî I...*, s. 23; Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2000, C. 1, s. 143; Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi I-VI*, C. 2, s. 412; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, C. II, s. 345.

⁷⁹ BOA. DFE. RZ. d. 27, s. 244; TKGM. KKA. TT. d. 220 s, 19; BOA KK. d. 78. s. 56; BOA KK. d. 80, s. 89; BOA. KK. d. 665, s. 13.

⁸⁰ BOA. ADVNSMHHM. d. 2, s. 44; BOA. KK. d. 218, s. 33; BOA. A. DFE. d. 27, 244; BOA. KK. d. 665, s. 13.

Bayezid ⁸¹	–	04 Muharrem 979/29 Mayıs 1571- 26 Rebiulevvel 982/13 Eylül 1574 (öl.)	–
Mustafa ⁸²	–	08 Recep 982/24 Ekim 1574- 15 Şaban 984/07 Kasım 1576 13 Rebiulevvel 986/20 Mayıs 1578	Yanya Sb. ⁸³
Veli ⁸⁴	Çaşnigir Başı- Ohri Sb.	04 Zilkade 984/23 Ocak 1577- 05 Muharrem 985/25 Mart 1577 11 Cemazeyilevvel 986/16 Temmuz 578 (Tekrar)	
Mustafa ⁸⁵	–	12 Şaban 990/01 Eylül 1582	Köstendil B.
Kasım ⁸⁶	–	05 Cemazeyilevvel 991/27 Mayıs 1583	–
Ali ⁸⁷	Ohri B.	10 Rabiulahir 994/31 Mart 1586	–
Behram ⁸⁸	–	12 Rabiulahir 994/03 Nisan 1586	–
Turahanoğlu Mustafa ⁸⁹	–	10 Safer 996/10 Ocak 1588	–
Emrullah ⁹⁰	Avlonya B.	13 Cemazeyilevvel 997/30 Mart 1589	–
Mustafa ⁹¹	–	27 Cemazeyilahir 1004/27 Şubat 1596	–

⁸¹ “...Halkulvad kalesinde fevt olmuştur...”, BOA. KK. d. 82, s. 18; BOA. ADVNSMHHM. 19, s. 244; BOA ADVNSMHHM. 25, s. 299; BOA A.NŞT. d. 1072, s. 71; BOA A. NŞT. d. 1075, s. 75; BOA. KK. d. 223, s. 25; BOA. KK. d. 224, s. 174; BOA. KK. d. 226, s. 249; A. RSK. d. 1460, s. 69; BOA. KK. d. 65, s. 81.

⁸² BOA. KK. d. 227, s. 31; BOA. KK. d. 228, vr. 24a; BOA. KK. d. 230, s. 86; BOA. ADVNSMHHM. 29, s. 45; BOA ADVNSMHHM. 32, s. 267; Süleyman Nacak, “34 Numaralı Mühimme Defteri (H. 986/M.1578) Transkripti ve Değerlendirmesi (164-326 Sayfaları Arası)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 102.

⁸³ BOA. DFE. RZ. d. 49, s. 9.

⁸⁴ “Fi 4 zilkaade 984 berat aldı 21.243 akçe ile fi 4 muharrem sene 985”. BOA KK. d. 237, s. 85; BOA KK. d. 262, s. 5; BOA. A.NŞT. d. 1100, s. 4; BOA. ADVNSMHHM. 32, s. 257; BOA. ADVNSMHHM. 37, s. 168; BOA. A. DFE. RZ. d. 49, s. 9.

⁸⁵ BOA. KK. d. 665, s. 59; BOA. ADVNSMHHM. 44, s. 57; BOA. KK. d. 101, s. 12.

⁸⁶ BOA. A.RSK. d. 1464, s. 12.

⁸⁷ BOA. KK. d. 262, s. 5.

⁸⁸ BOA. MAD. d. 15453, s. 4; BOA. KK. d. 99, s. 158.

⁸⁹ Rumeli Sol Kol Akıncı Beyi, BOA. ADVNSMHHM. 63, s. 23; BOA. ADVNSMHHM. 64, s. 145; BOA. ADVNSMHHM. 67, s. 150; BOA. A.RSK. d. 1469, s. 1; BOA. A. RSK. d. s. 1470, s. 1; BOA. A.RSK. d. 1471, s. 8; BOA. A. RSK. D. 1472, s. 10; BOA ARSK. d. 01473 s. 27.

⁹⁰ BOA. KK. d. 5002, s. 240; Selanîkî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanîkî I...*, s. 405.

⁹¹ BOA. ARSK. d. 1474, s. 56; BOA. MAD. d. 15322, s. 6.

Arslan Paşa ⁹²	–	1006/1597-?	Yanya, Üsküp Sb, Rumeli Bb.
Muharrem ⁹³	–	01Cemazeyilahir 1009/10 Aralık 1600	–
Çerkez Çılağa ⁹⁴	–	1014/1605	–
Mehmed Bey/Paşa (Bulgar) ⁹⁵	–	30 Zilkade 1014/08 Nisan 1606 öncesi	–
Faik ⁹⁶	–	1039/1629	–

Bb: Beylerneyi, Sb: Sancakbeyi, B: Bey

Arşiv belgeleri, yerli ve yabancı kroniklerden Tırhala sancağı'nı XVII. yüzyılın başlarına kadar yöneten 35 idareci tespit edilmiştir. Bu idarecilerin ilki meşhur akıncı beyi Turahan Bey, sonuncusu ise Çerkez Çılağa Bey'dir. Sancakbeyleri arasında ise Turahanoğulları'nın diğerlerine nazaran yoğunluğu dikkat çekmektedir. Bunlardan sonuncusu 1588 tarihinde sancakbeyi olarak kaydedilen Turahanoğlu Mustafa⁹⁷ Bey'dir. 1411'de Tırhala sancakbeyliği'nden sonra Sinan Bey Rumeli Beylerbeyi olmuştur. II. Selim'in lalalığını yapan Sofi Ali Bey ise Avlonya Beyliği'nden sonra Tırhala'ya atanmıştır. Bilindiği üzere bir sancakbeyi eğer başka bir sancağa atanacaksa bu en yakın olan sancak olmaktadır. Tırhala sancakbeyliği'ne veya Tırhala'dan başka

⁹² Sicili Osmanî'ye göre Hatvan Beyliğinde uzun yıllar bulunmuştur. 1002/1593-1594 tarihinde yapılan savaşta yiğitlik göstermiş, daha sonra Tırhala sancakbeyi olmuştur. 1017/1608 tarihli vakfiyesinde Tırhala sancağı kendisine "ber vech arpalık" verildiği kayıtlıdır. Arslan Bey bir kısım belgelerde 1011/1602-1603 tarihlerinde, bir kısım belgelerde 1018/1609 tarihinde, Üsküp sancakbeyi olarak görünmektedir. Üsküp sancakbeyliğinden evvel ise Yanya sancakbeyidir. Bütün bu verilerden Arslan Beyin önce Hatvan Bey'i, muhtemelen Tırhala sancakbeyi Mustafa Bey'den sonrada Tırhala'ya sancakbeyi olduğu düşünülmektedir. Daha sonra ise sırasıyla Yanya, Üsküp sancakbeylikleri ve Rumeli Beylerbeyi olmuştur. Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî I-VI*, (Çev. Seyit Ali Kahraman), (Yay. Haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, C. II. s. 324. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*, C. 2, s. 624-626; Semavi Eyice "Arslan Paşa Cami-i", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1991, C. III. s. 401; Eyüp Kul, "XVII. Yüzyılda Üsküp Şehri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 133. 166-170.

⁹³ *BOA. KK. d. 142*, s. 144; *İE. ŞKRT. 1-92*; *BOA. İE. ML. 17-1595*; Dilek Şahin, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Celali Hareketleri (8 Numaralı Mühimme Zeyline Göre)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 149.

⁹⁴ Naima Mustafa Efendi, *Tarihi Naima I-VI*, (Çev. Zuhiri Danışman), Zuhiri Danışman Yayınevi, İstanbul 1967, C. I, s. 437.

⁹⁵ "Mirliva-i sabık", *BOA KK. d. 5169*, s. 87; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi II*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 233.

⁹⁶ Durmuş Kandıra, "84 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 118.

⁹⁷ *Rumeli Sol Kol Akıncı Beyi*, *BOA. ADVNSMHHM. 63*, s. 23; *BOA. ADVNSMHHM. 64*, s. 145; *BOA. ADVNSMHHM. 67*, s. 150; *BOA. A.RSK. d. 1469*, s. 1; *BOA. A. RSK. d. s. 1470*, s. 1; *BOA. A.RSK. d. 1471*, s. 8; *BOA. A. RSK. D. 1472*, s. 10; *BOA. ARSK. d. 01473*, s. 27.

bir sancağa atananacaklar Avlonya, Ohri, Üsküp, Yanya, Mora gibi Rumeli eyaletindeki sancaklardan tercih ediliyordu.

1.2.1.2. Alaybeyi

Osmanlı taşra teşkilatında askeri bir terim olarak kullanılan alaybeyi, tımarlı sipahilerin sefer dışı zamanlarda buldukları bölgelerdeki amiriydi ve terfi'i halinde sancakbeyi olabilirdi. Alaybeyi teriminin yerine kayıtlarda bazen de miralay tabiri kullanılmaktadır.⁹⁸ Alaybeyleri serbest timara sahiptiler ve atanmaları da beylerbeyi ya da sancakbeyinin arzı üzerine olurdu. Timar tasarruf edenlerin yanında bazen de zeamet tasarruf eden alaybeyleri bulunmaktadır. 1550 tarihinde Tırhala alaybeyi olan Ali 36.435 akçe⁹⁹ ve 1569 tarihinde Tırhala Miralay'ı Ahmed Bey 30.263 ve 996/1588 tarihinde ise aynı kişi 41.044¹⁰⁰ akçe zeamet gelirine sahiptiler. Sancakbeyi emri altında olan alaybeyi ve diğer görevlileri işledikleri suçlara istinaden cezalandırabilirdi.¹⁰¹ Sefer zamanlarında çeribaşlar, tımarlı sipahilerle cebeluları toplayıp alaybeyinin yanına getirir ve hep birlikte tabi oldukları sancakbeyinin sancağı altına girerlerdi.

Tablo 4. XVI. Yüzyılda Tırhala Kazasındaki Alaybeyleri

Adı	Görüldüğü Tarih
Çelebioğlu Mehmed ¹⁰²	15 Şaban 948/04 Aralık 1541
Ali-i Avlonya ¹⁰³	23 Muharrem 949/09 Mayıs 1542
Mustafa ¹⁰⁴	27 Şaban 959/18 Ağustos 1552
Ali ¹⁰⁵	12 Zilkade 961/09 Ekim 1554
Ahmed bin İdris Bey ¹⁰⁶	19 Şaban 964/17 Haziran 1557
Mustafa ¹⁰⁷	13 Recep 970/08 Mart 1563

⁹⁸ *TKGM. KKA. TT. d. 220*, s. 21; Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, s. 14; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, s. 32; Uzunçarşılı, "Alay", *İA*, C. 1, MEB Yayinevi, İstanbul 1978, s. 293; Ziya Kazıcı, "Alay", s. 347.

⁹⁹ *BOA. A. DFE. d. 34*, s. 124.

¹⁰⁰ *BOA. MAD. d. 6100*, s. 2.

¹⁰¹ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, TTK Basımevi, Ankara 2014, s. 136, İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, TTK Basımevi, Ankara 1990, s. 26, 32.

¹⁰² *BOA. MAD. d. 34*, s. 512.

¹⁰³ *BOA. MAD. d. 34*, vr. 534b; *BOA. A. DFE. d. 34*, s. 124.

¹⁰⁴ *BOA. MAD. d. 497*, s. 15.

¹⁰⁵ *BOA. ADVNSMHM. 1*, s. 94; *TKGM. KKA. TT. d. 56*, s. 94.

¹⁰⁶ *BOA. MAD. d. 68*, s. 41.

¹⁰⁷ Mehmet Akman, *İstanbul Kadı Sicilleri Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 970-971/M. 1563)*, İSAM, İstanbul 2011, s. 143.

Ahmed ¹⁰⁸	19 Recep 977-10 Şaban 989/ 28 Aralık 1569-09 Eylül 1581
Mustafa ¹⁰⁹	13 Cemazeyilahir 1008/31 Aralık 1599
Hasan ¹¹⁰	29 Safer 1010/29 Ağustos 1601
Ali ¹¹¹	10 Safer 1036/31 Ekim 1626

Alaybeyleri terakki ve timar tevcihlerinde sancakbeyine gerek duymadan beylerbeylerine tavsiye yazabilirdi. Bununla ilgili olarak Tırhala alaybeyi Ahmed 5.999 akçelik tımardan ma'zul olan Darende Mehmed için 1.000 Akçelik bir terakki talebinde bulunmuştur.¹¹² Yine 949/1542 tarihinde Tırhala alaybeyinin, Budin'e seferinde ölen timar sahibi Yusuf'un oğlu için "çelebi oğludur" arzıyla babasının timarının verilmesini talep etmiştir.

1.2.1.3. Çeribaşı

Tımarlı sipahilerin amiri konumunda olan çeribaşılardan başlıca görevi bulunduğu yerin güvenliğini sağlamak, sefer zamanlarında gerekli askerleri toplamak ve çeri sürücüsü yardımıyla talep edilen yere getirmektir. Çeribaşılardan genel olarak timar bazen de zeamet tasarruf ederdi. Bununla ilgili olarak Tırhala sancağında 8.641 akçelik tımara mutasarrıf olan çeribaşı Hacı Mehmed, Tebriz, Van ve Temeşvar seferlerinde, almış olduğu 2.300 akçelik terakkinin yanında Niğbolu sancağında da 5.999 akçelik timar verilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹³

Ayrıca Çeribaşılardan, adet-i ağnam, bâd-ı heva ve tapu resimlerinden belirli oranda gelir elde ederlerdi.¹¹⁴ Eğer vazifelerine ehemmiyet vermezler ise bu vazife onlardan alınıp başkalarına verilebilirdi. 1579 tarihinde Tırhala Çeribaşısı Keyvan, sefer esnasında çeribaşılık hizmetini yerine getirmediğinden onun yerine bu işi daha iyi yapacağı belirtilen sipahi Ali getirilmiş, kendisine 5.999 akçelik timarından başka 1.000 akçede terakki verilmiştir.¹¹⁵

¹⁰⁸ BOA. A. NŞT. d. 1066, s. 82; BOA A. NŞT. d. 1075. 58, s. 111; BOA. A. NŞT. d. 1100, s. 36; BOA. KK. d. 228, s. 33a; BOA. KK. d. 229, s. 44; BOA KK. d. 303, s. 2; BOA. KK. d. 310, s. 226.

¹⁰⁹ BOA. TS. MA. d. 10645-0001, s. 11.

¹¹⁰ BOA. İE. DH. 5-502, s. 1.

¹¹¹ BOA. KK. d. 308, vr. 45b.

¹¹² BOA. A. NŞT. D. 1100, s. 36. BOA. MAD. d. 34, vr. 522a.

¹¹³ BOA. KK. d. 212, s. 50.

¹¹⁴ Özcan, "Çeribaşı", *DİA*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993, s. 270.

¹¹⁵ BOA. ADVNSMHH. 37, s. 177, 187.

1.2.1.4. Subaşı

Osmanlıların ilk dönemlerinde şehir muhafızı olarak bilinen subaşılar, bir şehrin fethinden sonra kadı ve dizdar tayin edilirken atanırdı.¹¹⁶ Kazada sancakbeyi ve kadıdan sonra en önemli kişi olan subaşılar, XV. yüzyılın sonlarına kadar merkez tarafından her kazaya bir adet tayin edilmiş, XVI. yüzyılın ilk yarısından sonra ise atanma işi beylerbeyi veya sancakbeyi tarafından üstlenilmiştir.¹¹⁷ Bu yönüyle beylerbeyi ve sancakbeyinin kendi hüküm bölgesinde güvenliği sağlamakla görevlendirdiği kişiydi.¹¹⁸ Fatih kanunnamesine göre subaşılık miri ve timar olmak üzere iki kısımdır. Miri subaşılar şehirde kadı'nın emri altında olup ihtisap vazifesiyle iş görmektedir.¹¹⁹ Bunlar, gündüzleri çarşı, pazar ve mahalleleri gezerek buraların temizliğini temin etmek, geceleri ise asesbaşı ile birlikte şehir içindeki güvenliği sağlamak görevini yürütürdü.¹²⁰

Tırhala şehrinde subaşılarla ilgili bilgiler kısıtlıdır. 1454/55 tahrir defterinde ise subaşı ismine rastlanmamış olsa da, Yazıcı Hızır mahallesinde ikamet eden Saruca adlı kişi “*hidmetkar-ı subaşı*” olarak kaydedildiğinden şehirde bir subaşının bulunduğu anlaşılmaktadır.¹²¹ 1521’de şehir merkezinde ikamet ettiği anlaşılan Hızır, Piri ve Mahmud adlı üç subaşı ismine rastlanmaktadır.¹²²

Şehir subaşı ile ilgili 1521’de, “*der çiftlik-i İbrahim Bey nam-ı diğer Ali bey ormanı der sınır-ı Tırhala ki mezkurler öşirlerin ve resm-i çiftlerin Tırhala Subaşına virirler*”, ifade edildiği gibi şehir merkezi yakınındaki arazilerin öşür ve çift resmini de alabilirdi. Bazı durumlarda sancak merkezi olan kazadaki subaşının yetki alanı şehir ve yakınındaki birkaç köy olması, şehir subaşıyla sipahi arasında sınır anlaşmazlığına sebep olabiliyordu. 1521 tarihinde daha önce Ekseluparik sipahisi üzerinde olan bir

¹¹⁶ İlgürel, “Subaşı”, *DİA*, C. XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2009, s. 447.

¹¹⁷ Akdağ, “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1-2, Ankara 1955, s. 50.

¹¹⁸ Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012s. 84.

¹¹⁹ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 1997, s. 243.

¹²⁰ İlgürel, “Subaşı”, s. 447.

¹²¹ *BOA. MAD. d. 10, vr. 4b.*

¹²² *BOA. TT. d. 105, s. 375-376*

çiftlik bu tarihte Tırhala sınırında kabul edildiğinden Tırhala Subaşı'nın tasarrufuna verilmiştir.¹²³

Konumu itibarıyla alaybeyi ve çeribaşından hemen sonra gelen timar subaşları ise sancakbeyinin emri altında bulunur, serbest dirlik tasarruf eder, tasarrundaki timara göre savaşa cebelu götürürlerdi.¹²⁴ 1506 tarihli defterde “*Cevher subaşı atiki Ömer Bey*”, “*timarievkaftı Cevher subaşı merdum-ı Ömer Bey*” ismine rastlanılan Ömer Bey'in atiki Cevher Subaşı hem vakıf sahibi, hemde timar tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. Kurmuş olduğu vakıfla Tırhala'da iki mescid, bir muallimhane inşa ettirmiştir. Bu tarihte Cevher Subaşı'nın tasarruf ettiği timarın hâsılı ise 10.427 akçedir.¹²⁵ Yine, Tırhala kazasında timar tasarruf eden İlyas ve Yusuf subaşları da bulunmaktadır. Bunlar arasından İlyas subaşı 1521 tarihinde şehirde vakıf kurmuş, ayrıca bir mahalleye de ismini vermiştir.¹²⁶ 1569'da vakıf kurucusu olarak İshak adlı subaşı bulunmaktadır.¹²⁷ Timar subaşları tasarruf ettikleri tarlaların öşürlerini sahibi arza yani timar sahibine vermekteydi.¹²⁸

Tablo 5. XVI. Yüzyılda Tırhala Kazası Subaşları¹²⁹

Adı	Görüldüğü Tarih
Mustafa ¹³⁰	10Zilkade 906/28 Mayıs 1501
Yusuf ¹³¹	11Rabiulevvel 912/ 01 Ağustos 1506

¹²³ BOA. TT. D. 105, s. 385.

¹²⁴ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, V/325.

¹²⁵ BOA. TT. d. 36 s.692. 1312.

¹²⁶ “Zıkr olan değirmenleri mülkdür deyu bazı kimesne bey’ itmek kasd itmiş zahir olunduktan sonra mescid mezbure vakf iddüğüne udul-müslimin ve ebrar-ı mevcudinden Cevher Subaşı atik-i Ömer Bey elmerhum ...”, BOA. TT. d. 36 s. 130, 712, 716, 1314.

¹²⁷TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203a.

¹²⁸ “...öşr-i gallat ki karye-i Çagali Kalivya? Mahmud Subaşı nam kimesnenin karye-i mezbur sınırında birkaç kıta’ tarlası olub ziraat idup öşrlerin sahibi arza virirler...”TKGM. KKA. TT. d 56, vr. 54b.

¹²⁹ Tabloda adları geçen subaşların bir kısmının Tırhala kazası merkezi ve taşrasında subaşı oldukları yukarıda açıklanmıştır. Burada özellikle kaza merkezinde bir mahalleye ismini beren İlyas subaşı ve vakıf kuran Cevher subaşı, yine şehirde ikamet eden Mahmut, Piri, Süleyman ve Hızır Subaşlarıyla ilgili net olmayan bir durum yoktur. Subaşı olarak adları geçen diğer kişiler ise ya Tırhala kazası veya nahiyesi timar bölgesinden timar ve çiftlik gibi tasarruf durumları oluştuğundan bölge içinde bu görevi ifa ettikleri akla gelmektedir. Bilindiği üzere timar sahibi timarının bulunduğu sancakta oturmak mecburiyetindeydi. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deimleri ve Terimleri Sözlüğü 1-3*, C. 3, s. 500. Geri kalan baba adı veya azad eden kişi olarak geçenler ise çocuklarının veya azad ettikleri şahısların ikamet ettikleri bölgede buldukları düşünüldüğünden, bu tarih için subaşı olarak kabul edilmiştir. Buna neden olarak da subaşılık, miri ve timar olmak üzere ikiye ayrıldığından bir kazada aynı tarihte birden çok subaşı bulunabilmesi gösterilebilir. Bu konuda daha detaylı bilgi için bakınız. Akdağ, *Türkiyenin İktisadi ve İçtimai Tarihi 2 (1453-1559)*, Barış yayınevi, Ankara 1999, s. 59-68.

¹³⁰ BOA. A.DVN. d. 790, s. 70.

¹³¹ BOA. TT. d. 36, s. 712.

İlyas ¹³²	11Rabiulevvel 912/ 01 Ağustos 1506
Cevher ¹³³	11Rabiulevvel 912/ 01 Ağustos 1506
Süleyman ¹³⁴	06 Rabiulevvel 927/14 Şubat 1521 (Vefat)
Mahmud ¹³⁵	11 Rabiulevvel 927/19 Şubat 1521(Vefat)
Piri ¹³⁶	01 Safer 927/11 Ocak 1521
Hızır ¹³⁷	01 Safer 927/11 Ocak 1521
Hamza ¹³⁸	23 Muharrem 949/09 Mayıs 1542
İshak ¹³⁹	11Cemazeyilahir 977/21 Kasım 1569

Tabloda da görüldüğü kadarıyla subaşılarda ilgili kayıtlar oldukça azdır. 1506'da Cevher ve İlyas, 1569'da ise İshak subaşı vakıflar yoluyla Tırhala şehrinin gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

Subaşılarda vefat ettiklerinde muhalledatları İstanbul'a gönderilirdi. Bununla ilgili bir hükümde ise 1521 tarihinde vefatı sonrası muhalledatı İstanbul'a gönderilen subaşı Süleyman'ın eşi Belkıs, muhalledat içerisinde 5.000 akçelik mehrinin bulunduğunu belirtmiş ve bu parayı talep etmiştir. Verilen hükümde Belkıs'ın hakkı olan mihrinin kendisine verilmesi karara bağlanmıştır.¹⁴⁰ Eğer vefat eden subaşının miriye yani devlete borcu var ise borç muhalledattan tahsil edilmekteydi. Bununla ilgili bir hükümde yine aynı tarihte bir şekilde vefat ettiği bildirilen Mahmut Subaşı'nın miriye borcu bulunduğu bildirilmiştir. Subaşının emlakî, esbabı ve sair muhalledatından ne miktar akçe hâsıl olmuşsa defter edilmesi kaydedilmiş ve borcun muhalledattan hâsıl olan akçeden karşılanmasına karar verilmiştir.¹⁴¹

1.2.1.5. Kale Görevlileri

Tırhala kalesi hem yapı hem de içerisindeki yerleşmeler itibariyle orta ölçekli bir kale durumundadır. İçerisindeki kale görevlisi sayısı, incelenmiş olan defterlerden edinilen bilgilere göre farklı dönemlerde farklı sayılarda gerçekleşmiştir. 1668 tarihinde kaleyi gezen Çelebi 150 kale neferi olduğunu, kalenin orta hisarında da 10 ev

¹³² BOA. TT. d. 36, s. 716.

¹³³ BOA. TT. d. 36, s. 1313.

¹³⁴ BOA. KK. d. 61, s. 125.

¹³⁵ BOA. TT. d. 105, s. 376; BOA. KK. d. 61, s. 133.

¹³⁶ BOA. TT. d. 105, s. 375.

¹³⁷ BOA. TT. d. 105, s. 376.

¹³⁸ BOA. MAD. d 497, s. 22.

¹³⁹ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203a.

¹⁴⁰ BOA. KK. d. 61, s. 125.

¹⁴¹ BOA. KK. d. 61, s. 133.

bulduğunu belirtmiştir. Buna karşın defterlerden elde edilen verilerden kaledeki nefer sayısı 1454/55 tarihindeki 32 sayısını 1569'a kadar hiç geçmemiştir.

Dizdar;

Bir kalenin en önemli neferi oranın kumandanı durumunda olan dizdardır. Dizdar, Türk-İslam şehirlerinde kalenin sadece bir askeri mevki olmaktan çıkması ile askeri görevinin yanı sıra şehrin asayişi, kalede saklanan değerli eşyaların korunması, hapishanelerden sorumlu olma gibi çok çeşitli vazifelerin yanı sıra şehrin sosyal hayatı ile ilgili bir görevli olarak önem kazanmıştır.¹⁴² Dizdar, atama ile gelmekte ve kaledeki diğer görevliler gibi timar tasarruf etmektedir.¹⁴³ 1454-55 tarihli defterde kale dizdarı olan Hoşkadem 9 köy ve 1 mezraadan 13.203 akçelik bir timar geliri bulunmakta olup beş cebelü beslemekle yükümlüydü.¹⁴⁴ Bu tarihten yaklaşık olarak 10 yıl sonrasına tarihlenen bir defterde ise Tırhala kalesi dizdarı olan Hoşkadem'in timar geliri 2.252 akçelik artışla, %17'ye tekabül etmekte, 15.455 akçeye çıkmıştır.¹⁴⁵ Sonraki dönemlerde ise bu gelir 4.000 akçe civarlarına düşmüştür.¹⁴⁶

Dizdarların görev süreleri hakkında bir malumat yoktur. Tırhala dizdarı Hoşkadem 1454/55-1466 tarihleri arasındaki 11 yıllık süreçte kale komutanı olarak görev yapmıştır. Dizdar Hoşkademle ilgili olarak ifade edilebilecek bir diğer konuda onun gulamlıktan bu konumuna geldiğidir. Bilindiği gibi gulam azat edilmiş köle, genç hizmetkâr, efendisine bağlı muhafız anlamlarına gelen Arapça bir isimdir.¹⁴⁷ Buradan hareketle zamanında gulam olarak alınmış olan Hoşkadem zamanla askeri teşkilat içerisinde yükselerek kale dizdarlığına terfi etmiştir. Dizdarlığa gelişi ve dizdarlığının ne zaman bittiği ise tespit edilememiştir.

Dizdarlık gibi önemli bir makam, görev ihmali veya suçu dolayısıyla kişilerin elinden alınabilmektedir. 1514 tarihinde Tırhala kalesi dizdarı olan Mustafa'nın önce timarı daha sonrada dizdarlığı elinden alınarak Karavar İli'nden mazul olan

¹⁴² Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdar" *DİA*, C. IX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s. 480-481.

¹⁴³ "Hacı Mehmed yarar olub sabıka olan dizdar ulufesiyle dizdar olmak buyruldu". *BOA KK. d. 232*, s. 378.

¹⁴⁴ *BOA. MAD. d. 10. vr. 255b-260b.*

¹⁴⁵ *BOA. MAD. d. 66. vr. 30b.*

¹⁴⁶ 1542 tarihinde Tırhala kalesi Dizdarı olan Hasan'ın 4.011 akçelik timar geliri vardır. *BOA MAD. d. 34 vr. 564a.*

¹⁴⁷ Mustafa Zeki Terzi, "Gulam" *DİA*, C.XIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1996, s.178.

Mehemmed'e verilmiştir. Fakat 1518 tarihinde Mehemmedin kaleye geldiğinden beri çok fazla parası olduğunu (yolsuzluk iması) ifade eden Tırhala kadısının ilamıyla görevden alınarak yerine Nasuh getirilmiştir.¹⁴⁸

Kale Kethüdası;

Osmanlı Devlet teşkilatında resmi devlet görevlileri için çeşitli adlar altında kullanılan kethüda kelimesinin aslı farsça olup güvenilir, bir idareye memur kimse manasındadır. Geniş manada daima bir kimsenin maiyetinde ve onun emriyle çalışan kişidir.¹⁴⁹ Kale kethüdası, dizdardan sonra kaledeki en önemli görevlilerden ve onun yardımcılarında birisidir. Kale erlerinin dirlik ve düzeninin sağlanması, diğer hizmetlerin görülmesinde dizdar ile birlikte sorumludur. Tayinleri ve görev karşılığı elde ettikleri gelirdizdar ile aynıdır.¹⁵⁰ İlk dönem defterlerinde rastlanmayan kale kethüdasına, ilk olarak 1506'da karşılaşılmıştır. Kale kethüdası olan Hacı Atmaca 981 akçelik bir gelire sahiptir.¹⁵¹ Kethüdanın geliri 1521'de 1.508, 1569'de ise 1400 akçedir.¹⁵²

Kale Erleri;

Kalelerin savunmasında en etkin konumda olan görevlilerden birisi ise kale erleridir. Kale erlerine genellikle müstahfız daha özelde ise hisar eri, merd-i kal'a veya mustahfızan-ı kal'a denilmekte olup dizdarın emrinde çalışmaktadırlar. Bunların arasında gulamlıktan gelenlerde mevcuttur. 1454/55 tarihli mufassal defterde timar tasarruf eden kale müstahfızlarının 13'ü gulam, altısı Türk aslındandır. Bunlara defterde "*timar-ı Turabeyi ve Sagir oğlu Ali Türk aslından imiş, ama kadimidir, elinde padişahımız berati vardır*", "*Timar-ı Mustafa veled-i İlyas gulam-ı mir ez tahvili Doğan, elinde padişahımız berati vardır*" şeklinde belirtilmiştir. Bunlardan biri ise

¹⁴⁸ BOA. MAD. d. 7, vr. 286a.

¹⁴⁹ Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, s. 183; Mehmet Canatar, "Kethüda", *DİA*, C. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002, s. 332.

¹⁵⁰ Eftal Şükrü Batmaz, "Osmanlı Devletinde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *OTAM*, Sa.7, Ankara 1996, s. 5.

¹⁵¹ BOA. TT. d. 36 s.1262.

¹⁵² BOA. TT. d. 105, s. 337; *TKGM KKA TT. d. 220, vr. 95b.*

“*Timar-ı Said veled-i Tura Hoca, dedeleri Anadoludan sürülmüş, kadimdir.*” ifadesiyle Anadolu’dan sürgün olarak gelenlerin çocuğu olduğu vurgulanmıştır.¹⁵³

Kale erleri, 1454/55 tarihli defterde 400 akçeden başlayıp 2.000 akçelerin üstünde geliri olan timar tasarruf etmektedirler. Bu durum ilerleyen yıllarda da değişmemiş fakat bazı dönemlerde elde edilen gelirden bir standartlaşma oluşmuştur. 1521 tarihinde ortalama olarak kale erleri 1.400 akçelik bir gelire sahiptir.¹⁵⁴ Yapılan son tahrirde kale erleri 700 akçe ile 1.400 akçe arasında farklı gelirleri olmuştur.¹⁵⁵ Kalelerde, yukarıda ifade edildiği gibi görevlilerden başka bevvab, imam, topçu gibi çeşitli işlerle uğraşanlarda vardır.¹⁵⁶

Tablo 6. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Kalesi Görevlileri

	1455 ¹⁵⁷	1466 ¹⁵⁸	1506 ¹⁵⁹	1521 ¹⁶⁰	1525-1529 ¹⁶¹	1530 ¹⁶²	1542 ¹⁶³	1569 ¹⁶⁴
Dizdar	1	1	1	1	1	1	1	1
Kethüda	-	-	1	1	1	1	1	1
Merd-i Kal'a (Hisar Eri)	30	10	7	12	11	11	16	14
İmam	1	-	-	-	-	-	-	-
Bevvab	-	1	-	-	-	-	-	1
Topçu	-	-	-	-	-	1	-	-
Toplam	32	12	9	14	13	14	18	17

Tablodan da görüldüğü üzere kaledeki toplam nefer sayısı, 1455 yılındaki defterde 32 kişi iken 10 yıl sonrası için tutulan bir defterde 1/3 oranında düşüş yaşayarak 12 kişiye inmiştir. Kale mevcudun azalması 1506 yılında da devam ederek dokuza düşmüştür. İlk iki defterde görülmeyen kethüda bu tarihte var olmasına rağmen daha önce var olan imam bu tarihte yoktur. Görevli sayısının bu şekilde azalması güvenli bir şehir olduğunu düşündürmektedir. Bu tarihten sonra görevli sayısı tekrar

¹⁵³ BOA. MAD. d. 10. s.255b-278b.

¹⁵⁴ BOA. TT. d. 105

¹⁵⁵ TKGM. KKA. TT. d. 220, vr. 95b-96b

¹⁵⁶ BOA. MAD. d. 10; BOA. MAD. d. 66, BOA TT. d 367

¹⁵⁷ BOA. MAD. d. 10. vr. 255b-279a.

¹⁵⁸ BOA. MAD. d. 66. 30b-32b.

¹⁵⁹ BOA. TT. d. 36, s. 1260-1266.

¹⁶⁰ BOA. TT. d. 101, s. 337-339.

¹⁶¹ BOA. TT. d. 108, s. 389-392.

¹⁶² BOA. TT. d. 367, s. 245.

¹⁶³ BOA. MAD. d. 497, s. 166-168.

¹⁶⁴ TKGM. TT. d. 220, vr.95b-96b.

artış göstermeye başlamışsa da ilk tahririn yapıldığı dönemdeki sayının oldukça altında kalmıştır.

1.2.2. Ehl-i Şer'e Mensup Zümreler

1.2.2.1. Kadı

Terim olarak hâkim manasını ifade eden kadı fikhî ıstılahta ise insanlar arasında meydana gelen çekişme ve davaları şer'î hükümlere göre çözümlmek için yetkili makamlarca tayin edilen kişiye denir.¹⁶⁵ İslam devletinde hâkimlik görevini ilk olarak yürüten Hz. Muhammed'dir(sav). İslam devletinin sınırlarının gelişimiyle doğru orantılı olarak içyapıdaki teşkilatlanma da artmış ve sınırların en ucuna kadar adaletin getirilmesi devlet adamlarının en önemli görevlerinden kabul edilmiştir. Böylelikle yargı işlerinin ayrı bir bünyede toplanması ile validen, yani bulunulan bölgenin yöneticisinden bağımsız bir teşkilat oluşmaya başlamıştır.¹⁶⁶

Bir İslam devleti olan Osmanlı'da ataması yapılan ilk kadı, Osman Bey tarafından Karacahisar'a tayin edilen Dursun Fakih'tir.¹⁶⁷ En büyük kadılık İznik sonrasında ise Bursa olmuş ve zamanla ikinci ve üçüncü derecelerde kadılıklarda kurulmuştur.¹⁶⁸ Osmanlılar üç kıta üzerinde yayılmaları, bu kıtalardaki farklı kültür ve geleneklere sahip halkların bulunması hasebiyle, kadılarında bu üç coğrafi sahaya göre Anadolu, Rumeli ve Mısır kadılıkları adıyla üç gruba ayrılmalarına sebep olmuştur.¹⁶⁹ Rumeli'de kadılık görevini sürdürenler Rumeli Kazaskerine bağlıydılar. Rumeli'deki kazalara da derecelerine göre kadılık tahsis edilmiştir. Tırhala, Rumeli'deki dokuz sınıf kaza kadılığından rütbe-i sitte derecesiyle anılan kadılıktır.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Fahrettin Attar, "Kadı", *DİA*, C. XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001, s. 66; Ebül'ula Mardin, "Kadı", *İA*, C. VI, MEByayınları, İstanbul 1979, s. 42.

¹⁶⁶ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994, s. 7-9; Şükrü Karatepe, *Osmanlı Siyasi Kurumları*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 54.

¹⁶⁷ GY. Kaldy Nagy, "Kadı", *Eİ*, Leiden 1997, s. 375; Abdullah Demir, *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2010, s. 39.

¹⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 83.

¹⁶⁹ Şinasi Altundağ, "Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet ve Vazifeleri Hakkında", *VI. Türk Tarih Kongresi Ankara: 20-26 Ekim 1961 Kongreye Sunulan Bildiriler*, (ss. 342-354), TTK Basımevi, Ankara 2011, s. 546

¹⁷⁰ Ercan Alan, "Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, s. 68; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, s. 91, 92.

Kadı olabilmenin öncelikle, erkek olmak, akil ve baliğ olmak, hür olmak, Müslüman olmak, adalet sahibi olmak, vücut sağlığına sahip olmak gibi şartları vardı.¹⁷¹ Bunları sağlayan kişiler, yüksek dini ilimlerin ve fen bilgilerinin okutulduğu medreselerin yüksek kısmından mezun olmalıdır. Mezun olan aday kadı olabilmek için imtihana tabi tutulurdu. İlk önce, mülazım olmak için bir imtihan yapılırdı, mülazemetten sonra ise göreve atanmak için tekrar bir imtihan daha yapılırdı.¹⁷²

Kadınların asli görevi insanlar arasında meydana gelen hukuki ihtilafları sonuçlandırmak, hukuka aykırı davranışların cezasını hükme bağlamak, verdikleri hüküm ve cezaları infaz etmektir.¹⁷³ Osmanlı Devleti'nde kadınların görevleri daha da çeşitlenmiştir. Osmanlı kadısının mülki, beledî, malî, askerî ve adlî sahaları kapsayan çok geniş bir görev yelpazesi vardır. Kadı, şer'î hukuku uygulaması bakımından merkezi hükümete karşı sorumluluğu yanında reayanında devlet karşısındaki temsilcisi ve sözcüsü konumundadır.¹⁷⁴ Mesela 1506 tarihinde Tatarlu ve Tırnovi adlı köylerin sınır anlaşmazlığını Tırhala ve Yenişehir kadınları aracılığı ile İstanbul'a iletilmiş, neticede kadınların sınır tayin ve tamir işini üstlenmeleri istenmiştir.¹⁷⁵

Osmanlı Devleti'nde kadınların belirli bir maaşı yoktu. İlk dönemlerde gelirlerini yaptıkları muamelelerden elde ettikleri gelire ve tasarruf ettikleri timarlardan temin ederdi.¹⁷⁶ Bunların yanında Osmanlı kadısı resmi sicil, suret-i sicil, hüccet, imza¹⁷⁷, resm-i enval, resmi nikâh, miras taksimi vs. gibi çok çeşitli gelir kalemleri vardı. 1506 ve 1521 tarihli defterlerde Tırhala kadısı timar tasarruf ediyordu.¹⁷⁸ Yine bu

¹⁷¹ Cahit Baltacı, *İslam Medeniyeti Tarihi*, İFAV, İstanbul 2010, s. 105.

¹⁷² Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumelide Kadılık Müessesesi*, s. 76.

¹⁷³ Attar, "Kadı", s. 68. Bununla ilgili olarak kanunnamelerde "*Kanun-u kuzat-ı mavlaviyat ve kuzat-ı kasabat*" diye kadınların başlıca vazifeleri olarak "*İcra-i ahkâm-ı şer'iyeye eyleyip eimme'i hanefiyeden muhtelif-i fiha olan akvali tetebbu edip asahhı ile amel eyleyeler ve kütb-i sicillat ve sukuk ve tezvîc-i sığar ve sagir ve kismet'i mevaris-i reaya ve zapt-ı emval-i eytam ve gaip azl ve nasb-ı vasi ve naib ve ukud-ı enkiha ve tenfiz-i vesaya vesair kazaya-ı şer'iyede mutasarrif olalar*" belirtilmektedir. Gökbilgin, "XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesinin Rolü", *IV. Türk Tarih Kongresi Ankara 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK Basımevi, Ankara 1952. s. 433.

¹⁷⁴ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008, s.27-29.

¹⁷⁵ BOA. TT. d. 36, s. 1305.

¹⁷⁶ BOA. MA. d. 66, vr. 5b; Ahmet Cihan, *Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı*, Birey Yayınları, İstanbul 2004, s. 43.

¹⁷⁷ BOA TT. d. 36, s. 139.

¹⁷⁸ BOA. TT. d. 36, s. 687; BOA. TT. d. 105, s. 87.

defterlerde timarın yanında kadıların değirmen ve çayırlardan da gelir elde ettiği görülmektedir.¹⁷⁹

Kadılar belli sürelerle görevlendirilmiştir. Sancak kadıları ve mevleviyet payesine sahip kadılarıyla, kaza kadılarının görev süreleri farklı olmuştur. Başlangıçta üç yıl olan bu süre XVII. yüzyılla birlikte 20 aya kadar düşmüştür.¹⁸⁰ Bundaki amaç ise görevli buldukları mahallin halkı ile kaynaşmalarının önüne geçmektir. Mevleviyet payesini sahip büyük kadılıkların görev süresi ise bir sene ve yevmiyeleri 300-500 akçe arasında idi.¹⁸¹ 1522 tarihli bir kanunnamede Tırhala kadısı günlük 45 akçelik bir dereceye sahipti.¹⁸² Fakat bu yüzyılın sonlarına doğru Tırhala’da mevleviyet payeli kadılıklar arasına katılmıştır. XVI. yüzyılın sonlarına doğru yapılan kadı atamaları ile ilgili bir defterde Tırhala’nın günlük 300 akçe yevmiyeli bir kadılık olduğu görülmektedir. Yine iki kadı tayini arasındaki zaman dilimi neredeyse yedi aya düşmüştür.¹⁸³

Kaza kadıları görev sürelerini doldurduktan sonra ma’zul olarak yerine sırada olan başkası tayin edilirdi. Kendiside İstanbul’a gelip Çarşamba günü kazasker dairesine mülâzemet edip sıra bekler, iki senelik mülâzemetten sonra yeniden başka bir yere tayin olurdu.¹⁸⁴ 1588 tarihinde kazasker defterinde, Ahmed’in Tırhala’dan gelip mülâzemette olduğu kaydedilmiştir.¹⁸⁵ Bazı durumlarda bir kadı iki kazayıda idare edebilmekteydi. 1591 tarihinde günlük 300 akçe ile Gelibolu kadısı Şemseddin, Tırhala kazası ile birlikte Alasonya kazasına atanmıştır.¹⁸⁶ Yine 1591 tarihinde Tırhala kadısı olan Ahmed’in vefat etmesi sebebiyle yerine Rusçuk kadısı Hamid iki yıldan fazla bir zaman mülâzemette bekledikten sonra tayin edilmiştir.¹⁸⁷

¹⁷⁹ BOA. TT. d. 36, s. 140; BOA. TT. d 105, s. 386.

¹⁸⁰ Alan, “Kadiasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumelide Kadılık Müessesesi”, s. 68.

¹⁸¹ Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, s. 16.

¹⁸² BOA TS. MA. d. 00699-0001, s. 6b; Çakar, *Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre...*, s. 270.

¹⁸³ NOK. RKR. 5193/4. s. 12, 20; Tırhala, 1629’da da 300 akçe yevmiyeli kadılıktır. Alan, “Kadiasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumelide Kadılık Müessesesi”, s. 669.

¹⁸⁴ Yeni bir göreve için İstanbul’a gelen ilmiye mensuplarının mülâzemet süresi iki yıldan daha fazla da olabilirdi. İlmiye mensubu olan bir kişi hayatı boyunca birkaç defa mülâzemet’e girerdi. İpşirli, “Mülâzemet”, *DİA*, C. XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006. s. 537.

¹⁸⁵ NOK. RKR.5193/3, s. 3.

¹⁸⁶ NOK. RKR. 5193/ 4, s. 12,

¹⁸⁷ NOK. RKR. 5193/ 4, s. 20.

Kaza dâhilinde suç işleyen kişilerin takibi ve cezalandırılmasında da kadılar, görevlendirilmiştir. 1576 tarihinde Tırhala kadılarına yazılan bir hükümde kaza dâhilinde suç işleyenlerin küreğe verilmek üzere gönderilmesi istenmiştir. Yine aynı tarihte bazı mutasarrıfların fesat ve şenaat etikleri, bu kişilerin serbest köylere kaçtıkları bildirilmiştir. Fakat serbest köylerdeki zabitler bunlardan para aldıkları ve serbest bıraktıkları bildirilmiştir. Bunun üzerine kadılara yazılan hükümde, bu fesat sahiplerini vermemekte direnen serbest köy zabitlerinin bildirilmesi, suç işleyen kişilerin hak ettikleri ceza için karar alıp hüccet verdikten sonra, bu cezanın suçun işlendiği yerde görülmesi, suçlunun başka bir yere götürülmemesi bildirilmiştir.¹⁸⁸

Kadılar bu tür fesat ehli için siyaset kararı verebilirdi. Siyaseti yani öldürülmesi icap etmeyenlerse yukarıda da değinildiği üzere kürek cezası verilebiliyordu. 1582 tarihli içinde Tırhala kadısının olduğu birçok kadıya hitaben yazılan bir hükümde fesat ehli eşkıyadan öldürülmeleri lazım gelmeyenlerin küreğe gönderilmesi emrolunmuştur.¹⁸⁹ Yine 1593'de ise Avlonya sancakbeyini çadırı içinde katleden bir kısım eşkıyanın yakalanması ve gerekli ezaların verilmesi için Tırhala sancakbeyi ve kadısına hüküm yazılmıştır.¹⁹⁰

Kadılar, sefere gitmesi emrolunan fakat bir şekilde sefere katılmayan zaim ve sipahilerin tespiti ile de ilgilenirdi. Bununla ilgili 1571 tarihli bir belgede donanmayı hümâyûna katılması emredilen züema ve sipahilerin bir kısmı bir ücret mukabilinde sefere gitmedikleri tespit olduğundan içinde Tırhala kadısının bulunduğu çeşitli sancak kadılarına hüküm yazılmış, tespit edilenler varsa isimleri, sicilleri ve timarları deftere kaydedilerek İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.¹⁹¹

Bunun yanında sefere giden züema ve sipahilerin timarlarından hâsıl olan gelirin harçlıkçılar vasıtasıyla tasarruf sahiplerine gönderilmesi işini de takip

¹⁸⁸ "...Şöyle ki, ol serbest karyelerün yazılı re'ayasının birinden cürm-i galiz sadır olub salb ü siyasete veya ka-ı uzva müstahak olub kadı hükm idüp hüccet virdükten sonra mücrim hakkında siyasete me'mur olana şer'ile lazım geleni günah sadır olduğu mahalde icra idüp harice alub gitmeyesin". BOA. ADVNSMHH. 29, s. 20, Gülay Kahveci, 29 Numaralı Mühimme Defteri (984/1576) (Tahlil-Özet-Transkripsiyon), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 40.

¹⁸⁹ "...tahtı kazanızda ele gelüp fesad ve şenaatleri sabit ve sicil olunub siyasete müstehak olmayan âdemleri defter idüp mühürleyüp suret-i sicilleriyle müşarünileyhin âdemlerine teslim idesiz küreğe...", BOA. ADVNSMHH. 46, s. 316.

¹⁹⁰ BOA. ADVNSMHH. 69, s. 251.

¹⁹¹ BOA. ADVNSMHH. 14, s. 389.

etmekteydiler. Devlet bu işe çok fazla ehemmiyet vererek, sefer sırasında askerin kafasının başka işlerle meşgul olmaması sağlanırdı. 1579 tarihli Tırhala kadılarına yazılan bir hükümde, harçlıkçıların vaktinde gönderilmemesi durumunda kadınların azlolacağı ve hatta bununla da yetinilmeyip çeşitli eziyetlere uğrayacakları hususunda tehdit edilmişlerdir.¹⁹²

Nadirde olsa timar tevcihleriyle de ilgilenmişlerdir. 1575 tarihinde Aspropotam nahiyesinden 6.000 akçe timar tasarruf eden kâtip Ahmed'in vefatı üzerine timarı boş kaldığından Tırhala kadısı durumu İstanbul'a iletmiştir. Bu arada Mora sancağında zeametden ma'zul Sinan timara talip olmuştur. Bunun üzerine timar mahlûlse ve züemanın noksanı varsa bu timarın verilmesi Tırhala kadısına buyrulmuştur.¹⁹³

Sipahi ile halk arasına yaşanan birtakım sorunların giderilmesi işinide baktıkları olurdu. Bununla ilgili Tırhala kadısına 1501 tarihinde "*...İskenderin timarında keşişler ve sair reaya gelüp ziraat iderler ve Kapsokovadi adlı karye halkı sınırlarında konup sınırında ziraat ederler öşir ve rüsüm virmezler deyü bildürdi eyle olsa buyurdum ki göresiz şöyle ki bunun timarında buna müteallik olan yerlerde keşişlerden ve sair reayadan ve müslimandan ve kefereden her kim gelüp konup ziraat ederse kanun üzere öşrin ve rüsümün buna aliviresiz filcümle bunun yerinde olan kullukdan? ve koyundan ve rüsümü hunzırdan şer' ile ve kanunla buna ne müteveccih olursa hükm idüp aliviresiz...*"¹⁹⁴ ifadesiyle yazılan bir hükümde Tatarlu köyü subaşı İskender'in timarına, hariçten, içinde keşiş, bir kısım reaya ve Kapsokovadi adlı köy ahalisi gelip ziraat etmekte, hariçten gelmeleri ve ziraat yapmalarından dolayı sipahiye vermeleri gereken öşür ve rüsümü vermediklerinden, öşür ve rüsümün alınıp sipahiye verileceği bildirilmiştir.

Vakıflardaki iç işleyişte aksama veya görülen usulsüzlüklerle de kadınlar ilgilenirdi. Bununla ilgili olarak Tırhala kadısınada yazılan 986/1578 tarihli bir hükümde, Turahan Bey ve Ömer Bey vakıflarının muhasebelerinin yıllardır görülmediği, vakıflardaki görevli câbi ve kâtiplerin, vakıfların defterlerini kadı

¹⁹² Şuayib İzgi, 986 (1578) Tarihli 32 numaralı Mühimme Defteri (s. 201-400) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 153; BOA. ADVNSMHH. 38, s. 21.

¹⁹³ BOA. KK. d, 230, s. 17.

¹⁹⁴ BOA. A. DVN. d 790 s. 9.

huzuruna getirmeleri ve burada muhasebelerinin görülmesi istenmiştir. Eğer vakıf malından eksilen var ise câbi ve kâtiplerden alınmasına karar verilmiştir.¹⁹⁵

Kadılar mukataa ve iltizam işleri ile de ilgilenirdi. Bu işler arasında kadıların en başta gelen vazifeleri defter tutmaktır. Yine mukataa ve iltizam işlerinde mukataa emini, nazırı ve amili arasında ihtilaf vuku' bulması halinde kadı, tarafların iddialarını dinler ve bunu sicili mahsusa kaydedirdi.¹⁹⁶ 1577 tarihli bir hükümde Tırhala'da Bahçeğacı/Bahşayışlü köyü yakınındaki Kuru denilen araziye 45.000 akçe ile iltizam eyleyen Mesih'ten, köy halkı kadıya başvurup almak istemiş, aynı köyden bazı sipahiler buna engel olmuşlardır. Aradaki anlaşmazlık bir süre sonra sipahilerin köy halkına saldırması ile sonuçlanmış, bunun üzerine köy halkına saldıran sipahilerin bir kısmı küreğe gönderilmesi, bir kısmının da timarları elinden alınmıştır. Köy halkı haklı olduğundan Kuru arazisi 60.000 akçeye onlara devredilmiştir.¹⁹⁷

Kadılar, İstanbul'a zahire ve et gönderilmesi ve bu işlerin takibi ile de sorumluydu. Zahire veya et, narh-ı rûz-i üzere satın alınıp gemilere yüklenilip İstanbul'a sevk edilirdi. Gemilere ne kadar tereke konulduğu ve hangi tarihte gönderileceği de deftere kaydedilirdi.¹⁹⁸ Şayet İstanbul'da zahire ve et sıkıntısı baş göstermişse devlet Tırhala ve diğer sancaklardan ivedilikle bunları talep ederdi. Eğer, kadılar zahire ve et gönderilmesi işini iyi takip etmez veya göndermezlerse azlolacakları şeklinde hükümler yazılırdı.¹⁹⁹ Kaza içerisinde hayvan toplamakla görevli celeplerin tespiti, merkez için gerekli olan hayvanların yoklanması ve bunların İstanbul'a gönderilmesi adına yoklamacıya yardım edilmesi işini de kadılar görürdü.²⁰⁰

Kadılarla reaya arasında bazı durumlarda anlaşmazlıklarda yaşanabiliyordu ve bu durum kadının teftişini de gerektiriyordu. Bununla ilgili 1552 tarihli bir hükümde Tırhala kazasından bazı kişiler İstanbul'a gidip kaza kadısından şikâyetçi olmuştu.

¹⁹⁵ BOA. ADVNSMHH, 34, s. 88. Yunus Eren, 34 Numaralı ve H.986/1578 Tarihli Mühimme Defteri (s. 1-164) İnceme-Metin, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 113.

¹⁹⁶ Gökbilgin, "XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesinin Rolü", s. 435-438.

¹⁹⁷ BOA. ADVNSMHH, 33 s. 236.

¹⁹⁸ BOA. ADVNSMHH. 7, s. 47; BOA. ADVNSMHH. 31, s. 144.

¹⁹⁹ BOA. ADVNSMHH. 31, s. 221.

²⁰⁰ BOA. ADVNSMHH. 73, s. 395.

Şikâyet üzerine merkez, kadının teftiş edilmesi için, Cezayir Beylerbeyini Tırhala kadısını soruşturması için tayin etmiştir.²⁰¹

Kadılar vakıflarda var olan anlaşmazlıkları giderilmesi²⁰², mukataaların ve devletle ilgili vergilerin toplanması²⁰³, suçları sabit olup hapsedilen cürüm sahiplerinin İstanbul'a gönderilmesi,²⁰⁴ vefat eden kişilerin muhalefatlarının tespiti ve Hızane-i Amire'ye gönderilmesi,²⁰⁵ yeniçeri devşirenlerin işlerini görmelerine yardım edilmesi²⁰⁶ gibi işlerin takibinde ve çözümünde önemli bir görev üstlenmekteydi.

Tablo 7. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Kazası Kadıları

Kadı	Tespit Tarihi
Bedreddin ²⁰⁷	871/1466
? Kadı ²⁰⁸	2 Rabiulevvel 884/24 Mayıs 1479
Mustafa Çelebi(Kadı-i Köhne) ²⁰⁹	912/1506 öncesi
MirMehmed Çelebi ²¹⁰	11Rabiulevvel 912/01 Ağustos 1506
Mümin Kadı? ²¹¹	927/1521 öncesi
Mahmut Çelebi ²¹²	927/1521 öncesi
Bedreddin ²¹³	05 Cemazeyilevvel 927/13 Nisan 1521 (mazul)
Kemal ²¹⁴	01 Safer 927/11 Ocak 1521
Musluhiddin ²¹⁵	27 Ramazan 932/07 Temmuz 1526
İbrahim ²¹⁶	05 Safer 934/01 Kasım 1527 öncesi

²⁰¹ "...Cezâyir Beylerbeyine hüküm ki, hâliyâ Tırhala kazâsından ba'zı kimesneler dergâh-ı mu'allâma gelüp kâdılan olan kürekci ihrâcında emr mücebince kürekci ihrâç itmeyüp emr-i hümayûn bin altışar yüz akce alup altışar yüz bahası dokuz yüzü bedel dutup getürdiüp teslim idiüp akcesin ma'âdasın ekl ider diyu şekv idükleri ecilden buyurdum ki kâdîyı mezbûru andaysa getürüp bu husûsu teftiş idiüp göresüz yazup getürdüğü kürekçiler bedelmidir yoksa yazulu olup gelmişlermidir ve bedeli kaç vâsıl olan kaçdır bedel olan ne virmüşdür re'âyâdan ne mikdâr akce almışdır ma'lûm idüniüp...", Yaşaroğlu, s. 297.

²⁰² BOA. TT. d. 36, s. 1314.

²⁰³ BOA. KK. d. 62, s. 86, 395.

²⁰⁴ BOA. ADVNSMHH. 10. 331. BOA. ADVNSMHH. 62, s. 22. BOA. ADVNSMHH. 005, s. 279. İbrahim Ethem Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (s. 179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006, (Basılmamış yüksek Lisans Tezi), s. 176

²⁰⁵ BOA. MAD. d. 19322, s. 10.

²⁰⁶ BOA. ADVNSMHH.3, s. 554, BOA. ADVNSMHH. 73, s. 272.

²⁰⁷ BOA. MAD. d. 66, vr, 5b.

²⁰⁸ BOA. MAD. d.7387. vr, 61b.

²⁰⁹ BOA. TT. d. 36, s. 140.

²¹⁰ BOA. TT. d. 36, s. 140.

²¹¹ BOA. TT. d. 105, s. 177. BOA. TT. d. 101, s. 79.

²¹² BOA. TT. d. 105, s. 83.

²¹³ BOA. KK. d. 61, s. 310.

²¹⁴ BOA. TT. d. 105, s. 87, BOA. TT. d. 101, s. 129, BOA. TT. d. 108, s. 107. BOA. TS. MA. d. 00699-0001, s. 6b.

²¹⁵ BOA. KK. d. 2547, s. 89.

²¹⁶ BOA. MAD.d. 19322, s. 10.

Muhyiddin ²¹⁷	26 Muharrem 951/19 Nisan 1544
Muslihiddin ²¹⁸	20 Şevval 955/21 Kasım 1548
Kadri ²¹⁹	958/1551
Alaaddin ²²⁰	15Rabiulahir 959/11 Nisan 1552
Ahmed bin Mustafa ²²¹	20 Rabiulahir 959/15 Nisan 1552
Ali bin Mustafa ²²² (Havri)	14 Rabiulahir 960/30 Mart 1553
Pare-Parezâde Bursalı Mevlânâ Ahmed ²²³	968/1561
Abdulkadir ²²⁴	27 Zilkade 973/15 Haziran 1566
Ebul Fazl Mehmed Efendi ²²⁵	11Cemazeyilahir 977/21 Kasım 1569
Derviş Mehmed ²²⁶	15 Ramazan 977/21 Şubat 1570
Alâeddin ²²⁷	21 Safer 984/20 Mayıs 1576
Hüsam ²²⁸	01 Safer 990/11 Mart 1582
İbrahim ²²⁹	26 Recep 992/03 Ağustos 1584
Ahmed ²³⁰	996/1587
Kınalızade Hüseyin Efendi ²³¹	998/1590 öncesi
Seyid Kasım ²³²	998/1590-14 Zilkade 999/03 Eylül 1591
Şemseddin ²³³	14 Zilkade 999-14 Safer 1000/03 Eylül 1591-01 Aralık 1591
Ahmed ²³⁴	14 Safer 1000/01 Aralık 1591
Hamid ²³⁵	14 Safer 1000/01 Aralık 1591
Siruzi Kerimzade ²³⁶	1002/1594

²¹⁷ BOA. KK. d. 62. s. 63, 86, 94.

²¹⁸ BOA. MAD. d. 89, vr. 7a.

²¹⁹ BOA. MAD. d. 90, s. 64b.

²²⁰ BOA. MAD. d. 154, vr. 80. 87.

²²¹ BOA. MAD. d.154, vr. 13a. 63a

²²² BOA. MAD. d.154, vr. 37a. Havri adıyla tanınan Tırhala kadısı Ali bir süre Karaferye’de müderrislik yapmış, daha sonra Selanik ve Üsküp’e, son olarak Karferye’de kadı olmuş ve burada vefat etmiştir. (Şemseddin Sami, Kamus’ul Alam,Cilt:III,s. 421.

²²³ Mecdi Mehmet Efendi, *Şakayık-ı Numaniyeve Zeyilleri I-V*, Der: Abdulkadir Özcan, Çağrı Yayınları, 1989, C. II, s 20-21, Süreyya, *Sicil-i Osmanî I-VI*, C. I. 185, Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri I-III*, (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul 1972, C. III, s. 62, Necdet Öztürk, “Hadidi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, C. XV, s. 15,

²²⁴ BOA. MAD.d. 50. s.16/2.

²²⁵ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 5a, İdris-i Bitlisi’nin oğlu olan bu zat, içinde Tırhala’nın da olduğu birçok yerde kadılık yapmış ve son olarak Anadolu defterdarlığına getirilmiştir. Abdülkadir Özcan, “Ebülfazl Mehmed Efendi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, C. X, s. 356-357, Süreyya, *Sicil-i Osmanî I-VI*, C. II, s. 437.

²²⁶ BOA KK. d. 665, s. 8.

²²⁷ BOA. MAD.d. 7534, s.192,

²²⁸ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, TTK Basımevi, Ankara 2014, s. 148.

²²⁹ BOA. ADVNSMHH. 53. s. 111.

²³⁰ NOK. RKR.5193/3, s. 3.

²³¹ Aşık Mehmed, s. 1010.

²³² BOA TS. MA. d. 01517 0001, s. 16. NOK. RKR.5193/4, s. 12.

²³³ NOK. RKR.5193/4, 12.

²³⁴ NOK. RKR.5193/4, 20.

²³⁵ NOK. RKR. 5193/4, 20.

²³⁶ Naima Mustafa Efendi, C. I, s. 96.

İbrahim Efendi ²³⁷	1003/1594 öncesi
Kasım ²³⁸	29 Cemazeyilahir 1004/29 Şubat 1596
Hamid Mehmed Efendi ²³⁹	1005/1596 öncesi
Nasuh? ²⁴⁰	7 Safer 1007/12 Eylül 1598
Mehmed bin Mustafa ²⁴¹	20 Şevval 1007/16 Mayıs 1599
Kefelizade Mehmed ²⁴²	28 Cemazeyilevvel 1008/16 Aralık 1599
Abdullah ²⁴³	10 Şaban 1009/14 Şubat 1601
Mehmed ²⁴⁴	01 Şevval 1009/06 Nisan 1601
El Hac Ali ²⁴⁵	1600?-
İbrahim Bin Abdi ²⁴⁶	01 Muharrem 1011/21 Harizan 1602
Abdülfettah ²⁴⁷	07 Recep 1017/17 Ekim 1608
Ebruzade Mehmed ²⁴⁸	11 Ramazan 1018/08 Aralık 1609
Mustafa ²⁴⁹	29 Zilhicce 1021/20 Şubat 1613
Ali Bin Hüseyin ²⁵⁰	29 Zilhicce 1049/21 Nisan 1639

Tırhala kazasında 1466'da ilk tespit edilen Kadı Bedreddin ve 1602'de İbrahim bin Abdi arasında 39 kadı tespit edilmiştir. Yukarıdaki tablo tespit edilen kadıların çoğunluğunun göreve geliş ve gidişleri belgelerde kaydedilmediğinden arşiv belgelerinde görüldüğü tarih üzere oluşturulmuştur. Bu kadılar arasında Pare-Parezâde Bursalı Mevlânâ Ahmed döneminin en meşhur kadılarından ve Şehname tarzında manzum bir Osmanlı tarihi yazdığı da söylenmiştir.²⁵¹ İdris-i Bitlisi'nin oğlu olan Ebul Fazl Mehmed Efendi, içinde Tırhala'nın da olduğu birçok yerde kadılık yapmış ve son olarak Anadolu defterdarlığına getirilmiştir.²⁵² Ali bin Mustafa ise Havri adıyla

²³⁷ Mecdi Mehmet Efendi, s. 391, Süreyya, *Sicil-i Osmani I-VI*, (Çev. Seyit Ali Kahraman), (Yay.Haz. Nuri Akbayar), C. III, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 753.

²³⁸ BOA. MAD.d. 15174, s. 37.

²³⁹ Süreyya, *Sicil-i Osmani I-VI*, C. II, s. 600.

²⁴⁰ NOK. RKR5193/5. 13.

²⁴¹ BOA. İE. MDN 1-13.

²⁴² NOK. RKR. 5193/5. 14.

²⁴³ NOK. RKR.5193/5, s. 28.

²⁴⁴ NOK. RKR.5193/5, s. 15.

²⁴⁵ BOA. KK. d. 2986, s. 14.

²⁴⁶ BOA. TS. MA. d. 03586-0007, s. 3.

²⁴⁷ Alan, Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumelide Kadılık Müessesesi, s. 1389.

²⁴⁸ Alan, Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumelide Kadılık Müessesesi, s. 1389.

²⁴⁹ BOA. TS. MA. d. 03760-0043, s. 2.

²⁵⁰ BOA. TS. MA. d. 03586-0013, s. 2.

²⁵¹ Mecdi Mehmet Efendi, *Şakayık-ı Numaniyeve Zeyilleri I-V*, Der: Abdulkadir Özcan, Çağrı Yayınları, 1989, C. II, s. 20-21; Süreyya, *Sicil-i Osmani I-VI*, C. I. 185; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri I-III*, (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul 1972, C. III, s. 62; Necdet Öztürk, "Hadidi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, C. XV, s. 15.

²⁵² *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 5a, Abdulkadir Özcan, "Ebülfazl Mehmed Efendi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, C. X, s. 356-357; Süreyya, *Sicil-i Osmani I-VI*, C. II, s. 437.

tanınmış, bir süre Karaferye’de müderrislik yapmış, daha sonra Selanik ve Üsküp’e, son olarakta Karferye’de kadı olmuş ve burada vefat etmiştir.²⁵³

1.2.2.2 Kadıların Yardımcıları

Kadılar tarafından belirli bir süre ve belirli bir iş için atanan *naib* kadıların en önemli yardımcılarındandır. Belirli bir iş için tayin edilenler genellikle bir keşif veya mahkemenin yetki alanına dâhil bölgede yapılacak iş için görevlendirilir, belirli bir süre için tayin edilenler ise kadı görevi başında bulunmadığı zamanlarda ona vekâlet ederdi. İstisnaî olarak 25-30 yıl aynı yerde görevli olanlar da vardı. İncelenen dönemde 1521 ve 1544’de birer naibe tesadüf edilmiştir. Yetersizlikleri veya görevi kötüye kullanmaları gibi sebeplerden dolayı azledilebilirlerdi. İlmiye mesleği mensubu olmaları dolayısıyla naibler ihtilafları çözebilecek düzeyde fıkıh bilgisine sahiptiler.²⁵⁴

Kadıların bir diğer yardımcısı olan muhızır, davalı ile davacıyı mahkemeye sevk eden kişidir. Muhızır, mahkemede asayişin temininden de sorumluydu. Bunun yanında merkezden kadılık bölgesindeki suçluların takibi, asilerin yakalanması gibi görevlerle de vazifelenirebilirdi.²⁵⁵ 1569 tarihli mufassal defterde senelik 4.500 akçelik mahsulât gelirinun hazırlanması muhızırbaşına mahsus bırakılmıştır. Bu dönemde Tırhala şehrinde Sefer, Musa ve Eynel adlı üç muhızır vardı.²⁵⁶

Kadıların bahsedildiği üzere adlî, idarî ve askerî görevlerinin dışında beledî görevleri de vardı. İdarî bölge dâhilinde fiyat tespiti veya narh konulması işlerini üzerine alan kadıların emrindeki en önemli görevlilerden biriside muhtesiptir. Muhtesip veya diğer bir tabirle İhtisap Ağası kadıların verdiği emirleri tatbik eder, çarşı ve pazar gibi iktisadi bünyenin meydana geldiği yerlerin düzeninide sağlardı. Muhtesipler, görevlerini genellikle iltizamla aldıklarından, çarşı ve pazarlarda satılan mallardan alınan ihtisap rüsumunu kendi namına toplardı. Şehirde bulunan pazarları idare eden *pazarbaşılar* ve suç işleyen ticari kaideye uymayan esnafı mahkemeye götürün veya kendisi dayak atan *yiğitbaşılar* ise muhtesibin işini kolaylaştırması yönünden kadıya

²⁵³ BOA MAD. d.154, vr. 37a. Şemseddin Sami, Kâmus'ul Âlâm, Cilt: III, s. 421.

²⁵⁴ BOA. TT. d. 105. s. 386; BOA. KK. d. 62 s. 757; İpşirli, “Osmanlılar’da Naiblik”, DİA, C.XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006, s. 312-313; İnalçık, “Osmanlılar’da Mahkeme”, İA, C. 7, MEB Yayınları, İstanbul 1979, s. 150.

²⁵⁵ Receb Ahıskalı, “Muhızır”, DİA, C. XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006, s. 85.

²⁵⁶ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 86a.93a.

yardım etmekteydi. Şehrin temizlik işlerine bakan *çöp-subaşı* kadından emir alırdı. Şehirdeki inşa işlerinde çalışan ustalara nezaret eden ve sokak ve halk arasında çıkan inşa ve mesken sorunlarında mahkemeye rapor sunan *mimarbaşı* kadının bu yönüyle yardımcısıydı.²⁵⁷ Bu kişilerden pazarbaşı, yiğitbaşı, çöp-subaşısı ve mimarbaşı ile alakalı olarak incelenen dönemde bir kayda rastlanmamıştır.

Adaletle idare edilen şehir ideal şehir, adaletin tecelli ettiği aile ideal aile ve asil olan birey ideal birey olarak kabul edilmiştir. Bu meyanda insanı medeni tabiatlı olarak kabul eden fıkın ve Osmanlılar'ın içerisinde buldukları geleneksel düşüncenin ideal bireyi “*üdü'l-i rical*”den olarak nitelenen şahittir.²⁵⁸ Buna istinaden Osmanlı yargı sistemi içerisinde kadınların yardımcılarında olan ve önemli bir yer edinen *şühüdü'l-hal* ya da bilinen diğer ismiyle *üdü'l-ül müslimin*, mahkemelerde yargılamaya müşahit sıfatıyla katılmaktadır. Görevleri mahkemedeki hukuki ihtilafın şahiti olmak değil, yargılamanın müşahidi olmaktır. Yani davaya müdahil değil ama mahkemedeki varlıklarıyla kadının daha adil bir karar vermesinde etkili olmuştur. Bunlar genellikle bulunulan kaza bölgesinin ileri gelenlerinden oluşur ve sayıları da beş ya da daha fazla olabilir.²⁵⁹

1506 tarihinde *şühüdü'l-hal*'in varlığına bir vakfın mülk sahipliğiyle ilgili bir davada karşılaşılmaktadır. Vakıflar, Osmanlı devletinde çok önemli işleve sahipti ve vakfın her ne şekilde olursa olsun mülküne halel getirilmiş ise kadı bunu gidermek için çalışırdı. Hacı Umur Bey vakfının sahibi olduğu değirmenleri bazı kişiler kendi mülkleri olduğunu söyleyerek satmak istemiş, bunun üzerine bir mahkeme kurularak *üdü'l-ül müslimin*'den Cevher subaşı, Hacı Ayas, Abdullah, Çaşnigir Ayas, Hacı Hamza ve bazı kişilerin şahadetleri ve kadının onayıyla mülklerin vakfın olduğuna karar verilmiştir.²⁶⁰

²⁵⁷ Ömer Lütfi Barkan, “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, Maarif Matbaası, 1-5, Ankara 1942, s. 327; Akdağ, “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, s. 51. Muhtesibin aldığı İhtisab Resmi ile ilgili bu çalışmanın ikinci bölümünde detay verilmiştir.

²⁵⁸ Turan Açık, “Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğunda Mahalle Tipleri hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme”, *OTAM*, Sayı. 35, İstanbul 2014, s.15.

²⁵⁹ M. Akif Aydın, *Osmanlı Devletinde Hukuk ve Adalet*, Klasik Yayınları, İstanbul 2014, s. 39.

²⁶⁰ *BOA. TT. d. 36*, s. 1314.

Yine, her kaza merkezinde bulunan ve kadının mahkemedeki vermiş olduğu hükmün hangi şer'i esaslara dayanacağını tayin eden *müftü* kadıya adli konuda yardım etmekteydi. Yine vefat eden kişilerin mallarının (terekeşini) islami esaslara göre varisleri arasında paylaştıran *kassam*'da kadıya bu yönüyle yardım etmekteydi.²⁶¹

²⁶¹ Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", s. 49; Said Öztürk, "Kassam", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001, s. 579.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPIYA ETKİ EDEN KURUMLAR VE ASAYİŞ

2.1. VAKIF MÜESSESESİ VE ESERLERİ

İslam toplumunda sosyal, siyasî, iktisadî, dinî gibi birçok alanda hizmet veren vakıf kurumu, aynı şekilde Türklerin İslamlaşma süreci ve sonrasında da bir medeniyet tasavvurunun temellenmesi ve inkişafında en önemli yapı taşlarından birisi olmuştur. Arapça bir kelime olan vakıf, “*durma, durdurma, harekette mahrum bırakma*” gibi çeşitli manalar taşımaktadır. Fıkhi manasıyla ise malın bir kısmını veya tamamını Allah için vakfedip kazancını İslam’a hizmet ve hayır yolunda harcanması olarak tarif edilebilir.¹ Böyle bir müesseseyi kuran kimse, daha önceden sahibi olduğu mülkü tamamen elinden çıkartıp orayı Allah’ın mülkü haline getirmektedir.² Bilindiği kadarıyla İslam’da ilk vakıf tesisi Halife Hz. Ömer’in kendi mülkiyetinde bulunan hurmalığı Hz. Muhammed’e danışarak vakfetmesidir. Bunu takiben zamanla vakıf kurma Müslümanların en önemli amaçlarından bir haline gelmiştir.³

Osmanlı Devleti’nde vakıf müessesesi İslam hukukunun kendisine kattığı birikim ve sağladığı altyapıyla, sadaka kavramından çok ötede, kurumsallaşmış bir yapı mahiyeti arz etmektedir.⁴ Vakfa, dini bir yapıdan ziyade beledi, seküler bir kuruluş olarak bakmak daha doğru olacaktır.⁵ Kurumsallaşmanın getirdiği kazanımlarla birçok kategoride ve farklı tipte vakıflar ortaya çıkmıştır.⁶ Tırhala örneğinde de farklı tipte

¹ İsmail Kurt, *Vakıf Müessesesi, XV ve XVI. Asır Vakıfları*, XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler, İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997, s. 502.

² Kazıcı, *İslami ve Sosyal Açından Vakıflar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1985, s. 28.

³ Bülent Köprülü, “Tarihte Vakıflar”, *AÜHFD*, C. VIII, Ankara 1951, sa. 3-4, s. 496, 497.

⁴ Erhan Yavuz, “XVI. ve XVII. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisinin Finansmanında Vakıfların Rolü”, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 40.

⁵ Doğan Kuban, “Anadolu - Türk Şehri: Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler.” *Vakıflar Dergisi*, 7 (1968), 67-68.

⁶ Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996. Bahaeddin Yediyıldız vakıfları hayri veya şer’i, aile vakfı ve yarı aile vakfı olarak üç kategoride ele almaktadır. Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye de Vakıf*

birçok vakıf türü bulunmakla birlikte son dönemlere doğru nakit vakfı veya bir diğer adıyla para vakıfları diğer türlere göre sayısal ağırlığı ele geçirmişlerdir.⁷

Yine vakıf müessesesi Osmanlı Devleti'nin inkişafında çok önemli bir rol oynamıştır. Vakıflar genel olarak şehrin bütününe ilgilendiren her türlü hizmet; cami, okul, kitaplık, hastane, han, çeşme, sebiller, imaretler, su getirme ve bu tesislerin bakımı, hatta bazen mezarlıklar ve bunlara benzer birçok hizmet, bu sistem sayesinde vücuda getirilmiştir.⁸ Sadece şehirlerin imarı değil aynı zamanda şehirlerarası ulaşım, kervansaray, köprü gibi birçok eser bu sistem aracılığıyla yapılmıştır.⁹

Osmanlı Devleti'nin özellikle Rumeli bölgesi vakıflar aracılığıyla mümbit bir yer olmuştur. Rumeli bölgesinde ise Yunanistan sınırları dâhilinde, fetihten Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesine kadar geçen süre içerisinde birçok eser vakıflar aracılığıyla medeniyete kazandırılmıştır. Yunanistan'da bu dönem içerisinde; 2.336 cami ve mescit, 182 medrese, yedi dar'ül kurra, 315 mektep, 307 tekke ve zaviye, 65 imaret, 171 han, 134 hamam, ılıca ve kaplıca, beş saat kulesi, 25 köprü, 22 kale, 10 kervansaray, 10 çeşme, altı su kemeri, dört sebil, 147 muhtelif eser ve hayrat olmak üzere toplam 3.771 adet eser milletin yararına vücuda getirilmiştir.¹⁰

Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi, TTK Basımevi, Ankara 2003, s. 14-17. Konuyla ilgili olarak bkz, Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, C. XLII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012, s. 475-479;

⁷ Asıl malın tamamının veya bir kısmının nakit olarak vakfedilmesi şekliyle kurulan para vakıfları Osmanlı Devleti ile birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Fakat ilk para vakfının ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Özellikle 16. yüzyılın başlarından itibaren hızlı bir şekilde arttığı yapılan araştırmalarda konu edinilmiştir. Bu dönemde devrin ilim adamları arasında da önemli tartışmalara sebebiyet vermiştir. Tahsin Özcan, "Kanuni Dönemi (M. 1520-1566/ H. 926-974) Üsküdar Para Vakıfları", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1977, (Yayınlanmış Doktora Tezi), s. 11,12. Genel olarak tartışılan en önemli konu vakfın kişilerin ihtiyacı için vermiş olduğu nakit paranın karşılığında elde ettiği gelirin faiz olup olmadığıdır. Osmanlı tatbikatında bu tür nakit borç verilme uygulamalarında on'a onbir veya on'a onbir buçuk'luk (%10 veya %15) bir getiri söz konusudur. Para vakfıyla ilgili aleyhte görüşlere rağmen fetvalarda, şer'î mahkeme kararlarında, yazılan birçok hukuki eserde ve dönemin en önemli kişilerinden biri olan Ebussuud'un bu konudaki fetvası para vakıflarının yasallaşmasını ve yaygınlaşmasına yol açmıştır. Akgündüz, *İslam Hukukunda ve...*, s. 222-229. Barkan bu durumu, Atlantik iktisadi bölgesi'nden Dünya'ya ve tabiatıyla Osmanlıya yönelik iktisadi etkinin tesiriyle paranın tedavül sürati ve hacminin artması ve nakit paraya olan ihtiyacın her zamankinden daha fazla hissedilir olması olarak göstermektedir. Barkan, *Edirne Askeri Kassımına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)*, s. 36.

⁸ Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X-1, İstanbul 2008, s. 160.

⁹ Oğuzoğlu, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren yayıncılık, İstanbul 2005, s. 105.

¹⁰ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Bulgaristan-Yunanistan-Arnavutluk) IV (4., 5., 6. Kitap)*, s. 398-400. Günümüzde Yunanistan'ın bütününde inşa edilmiş olan Osmanlı dönemi eserleri oldukça azalmış bulunmaktadır. Bu eserler ya tamamen ortadan kaybolmuş ya da büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Verilen bu sayı çok daha fazla olmalıdır. Çünkü özellikle Rodos ve İstanköy gibi adalar bu

2.1.1 Vakıflar

Tırhala şehrinde en fazla öne çıkan eserler cami ve mescit gibi dini yapılardır. Yapılan incelemede Turahan Bey'in fethin akabinde inşa ettirdiği cami ile başlayan süreç, Tırhala sancakbeyi Osman Şah'ın inşa ettirdiği Osman Şah Cami-î ile devam etmiştir.

Turahan Bey'in kurmuş olduğu vakfın XV. yüzyılın ortalarına ait vakfiyesinde yer alan bir cami ve yine Tırhala Kalesi'nin içinde bulunan bir mescidin şehirdeki inşa edilen ilk eserler olduğu tahmin edilmektedir. Muhtemelen bu tarih için şehirde bulunan eserler bunlarla sınırlı değildir.

Tırhala şehri ile ilgili ilk tahrir kaydı olan 1454-55 tarihli mufassal defterde herhangi bir eser kaydedilmese de şehirdeki mahallelerden birinin isminin *cami* olması burada bir caminin bulunduğu işaretidir.¹¹ Turahan Bey'in oğlu Ömer Bey'in de şehirde çeşitli eserler inşa ettirmiş olmasına rağmen arşiv kayıtlarında cami yoktur.

XVI. yüzyılda Tırhala için tutulan defterlerde şehirde yaptırılan birçok esere tesadüf edilmiştir. 1506 tarihinde iki cami ve 10 mescit şehirdeki ibadethanelerdir. Bunun yanında bu tarihte mahalle isimlerinin biri cami, altısı mescit olarak kaydedilmiştir.¹² 1521 tarihini temel alan 1530 tarihli icmal defterinde ise üç cami, 18 mescit vardır. Yine bu tarihte mahalle isimlerinin üçü cami, üçü de mescittir.¹³

XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra tutulan defterde ibadethane sayısı altı cami ve 21 mescittir.¹⁴ Defterdeki mahalle isimlerinin yedisi cami, altısı mescit adıyla kaydedilmiştir. Bu tarihte *İskender, Umur, Kebir* gibi ismi cami ile başlayan ve içinde

sayıya dâhil edilmemiştir. Ayrıca çeşme sayısının muhtemelen Tırhala'da bile bu rakamı yakalayacağı düşünülebilir. Çam, s. 1. Heath W. Lowry yapmış olduğu bir çalışmada bu duruma özellikle kasıtlı yıkım, ilgi eksikliği ve Yunan makamların yeterli kaynak ayırmamasının sebep olduğunu, fakat son 20 yılda yenileme çalışmalarının önem arz edecek düzeyde yapıldığını söylemektedir. Heath W. Lowry, *Ottoman Architecture in Greece A Review Article With Addendum & Corrigendum*, s. 18-19.

¹¹ Adı geçen bu cami sonraki mufassal defterlerde Cami-i Kebir adıyla anılmaktadır.

¹² *Mahalle-i; Cami, Mescid-î Veled Mezd, Mescid-î Mehmed Bey veled-i Lala, Mescid-î Çaşnigir Ayas, Mescid-î Karadoğan, Mescid-î İskender Bey, Mescid-î Akçe. BOA. TT. d. 36, s.125-129.*

¹³ *Mahalle-i; Cami-î Kebir, Cami-î Mustafa Bey, Cami-î Mehmed Bey Bin Lala Hamza, Akça Mescid, Mescid-î İlyas Subaşı, Mescid-î Cevher Subaşı, BOA. TT. d. 367, s. 230.* Adı geçen icmal defterinin mirliva hassının kaydedildiği kısımda nefsi Tırhala da cami âdeti iki olarak geçmektedir. *BOA. TT. d. 367, s. 232.*

¹⁴ *TKGM KKA. TT. d. 60 vr. 199a-217b.*

aynı adla cami bulunduğu tahmin edilen mahallelerdeki dini yapılar, defterin vakıflar kısmında bu adlarla görülmemektedir.¹⁵ Bunun yanında şehirle ilgili en detaylı tasvirleri yapan Evliya Çelebi kaleme almış olduğu eserinde Tırhala’da şehzade ve ayan camileri olarak 23 mabet olduğunu, sekizinin Osmanlı sultan soyundan gelenler tarafından yapıldığını belirtir. Bu büyük camilerin arasında ise en önemlisi Osman Şah Bey’in adına inşa edilen camiyi detaylı bir şekilde anlatır. Bunun yanında 8 adet de mahalle mescidi bulunduğundan bahseder.¹⁶

Medeniyet göstergesi olan bu eserlerin tarihin derinliklerine gömülmesi, yapılan bu araştırmanın her ne kadar arşiv kaynakları yeterli olmuş olsa bile eksik olacağı göz ardı edilemez. Yerinde yapılan gözlem neticesinde bu dönem için sadece Osman Şah Cami-î ve türbesi günümüze ulaşmıştır. Bütün bu eserlerle ilgili tespit aşamasında kullanılan mufassal ve icmal defterler, vakfiyeler ve kronikler yapılan bu çalışmaya önemli katkılar sağlamıştır. Tırhala şehrinde fetihten XVI. yüzyıl sonlarına kadar birçok eser meydana getirildiği kayıtlardan anlaşılmakta olup, günümüze kadar çok azı kalabilmiştir. İncelenen dönem içerisinde birçok eser tespit edilmiş, bunların neredeyse tamamına yakını daha öncede bahsedildiği üzere yok olmuştur. Buna Osmanlı Devleti sonrası dönemde şehirde bulunan bu eserlerin ya yıktırılması ya da metruk bir vaziyette bırakılarak kendi kendine yok olması neden olmuştur.¹⁷

2.1.1.1. Turahan Bey Cami-î, Mescidi ve Zaviyesi Vakfı:

Turahan Bey Cami-î ve Mescidleri;

Akıncı beylerinden Tırhala fatihi Turahan Bey’in kurmuş olduğu vakıfla ilgili ilk kayıt 1446 tarihli vakfiyesinde görülmektedir. Buna göre Turahan Bey vakfı Tırhala’da, bir cami, kale içinde ve Perkiti mahallesinde birer olmak üzere iki mescit,

¹⁵ Mahalle-i; *Cami-î Kebir, Cami-î Mehmed Bey Bin Lala Hamza, Cami-î Umur, Cami-î Mustafa Bey, Cami-î İbrahim Bey, Yeniçeri Ali ma Mahalle-i Sinan Bey Cami-î İskender Vakfı, Cami-î Hamza Bey, Akça Mescid, Yakub Ece Mescid-î Turhan Bey, Mescid-î İlyas Subaşı, Mescid-î Hızır Bey, Mescid-î Hevace Hasan, Mescid-î Hasan Bey. TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 86a-89b.*

¹⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap, C. 1 s. 199-200.*

¹⁷ Babinger Yunanlılar tarafından ele geçirilen şehirde birçok caminin yıktırıldığını söylemektedir. Babinger, “Tırhala”, 250, Aynı şekilde Kiel de bu eserlerin yıktırıldığını ve şehrin 1930’larda Avrupa tarzı şehir planına göre yeniden inşa ettrildiğini vurgulamaktadır. Bu tarihte özellikle Babinger ve Anastasis K. Orlandos’un girişimiyle sadece Osman Şah camisi ve türbesi ayakta kalabilmiş ve günümüze kadar gelebilmiştir. Kiel, “Tırhala”, s. 116.

vakfın ismiyle anılan iki zaviye, Yenişehir’de bir cami, bir zaviye ve bir medrese bina etmiştir. Vakfiyeye göre “*Tırhala kasabası’nın hâricinde kibleten vadi, üç taraftan tarîk ile mahdûd diğer bir câmi*” diye tarif edilen cami şehrin dışında bina edilmiştir. Üç tarafı yol ile bağlı, şehrin vadiye bakan güneytarafında yer alan caminin ismi yazılmamıştır.¹⁸ 1454-55’de Müslüman kesimin iskân ettiği mahalle sekiz, 1506 tarihli defterde ise 13’tür. O halde adı geçen cami ilk kurulduğu anda her ne kadar şehir dışında sayılsada zamanla mahallelerin çoğalması dolayısıyla şehir içinde yer alacağı düşünülebilir. 1506 tarihindeki mufassal defterin vakfiyesinde “...*nefs-i Tırhala’da olan camide...*” ifadesi caminin, şehrin genişlemesinden dolayı şehir içinde sayıldığına işarettir.¹⁹

Bunlarla birlikte 1530 ve 1569 tarihindeki defterlerde şehirde olduğu anlaşılan bir camiden “*Cami-î Turahan Bey*” olarak bahsedilmiştir.²⁰ Evliya Çelebi de bu camiye eserinde değinmiştir. O, Tırhala’da Turahan Bey’in adıyla anılan bir cami olduğunu, fetihle birlikte yapıldığını ve çarşı içinde bulunduğunu söylemekte ve kible kapısı üzerinde eski hatla “*geşt tarih mahzenün fi hak*” yazıldığını belirtmektedir.²¹ Caminin kiremitli eski tarz bir yapı ve kalabalık bir cemaate sahip olduğunu, kiblesi önünde çeşitli havuzlar ve akarsu olduğunu da ifade etmektedir.²²

1454-55 tarihli defterde de şehirde “*camii*” adıyla içinde bir cami bulunduğu anlaşılan mahalle 1521,1530 ve 1569 tarihlerinde “*mahalle-i cami-i kebir*” adıyla kaydedilmiştir.²³ 1446 tarihli vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla bu tarihte Tırhala ve Yenişehir merkezlerinde birer cami Turahan Bey tarafından yaptırılmıştır. 1454-55

¹⁸ VGMA. VD. 743/34, vr. 146-148.

¹⁹ BOA. TT. d. 36, s. 1291.

²⁰ “*Dekakin-i Yahuda der yed Cami-î Turahan Bey*” BOA TT. d. 367, s. 249. TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 202a “*Turahan Bey Cami-î yanında müderris kızından alınan dükkânlar*”. TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 204a.

²¹ Franz Babinger’de Evliya Çelebi’den aldığı bilgilere göre caminin 895/ 1490 tarihinde inşa ettirildiğini ve banisinin de caminin haremünde meftun olduğunu belirtmektedir. Babinger, “Tırhala”, s. 250. Aynı şekilde Ekrem Hakkı Ayverdi’de yaptığı hesaplamayla caminin inşaa tarihini 895/1490 olarak göstermektedir.

²² 1927 tarihinde Tesalya bölgesinde araştırmalar yapan Profesör N. Bees ve f. Babinger bu caminin tamamen kaybolduğunu ve ancak çarşı civarında toprak tesviyesi esnasında temellerinin gözüktüğünü yazmaktadırlar. Eyice, “Yunanistanda Türk Mimari Eserleri”, s. 202.

²³ BOA MAD. d. 10, vr. 2a, BOA TT. d. 105, s. 373. BOA TTd. 367, s. 230. TKGM. KKA TT. d. 56 s. 86a

tarihinde iki merkezde de cami adlı mahalleler bulunması 1446 tarihli vakfiyeyle örtüşmektedir.²⁴

Vakfiye, arşiv belgeleri ve Evliya Çelebi’de bahsi geçen Turahan Bey camisinin, Cami-î Kebir olma olasılığı yüksektir.²⁵ Müslümanların yerleşim alanının güney güney-batı yönlü ve nehrin öte tarafında olduğu düşünülürse çarşı içindeki caminin yani Turahan Bey camisinin ayrı bir cami olma ihtimali de vardır.²⁶ Turahan Bey’in torunu, Ömer Bey’inde oğlu olan Hasan Bey’in vakfiyesinde “*Vâkfın Tırhala mahallelerinden Turhan Bey Cami-î mahallesinde birbirine bitişik yaptırdığı dükkânların tamamı, Bunların hepsi Tırhala merkezinde kırkiki dükkândır*” ifadesinden şehrin merkezindeki caminin Turahan Bey camisi olduğu anlaşılmaktadır.²⁷ Çünkü mufassal defterlerde bu tarihe kadar *Turahan Bey Cami-î* mahallesi kaydedilmemiş sadece *Cami* mahallesi veya *Cami-î Kebir* Mahallesi kaydedilmiştir. Bu durumda adı geçen bu iki mahalle aynı olmakla birlikte Turahan Bey’in şehir içinde, bir adet cami yaptırdığı söylenebilir.

Turahan Bey Zaviyesi;

Cami ve mescidlerinin dışında şehirdeki ilk zaviyelerin Turahan Bey tarafından kurulduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Kurulan iki zaviyeye “...*Vâkfın Tırhalada yaptırdığı ve vâkfın ismiyle meşhur olduğu için tahditden müstağni bulunan iki zaviyenin her birine et mübâyaası için ikişer dirhem olmak üzere bunların mesalihine hergün dört dirhem ve herbirine beşer müd olmak üzere her sene on müd buğday...*” ifadesiyle vakıf tarafından çeşitli miktarlarda yardım sağlanmaktadır.²⁸ Fakat incelenen

²⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, Cami-i Kebir camisinde Emine Hatun adlı bir kişinin nakit vakfı olduğunu söyler. Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV (4. 5. 6. Kitap)*, s. 303.

²⁵ Aynı şekilde Ekrem Hakkı Ayverdi de yapmış olduğu çalışmasında bu caminin Turahan Beyin hayratı olduğunu söyler. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya II (3. Kitap)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2000. s. 477. Osmanlılar bir şehri fethettikleri zaman yaptıkları ilk iş şehirde bulunan kiliseyi camiye çevirmek olmuştur. Bu türden camilere ulu cami veya cami-i kebir gibi adlar verilmektedir. Tırhala’da da mevcut Cami-î Kebir mahallesindeki caminin Cami-î kebir adıyla anıldığı düşünüldüğünde fetihle kiliseden dönüştürüldüğü akla gelmektedir. Fakat buna dair herhangi bir veriye de rastlanmamıştır. Halil İnalçık-Bülent Arı, “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık’ın Çalışmaları”, *Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. III, S. 6, İstanbul, 2005, s. 32.

²⁶ Bknz. Resim 3.

²⁷ VGMA. VD. 743/33, s. 143-144.

²⁸ VGMA. VD. 743/34, s. 146-148.

mufassal defterlerde Turahan Bey'in bir zaviyesi olduğu kaydedilmiştir.²⁹ Buna karşın Evliya Çelebi Turahan Bey'in zaviyelerini zikretmez.

Vakfa gelir getirmesi için, Tırhala'da tuzcu, sabuncu ve pirinççi gibi dükkânlar ile Yenişehir kazasında kuyumcu, işkembeci ve aşçı gibi toplamda 52 çeşitli dükkânın yanında, Tırhala'da dokuz değirmen (bu değirmenlerin üçünün yarı hissesi vakfa aittir), Yenişehir'de bir hamam, tarla, bağ ve 55 çardak akar olarak sağlanmıştır. Vakfiyeye göre Tırhala'daki cami için imamına her gün ikisi hitabet biri imamet olmak üzere üç, müezzine ise bir dirhem ücret verilecektir. Bunun yanında kale içerisindeki mescidin imamına bir, Perkiti mahallesinde vakfın yaptırdığı ve kendi ismiyle anılan iki zaviyenin et ihtiyacının karşılanması için ikişerden günlük dört dirhem ve beşer müdden yıllık on müd buğday sarf edilecektir. Bu minvalde eğer vakfın geliri masrafından fazla olursa vakfın müteveli olmayan evladının fakirlerine, eğer yoksa akrabalarının fakirlerine, yine bulunmazsa vakıf için harcanması şart konulmuştur.³⁰

Tablo 8. Turahan Bey Vakfı Tırhala Gelirleri

Akar	Adet	1454-55	Adet	1506	Adet	1569
Hamam	1	6000	1	5000	1	7000
Başhane	1	500	1	4000	2 bab	6000
Kassab	...	150	20	300
Dükkan ve Çardak	...	3.350
Değirmen	...	3000
Bozahane	1500
Kirpashane	1500
Zemini	500
Meyve Dükkanı	18 bab	300
Diğer Dükkan	79	6.000	137 bab
Dükkan (Bedestene İlhak)	2.100	123 bab	2.000
Dükkan	13	...
Değirmen	6 bab	4.240	...	Senelik 140 kile Buğday
Değirmen	6 bab	6.300	...	Senelik 190 kile Buğday
Toplam	...	13.000	...	31.740

İlk tahrir kayıtlarını taşıyan 1454-55 tarihli defterde 6.000 akçe gelirlili bir hamam, 500 akçe gelirlili bir başhane, 150 akçe gelirlili bir kasap, 3.350 akçe gelirlili sayısı belirtilmeyen dükkân ve çardak, 3.000 akçe gelirlili her birinde dört taşın bulunduğu iki

²⁹ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 198b.

³⁰ VGM, VD. 743/34, s. 146-148.

değirmen ile vakfın Tırhala'dan elde ettiği gelir 13.000 akçe olmakta, Yenişehir kazasındaki 13.316 akçelik akarla birlikte toplam gelir 26.316 akçeye ulaşmaktadır.³¹

1506 tarihli II. Bayezid dönemi mufassal tahrir defterine göre Tırhala'da birer hamam, başhane³², bozahane, kirpashane, 20 kasab dükkânı, 18 meyve dükkânı, 79 diğer dükkân, şehir içinde ve Ayomoni adlı mezrada birer değirmen, bunlara ilaveten çardak ve kirpashane yakınındaki zeminden elde edilen gelirler ile vakfın akarı 31.740 akçeye ulaşmış, Yenişehir kazasındaki gelirlerin eklenmesiyle 64.680 akçelik bir akar meydana gelmiştir.

Vakfın elde ettiği gelirleri Tırhala'da bulunan camideki eczahanlara, iki mahalle mescidine ve zaviyesine, Kudüs-ü Şerif'deki eczahanlara, Yenişehir'deki medrese, cami ve zaviyesine ve Miğalkara'da cami ve medresesine, Kırkkavak'daki medrese, imaret, mescit, eczahanlara ve kervansaray tamirine ve Pakla köyündeki mescite, yine Karahalil Çayırı ve Petropoli adlı köydeki köprülerin tamirine, Platimana ile Çitros'daki kervansaray tamirine ve yine Tırhala'daki kaldırımların tamirine sarf edilmesi şart olunmuştur.³³ 1521 tarihli mufassal defterde vakıf kaydı bulunmadığından aynı tarihi temel alan 1530 tarihli icmal defterinde ise hem gelir hem de akarlar bakımından bir değişiklik söz konusu değildir.³⁴

Turahan Bey vakfının bir süre sonra hem bina ettiği eserleri hem de gelir elde ettiği dükkânlarının harap olmaya yüz tuttuğu görülmektedir. Bununla ilgili olarak vakfın Yenişehir kazasındaki cami, medrese, kervansaray ve dükkânlarının, müteveli Ali tarafından tamir ettirilmediği anlaşıldığından müteveli'den vakfın muhasebe defteri istenmiş olmasına rağmen Ali defteri ibraz edememiştir. Kadı huzurunda yapılan tahkikatta Müteveli Ali'nin vakfın malının tamamını “*ekl ü ketm*” ettiği yani yolsuzluk yaptığına dair bazı kişilerin bildirimleri olmuştur. Bunun üzerine vakfın bütün

³¹ BOA. MAD. d. 10, vr. 62a.

³² Koyun ve sığır başı satan dükkân sakatatçı. Bknz; Emine Erdoğan Özünlü, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Kentlerinin ekonomik Nitelikleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:18 No:1 Ocak 2010, s. 264.

³³ BOA. TT. d. 36, s. 1289-1290.

³⁴ BOA. TT. d. 367, s. 246.

defterlerinin incelenerek yolsuzluğun kimin zamanında yapıldığının kesin olarak belirlenmesi karara bağlanmıştır.³⁵

1569 tarihli mufassal defterde ise hamam, başhane, âsiyab, bezzazistan ve 137 adet çeşitli dükkânakar olarak bulunmaktadır. Bu dönemde sadece Tırhala şehrinden elde edilen gelir 33.330 akçelik bir rakama ulaşmıştır.³⁶ Turahan Bey vakfı Tırhala ve Yenişehir kazalarında birçok eser meydana getirmiş, akarları ve sunduğu hizmetlerle bölgeye önemli katkılarda bulunmuştur.

2.1.1.2. Ömer Bey Mescid-î, Mektebi, Muallimhanesi, Zaviyesi ve İmaretî

Vakfî:

Turahan Beyin oğlu Ömer Bey tarafından Tırhala’da kurulmuş olan en önemli vakıflardandır. Vakfın yayılım alanı ve elde ettiği gelir bunun en önemli kanıtıdır. Ömer Bey vakfı ile ilgili ilk verilere 1484 yılına ait vakfiyede rastlanmaktadır. Vakıf sahibi Tırhala’da, birer medrese, muallimhane; Kuyumcu Hamza ve Fenâr-ı İlyas mahallelerinde birer mescit olmak üzere şehir içinde toplam üç mescit; Haydarhane adında bir zaviye³⁷, Yeni Hamam adlı yerde bir çilehane³⁸, Yenişehir’de birer cami ve zaviye, Tatar ve Sucakpınar köylerinde birer cami, Sucakpınar köyünde, Platimana kalesi civarında ve Çeşme köyünde birer olmak üzere üç zaviye ve son olarak da Livadiye’de bir cami vakf etmiştir.³⁹

Evliya Çelebi, Turahan Bey’in oğlu olan Ömer Bey’in adına bir cami inşa edildiği bilgisini vermişse de arşiv kayıtlarında bununla ilgili bir veri tespit edilememiştir. Ömer Bey’in vakfiyesinde, Tırhala kısmındaki binalar anlatılırken “...Tırhala şehrinde, cami ve nehir kurbinde bir medrese, yine bu şehirde ve aynı mahalde ve bu cami ve nehir civarında muallimhane namile bir bina” ifadesi kullanılmıştır. Burada caminin kime ait olduğu belirtilmemiş, sadece medrese ve

³⁵ BOA. ADVNSMHH. 6, s. 297.

³⁶ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 199b.

³⁷ Hicri 1207 tarihli “Ömer bey Turhan Bey Vakfı” na ait vakfiyenin zeyl’inde, bu zaviyenin debbağlar mahallesinde olduğu belirtilmektedir. VGMA VD. 743/30, s. 137-138.

³⁸ “...sonra Tırhala’da yeni hamam kurbinde oniki hucreyi müstemil bir bina daha yapup meşayin arasında mütearîf ve mutad olan riyazet ve süllük usulüne vakf âlim bir şeyhe vakf attı ve bu şeyhin sulehadan bulunmasını ve derviş ve saliklerin teslik ve terbiyelerine muktedir olmasını şart kıldı” VGMA VD. 743/30, s. 137-138.

³⁹ VGMA. VD. 743/29, s. 133-137.

muallimhanenin konumunu belirtmek için böyle bir ifade kullanılmıştır.⁴⁰ Vakfiyede ibadethane olarak yalnızca vakıf tarafından Tırhala'da yaptırılan mescitlere değinilmiştir. Bu mescitlerden birinin vakfın avlusu önünde, diğer ikisinin farklı mahallelerde yer aldığı yazılmıştır.⁴¹ Çelebi, eserinde, caminin şehrin güney kesiminde, Kalabakkaya yolunda bulunduğu ve minaresinin yüksek olmadığını yazmaktadır.⁴²

Ömer Bey İmaret;

Hem vakfiyesinde hem de mufassal defterde Turahanoğlu Ömer Bey'e ait bir imaretin bulunduğu kaydedilmiştir. İmaretin kuruluşu vakıf tarafından yaptırılan diğer eserlere göre daha geç bir tarihtir. Şöyle ki cami, medrese ve muallimhane 1484 veya öncesi inşa edildiği vakfiye bu tarihli olduğu için kabul edilmelidir. İmaret ise ilk olarak 1506 tarihli mufassal defterde geçtiğinden diğerlerinden sonra yaptırılmıştır.⁴³

Ömer Bey Medresesi ve Muallimhanesi;

Tırhala'da cami ve mescitlerin dışında şehrin İslami kimliğini yansıtan en önemli yapılardan birisi de medreselerdir. Arşiv belgelerinden elde edildiği kadarıyla şehirde inşa edilmiş ilk medresenin varlığına 1484 tarihli Turahan Bey'in oğlu Ömer Bey'in kurmuş olduğu vakfın bina ettirdiği medresenin, cami ve nehir kenarında olduğu kaydedilmiştir.⁴⁴ Aynı zamanda görevlilere ve talebelere verilen ücretlerle ilgili bilgilerde verilmiştir.⁴⁵ Ömer Bey medresesinin 1581'deki bir belgeye göre günlük 30 akçelik bir medrese olduğu anlaşılmaktadır. Fakat aynı belgede bu değer düşürülmüş, medresede ders veren müderrisler hakkında da bazı şikâyetler hâsıl olmuştur. Bunlardan birisinde Ömer Bey Medresesi müderrisi olan Mustafa'nın medreseye hala dâhil

⁴⁰ VGMA. VD. 743/29, s. 133-137.

⁴¹ "...Yine aynı şehirde ve aynı mahalde vakfın avlusu önünde bir mescid, Kuyumcu Hamza mahallesinde bir mescid, Fenar-i İlyas mahallesinde bir mescid..." VGMA. VD. 743/29

⁴² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 8. Kitap, C.1, s. 202.

⁴³ BOA. TT. d. 36, s. 1299.

⁴⁴ Mufassal defterlerin vakıflar kısmında Ömer Bey Vakfı'nın Tırhala da bir medresesi olduğu belirtilmektedir.. BOA. TT. d. 36, s. 1299, TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 216a.

⁴⁵ "Evkaf-ı mezkûre istiğlâlin her şeklile nemâlandırılıp hâsıl olan gallenin ve nemânın evvelâ ve inde'l-hâcce mezkûr câmi'lerin ve medresenin ve evkâf-ı mezkûre rekâbelerinin termîm ve islâhına sarf edilmesini ve bu sarfiyâtdan sonra kalanından onda birinin tevliyyet ücreti olarak bu evkâfın mütevellisine verilmesini. Mütevellî ücreti çıkdıktan sonra kalandan Tırhala'da câmi' kurbındaki medrese ders okutan müderrisîne her gün on dirhem ve mezkûr medrese odalarında oturan ve müderrisînden ders okuyup ulûm-ı şer'iyeye tahsîl iden talebeyede her gün altı dirhem verilmesini." VGMA VD 743/29, s. 133-136. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV* (4. 5. 6. Kitap), s. 305.

olmadığı, talebeye ders vermediği ve kendi havasında olduğu ile ilgili şikâyetdir. Bunun üzerine onun yerine medreseye Yenişehir’de Emirşah Kadı Medresesi’nden ayrılma Ahmed 1581’de günlük 25 akçe ile tayin edilmiştir. Ahmed’in atanmasından bir süre sonra 27 Zilhicce 989/22 Ocak 1582’de, muhtemelen gelmiş olduğu medresenin 30 akçelik bir medrese olması dolayısıyla, maaşına beş akçe zam yapılmıştır. Medresenin 1629’da günlük yevmiyesi 40 akçe olmuştur.⁴⁶

Tablo 9. Ömer Bey Medresesi Müderrisleri⁴⁷

Adı	Mazul Tarihi	Mazul Süresi	Atanma Tarihi	Önceki Yevmiyesi	Yevmiyesi
Alaaddin Efendi	23 Şevval 982/ 05 Şubat 1575	–	–	–	20
Muhyiddin Efendi	–	3	15 Zilkade 982/ 26 Şubat.1575	–	20
Mustafa Efendi	13 Zilkade 989/ 09 Aralık 1581	–	–	–	30
Ahmed Efendi	–	1.3	13 Zilkade 989/ 09 Aralık 1581	20	30
Ebubekir	08Rabiulahir 996/ 07 Mart 1588	–	–	–	–
Hüsam Efendi	06.11.996/27.09.1588	1.5	08 Rabiulahir 996/ 07 Mart 1588	25	30
Halil Efendi	–	3	06 Zilkade 996/ 27 Eylül 1588	–	20

Medreselerin dışında önemli eğitim kurumlarından olan mektep/muallim hanelerin ilki yine Ömer Bey tarafından yaptırılmıştır. Muallimhanenin yeri olarak da yine cami yakını vurgulanmaktadır. Fakat caminin kim tarafından yapıldığı belli değildir.⁴⁸

Ömer Bey Zaviyesi (Haydarhane)

Turahan Bey’den sonra inşa ettirilen ikinci zaviye Ömer Bey vakfı tarafından 1484 tarihli vakfiyesinde *Haydarhane* adıyla belirtilen zaviye’dir. Vakfiyede; “...zâviye şeyhine her gün şeyhlik ücreti üç dirhem zâviyenin et sarfiyâtına yevmiyye altı dirhem, pirinç sarfiyâtına senevî üçyüz dirhem ve sarf edilecek olan inek yağı için senevî üçyüz

⁴⁶ NOK. RKR. 5193/2, v. 37, 38. Alan, “Kadiasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumelide Kadılık Müessesesi”, s. 807.

⁴⁷ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri I*, İfav, İstanbul 2005, s. 261, 295.

⁴⁸ BOA. TT. d. 36, s. 1299.

dirhem ve saf bal için senevî yüz elli dirhem, peynir için senevî yüz elli dirhem, odun için hergün bir dirhem, zâviyenin tenvîrât yağı ve hasırı ve kablari ve bunların kalaylanması ve ıslâhı için senevî yüz kırk dirhem, tuzuna senevî kırk dirhem, ekmek yapmak için Tırhala ölçeği ile seksen ölçek buğday, yemeklik ve tarhana yapmak için senevî Tırhala ölçeği ile yirmi ölçek buğday sarf edilmesini...”⁴⁹ denilerek zaviyedeki kişilere verilecek ücret ve zaviye için bazı harcama kalemleri kaydedilmiştir.

Ömer Bey Çilehanesi;

Zaviyelerin haricinde sûfi’lerin, nefslerini terbiye etmek ve seyr-ü sülûklerinde mesafe almak için kendilerini dış dünyadan soyutladıkları küçük boyutlu mekânlardan olan Halvethane, diğer bir tabirle Çilehane, Tırhala’da bu adla anılan tek yapıdır.⁵⁰ Bununla ilgili ilk verilere Ömer Bey’in vakfiyesinde rastlanmaktadır. Vakfiyede *Yeni Hamam* adlı yerin yakınında bir *Çilehane* olduğu ifade edilmektedir. Burada bulunan şeyhlere ve salihlere verilen ücret ve tedarik edilecek olan gıda da vakfiyede kaydedilmiştir.⁵¹ Çilehane, vakfiyenin kayıt ediliş tarihi olan 1484’den evvel yaptırılmıştır. Bu Çilehane zamanla şehirde bulunan mahallelerden birine de ismini vermiştir.⁵²

1484 tarihinde vakfa gelir sağlamak amacıyla Tırhala kazasında 160 civarında dükkân akar olarak sağlanmıştı. Bu dükkânların 29 âdeti deмбаğ, 25 âdeti kavaf⁵³, 10 âdeti çuhacı ve sayısı belirlenemeyen nalbant dükkânlarıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere şehirde dericilik önemli bir meslek dalı haline gelmiştir. Bunların yanında boyacı, dülger, kandil dükkânlarının yansıra Yenişehir, Alasonya, Platimana, Çatalca, Kesriçe gibi kazalarda çok sayıda değirmen, bağ ve tarla da vakıf için gelir getiren akarları oluşturmaktadır. Buna ilaveten yazlık ve kışlık otlakları ile beraber sığır ve mandalar da akar olarak yer almaktadır.⁵⁴

⁴⁹VGMA, VD 743/29, s. 133-136. Bu zaviye Çelebinin eserinde Gazi Ömer Bey Cami-î Zaviyesi olarak zikredilmektedir. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap, C. 1 s.205.*

⁵⁰ M. Baha Tanman, “Halvethane” DİA, C. XV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997, s. 388.

⁵¹ “Tırhala’da yeni hammâm civârında Çilehâne ta’bir edilen menziline şeyh olan ve şeyhler arasında ma’lûm ve müte’ârif olan riyâzet ve bu Çilehânedeki bulunan sâliklere de beş dirhem ve her sene Tırhala ölçeği ile altmış ölçek buğday ta’yîn eyledi.” VGMA. VD. 743/29, 133-136.

⁵² BOA. TT. d. 36, s. 128.

⁵³ Kundura, ayakkabı, terlik ve saire satan kişiler bkz. Ünal, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, s. 387.

⁵⁴ VGMA. VD. 743/29. 133-137.

Tablo 10. 1484 Tarihinde Ömer Bey Vakfı Masarifatı (Tırhala)

Harcama Kalemi	Zaman	Karşılık	Ödenen	
Mütevelli	Harcamadan kalan paranın onda biri	...
Müderris (Medrese)	Her gün	...	10 Dirhem	...
Talebe(Medrese)	Her gün	...	6 Dirhem	...
Şeyh (Çilehane)	Her gün	...	5 Dirhem	60 ölçek Buğday (Senelik)
Salık(Çilehane)	Her gün	...	5 Dirhem	
İmam (Avlu önündeki Mescid)	Her gün	İmamet ve bir cüz Kur'an Okuması	2 Dirhem	36 ölçek Buğday (Senelik)
Avlu Önündeki Mescid	Her gün	Kandiline, yanacak yağa ve hasırına	0,5 Dirhem	...
İmam (Kuyumcu Hamza Mahallesi Mescidi)	Her gün	İmamet ve bir cüz Kur'an Okuması	2 Dirhem	36 ölçek Buğday (Senelik)
(Kuyumcu Hamza Mahallesi Mescidi)	Her gün	Kandiline, yanacak yağa ve hasırına	0,5 Dirhem	...
İmam (Fenarlı İlyas Mahallesi Mescidi)	Her gün	İmamet ve bir cüz Kur'an Okuması	2 Dirhem	36 ölçek Buğday (Senelik)
(Fenarlı İlyas Mahallesi Mescidi)	Her gün	Kandiline, yanacak yağa ve hasırına	0,5 Dirhem	...
3 Cüzhan (3 Mescidde)	Her gün	Birer cüz Kur'an	3 Dirhem (3 kişi)	...
Muallim (Muallimhane)	Her gün	...	7 Dirhem	...
Kalfa (Muallimhane)	Her gün	...	1 Dirhem	60 ölçek Buğday (Senelik)
Şeyh (Zaviye)	Her gün	Şeyhlik ücreti	3 Dirhem	...
Et (Zaviye)	Her gün	...	6 Dirhem	...
Prinç (Zaviye)	Senelik	300
İnek Yağı (Zaviye)	Senelik	300
Tenvirat yağı, hasır, kab ve kalay (Zaviye)	Senelik	140
Saf Bal (Zaviye)	Senelik	150
Peynir (Zaviye)	Senelik	150
Oğun (Zaviye)	Her gün	...	1 Dirhem	...
Tuz (Zaviye)	Senelik	40
Ekmek (Zaviye)	80 ölçek Buğday
Yemeklik ve Tarhana için (Zaviye)	Senelik	20 ölçek Buğday
Cabi ve tamirciye	Her gün	...	5 Dirhem	...

Akarlardan elde edilen gelirden, Tırhala'da yaptırılmış olan medresenin müderrisine her gün 10 ve bu medresede eğitim gören talebeye her gün altı, Çilehane'deki şeyhe, burada bulunan derviş ve salihlere beşer dirhem ve yıllık 60 ölçek buğday tayin edilmiştir.⁵⁵ Yine muallimhanedeki muallime günlük yedi ve burada bulunan çocukların kalfasına bir dirhem ve senelik 60 ölçek buğday, Tırhala'daki değirmenler, dükkânlar ve vakfın her türlü mülkü üzerine, câbi ve buraların tamiri için günlük beş dirhem tayin edilmiştir. Bunlara ilaveten çeşitli yerlerdeki cami, mescit ve zaviyedeki görevlilere, buraların tamiri ve gıda ihtiyaçlarının karşılanmasına çeşitli miktarlarda ücretler verilmesi şart edilmiştir.⁵⁶

Vakfın 1506 tarihinde Tırhala'daki akarları, yıllık 5.000 akçelik gelirlili bir hamam, 5.000 akçe gelirlili iki kervansaray, 4.000 akçe gelirlili birde bezzazistan vardır. Bunun yanında içinde çarıkçı, bakkal, muhtab, debbağ vs. bulunan 177 çeşitli dükkân, pazar kurulan günlerde açılan 64 adet çardak ve yine pazar kurulan günlerde sığır ve koyun satımı yapılan, 10 dönümden oluşan, senelik 1.000 akçelik gelir bırakan bir zemin de bulunmaktadır. Bunlara ilaveten şehir içinde ve kazaya bağlı bazı köylerde 42 taşlı değirmenden elde edilen yıllık geliri 26.918 akçede akar olarak sağlanmaktadır. Bu da vakfın sadece Tırhala'dan elde ettiği gelirin neredeyse yarısına tekabül etmektedir. Ömer Bey vakfının sadece Tırhala kazasından 56.918 akçe olmak üzere bütün geliri 232.554 akçelik ulaşmıştır.⁵⁷

Tablo 11. Ömer Bey Vakfı Tırhala Gelirleri

Akar	Adet	1506	Adet	1521-1530	Adet	1569
Hamam	1	5.000	1	5.000	1	5.000
Kervansaray	2	5.000	2	5.000
Dükkan (Bezzazistan ma o der birun ve Enderun)	...	4.000	...	1.720
Dükkan (Kasab Çarıkçı vs)	20 bab	1.000	...	1.527
Dükkan (Bakkal vs)	133	10.000	...	13.756
Dükkan (Dabbağ)	24	2.000
Dükkan (Çardak)	64	2.000
Zemin (Pazar)	10 dönüm	1.000	...	100	...	1.000
Asiyab (Tırhala)	31 bab	17.340	37	12.433

⁵⁵ VGMA. VD. 743/29, s.133-137. Şeyhe verilen ücret Miladi 1207 tarihli Ömer Bey Vakfı vakfiyesinin zeylinde dört dirhem olarak geçmektedir. VGMA. VD.743/30, s. 137-138.

⁵⁶ VGMA. VD. 743/29, s. 133-137.

⁵⁷BOA. TT. d. 36, s. 1306-1308.

Asiyab Alasonya)	11	9.578
Mahsul(Bostan, meyve)	200	...	950
Zemin otluk ve zemini mandıra ve çayırha-i..		Suşğırı: 92 Karasığır: 81
Asiyab	Mamur bab 28	528 kile Hinta 56,5 kile Şair
Toplam	...	56.918	...	40.546	...	?

Görülmektedir ki, Tırhala'daki en önemli vakıflardan olan Ömer Bey vakfı Tırhala sınırları içerisinde önemli bir gelir elde etmektedir. Fakat gelirleri bir önceki döneme nazaran 1530 tarihli icmal defterine göre düşüş göstermiştir. Buna bedesten, değirmen ve bazı akarlardan elde edilen gelirin bu tarih için oldukça düşmesinin neden olduğu ifade edilebilir. Bu dönemde toplam gelir 40.546 akçeye düşmüştür.⁵⁸

1569 tarihinde Ömer Bey vakfı kurulduğu andan bu tarihe kadar Tırhala kazasında birer medrese, muallimhane, halvethane, imaret ile üç mahalle mescidi, köprü ve kaldırımlar; Yenişehir kazasında birer cami, imaret, mahalle mescidi, Tatarlar adlı köyde bir mahalle mescidi, Liküstüm suyu üzerinde vakıf mektebi, Platimana'da birer zaviye, kervansaray, mescit, Yenişehir yolunda birer zaviye, cami, kervansaray; Çatalca nahiyesinde birer zaviye, kervansaray; Fenar nahiyesinde Ilıca üzerinde olan Çaputlu adlı köyde bir cami; İzdin'de birer imaret ve mescit, çeşmeler, bir ağaç köprü; Livadiye'de bir cami; Siroz'da iki ağaç köprü, iki çeşme; Drama'da bir kemer köprü; Miğalkara(Malkara)'da birer imaret, cami, kervansaray; Dimetoka'da bir zaviye; Semendire'de birer zaviye ve muallimhane yaptırmıştır.

Vakfın bu tarihte Tırhala'dan bezzazistan, kervansaray, hamam gibi akarlar ve dükkânlardan elde ettiği gelir 24.800 akçedir. Burada dikkati çeken unsur ise vakfın akarı olarak gözüken 348 işyerinden 115'i çalışır durumda değildir. Bu da vakıf için önemli bir gelir kaybıdır. Bunun yanında sığır ve koyun satımından senelik 1.000 akçe, bostan, meyve ağaçları ve bağlardan 950 akçe, çeşitli yerlerde çalışır vaziyette toplam

⁵⁸ BOA TT. d. 367, s. 250.

28 taştan müteşekkil değirmenlerden öğütülen hinta ve şair gibi hububat ve yine vakfa ait 173 adet büyükbaş hayvan, vakfın Tırhala'dan elde ettiği akarları oluşturmaktadır.⁵⁹

Ömer Bey vakfı'nın belki de en dikkat çeken yönü kuruluşundan itibaren oldukça geniş bir alana yayılmasıdır. İlk dönemlerde sadece Tırhala sancağı içerisinde yayılım alanı bulan vakıf, XVI. yüzyıla kadar Siroz, Dimetoka, Semendire, Malkara gibi şehirlere yayılmıştır.⁶⁰ Sonraki tarihlerde vakıfla ilgili bazı yolsuzluk durumları meydana çıkmıştır. Bununla ilgili 1577 tarihli bir belgede Tırhala Beyi olan Mustafa Bey dedesi merhum Ömer Bey'in vakfında vakıf mütevellisi Ali'nin zararı olduğunu belirterek görevden uzaklaştırmış ve yerine kardeşi oğlunu nazır yapmıştır. Bu durum eski nazıra sorulmuşsa da nazır vakfa zararı olmadığını ifade etmiştir. Verilen hüküm gereğince eski nazırın vakfa zararının olup olmadığını araştırılması istenmiştir.⁶¹

2.1.1.3. Mustafa Bey bin Ömer Bey Cami-î ve İmareti Vakfı:

Ömer Bey'in oğullarından Mustafa Bey, 1530 tarihli icmal defterinde görüldüğü üzere Tırhala'da birer cami ve imaret vakfetmiştir. Arşiv verilerinden caminin bina ediliş tarihi ve konumu tespit edilememiştir.⁶²

Bununla birlikte Evliya Çelebi eserinde Mustafa Paşa adıyla bir cami zikretmektedir. Camiye isim veren Mustafa Paşa ile ilgili erken dönem kaynaklarında bilgi mevcut değildir. Mustafa Paşa Camisi hem Semavi Eyice hem de ondan faydalanan Ekrem Hakkı Ayverdi, Evliya Çelebi'den elde ettikleri bilgiler haricinde bir veriye ulaşamamışlardır. Çelebi'de de ifade edilen Mustafa Paşa'nın 1518 tarihinde inşa ettirdiği cami ile Mustafa Bey Camisi, inşa tarihi temel alındığında, aynı olmakla birlikte, adı geçen Mustafa Paşanın Ömer Bey'in oğlu olan, Tırhala merkezinde bir mahalleye de adını veren Mustafa Bey olma olasılığı da yüksektir. Çelebi caminin, her

⁵⁹ Değirmenlerden elde edilen hububat cinsinin değeri defterde kaydedilmemiştir. *TKGM. KKA. TT. d. 60*, vr. 216a-225b.

⁶⁰ Ömer Bey Vakfın ait iki vakfiyede Malkara'da Yenice mahallesinde bir cami, bir zaviye, Edirne merkezi dışında bir mescid, Baflı adlı köyde de bir zaviye yaptırmıştır. *VGMA. VD.743/31*, s. 139-140. *VGMA. VD.743/32*, s. 141-142.

⁶¹ *BOA. ADVNSMHM. 29*, s. 9.

⁶² "Mahalle-i Cami-î MustafaBey" *BOA. TT. d. 367*, s. 230, 248; *TKGM. KKA. TT. d. 60*, vr. 201b.

tarafının kurşunlu ve güzel olduğunu belirtmiş, kapısı üzerinde yazılı olan kitabesine de eserinde yer vermiştir.⁶³

Vakfa gelir sağlamak amacıyla 41 değirmen, 700 sığır, 2.000 koyun, Tırhala'da evler, bahçe ve bostan gibi akarlar sarf edilmiş, gelirler ise defterde kaydedilmemiştir.⁶⁴ Vakıf kurucusu Mustafa Bey'in 1569 tarihli deftere göre vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte vakfın gelirleri kısmına 154.740 nakit akçeden elde edilen 15.474 akçenin de girdiği görülmektedir. Böylelikle vakfın gayr-i menkul türü vakıftan çıkıp, hem menkul hem gayr-i menkul türü bir vakfa dönüştüğü söylenebilir. Vakfın nakit gelir dışında Tırhala'da yaptırmış olduğu caminin yanında 37 adet debbağ dükkânı, beş değirmen, 172 sığır, 166 camus, 721 koyun, evler, bostanlar ve bağlar, Fenar kazasında dör değirmen; Çatalca kazasında bir değirmen ve bir koyun mandırası akar olarak bulunmaktadır.⁶⁵

2.1.1.4. Hamza Bey bin Ömer Bey Cami ve Köprüsü Vakfı:

Vakıfla ilgili ilk bilgilere 1530 tarihli icmal defterinde rastlanılmaktadır. Buna göre Ömer Bey'in oğlu Hamza Bey'in kurmuş olduğu vakıf Tırhala'da bir cami yaptırmıştır. 1569 tarihli mufassal defterin derkenarında “*tarihi el vaki fi evahir safer ül muzaffer sene 917*” tarihi yazılmıştır. Bu kayıttan eserin 1511'de inşa edildiği anlaşılmaktadır. Caminin, Tırhala merkezinde bulunan Cami-î Hamza Bey mahallesinde olduğu tahmin edilmektedir. Hamza Bey'in kurmuş olduğu vakıf camiye akar sağlamaktadır. Vakıf, 10 dükkâna ve 17 taşlı bir değirmene sahiptir. Dükkânların beşi kullanılmaz halde olup kalan beşinden 348 akçe gelir sağlanmakla birlikte toplam geliri 448 akçedir.⁶⁶

Hamza Bey'in 1569 tarihli mufassal defterde vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf, Tırhala kazasında beşi kullanılmaz durumda 17 adet dükkân, Baklalı ve Raksa köylerinde birer olmak üzere toplam 12 taşlı iki değirmene sahiptir.

⁶³ “*În ibtidethane-i sübhan, ahureş amed der- meh-i şa'ban, dide budem tamam şüd in cami, güfte-end tarih-i ka'betü'l-irfan.*” Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap. C. 1, s. 202.* Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV (4. 5. 6. Kitap).* 304.

⁶⁴BOA. TT. d. 367, s. 248.

⁶⁵BOA. TT. d. 60, vr. 201b.

⁶⁶BOA. TT. d. 36, s. 248.

Dükkân kiralardan 2.364, değirmenlerden 12.015 olmak üzere 14.379 akçe akar sağlanmaktadır. Değirmenlerden elde edilen gelirin sadece kaldırım ve köprülerin tamiratına harcanması da şarta bağlanmıştır. Elde ettiği gelirlere mütevelliyeye altı, hatiplik ve hitabet için ikişer, talim ve kıraat için dört, caminin imamına imamlık için üç, kuran okuması için bir, ezan okuyana üç, kayyumuna ise günlük iki akçe tahsis edilmiştir.⁶⁷

2.1.1.5. İbrahim Bey bin Ömer Bey Cami ve Muallimhanesi Vakfı:

Ömer Bey'in oğlu olan İbrahim Bey'in kurmuş olduğu vakıf Tırhala'da bir cami; Yenişehir ve Miğalkara'da bir muallim hane inşa etmiştir. Tırhala şehrinde inşa edilen cami ilk olarak 1569 tarihli mufassal defterde zikredilmektedir. Caminin şehirde bulunan ve yine aynı adla anılan İbrahim Bey Cami-î mahallesinde inşa edildiği tahmin edilmektedir.⁶⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi ise yaptığı çalışmasında bu caminin Cami-i Atik adını taşıdığını belirtmektedir.⁶⁹

Giderlerini karşılamak için Tırhala'da Turahan Bey Cami-î yanında yedisi müderrisin kızından alındığı belirtilen toplam 15 dükkân ve dokuz taştan oluşan üç değirmen ve bir çayır alanı, Fenar ve Dimetoka'da da beş taşlı iki değirmene sahiptir. Bütün bu akarlardan 3.634 akçe nakit ve 690 kile, değeri belirtilmeyen hububat gelir olarak yazılmıştır.⁷⁰

Vakıf, akarlarından elde edilen gelire hatibe günlük üç akçe, imamına talim ve imamet ücreti olarak beş, müezzine iki, muarrifine bir, iki devirhana⁷¹ bir, sermahfile bir, beş cüzhana kur'an okuması için birer akçeden beş, Perkiti mahallesinde bir muallimhane inşa edip talim ücreti olarak günlük iki akçe verilmesi şart edilmiştir. Bunların yanında Yenişehir ve Migalkara'daki vakfa ait olan yerlerdeki görevlilere de

⁶⁷ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 201a.

⁶⁸ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 204b.

⁶⁹ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV (4. 5. 6. Kitap)*. 304.

⁷⁰ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 204a.

⁷¹ Camilerde sürekli Kur'an-ı Kerim okuyan vazifeli. D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, İstanbul 2008

çeşitli ücretler tahsis edilmiştir. Vakfın evlatlık bir vakıf olduğu da deftere ilave edilmiştir.⁷²

2.1.1.6. Mehmed bin Lala Hamza Cami-î Vakfı:

Mehmed bin Lala Hamza'nın kurucusu olduğu vakıf 1506 tarihli defterde dönemin kazaskeri meşhur *Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi*⁷³ imzasıyla *10 Recep 913/15 Kasım 1507* tarihinde faaliyete geçmiştir. Vakıf aracılığıyla Tırhala'da bir cami inşa edilmiştir. Mehmed Bin Lala Hamza'nın kendi adıyla anılan mahallesinde inşa edildiği anlaşılan bu cami, XVI. yüzyılda tutulan defterlerde bu adla varlığını devam ettirmiştir. Evliya Çelebi'nin Tırhala şehrini anlattığı kısımda yer alan sekiz camiden biri olarak Lala Paşa Cami-î adıyla kayıt edilen caminin Mehmed Bin Lala Hamza Cami-î olduğu kuşkusuzdur. Çelebi, cami ile ilgili bilgi verirken caminin baştanbaşa has kurşun kaplı ma'mur bir cami olduğunubelirtir.⁷⁴ Her ne kadar İ. Hakkı Ayverdi *Lala Paşa ve Lalazade Mehmed Bey* (Mehmed Bin Lala Hamza) camilerini ayrı ayrı değerlendirmiş olsa da, arşiv kayıtları ve Çelebi'nin seyahatnamesi incelenen dönemle birlikte değerlendirildiğinde bu iki caminin aynı cami olması daha muhtemeldir.⁷⁵ Bununla birlikte 1506'da Mehmed bin Lala Hamza'nın vakfiyesinin masraflar kısmında "...evkafı mezkurenin mahsulâtından evvela cami' mezburun imaretine ve evkaf mezkurenin tamirine sarf oluna..." şeklinde kaydedilen cümle bir imaretin daha var olabileceğini akla getirmekte ise de vakfiyesinde Tırhala'da sadece bir cami yaptırdığı ile ilgili bilgi vardır.⁷⁶

Vakıf, buraya gelir sağlamak için Tırhala'da vakfın kendi yaptırdığı 29 dükkân, dükkânların yanında dört adet yüksek hücre ve biri büyük diğeri küçük iki hane, yine ikisi vakfın kendi yaptırdığı ve biride satın alma yoluyla olmak üzere üç değirmen, İnebahtı'da dördü çardaklı dokuz dükkân, 100 baş iyi cins camus, Fenar'daki

⁷² ... ile fevt olduktan sonra evlada ve evladı evlada vakf eyleyup evladı müteveffa olduktan sonra Cami-î vakf ola deyu vakf namede mestur ve mukayyed olmağla defterde kadı? dahi vech meşruh üzerene kayd olundu. *TKGM. KKA. TT. d. 60*, vr. 204a.

⁷³ Müeyyedzade Abdurrahman Efendi hakkında bkz. Hasan Aksoy "Müeyyedzade Abdurrahman Efendi", *DİA*, C. XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006, s. 486.

⁷⁴ *BOA TT. d. 36*, s. 1316, Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap C. I*, s. 202.

⁷⁵ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV (4. 5. 6. Kitap)*. 304.

⁷⁶ *BOA. TT. d. 36*. s. 1316-1317.

bir değirmenle birlikte toplam 18 taşlı dört değirmene sahiptir. Bunun yanında biruni ve enderuni içinde olarak iki adet hanede vakfın mülkiyetindedir.⁷⁷

Tablo 12. 1506-1569'da Mehmed Bin Lala Hamza Vakfı Masarifati⁷⁸ (Tırhala)

Harcama Kalemi	Zaman	1506		1569	
		Ödenen		Ödenen	
Mütevelli	Hergün	4 akçe	Dört kile buğday (ayda)	8 akçe	İki kile Buğday (ayda)
İmam	Hergün	4 akçe(üçü İmamet biri Kuran Okumak)	İki kile Buğday(Ayda)	“	“
Hatib	Hergün	3 akçe(ikisi hitabet biri Kuran Okumak)	İki kile Buğday(Ayda)	“	“
Mü'ezzinin	Hergün	3 akçe (Te'zin için iki, bir cüz okuma için bir	Birbuçuk kile buğday (ayda) 1569'da 2 kile	“	“
Muarrif	Hergün	1,5 akçe (0,5 akçe Ta'rif için, 1 akçe cüz okuduğu için)	Birbuçuk kile buğday (ayda) 1569'da iki kile	2	-
Çerağ yağı, hasırına (Mescid)	Hergün	1 akçe		“	“
Cabi	Hergün	3 akçe	Bir kile buğday (ayda)	“	İki kile buğday
Kiraat Devir	Hergün	2 akçe (ayrıca haftada 0,5 akçe)	
Kayım	Hergün	1 akçe	İki kile buğday (haftada)
Talim	Hergün	4 akçe	İki kile buğday (haftada)
Hilafet	Hergün	1 akçe	
Nezaret	Hergün	3 akçe	İki kile buğday (haftada)
Aşçı	Hergün	2 akçe	...
Habbaz	Hergün	2 akçe	...
lahm (et)	Hergün	16 akçe	...
Eruz(erus: kumaş)	Sene	1800 akçe	...
Revgan sade	Sene	1500 akçe	...
Asel	Sene	500 akçe	...
Nan	Sene	500 akçe	...
Milh (tuz)	Sene	300 akçe	...
Levazımat ta'am An saban ve bezrvat(ekim aletleri)	Sene	400 akçe	...
Hatab	Sene	1000 akçe	...
Şem i hasır	Sene	300	...
Evami (boya)	Sene	100	...
Hınta berayai ta'am	Sene	40	...
Berayı hubz (ekmek)		Buğday 360 kile

Görülmektedir ki, vakfın bütün akarlarından elde edilen gelirler geniş bir harcama kalemine dağılmış, bu kalem içerisinde görevlilere ödenen günlük ücretler

⁷⁷ BOA TT. d. 36, s. 1316.

⁷⁸ BOA TT. d. 36, s. 1316.

senelik olarak hesaplandığında, ödemesi yapılan senelik harcama kalemlerinden daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Vakfın akarlarından elde ettiği gelirden vakıf görevlilerine yapmış olduğu ödemelerin bazılarında daha önceki dönemlere nazaran birtakım değişiklikler olmuştur. Bunlardan, muarrife yapılan ödeme ikiye, tevliyet görevi için mütevelliyeye yapılan ödeme ise sekiz akçeye çıkarılmıştır. Bunlara ilaveten dört devirhana iki akçe ve haftalık yarım kile hinta, kayyımına bir akçe ve haftalık iki kile hinta, talim veren için dört akçe ve haftalık iki kile hinta, hilafet görevi için bir akçe, nazırına üç akçe ve haftalık iki kile hinta, aşçı ve habbaz (ekmekçi) için ikişer akçe ve yine bunlara ekmek ve yemek için beşer akçe verilmesi uygun görülmüştür. Bunun yanında satın alınacak ürünlerle ilgili bilgide verilmiştir. Buna göre et için 16, kumaş alımı için 1.800, sadeyağ için 1.500, bal ve ekmek için 500'er, milh adıyla anılan tuz için 300, yemek aletleri, saban ve bezrvat adıyla anılan ekim aletleri için 400, hatab (odun) için 1.000, şem-i hasır için 300, boya için 100 akçe, yıllık 40 kile yemeklik ve 360 kile ekmeklik hinta harcama kalemini oluşturmuştur.⁷⁹

Mehmed bin Lala Hamza'nın vefatından sonra vakfa kimin mütevellî olması gerektiğide vakfiyesinde belirtilmiştir. Buna göre kendisi hayatta olduğu sürece vakfın mütevellîliği ve nazırlığı kendi uhdesinde, vefatı sonrası vakfın tevliyetine zevcesi Hadice binti Ali, zevcesinin vefatı sonrası vakıf mütevellîliği oğullarına veya torunlarına geçecektir. Eğer kendi sulbünden kimse kalmazsa kardeşi olan Musa bin Lala Hamza mütevellî olacaktır.⁸⁰

1530'da vakfın sahip olduğu dükkân sayısı 60'a ulaşarak önemli bir artış sağlamış, hücre sayısı 50, dört bab çayır, 21 taşlı bir değirmen, 100 adet karasığır, 1.000 adet koyun gayrimenkul olarak görülmektedir. Tırhala genelinde bu tarihte sıkça görülmeye başlanan nakit varlıktan gelir elde etme sistemi bu vakıfta da uygulanmaya başlanmıştır. Mehmed bin Lala Hamza vakfının 221.000 akçelik nakit varlığından ona on bir hesabıyla 22.100 akçe nakit önemli bir akar oluşturmaktadır.⁸¹

1569'da dükkânların sayısında önemli bir azalma olmuştur. Bu tarihte Tırhala merkezinde bulunan 51 dükkânın 20'si harap olmuş, sahibi olunan diğer dokuz adet

⁷⁹ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 200b.*

⁸⁰ *BOA TT. d. 36, s. 1316-1317.*

⁸¹ *BOA. TT. d. 367, s. 247.*

dükkân 20.000 akçeye satılmış ve vakfın gelirine eklenmiştir. Vakfa ait hücre sayısı ise 59'a çıkmıştır. İnebahtı'da da vakfa ait dokuz dükkân ve dört hücre bulunmaktadır. Yine Tırhala'da kaza merkezinde bulunan bazı akarların bozulmasından dolayı vakfa ait zaviyeye bir matbah, bir kiler, iki adet tayinhane ve misafirler için bir ahır yaptırılmıştır. Bunların yanında Tırhala ve Fenar'da toplam 24 taşlı dört değirmenin 14 taşı harapdır. Son olarak vakfa, 1.200 akçelik çayır geliri, dört hisse çiftlik, 130 koyun ve yine camusların (karasığır) satımından elde edilen 20.000 akçe akar olarak bulunmaktadır.⁸²

Bunlara ek olarak 200.000 akçe muamele olunacak nakit ve 20.000 akçelik dükkânlara verilmek için sermaye hazır bulunmaktadır. Elde edilen bu verilerden vakfın nakit darlığına düştüğü ve elindeki mülkleri gelir sağlamak için satma yolunu seçtiği anlaşılmaktadır ki bu durum vakfın bozulan veya harap olan mülklerini dahi tamir ettirememesine neden olmuştur. Bütün bu durum dönemin yöneticilerinin dikkatini çekmiş, vakfın bu durumunu araştırmak için soruşturma açılarak, dönemin vakıf mütevellî ve nazırlarına çeşitli sualler sorulmuştur. Alınan cevaplar her ne kadar tatmin ettirmese de elde kanıt olmadığı için herhangi bir sonuca ulaşılammıştır.⁸³

2.1.1.7. Osman (Kara) Şah Bey Cami-î, İmaretî ve Medresesi Vakfı:

Tırhala kazasındaki vakıfların en büyüklerinden birisi kurucusu Osman Şah Bey'in ismini verdiği vakıftır. Yavuz Sultan Selim'in kızı Hanım Sultan'ın vezir İskender Paşa ile evliliğinden doğan Osman Şah Bey'in, doğum tarihi tahmini olarak 1500 senesi olarak gösterilmektedir. Osman Şah, babası İskender Bey'in katlinden sonra 16 yaşında Bosna sancakbeyi oldu.⁸⁴ 1518'de azledildikten sonra 1556'da tekrar

⁸² TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 200a-201b.

⁸³ “ Zikr olan meblağ hala olan nazırlardan ve mütevellilerden sual olundukdan filvaki vakıfnamedebu mikdar akçe nakiddir ama vakfname yazılıb sahibi vakf fevt oldukda mezkûr akçe... bulunub heman yüz kırk üç bin akçe ile bin kile der anbar galle bulunub baki iki yüz yükden elli bin akçe ve dükkânları sermayesi için konulan yigirmi yükden elli bin akçe tahsil olunub ol zamandan beru re's malımız yüz kırk üç bin akçe ile altı bin akçe dükkân sermayesi akçesidir baki sermayede elmahsul olmayub zamimde kalduğuna Tırhala ve Alasonya kadısı olanlardan üç kadının imzasıyla hücceti ibraz eyledükleri ecilden kabul olunub tahsil olunan yüz kırk üç bin akçeden dahi muhasebeleri görüldükde yüz otuz bir bin akçe gösterdiklerinde bakisi sual olundukda sabık mütevellî olub müteveffa olan Mehmed on iki bin akçesin dokuz bab dükkân alub vakfa ilhak eylemiştir amma der anbar olub galle... olduğundan haberimiz yokdur deyu cevap vidiklerine sah? vechile sıhhati malum olmağa kabiliyet olmaduğu ecilden mevcud bulunan nakdiye ve gayri...”BOA. TT. d. 695, s. 903, TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 200a.

⁸⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Yavuz Sultan Selim'in Kızı Hanım Sultan ve Torunu Kara Osman Şah Bey Vakfiyeleri”, *Belleten*, TTK, C. XL Sa. 159, Ankara 1976, s. 474. Osmanlı tarihçilerinden Peçevi'nin eseri olan Tarih-i Peçevi'de Osman Şah Bey'in babası Kara Mustafa Paşa olarak addedilmektedir. Peçevi

Bosna Beyi olmuştur. Sultan Süleyman tarafından oldukça sevilen Osman Şah Bey, Sultanın son seferi olan Zigetvar'a da katılmıştır. Osman Şah Bey 1571 tarihinde Tırhala Yenişehir'inde vefat etmiştir. Tırhala'daki cami, medrese, imaret ve türbesi vakıflarına kardeşi Süleyman Bey'in oğlu Mustafa Bey'i varis ve mütevellî koymuştur. Osman Şah Bey'in inşa ettirdiği Tırhala şehrindeki camilerden en önemlisi ve günümüzde de varlığını koruyan Osman Şah Camisi, Mimar Sinan tarafından 1567 tarihinde inşa edilmiş, *Tezkiretü'l-Ebniye Risalesi*'nde yüce camiler başlığı altında *Osman Paşa Camisi* adıyla zikredilmiştir.⁸⁵ Cami ile ilgili en detaylı bilgi Evliya Çelebi tarafından verilmektedir. Ona göre cami küçük, süslü, aydınlık ve Osmanlı coğrafyasında İstanbul ve Bursa gibi birkaç şehir haricinde eşi benzeri bulunmamaktadır.⁸⁶ Yine Çelebi, Mimar Sinan'a caminin inşasındaki işçilikten dolayı methiyeler dizer. Bunların yanında cami cemaatinin zayıf olduğunu da ifade etmektedir. Şehri ikiye bölen nehrin hemen yanında olan cami, şehre uzaklıktan dolayı Müslüman halkın yoğun olarak kullandığı bir ibadethane olamamıştır. Yalnızca önündeki mesire alanının geniş olması halkın bu kısmı uygun zamanlarda daha çok kullanmasına yol açmıştır.⁸⁷ Bunun yanında Osman Şah Bey'in yaptırmış olduğu medrese ile ilgili

İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 36. Aynı şekilde Evliya Çelebi'de Osman Şah Bey'in babasının Kara Osman Şah olduğunu söylemektedir. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap, C. I*, s. 200-202.

⁸⁵ Sai Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı, Tezkiretü'l-Biyyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)*, (Haz. Hayati Develi), Koç Kültür Sanat Tanıtım, İstanbul 2003, s. 99. Cami, 975/1569 tarihinde inşa edilmiş ise de 1569 tarihli defterde görülmemektedir.

⁸⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap, C. I*, s. 200.

⁸⁷ "Evvla bunlardan Osmanlı sultanları soyundan sekiz adet Cuma Cami-i'nin seçkini, mükemmel ve mükellefi Osman Şah Cami-i'dir ki bir diyarda benzeri yoktur, ancak Tire, Manisa, Bursa ve İstanbul' da vardır. Gerçi küçüktür ama gayet aydınlık, süslü, mamur, gönül açıcı ibretlik bir yapıdır. Bunda olan yaldızlı avizeler, bunda olan mihrap ve minberdeki sanatlar, bunda olan şirinkarlık ve tasarruflar yapılmış ki övgücüler onun övgüsünde acizlerdir. Kısacası, güzelliği, hoşluğu ve zarıflığı övgüden hariç ve cevher saçan kalemlerin beyanının dışındadır gerçekten Sultan Süleyman Han Cami-i'ni yapan Abdülmennan Ağa oğlu Koca Mimar Sinan bu Allah evi cami yapıp var gücünü sarf etmiştir. Felek atlasında böyle bir işçiliği eskinin bir mimarı, mühendisi etmemiştir. Kıyamete kadar ebedi ola. Bu nur dolu camin mina kubbesi 4 köşe duvar üzere yapılmış olup İstanbul'da sanki Selimiye Cami-i'dir ki içinde asla sütunlar yoktur. Ancak mavi kubbenin kenarlarında kandil yakacak demir parmaklıklı kenarlar vardır. Kible kapısı gayet sanatlıdır ki kapısı üzere tarihi budur (---). Dış sofasında 6 adet ibretlik sütun üzere 5 adet yüksek kubbe vardır ki her biri gök kubbeye denktir. Avlusu bir beyaz mermer ile döşenmiş, nakışlı mermer işidir. Çevresi yüksek sütunlar üzerinde kubbelerle bezeli ve medrese odalarıyla donanmış iç açıcı avludur. Bu aydınlık cami şehrin içinden akan (---) nehri kenarında bir düz yeşillik yerde bulunup bütün imareti, medrese ve mektebi, han, hamam ve diğer yapıları tamamen Osman Şah'ın hayratı olup baştanbaşa yapıları has kurşun ile örtülü bir mamur eserdir. Ancak şehir kenarında olmakla cemaatten gariptir, ancak ikindiden sonra şehrin dükkân sahipleri, maarif erbabı ve sadık âşıkları bölük bölük bu caminin etrafında olan ağaçlık, yeşillik ve çimenlik yerlerde oturup cavk cavk olup bütün dostlar zevk ve şevk ederler. Zira şehrin bir gezinti yeri budur. Bir geniş, havadar ve yeşillik yerde bulunmuştur.

herhangi bir kalıntı mevcut değildir. Medresenin bulunduğu yer Osman Şah Bey'in inşa ettirdiği caminin yakınlarında olduğu tahmin edilmektedir.⁸⁸

Osman Şah Camisi, 18 metre tek kubbeli, 170-180 santim kalınlıkta, yüksek duvarlı ve üç sıra pencereci, revakta iki dış mihrap bulunmakta olup, kubbe kasnağı her yüzde birer penceresi olan sekiz köşeli olduğu anlaşılmaktadır. Köşeye gelenlerde ikişer payanda mevcuttur. Duvarlar tuğla ve taş sıralıdır. Minaresi kesme taştan, çanak kısmı basit ve kubbesi kiremit örtülüdür. Caminin kible tarafında banisi Osman Şah'ın içinde meftun olduğu türbesi vardır. Günümüzde ise cami ve türbe her ne kadar tarihi vesikalarda anlatıldığı haliyle ayakta dursada, gerekli koruma ve bakım önlemleri alınmadığından dolayı birtakım yıpranmalar görülmektedir.⁸⁹

Osman Şah Bey, sadece camiye değil Tırhala'da inşa ettirmiş olduğu diğer eserler için Dizdariye mahallesindeki ve Kadruz? köyündeki değirmenleri, Yeğenbey Ormanı denilen ve birtakım değirmenlerle mezraları ihtiva eden sahayı ve 122.000 akçeyi vakfetmiştir.⁹⁰ Vakıfla ilgili 998 tarihli bir masraf defterinde görevli ücretleri ve diğer harcamalarla ilgili verilere ulaşılmaktadır. Vakfın yapmış olduğu masraflarda en büyük pay cami ve imaret için yapılanlardır. Defterde cami ve imaretin görevlileri ve ihtiyaçları için yapılan harcama 129.065 akçedir. Bu meblağın 109.662 akçesi 998/1590 tarihinde gerçekleşmiştir. Yapılan harcamanın imaret kısmında görevlilere 14.760, arpa, pamuk, bal, mum ve kâğıt gibi giderlere ise 42.107 akçesi olmak üzere toplamda 56.867 akçedir. Bunun yanında, 19.737 akçesi de hamam ve caminin masraflarını oluşturmaktadır. 1591 senesinde toplam 18.352 akçelik harcama içerisinde imaret için 3.971 ve Çay Hisar'daki değirmen için 14.381 akçedir.⁹¹ Harcama içerisinde, günlük 12 akçeden bir ay yılı boyunca toplam 4.320 akçesi Hatip Mahmud'a verilmiştir. Yine bir ay yılı hesabıyla günlük beşer akçeden 1.800'er akçe İmam Alâeddin, Ahmed ve

Gerçekten Koca Osman Şah Osmanlı neslinden olup bir kerem sahibi olduğu cami hayratlarından bellidir..." Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 8. Kitap C.1, s. 200, 201.

⁸⁸ Evliya Çelebi ise şehirde altı adet medrese olduğundan bahseder fakat sadece *Osman Şah Bey Medresesi*'ne değinir. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 8. Kitap, C.1, s. 203.

⁸⁹ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV (4. 5. 6. Kitap)*. s. 304.

⁹⁰ BOA. TS. MA. d. 06941, s.2-29.

⁹¹ BOA TS. MA. d. 01517-0001, vr. 1b-16a.

Ahmed bin Şadi'ye, camide kuran okuyan 30 eczahana günlük iki akçeden 21.600 akçe ödenmiştir.⁹²

Osman Şah Bey vakfı sadece bina edilen eserlere değil faklı kalemlerde akar oluşturmaktaydı. Vakfın, 998-999/1590-1591 yılan ait muhasebe defterinde toplam varlığı 2.093.952 akçedir. Bu varlığın bir kısmı, vakıf hizmetlerinin yürümesi, vakfa ait yerlerin tamirlerinin görülmesinin yanında nakit ihtiyacı olanlara tahsis edilmiştir. Bu şekilde zimmetlerine para verilen kişilere bakıldığında vakfın günümüzdeki anlamıyla esnafı veya nakit ihtiyacı içindeki halkı destekleyici bir kredi kurumu olduğu görülmektedir. Esnaflar içinde babuccu, nalbant, kasap gibi kişiler yer almakta olup bunlar Müslim veya gayr-i Müslim'de olabilmektedir. Bazen de defterdeki kayıttan Tırhala taşrasında görüldüğü üzere kişiye değil de bütün bir köye bu nakit desteği de sağlanmaktadır. Nitekim Vituma köyü, 38.000 akçelik bir meblağı zimmetine almıştır.⁹³ Vakfın görevlilere yapmış olduğu ödemede oldukça büyük meblağlara ulaşmaktadır. 1590 senesinde 87.819 akçe 1591 senesinde ise 43.909 akçelik bir ödeme yapıldığı belirtilmiştir. Vakıftan maaş alan toplam görevli adedi bu tarih için 71 olarak kaydedilmiştir⁹⁴

Vakfa ait 1593 tarihli muhasebe icmali ile ilgili bir belgede bir önceki döneme göre varlığı 2.461.130 akçeye ulaşmıştır. Bu tarihte vazifelilere ödenen ücret 85.680

⁹² BOA. TS. MA. d. 01517 0001, vr. 14a-16a.

⁹³ Defterden elde edilen verilerden 998 tarihinde vakfın elindeki 2.093.952 akçeden, 2.059.952 akçesi merbuh yani murabaha ile kişi veya bir kısım ahalinin zimmetine verilmiştir. Gelirin 34.000 akçesi ise gayr-i merbuh yani murabahasız kısmını oluşturmaktadır. Nefsi- Tırhala da üç Müslüman mahallesinde 56 kişiye 187.760 akçe, bir gayr-i müslim mahallesinde 10 kişiye toplam 15.900 akçe verilmiştir. Bunun yanında Tırhala'nın şehir dışında ki kısmında da 29 köyde 73 kişiye 215.850 nakid akçe zimmet edilmiştir. Yine gelir getirmesi için verilmiş nakit, cabiler vasıtasıyla tekrar vakfa geri döndürülmektedir. Aynı tarihte üç Müslüman mahallesinden 11 müslim 10 gayr-i müslim olmak üzere toplam 21 kişiden 16000 akçe, bir gayr-i Müslim mahallesinde 11 kişiden 21.500 akçe ve perakendeciyan denilen yedi kişiden de 30.000 akçe nakit toplanmıştır. Bunun yanında taşrada da 19 köyde 47 kişiden 135.680 akçe nakit cabiler aracılığıyla alınmıştır. BOA. TS. MA. d. 01517-0001, vr. 1b-16a

⁹⁴ Bu meblağ içerisinde Şeyh Mehmet'e günlük 12 akçeden senelik 4.320 akçe, İmamlardan Alaaddin ve Ahmed'e günlük beş akçeden senelik 1.800'er akçe, müezzinlerden Süleyman ve Ahmed'e yine günlük beş akçeden senelik 1800'er, Nazır Hüseyin'e günlük 15 akçeden senelik 5.400 akçe, Mütevelli Nasuh'a günlük 20 akçeden senelik 7.200 akçe, katib Ramazan'a günlük 5 akçeden senelik 1.800 akçe, belirli vakitlerde kurandan cüz okuyan 30 eczahavana günlük iki akçeden senelik 21.600 akçe başka bir eczahavana ise günlük iki akçeden senelik 360 akçe, sermahfil ve devirhanlara 1.800 akçe, dört cabiyanına günlük beş akçeden 1.800 akçe, imarete bulunan 13 görevliye günlük ödenen meblağları farklı olmak üzere toplam 14.760 akçe ve çeşitli görevlilere de değişik oranlarda ödeme yapılmıştır. BOA TS. MA. d. 01517-0001, vr. 1b-16a.

akçe olarak gerçekleşmiştir. Vakfın harcamaları 74.815 akçe olmuş, bu meblağın 40.441 akçesi imaret için ayrılmıştır.⁹⁵

Tablo 13. Osman Şah Vakfı 998-1008/1590-1599 Arasındaki Varlığı (akçe)

998/999	2.093.952
1002/1003	2.461.130
1004	2.527.630
1005	2.618.580
1006	2.691.580
1008	2.723.390

Vakıfla ilgili 1004-1006/1595-1597 tarihli başka bir muhasebe icmal evrakında ise asıl mal 1004 tarihinde 2.527.630, 1005 tarihinde 2.618.580, 1006'da 2.691.580 akçe olarak gerçekleşirken, ortalama olarak görevlilere ödenen meblağ 90.000 akçedir. Yapılan masrafların toplamı ise 1004'de 146.213, 1005'de 109.600, 1006'da 130.737 akçe olarak gerçekleşmiş, ağırlığı ise imaret harcamaları oluşturmuştur.⁹⁶ İmaretin 1005/1597'de 69.924, 1008/1600 tarihinde 66.306 akçelik masrafları vakıf tarafından karşılanmıştır.⁹⁷ 1008/1599 tarihli vakıf muhasebe defterinde vakfın varlığı 2.723.390 akçeye yükselmiştir.⁹⁸ Bu tarihte ise cami ve imaretin 180.731 akçelik harcamasının 3.043 akçesi sadece caminin masrafı olarak kaydedilmiştir. Harcamanın 1.610 akçesi şem'i asel(bal mumu) ve 500 akçesi de revgan-ı zeyt'e (zeytinyağı) yapılmıştır.⁹⁹ Aynı yıl farklı bir belgede ise caminin kaydedilen 3.779 akçelik masrafının 2.800 akçesini bal mumu, 380 akçesini de hasır oluşturmaktadır.¹⁰⁰

Geliri oldukça büyük olan Osman Şah vakfında bazı dönemlerde görevlilerin yapmış olduğu usulsüzlüklerde görülmektedir. 991/1583 tarihli Tırhala beyine ve kadısına yazılan bir hükümde vakfın yedi-sekiz yıldan beri muhasebesinin müşevveş (düzensiz) olmasından dolayı vakfın malının zayi olduğu dile getirilmiş, önceki

⁹⁵ BOA. TS. MA. d. 05980-0001, vr. 1b-2a.

⁹⁶ BOA. TS. MA. d. 03741-0001, vr. 1a-2a.

⁹⁷ BOA. TS. MA. d. 3741-0001, vr. 1a-2a; BOA. TS. MA d, 01545-0001, vr. 1b, 2a.

⁹⁸ Bu meblağın 176.150 akçesi murabaha edilmeyip kişilerin zimmetine verilen fakat tahsil edilmeyen miktardır. Murabaha edilen miktar ise 2.547.250 akçe olarak gerçekleşmiştir. Murabaha olarak kişilere veya bir kısım ahalinin zimmetine verilen bu paradan 762 ayrı ödeme yapılmıştır. Bu yapılan ödeme işleminin 103 âdeti Fenar kazası dâhilinde, kalan 652 ödemenin 545'i Tırhala şehrine, 114 âdet ödemenin ise Tırhala taşrasına tahsis edilmiştir. Görevlilere ödenen meblağ ise 99.840 akçe olmuştur. BOA TS. MA. d. 01545-0001 vr. 1a-12b.

⁹⁹ BOA. TS. MA. d. 01545 0001, vr. 2a.

¹⁰⁰ BOA. TS. MA. d. 03832 0001, vr. 2b.

mütevelli, nazır ve cabilerin vakıf muhasebelerini görülmesi istenmiştir. Hizmetlerinde vakıf malına zarar verenler tespit olması durumunda bunlardan karşılanması yönünde karar verilmiştir.¹⁰¹

Varlığıyla Tırhala şehri ve taşrası için mühim olan Osman Şah Bey vakfı sürekli bir gelir artışı yaşamıştır. Bu gelir artışı doğal olarak hem vakıf eserlerin yaşatılmasında hem de reyanın nakit ihtiyacının kapatılmasında ve çeşitli şekillerde Tırhala'ya oldukça katkı sunmuştur.

2.1.1.8. Hasan Bey Mescidi Vakfı:

Ömer Bey'in oğlu Hasan Bey kurmuş olduğu vakıfla, Yenişehir kazasında birer cami, zaviye, köprü, Tatar köyünde ve Tırhala kazasında bir mescit yaptırmıştır.¹⁰² Vakfın 1531 tarihli vakfiyesine göre, Tırhala'da 42 dükkân ve bir değirmen; Yenişehir'de 50 dükkân, iki değirmen, bir çiftlik, Fenar'da bir değirmen, bir çiftlik; Alasonya'da sekiz değirmen ile bunlara ek olarak Tırhala, Fenar, Çatalca ve Yenişehir'de bulunan meralar, çeşitli kullanım için araziler, çok sayıda büyük ve küçükbaş hayvan akarını oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak vakfın bir nevi yarı para vakfı olduğunun işareti olarakda nakit 155.000 dirhem de akar olarak bulunmaktadır. Vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla vakfedilen parayla ilgili bir anlaşmazlık söz konusu olmuştur. Bu durum hâkimin onayıyla aşılmış ve vakfın kullanımına girmiştir. Temel olarak vakıflardaki nakit akarlar on'a onbir hesabıyla nemalandırılmaktadır. Yenişehir kazası esnafı ile bir murabaha anlaşması yapılmıştır. Anlaşmanın her sene yenilenmesi ve on'a onbir hesabı uygulanması şart edilmiştir.¹⁰³

Hasan Bey'in vakfiyesinde belirtildiğine göre elde edilen gelir öncelikle cami, mescit ve zaviyelerin giderlerinin sağlanması, tamirat gerekiyorsa tamiratlarının görülmesi, buralarda görevli olan imam, müezzin, hatip gibi görevlilerin maaşlarının

¹⁰¹ BOA. ADVNSMHH. 48, s. 271.

¹⁰² VGMA. VD. 743/33, s. 143-144.

¹⁰³ "...Yine mezkûr vâkıf Derehim ve Denanirin (Nukud) Vakfı'nı tecvîz iden müctehidîn kavline istinâden yüzelli beş bin dirhem vakf idiüp helâl ve hâlis malından bu parayı ayırdı. Bundan tasarrfunu kesdi ve mütevellîye teslim etti. Sonra en büyük imâmımız İmâm-ı Azam ve İmâm-ı Ebu Yusuf ve İmâm-ı Muhammed'in mezheblerine istinâden bu paranın vakfından rucû' etmek istedikten sonra hâkim bu vakfın sıhhat ve lüzûmuna hükm etti. Sonra vâkıf mezkûr meblağı nemalandırmak için Yenişehir bedestenî esnafı ile mürabaha muamelesi yapıp vakfın mütevellîsi elile ve nâzırı marifetile bu mu'amelinin her sene başında yenilenmesini ve onbir hesabı ile nema alınmasını şart etti." VGMA. VD. 743/33, s. 143-144.

ödenmesine ve cuma günleri ile sabah namazlarından sonra kuran tilaveti için 11 hafız tayin edilmesi şart edilmiştir. Vakfın, Tırhala'daki mescidinin imamına her gün üç dirhem, mescidin hasır giderleri ve kandil yağı için her gün yarım dirhem, Yenişehir'deki caminin imamına ve hatibine hitâbet ve kuran okuması için her gün altışar, müezzinlerin her birine günlük üçer, muarrife günlük iki, hafızlara her gün birer, zaviye şeyhine her gün dört dirhem ve burada çalışan çeşitli görevlilere çeşitli ücretler verilmesi, Tatar köyündeki mescidin imamına her gün üç buçuk dirhem ödenmesi kararlaştırılmıştır.

Tablo 14. Hasan Bey Vakfı Giderleri

Harcama Kalemi	Zaman	1530		1569
		Ödenen		Ödenen
İmam (Yenişehir Cami)	Hergün	6 dirhem (beşi İmamet biri Kuran Okumak)		5 akçe
İmam (Tırhala Mescid)	Hergün	3 dirhem		3 akçe
İmam (Tatar Köy Mescidi)	Hergün	3,5 dirhem		3,5 akçe
Hatib	Hergün	6 dirhem (beşi hitabet biri Kuran Okumak)		5 akçe
Mü'ezzin (2 kişi)	Hergün	3 dirhem (kişi başı)		3 akçe (kişi başı)
Muarraf	Hergün	2 dirhem		2 akçe
Hafız (3 kişi)	Hergün	1 dirhem (kişi başı)		1 akçe (kişi başı)
Eczahan (8 kişi)	Hergün	1 dirhem (kişi başı)		1 akçe (kişi başı)
Hasır ve kandil yağına (Tırhala mescidi)	Hergün	1 dirhem		0,5 akçe
Hasır ve kandil yağına (Tatar Köy Mescidi)	Hergün	0,5 dirhem		0,5 akçe
Zaviye Şeyhine (Yenişehir)	Hergün	4 dirhem	Dört ekmek	4 akçe
Mütevelli	Hergün			8 akçe
Nazırına	Hergün			7 akçe
Kılarıcı	Hergün	2 dirhem	Bir tas çorba ve dört ekmek	2 akçe
Farraş	Hergün	2 dirhem	Bir tas çorba ve dört ekmek	2 akçe
Ekmekçi	Hergün	2,5 dirhem	Bir tas çorba ve dört küçük ekmek	2,5 akçe
Aşçı	Hergün	3 dirhem	Bir tas çorba ve dört ekmek	
Ahır işlerine bakan ve Buğday döven kişiye	Hergün	1 dirhem		
Cuma kayyımına	Hergün	2 dirhem		2 akçe
Dabbağ	Hergün			3 akçe
Cabi (dört kişi)	Hergün			2 akçe (kişi başı)

Bir vakfın, bulunduğu toplum adına ne kadar öneme haiz olduğunun bir örneği de Hasan Bey vakfında görülmektedir. Vakfiyesinde Yenişehir'deki zaviye için; "...vâkıf yine bu zaviyede sarf edilecek olan koyun eti için; on dirhem sabaha onüç dirhemi de akşama ait olmak üzere hergün yirmi üç dirhem tayin edüb Osmanlı memleketlerindeki diğer zaviyelerde mutad ve mütearif olan bir veçhile pişirilmesini ve bu yemeği zaviyede ikamet edenlere verildikten sonra zengin olsun fakara olsun zaviyeye gelen müsafirlere ve mücaverat müddeti üç gün olmak üzere ulema ve avamdan bulunan fukaranın mucavirlerine verilmesini ve bunlardan bir şey artarsa mezkûr zaviyenin fakara ve muhtaç olan komşularına verilmesini ve bu tevziattan mütevellinin ve zaviye şeyhinin rey ve takdirlerine göre olmasını ve misafirlere geldikleri anda verilmesi lazım gelen şeyleride mütevellî ile şeyhin hazırlamalarını ve vakfın varidatı müsait olmak şartile muhtac olan mücavirlerle dilencilere bazı vakitlerde mezbur Şeyhin münasib göreceği bal ve sirke gibi şeyler verilmesini şart eyledi..." ifadesinden, zengininden en fakirine, hatta yemeğe yetişemeyenlere bile yardım amacı güttüğünü, bunlar arasında en ufak bir ayırım yapmadığını göstermesi bakımından müessesenin bugünkü anlamda bir nevi sosyal yardım kuruluşu vasfı kazandığı görülmektedir.¹⁰⁴

Vakfiyede, vakıftaki görevlilerin azl ve tayin işlerinin vakfın kendi uhdesinde olduğu, eğer herhangi bir suç durumu oluşursa bunun ne şekilde yapılacağı da detaylarıyla kaydedilmiştir.¹⁰⁵

1569 tarihli defterde Tırhala kazasında 43 dükkândan 3.228 akçe ve bir değirmenden de 190 kile hınta gelir elde edilmiştir. Bunun yanında her ne kadar çayır, yaylak gibi gelir türleri de defterde yazılı olsa da bunların değerleri belirtilmemiştir. Yenişehir'de 50 dükkândan elde edilen 2.523 akçe ve onu on bir hesabıyla 155.000 akçeden elde edilen 15.500 akçe de nakit para geliri olarak vakfa hayatiyet sağlamıştır.

¹⁰⁴ "...keza zaviyeye tasfiye edilmiş baldan her sene mezkûr kantarla yedi kantar bal ve öyün vaktinde yemeğe yetişemeyenlerin yemeleri için her sene yedi kantar peynir ve tuz için her sene dört yüz dirhem ve soğan, nohud, karabiber şıralğan yağı ve bunlardan başka sebzelere yemeği ve sofrayı güzelleştirecek şeyler için her sene üçyüz dirhem, odun için her sene ikibin beşyüz dirhem keza mezkûr caminin ve zaviyenin hasırları ve kandil yağları mübayaası için her sene bin kırk dirhem tahsis etti." VGMA. VD. 743/33, s.143-144.

¹⁰⁵ "...ve keza vâkıf, şu şartlarda dermeyeran ettiki evkaf hakkında cevri ve zulüm ve hiyanete saptığı vakit birinci ve ikinci defalardaki tenbih ve te'kidlerden ve üçüncü defaki yapılan taziri lisaniden sonra mütenassih ve mütenebbih olmazsa Kadı marifet ile nazır onu azl ile tevliyyete teamemn ehil ve aslah olan bir zatı yerine nasp etmesini eğer evkafdan..." VGMA. VD. 743/33, s.143-144.

Yine Yenişehir, Fenar ve Alasonya kazalarında da değirmenlerden elde edilen hububat, çeşitli sayıda büyük ve küçükbaş hayvan vakfın mal varlıkları arasındadır.¹⁰⁶

2.1.1.9. Hacı Mustafa Bey Biraderzade-i Ömer Bey Mescidi Vakfı:

Vakfın sahibi Ömer Beyin kardeşinin oğlu olan Hacı Mustafa Bey'dir. Vakıf, 1506 tarihinde bir mescit yaptırmış, mescide gelir olarak da altı taşlı iki değirmenden senelik 3.400 akçe akar sağlanmıştır. Elde edilen gelir mescidin imamına, müezzine, hasırına, çerağ yağına, eczahanlara ve tamirine sarf edilmiştir.¹⁰⁷ Vakfın bu tarihten sonra kaydı bulunmamakla birlikte 1569 tarihli Hacı Ahmed Bey vakfının kurucusu Ahmed Bey'in babası olan Hacı Mustafa'nın aynı kişi olabileceği düşünülmektedir. Buna sebep olarak Hacı Ahmed Bey'in vakfı 1569 tarihli mufassal defterde "*Vakf-ı Hacı Ahmed bin Hacı Mustafa bin Sipahi*" olarak kaydedilmiştir. Buradaki sipahi tabirinin Ömer Bey'in kardeşlerinden birisi olma olasılığı vardır. Muhtemelen vakıf kurucusu Mustafa Bey'in vefatı dolayısıyla vakıf yönetimi oğlu Hacı Ahmed'e kalmış ve bu tarihten sonra onun ismiyle anılmıştır. Buna karşın adı geçen iki vakfın aynı vakıf olamayacağına delil olarak da vakıf türlerinin farklı olması gösterilebilir. Çünkü Hacı Mustafa Bey vakfı tamamıyla gayr-i menkul geliriyle yürütülmekte iken, Hacı Ahmed Bey vakfı murabaha usulüyle hayatiyet kazanan ve bunu sürdüren menkul bir vakıftır. Bu çalışmada ise bu iki vakıf belirsizlikten dolayı ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

2.1.1.10. Ayas Çaşnigir Atik'i Ömer Bey Mescidi ve Köprüleri Vakfı:

Vakfın kurucusu olan Ayas Çaşnigir Ömer Bey'in azatlılarından. 1506 tarihli mufassal deftere göre Ayas Çaşnigir'in kurmuş olduğu vakfı, Tırhala Kadısı Mevlana Pir Mehmed Çelebi 15 Ramazan 901/28 Mayıs 1496 tarihinde tescil etmiştir. Vakıf, Tırhala şehrinde Hacı Umur mahallesinde bir mescit bina etmiştir. Vakfın Tırhala'da biri sabunhane olmak üzere beş dükkân, dört bab meyveha, birer çardak, değirmen ve kiraya vermek için bir evden elde edilen geliri 1.660 akçedir. Vakıf, elde ettiği geliri, yaptırmış olduğu mescidin, Liküstüm suyu üzerinde ve Mirçi adlı köydeki

¹⁰⁶ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 199a, 200b.*

¹⁰⁷ *BOA. TT. d. 36, s. 1309.*

iki köprünün ve Cevher Ağa mahallesindeki kaldırımın tamirlerine harcanması ve her gün bir cüz' Kur'an-ı Kerim okunmasına şart etmiştir.¹⁰⁸

1530'da vakfın dükkân sayısı 15'e çıkmış ve diğer emlakıyla birlikte elde edilen gelir 1.720 akçe olmuştur. Gayr-i menkul gelirine ek olarak nakit 1.000 akçelik para varlığından 100 akçelik bir gelirden vakfın bir diğer akarını oluşturmaktadır. Böylelikle adı geçen vakıfta yarı para vakfı durumuna gelmiştir.¹⁰⁹ II. Selim dönemine ait mufassal defterde ise 10.000 akçelik nakitten elde edilen 1.000 akçe ve diğer mülklerde eklendiğinde vakfın toplam geliri 1.804 akçeye ulaşmıştır.¹¹⁰

2.1.1.11. Cevher Subaşı (Ağa) Mescid-i, Muallimhanesi, Köprüsü Vakfı

Ömer Bey'in azatlılarından Cevher Subaşı (Ağa) ile ilgili ilk bilgileri 1506 tarihli mufassal tahrir defteri vermektedir. Bu tarihte Cevher Subaşı (Ağa) vakfı Tırhalaşehrinde birer mescit ve muallimhane, Tırhala'ya bağlı Evlahoyani köyünde bir mescit, Liküstüm ırmağı üzerinde Kıragoyiroz adlı yerde, Petropoli karyesinde, Liküstüm ırmağının geçtiği yerde ve yine bu köy yakınlarında üç adet köprü, Lepatiçe adlı köyde de çeşme inşa etmiştir. Vakfa gelir sağlamak için satın alma yoluyla 31 olmak üzere toplam 44 dükkân, Tırhala'da dört, Fenar'da iki ve Alasonya'da bir değirmen olmak üzere 15 taştan müteşekkil yedi değirmen, Evlahoyani köyünde de 4 dönüm bağla birlikte elde edilen gelir 10.070 akçedir.¹¹¹

Vakfın elde ettiği gelirden Tırhala'daki mescidin imamına imamlık ve muallimhanedeki öğrencilere verdiği ders için günlük dört akçe ve ayda üçer kile buğday, mescidin müezzine her gün okuyacağı Kur'an-ı Kerim için iki akçe ve iki kile buğday, Kur'an okuyup sevabını vakfın ruhuna hediye etmesi için salih bir imama günlük iki akçe ve aylık birer kile buğday verilmesi uygun görülmüştür. Bunun yanında Evlahoyani köyündeki mescidin imamına günlük iki akçe ve aylık üçer kile buğday tayin edilmiştir. Akarlardan elde edilen gelirden eğer artarsa vakfın yaptırdığı köprülerin, kaldırımların ve çeşmenin tamirine harcanması şart edilmiştir. Elde edilen

¹⁰⁸ BOA. TT. d.36, s. 1314.

¹⁰⁹ BOA. TT. d. 367, s. 247.

¹¹⁰ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 201a.

¹¹¹ BOA. TT. d. 36, s. 1312.

gelirin yapılan masraftan yine de fazla olması durumunda vakfın bir zaviye bina etmesi ve buranın masraflarının da karşılanması kaydedilmiştir.¹¹²

1530 tarihinde dükkânların sayısı 48'e çıkmış, sahibi olunan değirmenin taş sayısı ise 15'e ulaşmıştır. Yine dört dönüm bağ ve Megarhi adlı köyde beş çiftlik yer, akar olarak bulunmaktadır. Bunların yanında vakfın nakit varlığı 20.000 akçe olarak gözükmekte ve bunun 4.400 akçesi ile dükkânlar satın alınmış olmakla birlikte bu tarih için toplam geliri 10.100 akçe olmuştur.¹¹³

Vakfın 1569'daki varlık durumu ise şöyledir: ikisi harap 45 dükkân, Tırhala'da üç, Fenar'da iki ve Alasonya'da bir olmak üzere altı değirmen, Tırhala'ya bağlı Megarhi köyünde 2.004 akçe senelik geliri olan 4 dönüm çiftlik, Alasonya'ya bağlı Evlahoyan köyünde 4 dönüm bağ, 10.600 akçelik nakit ve buna ilaveten “nakd-i sermayeyi dekakin” adıyla dükkân sermayesi için kullanılacak 2.100 akçedir.¹¹⁴

2.1.1.12. Hızır Bey bin Turahan Bey Mescidî Vakfı

Turahan Bey'in oğlu Hızır Bey tarafından kurulmuştur. Hızır Bey'in 1569 tarihli mufassal defterde vefat etmiş olduğu vakfın isminin “*vakf-ı mescid merhum Hızır bey bin Turahan bey*” olmasından anlaşılmaktadır. Vakıfla ilgili ilk bilgiler 1530 tarihli icmal defterinden elde edilmektedir. Vakıf, Tırhala'da bir mescit yaptırmış, mescidin giderlerini karşılamak için iki taşlı 530 akçe geliri olan bir değirmen ve 290 akçe geliri olan 100 dönümlük bir tarlayı vakfetmiştir.¹¹⁵ Buna göre vakfedilen değirmen ve tarladan elde edilen toplam 820 akçelik akarın ikişer akçesi müteveli ve mescidin imamına, birer buçuk kile buğday ve 40 akçesi mescidin bağına, 20 akçe hasırına ve kalanı da mescidin haremine sarf edilmek üzere kaydedilmiştir.¹¹⁶

2.1.1.13. Hacı Umur Mescid-î Vakfı

Tırhala sakinlerinden olan Hacı Umur, Tırhala merkezinde bir mahalleye de adını vermiştir. Onunla ilgili ilk bilgilere 855/1454-55 tarihli mufassal defterde “*gulam-*

¹¹² BOA. TT. d. 36, s. 1312-1313.

¹¹³ BOA. TT. d. 367, s. 246.

¹¹⁴ TKGM. KKA TT. d. 60, vr. 200b.

¹¹⁵ BOA. TT. d. 367, s. 248.

¹¹⁶ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 202a.

ı *Turhan Bey*”, “*Turahan bey kulu*” olarak rastlanılmaktadır. Buradan da Hacı Umur’un *Turahan Bey*’in adamlarından olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁷

Vakıf kurucusu olarak 1506 tarihli mufassal defterde rastlanılan Hacı Umur, *Tırhala* merkezinde hisar yanında bir mescit bina etmiştir. Bu tarihte ikisi harap dördü kullanılabilir altı dükkân ve iki taşlı bir değirmen vakfın akarları olarak bulunmaktadır.¹¹⁸

Sahip olunan değirmenlerle ilgili ilginç bir durum olmuştur. Buna göre bir kısım kimse bu değirmenleri mülktür diye satmak istemiştir. Bu olayın ortaya çıkmasıyla birlikte içinde şehirdeki güvenilir ve hayır sahibi olan *Cevher Subaşı*, *Hacı İsa bin Abdullah*, *Çaşnigir Ayas*, *Hacı Hamza* gibi isimlerin bulunduğu birtakım kişilerin değirmenlerin mescit için vakfedildiği ile ilgili şehadetleri üzerine satış durumu iptal edilmiştir. Vakfiye, *Tırhala* kadısı *Pir Mehmed Çelebi* tarafından onaylanmıştır. Mescidin imamı olan *Mevlana Ali bin Hamza* ise kiler, fırın, içinde sini, tepsi, tava, sahanın da olduğu çeşitli malları mescidin bundan sonra imamı olana vakfetmiştir.¹¹⁹

1530 tarihinde vakfın geliri bir dönüm bağında eklenmesiyle senede 800 akçeye ulaşmış, 1569 tarihinde ise gelir kalemlerinde önemli bir düşüş yaşanmıştır. Buna göre sahip olunan altı dükkânın dördü, vakfa ait değirmenin taşları da harap durumuna düşmüştür.¹²⁰

¹¹⁷ *Tımar-ı Hacı Umur oğlu Aliyle müşterek, gulam-ı Turhan Bey, elinde padişahımız beratı var, Sultanımız yahud beylerbeyi eşicek Hacı Umur bile eşer, gayrı kulluğa oğlu eşer...* BOA. MAD. d. 10, vr. 164b. “İftiharül-ekâbir defterdar *Sinan Bey Tırhala*’nın haracına varıcak, *Turhan Bey kulu Hacı Umur kendu yanından dört haraca virüb, kâfir cem’ idüip şenletmeye mütekeffil olduğu için Sinan Bey, eline hüccet virmiş, biz dahi mezkûr Hacı Umur’un üzerine yazdık...*”, BOA. MAD. d. 10, vr. 165b.

¹¹⁸ BOA TT. d. 36, s. 1314.

¹¹⁹ “...Zikr olan değirmenleri mülkdür deyu bazı kimesne bey’ itmek kasd itmiş zahir olunduktan sonra mescid mezbure vakf iddüğüne udul-müslimin ve ebrar-ı mevcudinden *Cevher Subaşı atik-i Ömer Bey elmerhum ve Hacı İsa bin Abdullah atik-i Ömer Bey ve Çaşnigir Ayas bin Abdullah atik Ömer Bey ve Hacı Hamza bin dizdar kala-i Badra ve udul-müslimin cemmi gafir şehadet idenler şehadetleri kabz ü kabulde vaki olub ve vakfiyesine ve sahhuna ve lüzumuna Tırhala kadısı Mevlana Pir Mehmed Çelebi hükm iddi ve mescid mezburun bilfiil imamı olan Mevlana Ali bin Hamza bir öncü sabatıyla ve kilarıyla ve furunuyla ve havahsiyle ve bir sini ve bir kabuklu İki dahi tepsi ve bir sahan ve bir çerak Mescid-i mezbure imamı olana vakf itti...*”, vakıf *Tırhala* kadısı tarafından 15 Ramazan 911/9 Şubat 1506 tarihinde tescil edilmiştir. BOA. TT. d. 36, s. 1314.

¹²⁰ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 201a.

2.1.1.14. Hoşkadem Dizdar Mescid-î Vakfı

Hoşkadem Dizdar, 1454-55 tarihli defterde Tırhala Kalesi Müstahfizanı kısmında “*Tımar-ı Dizdar-ı Hoşkadem Gulam-ı mir*” olarak geçmektedir.¹²¹ Hoşkadem Dizdar tarafından kurulan vakıf 1506 tarihinde Tırhala merkezinde bir mescit yaptırmıştır. Bu tarihte 12 dükkân, içinde mescidin imamının oturduğu üç odalı bir evle birlikte iki hane, yine imamın mutasarrıfı olduğu bir dönüm bağçe, değirmen satın almak için vasiyet edilen nakit 3.000 akçeyle beraber toplam 3.720 akçelik bir akar vakıf tarafından yönetilmektedir.¹²²

1530 tarihinde vakfın dükkân sayısı 14’e çıkmış, bazı vakıflarda da görülen nakitten gelir elde etme şekli Hoşkadem Dizdar vakfına da sirayet etmiştir. Toplam 5.000 akçelik nakit varlığından elde edilen 500 akçe gelire birlikte vakfın geliri 1.340 akçe olmuştur. 1569’da diğer mal varlıklarına ek olarak nakit 500 akçe ve 3.000 akçelik dükkân sermayesi nakdinden elde edilen 300 akçe ile birlikte toplam 3.048 akçelik bir meblağ irad olarak kaydedilmiştir. Vakfın akarlardan elde ettiği gelir dükkânların tamirine, mescidin hasırına ve bağına harcandıktan sonra kalan para imamlık ücreti olarak verilmiştir.¹²³

2.1.1.15. Ali Bin Mezid Mescid-î Vakfı

Ali Bin Mezid 1506 tarihli mufassal defterde bir adet değirmene sahiptir. Tırhala’da bulunan ve vakıf sahibinin babası olan Mezid’in adıyla kurulmuş Mezidoğlu Mahallesinin varlığı, ailenin şehir için önemini göstermektedir.¹²⁴ Ali bin Mezid’in kurmuş olduğu vakıf 1530 tarihli deftere göre bir mescit inşa etmiş, vakfa akar sağlamak içinde 14 dükkân, bir değirmen, iki çiftlik tarla, kiremit örtülü üç ambar, 300 efrenci flori bahşetmiştir.¹²⁵

¹²¹ BOA. MAD. d. 10, vr.165b.

¹²² BOA. TT. d. 36, s. 1315.

¹²³ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 202b.

¹²⁴ BOA. TT. d. 36, s. 125, 140.

¹²⁵ BOA. TT.d, 367 s 249.

Vakfın 1569 tarihinde elinde olan kiremit örtülü iki ev ve üç anbarı 2.500 akçeye sattığı görülmekte olup sahip olduğu 14 dükkândan senelik 1.440 akçe gelir sağlamaktadır. Bunun yanında tarladan elde edilen çeşitli hububat ürünleri de vardır.¹²⁶

Yine bu dönemde bazı vakıflarda da görülen hesap karışıklığı (veya usülsüzlük) bu vakıfta da görülmüştür. Buna göre Ali bin Mezid'in vefatının ardından hanımı vakfa müteveli olmuş onun da vefatı sonrası Bayramlı adlı kişi müteveliğe geçmiş ve vakfın elinde olan paradan 7.500 akçelik nakit bir varlığı teslim almıştır. Alınan bu paranın dışında baki kalan bir miktar para ise birtakım kişiler tarafından zimmete geçirilmiştir.¹²⁷ Bunun yanında 7.500 akçelik nakitten de bir miktar eksik olduğu anlaşılmış, yapılan tahkikat sonrası eksik olan paranın sabık müteveli Bayramlı elinde olduğu belirtilmiştir.¹²⁸

2.1.1.16. Fatıma Binti Mustafa Mescid-î Vakfı

Hayırseverliğin en önemli göstergelerinden birisi olan vakıf kurmak sadece erkelerin değil aynı zamanda kadınlarında ilgi gösterdikleri bir alandır. Bunun Tırhala'daki yansıması Ömer Beyin oğlu Mustafa Beyin kızı Fatıma binti Mustafa ile başlamıştır. Fatıma hanımın Tırhala da kurmuş olduğu vakıf, 1530 tarihli deftere göre bir mescid inşa etmiştir. Vakıf 700 akçe senelik gelirli bir değirmen ve 12.000 akçe nakidden elde edilen 1.200 akçe ile toplam 1.900 akçelik bir gelire sahiptir. Vakfın 1569 tarihinde ise elinde bir adet değirmen mevcuttur. Bir önceki defterde kayıtlarda gözüken 12.000 nakid akçenin yapılan teftişte vakıf da bulunmadığı belirtilmiştir.¹²⁹

¹²⁶ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203b.*

¹²⁷ Burada defterdeki kayıda geçen ve tarafımızca çevrilen kelime “ekl” kelimesidir. Kelime anlam itibariyle bir şey yemek, yenilme manalarını taşımaktadır.

¹²⁸ “*Defteri atikde mezkûrun vakfına kenduden sonra hatunu... defteri cedidce müteveli olub mezkureler dahi fevt olduklarından sonra heman hüsnî bahasinden Müteveli Bayramlıya yedi bin beşyüz akçe teslim olmuş bakisi zikr olan hatunları ekl(yemek) itmişler mezkur yedi bin beşyüz akçeden dahi hini teftişden beşbin ikiyüz akçe zahir olub bin iki yüz elli akçe dükkân sermayesinden ve üç bin beşyüz elli akçesi re's malden olub hakikatde zikr olan beş bin ikiyüz akçenin dört bin akçesi dahi hadice hatun vakfından hükm olunan akçe olub heman re's malden bin iki yüz akçe zahir olub bakisi sabıka müteveli olan Bayramlı zimmetinde zahir olub teftişi sabıklar? olmamağla hali üzerine kaldı*”. *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203b.*

¹²⁹ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 202b.*

2.1.1.17. Baba Muhyiddin Mescid-i Vakfı

Vakıf kurucusu olan Baba Muhyiddin Tırhala merkezinde kendi adıyla anılan bir mahalleye ismini vermiştir.¹³⁰ Baba Muhyiddin adıyla kurmuş olduğu vakıf bir mescid bina etmiştir. Vakfın elinde 288 akçelik geliriyle 6 dükkân ve 9.000 akçe nakidden elde edilen senelik 1.200 akçe ile birlikte toplam 1.488 akçelik bir akara sahiptir. Burada dikkati çeken bir unsur olarak nakid paradan vakfın elde etmiş olduğu gelirin oranının diğer vakıflara kıyasla ve Osmanlı devletinde ki genel uygulamaya göre fazla olmasıdır. Ortalama olarak on'a onbir, on'a onbir buçuk ve on'a oniki olarak elde edilen nakit gelir adı geçen vakıfta on'a onüç'lük (% 13,3) bir getiri oranına ulaşmıştır.¹³¹ İkinci Selim döneminde vakfın bu sayılanlar dışında Baba Muhyiddin'in zevcesinden nakid 500 akçe de vakıf için kayd edilmiştir. Vakıfnamesinde dükkânlardan ve nakid varlıktan elde edilen gelir ile mescidin imamına imamlık ve cüz' tilaveti için ikişer akçe verilmesi kayd edilmiştir. Yine zevcesinin vermiş olduğu paranın da mescidin yağına sarf edilmesi şart edilmiştir.¹³²

2.1.1.18. Sinan Bey Mescid-i Vakfı

1506 tarihli defterde “*Sinan bey veled-i Mehmed Bey*” olarak görülen Sinan Bey, Turahan Bey'in torunlarından.¹³³ Tırhala'da kendi adıyla anılan bir mahalleside olan Sinan Bey'in kurmuş olduğu vakfın 1530 tarihli icmal defterinde bir mescid bina ettiğini görülmektedir. Bu mescide akar olarak da bir adet değirmenden elde edilen senelik 2.000 akçe gelir kaydedilmiştir. Vakıf kurucusu olan Sinan Bey'in 1569 tarihinde vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte iki taşlı bir değirmenden elde edilen hububat vakfa ait mescide sarf edilmektedir.¹³⁴

2.1.1.19. Hacı Saruca (Bin Abdullah) Mescid-i Vakfı

Hacı Saruca 1454 tarihli defterde Ömer Bey'in hizmetkârı olarak anılmaktadır.¹³⁵ Hacı Saruca'nın kurmuş olduğu vakıf 1530 tarihli icmal defterinde bir

¹³⁰ BOA TT. d. 105, s. 374.

¹³¹ BOA. TT. d. 367, s. 248.

¹³² TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 202b.

¹³³ BOA. TT. d. 36, s. 130.

¹³⁴ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 202a.

¹³⁵ BOA. MAD.d 10, vr. 4b.

mescid bina etmiştir. Vakfın bu tarihte akarı, sahibi olduğu altı dükkândan elde edilen senelik 432 akçedir. Elde edilen bu gelir vakfa ait mescidin, Kuçomiri adlı karyedeki kervansarayın ve Yenişehir yolundaki bir kuyunun tamirine sarf edilmektedir.¹³⁶ Hacı Saruca'nın 1569 tarihinde vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Vakfın gelir durumu bu tarihte değişmemiştir.¹³⁷

2.1.1.20. Hacı Yusuf Mescid-î Vakfı

Hacı Yusuf Vakfı Tırhala şehrinde bir mescid vakf etmiştir. Vakıfla ilgili olarak 1521 tarihini temel alan 1530 tarihli icmal defterinde altı dükkândan elde edilen 540 akçe, bir değirmen, Mirçi adlı köyde 20 dönümlük bir mezra', aynı köyde vakfa ait iki dönüm bağıyla bir ev ve 3.200 akçe nakidin 320 akçelik getirisi ile birlikte senelik toplam 980 akçe gelire sahip olduğu görülmektedir.¹³⁸ Vakıf sahibi Hacı Yusuf'un 1569 tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır. Vakfın bu tarihte akar olarak gözüken gayr-i menkullerinden dükkân sayısı beş'e düşmüştür. Değirmen sayısı ikiye çıkmasına rağmen birisi harab vaziyette görülmektedir. Bunun yanında 4.200 akçelik nakid varlığın 3.200 akçesi murabbaha için, 1.000 akçesi ise sermaye olarak kayd edilmiştir. Murabbahadan % 10'a tekabül eden 320 akçe gelir olarak yazılmıştır. Elde edilen gelir vakfın bina ettiği mescide sarf olacağı belirtilmiştir.¹³⁹

2.1.1.21. Kara Doğan Mescid-î Vakfı

Vakıf kurucusu Kara Doğan ile ilgili ilk bilgilere 1506 tarihli mufassal defterde kendi adıyla kurulmuş olan ve içinde birde mescidin bulunduğu mahallede karşılaşılmaktadır. Karadoğan'ın vakıfla işgalide yine bu döneme rastlamaktadır. Her ne kadar mufassal defterin vakıflar kısmında gözükmese de Tırhala köylerinden Eflamol'da bulunan bir değirmenin "*Vakfı Mescid-î Karadoğan*" sahipliğinde görülmesi bu tarihte vakfın var olduğunu kanıtlamaktadır. Adıyla kurulu mahallesinde bulunan mescidde kendisi tarafından yaptırılmıştır. Aynı şekilde 1521 tarihli mufassal defterde de vakıflar kısmı eksik olması hasebiyle münferiden geçmektedir.¹⁴⁰ Mescidî

¹³⁶ BOA. TT. d. 367, s. 248.

¹³⁷ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 202a.

¹³⁸ BOA. TT. d. 367, s. 249.

¹³⁹ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203b.

¹⁴⁰ BOA. TT. d. 105, s. 535.

Kara Doğan vakfı, 1521 tarihini temel alan 1530 tarihli defterde üç dükkâna ve bir değirmene sahiptir ve senelik toplam 860 akçelik bir akarı bulunmaktadır.¹⁴¹ Vakıf, 1569 tarihinde senelik 240 akçe gelir elde ettiği dört dükkân, yine senelik geliri 60 akçe olan bir dönüm tarla ve bunun yanında birisi harab durumda, bir diğeri ise bağ ile değiştirilmiş olan üç değirmene bulunmaktadır. Bütün bu akarlar vakfın inşa ettiği mescidin giderlerine sarf edilecektir.¹⁴²

2.1.1.22. Hızır Bin Sinan Mescid-î Vakfı

Hızır bin Sinan vakfı 1506 tarihinde Tırhala merkezinde bir mescid inşa etmiş olup mescide akar olarak sekiz dükkân, bir değirmen ve bir bağdan elde edilen 1.080 akçe geliri bulunmaktadır. Bu gelire ek olarak 600 akçelik bir nakid varlığına rağmen mütevellî olan Mahmud bin Kadı Dursun döneminde bu nakid para nedeni bilinmeyen bir şekilde zayı olmuştur. Bu tarihte vakfın sahibi olduğu mescidle ilgili bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Buna göre bir kısım vatandaş mescidin vakfa ait olmadığını öne sürerek kadıya başvurmuşlardır. Bunun üzerine görüşü alınan udul'ül müslîminin çoğunluğu mescidin vakfa ait olduğuna şهادet etmişlerdir. Buna istinaden Tırhala kadısı olan Mevlana Pir Mehmed Çelebi, 1506 ramazanının 15'inde vakfı tescil etmiştir.¹⁴³ Vakfın 1569 tarihindeki durumunda belirgin bir değişim gözlenmemektedir.¹⁴⁴

2.1.1.23. İlyas Subaşı Mescid-î Vakfı

Nakid vakfı olarak 1521 tarihinde kurulan İlyas Subaşı vakfı, 8.000 akçelik nakidden elde ettiği 800 akçe murabaha geliriyle Tırhala'da inşa ettiği mescidinin ihtiyaçlarını karşılamayı şart etmiştir. Vakıf bir sonraki dönemde kayıtlarda görünmemektedir.¹⁴⁵

2.1.1.24. Mahmud Bey bin Karagöz Bey Mescid-î Vakfı

Mahmud Bey tarafında kurulan vakıf 15.000 akçelik nakid varlığından elde ettiği 1.500 akçe ve bir taşlı değirmenden senelik 250 akçe gelirleri inşa ettirmiş olduğu

¹⁴¹ BOA. TT. d. 367, s. 249.

¹⁴² TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203b.

¹⁴³ BOA. TT. d. 36, s. 1313.

¹⁴⁴ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 204b.

¹⁴⁵ BOA. TT. d. 367, s. 249.

mescidine sarf etmektedir. Vakıf, daha sonraki tarihlerde kayıtlarda yer almamaktadır.¹⁴⁶

2.1.1.25. Ali Çelebi Mektepleri Vakfı

Kadı Mevlana Piri'nin Matbah-ı Amire Kâtibi'nin oğlu olan Ali Çelebi, kurmuş olduğu nakid vakfı ile Tırhala merkezinde iki mektebhane yaptırmıştır. Vakıf, 1569 tarihli deftere göre 51.000 akçelik nakid varlığa sahip olmakta ve bu nakdin %10'undan elde edilen 5.100 akçe ile Akça Mescid Mahallesi'ndeki camide, vakfedenlerin ruhuna Kur'an okunması için görevlilere bir akçe, mütevellisine iki akçe verileceği ve mektebhanenin ihtiyaçlarının karşılanacağı kayd edilmiştir.¹⁴⁷

2.1.1.26. İskender Bey Mescid-i/Ferhad (bin) Hızır Vakfı

1506'da Tırhala'daki mahallelerden biri olan Mescid-i İskender Bey Mahallesi adından burada bir mescid bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu mescidin Ferhad (bin) Hızır vakfının akar sağladığı mescid olduğu anlaşılmaktadır. Fakat 1521'den sonra bu mahalledeki mescid ismi kaldırılmıştır.¹⁴⁸ Tırhala merkezinde nakid vakfı olarak kurulan Ferhad (bin) Hızır vakfı 1569'da 10.000 akçelik nakidden elde edilen 1.000 akçe'yi Tırhala'da İskender Bey Mescid-i imamının okuyacağı üç cüz kur'an için günlük birer akçe, mütevellisine ayda 20 akçe verilmesi şartıyla vakf edilmiştir.¹⁴⁹

Arşiv belgelerine ek olarak Evliya Çelebi'de İskender Bey'in hayratı olduğu "Alaca" isimli bir camiden bahsetmiştir. Adı geçen cami ile ilgili olarak erken dönem mufassal defterlerde bu isimde bir bilgi görülmemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla İskender Bey'in adıyla anılan mescid Çelebi döneminde farklı bir isim altında cami olarak adlandırılmıştır.

2.1.1.27. İskender Voyvoda Muallimhanesi Vakfı:

İlk olarak 1569 tarihinde şehirde Yeniçeri Ali ve Sinan Bey adlı birleşmiş iki mahallenin bir diğer ismi olarak "Cami-i İskender Voyvoda" kullanılmaktadır. Yeniçeri

¹⁴⁶ BOA. TT. d. 367, s. 248.

¹⁴⁷ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 205b.

¹⁴⁸ BOA. TT. d. 36, s. 129. BOA. TT. d. 105, s. 375.

¹⁴⁹ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203b.

Ali ile 1506'da timar tasarrufunda bulunan sipahi, İskender Voyvoda'yla ise bu adla ilk olarak 1569'da karşılaşılmaktadır.¹⁵⁰ Adı geçen İskender Voyvoda vakıf kurucusu olmakla birlikte Yeniçeri Ali adlı mescidin bir kısım giderlerini karşıladığı da görülmektedir. Muhtemelen Yeniçeri Ali mescidinin giderleri karşıladığı için mescid İskender Voyvoda'nın adıyla cami olarak anılmaktadır.¹⁵¹

İskender Voyvoda vakfı Tırhala'da kurulan nakid vakıflarındandır. Vakıf bir muallimhane inşa ettirmiştir. 1569 tarihli defterde belirtildiğine göre 30.000 akçelik nakid varlığının %10'undan elde edilen 3.000 akçenin Tırhala'da Yeniçeri Ali mescidinde ve vakfa ait muallimhanede görevli olanlara ve buraların ihtiyaçlarına harcanması şart edilmiştir.¹⁵²

2.1.1.28. Bayezid Bey Bin Sadık Vakfı:

Bayezid Bey Bin Sadık 1521 tarihli mufassal defterde çayır ve çiftlik tasarruf eden bir kişi olarak karşılaşılmıştır.¹⁵³ Buna mukabil 1569 tarihli defterde "*Cami'imerhum Bayezid Bey bin Sadık Vakfı*" adlı vakfın kurucusu olarak varlığını göstermiştir. Yine vakfın banisi Bayezid Bey'in bu tarihte vefat etmiş olduğu ve vakfın isminden bir cami inşa ettirmiş olduğu düşünülmektedir. Geliri yüksek olan vakfın 82 dükkân, bir değirmen ve 99.659 akçe nakidi bulunmaktadır.¹⁵⁴

Bir cami vakfı olarak teşekkül etmiş olan vakfın bu tarihte elde etmiş olduğu gelire Hz. Muhammed'in ve torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in ruhları için birer akçe vazife ile toplam da 20 cüz Kur'an okunması, Kur'an okuyacaklar içinde bir muallimhane bina edeceği de kaydedilmiştir. Bunun yanında talim ücreti için dört akçe, halife ücreti için bir akçe, tevliyet için beş akçe günlük olarak tayin edilmiştir. Yine her

¹⁵⁰ BOA. TT. d. 36, s. 935.

¹⁵¹ "...nefs-i Tırhala'da olan Yeniçeri Ali Mescid-înden imam olana yevmi iki akçe ciheti imamet virile ve vakf-ı mezbur nefs-iTırhala'dabina iddiği muallim hanenin muallimi mezbur mescidin imamına..."TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 205b.

¹⁵² TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 206b.

¹⁵³ BOA. TT. d. 105, s. 385.

¹⁵⁴ "...Evladı atikadan ola ve zikr olan akçenin üç bin altı yüz akçesin ribhinden yevmi bir akçe virilup vakfın validesi ruhiyçun bir cüz' tilavet oluna ve mezkûr akçenin on bin iki yüz akçesin ribhinden ve dokuz dükkân mahsulundan vakfın karındaşı hüseyin çelebi ruhiyçün her gün dört cüz' tilavet olunub..."TKGM. KKA. TT. d, 60, vr. 204b.Vakfın nakit akçeden elde ettiği gelir defterde belirtilmemiş olmasına rağmen vakfiyesinde vakfa ait nakit varlığının bir kısmından gelir elde edildiği belirtilmektedir. Bu yönüyle vakıf para vakfı veya nakit vakfı statüsü de kazanmıştır.

gün 10.000 salavat getirmeleri için beş kişiye birer akçe tahsis edilmiştir. Bunlara ilaveten çeşitli kişiler adına Kur'an cüz'ü okunması için belirli miktarlarda ücret ayrılmıştır. Vakfın bu harcamalarından arta kalan para olması halinde evkafın tamirine ve fakir fukaraya sarf edilmesi kaydedilmiştir.

Vakfın mütevellisi ebna-yı atikadan Divane Mehmed'dir. Ondan sonra ise oğlu Mustafa'nın müteveli olması şart edilmiş ve onu takiben de tevliyet nesline verilmiştir. Eğer neslin devam etmemesi gibi bir durum hâsıl olursa bu sefer evlad-ı atikadan kişiler vakfın mütevellisi olacağı da belirtilmiştir.¹⁵⁵ Dokuz sene sonra 1571 tarihli bir belgede Bayezid Bey soyunun devam etmediği, evlad-ı atikadan da kimsenin kalmadığı kaydedilmiştir. Durum kadı aracılığıyla İstanbul'a bildirmiş, ebna ve atikadan kimse kalmaması dolayısıyla vakfın tevliyeti başkasına verilmiştir.¹⁵⁶

2.1.1.29. Cafer Bin Mevlana Mahmud Vakfı

Cafer Bey, Tırhala kadısı olarak kaydedilen Mevlana Mahmud'un oğludur. Kurmuş olduğu vakıf nakid vakıflarındandır. Vakfın 15.000 akçelik nakid varlığından elde edilen 1.500 akçelik gelirle vakfedenlerin ruhuna Kuran-ı Kerim okunması, Tırhala'da Dabbağlar Mahallesi içinde bir ağaç köprü ve Fenar'da bulunan köprülerin tamirine harcanması şarta bağlanmıştır.¹⁵⁷

2.1.1.30. Hacı Ahmed bin Hacı Mustafa bin Sipahi Vakfı

Hacı Ahmet Bey'in 1569'da kurmuş olduğu 48.000 akçelik bir nakit varlığı olan vakıf bundan ona on bir oranıyla 4.800 akçelik bir kazanç sağlamaktadır. Elde edilen bu gelir öncelikle Hacı Bey mescidinde fecr vaktinde sekiz cüz Kur'an okunması için birer, imamlık ve mektephanede muallimlik işini yapana iki, muallimhaneye tayin olan nazıra nezaret için 200, tevliyet için 400, biri tahta diğerleri taş olan üç adet köprü tamirine 100 akçe tahsis edilmiş, arta kalan paradan mahallenin avarız ve tekâlif

¹⁵⁵ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203b.*

¹⁵⁶ *BOA. KK. d. 66, s. 55.*

¹⁵⁷ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 204b.*

borçlarının ödenmesi, eğer yine de para artarsa mescit ve mektep hanenin tamirine harcanması şart edilmiştir.¹⁵⁸

2.1.1.31. Müteveli Süleyman (Bin Abdullah) Vakfı

Müteveli Süleyman'la ilgili ilk bilgilere 1506 tarihli mufassal defterde karşılaşılmaktadır. Müteveli Süleyman vakfı, 1530 tarihli defterde sehven Müteveli Sinan diye yazılmıştır. Bu tarihte vakfın 37 dükkânı, 3.000 akçesi dükkân sermayesi 7.000 akçesi nakid olmak üzere 10.000 akçelik varlığı vardır. Vakfın bu tarihte senelik elde ettiği 4.477 akçelik gelire muallim için günlük yedi akçe, hilafet ücreti olarak günlük bir akçe, tevliyet ücreti olarak günlük iki akçe, köprülerin tamiri için günlük bir akçe yılda 893 akçe tayin etmiştir. Vakfın, 1569 tarihinde bir önceki döneme göre sahip olduğu dükkân sayısı 28'e düşmüştür. Dükkânlardan elde edilen gelir 2.640 akçe olmuş buna 700 akçelik mahsulat geliri eklenmesiyle toplam gelir 3.340 akçe çıkmıştır. Yine bu tarihte 10.000 akçelik nakid varlığının 7.400 akçelik nakidinden elde edilen 740 akçe ve dükkân sermayesi olarak 2.600 akçede gelir kalemi olarak görünmektedir.¹⁵⁹

2.1.1.32. Hacı Zekeriya Vakfı

Hacı Zekeriya'nın kurmuş olduğu vakıf Tırhala merkezinde kurulan nakid vakıflarındandır. Vakfın 10.000 akçelik nakid varlığının %10'undan elde edilen 1.000 akçenin 800 akçesiyle iki cüz Kur'an-ı Kerim okunması, kalan 200 akçesinin *Karadoğan Çeşmesi*'nin tamirine harcanması şart edilmiştir.¹⁶⁰

2.1.1.33. Hatice Hatun Binti Hacı Ali Vakfı

Mehmed Bin Lala Hamza'nın zevcesi olan Hatice Hatun Binti Hacı Ali'nin kurmuş olduğu vakıf Tırhala şehrindeki nakid vakıflarındandır. Vakıfla ilgili 1569 tarihli defterdeki kayıta ilginç bir durum vardır. Toplam nakid varlığı asl olarak 30.000 akçelik bir rakam yazılmıştır. Bu paranın 13.000 akçesi ise ekl yani bir şekilde harcanmıştır. Hatice Hatun bu arada vefat etmiş ve vakfın mütevellisine 21.700 akçe nakid teslim olunmuştur. Ayrıca Hatice Hatun'un terekesinin satılmasından elde edilen

¹⁵⁸ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 205a.*

¹⁵⁹ *BOA. TT. d. 36, s. 1264; BOA.TT. d. 367, s. 249; TKGM. KKA. TT. d. 60 vr. 202a.*

¹⁶⁰ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 204b.*

2.300 akçenin de eklenmesiyle toplam nakid varlığı 24.000 akçeye çıkmıştır. Bu meblağında 4.000 akçesi Mezid Oğlu vakfına borç verilmiştir. Kalan 20.000 akçenin murabahasından 2.000 akçelik bir gelir elde edilmiştir. Bütün bunlara karşın vakfın hesabıyla ilgili önemli bir sorun ortaya çıkmıştır. Buna göre eldeki nakid para ile birlikte borç verilen ve bir şekilde harcandığı düşünülen 13.000 akçenin toplamı asl olan 30.000 akçeden çok fazladır. Arada kalan 7.000 akçenin nerede olduğu ise yazılmamıştır. Bunun yanında nakid paradan elde edilen gelirle öncelikle *Mehmed Bin Lala Hamza Cami-înde* üç cüz' Kuran okunması için günlük bir akçe, vakfın mütevellisine günlük iki akçe, nazırına bir akçe verilmesi kaydedilmiştir.¹⁶¹

2.1.1.34. Diğer Vakıflar

İbrahim Ağa Vakfı

İbrahim Ağa Vakfı, 1569 tarihli defterde Akça Mescid mahallesinde bahçe ve bir ev vakf etmiştir. Vakfiyede akar olarak Eflamol adlı karyede bir değirmen kaydedilmiştir. Vakfiye kısmında evde sülehadan bir kişinin oturması ve değirmenden elde edilen gelirle yoldan gelip-geçenlerin karınlarını doyurmalarını, vakfın ruhuna dua edilmesi şart edilmiştir¹⁶²

Bulfeti Hatun Vakfı/Bolfeti Hatun Vakfı

Tırhala şehrinde kadınlar tarafından kurulan bir diğer vakıfda Bulfeti Hatun vakfı'dır. Vakıfla ilgili 1569 tarihli defterde 3.000 akçelik nakdin %10'u olan 300 akçe ile bir cüz Kur'an-ı Kerim okunması kaydedilmiştir.¹⁶³

Mustafa Bin Dükkandar Vakfı

Mustafa bin Dükkandar vakfı 1569 tarihli mufassal deftere göre şehirde kurulu olan nakid vakıflarındandır. Vakfın toplam 18.000 akçelik nakid varlığının %10'undan elde edilen 1.800 akçe ile Kuyumcu Hamza Mahallesi'ndeki mescidde iki cüz kuran

¹⁶¹ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203a.

¹⁶² TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203b.

¹⁶³ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203a.

okunması, kuran okuyanlara birer akçe, müteveliye bir akçe ve zindanda kalanlara da ekme verilmesi için günlük bir akçe verilmesi kayd edilmiştir. ¹⁶⁴

İshak Subaşı Vakfı

Mustafa Bey'in azadlılarından olan İshak Subaşı'nın 1569 tarihinde kurmuş olduğu vakıf nakid vakıflarındandır. Vakfın 4.000 akçelik nakid varlığının %10'undan elede edilen gelire Mustafa Bey Cami-î imamı olan Hamza Hoca'nın vakfın ruhuna Kur'an okuması için günlük bir akçe verilmesi kayd edilmiştir. ¹⁶⁵

Mehmed Bin Koçi Vakfı

Tırhala şehri Kethüdası Koçi adlı kişinin oğlu olan Mehmed'in kurmuş olduğu vakıf 1569 tarihli mufassal defterde, Gorgoyir köyünde iki taşlı bir değirmenden bir kile mahlût ve yedi kile hintyanında 10.000 akçe nakidden elde ettiği 1.000 akçeyi vakfetmiştir. Vakfın elde etmiş olduğu gelire Turahan Bey camisinde Kuran-ı Kerim okunması için görevli olanlara günlük birer akçe verilmesi ve yine müteveli olanada değirmen gelirinden ücret verilmesi kayd edilmiştir. ¹⁶⁶

Misli Binti Atmaca Vakfı

Atmaca adlı kişinin diğer kızı olan Misli Binti Atmaca, Tırhala merkezinde vakıf kuran kadınlardan olup, kurmuş olduğu vakıf nakid vakfı olarak 1569 tarihli defterde kaydaltına alınmıştır. Vakfın, 3.000 akçelik nakdinden edle edilen 300 akçenin 100 akçesi Dizdar mahallesinin avarızının ödenmesine, baki kalan 200 akçenin 180 akçesi iki günde bir cüz okunması için görevlilere ve 20 akçesinde müteveliye verilmesi şart edilmiştir. ¹⁶⁷

¹⁶⁴ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203a.*

¹⁶⁵ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203a.*

¹⁶⁶ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 205b.*

¹⁶⁷ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 205a.*

Ayşe Binti Atmaca Vakfı

Tırhala merkezinde kurulan kadın vakıflarından olan Ayşe Binti Atmaca 1569 tarihli mufassal defterde kiremid örtülü ahırın odasını ve bitişiğindeki bağını vakf etmiştir. Bağdan elde edilen mahsulün satılması ile Kuran okunması şart edilmiştir.¹⁶⁸

Hani Binti Ali Vakfı

Tırhala'da kadınlar tarafından kurulan vakıflarından biri olan Hani binti Ali vakfı, nakid vakfıdır. Vakfın 5.000 akçe nakid varlığından elde edilen 500 akçe gelire vakfedenler için Kur'an Kerim okunması, baki kalan 140 akçenin mütevelliyeye verilmesi şart edilmiştir.¹⁶⁹

Mehmed Bin Hamza Sipahi Vakfı

Sakalluca adıyla meşhur Mehmed Bin Hamza'nın kurmuş olduğu vakıf, 1569 tarihinde 4.000 akçelik nakdinden elde edilen 400 akçe gelire hergün bir cüz tilavetyapılması ve müteveli için de 40 akçesinin verilmesi şarta bağlanmıştır.¹⁷⁰

Hümayun Hatun Vakfı

Tırhala kazasında 1569 tarihindeki mufassal deftere göre kadınlar tarafından kurulan vakıflarından biride Tırhala kadısı Piri Mehmed'in kızı Hümayun Hatun vakfıdır. Vakıf, nakid vakfı olarak kurulmuş olup 10.000 akçelik nakidten elde edilen 1.000 akçe ile Mahmud Çelebi mescidinde, vakfedenlerin ruhuna Kur'an okunması için görevlilere birer akçe ve arta kalan paranın 280 akçesinide vakfın mütevellisine verilmesi şarta bağlanmıştır.¹⁷¹

¹⁶⁸ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 205a.*

¹⁶⁹ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 205a.*

¹⁷⁰ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 204b.*

¹⁷¹ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 204b.*

Mehmed Çelebi Vakfı

Mehmed Çelebi'de 1569 tarihli mufassal deftere göre nakit vakfı kuranlardandır. Vakfın 4.000 akçelik nakid varlığından elde edilen 400 akçe ile günde bir cüz'tilavetyapılması şart edilmiştir.¹⁷²

Mustafa Bin Ahmed Vakfı

Mustafa Bin Ahmed vakfı Tırhala'da kurulan nakid vakıflarındandır. 1569 tarihli mufassal defterde 8.000 akçelik nakid varlığından elde edilen 800 akçe gelir ile vakfedenlerin ruhuna kuran okunması ve okuyana günlük iki akçe verilmesi kayd edilmiştir.¹⁷³

Hacı Davud Bin Mehmed Vakfı

Akıncı beylerinden Evrenos Beyin Oğlu Barak Bey'in azadlığı Mehmed'in oğlu olan Hacı Davud'un 1569 tarihinde kurmuş olduğu vakıf nakid vakıflarındandır. Vakfın 8.000 akçelik nakdinin %10'undan elde edilen 800 akçeyi ehli iman ruhuna günlük kur'an okunması şartıyla vakfetmiştir.¹⁷⁴

Hacı Hüsrev (bin Abdullah) Vakfı

Tırhala merkezinde kurulan nakid vakıflarından olan Hacı Hüsrev vakfı 44.000 akçelik nakdinden 4.400 akçe kâr sağlamıştır. Elde edilen gelirle Kur'an'dan cüz okuyanlara günlük birer akçe olmak üzere 11 akçe, Hasan Bey Mescid-i imamına mütevellilik görevi için günlük bir akçe vebu mescidin mahallesinde oturan fakirlerin avarız borçlarının ödenmesi için yılda 50 akçe harcanması şart edilmiştir.¹⁷⁵

Benefşe Hatun binti Yakup Zevce-i Ayas Çaşnigir Vakfı

Ayas Çaşnigir'in hanımı Benefşe Hatun tarafından kurulan vakıf, Liküstüm nehrindeki bir taşlı değirmenden elde ettiği senelik 25 kile hintayı (buğday) bir cüz kur'an okunması için vakfetmiştir. Vakfiyede belirtildiğine göre elde edilen bu mahsule

¹⁷² *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 205b.*

¹⁷³ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 204b.*

¹⁷⁴ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 204b.*

¹⁷⁵ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203a.*

öncelikle hayatta olan Hatice Hatun, ondan sonra ise Ayas Çaşnigir mescidi imamı mutasarrıf olacaktır.¹⁷⁶

2.1.2. Vakıf Kaydına Rastlanmayan Eserler

Vakıf kaydı olmayıpda bir şekilde arşiv belgelerinde veya kroniklerde rastlanılan bu türden yapılar, Tırhala şehrinin mimari eser durumunu ortaya koymak açısından bu kısımda değerlendirilmiştir. Bu yapıların başında cami ve mescidler gelmektedir.

Mescidler;

Bunlardan ilki Hümayun Hatun'un vakfiyesinde geçen Mahmud Çelebi mescididir. Bu mescidle ilgili başka herhangi bir kayıt yoktur. Vakıflar kısmında bahsedildiğinden burada tekrarı lüzum görülmemiştir.¹⁷⁷ Bunun dışında vakıf kaydı olmayan ikinci mescid Mehmed bin Lala Hamza'nın vakfiyesinde akarlar anlatılırken değinilen *Hacı Ali Mescid-i*'dir. Bu mescidle ilgilide başka herhangi bir bilgi yoktur. Yalnız Hatice Hatun adlı vakıf kurucusu kadının baba adı Hacı Ali olması da bu adla şehirde bir mescid olduğunu düşündürmektedir.¹⁷⁸

Medrese, Mektep ve Zaviyeler;

Şehirde XVI. yüzyılda varolan fakat vakıf kaydı olmayan veya vakfiyelerde bahsedilmesine rağmen durumu meçhul olan medrese-mektep gibi yapılara da rastgelinilmiştir. Bunlardan ilkiyapılış tarihi ve banisi tespit edilemeyen *Bali Çavuş Medresesidir*.¹⁷⁹ Günlük 30 akçe yevmiyeli medresenin 1581'de müderrisi olan Süleyman'ın, medresesinde bulunmadığı belirtilmiş, yerine Hazargrad'dan Pir Mehmed günlük 25 akçe yevmiye ile görevlendirilmiştir. Medresenin günlük akçesi 1629'da 40 akçeye yükselmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁶ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 201b.*

¹⁷⁷ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 204b.*

¹⁷⁸ *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 203a.*

¹⁷⁹ 1629'da Bali Bey adıyla anılmaktadır. Alan, "Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumelide Kadılık Müessesesi", s. 339.

¹⁸⁰ *NOK. RKR. 5193/2, v. 37.* Alan, "Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumelide Kadılık Müessesesi", s. 339.

Tablo 15. Bali Çavuş Medresesi Müderrisleri¹⁸¹

Adı	Mazul Tarihi	Mazul Süresi	Atanma Tarihi	Önceki Yevmiyesi	Yevmiyesi
Hüsam Efendi	982/1574-1575	–	982/1574-1575	25	30
Süleyman	13.11.989/ 09.12.1581	–	-	–	30
Pir Mehmed	–	1.4	13.11.989/ 09.12.1581	20	25
Abdülgaflar Efendi	993/1585	–	–	–	25
Muhyiddin Efendi	08.04.996/ 07.03.1588	–	–	–	20
Musa Efendi	–	3	08.04.996/ 07.03.1588	–	20
İbrahim Efendi	–	–	22.02.997/ 10.01.1589	20	Terakki

Bunların yanında sonraki dönemlerde yapılan *Ali Çavuş ve Kurbanî Mehmed Efendi Medreseleri* de şehir içerisindeki diğer medreselerdir. Ali Çavuş medresesinin 1629 tarihindeki günlük yevmiyesi 40, 1637’de ise 50 akçe olmuştur.¹⁸²

Yukarıdakilerin haricinde şehir içerisinde, Bayezid Bey Bin Sadık’ın bir muallimhane bina edeceği vakfiyesine kaydedilmiştir.¹⁸³ Yine Hacı Ahmed bin Hacı Mustafa’nın vakfiyesinde de banisi belirsiz bir mektebin masraflarının karşılanacağı belirtilmiştir.¹⁸⁴

Bu yapıların yanında bazı zaviyelerinde vakıflarda varlığı meçhul veya kaydı yoktur. Bilindiği üzere zaviyeler, genelde bir şeyh ile dervişlerinin yaşadığı küçük kapsamlı tekkeler için kullanılmıştır.¹⁸⁵ Tekkeler, daha ziyade toplumun manevi ve ahlâkî açıdan eğitilmesine yönelik esaslar üzerinde yoğunlaşmıştır. Şeyh ve müritler veya padişah ve yöneticiler tarafından yaptırılan bu yapılar genellikle kurucu şeyhlerin istediği mekânlarda inşa edilmiştir. Bazen şeyhin kendi mütevazı imkânlarıyla kurulan tekke, mürit ve muhiplerin yardımlarıyla gelişir, vakıf imkânlarının artmasıyla hizmet alanları çoğalırdı.¹⁸⁶ Bazı tekkeler devletin iskân politikasına uygun yerlerde kurulmuş

¹⁸¹ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri 1*, s. 170.

¹⁸² Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV (4. 5. 6. Kitap)*, s. 305. Alan, “Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumelide Kadılık Müessesesi”, s. 339,714.

¹⁸³ *TKGM. KKA. TT.d, 60*, vr. 203b-204a.

¹⁸⁴ *TKGM. KKA. TT.d, 60*, vr. 205a.

¹⁸⁵ M. Baha Tanman, Sevgi Parlak, “Tekke” *DİA*, C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2011, s. 371.

¹⁸⁶ Mütevazı imkânlarla kurulan zaviyelere gelişebilmesi için birtakım vergilerden muaf tutulmuşlardı. 986/1578 tarihinde Tırhala Beyi Mustafa Bey İstanbul’a bir zaviye için adet-i ağnamdan muaf olması

ve devletçe desteklenmiştir. Böyle bir görevle tesis edilen tekkeler tasavvuf eğitiminin yanı sıra güvenlik ve ticaret gibi konularda da hizmet vermiştir.¹⁸⁷

Varlığı meçhul olan ilk zaviye, 1506'da Cevher Subaşı/Ağa vakfının, masrafları çıktıktan sonra elde nakit kalırsa bir zaviye yapılması şart edilmesi ile karşılaşmıştır. Zaviyenin sonraki dönemlerde vakıf tarafından bina edildiğine dair bir bilgi tespit edilememiştir. Aynı vakfın akarlarının anlatıldığı kısımda ise Tırhala içinde *Hacı Ali Zaviyesi* zikredilmektedir.¹⁸⁸

Yine aynı tarihte Eflamoli adlı köyde yer alan bir değirmenin içindeki bir taşın sahipliği ise *vakf-ı zaviye-i İbrahim Ağa* olarak kaydedilmiştir. İbrahim Ağa vakfının yaptırmış olduğu anlaşılan bu zaviye Tırhala'daki vakfında geçmemekle birlikte nerede olduğu da tespit edilememiştir.¹⁸⁹

Bununla birlikte 1569 tarihli mufassal defterde Mehmed Bin Lala Hamza'nın kurmuş olduğu vakfın gelirlerinin yazıldığı kısımda bir zaviye ile ilgili bilgi verilmektedir. Şehirde bulunan zaviyenin vakfa ait olup olmadığı ve ismi belli değildir.¹⁹⁰

Evliya Çelebi ise Tırhala da sekiz adet bir çeşit zaviye türü olan *derviş hankâhı*¹⁹¹ olduğunu belirtir. Bunlardan *Cafer Efendi Tekkesi* ve *Ali Çavuş Zaviyesi* eserinde zikredilmektedir.¹⁹²

adına bir mektup göndermiş, zaviyeden gelip-geçen ve konaklayanlar faydalandığından dolayı 100 adet koyunundan vergi alınmaması kararı alınmıştır. “*Tırhala beği Mustafâ mektub gönderüp taht-ı kazânda Âdil Obası nâm karyede mütemekkin olan dârende İsa Dede bin Mehmed nâm kimesne salâh ü takvâ üzere olup ahıbbâsıyla bir zâviye binâ idüip âyende vü revende ve bi'l-cümle gicede ve gündüzde geliip konanlara ta'âm virüp yüz aded koyunundan âdet-i aġnâm alınmamak bâbında hükm-i şerîfim recâ itmeġin mezîd-i inâyetimden yüz aded koyunundan âdet-i aġnâm alınmamak emr idüip buyurdum ki vardukda emrim üzere mezkûrun yüz aded koyundan âdet-i aġnâm aldirmayasın. Emr-i şerîfime mugâyir koyun hakçılardan ve beġlerbeġi ve sancakbeġi voyvodalarından ve gayriden asla bir kimesneyi dahl itdürmeyesin.*” Nacak, “34 Numaralı Mühimme Defteri (H. 986/M.1578)...”, s. 102.

¹⁸⁷ Mustafa Kara, “Tekke” *DİA*, C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2011, s. 368, 369.

¹⁸⁸ *BOA, TT. d. 36, s. 1312*. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV (4. 5. 6. Kitap)*, s. 305.

¹⁸⁹ *BOA, TT. d. 36, s. 1263*.

¹⁹⁰ “Zikr olan akarlar harab olub bozulub olaki girişesiyle zaviyeye bir matbah ve bir kilar ve iki bab tayinhane yapulub ve ahur dahi bozulub zaviye misafirçün bir ahur yapılmış yerleri dahi hali muattal yatur ber mucebi defteri atikde” *TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 200a*.

¹⁹¹ Daha ziyade seyyah dervişlerin barınağı gibi kullanılmaktadır. Hankahta üç günen fazla kalan dervişlerin de ibadet dışında belli görevleri vardır. Süleyman Uludağ, “Hankah”, *DİA*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997, s. 43.

Hamam, Köprü, Çeşme ve Muhtelif Yapılar;

Tırhala şehri içerisinde 1454-55 tarihli mufassal defterde geçtiği şekliyle Turahan Bey vakfının akar elde ettiği, banisi belli olmayan bir hamam bulunmaktadır. Bununla ilgili 1446 tarihli Turahan Bey'in vakfiyesinde Tırhala içinde bir hamam bulunduğu dair bilgi yoktur. Buradan hareketle bu hamamın inşasının aradaki dokuz yıl içerisinde yapıldığı tahmin edilmektedir. Vakfın hamamdan elde ettiği gelir 1454-55 tarihinde 6.000, 1506 tarihinde 5.000 ve son olarak da 1569'da 7.000 akçedir.¹⁹³ Çelebi'nin *Turahan Bey Hamamı* olarak adlandırdığı bu hamamın bulunduğu mevki tespit edilememiştir. Bir diğer hamam ise 1484 tarihli Ömer Bey'in vakfiyesinde de geçen banisi yine belirsiz olan *Yeni Hamam*dır.¹⁹⁴

Evliya Çelebi eserinde *Turahan Bey* ve *Ömer Bey Hamamı*'ndan "havası güzel gönül açan" ifadesiyle tasvir etmektedir. Çelebi eserini yazdığı dönemde Tırhala'da bu ikisi dâhil 13 hamam olduğunu belirtir. Bahsettiği bir diğer hamam ise çifte olduğunu belirttiği *Osman Şah*'tır. Bunların dışında 70 adet özel saray hamamı olduğundan bahseder. Bunlardan Abdülfettah Paşazade sarayı ve Durhan Beyzade Sarayı Hamamı eserinde zikredilir. Tırhala şehrinin ortasından geçen nehir üzerinde birçok köprü inşa edilmiştir. Arşiv kayıtları dışında Evliya Çelebi'de eserinde beş adet köprü olduğunu zikreder. Bunlardan *Lala Paşa Köprüsü* 15 adet küçük gözlü, alçak ve sanatlı bir yapı ve Sekiz Göz adıyla meşhur *Osman Şah Köprüsü* de eserinde belirtilmektedir.¹⁹⁵

Köprüler sadece şehir de değil ihtiyaç olan her yerde inşa edilmektedir. İnşa edilen köprüler genellikle taş yapılmakla birlikte, ahşap olanlarına da

¹⁹² Çelebi'nin anlatımıyla değerli bir âlim olan Şeyh Cafer Efendi birçok şehirler dolaşmış ve son olarak Veysel Karani hazretlerini rüyasında görüp onun da teşvikiyle Tırhalaya gelmiş ve burada bir zaviye yaptırmıştır. 1026/1617 tarihinde vefatıyla yaptırmış olduğu bu zaviyenin arazisinde türbe içine defnedilmiştir. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap. C. 1, s. 203-205*. Ekrem Hakkı Ayverdi eserinde Evliya Çelebiyi kaynak göstererek Şeyh Aziz Mehmed Zaviyesi ve Paropar (?) Pare Pare Zaviyesi adlı iki zaviyeyi daha zikreder. Fakat adı geçenler Çelebi'de zaviye olarak değil ziyaret (bir nevi mezar, türbe) olarak geçmektedir. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV (4. 5. 6. Kitap)*, s. 305.

¹⁹³ BOA MAD. d. 10, vr. 62a.

¹⁹⁴ VGMA. VD. 743/29, s. 133-136.

¹⁹⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap. C. 1, s. 203*.

rastlanılmaktadır. Hacı Ahmed tarafından Zabtçe köyünde iki tarafı taştan yapılmış tahta köprü inşa edilmiştir.¹⁹⁶

Arşiv belgelerinde çeşmelerle ilgili nadiren bilgiler bulunmaktadır. İsimleri geçen Cevher Ağa Çeşmesi¹⁹⁷ şehrin dışında ve Karadoğan çeşmesi¹⁹⁸ ise şehrin içerisinde yer almaktadır. Tırhala'nın çeşmeler bakımından da zengin bir kültüre sahip olduğu Evliya Çelebi'nin eserinde konu edinilmiştir. Çelebi, şehirde çeşmelerin çokluğunu vurgulamak açısından 1001 adet hayat pınarı gibi çeşme var olduğunun anlattıktan sonra Sekiz Göz Köprüsü/Osman Şah Köprüsü'nün yanı başında olan *Derviş Bey Çeşmesinden* bahseder. Şehri ikiye bölen Liködem nehri halkın, bitki ve hayvanların su ihtiyacının karşılanmasında önemli bir işlev görmektedir. Nehrin sularının toplandığı Şeker Pınarı denilen yer bu ihtiyacın karşılanmasında Evliya Çelebi'yi oldukça etkilemiştir. Çelebi 200 adet olarak verdiği, şehrin içerisinde geçen nehrin kenarlarında yapılmış olan su dolapları ise Tırhala'nın sulanmasına katkı sağlamaktadır.¹⁹⁹

Şehrin, içerisindeki nehir, akarsular ve birçok çeşmesiyle su varlığı açısından zengin bir durumda olduğu görülmektedir.

Şehrin belki de en önemli alanlarından olan kaldırımlarla ilgili arşiv kaynaklarında çeşitli bilgiler verilmiştir. Genellikle bu bilgiler kaldırımların yapımı ve tamiri ile ilgili vakıfların yapması gereken işler arasında gösterilmektedir. Bununla ilgili olarak 1506 tarihli deftere göre şehirdeki üç vakıf, kaldırımların tamiri ile ilgilenmektedir. Yüzyılın ikinci yarısında ise bu sayı dörde çıkmıştır.²⁰⁰

¹⁹⁶ TKGMA. KKA. TT. d. 60, vr. 205a.

¹⁹⁷ BOA, TT. d. 36, s. 1312.

¹⁹⁸ TKGMA. KKA. TT. d. 60, vr. 204b.

¹⁹⁹ "Halka bu çeşmeyi yaptık da görüp Şami ,

Der-akab dedi tarihini ma abıhayat-ı sani. Sene 1024.

"Nice yüz akarsu çeşmeleri, kaynakların üzerlerine nice yüz hayır sahipleri kubbeler yapıp bazısına hoş havuzlar inşa edip bütün insanlar ve tüm hayvanlar susuzluklarını giderirler. Nice yüz hayat pınarı gibi hesapsız kaynakların hepsi şehir içinde akan (---) nehrine karışıp kible tarafına akarak Kiremitlik adlı 203 mahalde bütün sular bir yerden Kösdem Nehri'ne karışır. Bu yerde bir abıhayat zühal suyu vardır ki ismine Şeker Pınarı der-ler. Bütün Tırhala şehrinin tabiat sahibi olanları at sakalarıyla su getiririp Şeker Pınarı'ndan içerler. Gerçekten de Şeker Pınarı dedikleri kadar vardır"Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 8. Kitap. C. 1, s.203, 204.

²⁰⁰ BOA. TT. d. 36, s. 1291,1312, 1314; TKGMA. KKA. TT. d. 60, vr. 199b, 200b, 201a.

Evliya Çelebi’de, Tırhala’nın 105 adet tertemiz taş döşeli beyaz kaldırımlı bir şehir olduğunu ifade etmektedir. Bunların yanı sıra halkın gezmesi için çeşitli mesire yerleri mevcuttur. Bununla ilgili olarak da yine Çelebi içinde Osman Şah mesiresinin de yer aldığı 23 adet mesiregâh olduğunu bildirir. Buradan da Tırhala’nın halkın gezinti yapması ve rahatlaması için oldukça uygun bir araziye sahip olduğu anlaşılmaktadır.²⁰¹

Şehrin manevi havasına çok önemli katkılar yapmış ve halk tarafından da sevilen kişiler için yapılmış olan bir nevi türbe/mezar karışımı ziyaretgâhlar Tırhala’daki mimari varlıklardandır. Fakat günümüze kadar bu eserlerden hiçbiri ayakta kalamamıştır. Sadece Osman Şah Bey’in türbesi var isede yeterli bakım görmediğinden oldukça yıpranmıştır. Evliya Çelebi şehirde *Durkut Baba, Gazi Durhan Bey, Şeyh Hüseyin, Şeyh Hazret-i Cafer, Şeyh Aziz Mehmed Efendi, Pareparezade Ahmed, Kınalı, Şeyh Sinan* Efendiler gibi kişilerin ziyaretgâhi olduğunu zikreder.²⁰²

2.1.3. Vakıfların Değerlendirilmesi

Anlaşıldığı kadarıyla Tırhala şehrinin fizikî gelişimine en önemli katkıyı yapan Ömer Bey’in vakfidır. Ondan sonra ise babası Turahan Bey ve Cevher Subaşı’nın kurmuş olduğu vakıflar gelmektedir. Şehirdeki mescit varlığı camilere oranla oldukça fazladır. Bazı mescitler ise zamanla camiye dönüşmüştür. Şehirde bir medrese ve altı muallimhane bulunması vakıflar tarafından eğitime verilen desteğin önemli bir işaretidir. Bütün bu verilerden hareketle Müslüman halkın bulunduğu mahaller ve buradaki yerleşik nüfus temel alındığında vakıfların şehre katmış olduğu değer keskin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İnşa edilen bu yapılarla şehir bir Türk-İslam şehri kimliği kazanmıştır.

XVI. yüzyılda, Tırhala’nın doğusunda yer alan Yenişehir kazasında dört cami, beş mescit, iki medrese, bir zaviye, bir bedesten, 1528’de Karaferye’de bir cami, yedi mescid, üçer zaviye, bir bedesten; 1502’de Selanik’te dört cami, 33 mescid; XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Serez’de ikişer cami ve medrese, beş hamam, yedi zaviye yer

²⁰¹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 8. Kitap. C. 1, s.204.

²⁰² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 8. Kitap,. C. 1, s.204- 206.

almakta olup Tırhala'nın etrafındaki şehirlerle de kıyaslandığında vakıf eserler açısından iyi bir durumda olduğu anlaşılmaktadır.²⁰³

Fetihle birlikte İslam kimliği kazanmaya başlayan Tırhala şehrine bu anlamda en büyük katkının vakıflar yoluyla yapıldığı açıkça görülmektedir. Akıncı beyi olan Turahan Bey'in kurmuş olduğu ilk vakıfla başlayan bu süreç XVI. Yüzyılın sonlarına doğru zirveye çıkmıştır. Turahan Bey'in oğlu olan ve Tırhala için çok önemli bir yere sahip olan Ömer Bey, hem sancakta hem de sancak dışında, kurmuş olduğu vakıfla bölgenin gelişiminde dikkate şayan bir rol üstlenmiştir. Bu iki kişi haricinde yine bu aileye mensup olan kişilerde zamanla Tırhala'da vakıflar tesis ederek şehrin inkişafına katkıda bulunmuşlardır. Bu yönüyle sadece Turahan Bey sülalesi değil aynı zamanda şehirdeki diğer zengin ve itibarlı kişilerde vakıf tesisiyle şehrin bir İslam şehri hüviyeti kazanmasına destek olmuştur.²⁰⁴

Tablo 16. XV.-XVI. Yüzyıllarda Sahiplik Yönünden Tırhala Vakıfları

Vakıf Kurucuları	1446-1506	%	1506	%	1521-1530	%	1569	%
Turahan Bey Sülalesi	2	100	3	33	8	40	10	22
Diğer	–	–	6	67	12	60	35	78
Toplam	2	100	9	100	20	100	45	100

Tabloda da görüldüğü üzere şehirde hızlı bir vakıflaşmaya gidilmiştir. Eldeki veriler ışığında XV. yüzyıl öncesi iki adet olan vakıf sayısı 1506 tarihinde %350 artarak dokuzaya çıkmış, bir sonraki tarih olan 927-937/1521-1530'u kapsayan dönemde vakıf adedi % 122'lik bir artış oranı yakalayarak 20'ye ulaşmıştır. Bu artış yüzyılın sonlarına doğru ise %125'lik bir oranla 45'e varmıştır.

Tırhala şehrinde, toplam vakıf âdeti içinde XV. yüzyıl öncesi sadece Turahan Bey ve onun efradı tarafından kurulan vakıflar varken, XVI. yüzyıl ile birlikte bu durum

²⁰³ Evangelia Balta, "Serez", *DİA*, C. XXXVI, Ankara 2009, s. 557; Kiel, "Selanik", *DİA*, C. XXXVI Ankara 2009, s. 354; Machiel Kiel - Eleni Gara, "Karaferye", *DİA*, C. XXIV, Ankara 2001, s. 392.

²⁰⁴ Her ne kadar Tırhala şehrinde kurulmama da, buradaki çeşitli ihtiyaçlar için akar sağlayan vakıflarda vardır. Tırhala'da, Sultan Bayezid Han vakfı Turahan Beyin oğlu Ömer Beyin yaptırdığı zaviye ve içindeki müritleri için gelir sağlamaktadır. Dönemin padişahı II. Bayezid'in vakfedilenlerle ilgili hükümlerinde Tırhala sancakbeyi Ömer Bey, Platimana derbendinde bir zaviye yapmış olup burada ikamet eden dervişler ve maiyetleri için vakıf talep etmiştir. Bunun yanında Türkopula adlı köyden elde edilen gelirinde vakfa yazılması söylenmiş, alınan âdeti ağnam bedeli 500 akçeye varırsa vakfa kalacak, eğer fazla olursa fazlası beyin olacaktır. Vakıf için Kasropulot ve Platimana derbendinden elde edilen gelir 3.002 akçe olarak gerçekleşmiştir. *BOA. TT. d. 36*, s. 1289-1290.

önemli oranda değişmiştir. Buna göre 1506 tarihli mufassal defterde Turahan Bey ve efradı tarafından kurulan vakıfların oranı %33'e düşmüş, şehrin diğer kesiminin vakıf sahipliği ise %67 olmuştur. 1530 tarihine doğru bu oran artmışsada 1569'da Turahan Bey sülalesinin vakıf kuruculuğu açısından diğer kuruculara nazaran ağırlığı azalmıştır. Bunun sebebi ise şehirdeki refah seviyesi yüksek kişilerin çoğalması ve yoğun bir şekilde vakıf kurmalarıdır.

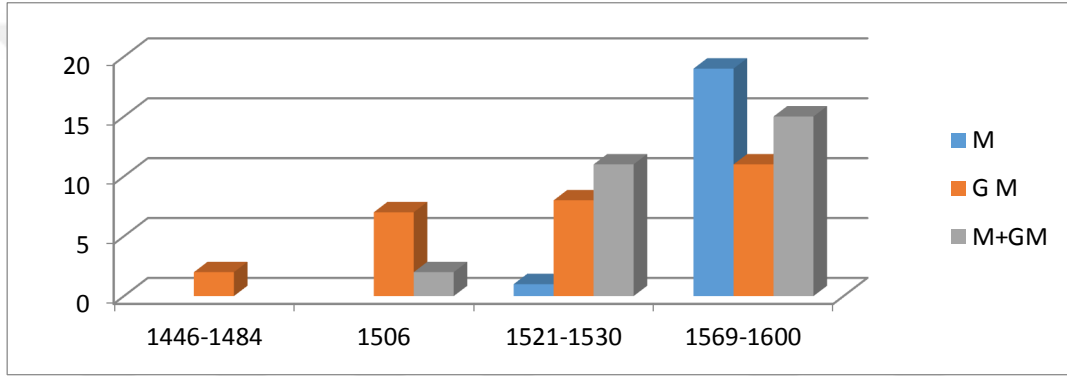
Fetihten XVI. yüzyılın sonlarına doğru Tırhala şehrinde vakıflar zamanla menkul-gayr-i menkul oluşlarına göre bir değişim süreci geçirmiştir. İlk dönemlerde sadece gayr-i menkul değerler üzerinden akar oluşturan ve bu akarlarla hayatiyetlerini devam ettiren vakıf kurumu özellikle XVI. yüzyıl ile birlikte yaygınlaşma eğilimi gösteren nakid varlıktan gelir elde etmeye yönelmiştir. Genel olarak bakıldığında bütün Osmanlı coğrafyasında da görülen bu durum Tırhala örneğinde yaygındır.²⁰⁵

Tırhala'da kurulan ilk vakıflar gayr-i menkul temelli olarak akar oluşturmaktadır. XVI. yüzyılla birlikte vakıfların elde ettiği gelir cinsinden gayr-i menkul değer haricinde menkul değerlerinde akar olarak kullanıldığı görülmektedir. Buna göre 1506 tarihinde dokuz vakfın yedisi sadece gayr-i menkul vakıf, kalan ikisi ise hem gayr-i menkul hem de menkul vakıf olarak varlığını sürdürmektedir. Bir sonraki dönem olan 1521-1530 tarihinde ise sadece gayr-i menkul vakıf sayısı sekize çıkmış olmakla birlikte vakıflar içindeki oranı % 40'a (bir önceki dönem %78) düşmüştür. Bu tarihte nakitten akar oluşturma vakıfların içerisine iyice yerleşmeye başlamıştır. Gayr-i menkulden akar oluşturan vakıfların zamanla nakitten de akar elde etmesiyle bu tarihte her ikisinin birlikteliğiyle yürüyen vakıf âdeti 11'e çıkmış, vakıflar içindeki oranı ise % 55 (bir önceki dönem % 22) olmuştur. Sadece nakitten akar elde eden vakıf âdeti ise birdir. Böylelikle akar oluşturmak için sadece gayr-i menkul değer değil aynı zamanda nakitten akar oluşturan menkul türündeki değer vakıf sistemi içerisinde tercih edilir bir kaynak olduğu gözlenmektedir.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru artık menkul değer vakıflar için vazgeçilmez bir kaynak olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre bir önceki dönemde neredeyse yok

²⁰⁵ Yoğunluklu olarak XVI. yüzyılda kurulan para vakıflarına XV. yüzyılın ilk yarısında da karşılaşılmaktadır. Bu minvalde tespit edilen ilk para vakfı 826/1422 tarihinde kurulmuştur. Özcan, *Kanuni Dönemi (M. 1520-1566/ H. 926-974) Üsküdar Para Vakıfları*, s. 14.

denecek kadar az olan sadece nakid akar oluşturan vakıf âdeti 19'a çıkmış, tüm vakıflara oranı ise % 49 gibi önemli bir rakama ulaşmıştır. Bunun yanında hem menkul hem de gayr-i menkul akar oluşturan vakıf âdeti 15, oranı ise % 33 olmuştur. Sadece gayr-i menkul akar oluşturan vakıf âdeti 11'e, oranı ise % 24'e çıkmıştır. Bu hızlı değişime neden olabilecek ana etmenin ne olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, nakit vakıflara karşıtlığıyla tanınan ve nakit vakıflarını yasaklayan Rumeli kazaskeri Çivizade'nin 1547 tarihinde vefatı ve yine bu tarihte Şeyhulislam olan Ebussuud'un nakit vakıflarına cevaz vermesi bu türden vakıfların hızlı artışının nedenlerindedir.²⁰⁶

Şekil 1. Tırhala Kazası Vakıflarının Menkul-Gayri Menkul Durumu

Osmanlı Devleti'nde tanzimat öncesinde kurulan vakıfların % 90'nını, ehl-i seyf denilen askeri/yönetici sınıfa aittir.²⁰⁷ Vakıf sisteminde, yönetici sınıfın bu kadar yüksek oranla vakıf kurucusu olarak yer alması bu dönemdeki gelir-servet dağılımını reaya lehine bir nebze olsa da dengelemeye hizmet ettiğinin bir göstergesi olabilir. Bununla birlikte üst tabakada yer alan geliri yüksek kişilerin vakıf kurarak dönemin sosyal sorunlarını hafifletici bir hizmet de yaptıkları söylenebilir. Bu bilgilerden hareketle Tırhala'da da vakıf kuranların çoğunluğunu ehl-i seyf denilen yönetici ve geliri yüksek sınıf oluşturmuştur. Özellikle Turahan Bey ve sülalesi, şehirdeki çeşitli görevliler (subaşı, dizdar vs.) vakıf kurucusu olarak buna örnek oluşturmaktadır.

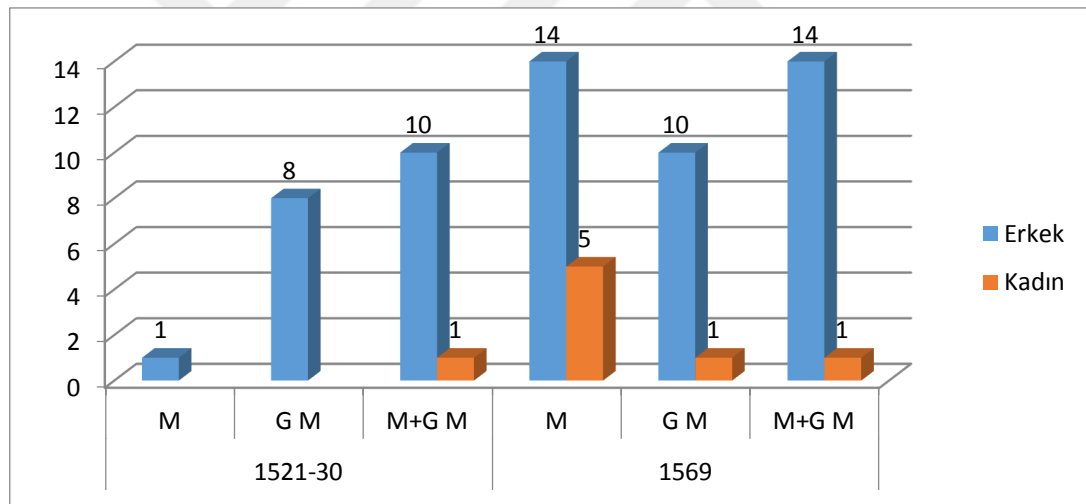
Yine Tırhala şehrinde de tesadüf edildiği şekliyle vakıf kurucusu olarak sadece erkekler değil aynı zamanda kadınlarında zamanla etkin olduklarını görülmektedir.

²⁰⁶ Özcan, *Kanuni Dönemi (M. 1520-1566/ H. 926-974) Üsküdar Para Vakıfları*, s. 31-32.

²⁰⁷ Nazif Öztürk, "Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, C. V, s. 39-41.

Osmanlı toplumunda kadınların yönetici olabildiği hizmet alanlarından birisi de vakıflar olarak bilinmektedir.²⁰⁸ Vakıf kurucusu olan kadınların sayısı ve adeti bölgeden bölgeye, şehirden şehire değişiklik arz etmektedir. Bazı yerlerde vakıf kuran kadınların oranı düşük (Halep %6,5), bazı yerlerde ise (İstanbul, Edirne % 20) daha yüksek olabilmektedir.

Tırhala’da ilk kadın vakfına XVI. yüzyılın ilk yarısında karşılaşılmaktadır. Bu dönemde tüm vakıflar içerisinde vakıf kurucusu olarak gözüken bir kadın vakfı bulunmaktadır. XVI yüzyılın ikinci yarısından sonra kadınların vakıf kurucusu olarak daha da etkin bir konuma yükseldikleri müşahade edilmektedir. Bu dönemde toplam 45 vakfın yedisinin kurucusu kadınlardır. Kadınların kurmuş olduğu bu vakıfların tüm vakıflara oranı ise %16’dır.

Şekil 2. XV.-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Kazası Vakıf Kurucularının Kıyası

Şekilde verildiği üzere 1569’da kadınların kurmuş olduğu vakıfların genellikle menkul değer taşıyan vakıf olduğu görülmektedir. Toplam yedi vakfın beşi menkul akar sağlayan nakit vakfı olarak gözükmekte, biri sadece gayr-i menkul, kalan biri ise hem menkul hem gayr-i menkuldür. Böylelikle Tırhala şehrinde de kadınların Osmanlı Devleti’nin diğer yerlerinde olduğu gibi etkin bir şekilde sosyal hayata katkılarının azımsanamayacak bir durumda olduğu söylenebilir.

²⁰⁸ Hasan Yüksel, “Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI-XVII. Yüzyıllar)”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, C. V, s. 51.

2.2. MANASTIRLAR

Manastır, inzivaya çekilmiş bir hayat tarzını benimseyenlerin yaşadığı mekânlar olarak bilinmektedir. Genel olarak Mısır, Filistin, Suriye, Anadolu ve Yunanistan'da görülen bu mekânlar bulunduğu coğrafyanın özelliklerini taşımaktadır. Burada yaşayan nüfus bir iki kişiden 400'e kadar çıkabilmektedir.²⁰⁹

Tırhala kazasındaki en büyük manastırlar Kalabakkaya yerleşim birimi içinde Meteora denilen yüksek kayalıklardan oluşan bölgede yer almaktadır. Üzerinde Manastırların bulunduğu bu kayalıklar yerden yaklaşık olarak 400-500 metre yüksekliğindedir. Manastırların tarihi XI. yüzyıla kadar gitmekte olup, XVI. ve XVII. yüzyıllarda 24 âdete kadar yükselmiş, günümüz de ise bu sayı 6'ya kadar düşmüştür.²¹⁰

Bu manastırlarla ilgili en geniş bilgi Evliya Çelebi tarafından verilmektedir. Çelebi gezisinin Tırhala ayağında 600 haneli Kalabakkaya'ya da uğramış, manastırların, Gazi Turhan Bey tarafından, üç senelik bir muhasara sonrası, içerisinde bulunan 3.000 papazın açlık çekmesini fırsat bilip, gönderilen zahire ve sandıklar içerisine adamlarını yerleştirerek hile ile fethedildiğini ifade etmektedir. Çelebi, Kalabakkaya'da bir gece kaldıktan sonra sabah meşhur manastırları görmek için 10 kişi ile birlikte yola koyulmuştur. Manastırların bulunduğu kayanın altına gelindiğinde yukardaki rahipler makaralar ile ipten örülmüş sepetlerle aşağıya inmişler ve Çelebi'yi de alıp sepetle yukarıya çıkmışlardır. Çelebi manastırlarda 300 kadar rahip, patrik ve keşiş olduğunu da belirtir.²¹¹

²⁰⁹ Salime Leyla Gürkan , “Manastır”, *DİA*, C. XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, s. 558, 559; Levent Öztürk, “Manastır (İslam Tarihi)”*DİA*, C. XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, s.561.

²¹⁰ Ioannis Poullos, *The Past in The Present A Living Heritage Approach – Meteora, Greece*, Ubiquity Press, London 2014, s. 34; Sister Daniilia, Elpida Minopoulou, Konstantinos S. Andrikopoulos, Andreas Tsakalof, Kyriaki Bairachtari, “From Byzantine To Post-Byzantine Art: The Painting Technique Of St. Stephen's Wall Paintings At Meteora, Greece”, *Journal Of Archaeological Science*, Eylül 2008, 35, 2474, ²¹¹ “...Hele hamd olsun 5 Süleymaniye minaresi boyu kadar göklere baş çekmiş kayanın tepesine selametle çıkıp etrafı seyrettik. Kalabak Manastırı Leka oğlu Kalabak Kral'ın yapısidir. Gayet eski manastırdır. Bütün papazlar bizi karşılamaya çıkıp manastırlarını seyrettirdiler. Acayip sanatlı, eski yapı bir ibretlik manastırdır. Binası sanki büyük bir kale olup gayet mükelleftir. Bütün avizeleri, askıları ve tüm kandilleri yıldızlı ve cevahlirdir. Bunda olan "Vedd'i, Siiva'ı, Yağus 'ı..." [Kur'an, Nuh, 23] gibi putları Alman diyarında, Amsterdam'da, Loncat şehrinde ve Daniska şehrinde görmedim. Burada 300 kadar palas kuşanan rahip, patrik ve kissis var, her biri perhiz ile nice çeşit bilgilere ulaşmışlardır. Burada 40 yıl başpapaz olan kefereler kanuna göre Cebel-i Tür papazı olur. Sonra Rimpapa olur yahut İstanbul'da patrik papaz olup bütün dünya keferesine hükmü geçerli olur. Sözüün kısası bu kayanın ve bu kilisenin özellikleri dillerle anlatılıp kalemlerle yazılmaz. Bu dünyada bu yüksek dağ da birtemaşağadır,

Bir manastır sitesi olan bu kayalıklarda manastırların isimleri ise özellikle 1569 tarihli defterde çokça geçmektedir. Defterde yapılan tetkik neticesinde tespit edilen manastırların sayısı bu tarih için 14'dür.²¹² Yine daha öncede bahsedildiği üzere günümüzde kullanımda olan manastır sayısı altı adettir. Bunlar, *Great Meteoron*, *Varlaam*, *Roussanou*, *Holy Trinity*, *St. Stephen*, ve *St. Nikolaos Anapafsas*'dır. Bunun yanında *Doupiani*, *St. Antonios* ve *St. Nikolaos Badovas* manastırları da kullanılmaya devam etmektedir.

Manastır-ı Keşişan-ı Motori/Manastır-ı Megavri(Great Meteoron);

Manastır, Meteora kayalıkları üzerinde inşa edilen manastırlar arasında en büyük olanıdır. Deniz seviyesinden 588 metre yükseklikte yer alan bu yapı 1360 yılında bu kayalara yerleşen Aziz Athanasios tarafından bina edilmiştir. Athanasios'un ölümünden sonrası 1388 yılında rahip Ioasaf, manastırını büyüterek bugünkü durumuna getirmiştir.²¹³

Tırhala ile ilgili ilk iki mufassal defterlerde Kalabakkaya bölgesinde Meteora kayalıkları üzerinde yer alan manastırlar tek manastır olarak "*Azadegan-ı Keşişan-ı Kalabakkaya*" ve "*Manastır-ı Keşişan-ı Motori*" olarak kaydedilmiş, 1521²¹⁴ tarihli mufassal defterde ise tespit edilememiştir. 1569 tarihli mufassal defterde ise genelde kaza dâhilinde özelde ise Kalabakkaya/Meteora kayalıklarındaki bütün manastırlar ayrı ayrı olarak kaydedilmiştir. En tafsilatlı kayıt ise "*Manastır-ı Megavri*" adıyla verilmiş olan manastırdır. Defterde bazı yerlerde "*Der tasarrufu rahiban-ı manastır-ı Kalabakkaya Megavri manastır-ı ile marufdur*" şeklinde bir kayıt geçmektedir. Bu kayıttan anlaşıldığı itibariyle Kalabakkaya manastır-ı ile Megavri manastır-ı birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bu manastırla daha önceki mufassal defterlerde yukarıda adları zikredilen manastırlar hem tasarrufunda olan yerler, hem muaflik durumları ve hem de

ama çıkıp inmesi gayet tehlikelidir..." Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 8. Kitap, C. 1, s.208-209.

²¹² Manastır-ı; Bonile, *BOA TT. d. 105* s. 81, *Ayo Nikola Epana?*, *Ayaperitre?*, *Ayanohor*, *Baba Esmad?*, *Megavri*, *Dişano?*, *Sotira*, *Ayo Dimitri*, *Varlamo*, *Damridine?*, *Papa Yandomoranora?*, *Modi?*, *Ayo YorgiTKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 7a, 9b, 11b., 13b,15b, , 27b, 28b,32b, 94b - 95a, 107a.

²¹³ Bilal Avican, *Meteora Manastırları*, Bizans Mimarisi Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005. s. 9-11.

²¹⁴ Adı geçen defterin bir kısım sayfasında sayfaların birbirine geçmesinden dolayı okunma sorunu vardır. Aynı zamanda hem eksik sayfalar bulunmakta hem de yanlış ciltlemeler yapılmıştır.

adlarının yazım şekilleri bakımından çok fazla benzerlik taşıdıklarından aynı manastır olarak değerlendirilmiştir.²¹⁵

Tırhala'nın ilk tahriri olan 1454-55 tarihinde manastırlarda 44 nefer yani keşiş yaşamaktadır. Bu keşişlerin Sultan Bayezid zamanından beri muafıkları vardır. *Zavlindi*, *Varanici*, *İstagos* köylerinde 4 çiftlik zemin, yine *Zavlindi*'de 40 ırgatlı bir bağ, *İstagosta* 450 akçe maktu' bağlık ve bir değirmen bunların gelirini oluşturmaktadır. Kendi tahıllarını öğüttükleri de belirtilen defterde toplam 2.500 akçe hâsılları oluşmuştur.²¹⁶

1506 tarihinde nefer sayısı ise oldukça azalarak 11'e düşmüştür. Muaflık durumu aynen devam etmekte olup, 1.192 akçelik hâsıl oluşturmuşlardır.²¹⁷ 1521 tarihinde sadece köylerdeki hâsıl kısımlarında geçen Kalabakkaya keşişleri,²¹⁸ 1530 tarihinde yine 11 neferden oluşmaktadır. Bu tarihte 6 bab'lı bir değirmenleri vardır ve toplam hâsılları ise 1.210 akçeye düşmüştür.²¹⁹ 1569'da manastırda kaç nefer bulunduğu ile alakalı bilgi verilmemiş olup, yine muaflık durumları belirtilmiştir. Bağçe ve zemin-i bostan 14 dönüm, çayır ve bağ 3 kıt'a ve 8 bablı değirmen, Koprana ve Zavalindi'de 4 çiftlik arazi, 23 dönüm bağçe, manastırın mülkündedir.²²⁰

Papa İstehad? (Saint Stephen);

1569 tarihli mufassal defterdeki yazım şekli Saint Stephen manastırının olduğu düşünülen manastırın inşa edilmiş tarihi olarak XIV. yüzyıl gösterilmektedir. Aziz Stephen'e atfedilmiş olan manastır günümüzdeki halini ise 1545 yılında ikinci kurucusu

²¹⁵ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 51a, 94b, 139b.

²¹⁶ *BOA. MAD. d. 10*, vr. 124a.

²¹⁷ “Zikr olan keşişler maktu' haraç virdüklerinden gayri ve erbabı tımara hâsıl kayd olunan kur'adan vaki olan tarlalarından ve bağlarından virdükleri öşirden gayri bu zikr ellerinde kadimden tasarruf ide geldükleri tarlalarında ve bağçelerinden ve bağlarından öşir virmiyeler deyu bu selatini maziyyeden enarlara merakadimim ve padişahımız 'izale ensara ve abduluna? Hazretlerinden ahkâmı şerife muaf nameleri vardır”, *BOA TT. d. 36*, s. 724.

²¹⁸ *BOA. TT. d. 105*, s. 87.

²¹⁹ *BOA. TT. d. 367*, s. 245.

²²⁰ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 94b-95a. Bunun yanında defterin muhtelif sayfalarında, Zavalandi köyünde iki çiftlik yer ve bir nim zeminlik bostan, 120 akçe maktu'lu 15 dönüm bağ, 8 dönüm bağçe, Rinaş köyünde senelik 120 akçe maktu'lu çayır alanı, Kuvelci köyünde 200 akçe bedeli öşr olan bir çiftlik yer, Koprana köyünde bir papaza ait 250 akçe gelirlili çiftlik arazinin geliri, senelik 60 akçe gelirlili beş dönüm bağçe, Kastro köyünde senelik 50 akçe bedel-i öşr-i olan bir çiftlik, senelik 150 akçe gelirlili 13 dönüm bağ, yine aynı köyde senelik 480 akçe gelirlili başka bir bağ, 100 akçe hâsıllı bir çift büyüklüğünde çiftlik, Veterniko köyünde senelik 150 akçe maktu'lu otlak manastırın tasarrufunda bulunmaktadır. *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 13b, 14a, 23b, 27b, 32b, 51a.

sayılan Saint Philotheos tarafından yeniden inşasında almıştır.²²¹ Manastırla ilgili ilk bilgiler 1569 tarihli defterde görülmektedir. Buna göre Lopraşeva/Lobrasu köyünde 120 akçe öşür bedelli bir çiftlik yer, 50 akçelik dört dönüm bağ, senelik 20 akçelik 10 ceviz ağacı, Zavalandi köyünde Megavri manastırı ile birlikte tasarruf ettiği 400 akçe öşür bedelli bağ, manastırın tasarrufunda bulunmaktadır.²²²

Aya Tirinitre?(Holy Trinity-Agia Triada);

1569 tarihli mufassal defterdeki yazım şekliyle aynı manastır olduğu anlaşılan Aya Trinitre veya Holy Trinity manastırının kesin olarak hangi tarihte ve kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir. Manastır içinde bulunan bir kitabeden inşa tarihinin 1476 olduğuna dair tespitler kesin değildir. Manastırı ya burada ilk zamanlarda kalmış olan Dometios adlı bir keşiş ya da Sırp imparatorunun kızkardeşi olan Maria Angelina ile rahip Joasaph tarafından inşa edildiği düşünülmektedir.²²³

İlk olarak 1569 tarihinde kaydedilen bu manastırın, Kalabakkaya'da Diyalişi köyünde senelik 400 akçe öşür bedelli üç çiftlik yer, 60 akçe senelik resmiolan iki bablı bir değirmen, senelik 30 akçelik 1,5 dönüm bağ, Çerçi köyünde senelik 50 akçe olan dört dönüm bağ ve Flamazarin köyünde iki bablı 60 akçelik bir değirmen, tasarrufunda bulundurmaktadır.²²⁴

Varlamo (Varlaam);

Varlaam adlı kişi, 1357 tarihinde ilk olarak bir su deposu, üç küçük şapel ve kendisi için münzevi hayatını idame ettireceği bir hücre yapmıştır. Fakat bu yapılar onun ölümünden sonra terk edilmiştir. Theophanis ve Nektarios Apsaradas adlı manastırı korumakla ilgili iki keşiş tarafından manastır, 1517'de yeniden yapılmıştır.²²⁵ 1569 tarihli defterde Varlamo olarak kaydedilen bu manastırın öşürünü ve resmini verdikleri Kuvelci köyünde 4 kıta tarla, Koprano köyünde nim çiftlik zemin, elli

²²¹ Avican, s. 19-20.

²²² TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 11b.

²²³ Avican, s. 19-20.

²²⁴ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 7a, 42b.45a.

²²⁵ [https://orthodoxwiki.org/Varlaam_Monastery_\(Meteora\)](https://orthodoxwiki.org/Varlaam_Monastery_(Meteora))

dönüm bağ ve iki dönüm bostan, Katakala köyünde 90 akçe öşür bedelli tarla ve İzmiçe köyünde iki çiftlik yer, üç dönüm bağçe ve iki bablı bir değirmeni vardır.²²⁶

Roşano(Roussanou);

Maximos ve Ioasaph of Ionnia tarafından 1545 tarihinde inşa edilmiştir. Adının nereden geldiği ile ilgili bilgi mevcut değildir.²²⁷ Osmanlı arşiv belgelerinde ilk olarak 1569 tarihli mufassal defterde tespit edilmiştir. Manastır, Koprana köyünden dört çiftlik yer, yedi dönüm bağ tasarruf etmekte olup 736 akçe öşür bedelini devlete vermektedir. Yine Çerçi köyünde iki dönüm bağ tasarrufundan 24, Virenci köyünde iki çiftlik yer ve bir bablı değirmen tasarrufundan 450, Flamazarin köyünde bir çiftlik zemin tasarrufundan 150, Kastro köyünde 12 dönüm bağ tasarrufundan 40, Prevenda köyündeki çayırdan öşür bedeli 10 akçe olmak üzere toplam 1.410 akçe vergi vermekteydi.²²⁸

Ayo Nikola Epana?(Saint Nikolaos Anapafsas);

Aynı manastırlar olduğu tahmin edilen bu manastırı kimin inşa ettiği tam olarak bilinmemektedir. Manastırda yer alan bir yazıtta, Dionysios adlı kişi tarafından 1510'lu yıllarda bu yapının yeniden inşa edildiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda manastırda yer alan fresklerden yapının tarihlenmesinin 14. yüzyıla kadar götürülebileceği de söylenebilir.²²⁹ Manastırla ilgili ilk veriler 1569'deki defterde bulunmakta olup Diyalişi köyünde başkalarının tasarrufuna verilmiş 1,5 çiftlik zemin, Kuvelci köyünde 150 akçe öşür bedelli çiftlik, Koprana köyünde başkalarının tasarrufunda olan beş çiftlik yer ve kendi tasarruflarında bir çiftlik yer, Şemadis köyünde bir çift yer, üç dönüm bağ ve bir harab bablı değirmenden senelik 230 akçe öşür bedelini ödemektedir.²³⁰

²²⁶ *TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 27b,32a 46b, 80a.*

²²⁷ Avican, s. 20-21.

²²⁸ *TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 32b, 42a,43b, 107a.*

²²⁹ Avican, s. 13- 14.

²³⁰ *TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 32a, 32b, 128b.*

Tırhala kazasında bahsedilenler haricinde dokuz manastır daha bulunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.²³¹

Manastırlarda yaşayan rahip ve keşişler bazı hallerde devlet için sorun oluşturacak tutum ve davranışlara girmişlerdir. Bu tutum ve davranışlar devlet tarafından kaydedilmiş ve gereken ne ise yapılması kararlaştırılmıştır. Sotira manastırı ile ilgili 1565 tarihli bir hükümde, manastırdaki keşişlerin manastırın asl-i durumunu değiştirerek manastıra giden yolu ve kapısını yüksek yerden vermeleri sonucu istedikleri kişilere buradan geçme imkânı sağlamaya başlamış oldukları bildirilmiştir. Manastırda kalan keşişler bunun yanında gelen devlet görevlilerine vermeleri gereken rüsümü vermekte de diretmişlerdir. Şikâyetler üzerine manastırın asli durumunun ne ölçüde değiştirildiği, ne kadar binası olduğu, kapsının ne şekilde olduğu, içinde kaç oda ve kaç nefer keşiş olduğu, silahlarının olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Tırhala beyine ve kadısına hüküm yazılmıştır.²³²

Devlet manastırda yaşayanların haklarını korumaya özen göstermekte ve onların bir sıkıntıya düşmemesi için ellerinden geleni yapmaktaydı. Bununla ilgili bir hükümde Megavri ve Sotira manastırlarında yaşayıp tasarruf hakkı olan din adamlarının herhangi biri öldüğünde tasarrufunda bulunan arazinin tapuya verilmemesi ile ilgili bir hüküm de bunun kanıtıdır.²³³

Bazı durumlarda gayr-i Müslim reyanın din adamlarına saldırı durumları mevzubahis olmuştur. Bu durumda devlet derhal harekete geçmekte, saldırıyı gerçekleştiren şahıslara gereken cezayı vermektedir. 1574 tarihli Tırhala beyine ve Fenar kadısına gönderilen bir hükümde İstanbul zimmîlerinin patriği olan Yermiye? adlı

²³¹ Bu manastırlar, Lişana köyünde senelik 25 maktu'lu bahçe tırna köyünde senelik maktu'su 20 akçe olan çayır Megali Porta'da yedi taşlı iki değirmen, Prevenda'da bir kıt'a bağ, bir kıt'a bostan, Palyokuşa'da öşürünü verdiği bir çiftlik, Koprana'da üç çiftlik yer, beş dönüm bağçe 10 dönüm bostandan müteşekkil çiftlik, başkasının elinde 290 akçe gelirlili bir çiftlik, Kastro'da öşür ve resmini verdikleri iki kıt'a tarla ve Hırşani köyünde iki dönüm tarla iki dönüm bahçe harab taşlı değirmen, iki kıta bağçe 10 dönüm tarla, bir taşlı değirmene sahiptirler. *BOA TT. d. 105*, s. 81. *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 7a, 28b, 32b, 51a, 71a, 107a, 124b, 137a.

²³² *BOA. ADVNSMHH.d 6*, s. 570.

²³³ “*Manastır Megaviri ve Sotira Manastır rahibleri miri canibinden satun aldıkları bağlar ve çayırılar ve yalakların vilayet defteri mucebince vaz' olunan mukata'alarının kayd olunduğu üzere eda idub kezalik miri canibinden satun alub mutasarrıf oldukları yerleri hali koyub eküb biçüüp sair reaya gibi öşürlerin defter mucebince eda iderler iken içlerinden biri mürd olduklarında zikr olan yerlerde hissesi vardır deyu tapuyavirilmeyub mürd olanların hissesi bakiyeleri tasarruf ıleye deyu ellerinde olub hükm-ü hümayun mucebince defteri cedidde kayd olundu.*”*TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 95a.

rahip Karalar adlı köye vergi toplamak için uğramıştır. Bu arada yasakçı müfettişi Yeniçeri Hızır'da aynı köyden kulağız almak için adam talep etmektedir. Köy halkı ise her iki durumdan da hoşnut olmayarak hem yeniçeri ve adamlarına hem de patriğe saldırıp onları katletmiştir. Bu durumun teftiş edilmesi üzerine, Karalar köyünün yanındaki Orhan Obası köyünün ahalisi kadı huzurunda olanları dile getirmiştir. Buna göre Karalar ahalisi yeniçeri ve adamlarını ve patriği kuvvet zoruyla Karaferye'ye götürdükleri anlaşılmıştır. Orhan Obası Müslüman ahalisi, kaçırılan şahısları kurtarmaya çalışmışsa da Karalar ahalisi kaçırıp öldürdükleri şahısların bütün mallarını da ayrıca gasp etmişlerdir. Verilen karar üzerine katl ve hırsızlık olayına karışanların yakalanarak kısas gerekiyorsa kısas edilmesi yoksa küreğe gönderilmelerine karar verilmiştir.²³⁴

Osmanlı Devleti'nde refah ve fazilet içerisinde yaşayan Gayr-i Müslim ahali ilerde çıkarılacak büyük isyanların planlama merkezi kiliseleri kullanabilmekteydi. 1577 tarihli Tırhala ve İnebahtı beylerine gönderilen bir hükümde kiliselerde kızıl ve yeşil sancaklar, gönderli bayraklar ve âlemler olduğu belirtilerek, bazı gayr-i Müslimlerin bu sancak, bayrak ve âlemlerle dışarı çıkıp Müslüman ahaliye karşı durdukları ifade edilmiştir. Bunun üzerine verilen hükümde gayr-i Müslümlerin elinde olan bu eşyaların ve kiliselerde gizlenen silahların alınarak kalelerde saklanması istenmiştir.²³⁵

2.3. KAZA GENELİ ASAYİŞ DURUMU

Tarih boyunca İnsan topluluklarının birarada buldukları yerlerde, kendi aralarında zamanla birtakım anlaşmazlık, çekişme durumları hâsıl olduğu bir gerçektir. Bunun yanında bu topluluklar kendi içinden olmasa bile dışardan gelebilecek saldırırlarda karşılaşmıştır. Tırhala ise hem bulunduğu coğrafi konum hemde devletin klasik dönemdeki güçlü yapısı dolayısıyla dışardan gelebilecek istila ve saldırıları yaşamamıştır. Kaza içinde şehir ve taşrada genellikle ya birlikte işlenen, eşkiyalık, ya da bireysel, kalpazanlık ve adam öldürme, suçlar çokça görülmektedir.

²³⁴ BOA. ADVNSMHH. 24, s. 161-162.

²³⁵ "...Kiliselerde kızıl ve yeşil sancaklar ve münakkaş bayrak ve âlemler olup bazı zamanda Müslümanlara karşı çıkarıp gezdirdikleri ilam olmanın anun gibi zimmilere ve kiliselerde olan yaraklar ve sancaklar alınub kalalarda hıfz olunasin emr idüp buyurdum ki viusul buldukda emrim şerifim olmakule kiliselere ve kendudu ne mikdar gönder ve bayrak ve âlem bulunursa alub kalalarda hıfz eddirip muhkem kaydubend? edip...." BOA. ADVNSMHH. 30, s. 161.

2.3.1. Müşterek İşlenen Suçlar

Bu suç kategorisi altında genellikle eşkıyalık vekalpazanlık hareketleri daha yoğunluktadır. Eşkıyalık yapanlar bazen devlet görevlileri tarafından da desteklenmiştir. 1565 tarihinde İlbasan sancakbeyine hitaben, "... Alî bin Mehmed ve Hasan bin Abdullâh ve Mustafâ bin Abdullâh ve sâyir ahâlî-i karye geliüp didiler ki karye-i mezbûreden Dîvâne Hamza ve karındaşları Hüseyin ve Oruçevlâd-ı Mustafâ nâm kimesneler on kıt'a evlerimiz ihrâk idiüp ve on nefer sağîr evlâdımızgasbla alup satdılar ve Serrâc Hüseyin nâm hem-sâyemizle hem-râh olup nâ-bedîd eyledilerve bir değirmencimizi katlidüp değirmenle ma'an ihrâk bi'n-nâr itdiler. Mezbûrlar hırsuz-uharâmî ve kutta'u't-tarîklardur. Ele getürmeğe âcizüz. hâliyâ mezbûrlarun Tırhala sancağıbeği yanında oldukları mesmû' olmuştur. Her kande bulunursa ele getürüp dutuphabsitdürilmek için hükm-i hümayûn inâyet buyurıla..."denilerek yazılan hükümde, İlbasan'a bağlı Debri kazasında Flokok? köyü ahalisi aynı köyde meskûn bulunan Divane Hamza, kardeşi Hüseyin ve Oruç oğlu Mustafa adlı kişiler 10 evi yakmışlar, köy ahalisinden 10 kişinin çocuğunu gasp ederek satmış, Hüseyin adlı köy ahalisinin ortadan kaybolmasına ve bir değirmencinin katline sebebiyet verip, değirmeni de yakmışlardır. Bu kişilerin hırsız ve harami oldukları belirtilen hükümde şahısların kaçarak Tırhala sancakbeyinin yanına sığındıkları söylenerek yakalanmaları hususunda karar verilmiştir. Sancakbeyinin isminin verilmediği hükümde arşiv belgelerinden belirlendiği haliyle bu tarihte Sancakbeyi Sofi Ali Bey'dir.²³⁶

Yine 1571 tarihli Ağrıboz, Karlı İli ve Tırhala beyi ve kadılarına hitaben yazılan bir başka hükümde sancaktaki hırsız, harami ve fesat ehlinin şer' ile öldürülmek lazım gelmeyenleri, yakalanıp küreğe konulmak için Eğriboz'daki gemilere gönderilmesi istenmiştir.²³⁷ Aynı tarihte Tırhala beyine ve kadısına yazılan hükümde "...ol caniblerde Turhan bey evkafından Tırnovi nam karyede sipahi ve akıncıdan maada levendlik edip yarar atlara biniüp fesad üzere oldukları ilâm olunmağın ol makule Türük atları satdırılıp anun gibi fesad ile meşhur ele getürülüp küreğe gödermeğın emr idiüp buyurdum ki vüsul buldukda bu babda ihtimam-ı tam ile

²³⁶ BOA. ADVNSMHH. 6, s. 602; 6 Numaralı Mühümme Defteri (972/1564-1565), Özet-Transkripsiyon ve İndeks, Haz. Hacı Osman Yıldırım vd, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1995. S. 364

²³⁷ BOA. ADVNSMHH. 18, s. 85.

mukayyed olub karye-i mezburenin dahi karyelerde levendlik idüp dahi yarar atlar binüp fesad ile...” ifadesiyle Turahan Bey evkafından Tırnovi adlı köyde sipahi ve akıncılar haricinde leventlik edip iyi atlara binen bir gurubun fesat üzere olduğu bildirildikten sonra bu kişilerin atlarının sattırılıp küreğe gönderilmesi Tırhala beyi ve kadısına bildirilmiştir.²³⁸

Subaşılarda ilgili 1573 tarihinde Tırhala ve Yenişehir kadılarına hitaben; *Ağrıboz Beyi Karaca Ali dame izzühü mektub gönderiüp ol caniblerde ele giren hırsuz ve ehli fesadı Nevahi Subaşıları saltvirüb cizyelerini alıb hassa kadırgalara gönderülmedüğün bildirdi imdi bilfiil muharriclerdenolan minbad ele getirülmek mezbur ve haramileri küreğe konmak için mezbure virilmesin emr idüp buyurdum ki vusul buldukda tahtı kazanızda fesad ve şenaatleri sabit ve sicil olmuş ehli fesaddan muharriclerne mikdar varsa müşarünileyhe teslim idüp anun gibilerden ve minbad ele getirülecek muharriclerden subaşılara cizye aldırmayub ve itlak iddirmeyub anun gibileri ele getirülüp günahı sabit ve sicil olunduğu gibi sureti sicilleriyle müşarünileyhe getirüp sana hassa kadırgalara küreğe koşa ve teslim eyledükleri muharriclerin müşarünileyhe temkin idüp sureti sicilleriyle südde-i saadetime gönderesin” yazılan hükümde, ele geçirilen hırsız ve ehli fesadın nahiye subaşılarda tarafından cizyelerinin alınarak salıverildiği bildirilmiştir. Normal olarak bu kişiler küreğe konulmak için Eğriboz’a gönderilmesi gerekirken bu yapılmamış bunun üzerine subaşılarda cizye almaması ve bu kişilerin salıverilmeyip küreğe gönderilmesi yoluna gidilmiştir.²³⁹*

Devletin yaşamış olduğu sıkıntılarda faydalanmak isteyen birtakım türedi eşkıyalarda Tırhala ve çevresinde bazı sorunlara sebebiyet vermiştir. Bununla ilgili olarak yazılan 1603 tarihli bir hükümde “...Sâtır Kalak dimekle mariüf bir müfsid Tırhala sancâğı bana ber vech-i arpalık tevcih olmuştır deyu ahâli-i vilâyete haddenden mütecâviz te“addi ve tecâvüz idiüb ve yanına eşkıyâ cem olub katl-i nüfüs ve gâret-i emvâl üzere olmağla bi eyyi tarik-i kân ele getirilüb hakkından gelinmesi mühimmâtdan olub ve senün hüsn-i tedbir ve tedârik ve vufür-u şehâmet ve celâdetine hüsn-i ittihâdim olmağla şaki-i mezbüru hüsn-i tedbirle ele getürmek bâbında fermân-ı âli-şânım sadr

²³⁸ BOA. ADVNSMHH. 18, s. 42.

²³⁹ BOA. ADVNSMHH. 21, s. 331.

olmuştur. Buyurdum ki, vusül buldıkdâ bu husûsa mukayyed olub anın gibi şaki-i mezbûr ol taraflara gelüb ve yâhüd bir münâsib yerde yakalandurub avn-ı hakla ele getirülmesi mümkün ise hufyeten il erleri ile ittifâk idüb müfsid-i mezbûru hüsn-i tedbirle ele getürmek mi kâbildir ve yâhüd bir tarikle hakkından gelinüb levs ve hod habâset ölülerinden ol cânibleri pâk u tathir itmek mi mümkün olur...” Satır Kalak adlı bir kişi Tırhala sancağının kendisine “*ber vech-i arpalık* “olarak tevcih edildiği iddiasıyla yanına bir takım eşkıyayı da alarak reayanın mal ve mülkünü yağmalayarak ahaliyi katletmeye başlamıştır. Bunun üzerine Selanik’te çukalığı bulunan Mahmud’a yanına il erlerini de alarak bu fesat içindeki eşkıyanın üzerine gitmesi ve haklarından gelmesi ferman buyurulmuştur.²⁴⁰

Sancakbeyi ve sipahilerin sefere çıkmaları sancak içerisindeki eşkıyaların harekete geçmesine ve halkı huzursuz etmesine sebebiyet veriyordu. 1581 tarihli Tırhala beyi ve kadılarına yazılan bir hükümde şark seferinde olan Tırhala sancağı sipahilerinin sefere gitmesini fırsat bilen Mehmed adlı kişi voyvoda namı ile timar mahsulünden zorla 30.000 akçe ve zahire topladığı haber alınmıştır. Durumun teftişi üzerine Voyvoda namıyla gezen, timar mahsulünden zorla para ve zahire toplayan ve halka zulmeden Mehmed’in toplamış olduğu para ve zahirenin geri verilmesi ve halka zulmünün tahkikat ettirilmesi istenmiştir.²⁴¹

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu gibi durumlar Tırhala ve çevresi sancaklarda sıklıkla yaşanmaktadır. 1583 tarihli Fenar kadısı ve Dergâh-ı Mualla çavuşlarından Arslan Çavuş’a yazılan bir hükümde, Tırhala, Eğriboz ve Mora’da ki züema ve timar erbabının sefere gitmesini fırsat bilen eşkıya zümresi halka fazlasıyla zulüm etmiş, bu kişiler şer’e davet edilmişlerse de serbest timarlara, hassı hümayun ve evkafa iltica ettiklerinden dokunulamamıştır. Verilen hükümde ise bu kişilerin nereye iltica ederlerse etsinler derdest edilip cezalarının verilmesi talep edilmiştir.²⁴² Burada dikkati çeken bir durum da Arslan Çavuşla ilgilidir. Arslan Çavuş, Tırhala, Eğriboz ve Mora sancaklarının teftişine memur edilmiş, geldiğinde adı geçen yerlerde bir takım olaylar vuku’ bulmuş, ilk olaydan bir yıl sonra 1584’de tekrar teftişe gelen Arslan

²⁴⁰ Selçuk Demir, “75 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-171)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 41.

²⁴¹ BOA. ADVNSMHH. 42, s. 223.

²⁴² BOA. ADVNSMHH. 52, s. 149.

Çavuş, halka zulmü kendisi yapmaya başlamıştır. Ağrıboz sancakbeyi, Arslan Çavuş'u teftiş sırasında halka zulmettiği için şikâyet etmiş, verilen hüküm gereğince Arslan Çavuş'un Ağrıboz sancağı teftişinden alındığı ve diğer sancaklarda da zulme devam ettiği takdirde idam edileceği hükme bağlanmıştır.²⁴³ Yine 1585 tarihli bir belgede Tırhala, Mora ve Köstendil beyleri ve sipahilerinin sefere çıkmasını fırsat bilen haydutlar reyanın mallarını yağmalamış ve bir kısım reayayı da katletmiştir. Bunun üzerine haydutların takip edilmesi ve şer'i şerife göre cezaları ne ise uygulanması Florina kadısına hükmedilmiştir.²⁴⁴

Halk arasında suhte olarak anılan medrese öğrencilerinin devletin birçok vilayetinde XVI. yüzyılda yapmış olduğu eşkıyalık hareketleri²⁴⁵, Tırhala'da da vuku bulmuştur. Bununla ilgili olarak 1583 tarihinde yazılan bir hükümde Tırhala'da suhte adıyla fesat çıkarıcıların, Tırhala'nın muhafazası için görevli sipahiler vasıtasıyla ele geçirilmesi ve haklarından gelinmesi istenmiştir.²⁴⁶

XVI. yüzyıl'da Amerika'dan Avrupa'ya akmaya başlayan değerli madenler (altın, gümüş) Osmanlı Devleti'nin iç para dinamiklerini doğrudan etkilemeye başlamış ve buna bağlı olarak birçok sorun meydana gelmiştir.²⁴⁷ Bu sorunlardan birisi de Osmanlı akçesinin taklidi olarak kalp akçe adıyla ve çeşitli şekillerde piyasaya sürülen düşük değerli paradır. Kalp paranın piyasaya sürülmesi akçenin değerinde bir belirsizlik oluşmasına neden olmuş, devlet bu durumu önlemek için çok ağır cezalar getirmiştir. Kalp paraların piyasaya sürülmesi genelde değerli madenlerin veya bunların paraya dönüştürüldüğü darphanelerin çevrelerinde vuku' bulmaktaydı.²⁴⁸

Rumeli bölgesinde oldukça yoğun olan kalp paraların piyasaya sürülmesi işi Tırhala'da da çokça görülmektedir. Tırhala beyi, kadısı, Yenişehir ve Fenar kadılarına

²⁴³ BOA. ADVNSMHH. 52, s. 355.

²⁴⁴ BOA. ADVNSMHH. 60, s. 141.

²⁴⁵ Akdağ, s. 145, 146, 147.

²⁴⁶ "Livâ'-i mezbüirda suhte nâmına ba'zı ehl-i fesâd olduğu i'lâm olunmağın buyurdum ki: Vardukda gereği gibi mukayyed olup, livâ'-i mezbüir muhafazası için alıkonulan sipâhileri yanuna cem' eyleyüp, ânun gibi suhte nâmına ehl-i fesâd zuhür idüp, üzerlerine varup, cenk iderler ise demleri heder olmak üzere ele getürüp, fesâd u şenâ'atleri zâhir ü sâbit olanları marifeti kâdi ile hakkından gelüp, livâ'-i mezburun hıfzında ihtimâm üzere olasin." BOA ADVNSMHH 49 s. 106.

²⁴⁷ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğun'da Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 146, 147.

²⁴⁸ Orhan Kılıç, "XVI. Yüzyıllın İkinci yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", *Osmanlı*, C. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, 180-184,

1573 tarihli bir hükümde, Yenişehir’de kalp akçe kesen iki kadının ellerinin kesilmesi hükmedilmiştir.²⁴⁹ Kalp akçe herhangi birinde bulunursa hem bu kişiler hem de aletleriyle birlikte kalp akçeler devletin merkezine gönderilirdi. Aynı tarihte Tırhala kadısına yazılan bir diğer hükümde Taşluca adlı köyden Mahmut adlı kişide iki çuval elbise, bir miktar hırdavat, kitaplar ve kalp akçe bulunmuştur. Kadı huzurunda yapılan soruşturmada bu eşya ve kalp akçelerin kendisinin evine başkaları tarafından konulduğunu itiraf etmiş, bunun üzerine hem eşyaları koyanlar hem de eşyaların, İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir.²⁵⁰

Yine 1591 tarihli Tırhala kadısına yazılan bir hükümde kazaya tabi Gülnur köyü halkı kendi köylerinde ikamet eden Kara Papa adlı kişinin kallab olduğu, kalp akçe ve şahı işlediğini ifade etmişlerdir. Fakat bu kişi yakalanmak üzereyken firar etmiştir. Bunun üzerine köy halkı, ehl-î örfün bundan dolayı kendilerini rencide ederlerse perakende olacaklarını bildirmiştir. Verilen kararda ise bu kişinin suçu sabit olduğuna kanaat edilirse öldürülmesi istenmiştir.²⁵¹

2.3.2. Ferdi Suçlar

Bireysel suçlar arasında adam öldürme, haneye ve şahsa tecavüz, tehdit gibi suçlar ön plana çıkmaktadır. Devlet görevlileri, herhangi bir şekilde suça karışması veya kendilerine suç isnat edilmesi halinde tahkikat yapılır ve bu tahkikatın sonucu suçlu bulunurlarsa ellerindeki görevlerden azledilirlerdi. 1577 tarihli bir hükümde timar tasarruf eden Rumili çavuşlarından Zülfikar adlı sipahinin reayadan Mehmed adlı kişi ile Ayşe adlı kadının amcası olan Ali bin Kara Mehmed’i mescit içinde satırla katlettiği ifade edilmektedir. Bu vakayı teftiş yapması gereken görevlilerden Tırhala kadısının bir iş için İstanbul’da, Yenişehir kadısının ise Delvine’de bulunmaları teftişin

²⁴⁹ “...Sarucalar nâm karyede Mahiha nâm hatunun elinde akçe sekisi bulunup kalb-i etem gitdüğüne itiraf eylediğin kazâ-i mezburda Tapuzlar nâm karyede olan Merime nâm hatun dahi kalıb akçe kesüp ve zevci Selim bin Desüz nâm deyu müseccel olduğun..”, “... emr idüp buyurdum ki göresin arz olunduğu gibi ise emrim üzere mezkure hatunların ellerin kat’ idüp...”. BOA. ADVNSMHH. 22, s. 169. Teslime Yüksel, “22 Numaralı Mühimme Defterinin (H.981/ M.1573) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 108-214)” Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 95, 96. Aynı hüküm bir başka defterde de kayd altına alınmıştır. BOA. KK, d. 225, s. 267.

²⁵⁰ BOA. ADVNSMHH. 23, s. 168.

²⁵¹ Harun Bingöl, “Mühimme Zeyli Kataloğundaki 5 Numaralı Defterin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 58.

gerçekleşmemesine sebebiyet verdiği için teftiş işi Selanik Beyine verilmiştir.²⁵² Katilin kim olduğu hususunda bir neticeye varılamadığı ve mahkemeye intikal eden bu dava, Zülfikar'ın aleyhine sonuçlanmış ve üzerinde olan çavuşluk ve timarı başkasına verilmiştir. Zülfikar, durumdan haberi olmadığı, hakkında gıybet yapıldığını ve haklı olduğunu bir bey vasıtasıyla Tırhala sancakbeyine bildirmiştir. Tırhala sancakbeyi ise Zülfikar'ın halinden doğru söylediğini İstanbul'a iletmiştir. Bunun üzerine dergâh-ı muallâ çavuşlarından Ahmed bu davayı teftişle görevlendirilmiştir.²⁵³

Yine 1604'de Tırhala kadısına yazılan bir hükümde Tırhala'da ikamet eden dergâh-ı muallâ yeniçerilerinden 91. bölükteki Ali Fettah adlı kişi ehli fesat olduğu, fukaraya zulmetmesi üzerine ulufesi kesilmiştir.²⁵⁴

Kaza dâhilinde haneye tecavüz gibi suçlarda görülmektedir. 1573 tarihinde Nefs-i Tırhala'da sakin Akçalı Mustafa'nın oğlu Hasan, Hacı Mahmud adlı kişinin evini basmış, yapılan teftiş neticesinde suçu sabit görüldüğünden küreğe gönderilmiştir.²⁵⁵ 1593 tarihinde Hasan bin Hacı Yusuf adlı şaki Ruşen adlı kadının evini gece basarak çeşitli düşmanlıklar da bulunmuş, bunun yanında Halil Sofi adlı kişinin de evini basarak şahsı katletmiştir. Bu durum köy ahalesinin şahadetleriyle arz olunarak merkeze bildirilmiştir.²⁵⁶

Haksız yollarla kazanç elde edenler tespit edildiği zaman derhal mallarına el konulup kendisi de İstanbul'a genellikle kasaplık için gönderilirdi. Bununla ilgili 1577 tarihli Tırhala beyi ve kadısına yazılan bir hükümde, Nefs-i Tırhala'da ikamet eden Ramazan'ın 1.000 yük buğdayın her bir yükünden 400 akçe bey' ederek zengin olduğu, ayrıca faizcilik yaptığı bildirilmiş, şahsın güvenilir kişilerce teftiş edilerek, doğru ise

²⁵² BOA. ADVNSMHH. 28, Hüküm No. 746.

²⁵³ Aynı tarihli iki farklı defterde birbirinin devamı olarak kayda geçen bu vakanın akıbetinin ne olduğu tespit edilememiştir. Osman Karataş, "3 Numaralı Mühimme Zeyli Rebiülevvel-Cemaziyelevvel 984/ Haziran-Ağustos 1576 (s. 176-351)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 203.

²⁵⁴ Adem Keleş, "75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 172-331", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s. 506.

²⁵⁵ "Nefs-i Tırhalada sakin Akçalı Mustafa nam kimesnenin oğlu Hasan nam sâgi Hacı Mahmud nam kimesnenin evini basub şekavet itmeğin varup şehadet üzere idüp sicil olunduğu mezbur Hacı Mahmud 'ilam etmeğin mezbur şer'ile teftiş olunub vaki suret-i sicili ile mezbur küreğe suret-i sicili sidde-i saadetime gönderilmeğin buyruldu".BOA. KK. d. 226, s. 283.

²⁵⁶ BOA. A. DVN. d. 794, s. 3.

hem kendisi hem de bütün malı ve elde ettiği geliriyle birlikte İstanbul'a kasaplığa gönderilmesi istenmiştir.²⁵⁷

Bu duruma benzer 1593 tarihli Tırhala beyi ve sair kadılara yazılan bir hükümde Alasonya kazasında Hürrem adlı kişinin 20 yükten fazla akçesi olduğu, bu parayla faizcilik yaptığı belirtilmektedir. Hürrem adlı kişinin muamele ile verdiği akçe üzerine 15 akçe daha vermekte ve bir akçe verdiği kişinin üzerine beş akçe fazla yazmakta olduğu, bu beş akçeyi de zorla aldığı ifade edilmektedir. Halkın dayanacak gücünün kalmaması ve perakende olacaklarını söylemesi üzerine Hürrem'in halktan zorla aldığı paraların tekrar geri verilmesi ve Hürrem'in de İstanbul'a kasaplığa gönderilmesi buyurulmuştur.²⁵⁸

²⁵⁷ BOA. *ADVNSMHHM*. 30 s. 75. Devlet, ekonomideki fiyat yükselişleri dönemlerinde zahire ve hayvan ticareti ile oldukça fazla para kazanmış ve bu kazanılan paranın bir kısmıyla da yüksek karlı bir faizcilikle geçinmiş bazı kimseleri kasaplık, et mültezimliği vazifesini üstlenmek üzere İstanbul'a davet ederek, hem ellerinde meşru olmayan yollarla birikmiş sermayeden faydalanmakta hem de bu kişileri cezalandırmaktadır. Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu, 3/5-6, Ankara 1968, s. 39.

²⁵⁸ İbrahim Canpolat, "72 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 160-320)", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.120.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YERLEŞME VE NÜFUS

3.1. ŞEHİRDEKİ YERLEŞMELER VE NÜFUS

Bir devletin ortaya çıkıp gelişmesi için en temel dayanak nüfustur. Osmanlıların beylikten devlete geçiş sürecinde hem Anadolu'da hem de Rumeli'ndeki nüfus hareketi ve artışı iki yönlü gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki fethedilen bölgelerdeki nüfusun devlete katılması, diğeri ise Anadolu'dan getirilen nüfusun fethedilen yerlere iskânıdır.¹ Rumeli'nde fethedilen yeni yerleşimlerin ilk sakinleri, orduyla birlikte bizzat fütuhata katılan ve ordunun ardından harekete geçen şeyh, derviş ve ahî gibi unsurlardır.² Bu kişilerin yanında fethin gerçekleşmesini sağlayan akıncı beyleri ve askerlerde buralara yerleşenler arasındadır. Tırhala'nın fethinde en büyük paylardan birine sahip olan Turahan Bey'de fethettiği Tırhala'ya yerleşmiştir.³

Bunların yanında asıl büyük nüfus kütleleri zorunlu veya gönüllü göçlerle Anadolu'dan getirilen insan unsurudur. Bunlarında arasında başıboş göçebeler, şehir

¹ Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı: 1300-1900", *Osmanlı*, Ankara 1999, IV, 535-537.

² Barkan "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler." *Vakıflar Dergisi*, 2 (1942): 292-293; Yusuf Halaçoğlu, Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 4, Ankara 1999, s. 581.

³ "Darb-ı harble hisarını alub dizdarını süri gürda mahsur eyledi. Ol nahiyede olan kasabayı ve kurayı kabza-ı himayetine alub a'da-yı bed-raydan korudı, turdı. Tırhala'da-ki sevad abadı ruy-ı zeminde müşkin-hale benzerdi-binay-yı saray-ı ikameti urdı. Etba'u eşya'ıyla ol yörede yerleşüb yurd idindî". İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman IV*, s. 225-227. Akıncı beylerinin görevi sadece fetih yapmak değil, aynı zamanda fethedilen arazide Osmanlı idarî yapısını ve sistemini yerleştirmekte, bundan dolayı ele geçirilen yerlerin niteliğine göre dinî, iktisadî, sosyal yapılar yaparak buraların fizikî karakterinin oluşmasına ve iskânına katkıda bulunmaktaydı. H. Çetin Arslan, "Erken Osmanlı'nın Fetih ve Yerleşim Sisteminde Akıncı Beylerinin Stratejik Önemi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 9, Ankara 1999, s. 118-119.

veya taşradaki sorunlu halk, devletin sınırları haricinden gelen Müslüman Türk unsurlar, Balkanlara, yeni fethedilen yerleşimlere taşınmıştır.⁴

Kuruluşundan itibaren fethedilen yerlere iskân edilmeye başlanan nüfus, buldukları yerin demografik yapısını değiştirmeye başlamıştır. Zamanla Rumeli’de, taşra haricinde, şehirlerin birçoğunda Müslüman-Türk unsurlar yerel unsurlarla nüfus yönünden dengeyi sağlamıştır. Bunda Anadolu’dan sağlanan sürekli göç en büyük etmenddir. Bununla birlikte şehirler nüfus bakımından birbirinden çok farklı seviyede olmuştur.

Şehirlerde yaşayan nüfusun büyüklüğü veya küçüklüğü yapılan şehir tarihi araştırmalarında en önemli faktörlerden biridir. Bir yerin kasaba veya şehir oluşu büyük ya da küçük nüfuslu oluşuyla da ilgilidir.⁵ Bunun yanında nüfus dışında farklı etmenlerde bir yerin idarî durumunu etkilemektedir. Bununla birlikte Tırhala, fethinden XVI. yüzyıl sonlarına kadar Anadolu’dan aldığı göçlerle nüfusu artmış, demografik yapısı da önemli oranda değişmiştir. Şehirde XV. yüzyıla kadar sadece Hristiyan ve Müslüman unsurlar bulunurken takip eden yüzyılla birlikte Yahudi unsurlarda nüfusa eklenmiştir. Bu haliyle Tırhala şehri farklı dini grupları ve ırkları barındırmasıyla homojen bir demografik yapı olarak ortaya çıkarken, taşrada bu durum gerçekleşmemiştir.

Osmanlı şehrinde mahalle birbirini tanıyan, birbirlerinin tutum ve davranışlarından sorumlu olan, aynı mescit veya ibadet yerinde ibadet eden bireylerin aileleriyle birlikte yaşadıkları yerdir. Osmanlı şehrinde temel idarî birim olarak ortaya çıkan mahalle, Tırhala şehrinde de bu haliyle yansımıştır.⁶

Tırhala şehri fetihle birlikte müslüman unsurların yerleşimine açılmışsa da, 1402 Ankara savaşı sonrası bölgenin elden çıkması yerleşimi olumsuz etkilemiştir. Şehir, Musa Çelebi döneminde tekrar elde edilmiş, Mehmed Çelebi döneminde ise anlaşmayla Bizans’a bırakılmıştır. II. Murad’ın Osmanlı tahtına geçmesi akabinde fetih hareketleri tekrar başlamış, akıncı beylerinden Turahan Bey 1423’de tekrar tarih sahnesine çıkarak Tırhala ve etrafını ele geçirmiştir. Bu tarih ile birlikte müslüman

⁴ İnbaşı, “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”, s. 160.

⁵ Koç, “Osmanlı İmparatorluğu’nun...”, s. 163.

⁶ Ergenç, Osmanlı Şehrindeki “Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine, *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul 1984, s. 69.

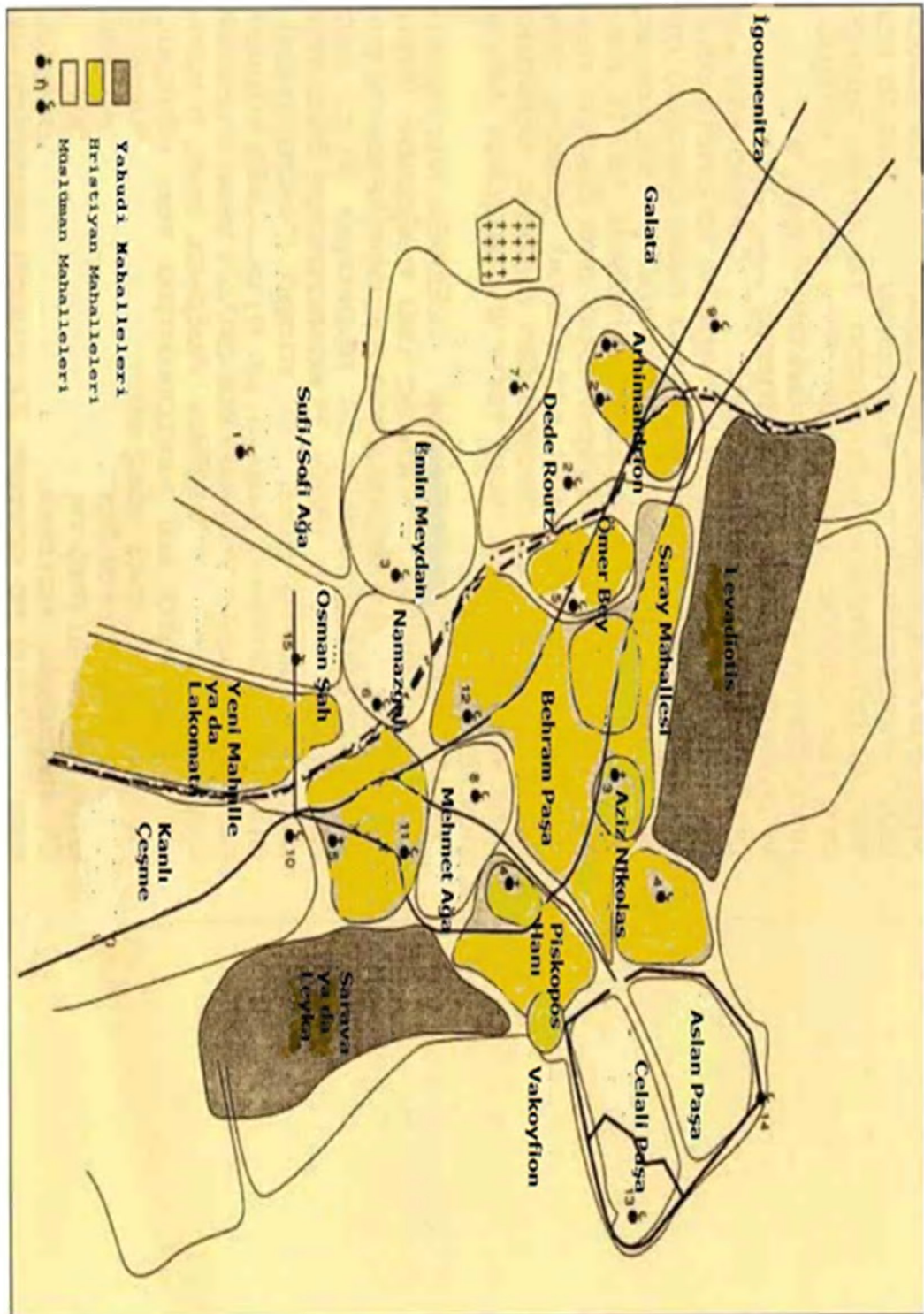
unsurlar tekrar Tırhala'ya gelmeye ve burayı yurt edinmesiyle şehirdeki yerleşme durumunda değiştirmiştir.⁷ Göç eden müslüman unsurların ilk nerelere yerleştiği arşiv belegelerinde tespit edilememiştir. Bunun yanında yerleşmelerin konumunu belirlenmesinde yardımcı olacak bazı kaynaklar da vardır. Bunlardan Evliya Çelebi, eserinde, mahalleleri aşağı şehir olarak nitelediği yerde konumlandırmakla birlikte Müslim-gayr-i Müslim ayrımına gitmez. Burada Çelebi'nin ifadesinden aşağı şehir tabirinin kaleye göre şekillendiğini anlaşılmaktadır.⁸ 1871 tarihli bir salnamede Müslim-gayr-i Müslim mahallelerinin konumu daha net bir biçimde ifade edilmektedir. Salnameye göre Müslüman ahalinin şehrin daha alçak kısmında, gayr-i Müslim ahalininse kale etrafında bulunduğu anlaşılmaktadır.⁹

Tırhala'nın Yunanistan tarafından işgali sonrası 1887 tarihinde şehirde yaşayan unsurların yerleşim durumlarını gösteren aşağıdaki resimde anlatılanları desteklemektedir. Buradan hareketle Tırhala'ya 1423 sonrası yoğunlaşan Müslüman-Türk göç hareketinin, şehirde varaolan Hristiyan unsurları yerinden ederek değil yeni yerleşimler kurarak gerçekleştiği söylenebilir. Krokide de görüldüğü üzere Müslümanlar daha çok nehrin karşı yakası ve batı tarafı, yerleşik Hristiyanlarsa kalenin önündeki kısımda yer almaktadırlar. Anlaşıldığı kadarıyla nehrin doğu tarafında yer alan Turahan Bey Cami-î, çarşı ve bedestenin etrafında müslüman mukimlerin yerleştiği alandır ve Hristiyan unsurların bulunduğu mahallelerle çevrilidir. Bunlara ek olarak 1506 tarihiyle birlikte Tırhala'ya gelmiş bulunan Yahudi unsurların bir kısmı kalenin kuzey kesimi, diğer kısmı ise güney kesiminde yerleşmişler ve mahallelerini oluşturmuşlardır. Yine genel olarak Osmanlı şehrinde de görülen ayrı din mensuplarının farklı mahallelerde oturması Tırhala'da da görülen bir durumdur. Tırhala'da Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler birbirlerinden ayrı mahalleler oluşturmuşlardır.

⁷ Kayapınar, "Tesalya Bölgesinin Fatih Turahan Bey Ailesi ve..." s. 199-200.

⁸ Evliya Çelebi, *Günümüze Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*, C. 1, s. 199-200.

⁹ "...ahali islam haneleriyle çarşusu düz yerde, ve ahali-i gayr-i Müslüm haneleri dahi kırk arşun irtifa'ında ve kala'ya mehazi tepededir.."Salname-i Vilayet-i Yanya, 1288/1871, s. 115.

Resim 3. XIX. Yüzyıl Sonları (1887) Tırhala Şehri Mahalleri Yerleşim Durumu¹⁰

¹⁰ Evangelos P. Dimitriadis, I Anagenisi Ton Oikismon Tou Ellinikou Chorou Kata Tin Opsimi Tourkokratia, Archaiolopa & Technes, Téfhos 65, Dekémvrios 1997, s. 27

3.1.1. Müslüman Mahalleleri ve Nüfusu

Tırhala'da, diğer Balkan şehirlerinde de görüldüğü üzere Müslüman mahallerinin oluşumu, ya dini bir yapının etrafında ya da aynı meslek veya zanaat dalına veya aynı din, mezhep, tarikat, ırka mensup kişilerin yerleştiği mahalle tiplerini görmek mümkündür. Bunun Tırhala için ilk örneği 1454-55 tarihli mufassal defterde görülmektedir. Buna göre mevcut sekiz Müslüman mahallesinden bir cami etrafında şekillenen mahallelerden ilki *mahalle-i Cami*¹¹ adıyla anılmaktadır. Mahallenin imamı Bayezid, hatibi Mehmed ve esnaf gruplarından insanlar yerleşik haldedirler. Bunun yanında Süleyman adlı Yahudiyken müslüman olmuş bir kişi de bulunmaktadır.

Osmanlı şehrinde, ifade edildiği üzere meslek gruplarının oluşturduğu yerleşimler vardır ki bunun Tırhala'daki ilk örneği *Mahalle-i Dabbağan'dır*. Bu mahallenin içerisinde 12 dabbağ bulunmaktadır. *Kassab Ahmed, Kazzaz Mustafa, Helvayi Ali, Yazıcı Hızır* adlı kişiler buldukları mahallelere adlarını vermiş meslek sahibi kişilerdir. *Kassab Ahmed* mahallesinde Hacı Behlül adlı şehir kethüdası ve iki bive mukimdir.¹²

Genelde Balkanların özelde de Tırhala'nın fethiyle birlikte alınan bölgelerde devletin buraları elinde tutulabilmesi amacıyla Müslüman nüfusun ekseriyeti sağlanması elzem olduğundan özellikle Anadolu'dan Balkanlara Türk nüfus yerleştirilmeye çalışılmıştır. Tesalya bölgesi için de geçerli olan bu durumdan dolayı özellikle Yörük ve Türkmen grupları fetihten sonra bu bölgeye yerleştirildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Daha çok sancağın bir kazası olan Yenişehir olmak üzere Tırhala'ya da bu gruplardan gelip yerleşenlerin olduğunu defterlerden anlaşılmaktadır. Nefs-i Tırhala'da *Mahalle-i Bolayır* bu yerlerden biri durumundadır. Mahallede, Gülpaşa'nın bivesi adıyla bir dul, bi-neva yani nasipsiz-mahrum olarak belirtilen bir kişide oturmaktadır. Yine Anadolu'dan gelenlerce kurulduğu ihtimali yüksek olan bir diğer mahalle ise *Mahalle-i Birgi'dir*. Mahallede muhtemelen daha sonra dizdar olacak olan Kurt Hasan'ın hizmetkârı Hoşkadem, üç bive, 12 azatlık mukimdir.¹³

¹¹ BOA. MAD.d. 10, vr. 2a.

¹² BOA. MAD.d. 10, vr. 2a.-4a.

¹³ BOA. MAD.d. 10, vr. 2b, 3b.

Bu tarihte şehirde 260 Müslüman hane bulunmaktaydı. Defterde mahalleler kaydedilirken mücerret ve biveler sonraki dönemler gibi ayrı değil hanelerle birlikte kaydedilmiştir. Deftere kaydedilen bu hanelerin yedisi mücerred, dokuzu da bive olduğundan asıl hane adedi 244 olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında Turahan Bey'in azatlıkları ve Ömer Bey'in hizmetkârları da 35 hanedir. Bunların beşi şehir dışında Petroporid köyünde ikamet etmektedir. Bu haliyle Tırhala şehir merkezindeki mahallelerde ikamet eden Müslüman nüfus 244 hane, 7 mücerred, 9 bive ve 30 azatlık ve hizmetkârdanmüteşekkildir. Bu durumda hane hesaplamalarında çoğunlukla tercih edilen hane*5'e göre şehir merkezinde bulunan Müslüman nüfus 1.271 kişiyi bulmaktadır. Mücerred ve biveler nüfusun çok küçük bir kısmını, azatlıklar ve hizmetkârlar ise % 2.36'sını oluşturmaktadır. Müslüman nüfusun en yoğun yaşadığı yer 52 hane ile Birgi ve onu takiben 26 hane ile Bolayır'dır.¹⁴

1466 yılına tarihlenen bir icmal defterinde ise hane bazında Müslüman nüfus % 48,1 oranında artarak 317'e çıkmıştır. Bu rakama 77 mücerred ve 81 bivenin de eklenmesiyle % 56,2'lik artışla 1.743 kişilik bir şehir nüfusu oluşmuştur.¹⁵ Bir önceki dönemle kıyaslandığında nüfusun çok hızlı artmış olduğu ortadadır. Bu tarihte çalışabilir genç nüfus olan mücerretler 10 yıl öncesine nazaran nüfus içerisinde önemli bir orana gelmiş, aynı durum bive nüfusunda da yaşanmıştır. Bu açıdan bir önceki döneme göre bivelerin 9 kat, mücerretlerinde 11 kat artmış olması müslüman nüfusun çoğalması yönünden önemlidir. 1454-55'e göre bu kadar büyük bir farkın ortaya çıkmasındaki temel nedenle ilgili belirleyici herhangi bir kanıt yoktur. Bununla ilgili bir varsayım olarak bu tarihlerde bölgede etkisini hissettiren veba salgını düşünülse

¹⁴ Burada hane bazında nüfusun hesaplanmasında mücerret, bive, azatlık ve hizmetkârlar kullanılmamıştır. Bundan sonraki hane temelli hesaplamalarda da bu yöntem uygulanacaktır. Bunun nedeni ise bu üç grubun fert mi yoksa hane mi kabul edilmesi sorunsalıdır. Bu çalışmada hane dışındaki bu gruplar fert kabul edilmiştir ve yapılacak hesaplamalarda Ömer Lütfi Barkan'ın kullandığı Hane*5 yöntemi kullanılmış çıkan sonuca hane dışındaki tüm kesimler fert olarak eklenmiştir. Şehir tarihi araştırmalarında en önemli problemlerden biriside hane nüfusunun tespiti aşamasıdır. Fakat Barkan'ın kendisinin de ifade ettiği ilmi usullere göre bulunmamıştır. Bunun yanında hane katsayısını farklı oranlarda kullananlarda mevcuttur. Halil İnalçık Bursa için bir haneyi 7-9 kişi üzerinden hesaplamıştır. İnalçık, "Bursa I, XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Belleten* XXIV/93 Ankara 1960, s. 45. Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 61-66.

¹⁵ BOA. MAD.d 66, vr. 7b.

kayıtlarda bunu kanıtlayacak herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Bununla birlikte nüfus bu tarihe kadar artmış ve fakat bu tarihten sonra düşüş ivmesi göstermiştir.¹⁶

Tablo 17. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehri Müslüman Mahalleleri

1454-55 ¹⁷	1506 ¹⁸	1521 ¹⁹	1569 ²⁰	1683 ²¹
Cami-î	Cami-î	Cami-î Kebir	Cami-î Kebir	Cami-î Kebir
Tabbağan	Kuyumcu Hamza	Kuyumcu Hamza	Kuyumcu Hamza	Kuyumcu Hamza
Bolayır	Bolayır	Bolayır	Bolayır	Bolayır
Birgi	Birgili	Kara Hızır	Kara Hızır	-

¹⁶ Veba salgını 1347 yılından itibaren Avrupayı vurmaya başlamıştır. 14. yüzyılın ortalarında Tırhala'da büyük siyasi ve demografik çalkantıların da etkisi güven ortamını sarsmıştır. Bu dönemde ekilmemiş ve terkedilmiş topraklar kilise kayıtlarında mevcuttur. Terezakis, "Trikala: Approaching the evolution..." ,s. 9. Veba Tesalya bölgesini 1466-1467 tarihinde tekrar etkilemiştir. Bu tarihten sonra ise 16 yüzyılda 1545, 1555 ve 1565 tarihlerinde de Tırhala ve Yenişehir (Larissa)inde içinde olduğu Tesalya bölgesini vurmuştur. <http://www.thessaliko.gr/pages/000-panoukla.pdf>. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, C. 2, s. 547. Veba daha sonraki dönemlerde de Tırhala bölgesinde etkisini hissettirmiştir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla veba sadece şehir merkezlerini değil aynı zamanda taşrayıda etkilemiştir. Bununla ilgili olarak 1061/1651 tarihli bir belgede Tırhala'ya tabi Toskesi adlı köy'de veba salgını vuku bulmuştur. Köyün ekserisi vebadan etkilendiği için kalan köy ahalisi cizye ve avarız ödemelerini yapacak kudretlerinin olmadığını bildirmiştir."...*Tırhala kazasında tabi Toskesi nam karye ahalisi bu dailerine geliip takrir -i kelim eyledu ki bundan akdem karyemizde veba isabetediip ekserimiz ba merased vebali bamekan? olub ancak bakimiz yedi nefer zimmi olmağın üzerimize edası lazım gelen on yedi cizye hanemizde ve elli hane avarızımızı ödemeye iktidarımız olmayup yedi hane cizyemiz ve elli hane avarızımız furuhade olmak babında der adaleyi şahaneye arz olmasın ideriz didüklerinden fi tahsis karye-i merkume ahalisinin minval meşruh üzerine zaaf halleri olduğu emr-i mukarrer olmağın yedi hane cizyeleri ve üç hane avarızları furuhade olunmak ricasına...*"BOA YB. 04, Dos No: 2. Gömlek No: 53. 1668 tarihinde Fenar nahiyesinde vebadan atkilenen halk evlerini terk etmiş, 1740/41'de ise Kalyoroz köyü sakinleri yaşanan vebadan dolayı çevre köy ve kasabalara dağılmışlardır. Kılıç, "16-18. Yüzyıllarda Balkan Şehirlerinde Yaşanan Veba Salgınları Ve Sosyoekonomik Etkileri", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, (Ed. Zafer gölen, Abidin Temizer) Ankara 2017, s. 1234, 1237. Yine Osmanlı Kroniklerinde de bu dönemde görülen veba salgını ile ilgili bilgi verilmiştir. 1429 tarihinde Sultan I. Murad'ın kardeşleri Yusuf ve Mahmud Çelebi, Emir Süleymanın oğulları Orhan ve İbrahim Paşa ve başka kişilerde vebadan ölenler arasındaydı. "...ve dahi ol yılda Bursa'da tâ'un-ı ekber olup. Emîr Seyyid hazretleri müteveffa oldu ve dahi ol ta'unda Sultan Murad'ın karındaşları Yusuf ve Mahmud Çelebi müteveffa oldu ve Emir Süleyman'ın oğlu Orhan Bey ve İbrahim Paşa ve Hacı İvaz Paşa ki Sultan gözlerine mil çektirdiydi, müteveffa oldular ve Çırak Bey ve Şeyh Fahrettin Efendi oğulları şemsül-'ulemâ Şemsettin ibni Fenarî bu mecmu'u müteveffa oldular...". Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihân-nümâ*, Neşri Tarihi, (haz. Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen,) C. 2, s. 609. Osmanlı Devleti'nde veba salgını ile ilgili daha kapsamlı bilgi için bkz. Nühket Varlık, *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World The Ottoman Experience, 1347-1600*, Cambridge University Press, New York 2015.

¹⁷ BOA. MAD.d. 10, vr. 1b-4b.

¹⁸ BOA. TT. d. 36, s. 125-131.

¹⁹ BOA. TT. d. 105, s. 373, 377.

²⁰ TKGM. KKA. TT. d. 56, s.86-89.

²¹ Defter, tabloya mahallelerin devamlılığını izlemek için yerleştirilmiştir. Defterdeki en erken tarih 8 Cemaziylevvel 1094/5 Mayıs 1683'tür. BOA KK. d. 2702, s. 2-6.

Kassab Ahmed	Mescid-î Çaçnigir Ayas	Mescid-î Çaçnigir Ayas	Çaçnigir Ayas	Çaçnigir Ayas
Kazzaz Mustafa	Mescid-î Kara Doğan	Kara Doğan Mescid-î	Kara Doğan	Kara Doğan
Helvây-i Ali	Mescid-î Mehmed Bey veled-î Lala	Cami-î Mehmed Bey bin Lala Hamza	Cami-î Mehmed Bey bin Lala Hamza	Lalazade
Yazıcı Hızır	Dizdar	Dizdar	Dizdar Hoşkadem	Dizdar
-	Çilehane	Çilehane	Çilehane	-
-	Hacı Umur	Hacı Umur	Cami-î Umur	Umur Bey
-	Mescid-î veled-î Mezid	Mezid Oğlu	Mezid Oğlu ma' İshak Bey	Mezid Oğlu
-	Mescid-î İskender Bey	İskender Bey	İskender Bey	İskender Voyvoda
-	Mescid-î Akça	Akça Mescid	Akça Mescid	Akça Mescid
-	-	Baba Muhyiddin	Baba Muhyiddin	Baba
-	-	Mescid-î Cevher Subaşı	Cevher Subaşı	-
-	-	Yakub Ece Mescid-î Turahan Bey	Yakub Ece Mescid-î Turhan Bey	Turhan Bey
-	-	Yeniçeri Ali	Yeniçeri Ali ma Sinan Bey/ Cami-î İskender Voyvoda	Evliya İskender
-	-	Mescid-î İlyas Subaşı	Mescid-î İlyas Subaşı	-
-	-	Cami-î Mustafa Bey	Cami-î Mustafa Bey	Mustafa Bey
-	-	Hızır Bey	Mescid-î Hızır Bey	Hızır Bey
-	-	Hamza Bey	Cami-î Hamza Bey	-
-	-	Sinan Bey	Mescid-î Hevace Hasan	Hevace Hasan
-	-	İshak Bey	Mescid-î Hasan Bey	Hasan Bey
-	-	-	Mahmud Bey ma Kara Doğan	Mahmud Bey
-	-	-	Cami-î İbrahim Bey	-
-	-	-	Cemaati Tabbağan	-
8	13	23	26	19

1506 tarihi ile birlikte şehirde bir önceki tahrirde sekiz olan mahalle sayısı % 63'lük bir artış oranıyla 13'e çıkmıştır. İlk dikkati çeken durumlardan birisi 1454-55

tarihinde var olan bazı mahallelerin ismen de olsa görünmemesidir. Bunlardan *Kassab Ahmed*, *Kazzaz Mustafa*, *Helvayi Ali*, *Yazıcı Hızır* adlı mahalleler daha sonraki defterlerde de yoktur. Adı geçen mahallelerin adları değişmiş olmakla birlikte, yeni mahallelerde ihdas edilmiştir. Bunlar, *Mescid-î veled-î Mezd*, *Mescid-î Mehmed Bey veled-î Lala*, *Hacı Umur*, *Kuyumcu Hamza*, *Mescid-î Çaşnigir Ayas*, *Mescid-î Karadoğan*, *Mescid-î İskender Bey*, *Mescid-î Akça*, *Çilehane* ve *Dizdar* mahalleleridir. Bunların dışında kale dizdarının göreviyle anılan ve kale içinde olduğu düşünülen *Dizdar Mahallesi* de yeni kurulan mahallelerdendir. Fakat Evliya Çelebi çok sonraları Tırhala kalesini gezerken kale içinde kimsenin oturmadığını, 10 adet görevli evi olduğunu belirttiğinden bu mahallenin şehirde olabileceği akla gelmektedir. Buna karşın mahallenin içinde bir imam ve bir tirci (okçu) olması, başka bir meslek sahibi olmaması, buranın kale içinde olma ihtimalini yükseltmektedir.²² Buradan hareketle geri kalan bütün mahallelerin şehir içinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Defterde bütün mahalleler arasında bir ibadethanenin (cami, mescit) adıyla anılanların oranı % 61,5'dir.²³ Bu da yeni yapılandırılacak bir mahallenin mescit veya cami gibi ibadethanenin etrafında, Osmanlı şehri oluşumuna uygun olarak, kurulduğuna örnek teşkil etmektedir. Yeni kurulan *Çilehane* adlı mahalle ise şehirde tasavvufi hayatın varlığına bir delildir. Yine bir meslek sahibinin adıyla anılan *Kuyumcu Hamza* mahallesinde babalarının adı Hamza olan üç ve kuyumcu olan bir kişi ikamet etmektedir. *Hacı Umur* adlı mahalleye isim veren kişinin ise hacca gittiği anlaşılmaktadır. Bolayır mahallesinde bir imam ve 15 dabbag esnafı yer almaktadır. *Cami*, *Karadoğan*, *Çaşnigir Ayas*, *Kuyumcu Hamza*, *Hacı Umur*, *Mehmed Bey veled-i Lala*, *Mecid-i veled-i Mezd*, *Bolayır*, *Birgili*, *Mescid-i İskender Bey*, *Mescid-i Akçe* mahallelerinde birer imam bulunmaktadır. İmam bulunmayan *Çilehane* mahallesinde Pervane Şemseddin adlı kişi mukimdir.²⁴

²² BOA TT. d. 36, s.125-131.

²³ BOA TT. d. 36, s.125, 129.

²⁴ BOA TT. d. 36, s.128. Bir diğer adı Halvethane olan Çilehaneler sufilerin, nefslerini terbiye etmek ve seyr-i sülüklerinde mesafe almak amacıyla tefekküre dalarak belirli bir süre halktan ayrı yaşadıkları yerdir. Tanman, "Halvethane", s. 388.

Müslüman nüfus bu tarihte, hane temelinde 1466'ya göre %18,3 azalarak 259'a inmiştir.²⁵ Hanelerin dışında 26 mücerrette şehirde bulunmaktadır. Bu tarihte nefer olarak kaydedilen 141 taallukatta mevcuttur. Taallukat kelime anlamı olarak hısım akraba anlamına gelmektedir. Bununla birlikte adı geçen bu kişiler genel olarak Turahan oğullarının atikleri yani azatlıları olarak kaydedilmişlerdir.²⁶ Bunlardan 38 neferle Turahan Bey'in torunlarından Hacı Bey, 30 neferle Sinan Bey, 22 neferle Hamza Bey ve 17 neferle İshak Bey çoğunluğu oluşturmaktadır. Şehrin toplam nüfusu mücerred ve taallukatların da eklenmesiyle 1.462 kişiye ulaşmış olsa da 1466 yılının gerisinde kalmıştır. Şehrin Müslüman nüfusu içinde mücerretlerin payı önceki dönemlerin oldukça altına inmiştir. 1454-55 ve 1466 tarihlerinde görülen Müslüman bive nüfus bu dönemdeki kayıtlarda gözükmemektedir. Şehirde önemli bir yekûn oluşturan taallukatlar ise Müslüman nüfusun içerisinde önceki dönemlere kıyasla yoğunluk arz etmektedir. Mahalleler arasında bir önceki tahrirde 53 hane olan Birgi'nin nüfusu % 56'lık bir azalışla 23 haneye düşmüştür. Yine bu dönem hane temelinde en fazla nüfus bir önceki tahrire göre % 35'lik bir artış sağlayarak 40 haneye ulaşan Bolayır'dır. Onu 37 hane ile yeni kurulan *Mescid-i Kara Doğan* ve 35 hane ile *Kuyumcu Hamza* Mahallesi takip etmektedir. Yeni kurulan *Mescid-i İskender Bey* yedi hane ve yine yeni kurulan *Mescid-i Akçe* Mahallesi sekiz hane ile en düşük nüfusa sahip mahallelerdir.²⁷

1521 tarihiyle birlikte Müslümanların iskânındaki mahalle sayısı bir önceki döneme göre % 78'lik bir artışa 23'e çıkmıştır. Bu durum sadece 15 yılda Müslüman yerleşmelerin şehirde yayılma alanlarını hızlı bir şekilde arttırmakta olduğunu göstermektedir. Bu tarihte bir önceki dönemden 13 yerleşme, adlarında bazı farklılıklar olsada, bir önceki dönemden kalmıştır. *Mescid-î veled-î Mezid*, *Mescid-i İskender Bey* mahallelerindeki mescid ismi atılmış, *Mescid-i Akça* mahallesi *Akça Mescid* olmuştur. *Mescid-î Mehmed Bey veled-î Lala* adlı mahalle ise *Cami-i Mehmed Bey bin Lala Hamza* olarak adlandırılmıştır. Bunun sebebi ise Mehmed Bey'in 10 Recep 15 Kasım 1507 tarihli vakfiyesinde belirtildiği haliyle kurmuş olduğu vakfın bir cami inşa

²⁵ Adı geçen defterde hane sayısı 260 olarak gösterilmesine rağmen yapılan sayımda rakam 259 olarak çıkmaktadır. *BOA. TT. d. 36*, s. 136. Nüfusun yukarı yönlü artış ivmesinin hane bazında %18,3 lük bir oranla aşağı doğru yönelmesinin en önemli nedeninin veba olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

²⁶ Barkan "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler." *Vakıflar Dergisi*, 2 (1942): s. 297; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, Ankara 2006, s. 1008.

²⁷ *BOA. TT. d. 36*, s. 126-129.

ettirdiğidir. Böylelikle daha önce mescid olarak anılan mahalle vakfiyeden sonra Cami-i Mehmed Bey bin Lala Hamza olarak anılmaya başlanmıştır.

Yeni kurulduğu anlaşılan Müslüman yerleşmeler *Mescid-î İlyas Subaşı*, *Mescid-î Cevher Subaşı*, *Yeniçeri Ali*, *Baba Muhyiddin*, *Yakub Ece Mescid-î Turahan Bey*, *Cami-î Mustafa Bey*, *Hızır Bey*, *Hamza Bey*, *Sinan Bey*, *İshak Bey* olmak üzere 10'dur. Bunlardan Turahan Bey'in oğlu Hızır Bey, Ömer bey'in oğlu Hamza ve İshak Bey, Turahanoğlu Mehmed Bey'in oğlu Sinan Bey'lerin 1506 tarihindeki taallukatları veya atikleri yerleştikleri Tırhala'da, 1521 tarihinde beylerinin adıyla anılan mahallelerin ilk nüvelerini oluşturmuşlardır. Dikkate değer bir durum ise bu kişilerin baba isimleri ile alakalı durumdur. 1506 tarihinde Sinan Bey taallukatlarının çoğunluğunun baba ismi verilmezken, 1521 tarihinde Sinan Bey mahallesindeki 15 hanenin altısının baba ismi Abdullah olarak verilmiştir. Örnek olması açısından 1506'da Süleyman atîk-î mezkûr, 1521'de Süleyman bin Abdullah olarak kaydedilmiştir.²⁸

Yeni kurulan *Mescid-î İlyas Subaşı*, *Mescid-î Cevher Subaşı*, *Yeniçeri Aligibi* mahalleler şehirdeki ehl-î örf taifesinin etkinliğini de göstermektedir. Bu tarihte mescit veya cami gibi bir ibadethane adı ile var olan mahallelerin oranı bütün mahalleler içerisinde yaklaşık olarak %43'e gerilemiştir. Bu duruma sebebiyse mahalle sayısının artışı olarak gösterilebilir. *Yeniçeri Ali*, *Çilehane*, *Sinan Bey*, *İlyas Subaşı*, *Hızır Bey* haricinde diğer bütün mahallelerde imam bulunmaktadır. İmam bulunanlardan Yakup Ece mahallesinde bu sayı ikidir. Daha önce içerisinde herhangi bir meslek sahibi bulunmayan *Dizdar* mahallesinde bu tarihte bir bakal, *Baba Muhyiddin* mahallesinde üç çeltikçi ikamet etmektedir. *Çilehane*, *İshak Bey* ve *Hamza Bey* mahallelerinde üç subaşı kaydedilmiştir. *Sinan Bey*, *Hızır Bey*, *İshak Bey* ve *Akça Mescid* mahallelerinde esnaf bulunmama ile birlikte Bolayır mahallesinde esnaf şeyhi olan Ahi Mustafa mukimdir.

1521 tarihi ile birlikte Müslümanların hane bazında nüfusu % 2,3'lük artışla 265'e ulaşmaktadır. Tırhala şehir sınırları içerisinde bulunan ve beş haneye sahip olan Ali Bey ormanı da denilen İbrahim Bey Çiftliği her ne kadar şehir merkezinde yer almasa da defterde hane kısmı yekûnunda gösterilmiştir. Bu çiftlik öşür ve çift vergisini şehir subaşına vermektedir.²⁹ Bunların dışında 33 mücerred, 28 taallukat, 17 akıncı, altı

²⁸ BOA. TT. d. 105, s. 373-377.

²⁹ "Der çiftlik İbrahim Bey namı diğer Ali Bey ormanı der sınuru Tırhala ki mezkurler öşirlerin ve rüsum-u çiftlerin Tırhala subaşısına virirler..." BOA TT. d. 105. s. 383.

çeltikçi reayanın da eklenmesiyle şehrin nüfusu 1.434 kişi olmaktadır. Bu da 1506 yılında 1.462 kişi olan Tırhala şehrinde bu tarihte az da olsa bir nüfus azalışı olduğunu göstermektedir. Müslüman nüfusun içinde mücerredlerin oranı hem aldığı pay hem de bir önceki döneme göre artmıştır. Daha önce nüfusları fazla olan taallukatlar azalmış, ilk defa kayıt altına alınan akıncı ve çeltikçi reaya ise önemli bir sayıya ulaşmamıştır. Bu tarihte en fazla nüfus bir önceki döneme göre hane bazında % 34'lük azalışla 23 haneye sahip *Kuyumcu Hamza*, yine %50'lik bir düşüşle 20 haneye sahip *Bolayır*, % 48'lik azalışla 19 haneye sahip *Mescidî Kara Doğan* ve 19 haneye sahip yeni kurulan *Dizdar* mahalleleridir. En az nüfus ise üç hane ile yeni kurulmuş *İshak Bey* ve *Hacı Umur*, 5 hane ile *Hızır Bey* ve *Baba Muhyiddin* mahalleleridir. Hane temelinde %8,6 ile *Kuyumcu Hamza* Müslüman mahalleleri arasın en fazla, %1,13 ile *İshak Bey* ve *Hacı Umur* mahalleleri ise en az paya sahiptir.³⁰

XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra şehirdeki Müslüman mahalle sayısı %13'lük bir artışla 26'ya ulaşmıştır. Daha önceki dönemlere nazaran mahalle adetindeki artışın diğer dönemlere göre düşmesi, Tırhala'nın fiziksel gelişiminin sınırlarına ulaştığı bilgisini vermektedir. Bu dönemde dikkati çeken unsur *Mezid Oğlu ma' İshak Bey*, *Mahmud Bey ma' Karadoğan*, *Yeniçeri Ali ma' Sinan Bey* gibi bazı mahallelerin birlikte yazılmasıdır.³¹ *Mescid-î Cevher Subaşı* mahallesinde bu tarihte mescid adı kaldırılmış, *Hızır Bey* mahallesinin adı *Mescid-î Hızır Bey*, *Hamza Bey* mahallesinin adı *Cami-î Hamza Bey* olmuştur. *Cami-î İbrahim Bey*, *Mescid-î Havace Hasan* ve *Mescid-î Hasan Bey* adıyla ibadethane olduğu anlaşılan mahalleler ise yeni kurulmuştur. Yine bu tarihte de mescit ve cami adıyla varlığını koruyan veya yeni kurulan mahalleler %53,8'lik bir orana ulaşmıştır. Bunun yanında derici esnafının adıyla anılan *Dabbağ* mahalleside 1454-55'den sonra şehirde tekrar *Cemaati Dabbağan* adıyla bir mahalle oluşturmuştur.

Bu tarihte bazı mahallelerde imam bulunmamakta, onun yerine ise hacı, hoca, seyyid ve piri ön adlı kişiler bulunmaktadır. İmam bulunmayan *Bolayır* mahallesinde Hacı Hüseyin, *Cami-î Kebir*'de Hacı Hasan, *Baba Muhyiddin*'de Mehmed Hoca, *Çilehane*'de Piri ön adlı iki kişi, *Mescid-î Hasan Bey*'de Reyhan Dede, *Yakup Ece*'de Pervane Sofi, *Cami-î Hamza Bey*'de Hacı Pervane, *Kara Hızır*'da Derviş bin Eynel gibi kişiler mukimdir. *Cami-î Mehmed Bey*'de ise müezzin ve hatip ikamet etmektedir.

³⁰ BOA. TT. d. 105, s. 373-377.

³¹ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 86a-89b.

Karadoğan'da imam olan dört kişiden biri mücerred olarak kaydedilmiştir. *Mescid-î Hızır Bey* ve *Cami-î Mustafa Bey*'de din görevlisi veya hacı, hoca sıfatı taşıyan hiçkimse meskûn değildir. Bunların yanında *Mezidoğlu ma' İshak Bey* mahallesinde kethüda, *Karadoğan'da* müderris, *Çaşnigir Ayas'da* asesbaşı ve *Cami-î Kebir'de* muallimden birer, *Kuyumcu Hamza'da* ise üç muhızır yaşamaktadır.³²

Mahalle âdeti ile ilgili tarihi belirtilmeyen ve Tırhala kazasının avarız hanelerinin kaydedildiği bir defterde, kazadaki mahalle âdeti 20 olarak gözükmektedir. Bu defterdeki mahalle isimleri, sancağın son mufassal defterinden bazı farklılıklar taşımaktadır. Buna göre 1569 tarihli mufassal defterde görünen toplam 26 mahalleden “*Çile Hane, Mescid-î İlyas Subaşı, Cami-î İbrahim Bey, Cami-î Hamza Bey, Kara Hızır ve Dabbağan*” mahalleleri avarız defterinde yoktur. “*Baba Muhyiddin*” sadece “*Baba*”, “*Cami-î Mehmed Bey bin Lala Hamza*” sadece “*Lalazade*” olarak kaydedilmiştir. Daha önce *Yakub Ece Mescid-î Turhan Bey* Mahallesi de, avarız defterinde, muhtemelen ilk isim atılarak sadece “*mahalle-i Turhan Bey*”³³ olarak yer almıştır. Yine defterde “*mahalle-i Yeniçeri Ali ma' mahalle-i Sinan Bey Cami-î İskender Voyvoda dahi derler*” ibaresiyle anılan mahalle “*Mahalle-i Evliya İskender*” olarak dönüşmüş olmalıdır. Mahallelerin kaydedildiği bu avarız defteri, XVII. yüzyıl ortalarına tarihlenebilir.³⁴ Evliya Çelebi, Kandiye kuşatmasına katılmak için Girit'e giderken 1668'de uğradığı şehirde 16 Müslüman Mahallesi ve sekiz gayr-i Müslim mahallesi olduğunu, Yahudi mahallesi olmadığını belirtmiştir. 1569 tarihinde 26 Müslüman mahallesinden müteşekkil olan şehrin 100 yıl sonra 16 mahalleye kadar düşmesi düşündürücüdür.³⁵ Yine yukarıdaki tabloda da gösterildiği üzere 1683 tarihli bir avarız defterinde Tırhala şehir merkezindeki mahalle sayısı 19'a düşmüştür.³⁶

1569'da Tırhala'da Müslüman hane sayısı bir önceki tahrire göre % 26'lık artışla 334'e çıkmıştır. Bir önceki tahrire nazaran mücerred nüfusu çok fazla artarak 127 olmuştur. Şehrin nüfusu 50 yıllık bir dönemde belirgin bir oranda değişmemesine

³² TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 86a-89b.

³³ Bu mahalle 1062/1650 tarihli bir sicil kaydında Turhan Bey Mahallesi adıyla geçmektedir. GRGSA-KOZ_OTH001.01.F000002, s. 182.

³⁴ Defterde Müslüman mahalleleri yanında yedi gayr-i Müslim ve bir Yahudi mahalleside kaydedilmiştir. BOA. KK. d. 02986, s. 2.

³⁵ Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* 8. Kitap. C.1 s. 200, Mehmet Ali Ünal, “Evliya Çelebi'ye Göre Tırhala'da Osman Şah'a Ait Eserler”, *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi(04-05 Mayıs 2015) Saraybosna 2015*, s. 35.

³⁶ BOA KK. d. 2702, s. 2-6.

rağmen mücerred nüfus Müslüman nüfus içinde bu tarihte önemli bir miktara ulaşmıştır Şehir merkezindeki Müslüman nüfusa mücerretlerinde eklenmesiyle nüfus 1.797'ye çıkmıştır. Müslüman mahallelerin içerisinde Yahudi ve Hristiyan hanelerinde varlığı da dikkat çekmektedir. Daha önceki dönemlerde böyle bir durum vuku' bulmamıştır. Osmanlı Devleti'nde farklı din mensupları ayrı mahallelerde yaşamakta olsa bile Müslüman mahallelerin içerisinde, Tırhala örneğinde olduğu gibi, gayr-i Müslimler de ikamet edebilmektedir.³⁷ Bu dönemde de Tırhala'da Müslüman mahallelerin içerisinde, nüfusun % 2,69'unu oluşturan altı Hristiyan ve üç Yahudi hane oturmaktaydı. Bunlara ek olarak Hristiyan olan dört mücerred ve iki bive de Müslümanların arasında bulunmaktaydı.³⁸ Hristiyan haneler, 12 Müslüman hanesi olan *Mescid-î Veledi Mezid* mahallesinde üç haneyle % 20 ve dört Müslüman haneden oluşan *Kara Hızır* mahallesinde üç haneyle % 42'lik bir orana tekabül etmekteydi. Yahudi haneler ise 17 Müslüman haneden müteşekkil olan *Cami* mahallesinde üç haneyle % 15'lik bir oran oluşturmuştur. Bu tarihte en fazla Müslüman 28'er hane ile *Kuyumcu Hamza* ve *Mescid-î Kara Doğan*, 26 hane ile *Bolayır*'dır. En az nüfusa sahip olan mahalleler ise dörder hane ile *Hacı Umur*, *Kara Hızır* ve *Hızır Bey*'dir.³⁹

1569 tarihli bu defterde şehir nüfusunun kaydedildiği kısımda farklı bir uygulama yapılmıştır. Kayıd; hane-i hatiba ve müezzin: 18, hane-i müsliman: 346, mücerred: 129, hane-i çeltukçıyan: 6; hane-i gebran: 342, mücerred: 112, bive: 57; hane-i yahudiyan: 111, mücerred: 18, bive: 33, şeklindedir. Bununla birlikte yapılan sayımda Müslüman hane 334, mücerred ise 127 olarak tespit edilmiştir. Hem hane (12) hem de mücerred (2) adetlerinde eksiklik vardır. Hatib ve müezzinler 18 hane kaydedilmiş olmasına rağmen 19 olarak tespit edilmiş ve Müslüman hanelerden ayrı yazılmıştır. Aynı şekilde tespiti yapılan 55 hristiyan bive, 57 olarak kaydedilmiştir. Müslüman mahalleleri içerisinde bulunan hristiyan nüfus, yekûn kısmındaki hristiyan mahallelerindeki nüfusa eklenmemiştir. Sadece üç Yahudi hanesi, Yahudi mahallelerinin yekûnuna eklenmiştir. Muhtemelen Müslüman mahalleleri içerisinde bulunan altı hristiyan, yekûn kısmında çeltukçıyan olarak kaydedilmiştir, dört mücerred ve iki bive hane olarak Müslüman yekûnuna eklenmiştir. Böylelikle 346 hanelik bir

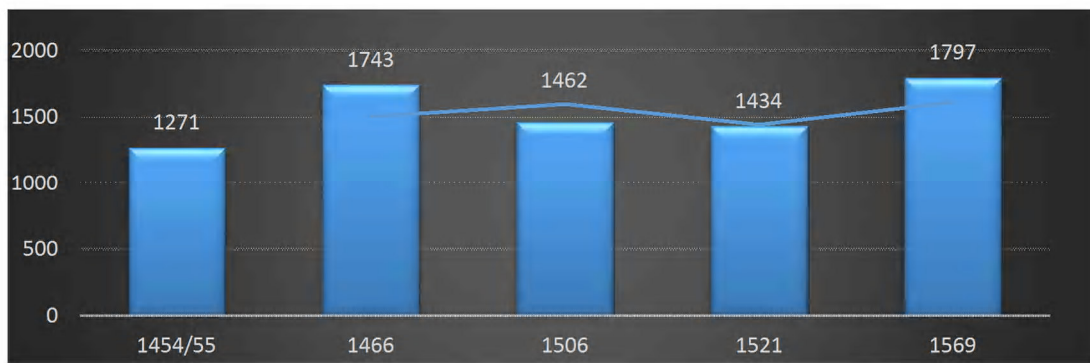
³⁷ Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, 65; Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, TTK Yayınları, Ankara 2014, 121.

³⁸ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 93a.

³⁹ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 86a-89b.

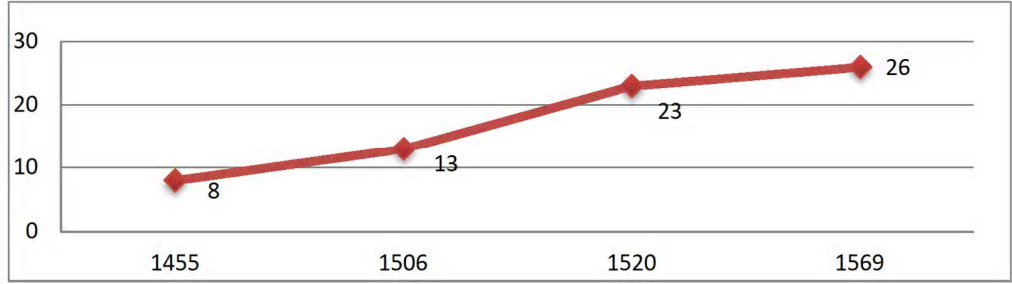
nüfus oluşturulmuştur. Fakat gayr-i Müslim unsurların hane, mücerred veya bive olsalar dahi bu şekilde Müslüman hane yekûnlarına eklenmesi görülen bir durum değildir.

Buradaki en önemli varsayım bu gayr-i Müslim unsurların Müslüman mahallelerinde ikamet etmeleri veya çalışmaları gösterilebilir. *Dabbağan* mahallesindeki dört mücerred dabbağ, *Kara Hızır* mahallesinde ve *Mezid Oğlu* mahallesindeki altı gebr esnaf bu şekilde Müslüman hane nüfusuyla birlikte kaydedilmiştir.

Şekil 3. XV.-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehri Müslüman Nüfusu (Nefer)

Tırhala şehrinin Müslüman nüfusu 1454-55 ile 1569 arasındaki 114 yıllık dönemde hane temelinde % 25, fert temelinde ise % 70 oranında artış sağlanmıştır. Mahalle sayısındaki artış ile fert sayısındaki artış arasında orantısızlık düşündürücüdür. 1454-55 ile 1466 arasındaki 11 yıllık dönemde her yıl Tırhala şehir nüfusuna 43,4 kişi katılmaktadır. Bu orandan bakıldığında Tırhala şehir merkezindeki Müslüman nüfusun yıllık % 2,49 oranında arttığını ortaya çıkmaktadır. Aynı dönemde her yıl 6,09 hane yapıldığı ve hane bazında her yıl için %1,9'luk bir artışın meydana gelmiştir. Böylelikle nüfus artış oranının hane artış oranından % 39 daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki 1466 ile 1506 yılları arasında hane ve fert nüfusunun önemli oranda düştüğü görülmektedir. İki dönem arasında % 16,12'lik nefer ve % 18,3'lük hane azalımı yaşanmıştır. Şehir eğer nüfus artış hızını korumuş olsa idi XVI. yüzyılın sonlarına doğru 5.500 kişilik bir Müslüman fert nüfusuna sahip olabilirdi. Asıl dikkati çeken bir nokta ise bu iki dönem arasında gayr-i Müslim nüfusun hane bazında % 35,5 oranında artmış olmasıdır.

Şekil 4. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehri Müslüman Mahalleleri Artış Seyri

Görüldüğü üzere Müslüman mahallelerinin sürekli olarak artmış olması Tırhala şehrindeki Müslümanların yerleşim yönünden istikrarlı bir büyüme gösterdiğini kanıtlamaktadır. 114 yıllık iki dönem arasında Müslüman mahallelerin artış oranı % 225'lik bir orana tekabül etmektedir. Bu dönemde ise 1506-1521 tarihleri arası artışın en fazla olduğu tarih olmakla birlikte 1521'den sonra şehirdeki Müslüman mahallelerindeki artış bütün dönemlerin en düşüğüdür.

Tablo 18. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehri Müslüman Nüfusu

Yerleşim Yeri	1454-55					1506			1521					1569				
	Hane	Mücerred	Bive	Hane	Bive	Hane	Mücerred	Tallukat	Hane	Mücerred	Tallukat	Celukei	Akncı	Hane	Mücerred	Yahudıyan Hane	Gebran Hane	Gebran Mücerred
Cami	24	1	-	-	-	25	4	-	16	2	-	-	2	17	6	3	-	-
Tabbağan	21	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bolayır	26	1	1	-	-	40	2	-	20	2	-	3	1	26	9	-	-	-
Kassab Ahmed	22	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kazzaz Mustafa	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Helvayi Ali	25	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Birgi	52	2	3	-	-	23	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yazıcı Hızır	25	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mescid-î Çaşnıgir Ayas	-	-	-	-	-	15	2	-	6	4	-	-	5	19	17	-	-	-
Mescid-î Karadoğan	-	-	-	-	-	37	8	-	19	6	-	-	2	28	8	-	-	-
Mescid-î Mehmed Bey Veled Lala	-	-	-	-	-	12	1	-	13	-	-	-	-	9	7	-	-	-
Dizdar	-	-	-	-	-	20	3	-	19	4	-	-	-	17	5	-	-	-
Çile Hane	-	-	-	-	-	11	-	-	12	-	-	-	-	7	2	-	-	-
Hacı Umur	-	-	-	-	-	10	-	-	3	-	-	-	-	4	-	-	-	-
Mescid-î veledi Mezid	-	-	-	-	-	16	3	-	16	2	-	-	-	12	2	-	3	-
Mescid-î İskender Bey	-	-	-	-	-	7	-	-	8	2	-	-	-	9	4	-	-	-
Mescid-î Akçe	-	-	-	-	-	8	-	-	6	2	-	-	-	12	3	-	-	-
Kuyumcu Hamza	-	-	-	-	-	35	1	-	23	2	-	-	2	28	4	-	-	-
Kara Hızır	-	-	-	-	-	-	-	-	10	1	-	-	2	4	-	-	3	-
Baba Muhyiddin	-	-	-	-	-	-	-	-	5	1	-	3	2	12	-	-	-	-
Mescid-î Cevher Subaşı	-	-	-	-	-	-	-	-	15	1	-	-	-	12	4	-	-	-
Yakub Ece Mescid-î Turahan Rev	-	-	-	-	-	-	-	-	13	1	-	-	-	7	5	-	-	-
Yeniçeri Ali	-	-	-	-	-	-	-	-	13	-	-	-	-	23	11	-	-	-

Mescid-î İlyas Subaşı	-	-	-	-	-	-	-	-	11	-	-	-	-	13	1	-	-	-
Cami-î Mustafa Bey	-	-	-	-	-	-	-	-	14	3	-	-	-	11	7	-	-	-
Hızır Bey	--	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	4	1	-	-	-
Hamza Bey	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	-	-	9	4	-	-	-
Sinan Bey	-	-	-	-	-	-	-	-	15	-	8	-	1			-	-	-
İshak Bey	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	7	-	-			-	-	-
Mescid-î Hevace Hasan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7		-	-	-
Mescid-î Hasan Bey	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	2	-	-	-
Mahmud Bey ma Mahalle-i Karadoğan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	1	-	-	-
Cami-î İbrahim Bey		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	3	-	-	-
Cemaati Tabbagan Müslimin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	21	-	-	4
	-	-		30	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-	-	141	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	214	7	8	30	1	259	26	141	265	33	28	6	17	334	127	3	6	4

3.1.2. Gayr-i Müslim Mahalleleri ve Nüfusu

3.1.2.1. Hristiyan Mahalleleri ve Nüfusu

1395 yılında fethedilen ve mahallelerin tamamı gayr-i Müslim olan şehrin fetihten önce sahip olduğu mahalle sayısı tespit edilememiştir. Bunun yanında fetihle bir kısım ahalinin şehirden göçüne sebebiyet verilmiş olunması da muhtemeldir. Müslümanların yerleşmeye başlaması ve bilinen ilk tahriri arasındaki 50 senede gayr-i Müslim mahallelerinin durumu bilinmemekle birlikte 1454-55’de yapılan tahrirde şehirde altı gayr-î Müslim mahallesi kaydedilmiştir. İlk tahrirde mahallelere isim verilirken birinci ve altıncı mahalleler haricinde Arapça rakamlar kullanılmıştır. Nitekim ilk mahalle olan *Mihal Martı* mahallesini takiben *Saniye*, *Salise*, *Rabi*, *Hamse* kullanılmış, son mahalle ise *Arnavudan* ismiyle yazılmıştır. Mahallelere bu şekilde isim verilmesinin nedeni anlaşılammıştır. İlk mahalle olan *Mihal Martı* mahallesinin ismi bu mahallede yaşayan *Mihal Martı* adlı kişinin varlığından dolayıdır. *Arnavudan*

mahallesine bu ismin verilmesi iskân edilenlerden veya soy adlardan dolayı olduğunu düşündürse de mahallede bunu kanıtlayacak bir durum yoktur. Buna karşın *Mahalle-î Hamse*'de Arnavut olduğu tahmin edilen *Nikola Arvanid*, *Yorgis Arvanid* adlı iki kişi vardır. Bunun yanında *Mihal Martı* mahallesinde 12 bive yerleşik haldedir. *Salise* mahallesinde dört keşiş, iki papaz bulunmaktadır. Papazlardan biri dışında diğer din görevlileri çiftlikleri ve bağlarıyla muaf ve müsellemler sayıldıklarına dair beratları vardır. *Rabi* mahallesinde iki, *Hamise* de ise bir papaz mukimdir.⁴⁰

1454-55 tarihli mufassal defterde toplam 215 hane Hristiyan nüfusa bir mücerred ve 74'de bivenin eklenmesiyle 1.150 kişiye ulaşılmaktadır. Toplam nüfusun %6'sı bive, çok küçük bir oranı da mücerredlerden oluşmaktadır. Mücerredlerin yok denecek kadar az olması düşündürücüdür. Hristiyan mahalleleri içerisinde en fazla nüfus 64 hane ile *Hamise* adlı mahalledir ki hristiyan nüfusunun, 6 mahalle arasında, %30'luk bir oranını oluşturmaktadır. Onu % 24'lük bir oran ve 52 hane ile *Salise* izlemektedir. En düşük nüfus 16 hane ile *Saniye* mahallesidir.⁴¹

1466 yılı ile birlikte Hristiyan nüfusta bir düşüş oluşmuştur. Bu tarihte şehir merkezinde bulunan Hristiyan mahallelerinde 205 hane, 53 mücerred ve 20 bive bulunmaktadır. 1454-55 yılına göre hane temelinde Hristiyan nüfus % 5 oranında azalmıştır. Toplam nüfus % 4,7 oranında düşerek 1.098 olmuştur. Aynı şekilde bive oranı da % 370 gibi büyük bir azalışla 20'ye düşmüştür. Bu dönemde sadece mücerred nüfus artış göstermiştir. Mücerredlerin artması ve bivelerin düşmesi bu dönemde yoğun bir nüfus artışının yaşandığını düşündürmekte ise de bir çelişki olarak hem hane hem de fert nüfusu toplamda düşmüştür.⁴²

⁴⁰ BOA. MAD.d. 10, vr. 5a-7b.

⁴¹ BOA. MAD.d. 10 vr. 5b-7a.

⁴² BOA. MAD.d. 66 vr. 7b.

Tablo 19. Yıllara Göre Gayr-i Müslim (Hristiyan-Yahudi) Mahalleleri

1455 ⁴³	1506 ⁴⁴	1521 ⁴⁵		1569 ⁴⁶		1683 ⁴⁷
Hristiyan	Hristiyan	Hristiyan	Yahudiyan	Hristiyan	Yahudiyan	Hristiyan
Mihal Marti	Ayamarine	Aya Marina	Saru Hekim	Ayamarina	Saru Hekim	Ayamarina
Saniye	Aya Peraskevi	Aya Peraskevi	Menolli	Ayaparaskevi	Menolli	Aya Peraskevi
Salise	Mavriya	Mavriya	Köhne	Mavro Yani		Benaya?
Rabi	Kiryia Manava	Ayanargir		Ayanargiri		Hermin?
Hamise	Nikola Kalesi	İlimiyotse		İlimiyotse		İlimiyotse
Arnavudan	İstimo Nashi	Ayo Nikola		Ayonikola		Ayonikola
	Petrino	Perkiti		Perkiti		Petre Misoda?
		Değirmenbaşı		Cemaati Tabbağan		
		8	3	7 (8)	2	7
6	7	11		9(10)		

1506 yılı tahririnde Tırhala'daki Hristiyan mahalle adedi 1 artışla 7'ye çıkmıştır. Bir önceki tahrirde geçen mahalle adlarından hiçbiri bu dönemde mahalle adı olarak kullanılmamıştır. Müslüman mahallelerinde olduğu gibi Hristiyan mahallelerinde de bir mahalleye isim verilirken o mahallede yaşayan kişilerin isimleri kullanılmıştır. Bunun ilgili bu tarihteki ilk örnek *Mavriya* mahallesidir. Defterde *Mavriya* mahallesinin altında ikamet edenlerin bulunduğu kısımda *İstimo Mavriya* adlı kişinin adı geçmektedir. Bir diğer mahalle olan *Kiryia Manava* adlı mahallenin ismi bu mahallede ikamet eden *Kosta Kiryia Manava*, *Niho Kiryia Manava*, *İstimo Kiryia Manava* adlı kişilerin soyadları ile alakalıdır. Başka bir mahalle olan *Nikola Kalesi* adlı mahallenin adı mahallede oturan *Nikola Kalesi* ile ilişkili olmalıdır. *Ayamarine* mahallesinde iki, *Mavriya*, *Nikola Kalesi* ve *İstimo Nashi*'de birer papaz bulunmaktadır.⁴⁸

⁴³ BOA. MAD. d. 10, vr. 5a-7b.

⁴⁴ BOA. TT. d. 36, s. 132-139.

⁴⁵ BOA. TT. d. 105, s. 378-384.

⁴⁶ TKGM. KKA. TT.d,56, vr. 89a-92b.

⁴⁷ BOA KK. d. 2702, s. 38-40.

⁴⁸ BOA. TT. d. 36, s. 133, 134. 137.

Bu tarih ile birlikte Hristiyan nüfusun azalışı durmuş ve bu dönemle birlikte nüfus yükselişe geçmeye başlamıştır. Bu tarihte kaydedilen mufassal deftere göre Tırhala şehir merkezinde 318 hane, 24 mücerred ve 38 bive bulunmaktadır. Bir önceki döneme göre hane temelli nüfus önemli oranda artarak Müslüman nüfusun önüne geçmiştir. 40 yıllık süreçte 113 yeni hane kurulmuş, bu da yıllık 2.8 haneye tekabül etmiştir. Bu tarih Hristiyan unsurların şehirde bütün dönemlerde en yoğun nüfus artışı yaşadığı dönem olarak ayrıca önemlidir. Hane sayısı artmasına karşın mücerret nüfusu yarı yarıya düşmüş, bive nüfusu ise yarı yarıya artış göstermiştir. Toplam Hristiyan nüfus mücerred ve bivelere dâhil edildiğinde bir önceki döneme göre artış seviyesi aynı olmuştur. Bu tarihte mücerret ve bivelere Hristiyan nüfusunun çok düşük bir oranını oluşturmaktadır. 74 hane ile en fazla nüfusu barındıran *İstimo Nashi*, şehirdeki Hristiyan mahalleleri arasında % 23'lük bir paya sahiptir. Onu 53'er hane ile *Ayamarine* ve *Aya Peraskevi* izlemiş, en az nüfusa ise 31 hane ile *Petrino/Perkiti* mahallesi sahip olmuştur.⁴⁹

1521 tarihinde Tırhala'da Hristiyan mahalle adedi bir artarak sekize çıkmıştır. *Değirmenbaşı* adlı mahalle yeni kurulan tek mahalledir. Daha öncekilere nazaran bu tarihte mahalle isimlerinde bazı değişiklikler olduğu gözlenmiştir. *Aya Marina*, *Aya Peraskevi* ve *Mavriya* mahallelerinin adı değişmemiştir.⁵⁰ *Kiryia Manava* mahallesinin adı *Ayanargir*, *Nikola Kalesi* mahallesinin adı *İlmiyotse*, *İstimo Nashi* mahallesinin adı *Ayo Nikola* ve son olarak *Petrino* mahallesinin adı *Perkiti* olmuştur.⁵¹ Bunu da bir önceki defterde şehirde adı geçen mahallelerde yerleşik halde olup mahallelere adlarını veren kişilerle 14 yıllık bir sürenin sonunda 1521 tarihli defterde aynı soydan olan kişilerin akraba olması ihtimali değerlendirilerek tespit edilmiştir. Buna örnek olarak 1506 tarihinde *Nikola Kalesi* adlı mahallede ikamet eden *Nikola Kalesi*, 1521 tarihinde ismi *İlmiyotse* olan mahallede ikamet etmektedir.⁵²

Bu tarihte 343 hane olarak kaydedilen Hristiyan haneleri, yapılan sayımda 339 çıkmaktadır. Bu rakama merkezin dışında Tırhala sınırları dâhilinde olan İbrahim Bey

⁴⁹ BOA. TT. d. 36, s. 132-138.

⁵⁰ BOA. TT. d. 105, s. 378-379. "Mahalle-i Değirmen Başı dernezd-i Asiyab-ı Turahan Bey" BOA. TT. d. 105, s. 381.

⁵¹ BOA. TT. d. 105, s. 379-381.

⁵² BOA. TT. d. 105, s. 379.

Çiftliğindeki⁵³ beş hane ile rakam 344 hane olmaktadır. 1506 yılına göre şehir içinde 21 yeni hane inşa edilmiş olup, yıllık 1,4 haneye tekabül etmiştir. Toplam Hristiyan nüfusun fert temelli artışı düşük olmasıyla birlikte nüfus 1.829'a çıkmıştır. Şehirde hanelere ek olarak 45 mücerret ve 64 bive de vardır. Bunun yanında hane başı mücerret sayısı ise 7.53 olmuştur. Bu tarihte en yoğun yerleşim hane temelinde bir önceki döneme göre % 33,5 oranında bir nüfus artışı yaşayan *Aya Peraskevi* mahallesidir. *İstimo Nashi/Ayo Nikola Mahallesi* ise fert temelli en yoğun nüfusun bulunduğu mahalledir. Burada 67 hane 20 mücerred ve 21 bive bulunmaktadır. Mücerredler ve bivelere mahallenin % 11'ini oluşturmaktadır ki diğer mahalleler arasında en büyük pay budur. Diğer mahallelerin hepsinde mücerred ve bive nüfusu var iken sadece *Değirmenbaşı* mahallesinde yoktur.⁵⁴

1569 tarihinde Tırhala merkezindeki Hristiyan mahallelerinin âdeti değişmemiştir. Bir önceki tahrirde var olan *Değirmenbaşı* Mahallesi bu tahrirde kaydedilmemiştir. Bunun yanında *Cemaati Dabbağan* adlı 14 hanelik bir Hristiyan nüfusta bulunmakta olup mahalle adı altında değil cemaat adı altında verilmiştir. Malum olduğu kadarıyla dabbağlık mesleği şehir içerisinde temizlik ve koku anlamında bazı sıkıntılara sebep olacağından genellikle şehrin biraz daha dışında idame edilmektedir. Müslüman mahalleleri içerisinde de aynı isimle bir cemaat vardır. Yalnız bu cemaat mahalle adı altında kaydedilmiştir. İkisi de aynı ismi taşıyan fakat dini durumları farklı bu cemaatlerden Müslüman olanlar mahalle olarak teşkilatlanmışken Hristiyanların mahalle adı altında kaydedilmemelerinin nedeni tespit edilememiştir. Defterdeki kayıta "*Cemaati Tabbağan ki mütemekkin der dekakin evkaı-ı merhum Mustafa Bey*" şeklindeki ifadeden buradaki kişilerin Mustafa Bey vakfına ait dükkânlarda oturdukları anlaşılmaktadır.⁵⁵ Hristiyan mahalleâdetini Evliya Çelebi sekiz olarak belirtirken, 1683 tarihindeki bir belgeden yedi mahalle olduğu anlaşılmıştır.⁵⁶

Bunun yanında daha önce *Mavriya* olarak geçen mahallenin *MavroYani* adını almasında *Yani* soyadlı yedi kişi bulunması etkili olmuştur.⁵⁷ Bir önceki tahrirde olmayan *Manderol* adlı mahalle ise içerisinde nüfus barındırmamaktadır. Bunun nedeni

⁵³ İbrahim Bey Çiftliği şehir nüfusu hesaplanırken hane temelli hesaplamada mahallelerin dışında olduğu için tespit dışı tutulmuş, fert temelli hesaplamalarda ise bütün nüfus içerisine dâhil edilmiştir.

⁵⁴ BOA TT. d. 105, s. 378,379, 381.

⁵⁵ TKGM. KKA. TT.d,56, vr. 92a.

⁵⁶ BOA KK. d. 2702, s. 38-40.

⁵⁷ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 90b.

ise mahallenin ahalsinin tamamının bilinmeyen bir sebeple ölmesidir. Bu durum üzerine boş kalan bu mahalleyi ziraat etmek için Cemşid adlı sipahi almıştır.⁵⁸

Bu tarihte hane temelinde % 0,9 oranında bir artışla 342'ye ulaşan Hristiyan mahallelerindeki nüfusun artış hızı durma noktasına gelmiştir. Toplam nüfus 112 mücerred ve 55 bivenin eklenmesiyle % 2,6 artışla 1.877 olmuştur. Buna ek olarak Müslüman mahallelerindeki altı hane, dört mücerred ve iki bive hristiyan nüfusta bulunmaktadır. Sonuç olarak 348 hane, 116 mücerred ve 57 bive ile şehirdeki Hristiyan nüfus, fert temelinde 1.913'e ulaşmıştır. İki nüfus durumu karşılaştırıldığında fert temelli nüfus artışının daha hızlı olduğu görülmektedir. Bu da mücerret nüfusundaki %149'a tekabül eden artıştan kaynaklanmaktadır. Mücerretler Hristiyan nüfusun %5,9'unu, bivelere ise % 2,9'unu meydana getirmektedir. Bütün mahallelerin nüfusu düşerken *Aya Peraskevi* bir önceki döneme nazaran hane temelinde %42,4 'lük bir artış sağlayarak şehrin % 28,9'luk kısmını meydana getirmektedir.⁵⁹ Hristiyan nüfus içerisinde mahalle olarak kaydedilmeyen Dabbağlar Cemaatinden müteşekkil 14 hane de bulunmaktadır.⁶⁰

⁵⁸“mezkûr mahalle keferesi bil-küllüye mürd olub beray-ı hali kalub Cemşid nam sipahi alub ziraat idüb öşr-ü şer'iyesini sahib-i arza eda eder.” *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 92a.

⁵⁹ *TKGM. KKA TT. d. 56*, s. 90a-90b.

⁶⁰ “Cemaati Tabbağan ki mütemekkina der dekakin evkaf-ı merhum Mustafa Bey”, *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 92a.

Tablo 20. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehri Hristiyan Nüfusu

Yıllar	1455 ⁶¹			1506 ⁶²			1521 ⁶³			1569 ⁶⁴		
	Hane	Mücerred	Bive	Hane	Mücerred	Bive	Hane	Mücerred	Bive	Hane	Mücerred	Bive
Mahalleler												
Mihal Marti	24	-	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saniye	16	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Salise	52	-	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rabi	32	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hamise	64	1	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Arnavudan	27		4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ayamarine	-	-	-	53	7	7	49	3	9	54	14	7
Aya Peraskevi	-	-	-	53	3	6	70	4	8	99	25	11
Mavriya/Mavro Yani	-	-	-	35	5	5	50	4	9	29	12	7
Kirya Manava/Ayanargir	-	-	-	38	3	6	36	3	8	36	18	8
Mahalle-i Nikola Kalesi/İlmiyotse	-	-	-	34	2	4	28	2	4	18	7	4
İstimo Nashi/Ayo Nikola	-	-	-	74	3	8	67	20	21	46	16	12
Petrino/Perkiti	-	-	-	31	1	2	28	9	5	46	10	6
Değirmenbaşı	-	-	-	-	-	-	11	-	-	-	-	-
Manderol	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	0
Cemaati Tabbağan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	10	-
Toplam	215	1	74	318	24	38	339	45	64	342	112	55

Tabloda da görüldüğü üzere Hristiyan mahallerindeki hane temelli nüfus sürekli olarak artış halindedir. En önemli artış 1454-55 ile 1506 tarihleri arasında yaşanmış, 1521-1569 tarihleri arasında ise nüfus artışı durma noktasına gelmiştir.

3.1.2.2. Yahudi Mahalleleri ve Nüfusu

Tırhala'da varlığını sürdürmüş olan reayadan bir kısmı ise Yahudilerdir. Tesalya bölgesinde Yahudi varlığı İspanyol Yahudilerinin bu bölgeye gelmelerinden çok önceki bir tarihe ulaştığı kaynaklarda belirtilmektedir. Larissalı tarihçi Epameinondas Pharmakidis, yazdığı kitabında Larissa (Yenişehir)'da M.S. I. yüzyıldan, özellikle de M.S. VII. yüzyıldan, itibaren genelde Yunanistan özelde de Larissa'da

⁶¹ BOA. MAD. d. 10, vr. 5a-7b.

⁶² BOA. TT. d. 36, s. 132-139.

⁶³ BOA. TT. d. 105, s. 378-384.

⁶⁴ TKGM KKA TT. d. 56, vr. 89a-92b.

ticaret ve sanayi ile ilgilenen Yahudi toplumu bulunduğunu ifade etmiştir. Yine bununla ilgili olarak Tesalya bölgesinin antik dönem yöneticilerinden birinin raporunda sadece Larissa değil aynı zamanda Tırhala, Volos ve Tesalya'nın farklı şehirlerinde Yahudi varlığından söz etmektedir.⁶⁵

Yahudi nüfusun Osmanlı da görülmesi Bernard Lewis'e göre fetih ve göç gibi iki yöntemle olmuştur. Bu da Osmanlı Devleti'nin uyguladığı genel siyasetin de bir göstergesidir. Ona göre ilk yöntem her uyuğu uygulanan bir durumdur. İkinci yöntem ise Yahudi uyruklarının kendi özgür iradeleri ile Osmanlı uyuğuna girmek istemeleri sonucu göç etmeleridir. Bütün Yahudi uyruklarının gönül rızasıyla göç etmediğini de vurgulamaktadır. Yahudiler, 1492'de İspanyol, 1496'da Portekiz Yahudilerine karşı alınan sürgün etme kararının ardından, giderek artan sayılarda Osmanlı'ya akın etmiştir.⁶⁶ Özellikle Selanik, Tırhala, Balya Badra (Patras) vs. gibi Balkan şehirlerinde Yahudiler vergi muafiyeti ve özel ayrıcalıklar verilerek buralara yerleşmeye teşvik edilmiştir.⁶⁷ 1497 tarihine tarihlenen bir hükümde vakıf dükkânlarında kira ile oturan Yahudilerden kimsenin yerinde ziraat etmemelerinden dolayı ispenç ve angarya alınmaması, kendileri için kullanacakları hamrların mühürlenmemesi, fazlasının mühürlenmesi, çocuklarının alınmaması (devşirilmemesi), ticaretle uğraşanlar ve rençberlerin kadıya gitmesine engel olunmaması ve gidecekse haraclarına kefil verilmesi istenmiştir.⁶⁸

Tırhala ile ilgili tahrir defterlerinde Yahudi nüfus ilk olarak 1506 tarihinde görünmektedir. Bu dönemde Müslüman ve Hristiyanlar mahalleler halinde teşkilatlanmışken Yahudiler cemaat olarak şehir merkezinde bulunmakta olup 19 Yahudi hane kaydedilmiştir. Mufassal defterde 19 hane, fert temelinde ise 95 kişi olarak

⁶⁵ <http://www.kkjsm.org/articles-and-historical-archives/c1bc4>, Yahudi varlığı ile ilgili Haham Benjamin Tudela, 1173'de yapmış olduğu gezide, içinde Tırhala olmasada Yunanistan'daki birçok şehirde Yahudi varlığından söz etmiştir. Ona göre Yahudiler bütün Yunanistan'da gümüş ve mor bezin en önemli üreticileridir. Benjamin of Tudela, *The Itinerary of Rabbi Benjamin of Tudela*, (çev. A. Asher), Vol 1, Londra and Berlin 1840, s. 47.

⁶⁶ Bernard Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, (Çev: Bahadır Sina Şener), İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 141.

⁶⁷ Avigdor Levy, *The Jews of the Ottoman Empire*, The Darwin Press, New Jersey 1992, s. 10-11.

⁶⁸ "mezkûrun Yahudiler vakfı dükkânda kira ile otururlar ve ellerinde Tırhala kadısı imzası ile sureti hükm hümayunları vardır ki madam ki kimesnenin yerinde ziraat itmediler ise ispençlerin ve angaryaların aldmayasuz sair Yahudiler begledesiz ve monopolyalara kendulere kifayet kadarı hamrların mühirletmeyesiz zaidin mühürl(iye)esiz ve oğlanların aldirmayalarticarete ve rençber sana gelmekden men' eylemeyeler ve gidicekse haraclarına kefil vireler tarihi hükmelvaki fi yevm-sani eş-şehr-zilkade fil şehr-ussene 902" BOA TT. d. 36, s. 139.

gözüken Yahudi cemaati hane temelinde şehir nüfusunun %3'ü, fert temelinde ise %4'ünü teşkil etmekteydi.⁶⁹

1521'de Yahudiler, *Saru Hekim*, *Köhne* ve *Menolli* adlı üç mahallede iskân edilmeye başlanmıştır. Bu mahallelerde 181 hane, 9 mücerred ve 34 bive yaşamaktaydı ki toplam 948 kişiyle şehirde önemli bir sayıya ulaşmışlardı. En fazla nüfusa sahip mahalle 99 hane ile *Menolli* idi. Onu 42 ile *Köhne* ve 40 hane ile *Saru Hekim* takip etmekteydi.⁷⁰

1569 tarihi ile birlikte Tırhala'daki Yahudi mahalle adedi üçten ikiye düşmüştür. *Saru Hekim* ve *Menolli* mahalleleri varlığını korurken *Köhne* mahallesi artık kayıtlarda görülmemektedir. 1569 tarihi ile birlikte Tırhala'daki Yahudi nüfusta bir azalmanın olduğu gözlenmektedir. Şehirde toplam Yahudi hane adedi % 63 oranında düşerek 111 olmuştur. Yalnız, üç Yahudi hane Müslüman mahalleleri içinde ikamet etmektedir. Bununla birlikte 18 mücerred ve 33 bive ile birlikte bir önceki döneme göre fert temelinde %56,5'lik azalışla nüfus 606'ya düşmüştür. *Menolli* mahallesi 71 hane ile % 25,5 oranında bir nüfus kaybı yaşamıştır.⁷¹

Tablo 21. Tırhala Şehri Yahudi Nüfusu

Yıllar	1455 ⁷²			1506 ⁷³			1521 ⁷⁴			1569 ⁷⁵		
Mahalleler	Hane	Mücerred	Bive	Hane	Mücerred	Bive	Hane	Mücerred	Bive	Hane	Mücerred	Bive
	-	-	-	19	-	-	-	-	-	-	-	-
Saru Hekim	-	-	-	-	-	-	40	9	8	37	6	19
Köhne	-	-	-	-	-	-	42		6	-	-	-
Menolli	-	-	-	-	-	-	99		20	71	12	14
Toplam	-	-	-	19	-	-	181	9	34	108	18	33

Görüldüğü üzere 1506'da 19 hane ile başlayan Yahudi yerleşimi 1521 tarihinde uc noktasına ulaşmış, bu tarihten sonra ise düşüşe geçmiştir. İlk gelen Yahudi

⁶⁹ BOA. TT. d. 36, s. 139.

⁷⁰ BOA. TT. d. 105, s. 382-384.

⁷¹ TKGM. KKA TT. d. 56, vr. 92b.

⁷² BOA. MAD. d. 10, vr. 5a-7b.

⁷³ BOA. TT. d. 36, s. 132-139.

⁷⁴ BOA. TT. d. 105, s. 378-384.

⁷⁵ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 89a-92b.

yerleşimciler şehirde cemaat olarak bulunurken, 1521’de mahalle teşkilatının bir parçası olarak üç mahallede ikamet etmeye başlamışlardır.

Evliya Çelebi, Tırhala şehrine geldiğinde Yahudi mahallesi olmadığını belirtmiştir.⁷⁶ Bunu doğrulayan bir veride 1683 tarihli bir defterde mevcuttur. Bu tarihte şehirde Yahudilerin ikamet ettiği bir mahalle olmamasına karşın cemaat halinde dokuz avarızhanesinden müteşekkil bir Yahudi topluluğu bulunmaktadır.⁷⁷

Bu türden bir azalmada özellikle bölgede görülen veba salgınlarının etkili olduğu hatta Yahudi nüfusun 18. yüzyıla doğru iyice azalmasına sebebiyet verdiği söylenebilir.⁷⁸ Leake 1835’de yapmış olduğu gezide şehirde iki sinagog bulunduğunu Yahudilerin sayısının azaldığını belirtmektedir.⁷⁹ Tırhala, 1521-1530’larda Yahudi nüfusun genel nüfusa oranında Selanik’ten sonra en yoğun şehirdir.⁸⁰

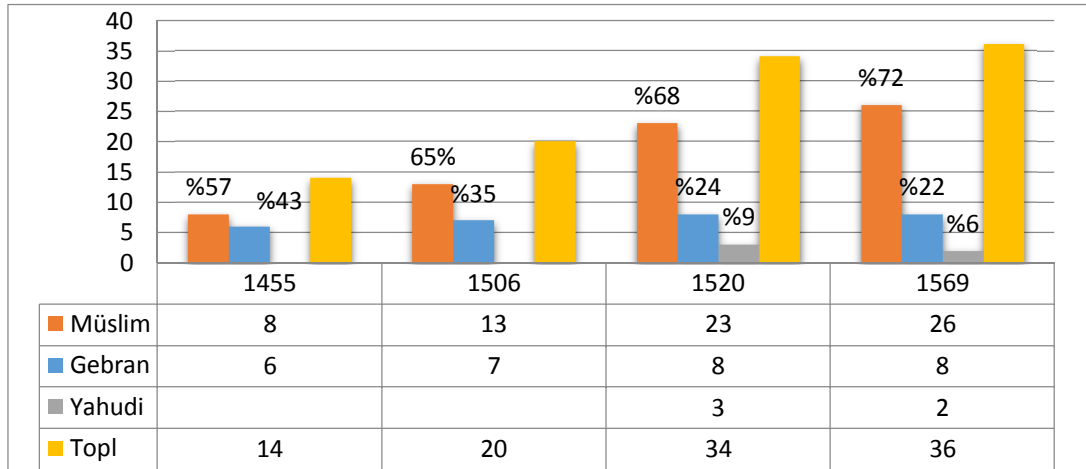
⁷⁶ Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* 8. Kitap. C.1 s. 200.

⁷⁷ BOA. KK. d. 2702, s. 7.

⁷⁸ Stournaras, *I Organosi Kai Christu Tou...*, s. 29.

⁷⁹ Leake, *Travels in Northern Greece*, s. 441.

⁸⁰ Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, s. 138.

Şekil 5. Tırhala Şehri Mahalleleri Müslim-Gayr-i Müslim Durumu

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere 1454-55 tarihinde şehirdeki mahallelerin yarısından fazlası Müslümanlar tarafından kurulmuş, bu durum 1569 tarihinde % 70'leri geçmiştir. Müslüman mahallelerinin sürekli artışına karşın Hristiyan mahalleleri neredeyse aynı kalmıştır. Bunun da sebebi Hristiyan unsurların şehrin ilk sakinleri olmaları dolayısıyla kale etrafında ikamet etmeleri, genişleyebilecek alanlarının az olmasıdır. Müslümanlar, bahsedildiği üzere, şehrin ortasından geçen nehrin karşı tarafında yoğunlaşmış olması, genişlemeye açık olan bu yerden daha fazla mahalle kurmalarına sebep teşkil etmiştir.

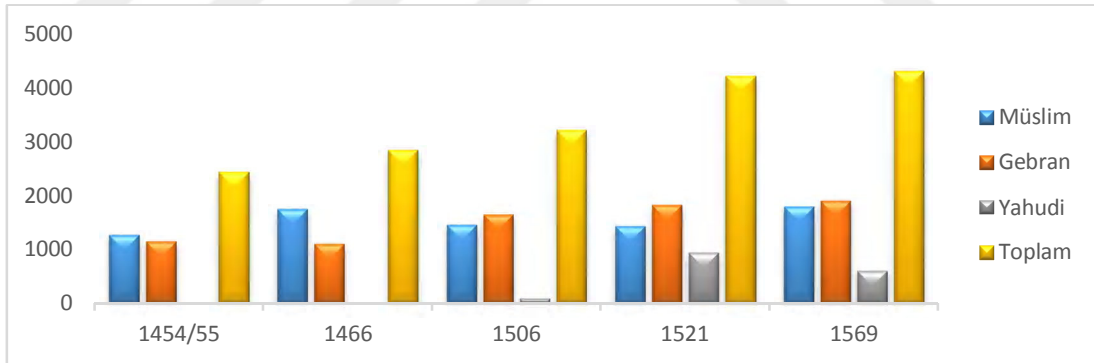
Tablo 22. Tırhala Şehri Müslim-Gayr-i Müslim Nüfusu Artış Seyri

Yıl	Müslüman				Hristiyan				Yahudi			
	H.	%	N.	%	H.	%	N.	%	H.	%	N.	%
1454-55	244	-	1.271	-	215	-	1.150	-	-	-	-	-
1466	317	(+) 48.1	1.743	(+) 56.2	205	(-) 5	1.098	(-) 4.7	-	-	-	-
1506	259	(-) 18.3	1.462	(-) 16.12	318	(+) 55.1	1.652	(+) 50.5	19	-	95	-
1521	265	(+) 2.3	1.434	(-) 2	339	(-) 8.2	1.829	(+) 10.7	181	(+) 852.6	948	(+) 897
1569	334	(+) 26	1.797	(+) 21.12	348	(+) 2.65	1.913	(+) 5.1	111	(-) 63	606	(-) 56.5

Hr: Hristiyan, Y: Yahudi, H: Hane, N: Nefer

Görüldüğü üzere müslüman nüfusun hane temelli 1506'ya kadar yakaladığı artış ivmesi, bu tarihle birlikte eksi yönde olmasına karşın, yüzyılın sonlarına doğru tekrar artı yöne çevrilmiştir. Hristiyan nüfusun hane temelli ivme hareketi ise 1569'a kadar müslüman nüfusun tersi yönde gerçekleşmiştir. 1506 tarihi ile birlikte Tırhala şehrine yerleşen Yahudi nüfus, 1521'den 1569 tarihine doğru önemli oranda düşüş yaşamıştır.

Tırhala şehir merkezinde Müslim-gayr-i Müslim nüfusun birbirine oranı dönemler arasında birtakım değişiklikler görülmektedir. İlk tahrir olan 1454-55 tarihinde müslim-gayr-i Müslim nüfusun toplamı hane bazında 459'dur. Bu nüfusun içerisinde Müslümanlar %53.1, gayr-i Müslimler ise %46.8 olarak pay almış, nefer olarak ise toplam nüfus 2.421'e ulaşmıştır. Bu haliyle fetihten 60 yıl sonrası için Tırhala şehir merkezinde Müslim unsurlar nüfusta gayr-i Müslim unsurların önüne geçmiştir. Bunun yanında dikkati çeken bir durum ise gayr-i Müslimler arasında bive oranının yüksekliğidir. Aynı şekilde normal olarak bir Müslüman nüfus içinde örneği çok az görülen bivelere varlığı bu tarihte Tırhala şehrinde de mevcuttur.⁸¹

Şekil 6. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehri Nüfus Paylaşımı (Nefer)

İlk yapılan tahrirden 10 yıl sonrası için şehir nüfusu hane temelinde %13,72 oranında artarak 522'ye çıkmış, mücerred ve bivelere de eklenmesiyle %17,34 artarak 2.841'e ulaşmıştır. Müslüman nüfus toplam nüfusun hane temelinde % 60,7'sini oluşturmakla birlikte önceki döneme nazaran önemli bir artış ivmesi yakalamış, şehirdeki demografik hâkimiyetini pekiştirmiştir. Bu 10 yıllık dönem içerisinde şehirde mücerred oranı % 1.525 gibi çok büyük bir artış yaşayarak 130'a çıkmış, biveleredeki artış oranı ise %21,68 olarak gerçekleşmiştir. Bu tarihte bütün nüfusun içerisinde

⁸¹ Bütün nüfusun içerisinde mücerretler % 0,33, bivelere % 3,42, azatlık ve hizmetkârlar ise %1,44 olarak bulunmaktadır.

mücerretler % 4.5'e, biveleler %3.55'e ulaşmıştır. Müslim ve gayr-i Müslim mahallelerindeki mücerredlerin kendi dinleri içindeki oranı neredeyse aynı iken, bivelelerde tam zıttı bir seyir gözlenmiştir. 1454-55'e göre Hristiyan mahallelerindeki bivelelerin oranı önemli oranda düşerken, müslüman mahallelerindeki bivelelerin oranı büyük bir hızla artmıştır.

Şehir nüfusu 1506 tarihinde bir önceki döneme göre hane temelinde %28.73 artışla 596'ya, bütün bileşenleriyle birlikte % 32.54 oranında artarak 3.209 nefere ulaşmıştır. Müslüman nüfusun payı bütün nüfusun içerisinde hane olarak %43.45'e, fert olarak ise %45.55'e düşmüştür. Böylelikle yapılan ilk tahrirden buyana Müslüman unsurlar ilk defa şehir merkezinde bu tarih için çoğunluk özelliğini kaybetmişlerdir. Gayr-i Müslim unsurlardan Hristiyanlar bütün nüfusun bu tarihle birlikte demografik ağırlığını ele geçirmişlerdir. Yahudilerin şehir nüfusu içerisindeki oranı hane temelinde % 3'ler seviyesindedir. Bir önceki döneme göre hem mücerred hem de bive nüfusunun azaldığı ve nüfus içindeki oranlarının düştüğü görülmektedir.⁸²

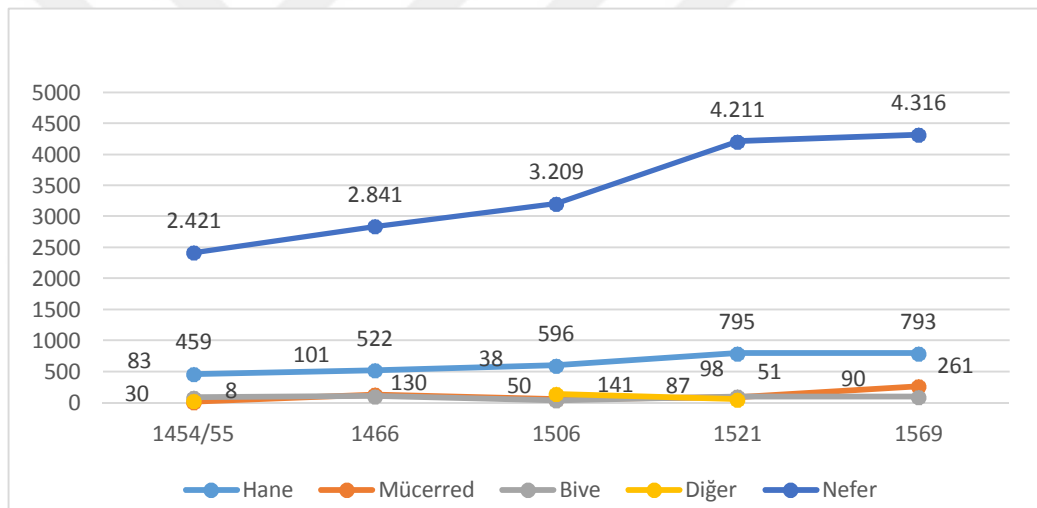
Tablo 23. Tırhala Şehri Mücerret, Bive ve Diğer Unsurların Nüfus İçi Oranı ve Artış Seyri

	Yıl	Nefer	Mücerred	C.O	A.O	Bive	C.O	A.O	Diğer	C.O	A.O
Müslim	1454-55	1.271	7	0.55	_	9	0.70		35	2.36	_
	1466	1.743	77	4.4	(+1.000)	81	4.6	(+800)	_	_	_
	1506	1.462	26	1.77	(-)66	_	_	_	141	9.6	(+)302
	1521	1.434	33	2.3	(+)26,9	_	_	_	51	3.5	(-)63.8
	1569	1.797	127	7.06	(+)284	_	_	_	6	0.33	(-)88
Hristiyan	1454-55	1.150	1	_	_	74	6,43	_	_	_	_
	1466	1.098	53	4.8	(+)5.200	20	1.8	(-)370	_	_	_
	1506	1.652	24	1.45	(-)120	38	2.3	(+)90	_	_	_
	1521	1.829	45	2.4	(+)88	64	3.4	(+)69	_	_	_
	1569	1.913	116	5.9	(+)149	57	2.9	(-)10.9	_	_	_
Yahudi	1454-55	_	_	_	_	_	_	_	_	_	_
	1466	_	_	_	_	_	_	_	_	_	_
	1506	95	_	_	_	_	_	_	_	_	_
	1521	948	9	0.94	_	34	3.5		_	_	_
	1569	606	18	2.97	(+)100	33	5.4	(-)2.9	_	_	_

C.O: Cemaat İçi Oranı, A.O: Artış Oranı

⁸² Mücerredler, %61.53 oranında büyük bir azalış göstermiş, toplam nüfusun içindeki payı %1.5 olmuştur. Aynı şekilde bive nüfusu da %62.37 oranında azalmış ve payı % 1.18'e gerilemiştir.

1521 tarihinde bir önceki döneme göre şehir nüfusu hane temelinde %18.30 artışla 795, fert temelinde ise %33.38'lik yükselişle 4.211 olmuştur. Bütün nüfus içerisinde Müslüman nüfusun oranı iyice gerileyerek %33'lere düşmüştür. Şehir nüfusu içerisinde Müslümanların oranı sürekli bir düşüş içerisinde girmesinin yanında gayr-î Müslim unsurlardan Hristiyanların bütün nüfus içerisindeki oranında gerilemiştir.⁸³ Bu iki dini unsurun şehirdeki nüfus içerisinde aldığı payın düşmesinde en önemli sebep Yahudi nüfusun hızlı bir şekilde artmasıdır. Bu tarihte Yahudi nüfus, bütün nüfusun hane ve fert temelinde %22'sini oluşturmaktadır. Bu haliyle Tırhala, Yahudiler için önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Bunun yanında mücerret nüfus bütün nüfusun %2.07'si, bive nüfusu ise %3.01'ini oluşturmaktadır. Bir önceki döneme göre hem mücerred hem de bivelere oran olarak artmıştır.

Şekil 7. Tırhala Şehri Nüfusunun Seyri

1569 tarihine gelindiğinde şehirdeki nüfus artış hızı neredeyse sıfırlanmıştır. Bu tarihte bir önceki tarihe göre %3.5 oranında bir artış yaşayan şehir nüfusu 793 hane olmuş, toplam nüfus artışı %7.07 düzeyinde gerçekleşerek 4.316 kişiye ulaşmıştır.⁸⁴ Bütün nüfusun içerisinde Müslümanlar tekrar yükseliş eğilimine girmiş Hristiyanların daha önce demografik yönden elde ettiği ağırlığı ele geçirmişlerdir. Yahudilerin ağırlığı ise neredeyse yarı yarıya düşmüştür.⁸⁵ Bunun yanında mücerretler önemli oranda

⁸³ Hristiyanlar, hane temelinde %43.27'ye, fert temelinde ise %43.69'a düşmüştür.

⁸⁴ Bu tarihli mufassal defterin yekün kısmında 346 olarak kaydedilen Müslüman mahalleleri içindeki nüfus yapılan sayımda 334 olarak çıkmaktadır.

⁸⁵ Bütün nüfusun, Müslümanlar %42'sini hane, %44.15'ini nefer, Hristiyanlar %41.55'i hane, %42.32'sini nefer, Yahudiler'de hane ve nefer olarak %13.50'sini oluşturmaktadır.

artarak şehir nüfusunun % 6'sını, bivelere ise % 2,4'ünü meydana getirmiştir. Bu verilerden bir önceki döneme nazaran Müslümanların şehir nüfusundan aldığı pay artmış olmaktadır. Fakat yine de bütün nüfus içerisinde gayr-i Müslim unsurların gerisinde kalmışlardır. Bunun yanında mücerred nüfusu, şehirdeki bütün nüfus içinde, oran olarak diğer bütün dönemlerden daha fazla olmuştur.

XVII. yüzyılda şehirdeki mahallelerin ve nüfusun durumunu Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu kısa bilgilerden elde edilebilmektedir. Buna göre Müslim-gayr-i Müslim mahalle sayısı 1569 yılında yapılan tahrirde göre bazı farklılıklar arz etmektedir. Müslüman mahalleleri 26'dan 18'e düşmüştür. Bu düşüşü açıklayacak bir veri elde edilememiştir. Bunun yanında Hristiyan mahalleleri sayısı 8 adet olarak 1569 tarihi ile aynı kalmıştır. 1569 tarihinde iki Yahudi mahallesi bulunmasına rağmen Çelebi, Yahudi mahallesi olmadığını ifade etmiştir.⁸⁶ Buradan da Yahudilerin şehirde hane olarak yer almış olsalar bile yekûn teşkil edecek bir topluluk olma düzeyini yitirdikleri anlaşılabilir. Fakat XIX. yüzyıldaki birçok gezgin, eserlerinde, şehirdeki Yahudi varlığına temas etmiş, bu da şehrin Osmanlı'nın elinden çıkmasına değin Yahudilerin ikamet ettiği şehirlerden olduğunu göstermiştir.⁸⁷

Bir sancak merkezi olan Tırhala'nın nüfusunun durumu çevresindeki sancak merkezleri ile kıyaslandığında daha iyi anlaşılacaktır. Bu yönüyle batısındaki Yanya şehri 1530 tarihinde 645 haneden oluşurken, 1564'de ise 1.245 haneye ulaşmıştır. Bu iki tarihte biri müslüman 35'i Hristiyan olan mahalle sayısı değişmemiştir. Müslüman mahallesindeki nüfus, 1530'da 45'den 1564'te 50 haneye çıkmıştır. Bu haliyle Yanya ve Tırhala şehir nüfusları ve mahalle sayıları karşılaştırıldığında görülmektedir ki 1521'i temel alan deftere göre 1530'da Yanya şehri Tırhala'dan nüfus yönünden küçük, mahalle sayıları yönünden ise 34 mahalleli Tırhala'ya göre 36 mahallesiyse biraz daha büyük bir şehir olmaktadır. 1564 tarihine doğru Yanya nüfusu hane temelli % 93'lük bir artış yaşamış, buna karşın bir önceki dönemden 1569'a Tırhala'da hane temelli nüfus artışı durmuş, bu tarihteki nüfusuyla Yanya'nın olukça gerisinde kalmıştır. Bu durum genel nüfusa oranla böyle iken, müslüman nüfus yönünden Tırhala açık bir şekilde

⁸⁶ Evliya Çelebi Şehirde Yahudi Mahallesi olmadığını belirtmiştir. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8.Kitap, C. I, s. 200.*

⁸⁷ Mouton, "İ İstoriki Anadromi..." , s. 23.

Yanyadan üstündür.⁸⁸ Yine 1506 tarihinde Tırhala'nın güneyinde yer alan Ağrıboz sancağının merkezinde Müslümanlar sekiz ve Hristiyanlar beş mahallede yerleşik halde 441 hane teşkil etmekteydi. 1530'da 532, 1570'de 533 haneden oluşan Ağrıboz'da, müslüman nüfus 1506'dan bu tarihe kadar sürekli olarak azalarak 199 haneye inmiştir. Aynı dönemde Tırhala hem mahalle sayısı hem de nüfus açısından Ağrıboz'un çok önünde olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁹ Aynı durum 1530'lardan sonra Tırhala'dan ayrılıp sancak olan İnebahtı içinde geçerliydi. İnebahtı ayrılmadan önce 1528'de 621 hane olan nüfusu 1569'da 630'a çıkmıştır. Bu nüfusun 313 hanesi altı mahallede ikamet eden Müslümanlar, 241 hanesi 13 mahallede ikamet eden Hristiyanlar ve 76 hanede Yahudi bulunmaktaydı. Bu yönüyle İnebahtı'da XVI. yüzyıl için nüfus ve yerleşme yönüyle Tırhala'nın gerisinde kalmıştır.⁹⁰ Verilen örneklerden hareketle Tırhala XVI. yüzyılda çevresindeki sancak merkezi olan yerleşimlere göre bir Müslüman-Türk şehri vasfını fazlasıyla taşımaktadır.

Nüfus olarak ise Çelebi, 2.300 adetlik bir haneden bahsetmektedir. Bu bahsettiği ise Müslim-gayr-i Müslim unsurların toplam rakamıdır. Eğer, 2300 rakamını katsayısıyla hesaplandığında 11.500 nefer çıkmaktadır ki oldukça büyük bir nüfusa tekabül etmektedir. Çünkü 1569 tarihinde Müslim-gayr-i Müslim hane toplamı 793, nefer olarak ise 4.316 kişi şehirde yaşamaktadır.⁹¹

Şehirdeki gelişim ilerleyen dönemlerde de devam etmiştir. Şehirde 1749 tarihinde büyük bir yangın çıkmış ve önemli bir kısım bu yangından etkilenmiştir. Bunun akabinde 1770 yılında Ruslarla savaşmaya giden düzensiz Arnavut birlikleri şehri talan etmiş ve şehrin önemli bir kısmı yıkılmıştır. Tırhala bu durumun etkisinden

⁸⁸ Delilbaşı, "1564 Tarihli. Mufassal Yanya Livası Tahrir Defterine Göre Yanya Kenti ve Köyleri", *Belgeler*, C. XVII, S. 21, TTK Ankara 1997, s. 3; Kiel, "Yanya", *DİA*, C. XLIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2013, s. 318.

⁸⁹ Kale görevlileri hariç sivil nüfus değerlendirilmiştir. Kiel, "Eğriboz", *DİA*, C. X, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s. 492.

⁹⁰ Kiel, "İnebahtı", *DİA*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2000, s. 285.

⁹¹ 1569 tarihinden Evliya Çelebi'nin Tırhala'yı ziyaret ettiği 1668 tarihine kadar geçen sürede hane sayısı % 192,9, nefer sayısı ise % 168,7 oranında bir artış yaşanmıştır.

kısa bir müddet sonra kurtulmayı başarmıştır.⁹² XIX. yüzyılın başlarında Tırhala'nın nüfusu 12-15000 kişiye ulaştığı Leake tarafından belirtilmektedir.⁹³

3.1.3. Şehir Nüfusunun Özelliği

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Müslüman topluma hizmet veren kadrolar içinde en geniş yeri işgal eden kişiler imamlardır. Osmanlı şehir örgütlenmesi içerisinde, mahallenin özel konumu mahalle imamlığını önemli bir görev olarak öne çıkarmıştır. Sorumluluk alanı geniş ve önemli bir vazife olan imamlığa atanmak için belli bir seviyede bilgi sahibi olunması gereklidir. İmam olmak için başvuranlar arasında bir imtihan düzenlenir ve yeterli bulunanlar padişah beratı ile vazife alırlardı.⁹⁴ İmamlar devleti temsil etmek üzere mahallenin öne gelen sorumlusudur. Kadı tarafından teftiş edilen imamlar, şikâyet sonucu azledilebilirlerdi. İmamlardan bulunduğu toplum içinde düzenin sağlanması, asayiş ve inzibat, içki içilen yerlerin tespiti, fuhşun önlenmesi, dini vecibelerin yerine getirilmesi gibi durumların gözlenmesi ve gerektiğinde de müdahalede bulunması hem ahali hem de hükümet tarafından beklenirdi.⁹⁵ Köy ve mahalle camilerinde ücretini cami vakfından alan bir imam ve müezzin bulunmakta, küçük ve geliri sınırlı olan camilerde ise sadece imam vazife yapmaktaydı.⁹⁶

Şehir içerisindeki vazifelilerin sayıca en fazla olanı imamlardır. Tırhala şehrinin ilk tahririnde bir olan imam sayısı 1506 yılına gelindiğinde 13'e çıkmıştır. Bu önemli artış şehirdeki mahallelerin gelişimi ve yine cami ve mescitlerin çoğalması ile alakalıdır. 1521 yılına gelindiğinde %39'luk bir artışla imam sayısı 18 olmuş, 1569 ise %13'lük azalışla 16'ya inmiştir. 1506 ve 1521 tarihlerinde ortalama her mahallenin bir imamı varken 1569 tarihinde 26 mahallenin 16'sında birer imam gözükmektedir. En fazla imamı ise bu tarihte dört adetle Kara Doğan Mahallesi barındırmaktadır.⁹⁷

⁹² Kiel, burada 3.000'e yakın kişinin öldüğünü ifade etmiştir. Kiel, "Tırhala", s. 116.

⁹³ Leake, *Travels in Northern Greece*, s. 426; Machiel Kiel tarafından kaleme alınan ve Diyanet İslam Ansiklopedisinde yer alan "Tırhala" maddesinde Leake'den alındığı anlaşılan kısımda 1200-1500 ev ifadesi geçmekte ise de Leake'nin eserinde ise 12-15000 aile ifadesi geçmektedir. Kiel, "Tırhala", s. 116.

⁹⁴ Kazıcı, *Osmanlıda Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi, İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler 2*, (Ed. Vecdi Akyüz), İstanbul 2005, s. 26.

⁹⁵ Beydilli, "Osmanlı Devletinde İmamlık", *DİA*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2000, s. 181.

⁹⁶ Ahmet Çağlayan, *Camilerimiz ve Mahalle İmamı*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2013, s.107.

⁹⁷ *TKGM. KKA. TT.d*, 56, vr. 86b-87a.

İçerisinde cami ve mescit bulunan bazı mahallelerde ise imam bulunmaması bu mahallelerin nüfusunun azlığıyla açıklanabilir. Fakat 1569 yılında 4 haneli *Cami-î Umur* mahallesinin bir imamı varken 14 haneli *Mescid-î Hasan Bey* ve 11 haneli *Cami-î Mustafa Bey* mahallelerinde imam bulunmamaktadır.⁹⁸ Yine 26 hane ile şehrin en kalabalık mahallelerinden olan *Bolayır* mahallesinin de imamı yoktur. Bu durum, cami veya mescidi olupta imamı olmayan ve içerisinde cami ve mescit bulunmayan mahallelerde imamlık görevini ya imam sayısı fazla olan mahallelerden ya da kendi içlerinde hoca vasfını taşıyan kişilerden karşıladıklarını düşündürmektedir.⁹⁹

Tablo 24. Tırhala Şehri Görevli ve Muaf Unsurlar

Görevli/Muaf	1454-55	1506	1521	1569
İmam	1	13	18	16
Müezzin	-	-	3	3
Kayyum	-	-	1	-
Asesbaşı	-	-	-	1
Muhzır,	-	-	-	3
Kethüda	1	-	-	1
Hatip	1	-	1	1
Müderris	-	-	-	1
Katib	1	3	-	-
Mütevelli	-	-	1	-
Muallim	-	-	-	1
Cabi	-	-	1	-
Farraş	-	-	1	-
Seyid	-	-	-	6
Şeyh	1	-	-	1
Pir	-	1	-	5
Fakih	1	-	4	-
Halife	-	2	1	1
Derviş	4	-	-	6
Dede	-	-	-	2
Sofi	1	1	-	6
Muarrif	-	1	-	-
Hoca	2	2	4	2
Mecnun, Garip	2	-	-	-
Kapucu	2	-	-	-
Emir-i Ahur	1	-	-	-
Talibi İlm	1	-	-	-
Toplam	19	23	35	56
Nüfusa Oranı¹⁰⁰	2%	2%	3%	3%

⁹⁸ TKGM. KKA. TT.d, 56, vr. 88b.

⁹⁹ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 86a-89a.

¹⁰⁰ Muaf zümrelerin şehir nüfusuna oranının bulunmasında takip edilen yol, hane temelli değil fert temelli hesaplanarak oluşturulmuştur. Çünkü muaf zümrelerin hane olarak tespit edilmesi çıkacak sonucun hatalı olmasına yol açacaktır. Dede, derviş, pir, mecnun, garip gibi kişilerin bir haneyi oluşturabilecek nüfusa sahip oldukları yanıltıcı olacaktır.

Görüldüğü üzere Tırhala şehrinde görevli zümrelerin şehrin fethinden XVI. yüzyılın sonuna doğru devamlılık arz eden bir artış gösterdiği görülmektedir. Özellikle 1521 ve 1569 tarihlerinde vazifeli çeşitliliği ilk dönemlerden daha fazladır. 1454-55 ve 1506 yıllarında şehirde imam, kethüda, kâtip ve hatip bulunurken, 1521’de bunlara müezzin, kayyum, cabi, farraş eklenmiştir. 1569’a gelindiğinde ise şehirde asesbaşı, muhızır, müderris ve muallim gibi vazifelilerin eklenmesiyle Tırhala tam anlamıyla bir şehir olarak inkişafını bu dönem için devam ettirdiği görülmektedir.

Şehirde vazifeliler haricinde çeşitli sınıflarla sosyal hayatta etkin kişilerin varlığına da şahit olunmaktadır. Bunların en başında seyyid, derviş, hoca, şeyh, fakih, sofi gibi halkın dini-uhrevi hayatlarında etkin, toplumu ahlaki ve manevi açıdan diri tutacak ve yönlendirebilecek kişiler gelmektedir. Bu kişilerin başında seyyid ve şerifler bulunmaktadır. Seyyid ve şerif, Peygamberin kızı Fatıma’nın Hz. Ali ile evliliğinden dünyaya gelen torunları Hasan ve Hüseyin ile onların neseplerinden gelenler için kullanılan bir kavramdır. Seyyid ve şerifler toplum tarafından buldukları soydan dolayı çok itibar gösterilmiş ve kendilerine çeşitli haklar da tanınmıştır.¹⁰¹ Tırhala şehrinde seyitlerin varlığına çok geç bir dönem olan 1569 yılında rastlanılmaktadır. Bu tarihte şehirde altı seyyid bulunmaktadır. seyyidler defterde kaydedilirken babası hatta dedesini dahi seyitlikleri yazılarak bir şecere biçiminde yer almışlardır. Bu tarihte Kara Doğan mahallesinde ikamet eden seyyid Hüseyin babası seyyid Hasan ve dedesi Seydi Mustafa’dır.¹⁰² Bundaki amaç muhtemelen seyyid olmayıp da toplumda seyitlere gösterilen itibardan nemalanmak isteyenleri önlemek gösterilebilir.

Şehirde seyyidlerin haricinde yine sosyal hayatta etkili kişilerin varlığı 1454-55 yılında dokuz iken 1569’da 18’e ulaşmıştır. Bu rakamın içerisinde 1454-55 ve 1569’da altı adetle dervişler ağırlığı oluşturmaktadır. Dervişlerden sonra Sofi ve Fakihler gelmektedir. 1455’te bir sofi varken 1569’da altıya çıkmıştır. Fakihler ise en fazla 1521’de görünmektedir. Böylelikle tasavvufi hayat yüzyılın sonlarına doğru bu dönem için tepe noktasına ulaşmıştır. Bunun yanında Alevi-Bektaşî kültüründeki halife-dede kavramlarına Tırhala’da da karşılaşmıştır. Bütün bunlar Tırhala’da XVI. yüzyılın

¹⁰¹ Küçükbaşcı, “Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı”, *OTAM*, C. XXXIII, İstanbul 2009, s. 89.

¹⁰² *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 86b-87a.

sonlarına doğru sosyal hayattaki çeşitliliğin ne kadar zengin bir nüve oluşturduğunu gözler önüne sermektedir.

Şehrin nüfusu içerisinde yaşlı insanların varlığı az da olsa görünmektedir. Yine her hangi bir vazifesi olamayan ve vergiden muaf olan mecnun, garip gibi kişiler 1454-55’de sayıca az da olsa şehirde bulunmaktadır. Bu da şehrin genç ve üreten bir şehir olduğunu kanıtlamaktadır.

Tırhala da dikkat çeken bir unsurda azatlıklardır. Azatlıklar ilk tahrirde bu isimle anılırken daha sonraki tahrirlerde *atik* şeklinde kaydedilmiştir. Azad edilen köleler, sicillerde “*ahrar-ı asliyyin gibi hür olub kendi nefesine malik ve malının tasarrufuna kadir*” olmaktadır. Yani bir köle azad edildikten sonra hür bir vatandaş gibi hayatını devam ettirebilir, onun yararlandığı haklara sahip olabilir, hayatını sürdürmek için gereken kazancı sağlamak için iş yapabiliirdi.¹⁰³

1454-55 yılında toplam 38 kişi azatlık olarak şehirde bulunmaktadır. Bu tarihteki azatlıkların bir kısmı Turahan Bey’in azatlığıdır. 1506 tahririnde atik olarak kaydedilenlerin sayısı 72’dir. Fakat azatlıklar 1521 tahririnde 12’ye 1569 ise tamamen ortadan kalkmıştır. Buda azat/atik unsurların yüzyılın sonuna doğru şehirle tamamen kaynaşmış olduğu gösterir. Öncelikle İslam’da köle azat etmenin de teşvikiyle ilk iki dönemde önemli bir sayıya ulaşan azat veya atikler, şehirdeki Müslümanların hem peygamber sünnetini yerine getirme, hem de ne kadar merhamet ve vicdan sahibi olduklarını göstermektedir. Buna ek olarak azat etmek sadece merhamet ve peygamber sünnetini yerine getirmekle açıklanamaz. Bu uygulamanın bu kadar geniş olması şehirdeki refah seviyesi ile de alakalı olmalıdır. Çünkü bir kölenin azat edilmesi hanede işgücü veya kölenin satılmasından elde edilecek gelirin kaybını da gerektirmektedir. Bundan dolayı köle azat etmek kolaylıkla yapılacak bir iş değildir. Bu yüzden şehirdeki azat/atik unsurların fazlalığı bu dönemler için refah seviyesinin yüksekliği ile de ilişkilendirilebilir. Aynı zaman da bir kişinin hürriyetini sağlamak toplumda hoş karşılanacağından, bunun getirdiği ünün de bir teşvik unsuru oluşturması muhtemeldir. Azatlıkların yanında 1454-55 yılında Turahan Bey’in oğlu Ömer Bey’e bağlı 11 olmak üzere toplamda bu tarihte 14 kişilik hizmetkâr bulunmaktadır.

¹⁰³ İzzet Sak, *Şer’iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992, (Doktora Tezi), s.148.

Tırhala şehrinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumu izah açısından önemli bir unsur da isminin başında hacı vasfını taşıyan kişilerin bulunmasıdır. 1454-55’de isminin başında hacı kelimesi bulunan kişi sayısı altı iken, 1506’da sekize, 1521 tarihinde 14’e çıkmış, 1569’da ise tekrar altıya inmiştir. 1521 tarihindeki hacı sayısının fazlalığı şehirdeki refah seviyesinin yüksek olduğu kanaatini vermektedir. Çünkü hac yolcuğu ve hacda kalınan süre önemli bir harcama gerektirdiğinden kişinin gelirinin de buna mukabil yüksek olması gerekir. 1569’daki hacı sayısındaki düşüş muhtemelen yolculukların güvensizliğinden kaynaklanmaktadır. Tırhala’da da hacca gidecek olanlar daha geç bir tarihte de olsa can ve mal güvenliklerini düşünerek bunu ertelemiş olmaları düşünülebilir.¹⁰⁴

Şehirde XV. ve XVI. yüzyıllarda dikkati çeken bir durum ise Menteşeli, Karamanlı, Gelibolulu, Manastırlı, Dımışkî gibi geldikleri yerin ismiyle anılan kişilerin varlığıdır. Bunun yanında Tatar, Arap, Arnavut gibi ırk mensubiyetleri de kayıtlarda isimlerin altında yer almıştır. Şehirde XVI. yüzyılda Arap meşrepli hane sayısı diğerlerine nazaran fazladır. İlk olarak 1506’da bir hane ile gözüken Araplar 1521 ve 1569’da iki haneye çıkmıştır.

Bir şehrin içtima-î bünyesinin oluşumu ile alakalı en önemli verilerden olduğu düşünülen şahıs adlarının incelenmesi o şehrin sosyo-kültürel yapısının belirlenmesi adına tarihe önemli katkılarda bulunabilir. Bununla ilgili olarak yapılan onomastik çalışmaları Türkiye de belirli bir aşamaya gelmişse de yapılan çalışmalarda henüz yeteri kadar faydalanılabilen bir alan konumuna ulaşamamıştır.¹⁰⁵

XV. ve XVI. yüzyıl Tırhala’sında şahıs adları aşağıda tablo olarak oluşturulmuştur. Tabloya tahrir yapılan dönemlerde sayıca diğerlerinden fazla olan ilk 20 isim yerleştirilmiş, bunların dışında kalanlar ise diğer kısmı içine eklenmiştir. Genel olarak XV. ve XVI. yüzyıllarda Mustafa, Mehmed, Ali, Hasan, Hüseyin, Yusuf, Hamza,

¹⁰⁴ Her ne kadar Devlet hac yolu güvenliğine son derece ehemmiyet vermiş olsa da özellikle XVI. yüzyıl ikinci yarısında sıklaşan çeşitli isyan hadiseleri bu duruma neden olmuş denebilir. Bununla ilgili olarak Mustafa Akdağ’ın kitabında belirttiği üzere özellikle suhte isyanlarının bu tür yolculukların azalmasına neden olabileceğini düşündürmektedir. Akdağ, s. 160, Yine Suraiya Faroqhi’ de bu konuya değinmiştir. Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar*, Çev: Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 23.

¹⁰⁵ Geniş bilgi için bkz. Yılmaz Kurt, “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesine Uygulanacak Metod”, *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1996, XVI. s. 45-59.

Ahmed, Hızır, Mahmut ve İlyas gibi adlar öne çıkmaktadır. 1454-55 tarihinde görülen Muhammedi/Mehemmedi adı muhtemelen Hz. Peygamberin adının doğrudan kullanılmasını engellemek için kullanılmıştır. Bu tarihte 19 adetle en fazla yüzdeliğe sahip ad Muhammedi/Mehemmedi, bir sonraki tahrirde en fazla verilen beşinci ad olmuştur. 1521’de 17.’liğe düşen bu ad 1569 tamamen ortadan kalkmıştır. Onun yerine ise daha kısa bir telaffuzu olan Mehmed adı gelmiştir.

1454-55 ve 1569 tarihleri arasında ilk 10 sıraya yerleşen adların neredeyse tamamı Arapça kökenli olduğu görülmektedir. Bunların arasında Mustafa 1454-55’te % 5’lik bir orana sahipken, 1569’a gelindiğinde şehir nüfusundaki adların %12’sini oluşturmaktadır.

Ali ismi 1454-55 tarihi haricinde 3’üncü sıradaki yerini korumuştur. Arapça kökenli isimler dışında ilk 20 dâhilinde 1454-55’te Doğan, Saruca, 1506’da Alagöz, Karagöz, 1569’da ise Durak ve Bali kullanılan Türkçe kökenli adlar olmuştur. Bunu dışında ilk 20 ad içinde az da olsa Şirmerd, Pervane gibi Farsça adları da görülmektedir. Ayrıca Gökçe, Turası, Aydın, Yetti, Tanrıvermiş, Ayas, Sunkur, Oruç, Karaca, Satı, Dursun, Koçi, Bayram, Akbaş, Demirtaş, Turhan, Durmuş, Kurd, Turgut, Bayramlı, Kayalı, Saltık, Aydan, Kılaguz, Temur, Yahşi, Atmaca, Bulman, Cihan, Malkoç gibi Türkçe kökenli isimlerinde az sayıda kullanıldığı görülmüştür.

Tablo 25. Tırhala Şehri Müslüman Şahıs Adları Durumu

Sıra	1454-55	Adet	%	1506	Adet	%	1521	Adet	%	1569	Adet	%
1	Muhammedi	19	8	Mustafa	37	9	Mustafa	28	8	Mustafa	56	12
2	Mustafa	13	5	Yusuf	30	7	Mehmed	23	7	Mehmed	56	12
3	Hamza	13	5	Ali	30	7	Ali	23	7	Ali	38	8
4	Yusuf	12	5	Hasan	25	6	Hasan	23	7	Hasan	30	7
5	Ali	11	4	Mehmedi	22	5	Ahmed	18	5	Hüseyin	22	5
6	Hızır	7	3	Hamza	21	5	Hüseyin	18	5	Mahmud	18	4
7	İlyas	7	3	Ahmed	18	4	Yusuf	16	5	Hamza	17	4
8	İnebeyi	7	3	İlyas	13	3	Mahmud	15	4	Ahmed	16	3
9	Mahmud	6	2	İskender	13	3	Hızır	14	4	Yusuf	13	3
10	İsmail	6	2	Hızır	13	3	Nasuh	13	4	Eynel	12	3
11	Musa	6	2	Alagöz	11	3	Eynel	11	3	Hızır	11	2
12	Ahmed	6	2	Karagöz	10	2	Hamza	10	3	Ramazan	9	2
13	Doğan	6	2	Cafer	9	2	İlyas	8	2	Pervane	8	2
14	Hasan	5	2	Eynel	9	2	Alagöz	8	2	Durak	7	1

15	İbrahim	5	2	Süleyman	9	2	Süleyman	8	2	Ferhad	6	1
16	Kasım	5	2	Mahmud	9	2	Kasım	6	2	İskender	6	1
17	Yakub	4	2	Mehmed	8	2	Mehmedi	5	1	Bali	5	1
18	Saruca	4	2	Yakub	8	2	Davud	4	1	İlyas	4	1
19	Şirmerd	4	2	Murad	7	2	Murad	4	1	Kasım	4	1
20	Mehmed	3	1	Kasım	7	2	Musa	4	1	Cafer	4	1
21	Diğer	102	41	Diğer	117	27	Diğer	89	26	Diğer	119	26
Top.	94	251	100	90	426	100	80	348	100	92	461	100

Bu isimlerin dışında üzerine düşünülmüş ama ortak bir fikir oluşturulamamış olan, kökü “Abd” ile başlayan kendisi veya baba adı Abdullah, Abdulhey, Abidin, Abdi gibi adların varlığıdır. Özellikle Abdullah adının farklı bir dinden İslam dinine ihtida edenler için kullanıldığı ile ilgili görüşler mevcuttur¹⁰⁶. İncelenen dönemde baba adı Abdullah olanların sayısı 1506’da 43, 1521’de ise %150’lik bir artışla 108 olduğu görülmekle birlikte az da olsa ilk adı Abdullah olanlarda mevcuttur. Yine baba adı Abdulhey ve Abidin olanlar 1569’da Abdullahların yerini almışlardır.

1506 tarihinde şehir nüfusunda baba adı Abdullah olanların oranı %10, 1521 tarihinde ise %31,4’tür. Bunun yanında 1569 tarihinde baba adı Abidin olanlar nüfusun % 15,6’sı, Abdulhey olanlar ise % 4’lük kesimi oluşturmaktadır. Bu oranlar anılan dönemler içinde ihtida rakamlarının çok fazla olduğu göstermektedir. Burada sorulması gereken genelde Abdullah, daha özelde Abdulhey, Abidin gibi isimlerin gerçekten ihtida etmiş olup olmadıklarıdır. Çünkü 1506 ve 1521 tarihleri arasında şehir merkezi nüfusu nefer bazında az da olsa düşüş yaşarken, ihtida ettiği düşünülen nüfusun iki kattan fazla artmış olması düşündürücüdür.

Buna mukabil ihtida etmiş olarak şehir nüfusu içinde kayıtlı olanlar da mevcuttur. 1454-55 tarihinde *Cami* mahallesinde Süleyman adlı kişi “*Yahudiden müslüman olmuş*” şeklinde kaydedilmiştir. Fakat bu kayıta baba adı verilmemiştir. Yine *Yazıcı Hızır* mahallesinde “*Hamza veled-i Martin*” adlı babasının Hristiyan olduğu anlaşılan bir Müslüman mevcuttur.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Kurt, “Çorum Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)”, *OTAM*, Ankara 1995, VI, s. 215; Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, s. 119-122; Mübahat S. Kütükoğlu, *XVI. Asırlarda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 77-78.

¹⁰⁷ *BOA. MAD. d. 10*, vr. 2a, 4a.

Bunun yanında baba adı Abdullah olanların ihtida etmiş olabileceği ile ilgili bir dayanak noktası oluşturabilecek 989/1581 tarihli Tırhala kadısına yazılan bir hükümde baba adı Abdullah olan Ahmed adlı kişinin din değiştirerek Hristiyan olduğu fakat bir süre sonra tekrar İslam'a döndüğü bildirilmiştir. Ayrıca bu kişinin maddi imkânsızlık içerisinde olduğu vurgulanarak “*hisar gediği*”¹⁰⁸ olması buyrulmuştur. Bu belge de ihtida edenlerin toplum içindeki sosyal durumu ile ilgili, ihtimalde olsa, bazı düşünceler söylenebilir. Burada baba adı Abdullah olan Ahmed adlı şahsın muhtemelen ilk dini Hristiyanlıktır. Daha sonra bu kişi Müslüman olarak Ahmed ismini almıştır. Fakat İslam'a girmesi yaşadığı toplumda hoş görülmemiş ve kişi dışlanmadan dolayı fakirlikle karşı karşıya kalmıştır. Bu duruma katlanamayan Ahmed tekrar din değiştirmiş ve Hristiyan olmuştur. Ahmed bu konumunda da sıkıntıdan kurtulamayacağını anladığından İslam'a dönüşü sıkıntıdan kurtuluşunun çaresi olarak görmüştür. Ahmed daha sonra kadıdan maddi sıkıntısının giderilmesi için iş istemiştir. Kadı'nın da aracılığıyla merkez kendisine hisar gedikliğini vermiştir. Bu haliyle iki durum üzerinde durulması önemlidir. Birincisi hangi toplumda olursa olsun din değiştirenler bir şekilde kendi toplumlarından dışlanmaktadır. İkincisi hâkim toplumun dinine geçen kişi, tekrar eski dinine dönmemesi için ödüllendirilmektedir. Bu da hâkim toplumun dininin, diğer dindeki unsurlar arasındaki önemini artırmakta ve hâkim toplumun dinine geçişi, kılıçla veya zorla değil, kolaylaştırmaktadır.¹⁰⁹

Tablo 26. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Şehrinde İsmi Abd Kökenliler

İsim	Abdullah		Abdullhey		Abidin		Abdi	
	Kendi	Baba Adı	Kendi	Baba Adı	Kendi	Baba Adı	Kendi	Baba Adı
1455	2	-	-	-	-	-	-	-
1506	3	43	-	-	-	-	-	-
1521	1	108	-	-	-	-	1	-
1569	-	1	-	19	2	72	2	2

Bütün bunların yanında şehirdeki isimlerin çeşitliliği de yıldan yıla değişmiştir. Bir şehirde ne kadar çok farklı ismin bulunması oradaki sosyo-kültürel yapının da çeşitliliğini gösterebileceği tasavvur edilebilir. Çünkü isim farklılığı, farklı coğrafi

¹⁰⁸ Hisarları yani kaleleri korumakla sorumlu asker, Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 323.

¹⁰⁹ “Tırhala kadısına mektup gönderiip Abdullah oğlu Ahmed bundan akdem ruhbandan olub küfr üzere iken hidayet-i hak ile İslama gelüp lkin fakir-ül hal ve kesr-ül-ayal olmakla maaş hususunda ızdırıp üzere olduğun bildirmeğın evvel düşenden hisar gediği buyuruldu.” BOA. ADVNSMHH. 45, s. 266.

bölgeler, kültürler, sosyal yapı, din, mezhep, gibi birçok nüvenin etkinliğinin görülmesinde önemli olabilir. Buna istinaden 1454-55 tarihinde 251 isim 94 farklı isim içinden oluşmuşken, 1569'da 461 isim 92 farklı isimden oluşmuştur. Yani nüfus artmış olmasına rağmen isim çeşitliliği aynı kalmıştır.

Tırhala'da ihtida ettiği düşünülen unsurlara şehirde olduğu gibi taşrada rastlanılmaktadır. 1506 yılında Arnavudan adlı köyde bulunan beş hane Müslümanın babalarının ismi Abdullah'tır, bu isimden hareketle köydeki hanelerin tamamının İhtida etmiş olabileceği söylenebilir. Bunun yanında iki adet mücerredin babasının ismi ise Musa'dır. Fakat Müslüman hane reisleri arasında Musa adlı bir kişi yoktur. Kır yerleşim birimlerinde babası Abdullah olanların toplam sayısı 16 köyde 23 kişidirki ihtida durumunun buralarda da önemli bir sayıya ulaştığı söylenebilir.¹¹⁰

İhtida ettiği düşünülen bu kişiler, 1521 tarihinde 36 köyde bir önceki döneme göre % 217'lik bir artışla 73 kişiye çıkmıştır. Şayet baba ismi Abdullah olanları ihtida etmiş kabul edilirse, bu tarihte kır yerleşim birimlerinde İslamlaşmanın rakam olarak belki az ama yüzdelerik olarak 14 yılda hızlı bir ivme kazanmıştır denilebilir. Bir sonraki dönem olan 1569 tarihinde ise Abdullah baba adı olan kişi sayısı 18'e düşmüş, yine ihtida etmiş olabileceğini varsayılan baba adı Abdulhey ve Abidin isimlerinin de 18 olduğunu görülmüştür.

3.2. KIR İSKÂN BİRİMLERİNDE YERLEŞME VE NÜFUS

3.2.1. Coğrafi Yapının Kır İskân Birimleri Üzerine Etkisi

Tırhala kazasının da içinde yer aldığı Tesalya bölgesi geçmişte Osmanlı Devleti'ne bağlı Rumeli'nin, günümüzde ise Yunanistan'ın en verimli alanlarından birisidir. Bu bölge yaklaşık olarak 140.550 metrekarelik bir arazi parçasıdır ve Yunanistan'ın %10,7 sini oluşturmaktadır. Ülkenin en büyük düzlük veya ova alanı olan bölge yüksek dağlarla çevrilidir. Ovanın ortalama yükseltisi 285 metredir. Dağların Yüksekliği 2.000 metreyi geçmektedir.¹¹¹ Bölgenin Ege Denizi'ne olan kısmında tipik Akdeniz iklimi görülmektedir. Tırhala'nın da yer aldığı batı bölgesine doğru karasal iklime doğru bir geçiş vardır. Özellikle Tırhala'yı da çevreleyen dağlık kesimde yüksek

¹¹⁰ BOA. TT. d. 36, s. 641.

¹¹¹ Liarfkos, K., Marankoú, P., & Papagiánnis Th. (epim. ékdosis), I Ellada Tote & Tora Diachroniki Chartografisi Ton Kalypseon Gis 1987-2007, WWFEllás, Athína2012, s. 117.

yağış oranı vardır. Yağış oranının fazlalığı dolayısı ile dağların yer aldığı Tırhala'nın kuzey ve batısı orman varlığı açısından zengindir. Tırhala ve çevresi temel alındığında ormanlık alan %30'luk bir seviyeye ulaşır. Ortalama sıcaklık yıl bazında 16-17 derece arasındadır.¹¹²

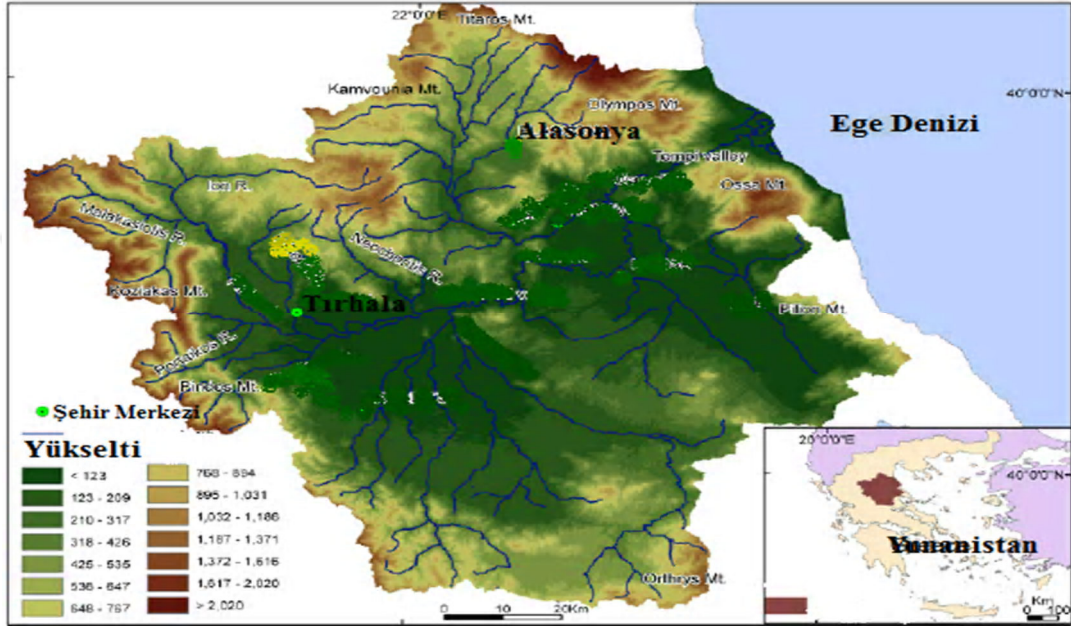
Resim 4. Tırhala Kazası Topoğrafyası¹¹³

Tırhala kazasının verimli Tesalya ovasının kuzeybatı kısmında yer alması köylerin yerleşimlerini de etkilemiştir. Yukarıdaki haritada da görüldüğü üzere şehrin doğusu ve güzeyi dışındaki bölgeleri dağlıktır. Nahiye sınırlarının tam olarak belirlendiği 1569 tarihli defterde birlikte kaydedilen Tırhala nahiyesi ve Haslar bölgesi Tırhala kazasındaki köy yerleşimlerinin sırasıyla % 22 ve % 16'lık bir bölümünü oluşturmak olup bu da %38'lik bir orana tekabül etmektedir. Bunun yanında aynı tarih içinde bütün köy yerleşimleri içerisinde Kraçova nahiyesi %24'lük, Aspropotam nahiyesi ise %21'lik bir paya sahiptir. Bu haliyle en önemli pay Kraçova nahiyesinde olduğu görülmektedir.

¹¹² Ch.-Al. Papadopoulou, "Olokliromeni Anáptyxi tou Oreinoú Ónkou tou Nomoú Trikálon", 6o Diepistimonikó Diapanepistimiakó Synédrio tou E.M.P. kai tou ME.K.D.E. tou E.M.P."I I Olokliromeni Anáptyxi Ton Periochon Oreinon Periochon " Métsovo, 16-19 Septemvriou 2010, s. 3.

¹¹³ <http://biotour-trikala.eu/index.php/photo-gallery/category/1?start=540>

Köy yerleşimlerinin kurulduğu alanda özellikle Pindus nehrinin etkisi bariz bir şekilde görülmektedir. Köylerin, Pindus nehri ve onun kolları etrafında yoğunlaştığı haritalar kıyaslandığında anlaşılmaktadır. Bunda ki en önemli etken doğal olarak su varlığına yakınlıktır. Genel olarak tarımla geçinilen bu bölgede su kaynakları önem arz etmektedir.

Resim 5. Tırhala Kazası Pindus Nehri Yayılım Alanı¹¹⁴

3.2.2. Tırhala Kazasındaki Kır İskân Birimleri

3.2.2.1. Köyler

Fetihten 1569 tarihine kadar mufassal tahrir defterlerinde sadece kaza statüsünde teşkilatlanan Tırhala, bu tarihle birlikte nahiyelere ayrılmıştır. Tırhala ile ilgili ilk tutulan 1455 tarihli mufassal defterde iki yerleşim (biri kale etrafı diğeri de tabii olan) hariç tutularak yapılan hesaba göre vilayetin toplam köy adedi tahmini 357 adet olmaktadır. Buradaki toplam köy âdeti bu defterde Tırhala kazası içerisinde yer alan, daha sonra ayrı kazalar olacak olan Tırhala ve Yenişehir'e göre bir ayırım yapılamadığından bu haliyle yazılmıştır.¹¹⁵ Bu duruma ek olarak köylerin hisselerine

¹¹⁴ <http://biotour-trikala.eu/index.php/photo-gallery/category/1?start=540>

¹¹⁵ Buna örnek teşkil etmesi açısından Vilayeti Tırhala İçindeki Kriniçe köyü verilebilir. Bu köy üç hisseye bölünmüş olub her hisse bir kişiye timar olarak verilmiştir. *BOA MAD 10*, vr, 266b, 267a, 267b,

bölünüp verilmesi de bu tespiti zorlaştırmaktadır. Yani aynı isimli bir köy birkaç kişiye paylaştırılarak verilmektedir.¹¹⁶

Bir sonraki mufassal defter olan idarî birimlerin netleşmeye başladığı defterde, Tırhala kazasınatabi içinde nüfus barındıran 257 adet köy bulunmaktadır. Bu köylerin haricinde kaza dâhilinde nüfus barındırmayan yedi hali, üç harap, beş zayi, olmak üzere 15 adet köy eklendiğinde rakam 272'e ulaşmaktadır. Bunlara ek olarak üç adet köy deftere bulunmadı/yazılmadı şeklinde kaydedilmiştir. Bu haliyle toplam 275 adet köy kaza dâhilinde yer almaktadır. Bu köyler arasında kendi içlerinde mahallelere bölünmüş köylerde mevcuttur. Bunlardan Meçova adlı derbend köyü toplam yedi, Megalo-Porta adlı köy ise bir mahalleden oluşmaktadır.¹¹⁷

Kanuni Sultan Süleyman döneminin ilk tahriri olan 1521¹¹⁸ tarihinde Tırhala kazasının hudutları dâhilindeki köy âdeti 280'e çıkmıştır. Bu rakamın içinde emir üzere gelip yazılmayan iki adet köy ve başka bir köy sınırında yer tutan bir adet köyde bulunmaktadır. Ayrıca hali yani boş fakat ziraat yapılan üç köyde eklendiğinde 283 adet köy kazada bulunmaktadır.¹¹⁹ Bu tarihte ise mahallelere bölünmüş olan köy sayısı bir önceki deftere göre oldukça hızlı artarak yediye çıkmıştır. Bunlar; dörtten fazla mahalleden oluşan Voyvoda¹²⁰, ikişer mahalleden müteşekkil Servota¹²¹ ve Megali Porta¹²², yedi mahalleden müteşekkil Çigot¹²³, beş mahalleden müteşekkil Meçova¹²⁴,

Bu konu ile ilgili daha derin tafsilat için. İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defteri Sancak-ı Arnavid*, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. XXV.

¹¹⁶ Çünkü farklı bölgelerde aynı isimle bir veya daha fazla köy olduğu için bu rakam artabilmektedir. Yapılan bu çalışmada ortalama rakam bulunmaya çalışılmıştır.

¹¹⁷ *BOA TT. d. 36*, s. 320-326, 633-636.

¹¹⁸ Adı geçen defter ciltleme yanlışları ve eksik varak olduğundan köylerin hesaplanmasında bu defterin icmalî olan 101 ve 367 numaralı defterler kullanılmıştır.

¹¹⁹ Kazadaki köy âdeti 1530 tarihli muhasebe icmal defterinde 282 olarak görünmektedir. Bu köylerin beşinde nüfus yoktur.

¹²⁰ Defterin ilgili kısmı eksik olduğundan mahalle sayısı tam olarak belirlenememiştir. *BOA TT. d. 105*, s. 569, 529-530.

¹²¹ Bu köy içinde bulunan mahallelerden İstamo-Moya? adlı mahalle tabiiyet olarak Fenar kazası gözükmektedir. *BOA TT. d. 105*, s. 533-535.

¹²² *BOA TT. d. 105*, s. 300-301.

¹²³ *BOA TT. d. 105*, s. 349-351, 311-312

¹²⁴ Bu köy bir Derbent köyüdür. Sadece bir mahallesi 300 haneden oluşmaktadır. *BOA TT. d. 105*, s. 315-319.

üçer mahalleden müteşekkil Ayanohor¹²⁵ ile içerisinde İskender Bey, Ali ve Yunus olmak üzere üç mahalleden müteşekkil Kurbanlu köyleridir.¹²⁶

Bir sonraki tahrir olan ve nahiye sınırlarının net bir şekilde ayrıldığı 1569 tarihinde ise Tırhala kazasındaki toplam köy adeti 277'dir. Yalnız bu köylerin dördünde nüfus barınmamaktadır. Kaza içinde Tırhala nahiyesinin kendisine tabi köy âdeti 106'yadıüşmüştür.

¹²⁵ BOA. TT. d. 105, s 296-298.

¹²⁶ BOA. TT. d. 105, s. 85-86.

Resim 6. Tırhala Kazası Köyleri¹²⁷

¹²⁷ Delilbaşı, *Hicri 859 tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala*, Ek-1.

Tırhala kazasının için yer alan ve köy statüsünde olan Kalabakkaya adlı yerleşim birimi, sadece 1521 tarihli mufassal defterde tek bir yerde nahiye olarak adlandırılmıştır. Tırhala merkezine yaklaşık olarak 20 km'lik bir mesafesi olan bu yerleşim birimine dönem dönem bazı köyler bağlanmıştır. Kalabakkaya köyü 1506 tarihli mufassal defterde kendisine tabi 11 adet köy bulunmaktadır. Bu yerleşim birimine 1521 tarihli mufassal defterde iki, bu defterin icmalinde ise dört köy tabi olarak görünmektedir.¹²⁸Yine son mufassal defter olan 1569 tarihli defterde ise buraya tabi köy sayısı iki adet olmuştur.¹²⁹

Tırhala kazasının kuzey tarafındaki dağlık kısmını oluşturan bölgeye Haslar adı verilmiştir. Haslar bölgesiyle ilgili olarak 1521 tarihli defterde nahiye tabiri geçmekle birlikte bu tarihte herhangi bir köy tabi olmamıştır. Yalnızca köylerin coğrafi durumunu belirtmek için Haslar tabiri kullanılmıştır. Bu tarihte 24 adet köy nahiye adıyla anılan Haslar bölgesi içinde tabiiyet olmadan yer almaktadır. Bir sonraki dönem olan 1569 tarihinde ise Tırhala nahiyesi idarî birimi altında kaydedilmiştir. Buna göre kaza dâhilinde sınırları belirli olan Kraçova ve Aspropotam nahiyelerinden durumu farklılık arz etmektedir. Çünkü bu nahiyeler ayrı bir idarî birim olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte,1521 tarihinde Tırhala nahiyesine tabi olan 23 köy Tırhala nahiyesi altında Haslar'a, Haslar'a tabi olan iki köyde Tırhala nahiyesine tabi olmuştur. Böylelikle nahiye adı altında olmasa da Haslar'ın toplam köy âdeti 45 olmuştur. Yapılan idarî düzenleme ile bir önceki döneme göre neredeyse köy sayısında iki katlık bir artış söz konusudur. Bütün bunlara ek olarak hem Kalabakkaya hem Haslar idarî anlamda Tırhala kazası içerisindedir ve bunlara tabi köyler defterin fhristinde Tırhala nahiyesi içinde yer almaktadır.

¹²⁸ Mirabi, Kastro. *BOA. TT. d. 105*, s 167-168. Çerçi, Mirabi, Kastro, Çonkoro nam-ı diğer Kidonya, *BOA TTd. 101*,s. 82, 85, 338.Fakat 1521 tarihli mufassal defterin icmali olan ve 101 numaralı defterin suretini oluşturan 927-938 tarihli tımar değişikliklerinin kaydedildiği defterde buraya tabi bir köy bulunmaktadır. *BOA. TT. d. 108*, s. 390.

¹²⁹ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 81b, 127b. Yalnız bu defterin yine aynı tarihli icmalinde ise Kalabakkaya'ya tabi olan köylerden birisi Tırhala nahiyesine diğeri ise Kraçova nahiyesine bağlanmıştır.

Tablo 27. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Kazası Köy Adedi¹³⁰

İdari Bölge	1454-55	1506	1521	1569
Tırhala	357	275	283	153
Kraçova	-	-	-	66
Aspiropotam	-	-	-	58
Toplam	357	275	283	277

Tırhala şehrinin kuzeybatı kısmında yer alan Kraçova'nın nahiye adıyla ilk olarak 1521 tarihli mufassal defterde karşılaşılmıştır. Kraçova'da her ne kadar nahiye tabiri geçse de bu tarihte kendisine tabi bir köy bulunmamaktadır. Daha öncede bahsedildiği üzere sadece "der" edatı ile yer belirtmek amacıyla yedi köy Kraçova içinde gösterilmiştir.¹³¹ Bir sonraki dönem olan 1569 tarihinde ise kendisine tabi 66 köy tespit edilmiş, kaza içinde Tırhala nahiyesinden sonraki en büyük köy varlığını oluşturmuştur.¹³² Yalnız toplam köy sayısının dışında, Meçova derbend köyüne tabi üç köy daha mevcuttur. Bu köyler, hem defterin nahiyeler kısmında, hem de Kraçova nahiyesi fihristinde Meçova'nın içinde sayılmıştır.¹³³

Tırhala kazasının batı kısmında yer alan Aspropotam nahiyesine sadece 1569 tarihinde 58 adet köyün tabi olduğu görülmektedir. Bu tarihli mufassal defterin Aspropotam nahiyesinin kaydedildiği fihrist kısmında 57 adet köy yer almaktadır.¹³⁴ Aspropotam köylerinin kaydedildiği kısmın son köyü olarak üç haneli Doyani adlı bir köy daha mevcut olup fihrist kısmına neden yazılmadığı belli değildir.¹³⁵ Bir önceki defter olan 1521 tarihli mufassal defterde Aspropotam içinde yer alan 44 köy tabiiyet olarak Tırhala içerisindedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki 1521-1569 tarihleri arasında yapılan düzenleme ile hem nahiyenin sınırları belirlenmiş, hem de 44 olan köy sayısı 58'e çıkarılmıştır.

1569'da da daha önceki dönemlerde olduğu gibi bir kısım köy mahallelerden oluşmaktadır. Bir önceki dönemde yedi mahalleden meydana gelen Çigot köyünde bu

¹³⁰ Toplam köy adedi yapılan ilk tahrirde Yenişehir'de dâhil edildiği için fazla çıkmaktadır. Bunun yanında 1871 tarihli Yanya salnamesinde Tırhala kazasındaki toplam köy adedi 228 olarak gerçekleşmiştir. *Salname-i Vilayet-i Yanya, 1288/1871* s. 116.

¹³¹ Bu Köyler: Silo, Ostroje, Alpohor, Selanora, Ostrovos, Aspiro Klise-i Çabak, İglazari. *BOA. TT. d. 105*, s. 30, 31, 68, 96, 101, 111, 130,

¹³² Mahruse-i Nahiyeye-i Kraçova, *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 95b.

¹³³ Bu köyler: Malakaş, Kuçufłani ve Milya'dır. *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 98a-98b.

¹³⁴ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 131a-164a.

¹³⁵ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 164a.

tarikh için mahalle adedi ikiye, beş mahalleden oluşan Meçova adlı köy dört mahalleye, iki mahalleden oluşan Megali Porta köyü ise bir mahalleye düşmüş, üç mahalleden oluşan Kurbanlu köyünde İskender Bey mahallesi ortadan kalkmış, Yunus ve Ali mahalleleri ise birleştirilerek Yunus bin Ali adı altında tek mahalleden oluşan bir köy haline gelmiştir. Daha önce üç mahalleden oluşan Ayanehor köyü dört mahalleye çıkmıştır. Bir önceki defterde mahallelere bölünmemiş olan Vanya adlı köy bu tarihte beş mahalleye, İzmiçe adlı köy iki mahalleye, Ayomoni adlı köy ise bir mahalleyebölünmüştür.¹³⁶

3.2.2.2. Mezra ve Derbentler

İçerisinde herhangi yerleşik bir nüfus barındırmayan ve tarım yapılabilen arazilere mezra denilmektedir. Fakat bazı mezraların az da olsa nüfus barındırdığı da kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹³⁷ Bir yerin nasıl mezra olduğu ile ilgili 1521 tarihli mufassal defterdeki bir kayıt da dikkate değerdir. Buna göre *Kranya* adlı mezra bir önceki defterde harap olarak kaydedilmiş ve burada bulunan reaya ise perakende olmuş yani sakinleri terk etmiş olduğundan burası hali durumuna düşerek mezra olarak kaydedilmiştir.¹³⁸ Aynı şekilde 1506 tarihinde dokuz haneden müteşekkil olan *Klisura* adlı köy, nüfusu boşalıp hali durumuna düştüğü için mezra statüsüne geçmiştir.¹³⁹

Tırhala ile ilgili ilk tahrir kayıtlarını oluşturan 1454-55 tarihli defterde *Vilayet-i Tırhala* içerisinde 32 mezra kaydedilmiştir. Bunlardan 10'u "hali" kaydedilmiştir. Geri kalan mezraların çoğunluğuna ise Yörüklerin yerleştirildiği kayıtlarda belirtilmektedir.¹⁴⁰ Yörüklerin, mezralara yerleştirilmesindeki amacın buraları yerleşime açmak olduğu düşünülebilir. Bazen de kimsenin elinde olmayan bir mezra işletilmesi

¹³⁶ Daha önce Yunus ve Ali adlı iki ayrı kişinin kurucusu olduğu anlaşılan bu mahalleler bu defterde birleştirilirken "bin" yani "oğlu" kelimesinin konulmasından bu iki kişinin baba oğul olduğu anlaşılmaktadır. *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 34a-36b, 46a-48a, 54b-55a, 61b-64a, 79a-81a, 93b-94a, 96b-98a, 15b-153b.

¹³⁷ Mezranın tarifıyla ilgili olarak İlhan Şahin tahrir kayıtlarından hareketle etrafındaki tarlalarla umumiyetle terk edilmiş yani "hali" durumuna düşmüş köy yerleri olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında Ömer Lütfi Barkan'da bir yerin mezra sayılabilmesi için "harabesi, suyu ve mezarlığı" gibi unsurlarının bulunmasını belirtmektedir. Şahin, "Mezraa", *DİA*, C. XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2004, s. 546.

¹³⁸ "Mezra-i Kranya hali ez reaya mezkûr mezra defteri atikte harab kayd olunub haliya reayası perakende olub hali kalmayub mezra-i kayd olundu karye-i Pestrano ve Ayayorgi nam karyeler kâfirleri ziraat idüp öşrlerin virirler." *BOA. TT. d. 105*, s. 48.

¹³⁹ *BOA. TT. d. 36*, s. 710, *BOA. TT. d. 105*, s. 532.

¹⁴⁰ Yörük unsurlar genel olarak Yenişehir bölgesi sınırları dâhilindedir.

için iltizama verilebilirdi. 1466 tarihinde *İşkilnasa* adlı mezra hariç ez defter olup kimsenin elinde olmadığından Tırhala kadısı buraya mültezim olmuş ve burayı şenletip bir yıl sonrası için eşkinici çıkarması kaydedilmiştir.¹⁴¹

Genel olarak zira-i üretim için kullanılan mezzalar zaman zaman bu yönünden dolayı kişiler veya köyler arası anlaşmazlık konularına sebep olabiliyordu. 1569 tarihinde *Kalori* mezzası sınırları içinde bulunan *Zarko* köyünün ekinliğinde ziraat edenler, öşürlerini *Zarko* sipahisine vermiş, fakat eski sancakbeyi Ali Bey, bu mezzanın kendisinin gelir elde ettiği *Çayhisar* adlı köyün sınırları dâhilinde olduğunu iddia etmiştir. Bu anlaşmazlık durumu, yapılan tahkikat sonucu Ali Bey lehine sonuçlanmıştır.¹⁴²

İdari olarak daha önce kendisine bağlı gözüken Yenişehir'in 1506 tarihli defterde ayrı bir kaza statüsü almasından sonra Tırhala kazası içindeki mezra sayısında da değişiklik olmuştur. Bu tarihte kaza dâhilinde 13 mezra tespit edilmiş, bu mezzalardan 12'sinin durumu "*halî*" olarak, geri kalan biri ise "*yazılmadı*" şeklinde kaydedilmiştir. Bir sonraki dönem olan 1521 tarihli defterde mezra sayısı 19'a, 1569 tarihinde ise 21'e çıkmıştır.

Sözlük anlamı itibarıyla dar geçit, boğaz, sınırlardaki boğaz manalarına gelmekte olan derbentler Osmanlı tahrir kayıtlarında sıklıkla kullanılmaktadır.¹⁴³ Osmanlı devlet teşkilatı içinde derbent tabirinin kullanımı II. Murad dönemine kadar tespit edilebilmiştir. Derbentler, genel olarak yerleşim yerlerinin az olduğu ıssız yerlerde kurulmaktadır. Bazen bir köyün yakınında bazen de uzağında olabilmektedirler. Derbentler etrafı kontrol edebilecek yerlerde buldukları için aynı zamanda askeri önemi de olan yerlerdir. Bir yerin derbent olabilmesi için, oranın yolların kavşak noktasında ve merkezi bir durumda olması lazımdır. Arşiv vesikalarında "*mahuf ve muhatara olan, kutta-ı tarik ve haramidenhali olmayan*" yer olarak da belirtilir. Genellikle o yerin kadısı veya naibi tarafından teklif yapılır eğer uygun görülürse orası derbent sayılırdı. Bu kişiler derbende yetecek kadar kişiyi belirler ve onları derbentçi diye deftere kaydederlerdi. 1454-55 tarihli mufassal defterde *Ayo*

¹⁴¹ "*Bu mezzaa haric ez defter olub kimesne elinde olmadığı için Tırhala kadısı mültezim oldu ki şenledip bir yılda sonra bunun için eşkinici vire*" BOA MAD. d. 66, vr. 22b.

¹⁴² TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 37b. BOA TT. d. 695, s. 63

¹⁴³ Şemsettin Samî, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 604.

Dimitri köyünün derbent olduğu vurgulanmış ve burası için 50 kişi derbentçi olarak görevlendirilmiştir.¹⁴⁴ Aynı şekilde *Diyavata* adlı derbent köyünde de 40 kişi derbentçi tayin edilmiştir.¹⁴⁵ Derbentçilerin en önemli görevleri buldukları yerin güvenliğini sağlamak ve halka zarar gelmesine mani olmaktır. Derbent olunduktan sonra buradaki reaya avarız-ı divaniye ve tekâlifi örfiye vergilerinden muaf sayılırlardı. Derbent yapılan yer umumiyetle teklifi yapan şahsa iltizam olarak verilirdi.¹⁴⁶ 1454-55 tarihli defterde Hızır ve İlyas adlı kişilerin babası olan Balcı Yakup adlı kişiye derbent olarak Likostem derbendi verilmiştir.¹⁴⁷

Derbentlerin bazı durumlarda da bu haklarını kaybettikleri belgelerle de karşılaşmaktadır. Derbent olduğu anlaşılan *Aya Katarina* adlı köy birçok vergiden muaf olmasına rağmen 1506 yılında derbentlik hakları zayi olmuştur.¹⁴⁸ Bu tarihte 1466 tarihinde derbent olduğu kayıtlardan anlaşılan *Mokoş* adlı köy daha sonra bu hakkından men' edilmiş ve fakat 1506 tarihinde tekrar derbent hakkını kazanmıştır. Bu köy sonraki tarihlerde bu hakkını yine kaybetmiştir.¹⁴⁹ Yine aynı tarihte 12 haneden müteşekkil *Marmara* köyü de bir derbendedir ve tamamı derbentçi kaydedilmiştir.¹⁵⁰

Tablo 28. Tırhala Kazasındaki Mezra ve Derbent Sayıları

Yerleşim	1454/55-1466	1506	1521	1569
Mezraa	32	13	19	21
Derbend	4	6	2	2

Tırhala kazasına tabi en önemli derbentlerden birisi ise 1569 tarihinde derbent yapılan *Meçova* köyüdür. Bu köy nüfus büyüklüğü açısından neredeyse bir nahiye

¹⁴⁴ “mezkr köy derbend köyüdür, iki taraf beklemek için elli kâfir müsellemler kılınmış, bakisi maktu haraca virirler, amma mezkr Saruca, âdem başına onar akça ve ikişer kile buğday ve kanlık-ı girdek değeri alır ziyade nesne alınmaz” BOA MAD. d. 10, vr. 98a.

¹⁴⁵ BOA. MAD. d. 10, vr. 222b.

¹⁴⁶ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, Eren yayınları, İstanbul 1990, s. 9-13; Halaçoğlu, “Derbend”, *DİA*, C. IX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s. 162.

¹⁴⁷ BOA MAD. d. 10, vr. 171b. Bu derbend içinde daha sonra Ömer Bey tarafından cami ve zaviye yaptırılmıştır. BOA TT. d. 36, s. 1299.

¹⁴⁸ Köyün Derbendlik haklarının zayi olmasının nedeni belli değildir. “Karye-i Aya Katarina tabi Tırhala derbend Dizdar? Selanik derbend âdeti üzerine müzevvelerin haneden haneye Tırhala kilesiyle ikişer kile hinta ve ikişer kile şair ve on akçe ispenç virirler âdeti ağnam ve resm hanazır ve öşri kovan ve bac hamr ve resm arusiye ve niyabet ve resm otluk virurler avarız dahi virmezlermiş Amma hakları zayi olmuş” BOA. TT. d. 36, s. 445.

¹⁴⁹ “Mezkr köy kafirlerinin ellerinde... mühr halden sultanı hâkimi vardır ki miçova dağı arzında olan yolu bekleyub gelen gebrana müslümanlara ve gayri kullara klavızlık edeler cemi avarız ve tekelif divaniyeden müsellemler olalar deyu” BOA MAD. d. 66, vr. 32a.

¹⁵⁰ BOA. TT. d. 36, s. 446.

olabilecek durumdadır ve bulunduğu arazi onun derbent sayılmasında en önemli etkidir. Burası 1454-55, 1506 ve 1521 tarihlerinde defterlerde derbent olarak kaydedilmemiştir. İlk tahrir olan 1454-55 yılı tahririnde köy olarak gösterilmiş ve altı köyde kendisine bağlanmıştır.¹⁵¹ Köye önemli sayıda kaçgın ve bir takım köy ahalisi de yerleşmiştir. Bunların vergi sayımından kaçan kişiler olması muhtemeldir. Aynı köyde 1506 tarihinde ise idarî bir değişikliğe gidilmiş, daha önce kendisine tabi olan köyler, bu sefer mahalleye çevrilmiş, bu durum 1521 tarihinde de değişmemiştir. 1569 tarihinde ise Meçova ahalisi “*karye-i mezbure gayet mahuf ve muhattara dağ olub üç yirde yollar beklenub köprüler ta'mir idiüp Yanya ve Narda ve Preveze ve Avlonyaya giden ebna-i sebil kış zamanında karlar yağub yollar bağlandukda esbabların arkalarıyla geçürüp ve atlarına çul döşeyip geçürürler karye-i mezbure derbend olmaz ise mürür iden yolcular eyyam-ı şitada şiddetden ve yaz günlerinde haramilerden telef-i nefis ve garet-i emval olub nihayetde müretteb avn çekerler deyu...*”¹⁵² ifadeleriyle sıkıntılarını dile getirmiş, yapılan incelemede köyün bulunduğu arazinin derbent olmaya uygun olduğu belirtilmiş ve buranın derbent olması yönünde karar kılınmıştır.

3.2.3. Kır İskân Merkezlerinde Nüfusun Seyri

Osmanlı Devleti'nin, fethedilen yerlere Anadolu'dan bir kısım halkı getirip, kasaba ve köylere yerleştirmek, o zamana kadar iskân edilmemiş bölgeleri sürgün yoluyla “şenletmek”, ve yeni iskân sahaları köyler, kasabalar ve şehirler kurmak geleneği, Selçuklulardan intikal etmiş bir usuldü.¹⁵³ Osmanlı Devleti'nde de uygulanmakta olan tahrir sistemi eski Türk-İslam devletlerinde daha önceleri uygulanmış olan tahrirlerin gelişmiş bir hali niteliğindedir.¹⁵⁴ Yapılan bu çalışmada da ana kaynaklar olarak kullanılan tahrir defterleri XV. ve XVI. yüzyıllarda gerçekleştirilen genel sayımların sonuçlarını ihtiva etmektedir. Defterlerin düzenlenmesinde ana amaç iktisadi vaziyetin ortaya çıkarılmasıdır. Bunun yanında

¹⁵¹ BOA MAD. d. 66, vr. 45a-49b

¹⁵² TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 96b

¹⁵³ M. Hüdayi Şentürk, “Osmanlı Devletinin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri”, *Belleten*, TTK Yayınları, C. LVII, say. 218, Ankara 1993. s. 91.

¹⁵⁴ Barkan, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I, s. 26.

tahriri yapılan yerin demografik ve içtimaî yapısı hakkında da dikkate değer bilgiler elde edilmektedir.¹⁵⁵

Tahrir defterlerinde nüfusun belirlenmesinde “hane”, “mücerred” ve “bive” gibi tabirler kullanılmıştır. Burada vergi veren erkek nüfusun belirlenmesinde kullanılan hane tabiri hukuki bir terimdir.¹⁵⁶ Mücerretler bekâr erkek, bivelere ise dul kadın olarak belirtilmekte ve nefer olarak sayılmaktadır. Defterlerde bu iki unsur ayrı yazılmakla birlikte, aynı hanenin içerisinde de meskûn olmaları muhtemeldir. Bivelere dul olarak bilinmesi ve ayrı yazılmasına rağmen ayrı bir haneyi oluşturup oluşturmadığından emin olunamaz.¹⁵⁷ Çünkü eşi vefat etmiş olan bir kadın bulunduğu haneyi devam ettirebilmektedir. Bununla ilgili Hüdavendigâr kanunnamesinde “*Bir kadın herhangi bir şekilde çiftliğe veya nim çiftliğe tasarruf eder olsa öşür ve resmini vermekte ise, elinden alınamaz*” denmektedir. Bu açıdan bakıldığında tasarruf hakkına sahip olan dul bir kadın bir aileyi veya haneyi temsil etmediği söylenebilir. 1454-55 tarihli tahrir defterinde *Çeltukçiler* karyesinde bir çiftlik yer tasarruf eden Derzi Hamza'nın azatlığı Devlet adlı dul/bive kadın her ne kadar hane adı altında yer almasa da bir örnek teşkil edebilir.¹⁵⁸

Tırhala'nın yapılan ilk tahririnde nüfusun, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi, büyük bir kısmının taşrada toplanmış olduğu anlaşılmaktadır. Dönem itibariyle insanların geçim şeklinin tarım olması bunda en önemli etkidir. Tırhala gibi şehirler de buna dâhildir ve henüz tam anlamıyla nüfusu çekebilen bir ticari kapasiteye sahip değildir. Tırhala livası 1454-55'de üç vilayetten müteşekkildir ve Tırhala vilayeti de iki merkezli bir idarî birimdir. Vilayetin şehir dışındaki nüfusu Müslim-gayri Müslim olmak üzere 12.861 hane, bive, mücerred ve diğer unsurlar da eklendiğinde 66.814 kişiye ulaşmıştır.

¹⁵⁵ Emecen, “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, Tarih ve Sosyoloji Semineri, 28-29 Mayıs 1990, Bildiriler, *İÜFTAM*, İstanbul 1991. s. 144.

¹⁵⁶ Emecen, hane tabirinin XVI yüzyılın sonlarında Avarızhanelerin ortaya çıkması ile bir vergi ünitesi olarak anıldığını belirtir. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 123.

¹⁵⁷ Numan Elibol, “Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını*, C.12, S.2, Isparta 2007, s.141.

¹⁵⁸ *BOA. MAD. d. 10, vr. 61a.*

Nüfusu en kalabalık yerleşim birimi daha sonraları derbent olacak olan ve bu tarihte köy olarak kaydedilen yaklaşık 700 haneden oluşan Meçova'dır.¹⁵⁹ Bu rakam neredeyse bir nahiyeyi oluşturacak kadar büyük olmasına rağmen Meçova köy olarak kabul edilmektedir.

Ağırlıklı olarak 1423 sonrası bölgeye yerleşmeye başlayan Müslümanlar 1454-55'de 20 köyde yerleşik haldedir. Bu köylerin haricinde cemaatî müteferrika adıyla 13 haneden müteşekkil olan ve Yörükler arasında ikamet eden bir Müslüman grupta mevcuttur. Köylerde 410 Müslüman hane mevcut olup bunlara ek olarak dört mücerred ve 30 bive ile birlikte 2.084 Müslüman, Tırhala vilayeti kırsal kesiminde yerleşik haldedir. Bu 20 köyün 19'u sadece Müslüman nüfusu barındırmaktadır. Bir hane Müslüman nüfus barındıran *Vasirema* adlı köyün tamamı gayr-i Müslim'dir.¹⁶⁰ Buradaki haliyle görülmektedirki Müslim-gayri Müslim unsurlar arasında fetihten 60 yıl geçmesine rağmen birbirleriyle tam olarak bir kaynaşma olmamıştır. Müslümanların yerleştiği bölge olarak daha sonra ayrı bir kaza olacak olan Yenişehir'e bağlı köylerin daha fazla tercih edildiği dikkat çekmektedir. Tırhala ve Yenişehir merkezleri hariç tutulduğunda İslamlaşmanın Yenişehir bölgesinden iç kısımlara doğru azaldığı görülmektedir.

Tırhala kazasının idarî olarak Yenişehir'den ayrıldığı 1506 tarihli mufassal defter içinde nüfus barındıran 260 köyün toplam hane sayısı 12.427'dir. Yerleşik nüfusun yanında 114 hane perakende olarak adlandırılan unsurla birlikte hane sayısı 12.541'e ulaşmıştır.¹⁶¹ Hane sayısına ek olarak mücerret, bive ve kale görevlisi gibi fert sayılan kişilerle birlikte nüfus 64.981 olmuştur. Hristiyan köyleri içinde *Baklalu* 496, *Meçova* 442 ve *Çikota/Çigot* 427 hane ile ilk üç sırayı almıştır.¹⁶² İçinde Müslüman barındıran köy sayısı 19 olmakla birlikte bu köylerdeki Müslüman hane sayısı 80'dir. Bunlara ek olarak 15 mücerred ve 31 taallukat da hesaba katıldığında toplam nüfus 446 nefer olarak ortaya çıkmaktadır. Nefer olarak taşradaki Müslüman nüfus toplam nüfusun % 0,7'sini oluşturmaktadır. En önemli Müslüman nüfus 34 hane ile *Kurbanlu*

¹⁵⁹ BOA. MAD. d. 10 vr. 45a-52b.

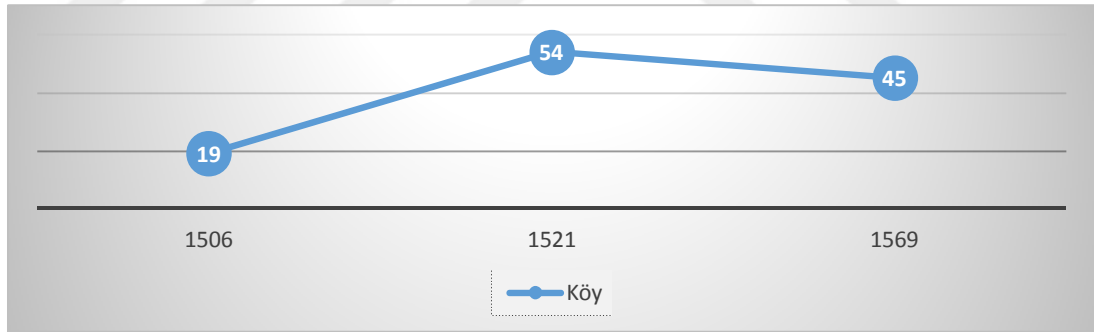
¹⁶⁰ BOA. MAD. d. 10 vr. 60b, 257a.

¹⁶¹ Bir önceki defetirin değerlendirmesi bu defter ve sonraki defterlerden ayrı yapılmıştır. Bunda ki sebep ise 1455 tarihinde Tırhala'nın henüz Yenişehir'den ayrılmamış olmasıdır.

¹⁶² BOA. TT. d. 36, s 277, 320-326, 357, 477, 479, 585, 593,

ve 13 hane ile *Çeltukçi* köyleridir. Sadece Müslümanlardan müteşekkil olarak ise *Lupeniçe* ve *Kurbanlu* köyleri bulunmaktadır.¹⁶³

Bir sonraki dönem olan 1521 tarihinde şehir haricinde Tırhalada toplam hane sayısı %13,6 artarak 14.128 olarak ortaya çıkmaktadır. Bu rakama 2.430 mücerred, 1.824 bive ve kale görevlileridâhil edildiğinde toplam 74.908 kişi taşra nüfusunu oluşturmaktadır. Hristiyan köylerinden, *Meçova* 518, *Çikota/Çigot* 502 ve *Baklalu* 330 hanelik nüfuslarıyla kazadaki en fazla nüfusa sahip köylerdir. *Baklalu* köyünün yaşadığı nüfus kaybının sebebi kendi içinden *Yorganat* ve *Çölmekçi* adlı iki köy daha çıkmasındandır.¹⁶⁴ Bunun yanında içinde Müslüman barındıran köy sayısı %184'lük bir artışla 54'e çıkmıştır. En yoğun nüfus 78 hane ile *Kurbanlu* ve 31 hane ile *Petropoli* köyleridir. Bu köylerde meskûn Müslüman nüfus hane temelinde %231'lik oldukça yüksek bir artış oranına ulaşarak 264'e ulaşmış, mücerretlerinde eklenmesiyle bir önceki döneme göre %211'lik bir artışla 1.356 Müslüman, Tırhala taşrasında yaşamıştır. Müslümanların yayılışı açısından önemli bir rakam olduğu bir gerçektir.¹⁶⁵

Şekil 8. Tırhala Taşrasında Müslümanların Bulunduğu Köylerin Tahrirlere Göre Seyri¹⁶⁶

1569'da taşradaki toplam hane 1521'e göre %5,8 oranında bir azalış göstererek 13.240 olmuştur. Bu rakama mücerred, bivelerde eklendiğinde bir önceki döneme göre %2,3 oranında bir düşüşle 72.878 kişi şehir harici nüfusu meydana getirmektedir. Bunun yanında bu tarih için taşrada toplam nüfusun hane bazında %98'ini gayri Müslim unsurlar oluşturmuştur. Gayr-î Müslim nüfus içerisinde hane bazında en kalabalık nüfus

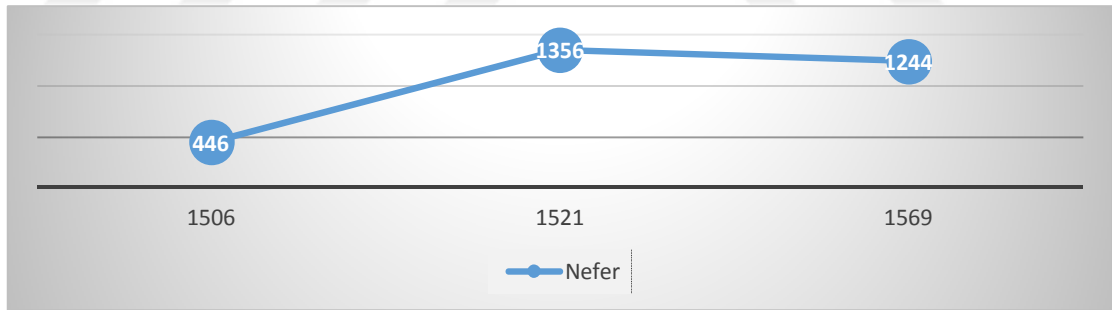
¹⁶³ BOA. TT. d. 36, s. 595, 723, 861.

¹⁶⁴ BOA. TT. d. 105, s. 315-319, 331-335, 349.

¹⁶⁵ BOA. TT. d. 105, s. 85-86

¹⁶⁶ Müslüman nüfusun yerleşik halde olduğu köyler için bkz. Ekler, Tablo 2.

Meçova köyüdür. Aslında *Meçova* bir derbenttir ve yapılan ilk tahrirden bu tarihe kadar hane temelli nüfusu sürekli bir değişim halindedir. 1569'da dört mahalleden müteşekkil *Meçova*'nın nüfusu 319 hanedir. Fakat *Meçova* derbent köyü sınırları içine dâhil edilen *Malakaş*, *Kuçufłani* ve *Milya* köyleri ile birlikte nüfus 447'ye çıkmıştır. *Meçova*'dan sonra 287 hane ile *Çigot*, 263 hane ile *Vanya*, 255 hane ile *İzmiçe* ve 228 hane ile *Baklalu* adlı köyler kalabalık gayr-î Müslim nüfus olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁷ Bu tarihte içinde müslüman nüfus barındıran köy sayısı bir önceki döneme göre %18'lik bir düşüşle 45 olmuştur. Bu köylerde hane sahibi Müslüman nüfus ise %7'lik bir azalmayla 246'ya inmiştir. Böylelikle taşradaki Müslüman nüfusa mücerretler de eklendiğinde bir önceki döneme göre %9,3'lük düşüş göstermiştir. Müslüman köyler arasında gayri müslim unsurun bulunmadığı tek köy beş haneli *Arnavudan* köyüdür. Geri kalan bütün köylerde nüfus karışıktır. En yoğun Müslüman nüfus ise 61 hane ile *Kurbanlu* köyüdür ve bu köyde yedi hane gayr-î Müslim'de yaşamaktadır. Bunun yanında Müslim-gayr-î Müslim nüfusun birbirine yakın olduğu *Petropoli* adlı köyde ise 25 hane Müslim ve 20 hane gayr-î Müslim meskûndur.¹⁶⁸

Şekil 9. Tırhala Taşrasında 912-977/1506-1569 Tarihlerinde Müslümanların Nüfus Seyri

Kaza dâhilinde hane sayısına göre köy adedinin en yoğun olduğu grup 20-49 hane arasındaki köylerdir. Bu gruptaki köyler 1454-55 tarihinde % 35 oranındayken, 1569'a gelindiğinde % 39'a yükselmiştir. Bunun yanında 10-19 hane arasındaki köyler 1506 tarihinde bütün gruplar arasında % 24'lük bir pay almasına karşın yüzyılın sonlarına doğru % 19'lara kadar gerilemiştir. İçerisinde 9 haneye kadar olan köyler ise 1454-55 yılı dışında ortalama olarak % 13'ler seviyesini korumuştur. Buna karşın 50-99

¹⁶⁷ TKGM KKA TT. d. 56, vr. 34a, 39b, 61b, 79a, 96b.

¹⁶⁸ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 54b, 71a.

hane arası köyler 1454-55 tarihinde %14'lük bir pay alırken 1569 tarihinde bu pay % 17'ye yükselmiştir. İçerisinde hiç nüfus barındırmayan hali, harap, zayi gibi kaydedilen köylerin en yoğun olduğu dönem %7 ile 1506 tarihidir. Bunun yanında 400 ve üstü neredeyse bir nahiye oluşturabilecek haneye sahip olan köy sayısı üç adetle yine ne fazla 1506 tarihinde görülmektedir.

Tablo 29. Tırhala Kazasında 1454/55-1569 Tarihlerinde Hane Sayısına Göre Köy Adedi

Yıl	0	0-9	10-19	20-49	50-99	100-199	200-399	400+
1454-55	4	81	76	126	50	17	2	1
1506	18	34	67	82	39	28	4	3
1521	3	34	63	99	44	33	5	2
1530	5	38	63	90	46	32	6	2
1569	4	30	54	108	46	30	5	0

Tablodanda anlaşıldığı kadarıyla Tırhala kazasındaki, yalnızca 1506 tarihinde 18 adetlik nüfus barındırmayan köyün dışında, içerisinde nüfus barındıran köylerdeki hane adedi keskin bir değişim göstermemiştir. Ağırlıklı 10 ve 50 arası hane bulunan Tırhala kazasındaki köylerin çoğunluğunun küçük olduğu kabul edilebilir.

3.2.3.1 Kır İskân Birimlerinde Nüfus Hareketi

Kaza dâhilinde taşra bölgelerinde varlığına şahit olunan bir durumda da köyler arası göç durumudur. Göç kişinin doğal, iktisadi, siyasi vs. gibi mecburiyetler neticesinde bulunduğu toplumu veya coğrafyayı terk ederek, yeni ve yabancı olduğu bir toplum ve coğrafyaya yerleşmesi hadisesi olarak değerlendirilebilir. Tarih boyunca göçler, bir coğrafi bölgedeki insan varlığının sürekli olarak değişmesine sebebiyet vermekte (artış ve azalış) bu da bulunulan o toplumun nüfus dengesini değiştirmektedir. Göçler eğer aynı ülkenin sınırları dâhilinde yapılıyorsa iç göç, sınırları dışında yapılıyorsa dış göç olarak adlandırılır. Yer değiştirmenin göç sayılabilmesi için belirli şartları taşınması gerekmektedir. Öncelikle göç eden unsurların, en azından, bir veya daha fazla sene, gidilen yerde kalmış olması gerektiği kabul edilir.¹⁶⁹ Osmanlı Devletinde de bu durum geçerli olmakla birlikte süre değişmekteydi. Eğer köylü, bir

¹⁶⁹ Hüseyin Arslan, 16. yy. *Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001, s 149; Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s.71

köyden başka bir köye göç etmişse, 15 yıllık bir ikametten sonra, yeni köyünün vergi kayıtlarına geçirilmesi ile meşruluk kazanmaktaydı.¹⁷⁰

Bu değerlendirme yapılırken Tırhala kazasının içinde bulunduğu ve köylerdeki göç eden nüfusun açıkça yazıldığı 1506, 1521 ve 1569 tarihli defterler kullanılmıştır. Buna göre 1506 tarihinde Tırhala kazası içinde 126 adet köy içerisinde nüfus hareketlenmesi olduğu anlaşılmaktadır. Vergi veren nüfusun kaydedildiği bu defterler de kişi adlarının üstünde nereden geldiği ile alakalı olarak ‘an Yenişehir, ‘an Vituma, gibi bir ifade yer almaktadır. Mesela bu tarihte en fazla göç hareketinin meydana geldiği köylerden bir olan *Voyvoda* köyüne, beş hane *Kaliça*, iki hane *Rinaş* iki hane *Kuvelci*, üç hane *Vituma* ve *Meçova*, *Dolyana*, *Kuruşeva* gibi köylerden toplam 23 hane yerleşmiştir.¹⁷¹ Köyün genel nüfusu hane bazında 153’dür ve göç edip yerleştiği düşünülen nüfus % 15’e tekabül etmektedir. Yine aynı tarihte *Yaneş* adlı köyün tamamı göç edenlerden oluşmuştur.¹⁷²

Daha öncede değinildiği üzere Müslümanlarda bu göç hareketi içerisinde çok azda olsa yer almışlardır. *Arnavudan* adlı köy 1454-55 tarihinde 23 haneden müteşekkilken 1506 tarihinde burada dört hane Müslüman nüfus kaydedilmiştir. Aynı şekilde 1454-55 tarihinde hiç gayr-i Müslim olmayan *Çeltukçiler* adlı köye 1506 tarihinde 13 hane gayr-i Müslim yerleşmiş ve buradaki nüfus oran olarak Müslümanlarla eşit olmuştur.¹⁷³ Bu tarih için 125 köyde 717 hane gayr-i Müslim unsur köyler arası nüfus hareketini gerçekleştirmiştir. Bir sonraki tahrir olan 1521 tarihli tahrirde ise bu rakam 131 köye ve göç eden nüfus ise 1.130 haneye çıkmıştır. Tırhala kazasının son tahrir defteri olan 1569 tarihli defterde ise nüfusun düşmesine paralel olarak göç hareketinin de yavaşladığı ve coğrafi olarak daraldığı müşahede edilmektedir. Bu tarihte 57 karyede göç hareketi olmuş, göç eden hane sayısı ise 482 olarak bir önceki döneme göre oldukça azalmıştır. En fazla göçün görüldüğü yerleşim 68 hane ile *Baklalu* ve 59 hane ile *Nomi’dir*.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Hurucihan İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 220.

¹⁷¹ BOA. TT. d. 36, s. 243-244.

¹⁷² BOA. TT. d. 36, s. 794.

¹⁷³ BOA. TT. d. 36, s. 641, 723.

¹⁷⁴ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 39b-40b, 67a-68b.

Tablo 30. Tırhala Kazası Nüfus Hareketi (Gayr-i Müslim)

Dönemler	1506	1521	1569
Yerleşilen Köy	125	131	57
Göç Eden Hane	717	1130	482

3.2.3.2. Muaf Reaya

Çeşitli şekillerde bir takım vergilerden muaf durumda olanlar Tırhala kazasında da bulunmaktaydı. Askeri sınıflarla ilmi ve dini bazı görevliler, derbentçi, tuzcu, çeltükçü, doğancı gibi ve bazı vakıf reayası avarızdan muaf tutulmuştu.¹⁷⁵ 1454-55 tarihinde Tırhala'nın gayr-i Müslim mahallelerinden olan *Salise*'de bir papaz ve dört keşiş çiftleri ve bağlarıyla muaf ve müselleme sayılmaları babında Sultandan berat almışlardır.¹⁷⁶ Yine aynı tarihte *Kalabakkaya* adlı bölgede, muhtemelen manastırlarda bulunan, 44 nefer keşiş de muaf ve müselleme sayılmışlardır. Defterde “*Mezkûr keşişlerin merhum Bayezid Hüdavendigâr zamanından berü gelen padişahların ve Sultanımız beratı var ki, bağlarından ve değirmenlerinden ve evlerinden ve davarlarından her ne yerde mülkleri var ise muaf ve müselleme olub, nesne virmeyeler*”¹⁷⁷ cümlesinden muaflik durumunun Tırhala'nın fethiyle birlikte başladığı anlaşılmaktadır. 1569'da *Megavri Manastırı* birçok vergiden muaf sayılmıştır.¹⁷⁸ Gayr-i Müslim din adamlarına gösterilen bu alicenaplık Osmanlı medeniyet anlayışının sonradan değil tam tersi en başından beri var olduğunun tipik örneklerindedir. Bunun yanında aynı tarihte sancakbeyinin doğancısı olduğu belirtilen *Yerekar* adlı köydeki dört hane ile ilgili herhangi bir muaflik durumundan bahsedilmez. Fakat derbent olan *Ayo Dimitri* köyündeki 50 nefer derbentçi sayılarak, kişi başı 10 akçe, iki kilo buğday ve gerdek resmi dışında herhangi bir vergi alınmaması kaydedilmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Avarız, genel anlamıyla olağanüstü durumlarda halkın vermeye mecbur tutulduğu her türlü hizmet, eşya ve para şeklindeki bir tür vergi birimidir. Ömer Lütfi Barkan, “Avarız”, *İA*, C II, MEB, İstanbul 1979, s. 13-15, Halil Sahillioğlu “Avarız” *DİA*, C IV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1991, s.108.

¹⁷⁶ BOA. MAD. d. 10, vr. 6a.

¹⁷⁷ BOA. MAD. d. 10, vr. 124a.

¹⁷⁸ “manastırı mezbure rahibleri Koprana ve Zavalandı nam karyelerde vaki’ olan tarlalarından ve bağlarından ve bağçelarından öşir alınmaya ve resim alınmaya ve resmi ağnamdan ve resmi değirmenden ve sair avarızından muaf ve müselleme olalar ve bu defteri atikte mukayyed olub selatin maziyyeden ahkâmı şerif ve saadetlu padişahımız ellerinde mukarrer name-i hümayunları olub hini tahrirde zikr olan yerlere kadimiül eyyamdan muafiyet üzere mutasarrıflar olundukları ...” *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr, 94b-95a.

¹⁷⁹ BOA. MAD. d. 10, vr. 35a, 98a.

1506 tarihinde Alasonya kazası içinde olan fakat Tırhala'ya tabi *Revalina? nam-ı diğer Aya Nikola* köyü derbent olması hasebiyle avarızdan muaf tutulmuşlardır. Bunun dışında *Petropoli* adlı köyde bir kısım reaya da boyunduruk resminden muaf ve müsellemler tutulmuşlardır.¹⁸⁰

1521 tarihinde, derbent olan Marmara ahalisi ile ilgili herhangi bir muaflık durumu kaydedilmemiş olmasına rağmen ispenç resmini on akçe ödemiştir.¹⁸¹ Aynı tarihte *Petropoli* köyündeki sekiz hane taallukatın çift resmi vermedikleri belirtilmiştir. Yine aynı köydeki üç hane Çingeneden de duhan resminin altışar akçe alınacağı kaydedilmiştir.¹⁸² Muaflık, şehirde, sadece nakdi veya mal yönüyle değil, hizmet olarakta görülmektedir. Bununla ilgili dikkate değer bir örnek ise 1569 tarihinde *İzmiçe* adlı köyün düştüğü durumdur. Köyün bulunduğu arazi engebeli ve genellikle hırsız ve haramilere açık olmakta, bunlarda Müslümanların yollarını kesip mallarını almakta ve onları öldürmektedir. Bunun üzerine köy ahalisi bu tür sorunların önüne geçmek ve gerekli önlemleri almak için derbent olmayı talep etmiştir. Bu durum merkeze bildirilmiş ve alınan karara göre bu köyün derbent olması, avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden ve yeniçeri oğlanı vermekten de muaf ve müsellemler sayılmıştır.¹⁸³ Aynı şekilde *Meçova* adlı köyde derbent sayılmış ve avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuştur.¹⁸⁴

Slavca asker anlamına gelen “*voynuk*” Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki fetihleri esnasında seferlerde kullandığı martolos, florici gibi askeri grublardandır. Voynuklar teşkilat olarak Osmanlı Devleti bünyesindeki en eski oluşumlardan biridir.

¹⁸⁰ BOA. TT. d. 36, s. 600, 936.

¹⁸¹ “*Mezkur karye derbend yanına ...? tarikinde derbend adeti üzere otururlar müzevvecleri haneden haneye Tırhala kilesi ikişer kile buğday ve ikişer kile arpa virirler on akçe İspenç virirler ve adeti ağnam ve resm kovan ve resmi hunzır ve niyabet ve resm arus virirler*”, BOA. TT. d. 105, s. 57.

¹⁸² BOA. TT. d.105, s. 84.

¹⁸³ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 79a.

¹⁸⁴ “*karye-i mezbure gayet mahuf ve muhattara dağ olub üç yirde yollar beklenub köprüler ta'mir idiüp Yanya ve Narda ve Preveze ve Avlonyaya giden ebna-i sebil kış zamanında karlar yağub yollar bağlandukda esbabların arkalarıyla geçürüüp ve atlarına çul döşeyip geçürürler karye-i mezbure derbend olmaz ise müriir iden yolcular eyyam-ı şitada şiddetden ve yaz günlerinde haramilerden telef-i nefis ve garet-i emval olub nihayetde müretteb avn çekerler deyu ehli vukuf ve muallimed-i aliye kimesneler şahadetleriyle derbend olmak münasib olduğu malum olub otluk resmi ve mücerredlerinden ispençsin virmeyub avarızı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf olmak rica itdukleri arz olundukda madamki hidmetlerinde kusurları olmaya resm otluk virmeyub ve mücerredler in kâr-ukesb-i kadir olmayanlarından ispenç alınmayub avarız divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf olmak üzere derbend kayd olunmak ferman olunmağın vech meşru üzere defteri cedidde derbend kayd olundu*” TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 96b.

Arşivlerde voynuklarla ilgili ilk kayıtlar II. Murad dönemine kadar inmektedir. Voynukların görevleri savaş esnasında seferlere iştirak etmektir. Barış zamanlarında ise geçit yerlerini nöbetleşe korumak, kale muhafızlığı yapmak gibi çeşitli görevleri de vardır. Göreve gitmeyen voynuklar baştinalarında kendi işlerine çalışırlardı.¹⁸⁵ Göreve çağrılış emrini alan voynuklar gerekli araç ve gereçleri ile İstanbul'da toplanır, hizmetlerini “gönder” denilen üç ya da dört kişiden oluşan askeri ocak içinde yürütürlerdi. Nöbeti gelen gönder üyesine voynuk denilirken diğerleri “yamak” olarak adlandırılmaktadır. Voynuklar, coğrafi olarak Flibe, Sofya, Niş, Selanik, Belgrad güzergâhında ve yine bir kısım Rumeli şehirlerinde görülmektedir. Voynuklarla ilgili ilk defterlerin Bosna, Niğbolu, Arnavutluk, Tırhala'ya ait olması bu teşkilatın önemli oranda bu bölgelerin insanlarından meydana geldiğini göstermektedir.¹⁸⁶

XV. yüzyılın ikinci yarısına ait 1466 tarihli defterde Tırhala sancağında 93 voynuk ve 186 yamak bulunmaktadır.¹⁸⁷ Burada her voynuğun iki yamağı olduğu görülmektedir. Bunlardan 55 Voynuk ve 110 Yamak Tırhala nahiyesi içerisinde, 25 Voynuk ve 50 Yamak¹⁸⁸ Fenar nahiyesinde, 13 Voynuk ve 26 Yamak ise Alasonya'da yer almaktadır. Tırhala'da *Baklalu* köyü 21 adetle en fazla voynuğu barındıran köydür. Voynuk sayısı Tırhala sancağı içerisinde 1506 yılında 282 nefere çıkmış olup bu tarihte yamak nüfus yazılmamıştır. Defterin, voynuganların kaydedildiği bölümünde bu tarih için Tırhala'ya tabi köylerin voynuk nüfusu 17 nefer olarak gözükmektedir. Bunun yanında defterin timarların yazıldığı bölümde Seydi Halil adlı bir timar sahibinin tasarruf ettiği köylerde voynuk nüfusu tespit edilmiştir.¹⁸⁹ Bu kısımda da 97 voynuk hane ve 19 mücerret deftere kaydedilmiştir. Bunların içerisinde ise Tırhala kazası köylerinden *Toskesi* ve *Poçinko*'da dört hane voynuk vardır. Bununla birlikte toplam voynuk sayısı 379'dur ve bunun 21'i Tırhala'dadır. 1521 tarihinde *Çigot* köyünde cemaat olarak bulunan voynukların nüfusu 110 hane, 13 mücerred ve 26 bive olarak yazılmıştır. Bu tarihte köyün içerisinde bir adet Müslümanda bulunmaktadır. Baba adı

¹⁸⁵ Osmanlı Devletinden de önce varlığı bilinen Baştina Slavca “miras” anlamına gelmekte olup, Balkanlardaki gayr-i müslim halkın elinde bulunan büyük çiftliklere verilen bir addır. Emecen, “Baştina” *DİA*, C. V, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1992, s. 136.

¹⁸⁶ Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK Basımevi, Ankara 1989, s.1, 20; Ayşe Kayapınar, “Voynuk”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013. C. XLIII. s. 126-127.

¹⁸⁷ Halil İnalçık Tırhala'da 103 Voynuk ve 203 yamak tespit etmiştir. İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler I*, TTK Yayınları, Ankara 2004, s. 150.

¹⁸⁸ *BOA MAD. d. 66*, vr. 33b-35b.

¹⁸⁹ *BOA TT. d. 36*, s. 1025-1027.

Abdullah olan bu kişi muhtemelen ihtida edip Müslüman olmuştur.¹⁹⁰ Bunun dışında 1454-55 tarihinde şehir merkezinde İlyas adlı bir martolos da mevcuttur.¹⁹¹

Tırhala'da bazı hizmet ve yükümlülüklerden kısmen veya tamamen muaf olan yörük ve tatarlarda bulunmaktaydı.¹⁹² Bunlar genellikle Yenişehir, Çatalca gibi Tırhala kazası dışındaki bölgelere yerleşmişlerdi. Bu gruplardan ilki Eşkinci Tatarlardır. Eşkinci, sipahilerin ve bazı geri hizmet birliklerinin sefere katılanlarına denirdi. Bunlarda bazı vergilerden kısmen veya tamamen muaf tutulurlardı.¹⁹³ Eşkinci Tatarların 1543 yılındaki sayıları sancağın tamamında 330'dur. Bu tarihte “*Serasker Tataran-ı Tırhala*” başlığı altında kaydedilen 30 nefer, Müslüman olup zeamet sahibi Benam Bilal'in yamağı durumundaydı.¹⁹⁴ Eşkinci Tatarların yanında Tırhala sancağı Yörükler açısından da yerleşime daima açık olmuş, Tatarlar gibi Tırhala kazası dâhilinde yerleşmemişlerdir.¹⁹⁵ Bunlarda aynı şekilde sancağa bağlı Yenişehir ve Çatalca kazalarında yerleşmişlerdir. İlk tahrir olan 1454-55 tarihinde Yörüklerin genellikle denize yakın bölgelerdeki yerleşim birimlerine yerleştirildikleri görülmektedir. Yörüklerle ilgili ilginç bir kayıta 1454-55 tarihli defterde rastlanmaktadır. *Andriya Mihâl* adlı köye gelip yerleşen Yörükler, köyün arazisinin çok olmasına rağmen ekin ektirmeye engel oldukları gibi devlete de itaat etmemekteydi.¹⁹⁶

¹⁹⁰ BOA TT. d. 105, s. 311, 312.

¹⁹¹ BOA MAD 10, vr. 4b.

¹⁹² Rumeli'nin iskânı için Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Yörük ve Tatarlar sürgün yoluyla getirilmekteydi. Çelebi Sultan Mehmet döneminde Filibe civarına yerleştirilen Tatar kabileleri İskilip'ten gelmiş, Timur'un Kırım'ı istilası üzerine buradaki bir kısım Tatar kabileleri de Filibe'ye yerleştirilmişlerdi. Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 (1-4), İstanbul 1953/54, s. 210-212.

¹⁹³ Özcan, “Eşkinci”, *DİA*, C. XI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995. s. 469-470.

¹⁹⁴ BOA TT. d. 225, s. 278.

¹⁹⁵ 1506 tarihinde tataran ve yörüklerden Tırhala vilayeti Yenişehir kazasında 1.515 eşküncü ve 5.968 yamak bulunmaktaydı. Bir sefer esnasında eşküncülerin 304'ü sefere katılmak zorundaydı. BOA MAD. d. 338, 1-88. Yörüklerin Rumeli bölgesinde birçok yerleşim alanlarından biriside Tesalya bölgesiydi. Tayyib Gökbilgin, bazı müsteşriklerin Tesalya Bölgesine gelip yerleşen ilk yörük topluluklarının, Turhan Bey zamanında Konya taraflarından gelip yerleşenlerin olduğunu ifade ettiklerini söylemektedir. Bunun yanında bazıların da çok daha erken vakitlerde Tırhala sancağı kazalarından Yenişehir'e yerleştiklerini de söylemektedir. Bu topluluklara Konyar yörükleri adı da verilmektedir. Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1957, s.2, 10, 11.

¹⁹⁶ BOA MAD. d. 10, vr. 141b.

Tablo 31. Tırhala Kazası 859/977-1454/1569 Yılları Arası Muaf Reaya

Muaf Grublar	1454-55	1466	1506	1521	1542	1543 ¹⁹⁷	1569
G. Müslim Din Görevlisi	49	–	11	?	–	–	?
Derbendci Reaya	127	–	55	5	–	–	1031
Taallukat	–	–	14	11	–	–	–
İmam	2	–	2	4	–	–	–
Çeltukçi	–	–	13	28	–	–	–
Çingane	–	–	–	3	–	–	–
Müsellem	–	–	–	5	–	–	–
Kethüda	–	–	–	1	–	–	–
Martolos	1	–	–	–	–	–	–
Eşkünci-Voynuk-Yamak	–	165	21	110	–	30	–
Kale Görevlileri	32	12	9	14	18	–	17
Toplam	210	178	483	181	18	30	1048

Yukarıdaki tabladan Tırhala kazası taşrasında ağırlıklı olarak muafunsurların derbendçi reaya olduğu görülmekle birlikte birtakım vergilerden muaf, voynuk ve yamak, din ve kale görevlileri gibi unsurlarda bazı dönemlerde yoğun olarak bulunmaktadır. Muaf unsurları, 1521’de birçok farklı unsur oluştururken, 1569’da neredeyse sadece derbendci reaya oluşturmuştur.

3.3.ŞEHİR VE TAŞRA NÜFUSUNA GENEL BAKIŞ

Tırhala kazasının şehir ve taşradaki nüfusu bu kısma kadar ayrı biçimde değerlendirilmiş olup bu kısımda kazanın toplam nüfusunun yıllara göre değişim süreci ele alınmıştır. Tırhala sancağı ilk tahririnin yapıldığı tarih olan 1454-55’de üç vilayetten müteşekkildir. Tırhala’nın da içinde bulunduğu Tırhala vilayeti ise bu tarihte iki nefis yani şehirden oluşmakta olup, sonraki dönemlerde yapılan idarî düzenlemeyle bu iki nefis ayrı iki kaza durumuna dönüştürülmüştür. Toplam nüfusun ele alınacağı bu bölümde bu tarih için ayrı bir değerlendirme yapılması uygun görülmüştür. Bu minvalde aşağıdaki tabloda vilayet dâhilindeki nüfus ayrıntılarıyla değerlendirilmiştir. Buna göre 1454-55 tarihinde Müslüman hane sayısı vilayet dâhilinde 1.229’u bulmuş, mücerred ve biveler ile birlikte nefer sayısı 6.265 kişiye ulaşmıştır. Aynı şekilde gayr-i Müslim hane sayısı bu tarih için 12.514 adettir. Bu rakama mücerred ve bivelerin eklenmesi ile toplam nefer sayısı 65.083 kişi olmaktadır.¹⁹⁸ Bununla birlikte vilayetin genel nüfusu 13.743 hane, 71.348 neferdir. Vilayet genelinde mücerred ve biveler %

¹⁹⁷ BOA. TT. d. 225, s. 278.

¹⁹⁸ Manastırlarda yaşamlarını sürdüren keşişler nefer olarak ele alınmaktadır.

2'nin üzerine çıkamamıştır. Bunların arasında Müslüman mücerred ve bivelerin oranı oldukça azdır. Bütün nüfusun içinde Müslümanların oranı fetihten bu tarihe kadar olan yaklaşık 60 yıllık dönemde %9'a ulaşmıştır. Böylelikle oran olarak bakıldığında taşra nüfusunun şehir nüfusuna oranı bu tarih için hane temelinde %94 olarak gerçekleşmiştir.¹⁹⁹

Tablo 32. 1454-55 Tarihinde Tırhala Vilayeti Toplam Nüfusu (Hane+Nefer)

Unsurlar	Müslüman				Gayr-i Müslim				
	Hane	Mücerred	Bive	Diğer	Hane	Mücerred	Bive	Diğer	
Şehir	Tırhala	250	7	9	–	215	1	74	–
	Yenişehir	351	4	12	–	66	–	17	–
Taşra	400	26	30	–	12.217	1.157	1.220	–	
Kale Görevlisi	–	–	–	32	–	–	–	–	
Yörük-Tatar	228	–	–	–	–	–	–	–	
Kaçgın	–	–	–	–	16	–	–	–	
Keşişan	–	–	–	–	–	–	–	44	
Toplam	1.229	37	51	32	12.514	1.158	1.311	44	
Toplam Nefer	6.265				65.083				
G. Toplam Nefer	71.348								

Mufassal tahrir defterlerinde Tırhala'nın idarî anlamda Yenişehir'den ayrıldığı tahrir olan 1506'da hane sayısı 339'dır. Bu rakamın nefer olarak karşılığı ise 1.924'tür. Bir önceki döneme göre yaşanan düşüşün nedeni Müslüman nüfusun daha yoğunluklu olarak yaşadığı Yenişehir'in idarî olarak Tırhala'dan ayrılmasıdır. Bu tarihte gayr-i Müslimler 12.798 haneden müteşekkil olup 66.276 kişidir. Kazanın Müslim-gayr-i Müslim hane âdeti 13.137 diğer unsurlarla 68.050 kişilik bir mevcut ortaya çıkmaktadır.²⁰⁰ Bu da Müslüman nüfusun kaza geneli nüfus içinde %3'lük oldukça düşük bir paya tekabül ettiğini göstermektedir. Mücerred ve bivelerin bütün nüfusa oranı önceki dönemdeki gibi % 2'nin üzerine çıkamamıştır. Bunun yanında toplam nüfusun sadece % 5'i şehirde meskûn haldedir.

¹⁹⁹ Defterde Tırhala vilayeti dâhilinde gösterilen fakat başka vilayetlere tabi olan 14 yerleşim birimi bu rakama dâhil edilmemiştir.

²⁰⁰ Bu tarihte Tırhala şehrinde meskûn gayr-i Müslim hane olarak adlandırdığımız nüfusun içerisinde Yahudi hanelerde bulunmakta olup, daha önceki bölümlerde detaylı değerlendirmesi yapılmıştır.

Tablo 33. Tırhala Kazası 1506 Tarihli Nüfusun Toplamı

Unsurlar	Müslüman				Gayr-i Müslim			
	Hane	Mücer.	Bive	Diğer	Hane	Mücer.	Bive	Diğer
Şehir	259	26	–	141	337	24	38	–
Taşra	80	13	–	31	12.326	1061	1150	–
Kale	–	–	–	9	–	–	–	–
Voynuk	–	–	–	–	21	1	–	–
Perakende	–	–	–	–	114	–	1	–
Keşişan	–	–	–	–	–	–	–	11
Toplam	339	39	–	181	12.798	1.086	1.189	11
Toplam Nefer	1.924				66.276			
G.Top. Nefer	68.200							

Kazanın nüfusunun 1521 tarihine gelindiğinde arttığı görülmektedir. Buna göre kaza genelinde toplam hane sayısı bir önceki döneme göre % 13,59 artarak 14.923 olmuştur. Bütün kesimler dâhil edilerek hesaplandığında nefer olarak 1506 tarihine göre %16,2'lik bir artışla 79.105 kişi kaza nüfusunu oluşturmaktadır. Müslüman hane sayısı ise %58 gibi oldukça iyi bir artışla 536 olmuştur. Nefer olarak hesaplandığında da yine aynı oranda bir artış gerçekleşerek 2.802 kişiye ulaşmıştır. Dikkati çeken bir artış ise mücerred nüfusunda yaşanmıştır. Müslüman mücerred nüfusu bir önceki döneme göre %82 oranında artış göstermiş, bunun çoğunluğu taşrada yaşanmıştır. Gayr-i Müslim nüfus hane olarak %12,4'lük bir oranla 14.387 olmuştur. Nefer olarak ise nüfus artışı mücerred ve bivelere birlikte % 15.12 olarak gerçekleşmiştir. Nefer oranının hane oranına göre artışının yüksek olmasına mücerretlerdeki % 122'lik ve bivelerdeki % 61.64'lük artış yol açmıştır. Mücerred sayısında bu kadar hızlı bir yükselişin olması kazanın refah seviyesinin de yüksek olduğunu düşündürür. Tarımla geçinilen bölge için çalışan nüfus önemli bir araçtır. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk dönemine gelen bu tahrir döneme bu yönüyle de bir ışık tutabilir. Bunun dışında aşağıdaki tabloda da gösterildiği üzere kale görevlileri nefer olarak sayıldığı için diğer kısmına yazılmıştır. Bu haliyle şehir nüfusunun % 1'ini kale görevlileri oluşturmaktadır. Yine askerilerden sayılan ve muaf konumda bulunan voynuklar da hane bazında bütün kazanın % 0,7'sini oluşturmaktadır.

Tablo 34. Tırhala Kazası 1521 Tarihli Nüfusun Toplamı

Unsurlar	Müslüman			Gayr-i Müslim		
	Hane	Mücer.	Diğer.	Hane	Mücer.	Bive
Şehir	270	33	51	525	54	98
Taşra	265	38	–	13.753	2.392	1.824
Kale	–	–	14	–	–	–
Voynuk	1	–	–	109	–	–
Toplam	536	71	65	14.387	2.446	1.922
Toplam Nefer	2.802			76.303		
G. Top. Nefer	79.105					

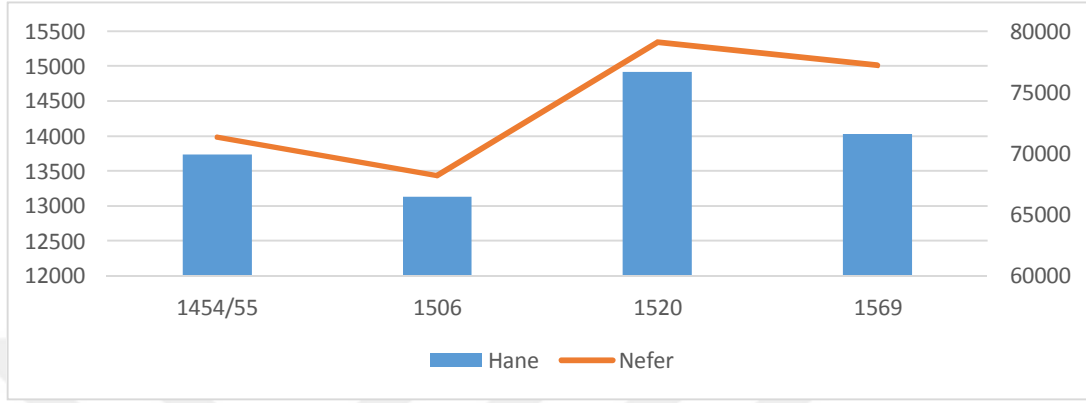
Tırhala kazasının 1569'da yapılan tahririne göre kaza genelinde hane sayısı % 5,9'luk bir azalışla 14.033 olarak gerçekleşmiştir. Toplam nefer sayısı ise % 2,6 azalarak 77.194 olmuştur. Bu tarih için Müslüman hane sayısı kaza geneli nüfus düşme eğiliminde olmasına rağmen % 9,2 oranında artış göstererek 580'e, nefer bazında ise bu oran %12 artarak 3.067'ye ulaşmıştır. Yine Müslüman mücerret nüfus % 96'luk bir artış göstermiştir. Gayr-i Müslim nüfus ise Müslüman nüfusun tersine düşüş eğilimindedir. Bu tarihte nüfus hane temelinde % 6,5 düşerken, toplam nüfus % 2,85 azalışla 74.127 kişi olmuştur. Bununla birlikte mücerred nüfusun gayr-i Müslim nüfus içindeki oranının yüksekliği, bu tarih için mücerretler %72,6 artışla 4.358, bivelere ise % 30'luk artışla 2.504 kişi olmuştur. Burada dikkati çeken bir durum hane sayısı düşerken mücerred sayısının çok hızlı bir artış gerçekleştirmiş, gayr-i müslim nüfusun yaklaşık % 6'sına ulaşmıştır. Kale nüfusu ise fert temelinde şehir nüfusunun % 0,405'ine tekabül etmektedir.

Tablo 35. Tırhala Kazası 1569 Tarihli Nüfusun Toplamı

Unsurlar	Müslim			Gayr-i Müslim		
	Hane	Mücer.	Diğer	Hane	Mücer.	Bive
Şehir	334	127	–	459	134	90
Taşra	246	23	–	12.994	4.224	2.414
Kale	–	–	17	–	–	–
Toplam	580	150	17	13.453	4.358	2.504
Toplam Nefer	3.067			74.127		
G. Toplam Nefer	77.194					

Sonuç olarak sadece 1454-55'de %9'u yakalayan Müslüman nüfus oranı bu tarihten sonra kaza genelinde % 4'ün üzerine çıkamamıştır. Bunun da en önemli sebebi Tırhala ve Yenişehir'in bu tarih için aynı vilayet içerisinde olmasıdır. Kaza nüfusu hane temelinde 1454-55'den 1506'ya %3, nefer olarak ise %4,4'lük bir azalış yaşamıştır. Bu

tarihten sonra 1521'e doğru 15 yıllık süreçte hane ve nefer olarak yaklaşık %16'lık bir artış gerçekleşmiştir. Buda nüfus yönünden yıllık %1.06'lık bir artışa tekabül etmektedir. Bu tarihten sonra ise nüfus azalmıştır.

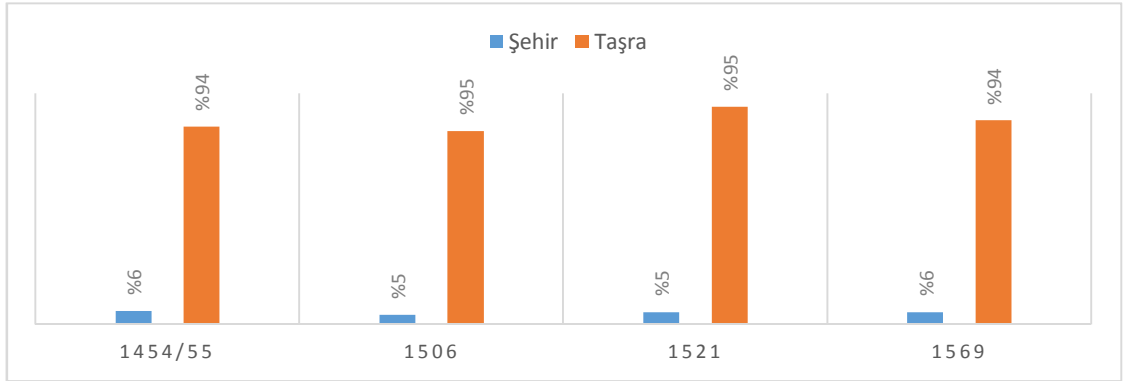

Şekil 10. 1454/55-1569 Tırhala Kazası Nüfusunun Seyri

Tablo 36. Tahrirelere Göre Tırhala Kazasında Mücerret, Bive ve Diğer Unsurların Nüfus İçeri Oranı

Yıl	Din	Hane	%	Nefer	%	Mücerred	%	Bive	%	Diğer	%
1454-55	Müslim	1.229	9	6.265	9	37	0,59	51	0,81	32	0,51
	G. Müslim	12.514	91	65.083	91	1.158	1,77	1.311	2,01	44	0,06
	Toplam	13.743	100	71.348	100	1.195	1,67	1.362	1,90	76	0,10
1506	Müslim	339	3	1.924	3	39	2,02	—	—	181	9,4
	G. Müslim	12.798	97	66.276	97	1.086	1,63	1.189	1,79	11	0,01
	Toplam	13.137	100	68.200	100	1.125	1,64	1.220	1,78	192	0,28
1521	Müslim	536	4	2.802	4	71	2,53	—	—	65	2,31
	G. Müslim	14.387	96	76.303	96	2.446	3,20	1.922	2,51	—	—
	Toplam	14.923	100	79.105	100	2.517	3,18	1.922	2,42	65	0,08
1569	Müslim	580	4	3.067	4	150	4,89	—	—	17	0,55
	G. Müslim	13.453	96	74.127	96	4.358	5,87	2.504	3,37	—	—
	Toplam	14.033	100	77.194	100	4.508	5,83	2.504	3,24	17	0,02

Tablodan da anlaşıldığı üzere 1454-55'den 1569'da kadar Müslim ve gayr-i Müslim nüfusun içindeki mücerret nüfus oranı sürekli olarak artmıştır. Genel nüfus 1569'da düşmesine rağmen bu tarihte her iki dini grupta mücerret nüfusun genel nüfus içindeki payı artarak %5.83'e ulaşmıştır. Mücerretlerde yaşanan artış bivelere de yaşanmış, 1569'da bütün nüfus içerisinde sadece gayr-î Müslim bivelere % 3,24'e ulaşmıştır.

Şekil 11. 1454/55-1569 Tırhala Kazası Şehir ve Taşra Nüfusu Seyri (Hane)

Görüldüğü üzere 1454-55 tarihinde iki merkezden müteşekkil Tırhala'da şehir nüfusu bütün nüfusun % 6'syken, Yenişehir'in ayrılması sonrası 1506 ve 1521'de % 5'e düşmüş, 1569'da ise tekrar ilk seviyesini yakalamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKTİSADİ YAPI VETOPRAK İDARESİ

4.1. TIRHALA KAZASI İKTİSADİ YAPISI

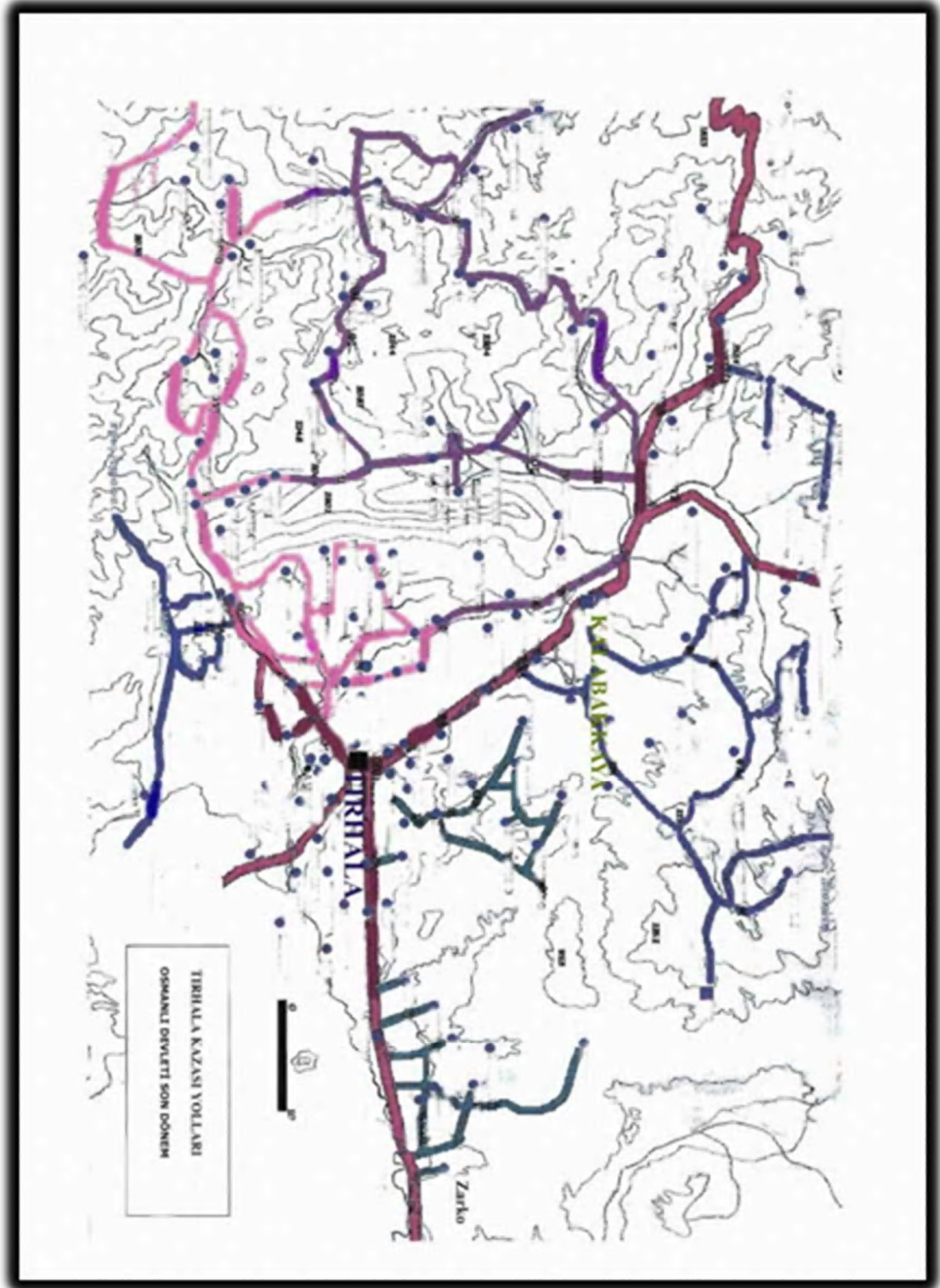
4.1.1. Şehrin Genel İktisadi Vaziyeti

Tırhala'nın iktisadi yapısını şekillendiren ana faktörlerden biri hiç kuşkusuz coğrafi konum ve yeryüzü şekilleridir. Tesalya bölgesinin ortasında yer alan şehir diğer şehirlerarasında bir nevi köprü vazifesi görmüştür. Daha önce bahsedildiği üzere bu yollardan ilki Kastorya ile Tesalya'yı bağlamaktadır ve bu yol Adriyatik'ten başlayıp Selanik'e ulaşan büyük yolundevamıdır. Diğeri ise Zygos ve Metsovo dağlık geçişi boyunca devam edip Epir ve Tesalya'ya ulaşmaktadır. Bu yollar *via egnatia* olarak adlandırılan sol kolun güzergâhındadır. İstanbul'dan başlayan sol kol Karaferye'ye (Verai) kadar devam etmiş, oradan da ikiye ayrılıp Tırhala ve Üsküp'e ulaşmıştır. Tırhala'da sol kolun geldiği ilk nokta Yenişehir kazası olmakta buradan da İzdin, İstefe (Tebai), Eğriboz ve Gördüs'e (Korint) ulaşım sağlanmıştır.¹ Şehrin iki önemli ulaşım rotasının kavşağında kurulması birçok yönden olduğu gibi iktisadi açıdan önemli bir konuma taşımıştır. Bu durum şehirle ilgili bilgi veren en eski belgelerde de vurgulanmaktadır. Orta çağ coğrafyacılarından İdrisî, Tırhala'yı Kastorya ve Larissa arasındaki yolun kavşağında gelişen bir kent hinterlandıyla önemli bir şehir olarak görmektedir. Yine III. Alexius'in chrysobull'unda² ticarî faaliyetlerin görüldüğü bir şehir olarak bahsedilir.³

¹ İnalçık, "Rumeli", *İA*, C. IX, MEB, İstanbul 1964, s.769; Colin Heywood, *Osmanlı döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki Menzilhaneler, Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnati (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999. s. 141; Sema Altunan, *Osmanlı Devletinde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler*", *Türkler*, X, Ankara 2002, s. 914.

² İmparatorların altın mühürlerini taşıyan birkaç farklı tür dökümanın genel adına verilen isim. <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195046526.001.0001/acref-9780195046526-e-1090?rskey=zG1Jjy&result=1090>

³ Terezakis, "Trikala: Approaching the evolution...", s. 1.

Resim 7. Osmanlı Devleti Son Dönemi Tırhala Kazası Yolları⁴

⁴ Stournaras, s. 142.

Haritada da görüldüğü üzere sol kol güzergâhında yer alan Tırhala'nın ana yolları güzergâhın başlangıcı olan Yenişehir yoluyla şehre ulaşmakta, buradanda Kalabakkaya'dan kuzeye devam edip Epir ve Kastoryaya bağlanmaktadır. Yol güzergâhlarının kavşak noktasında yer alması şehrin iç ticari faaliyetlerini canlı tutmasına yol açmıştır. Yollar vasıtasıyla taşradan şehre yapılan mal ve ürün arzı ve farklı şehirlerden ticaret amacıyla gelenler şehrin ticari dinamiklerini artırmışlardır. Üretilen mal batı tarafından Yenişehir'e, güneyde de İnebahtı'ya ve oradan da çeşitli vasıtalarla (deniz ve kara) dağıtılmaktaydı. Yine, şehre dışardan gelen tüccarlarda kavşak noktası olması hasebiyle çok çeşitliydi. Bunlar arasında Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp ve Latin tüccarların varlığına da Evliya Çelebi eserinde değinmiş, tüccar kesiminin sığır gönü ve çeşitli malları Venedik'e götürdüğünü ifade etmiştir.⁵

4.1.1.1. Çarşı ve Bedestenler

Bir şehir, onu çevreleyen bölge ve diğer kasabalarla etkileşim halinde olmadığı sürece var olamaz. Her bir kasaba ya da şehir merkezi, bir yerleşim yeri olarak, bağlı olduğu bölgeyle birlikte mütalaa edilebilir.⁶ Tırhala şehrinin daha önce de bahsedildiği gibi coğrafi olarak bir kavşak noktasında bulunması, şehirdeki ticari yapılanmayı da etkilemiştir. Bu durum sadece yerel halkın değil, aynı zamanda şehirden gelip geçen insanların iktisadi yapının bir parçası olmasına sebebiyet vermiştir. Bunun yanında XVI. yüzyıl başlarından itibaren İspanya'dan kaçan ve bir kısmı da Tırhala'da iskân edilen Yahudi yerleşimcilerin de şehirdeki ticari aktiviteyi önemli oranda etkiledikleri söylenebilir.

Şehirdeki iktisadi yapılarla ilgili Turhan Bey'e ait 1446 tarihli vakfiyede şehir içerisinde bulunan çarşıya değinilmiştir.⁷ Yine Ömer Bey vakfında da *Orta Çarşı* adıyla içerisinde 42 dükkânın bulunduğu bir çarşıdan bahsedilmiştir.⁸

Ticari hayatın en önemli merkezlerinden olan bedestenin varlığına XVI. yüzyılın başlarında tutulan mufassal defterde rastlanılmaktadır. Defterin vakıflar

⁵ Evliya Çelebi, *Günüümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8.Kitap, C. I, s. 204.*

⁶ Faroqhi "Anadolu Şehirsel Ağının Onaltıncı Yüzyıldaki Gelişimi", s. 17.

⁷ "...garben Nalband Saruca mülkile şimâlen çarşı kibleten yol ile mahdûd...", VGMA. VD. 743/34, s.146-148.

⁸ "...Turahan Bey'in başhâne denilen dükkân ile mahdûd ve orta çarşı nâmile mâruf olan kırk iki dükkânın tamamı.."VGMA. VD. 743/29, s.133-136.

kısımında Ömer Bey vakfının Tırhala şehri gelirleri kısmı açıklanırken içindeki ve dışındaki dükkânlarla yıllık geliri 4.000 akçe olan bir bedesten kaydedilmiştir. Aynı defterde Turahan Bey vakfının yıllık 2.100 akçe gelir elde ettiği *Ömer Bey Bedesteni* de aynı binadır.⁹ 1569 tarihli mufassal defterde de Turhan Bey vakfının Nefs-i Tırhala'da olan akarlarından mukataaya verilen yıllık 20.000 akçe gelirli toplam 172 bab dükkânla birlikte birde bezzazistan/bedestenden bahsedilmiştir. Yine aynı defterde 17 kapılı bir bedestenden de kaydedilmiştir.¹⁰

Ticari aktivitenin en önemli unsurlarından olan şehirdeki dükkânlarla ilgili ilk veriler de yine vakıfnamelerde yer almaktadır. Turahan, Ömer ve Hasan Beylere ait vakfiyeler şehir merkezinin iktisadi yönden zenginliğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında Evliya Çelebi'de şehir içerisinde 1.000 adet dükkân bulunduğunu belirtir.¹¹

Çarşı ve bedestenlerin yanında içerisinde çeşitli ürünlerin satıldığı günümüzde de örnekleri olan ve çardak adı verilen dükkânlar pazar yapılan perşembegünü kurulmaktadır.¹²

Anlaşılmaktadır ki Tırhala şehri birer çarşı, bedesten ve çok sayıda dükkânlarıyla iktisadi yönden hareketli bir yapıya sahiptir. Bu durum sadece bu yapılardan kaynaklı değil, aynı zamanda bulunduğu coğrafi konumdan ve nüfusun çok çeşitli olmasından da kaynaklanmaktadır.

4.1.1.2. Kervansaray ve Hanlar

Bulduğu konum itibarıyla yolların kavşak noktasında olan Tırhala şehrinde çeşitli amaçlarla bulunan insanlar için kervansaray ve hanlar inşa edilmiştir. Kervansaraylar genellikle şehirlerarası yollarda ticaret gayesiyle hareket eden kervanların güvenlik ve konaklama ihtiyaçlarını karşılayan yapılar olarak tanımlanır.¹³ Şehirde kervansarayla ilgili ilk bilgiler 1506 tarihinde Turahan Bey'in oğlu Ömer Bey'in kurmuş olduğu vakfın gelir elde ettiği akarlar kısmında görülmektedir. Bu

⁹ BOA. TT. d. 36, s. 1291-1306.

¹⁰ TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 198b. Evliya Çelebi şehirde bedesten olmadığını belirtmişse de mufassal defterlerdeki kayıtlarda bedestenin varlığı kesindir.

¹¹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*, C. 1, s. 203.

¹² “..zemin deryed bazar-ı Tırhala bazar günü sergiyle otururlar sığır ve koyun ve ağaç satulur..”
“..dekakin çardak ki ruz-ı bazar-ı penşembe..”TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 214b.

¹³ Şebnem Akalın, “Kervansaray”, *DİA*, C. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002, s. 299.

tarihte, vakıf, iki adet kervansaraydan 5.000 akçe gelir sağlıyordu.¹⁴ Gelir elde edilen bu kervansaraylardan birisi ise 1528 tarihli bir belgede rastlanılmaktadır. Belgede “...*nefsi Tırhala’da merhum Ömer Bey karbansarayında...*”ifadesinden kervansarayın adının *Ömer Bey Kervansarayı* olduğu ve şehir içinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Belgede bu kervansarayın “*köhne*” yani eski/harap olduğu da vurgulanmış aynı zamanda“*karbansarayda bulunan üç kalaycı ve beş altı nefer yolcu kâfirleri*”cümlesinden köhne olmasına rağmen hala kullanılır durumda olduğu ifade edilmiştir. Diğer kervansarayla ilgili detaylı veriler tespit edilememiştir.¹⁵

Bunun dışında 1569 tarihinde Hacı Saruca vakfında *Kuçomiri/Kırçomiri* adlı köyde bir kervansaraydan da bahsedilmiştir. Fakat bu köyün kaza sınırları dâhilinde olduğuna dair bir veri tespit edilememiştir.¹⁶

Kervansaraylar dışında şehirde Eski ve Yeni adıyla iki hanın ve buğday pazarı adıyla bir pazarın varlığı da yine vakfiyelerden anlaşılmaktadır.¹⁷ Bunun yanında XVI. yüzyılın sonlarına doğru Osman Şah Bey’de şehir içerisinde bir han yaptırmıştır.¹⁸ Evliya Çelebi ise beş adet tüccar hanı olduğunu belirtir fakat bu hanların isimlerinden bahsetmez.¹⁹

XVI. yüzyıla kadar arşiv vesikalarından edinilen bilgiler göre şehirde iki, şehir dışında da bir olmak üzere üç kervansaray ve üç han bulunmaktadır.

¹⁴ BOA. TT. d. 36, s. 1306.

¹⁵ “...*nefs tırhalada merhum Ömer Bey karbansarayında.....mezkûr karbansaray köhne olmağın giçe ile düşüp fevt olmuş bilahare Mevlana-i mezkûr ol esnada karbansarayda bulunan üç kalaycı ve beş altı nefer yolcu kâfirleri tutub habs idüp...*” BOA MAD. d. 19322, s.10.

¹⁶ “*Zikr olan mahsul vakf mezkûr bina ittiğü mescidine ve Kuçomirinam karyede olan karbansaray mermemmetine...*”TKGM. KKA. TT. d. 60, vr. 202a.

¹⁷“*Yine bu şehirde vaki kıbleten muallimhane, iki taraftan tariki âm, ğarben haccac oğlu Hasanın dükkânları ile mahdud YeniHan ve buna muttasıl on altı dükkânın tamamı. Yine Tırhalada kâin ve kıbleten tariki âm, şarkan Turhan beyin dükkânları, şimalen kızıl derviş oğlu Hüseyinin Evi, ğarben çilingir Ahmedin Evine giden yol ile mahdud eski Han ve Buna bitişikonbir dükkânın tamamı*”...VGMA. VD. 743/29, s.133-136.

¹⁸ Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk IV (4. 5. 6. Kitap)*. 305.

¹⁹ “...*Bin adet çarşı dükkân vardır, ama bedesteni yoktur. Yine de bütün değerli şeyler şehir içinde bolca bulunur. 5 adet tüccar hanı vardır...*”, Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Kitap, C. 1, s. 203*. Tırhala da bulunan hanlarla ilgili olarak Ekrem Hakkı Ayverdi de yapmış olduğu çalışmada Semavi Eyiceye dayandırarak Tırhala beylerinden Osman Şah’ın da şehir içerisinde bir hanının bulunduğunu belirtmektedir. Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri (Bulgaristan-Yunanistan-Arnavutluk) IV (4. 5. 6. Kitap)*, s. 303.

Tırhala sadece yolların kavşak noktası olması ile değil aynı zamanda içerisindeki ticari fonksiyonlu yapılar sayesinde iktisadi inkişafını gerçekleştirmiştir. Osmanlı şehrinde rastlanan ticari mekân tiplerinden kervansaray, han ve bedestenler, yine bir iktisadi buluşma noktası olan, içerisinde çeşitli sayılarda dükkânların bulunduğu çarşı ticari hareketliliğe ve şehre katkı yapmıştır. Şehir merkezinde yer alan Ömer Bey kervansarayı ve bedesteni, Eski ve Yeni Han adıyla iki han, Orta Çarşı adıyla anılan içerisinde birçok dükkânın bulunduğu çarşı, buğday pazarı adlı pazar, dükkân ve çardaklar, bahsedilen ticari kapasitenin bulunduğu noktayı göstermesi açısından önemlidir.²⁰

Şehirdeki ticari hareketliliği sağlayan yapıları besleyen ana etmen ise, şehrin hinterlandındaki üretilen malların yollar vasıtasıyla şehre ulaştırılmasıdır. Tırhala kazası kanunnamelerinde ticari hareketliliği sağlayan ürün yelpazesinin oldukça geniş olduğu anlaşılmaktadır.²¹ Kanunnameye pazara çıkan ürünler çoğunlukla yük ve araba, bazende fiçî ve demed gibi birimler üzerinden tahsil edilirdi. Buğday, arpa, bakla nohut gibi kuru bakliyat ürünleri yük hesabıyla; kavun, karpuz ve üzüm gibi meyve ürünleri araba ve yük üzerinden hesaplanırdı. Pazara getirilen koyun, keçi, karasığır ve su sığırı gibi canlı hayvanlarda sadece satıcıdan; at, öküz, inek gibi canlı hayvanlardan ise hem alıcıdan hemde satıcıdan bac tahsil edilirdi. Kanunnameye kaza içerisinde erkek ve dişi esirleri alan ve satanlardan da bac alınacağı kaydedilmiştir.

²⁰ "...nefsi Tırhalada merhum Ömer Bey karbansarayında...", BOA. MAD.d, 19322, s.10; BOA. TT. d. 36, s. 1291-1306; VGMA. VD. 743/29, s.133-136. Evliya Çelebi şehri ziyaret ettiği tarihte beş tüccar hanı olduğundan bahseder. Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi *Seyahatnamesi I-X. VIII. 203.*

²¹ BOA TT. d. 36, s. 1; TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 1b-2b.

Tablo 37. Tırhala Kanunnamesinde Pazara Çıkan Ürünler ve Alınan Vergi (Bac)

Ürün	Miktarı	Değeri (Akçe)		
		1506	1521-1530	1569
Pazarda satılan buğday yükünden	Yükte	1	1	1
Bakla, nohut yükünden	Yükte		1	
Arpa, burçak, çavdar, daru, mercimek yükünden	Üç yükte	1	1	1
Çekirdekli ve çekirdeksiz pamuk yükünden	Her yükden	2	2	2
Soğan	Bir arabadan	2	4	2
	At yükünden	-	1	-
	Yükten	1	-	1
Kavun-karpuz	Her Arabadan	2	2	2
	Yükünden	-	1 Sorti bac (3 Sorti bir	-
Yaş üzüm	Yükünden	-	1	-
	Arabasından	-	2	-
Kuru üzüm ve incir	Arabasından	8	8	8
Erzen ve ..	Yükünden		2	-
Tuz yükünden	Üç yükte	4	-	4
	Her Yükte	-	1	-
	Arabasından	-	8	-
Ketan	Arabasından	-	8	-
	Her yükte	Bir akçe vebir sorti bac	2'şer	2
Bal ve yağ	Yükünden	2	2	2
	Arabasından	-	8	-
Şıra yağı	Üç ukiyyeden	-	1	-
Temur ve at mihı ve nal	Yükünden	2	2	2
Peynir ve enar ve turunç	Yükünden	2	2	2
Kiraz ve zerdalive erik	Yükünden	2	1	2
Kabak ve hıyar ve yaş incir	Yükünden	1sorti	2 sorti bac	1 sorti
Hıyar	Arabasından	2	-	2
Soğan	Yükünden	1	-	1
Lahana	Yükünden	2 sorti	-	2 sorti
Kestane	Yükünden	1	1	1
Araba ile getirilen sirke ve şire	Her fiçdan	15	15	15
Koz (ceviz)	Yükünden	2	1	2
	Arabasından	-	-	
Palamut yükünden	Yükünden	2	1	2
	Arabasından	-	-	-
Yaş balık	Yükünden	2	2	2
	Arabasından	8	8	-
Kuru balık	Yükünden	-	2	-

	Arabasından	8	8	8
Çıra	Üç yükte	1	1	1
Mertek	Arabasından	1	2	1
	Yükünden	1 sorti	1 akçe	1 sorti
Tahta	Arabasından	1	1	1
	Yükünden	1 sorti	-	1 sorti
Tireği ve tekne	Yükünden	1	1	1
Otluk ve saz	Üç arabada	1	1	1
Çalı	Arabasından	-	Alınmaz	-
Odun	Arabasından	Alınmaz	Üç arabada 1 akçe	Alınmaz
Sahtiyan	Yükünden	2	2	2
Su sığırı gönünden	Satandan	1	1	1
Karasığır gönünden	Satandan	-	1	-
Koyun ve keçi satandan	Üç koyundan	1	-	1
	İki koyundan	-	1	-
	40 akçeye satılsa	-	1	-
	İkiyle satılsa	-	1	-
	40 akçeden fazlaya	-	2	-
Kasap boğazladığı koyundan	Dört koyundan	1	1	1
Pazarda bal ve yağ satın alıp gayri yere ileten rençberlerden	Her yükten	2	-	2
Kepenk ve kebe	Yükünden	2	-	2
	Kebe satılsa her kebeden	1 sorti	1	1 sorti
	Saçaklu kebe satılsa her	1	-	1
Kiriş ağaçları	Arabasından	1	-	1
Çarıkçı	Boğazladığı üç koyundan	1	-	
	Boğazladığı bir koyundan	-	-	1
Pabuç	Yükünden	2	-	2
	Satun alub gayri yire letseler ve gayri yirden geturseler hem cünan	2	-	2
	Taşradan gelen babucdan dokuz çift babucdan	1	-	1
	Üç çiftinden	Bir sorti	-	Bir sorti
Koyun kuzu çevirmelerinden	Üç koyundan ve üç kuzudan	1	-	1'er
Demet ile satılan ketandan	Yigirmi demedde	1 demed	-	1 demed
Panbuğ ipliği	Yükünden	-	Nesne alınmaz	-
	Araba	-	-	-
Çuka yükünden ve iç yağı	Yükünden	2	-	2
Herni ve bakraç ve kalay ve çelük	Her yükte	2	-	2
Pirinç yükünden rençberlerden	Yükte	2	-	2
Dibağatolmamış koyun ve keçi derilerinden	Her yükten	2	-	2

Kına	Yükünden	2	-	2
Ketan bezlerinden	Satan kimesneden yüz akçede	2,5	-	2,5
Esirlerden erkeklerinden ve dişilerinden	Satan kimesneden	2	4	4
	Satun alan kimesneden	2	4	4
Bargir ve at	Alandan	2	2	2
	Satandan	2	2	2
	Köylerde satılardan		Alınmaz	
Öküz ve inek	Satanda	2	2	2
	Alandan	2	2	2
	Satun alan hemen boğazlasa satsa	Alınmaz	2	Alınmaz
	Satun alan hemen boğazlamasa	-	Alınmaz	-
	Hariçten şehirden gayri karyelerden bir kimesne varub öküz ve inek satun alub şehre geturse boğazlasa	2	2	2

Kanunnameye pazara inen ürünlerden sirke ve şıra fiçı başına 15 akçe bac ile en fazla alınan vergidir. Bu ürünlerden sonra kuru üzüm ve incir, yaş ve kuru balık araba başına olmak üzere sekizer akçe alınmaktadır. Bunun yanında 1506'da dişi ve erkek esirlerden satan ve alandan ikişer akçe bac alınırken 1521 ve 1569'da bu oran dörder akçeye çıkarılmıştır. Aynı şekilde tuz yükünden 1506'da dört akçe alınırken, 1521'de değişikliğe gidilerek, her yükte bir ve her arabada sekiz akçe alınmaya başlanmıştır. Muhtemelen bu durum halk nezdinde taraf bulmamış, 1569'da tekrar dört akçe alınmaya başlanmıştır. Tırhala kazasında pazara inen ürünler tabloda da görüldüğü üzere büyük değişiklikler yaşamamıştır. Kanunnamedeki ürün çeşitliliği kazanın ziraî yönden tarım ve hayvancılık ağırlıklı olduğunu göstermekle birlikte, iktisadi yönden de bu iki alanda alım ve satım işleri yoğunlaşmıştır.

Konumu itibariyle ana yolların kavşak noktasında bulunan Tırhala'da iç ticari faaliyetleri ise en iyi şekilde ortaya çıkaran şehirden elde edilen vergilerdir. Bu vergi kalemleri şehrin iktisadi anlamda ana karakterini de ortaya koymaktadır. XV-XVI. yüzyıllarda Tırhala şehrinin vergi gelirleri genel olarak, 1569 haricindeki dönemlerin tamamında, mirliva hassına dâhildir. 1569 tarihinde bütün şehir kaza ile birlikte padişah hassı sayılmıştır. Şehrin iktisadi yapısını ortaya çıkaran bu gelirlerin ne olduğu anlatılmadan önce kayıt dönemleri ile ilgili bazı tespitlerin anlatılması gereklidir. Öncelikle ilk şehir gelirinin kaydedildiği 1454-55 tarihinde Tırhala sancağı üç vilayete bölünmüş olarak teşkilatlanmış, sancağın merkezi Tırhala Vilayeti ise Yenişehir ve

Tırhala olmak üzere iki merkezi barındırmıştır. 1466 tarihinde ise kaydedilen timar-icmal deterinin nefsi-i Tırhala kısmı gelirlerinin bir kısmı silik durumdadır. 1506, 1521 ve 1569 dönemlerini kapsayan defterlerde şehir gelirleri sarih bir biçimde ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanında kayıtlarda kaza ve şehir dışından da gelirlere tesadüf edilmiştir.

Bir şehirde iktisadi kapasitenin ortaya çıkarılmasında çarşı ve pazardaki narhları, alışverişi ve kalite kontrolü işlerini üstlenen muhtesibin devlet adına almış olduğu ihtisabın ayrı bir yeri vardır. Muhtesibin yapmış olduğu hizmete karşılık esnaftan aldığı ihtisab vergisi "*emr bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l münker*" hükmü gereğince bölgenin şartlarına göre esnaf veya tüccarı zora sokmayacak derecede alınırdı.²² Bu vergi 1454-55 kıst-ı bazar ve niyabet ile 27.000 akçe, 1506'da bac-ı bazar, resm-i arus ve resm-i karış ile birlikte 70.000 akçe alınmıştır. 1466 yılında 5.000, 1521'de ise 15.000 akçe olarak alınan vergi, 1569 tarihinde ise 17.000 akçedir. İktisadi durumu ortaya koyacak bir diğer vergide bac-ı bazardır. Bu vergi kaleminde niyabet, ihtisab ve resm-i arus gibi bir kaç verginin birleşiminden meydana gelmektedir. 1454-55 ile 1506 arasında ihtisabında dâhil olduğu bir şekilde alınan vergi, 1521'de niyabet, resm-i arus, resm-i karış gibi resimlerle 62.000 akçe, 1569' da ise 75.000 akçelik bir rakama ulaşmıştır.²³ Hem ihtisab hem de bâc-ı bazar vergisinin, birkaç vergi ile birlikte alınmış olması iktisadi kapasiteyi tam olarak çıkarılmasını engellemektedir. Yalnız ihtisab resminin ayrı alındığı 1466, 1521 ve 1569 tarihleri XV. ve XVI. yüzyıllarda 3000-5000 arası nüfus barındıran bir şehir olan Tırhala'nın iktisadi yönden sürekli olarak bir gelişme çizgisi izlediğini göstermektedir.

Tırhala'da bağlardan elde edilen gelir önemli rakamlara ulaşmaktadır. 1454-55 tarihinde bağlardan öşr-î bağât adı altında 7.460 akçe gelir elde edilmiştir. Bu vergi 1466 tarihinde tek bir kalemde Müslim ve gayri-Müslim belirtilerek haraç-ı bağât adı altında 6.000 akçe olarak alınmıştır. Normal olarak toprak mahsullerinden alınan bir vergi olan öşür sadece Müslümanlardan, haraç ise gayr-i Müslümlerden alınmakta ise de kanunnamelerde görüldüğü kadarıyla bazen, her iki cemaattende, zimmilerden öşür

²² İbrahim Erdoğan, "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme", *OTAM*, S:11, Ankara 1990, ss. 123-145; s. 132. Ünal, *Osmanlı tarihi Sözlüğü*, s. 342.

²³ Kıst-ı bazar ve niyabet birleşik vergisi 1466 tarihli icmal defterinde silik olduğu için tabloda gösterilememiş ve değerlendirme dışı bırakılmıştır.

alınması gibi, aynı kalemde alındığı olmuştur.²⁴ Müslümanlar bağcılıktan vergi verecek hale geldikleri tarih olan 1506'da 1.584 akçelik bir gelir bıraktıkları görülmektedir. Aynı tarihte gayr-i Müslim ahalden ise monopolye ile birleşik olan ve öşür adı altında alınan bagat öşrü 16.000 akçe olarak kaydedilmiştir. Monopolye ile ilgili olarak Tırhala kanunnamesinde “*ve şire öşrü olan karyelerin öşürleri satılmak için iki ay monopolye dutılmak erbab-ı tumara kanundur. İki ay monopolye dutulup narh-ı ruziden medresi ikişer akçe ziyadeye satılır. Zikrolan iki ay içinde reaya şiresi satılmak memnu'dur*” kaydı bulunmaktadır. Bu vergi 1521'de yine aynı oranda bağ öşrü ile birlikte alınmış, 1569'da ise tesadüf edilmemiştir.²⁵ Bu vergi ile ilgili olarak 1506 tarihinde ilginç bir gelişme olmuştur ve bu durumda deftere kaydedilmiştir: “*öşr-i bağât-ı gebran nefsi-i Tırhala monopolya mezkurin gebran tekrarından öşr alınur deyu şikâyet idenler teftiş olundukda zahir oldurki gayri vaki imiş amma şehirden taşra sipahi yerlerinde bazısının bağları var imiş anun şirasını şehre geturcek zikr olan meblağ muavenet iderler imiş*”.²⁶ Buna göre gayr-i Müslim ahali kendilerinden tekrar öşür alındığı ile ilgili şikâyette bulunmuş, yapılan tetkik neticesinde böyle bir durumun olmadığı görülmüş fakat bu seferde yeni bir durumla karşılaşmıştır. Bağlı oldukları sipahinin arazisinde bazı gayr-i Müslim ahalinin bağları olduğu tespit edilmiş ve buradan elde edilen şırayı şehre götürdükleri, bundan da elde edilen gelire muavenet ettikleri kaydedilmiştir.²⁷

Şehirde önemli vergi kalemlerinden bir diğeri de niyabettir. Bilindiği üzere niyabet resmi, naibe ait vergi demektir ve şehrin asayiş ve dirliği ile ilgili vergi gelirleridir. Niyabet resmi bazen birkaç farklı resimle birlikte, bazen de yalnız başına defterlerde kaydedilmiştir. Bunun yanında verginin bir kısmı şehirden bir kısmı ise farklı yerlerden elde edilmektedir.²⁸ 1454-55 tarihinde 10.900 akçe alınmış,²⁹ 1466

²⁴ BOA. MAD. d. 10, s. 7b. “*Harac bagat-ı Müslim ve kefare-i nefsi-i Tırhala: 6000*”, BOA. MAD. d. 66, 7b; Üçok, “Osmanlı Devleti Teşkilâtında Tımarlar”, s. 76.

²⁵ Monopolya adlı bu vergi, bir bölgede Subaşı veya sipahinin elinde bulunan şarap veya şırasını satması için diğer satıcıların mahsul zamanı iki aylık bir süre zorunlu bekletilmesi adına geçen bu zamana verilen addır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deimleri ve Terimleri Sözlüğü 1-3*, C. 2, 549-550. Adı geçen vergi 1455 tarihinde defterde kaydedilmemiş, 1466'da ise bulunduğu kısım silik olduğu için değerlendirmeye katılmamıştır.

²⁶ BOA. TT. d. 36, s. 139; BOA TT. d. 105, s. 384.

²⁷ Bu durum bir sonraki dönem olan 1521 tarihinde ki defterde de kaydedilmiştir. BOA. TT.d, 105, s. 384

²⁸ 1506 tarihinde “*niyabet nişfi an kura-i tumar-ı sipahiyan Apokri ve Karpiniş*” 3.000 akçelik niyabet ifadesi ceza ve resimlerdir. Sancakbeyi bu resmi hem şehir merkezinden hem de bütün sancaktan toplayabilir. Bu tarihte bu bölgeler ayrı bir nahiye ve kazadır. “*Nahiye-i Karavari tabi Kerpiniş*”, Nahiye-

tarihinde ise Tırhala'dan elde edilen vergi geliri, kaydedildiği icmal defterindeki alan silik olduğu için değerlendirilememiştir.³⁰ 1506 tarihinde niyabet resmi yine kıst-ı bazar ve ihtisapla birlikte 70.000 akçelik bir meblağ oluşturmuştur.³¹ Niyabet geliri 1521 tarihinde birleşik halde 62.000 akçelik bir meblağın içerisinde yer almasının yanında sadece niyabet adı altında 9.620 akçelik bir gelirden meydana gelmiştir.³²

Yine vergi kategorileri içinde önemli bir yekûn tutan bad-ı heva türü, zuhurata bağlı olarak alınan vergi, 1569 tarihinde toplam da 33.662 akçenin 21.162 akçesi Tırhala'dan kalanı da Fenar ve Radovizdeki serbest timarlardan elde edilmiştir. Bilindiği üzere Osmanlı'da timarlar serbest timarlar ve serbest olmayan timarlar olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Serbest timarlar badiheva türü vergileri toplamaya yetkili timarlardır. Bu timar kategorisine hassı hümayun, şehzade hasları, beylerbeyi, alaybeyi, zeametler, kale komutanına verilen timarlar vs. gibi farklı kesimler dâhil edilmektedir. Devlet alışılmışın dışında serbest timarların tasarrufunda bulunduğu vergilere müdahale etmezdi. Fakat görüldüğü kadarıyla bu tarihte Tırhala ve diğer kazalardan serbest timar sahiplerinin elde ettiği bad-ı heva türü vergiye müdahale edilmiş, bu vergi padişah hassına dâhil olmuştur.³³ Bunun yanında Likostem nehrindeki ulaşımdan 1454-55'te 2.700 ve 1466'da 1.600 akçelik vergi alınmıştır.

Şehirde ağnamdan elde edilen gelir oldukça düşüktür. 1466'da 75 akçe alınan resim 1521'de 959 akçe'ye çıkmış, 1569'da ise 500 akçeye düşmüştür. Yine hınzır adıyla kaydedilen domuzdan elde edilen gelir, öşr-i gallat ile birlikte yazılmış ve 10.777

i Kerpiniş der Liva-i Tırhala. Kunt, "Sancakbeyi Haslarının Öğeleri..." , s. 712. Gökbilgin, "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Belleten*, C. XXVI, s. 301, 302.

²⁹ 15.500 akçelik niyabet vergisinin kalan 4.600 akçesi ise resm-i ganem ile birlikte Karavar ve Mikira'dan elde edilmektedir. *BOA MAD.d.* 10, vr. 1b.

³⁰ Aynı dönemde Karavar ve Karpiniş'den 20.000 akçelik bir niyabet vergi geliri de elde edilmiştir. *BOA MAD.d.* 66, vr. 7b.

³¹ Bunun yanında niyabet adı altında bir kısmı farklı vergilerle birlikte oluşan toplam 19.000 akçelik bir gelir de vardır. Bu tarihte bir önceki dönemde sadece Karavar ve Karpiniş'den elde edilen niyabet geliri 20.000 akçe olmasına rağmen bu tarihte 3.000 akçeye düşmüştür. *BOA. TT. d.* 36, s. 139.

³² *BOA. TT. d.* 105, s. 385.

³³ "...tasarruf Badiheva timarha-i sipahiyan merdan-ı kala-i kaza-i Tırhala gayr-i ez züema ve timarha-i serbest: 21162". *Tasarruf badiheva timarha-i nahiye-i Radoviz gayr-i ez züema ve timarha-i serbest : 2500, "tasarruf badiheva timarha-i sipahiyan ve merdanı kala-i nahiye-i Fenar gayr-i ez züema ve timarha-i serbest : 10000"*, *TKGM. KKA. TTd.* 56, s. 6b, 93a; *TKGM. KKA. TTd.* 220, s. 3b; Üçok, "Osmanlı Devleti Teşkilâtında Timarlar", *A.Ü.Hukuk Fakültesi Dergisi*, C II, S 1 1944. 74, 81; İnalçık, "Timar", *DİA*, C. XLI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012, s. 171.

akçe gelir elde edilmiştir.³⁴ Bunun yanında 1454-55 ve 1506'da oldukça düşük bir rakam olarak ayrı bir biçimde alınmıştır.

Şehirde hinta, şair, keten, dıhn (darı), burçak gibi ürünlerden alınan vergi 1454-55'te 2.629 akçe iken 1569'da 8.787 akçe olmuştur.³⁵ Buna ilaveten bağçe ve bostanlardan elde edilen gelir 1506 tarihinde 62 akçeden, 1521'de 420 akçeye yükselmiş fakat 1569'da 307 akçeye düşmüştür. Şehir geliri içerisinde düşük bir paya sahip olarak çayır, çiftlik ve değirmenler de yer almaktadır.

4.1.2. Şehir ve Taşradaki Esnaf Varlığı

Tırhala şehrindeki esnaf varlığı olarak en kalabalık gruplar deri ve tekstil alanlarında ortaya çıkmaktadır. Genel olarak bütün Türk topluluklarında deri işçiliği (debbağ) ilerlemiş bir sanayi dalı olarak görülmektedir. Yapılan bir çok araştırmada Anadolu'da debbağlık ve deri işçiliğinin ilk gelişen meslek ve bunu başlatan kişinin de Ahi teşkilatının kurucusu olan Ahi Evran olduğunu ortaya koymaktadır. Debbağlar, Ahi Evran'ın debbağ olmasından dolayı diğer esnaf birlikleri arasında nüfuz sahibi olmuşlardır.³⁶ Debbağ esnafı 1454-55 tarihinde 14 Müslüman tarafından temsil edilirken, 1506'da iki kat artışla 33 Müslüman ve bir gayri Müslim bu esnaf grubunu teşkil etmiş, 1521'de ise bu esnaf grubunda önemli bir düşüş olduğu gözlenmiştir. Bu türden bir düşüşün neden yaşandığı tespit edilememiştir. Fakat düşüşün yaşandığı tarihte *Cami-î Mustafa Bey* mahallesinde debbağ esnafının başı olduğunu anlaşılan Ahi Baba adlı bir debbağın ve mücerred kaydıyla Abidin ve İsa Bali adlı iki oğlunun varlığına şahit olunmaktadır.³⁷ Bir ahinin varlığı muhtemelen bu esnaf kolunu etkilemiş, 1569 tarihinde daha önceki dönemlere nazaran hızlı bir artışla eski seviyesinde üzerine çıkmıştır. Dericiliğin, debbağcılık haricinde imalata yönelik dallarından olan babuccu esnafı da 1454-55 tarihinden itibaren dikkate değer bir şekilde düşüş

³⁴BOA. MAD.d. 66, vr. 7b.

³⁵ Evliya Çelebi Tırhala'da satılan ürünlerin şehrin güney tarafındaki ovada yetiştirildiğini söylemektedir. "Bütün mahsulâtları şehrin güney tarafındaki ovada 5 çeşit buğdayı, arpası, pamuğu ve diğer hububatları çoktur." Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 8. Kitap, C. 1 s. 204.

³⁶ Zeki Tekin "Türklerde Dericilik" *DİA*, C. IX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s.177; İlhan Şahin "Ahi Evran" *DİA*, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1988, s. 530. Suraiya Faroqhi, Ahi Evran'ın debbağ olmadığını ve mahalli bir evliya olduğunu öne sürmektedir. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Zanaatçıları*, (Çev: Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 67.

³⁷BOA. TT. d. 105, s. 377.

göstermiştir. Bunun yanında sarracılık ilk dönemlerde sadece müslümanların elinde olan bir sanat kolu iken daha sonraları gayri müslimler bu sanat dalında çoğunluğu oluşturmuşlardır.

Tırhala şehrindeki en önemli sanayi dallarından bir diğeri de tekstildir. Genel olarak bakıldığında da Osmanlı ticari hinterlandında tekstil veya pamuklu sanayii hububattan sonra en önemli ticari sektörü oluşturmaktadır.³⁸ Bunda devletin başşehri İstanbuldaki halk, ordu ve sarayın oluşturduğu büyük bir tüketici nüfusun bulunması etkilidir. Tırhala'nın da içinde bulunduğu Tesalya bölgesi, keten ve pamuk merkezi olarak öne çıkmaktadır. Yeniçeriler iç çamaşırı yada astar için Tesalya pamuğu kullanmaktadır.³⁹ 1593 tarihli Tırhala beyine ve kadısına gönderilen bir hükümde yeniçerilere verilmek üzere Tırhala'dan toplanan bezlerin çok kötü olduğu ve bunların yeniçerilere verilemeyeceği bildirilmiştir.⁴⁰ Yine 1626-1627 tarihinde Tesalya bölgesinin en önemli şehirlerinden olan Tırhala ve Yenişehir kentlerinin devlet hazinesine 40.000 parça kumaş teslim etmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴¹ Tırhala bölgesinde tekstil sektörü içerisinde en önemli dal olarak hayyatlık ve mutafık ön plana çıkmaktadır. Bu iki dalı ise takyeci, urgancı, hallac ve cüllah gibi çok daha az sayıdaki esnafın barındığı dallar izlemektedir. Tekstil sektörünün zamanla Müslim unsurlardan gayr-i Müslim unsurların eline geçmesi kayda değerdir. 1454-55 tarihinde çalışan 37 kişiden biri gayr-i Müslimken, 1569'da bu sektörde çalışan 17 kişiden sadece üçü Müslümandır.⁴²

³⁸ İnalçık, *Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 259.

³⁹ Faroqhi, "Textile Production in Rumeli and The Arab Provinces: Geographical Distribution And Internal Trade (1560-1650)", *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, s. 62, 64. XVII. yüzyılın başlarında sadece İstanbul'da 35.000 yeniçerinin var olduğu düşünüldüğünde, yeniçerilerin kullanımı için Tesalya bölgesinde üretilen pamuğun bu bölge için ne kadar önemli bir iktisadi kaynak olduğu daha net bir biçimde anlaşılacaktır. Daha geniş bilgi için bkz., Gülay Yılmaz, *The Economic and Social Roles of Janisseries in a 17th Century Ottoman City: The Case of İstanbul*, Institute of Islamic Studies McGill University, Montreal 2011, (Basılmamış Doktora Tezi).

⁴⁰ "...dergah-ı muallam yeniçerileri için ol cevandan bez cem' eyleyüp sipahi Hamzanın getirdüğü bezler yaramaz olub yeniçerilere virilmek mümkün olmamağın..." BOA. ADVNSMHH. d. 70 s. 50. Yeniçerilere bez temini için bkz. BOA. MAD. d. 2775, s. 121, 622.

⁴¹ Faroqhi, *Krizler ve Değişim 1590-1699, Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi II*, (Ed: Halil İnalçık, Donald Quataert), Eren Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 590.

⁴² Koyu kırmızı rengiyle iplik boyama tekniği en azından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Tesalya bölgesinin hakimiyeti altında olmuştur. Yine bu yüzyılın sonlarına kadar boyalı iplik üretimi üzerine en ünlü fabrikalar Tesalyada bulunmaktadır. XVIII. Yüzyılın sonlarında boyalı pamuk ipliği, Makedonya ve özellikle de Tesalya bölgesi tarafından ihraç edilmektedir. Almanya'ya 2.500 balya boyalı pamuk ve

Tırhala'da deri ve tekstil sektörünün ardından kuvvetli olan bir diğer sektörel dal ise ticarettir. Bu sektörün içinde öne çıkan meslekler ise kuyumcu, çerçi, dükkancı'dır. Tırhala'nın en büyük mahallelerden birine de Kuyumcu Hamza adlı kişi ismini vermiştir. 1454-55'de iki adet kuyumcu bulunan Tırhala'da sonraki dönemlerde sayı bire düşmüş, 1569 tarihinde ise kuyumculukla ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Her ne kadar kuyumculuk mesleği son dönem için Osmanlı tahrir kayıtlarında gözükmese de XVII. yüzyıla birlikte özellikle altın ve gümüş işçiliği şehirde gelişim göstermiştir. Osmanlı arşiv belgelerinin yanısıra Yunan kilise kaynakları da bu durumla ilgili önemli veriler sunmaktadır. Tırhala'daki şehir kilisesindeki el yazmaları, şehirdeki loncalar hakkında bilgi vermektedir. Yine kilisenin taşınır ve taşınmaz malları hakkında da bilgiler da mevcuttur. Örneğin 1694'de birisi kuyumcu diğeri de tekstil sektöründe çalışan esnafların bulunduğu iki işyerine yapılan yardımla ilgili bir kayıt mevcuttur. Bunların yanında XVII. yüzyılda Tırhala'daki değerli maden işçiliğinin ileri bir seviyede olduğu, ortaya konan ürünlerin detaylarında göstermektedir.⁴³ Yine çeşitli eşyalar satan gezgin bir tüccar olan çerçi, ilk dönemler dışında kayıtlarda görülmemektedir.

Şehirde gıda, temizlik, alet imali, inşaat ve metal diğer önemli sektörler olarak öne çıkmaktadır. Özellikle gıda alanında kasaplık ve helvacılık diğerlerine oranla ön plana çıkmıştır. Tırhala'nın geniş ovaları hayvan yetiştirmeye son derece müsaittir. Ortalama olarak her dönem şehirde kasap bulunmakla birlikte, 1569 tarihinde şehirde bulunan bir adet kasapın gayr-i Müslim unsur olduğu görülmektedir.⁴⁴ Yine Türk içeceği olarak bilinen boza satanların dahil olduğu bozacı esnafı da şehirde görülen mesleklerdendir. Şehirde ilk dönemler haricinde görülmeyen fırıncılık mesleği 1521 ve 1569 tarihlerinde birer adet olarak bulunmaktadır. Diğer bir önemli sektör olan temizlik sektörü içerisinde sabunculuk en önemli sayıya 1454-55 tarihinde dört adet esnaf sayısıyla ulaşmış, sonraki dönemlerde bu sayı gitgide azalmıştır. Dellaklık ve hamamcılık bu sektör içerisinde görülen diğer dallardandır. Berberlik ise 1521 tarihinde sekiz kişiden müteşekkildi ve bunların yedisi gayr-i müslim unsurlardan oluşmaktaydı.

dokuma bölgedeki 24 atolye aracılığıyla ihraç edilmiştir. Daha Geniş bilgi için bkz. Athanos Gekas, *A Global History of Ottoman Cotton Textiles, 1600-1850*, EUI Working Papers, Max Weber Programme, European University Institute, İtalya 2007/30. 1-23.

⁴³ Ballian, "Silverwork Produced in Ottoman Trikala...", s. 17, 18, 19.

⁴⁴ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 90a.

Alet imali sektöründe ise çanakçı, çiftçi, çilingir gibi esnaf grupları görülmektedir. Yalnız bu alandaki esnaf grubunun özellikle 1569 tarihindeki kayıtlarda oldukça azaldığı ortadadır. İnşaat sektörü içerisinde ise sürekliliğini koruyan esnaf grubu olarak dülger/marangoz esnafı en önemli sayıya 1569 tarihinde tamamı gayr-i Müslim unsurlardan müteşekkil olan dokuz kişiden oluşmaktaydı. Bununla alakalı olarak 1573 tarihinde yazılan bir hükümde Ayamavra kalesinin tamiri için Tırhala sancağı kadılarından benna ve dülger talep edilmiştir.⁴⁵ Şehirdeki önemli sektörlerden bir diğeri de metal sektörüdür. Sektörün içerisinde nalband, demirci, kalaycı ve kazancı esnaf grubunun oluşturduğu dallar bulunmaktadır. Bunlardan, özellikle incelenen dönemin tamamında süreklilik arzettiği görülen nalbandlık şehir içinde diğerlerine nazaran daha ön planda olan bir meslektir.

Sektörel bazda ise en az sayıda esnaf grubunu barındıran sekör ulaşımıdır. Şehrin içinden geçen nehirde yapılan ulaşım için 1569 tarihinde bir tekne ve altı kürekçi esnafı istahdam olunmuştur. Bundan önceki tarihler için kayıtlarda herhangi bir esnaf grubu görülmemesi nehir taşımacılığının yapılmadığı anlamı taşımamalıdır. Muhtemelen nehir üzerinde bulunan köprüler halkın şehrin iki yakasına geçişinde ağırlıklı bir tercih noktasıdır. Evliya Çelebi seyahatnamesinde, Tırhala'da beş köprü mevcut olduğu, aralarında ise en önemlileri olarak şehir içinde bulunan Lala Paşa ve Osman Şah köprülerini zikretmektedir.⁴⁶

Bütün bunlar dışında belirli bir esnaf grubuna dahil edilemeyen, alışverişlerde aracılık eden derral, çalgı aletleri kullanan nefirzen, davulcu, kopuzcu gibi kişiler şehrin esnaf çeşitliliğine katkı yapmıştır.

⁴⁵ BOA ADVNSMHH. 022, s. 2.

⁴⁶ "...5 adet yerde insanların geçeceği köprüler vardır. Bunlardan ibretlik yapı şehir içinde Lala Paşa Köprüsü: 15 adet küçük gözlüce sanatlı köprüdür, ama alçaktır. Osman Şah Köprüsü: Sekiz Göz adıyla sanatlı bir köprüdür..." Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 8.Kitap, C. I, s. 203.

Tablo 38. Tırhala Şehri Esnaf Varlığı

Alan	Esnaf	1454-55		1506		1521		1569	
		M	GM	M	GM	M	GM	M	GM
Deri	Başmakçı	4	–	5	5	–	–	2	–
	Serrac	7	–	4	6	9	14	1	–
	Dabbağ	14	–	33	1	11	2	47	14
	Babuccu	15	–	10	1	6	5	3	3
	Çizmeci	6	–	3	–	–	–	–	–
	Derici	–	–	–	1	–	–	–	–
	Göncü	–	–	1	–	1	–	–	–
Toplam	7	46	–	56	14	27	21	48	22
Gıda	Şekerci	–	–	1	–	–	–	–	1
	Fırıncı	–	–	–	–	–	1	–	1
	Çaşnigir	–	–	–	–	1	–	–	–
	Kassab	2	–	3	–	1	–	–	2
	Kebapçı	1	–	–	–	–	–	–	–
	Bozacı	2	–	–	2	–	1	–	–
	Helvayi/Helvacı	3	–	–	–	2	–	1	–
	Tuzcu	–	–	1	–	–	–	–	–
Toplam	8	8	–	5	2	4	2	1	4
Temizlik	Dellak	2	–	2	–	1	–	–	–
	Sabuncu	4	–	2	–	1	–	–	–
	Berber	–	–	–	–	1	7	1	–
	Hamamcı	–	–	1	–	–	–	1	–
Toplam	4	6	–	5	–	3	7	2	–
Tekstil	Hayyat	13	1	15	1	1	–	1	–
	İplikçi	–	–	–	–	–	–	1	–
	Takyeci	5	–	4	–	1	2	–	–
	Cülah	7	–	2	–	1	–	–	–
	Urgancı	1	–	–	–	–	–	–	–
	Kazzaz	5	–	2	–	2	–	1	–
	Hallac	2	–	–	5	1	6	–	–
	Mutaf	–	–	5	5	4	10	1	10
	Külahdüz	–	–	2	–	2	–	–	–
	Keçeci	1	–	–	–	–	–	–	–
	Aheryan	2	–	1	–	–	–	–	–
	Boyacı	–	–	2	1	2	3	–	–
	Makramacı	–	–	–	–	–	1	–	–
Peşkerici	–	–	–	–	–	1	–	–	
Toplam	14	36	1	33	12	14	23	3	14
İnşaat	Kiremitçi	1	–	–	–	–	–	–	–
	Taşçı	1	–	–	–	–	–	–	–
	Yolcu	1	–	–	–	–	–	–	–
	Dülger/Marangoz	–	–	1	–	1	1	–	9
	Damcı	–	–	1	–	–	–	–	–
Toplam	5	3	–	2	–	1	1	–	9
Alet İmali	Bıçakçı	–	–	–	–	–	1	–	1

	Çanakçı	2	–	4	–	–	–	–	
	Çilingir	–	–	–	–	–	1	–	1
	Dökmeci	–	–	2	–	–	–	–	–
	Kıncı	–	–	–	1	–	–	–	–
	Semerci	1	–	–	1	–	–	–	–
	Tirci	–	–	2	–	–	–	–	–
	Döğendüz	–	–	–	–	1	–	–	–
	Çiftçi	5	–	–	2	–	1	–	–
Toplam	9	8	–	8	4	1	3	–	2
	Kuyumcu	2	–	1	1	1	1	–	–
	Çerçi	5	–	2	–	–	–	–	–
	Bakkal	1	–	–	–	3	–	–	–
	Attar	–	–	–	–	–	–	2	–
	Derzi	–	–	–	–	1	–	1	–
	Bezirgân	1	–	1	–	–	–	–	–
	Dükkander	2	–	2	1	–	2	–	–
	Harracı	–	–	1	–	–	–	–	–
Toplam	8	11	–	7	2	5	3	3	–
	Nalband	4	–	5	–	4	–	3	2
	Kazancı	–	–	–	1	1	–	–	–
	Demurci	–	–	–	1	–	1	1	–
	Kalaycı	1	–	2	–	3	–	–	–
Toplam	4	5	–	7	2	8	1	4	2
	Deveci	–	–	1	–	–	–	–	–
	Harban	–	–	1	–	–	–	–	–
	Tekneci	–	–	–	–	–	–	1	–
	Kürekçi	–	–	–	–	–	–	6	–
Toplam	4	–	–	2	–	–	–	7	–
	Mumcu	–	–	–	–	–	–	1	–
	Kebkebür?	1	–	–	–	–	–	–	–
	Döğer	1	–	–	–	–	–	–	–
	Zağarcı	–	–	–	–	1	1	–	–
	Çenger	1	–	–	–	–	–	–	–
	Küçük	–	–	1	–	–	–	–	–
	Bükümcü	–	–	–	1	–	–	–	–
	Sığırıcı	–	–	–	1	–	–	–	–
	Kileci	–	–	–	–	–	1	–	–
	Çoban	–	–	1	–	–	–	–	–
	Nefirzen	1	–	–	–	–	–	–	–
	Tavulcu	1	–	–	–	–	–	–	–
	Dellal	–	–	1	–	2	–	3	–
	Kopuzcu	–	–	1	–	1	–	–	–
	Tahtacı	–	–	–	–	–	1	–	–
Toplam	15	5	–	4	2	4	3	4	–
Genel Toplam	78	128	1	129	38	67	58	72	53

Tablodan görüldüğü kadarıyla Tırhala da 78 farklı esnaf grubu tesbit edilmiştir. Tahriri yapılan ilk dönem olan 1454-55 tarihinde toplam 129 esnafın sadece bir adetini gayr-î Müslim unsur teşkil etmektedir. Bir sonraki dönem olan 1506 tarihinde esnaf sayısı %29.5 lik bir artışla 167'ye ulaşmıştır. Bu rakamın içerisinde gayr-î müslimlerin oluşturduğu esnaflar, bir önceki döneme nazaran önemli bir artış göstererek 38 kişiye çıkmıştır. Bu iki tarih arasındaki yüksek yüzdelik oranı hem şehrin büyüdüğü hemde ticari olanakların geliştiğini göstermektedir. Çünkü 1454-55 tarihi içerisinde 37 farklı esnaf grubu barındırılırken, 1506 tarihinde esnaf çeşitliliği %29.7'lik bir oranla 48'e çıkmıştır. 1454-55 tarihinde bütün esnaf grubu içerisinde %35.9'luk oranıyla deri sanayi hakim sektör konumunda iken onu %28.9'la tekstil sanayi izlemektedir. Bu iki sektör Tırhala şehrinin bütün sanayi kollarının % 64'ünü bu tarih için oluşturmaktadır. Aynı şekilde bu durum 1506'da da değişmemiştir. Bu tarihte deri sektörü bütün esnaf grubu içerisinde %41.9'luk bir payla başı çekerken, tekstil sektörü %26.9'luk payla ikinci sıradaki yerini korumuştur. Bu iki sektör bu tarihte bütün esnaf grublarının %68.8'ini meydana getirmektedir.

Sektörlerin birbirine oranı 1521 tarihinde, her ne kadar büyük değişimlere uğramamış olsada, esnaf sayısı ve çeşitliliğinin bir önceki döneme göre oldukça düşmüştür. Esnaf sayısı 1506 tarihine göre %25'lik bir düşüşle 125'e gerilemiş, aynı şekilde esnaf çeşitliliğide %16.6'lık bir düşüşle 40 olmuştur. Bu tarih için söylenebilecek diğer bir sonuç ise gayr-i müslim unsurların son derece keskin bir biçimde şehir içi iktisadi hayattaki konumlarını kuvvetlendirmeleridir. Tekstil, temizlik ve alet imali sektörleri gayr-î Müslimlerin çoğunluğu oluşturduğu sektörler durumuna gelmiştir. Deri sektöründe ise neredeyse eşit bir konuma gelmişlerdir.

Gayr-î Müslim unsurların iktisadi hayattaki yükselişleri 1569 tarihi itibariyle durulmuştur. Bu tarihte toplam esnaf sayısındaki rakam değişmemiştir. Deri sektörü yine iktisadi hayattaki öncülüğünü korumuş ve %45.8'lik artışla 70'e ulaşmıştır. Bir önceki döneme göre bu sektörde istihdam olanağı bulan Müslüman unsurlar % 43.7'lik bir artışla 48'e ulaşmış, gayr-î Müslim unsurlar ise sadece bir kişi artmıştır. Bu da Müslüman unsurların deri sektöründe tekrar eski güçlerine kavuştuğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bunun yanında ikinci güçlü sektör olan tekstil de ise tam tersi bir durum söz konusudur. Tekstil sektöründeki toplam istihdam sayısı bu tarihte %54'lük bir düşüşle 17'ye inmiştir. Yine Müslüman unsurların tedrici azalışı bu tarihte

çok daha hızlanmıştır. Bir önceki döneme nazaran %78.5'lik bir azalışla müslümanları sadece 3 kişi temsil etmektedir. Buna ilaveten gayr-î Müslim unsurlarda %39'luk bir azalışla 14 kişi olarak bu sektörde çalışmaktadır. Bu minvalde Tırhala'da tekstil sektörünün önemli oranda gerilediği açıktır. Aynı dönemde deri sektörü istihdam artışı yaşarken, tekstil sektöründe düşüş yaşanması ticari kaygıyla açıklanabilir. Buradan hareketle Tırhala şehrinin ana ekonomik karakterinin temelini hayvancılık ile bağlantılı olduğu söylenebilir.

Tablo 39. XV-XVI. Yüzyıllarda Tırhala Kazası Taşrasında Esnaf Çeşitliliği

Meslek	1454-55	1506	1521
Terzi	-	1	-
Hayyat	4	1	4
Cullah	14	1	-
Nalband	-	1	-
Doğancı	-	1	-
Emirahur	-	1	-
Demurci	-	-	1
Dellal	-	-	1
Hallac	-	-	3
Babuccu	1	-	-
Helvayi	1	-	-
Ahriyan	2	-	-
Kalaycı	1	-	-
Otacı	1	-	-
Kaşıkcı	1	-	-
Canbaz	1	-	-
Kılıççı	1	-	-
Haddad	1	-	-
Hatabcı	-	-	-
Toplam	28	6	9

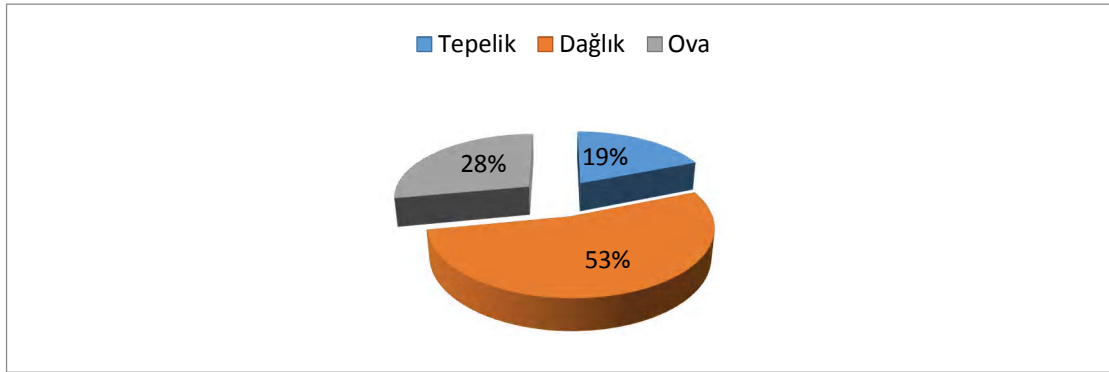
Ticari hareketin merkezi olan şehrin dışında azda olsa köylerde de farklı mesleklere mensup esnaflar bulunmaktadır. Tırhala kazasının yer aldığı bu defterlerin bazılarında bu meslekler belirtilmiş, bazılarında belirtilmemiştir. Genel olarak Müslümanların bulunduğu köylerde terzi, hayyat, cullah, vs. gibi az sayıda olsa da meslek erbabı reayada bulunmaktaydı. Tırhala'nın ilk tahriri olan 1454-55 tarihli tahririnde sonraları Tırhala'ya bağlı olacak olan köyler dâhilinde 28 adet esnaf olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında Müslüman nüfusun daha yoğun ikamet ettiği ve kazanın idarî bölümlenmesinden sonra Yenişehir'e dâhil olan köylerde dört adet imam ve 48 adet esnaf yer almakta, en önemli esnaf grubunu ise 12 adetle hayyatlar ve 11

adete cüllahlar oluşturmaktadır. Sonraki tarihlerde kaza sınırlarının belirlenmesinden sonra doğal olarak esnaf sayısı düşüş göstermiştir. 1506 yılında meslek sahibi reaya altı iken bu sayı 1521’de dokuza çıkmıştır. Son tahrirde ise Müslüman nüfus içerisindeki esnaf grupları kaydedilmemiştir.

4.2. KAZADAKİ ÜRETİM VE GELİRLERİ

4.2.1. Coğrafi Yapının Ziraî Üretime Etkisi

Tırhala kazasının içinde yer aldığı Tesalya bölgesi ziraat açısından son derece verimli bir yapıya sahiptir. Bu durum bölgedeki nüfusun ziraat temelli bir yaşam sürdürmesine zemin hazırlamıştır. Ziraata oldukça elverişli olan Tesalya ovasının batı kısmında yer alan Tırhala kazası da bulunduğu coğrafi konumun özelliklerinden faydalanmıştır.⁴⁷ Kazanın kuzey ve doğusu dağlık olduğundan tarımsal üretim haliyle ovaya göre düşük kalmıştır. Özellikle Pindus Nehrinin, şehrin güneyinden geçmesi köylerin burada daha fazla yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu kesimdeki köyler, doğal olarak tarımsal üretim açısından, dağlık bölgede olan köylere nazaran daha üretken bir pozisyondadır.

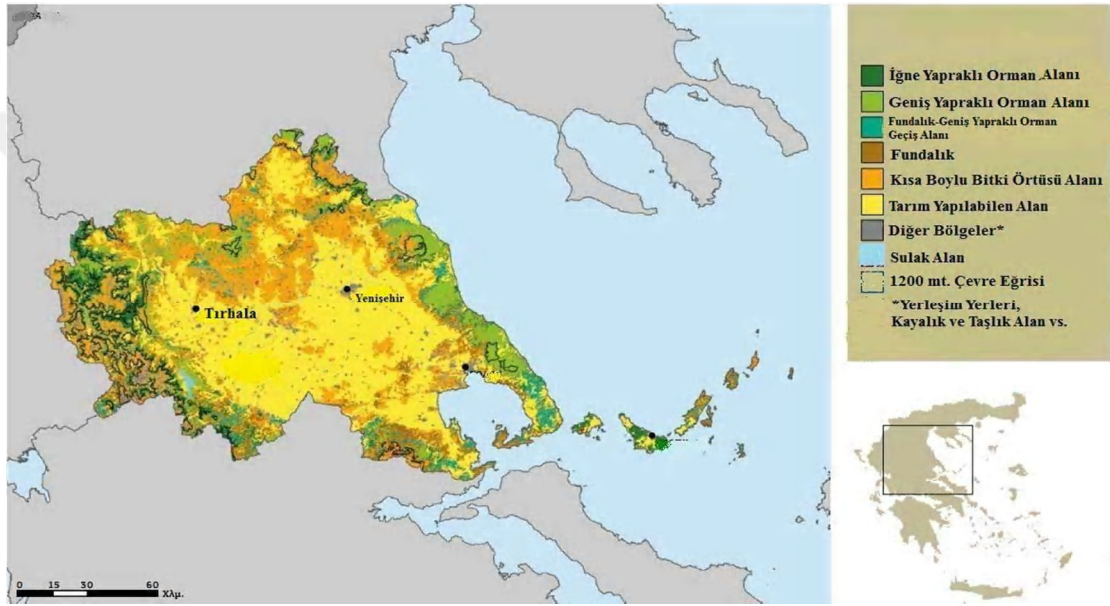
Şekil 12. Tırhala Bölgesi Toprak Dağılımı⁴⁸

Aşağıdaki haritada da görüleceği üzere tarım yapılabilen arazi neredeyse ovanın tamamını kapsamaktadır. Kazanın batısında Aspropotam ve kuzeybatısında

⁴⁷ Tesalya XV. yüzyıl öncesi de geniş ovalarıyla buğday üretiminin önemli bir merkeziydi. Buğday, Demetrius, Halmyros, Pteleon ve Arta’dan İtalya ve Ragusa’ya İhrac ediliyordu. Angeliki E. Laiou, *The Agrarian Economy, Thirteenth–Fifteenth Centuries The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, (Ed. Angeliki E. Laiou), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C, 2002, s. 325

⁴⁸ Stournaras, s. 118.

Kraçova nahiyelerinin bulunduğu kısım iğne ve geniş yapraklı ormanlarla kaplıdır. Yine kuzeybatı tarafında Kraçova nahiyesinin bir kısmı ve Tırhala'nın kuzey kesimi neredeyse tamamı kısa boylu bitki örtüsü ile kaplı olduğundan tam anlamıyla verimli bir ziraat yapmak zordur. Dağların yoğun olduğu bölgelerde yağış oranı fazladır. Ova bölgesinde ise özellikle Tırhala'nın bulunduğu konum karasal iklimin hissedildiği bir alan olmasından yapılan zirai üretimin bu iklim tipine uygun ve dayanıklı ürünlerle yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir.

Resim 8. Tırhala ve Çevresi Bitki Örtüsü Çeşitliliği⁴⁹

4.2.2. Müslim/Gayr-i Müslim Unsurların Toprak Tasarrufu ve Ödedikleri Vergiler

Osmanlı İmparatorluğu'nda toprağın mülkiyet ve murakabe hakkı devlete aittir. Toprağın üzerindeki reaya ise bir nevi kiracılık anlayışıyla toprağı ekip biçmektedir. Devlet, kiracısı olan reayayı, sanki toprak kendilerinin mülkindeymiş gibi bir rahatlıkla işlemelerine izin vermektedir. Osmanlı kanunları da, kiracının usûle uygun olarak elde ettikleri araziye sınırsız bir süre boyunca ve serbestçe tasarruflarında tutup

⁴⁹ Liarkos, K., Marankou, P., & Papagiannis Th. (epim. êkdosis), s. 117.

işleyebilmelerini güvence altına almaktadır.⁵⁰ Müslüman reayanın elinde olan topraklar çeşitli şekillerde defterlere kaydedilmektedir. Defterlerde “çift”, “nim” ve “bennak” gibi adlarla belirtilen bu topraklar bir çiftçi ailesinin işleyebileceği büyüklüğü ifade etmektedir.⁵¹ Bir çiftlik arazi tasarruf eden çift, bunun yarısını tasarruf eden nim ve nimden daha az toprağa sahip reayaya ise bennak denilirdi. Bunların dışında bazen bir reaya iki çiftlik arazi, bazen de nim çiftlik arazi tasarruf ederdi. Bu tür arazi çeşitlerine Tırhala kazası defterlerinde de karşılaşılmıştır. Çift veya çiftlik denilen bu yer, arazinin bulunduğu coğrafya ve toprağın verimine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma da esas kabul edilen “âlâ”, “evsat” ve “edna” tabirleri arazinin büyüklüğünün ne kadar olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Eğer arazi, âlâ yerde ise 60-80, evsat yerde ise 80-100, son olarak edna yerde ise 100-150 dönümden oluşmaktadır.⁵²

Tırhala kazası ile ilgili XV. ve XVI. yüzyıl arşiv belgelerinde bir çift arazinin büyüklüğü ile ilgili herhangi bir malumat verilmediğinden toprak büyüklüğü ile alakalı kesin veriler ortaya konulmasa da bazı tahminler yürütülebilir. Özellikle verimli Tesalya ovası ve buranın ortasından geçen Pindus nehri zirai üretimin gelişmesine katkıda bulunduğu bir gerçektir. Muhtemelen nehre yakın yerlerdeki çift toprakların dönüm karşılığı uzak olan yerlere ve yine dağlık kesimlere göre düşük olacağı göz ardı edilemez. Çünkü arazinin büyüklüğü sadece iklimin elverişli olması ile değil, toprağın verimi ve arazinin su kaynaklarına yakınlığı ile de ilgili olduğu da unutulmamalıdır. Bunun dışında özellikle dağlık Aspropotam ve Kraçova’daki topraklarda coğrafi alanın engebeli olması dolayısı ile ova kısmına göre daha büyük olacaktır. Bununla birlikte Tırhala’daki toprak büyüklüğü ile ilgili 1581 yılında Tırhala ile Kalabakkaya arasında yer alan Kuvelci köyünün geçtiği bir hüccette bir çiftlik arazinin yaklaşık 180 dönüm (stremmata⁵³) olduğu belirtilmiştir.⁵⁴

⁵⁰ Barkan, *Türkiyede Toprak Meselesi Toplu eserler I*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 127, 128; İnalçık, “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar”, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, (Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s.17.

⁵¹ *BOA MAD.d. 10*, vr. 8a, 102b; *BOA TT. d. 36*, s. 332; *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 7a, 18a.

⁵² “...çiftlik(in) ölçüsü vardır bir çiftlik yeri her yıl ziraat olunur â’la yerden ise yetmiş seksen dönüm yer bir çiftlik itibar olunur evsâtil-hal yerden yüz dönüm ve ednâ yerden yüz otuz ve yüz elli dönüm yer bir çiftlik itibar olunmuştur ve dönüm dahi hatve-i mutavassıt ile tülen ve ‘arzen kırk hatvedir ana göre bir çiftlik yeri bölünüb ele götürülür...” Yaşar Yücel, Selami Pulaha, *I. Selim Kanunnameleri (1512-1520)*, TTK, Ankara 1995, s. 79; Barkan, “Çiftlik”, *İA*, C. III, MEB, İstanbul 1978. s. 392; İnalçık “Çiftlik”, *DİA*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993, s. 313.

⁵³ Bir Stremmata, 1000 metrekareye eşit Yunan arazi parçasıdır.

Fethin akabinde İslam unsurların yerleşimine açılan Tırhala'da 1454-55 yılı tahririnde tam çift sayısı 224'tür. Çift haricinde başka herhangi bir toprak türü belirtilmemiştir. Bu tarihte vilayet olarak teşkilatlanan Tırhala'da en çok çifte sahip olunan yer, İslam unsurların yoğun olarak bulunduğu, sonraları ayrı bir kaza olacak olan Yenişehir ve buraya bağlı yerleşimlerdir. Bunların dışında sürekli olarak Tırhala kazası içerisinde yer alan *Çeltukçi* ve *Kurbanlu* köyleri de önemli oranda çift toprak sahipliğiyle öne çıkmaktadır. Çeltukçi adlı köyün biri bive sahipliğinde 31 çiftlik yeri bulunmaktadır. Bunun yanında Kurbanlu köyü de 27 çiftle, Çeltukçi'den sonra en çok çiftin bulunduğu köydür.⁵⁵ Pindus nehrine çok yakın ve tarım alanı bakımından oldukça zengin arazilere sahip bu iki köyün ahalisinin tamamı Müslümandır.

Bu tarihte çift sahibi olan kadınlarda deftere kaydedilmektedir. Normal olarak Osmanlı Devleti'nde kadınlar eğer kocaları ölmüşse ve erkek çocuğu da yoksa sahip oldukları arazi ellerinden alınır ve başkasına verilir. Fakat kadının erkek çocuğu varsa ve araziyi idare edebilmek için ırgat temin edebilirse, çocuklar çalışma çağına gelinceye kadar arazisini sahiplenebilirdi.⁵⁶ Bu tarihte sonraları Tırhala'ya bağlı olan Çeltukçi köyünde bir, Yenişehir'e bağlı olacak olan Kalamiça ve Çermena'da dört, Emirhanlu'da iki ve diğer bazı köylerle birlikte vilayet genelinde toplam 11 çift, bive sahipliğindedir.⁵⁷

Tablo 40. Tırhala Kazasında Tahrirelere Göre Müslüman Reyanın Toprak Sahipliği

Yıllar	Çift Çift	%	Nim Çift	%	Çift	%	Nim	%	Bennak	%	Toplam
1454-55	-	-	-	-	224	100	-	-	-	-	224
1506	-	-	-	-	50	76	3	5	13	20	66
1521	-	-	1	-	177	67	16	6	69	26	262
1569	4	2	2	1	131	56	43	18	56	23	230

⁵⁴ Sophia Laiou, "Some Considerations Regarding Çiftlik Formation In The Western Thessaly, Sixteenth-Nineteenth Centuries", *The Ottoman Empire The Balkans, The Greek Lands: Toward A Social And Economic History*, (Ed: Elias Kolovos et. al), Studies In Honor Of John C. Alexander, The Isis Press, İstanbul 2007, s. 257.

⁵⁵ BOA. MAD. d. 10, vr. 8a, 18a.

⁵⁶ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları, İstanbul 2009, s. 3.

⁵⁷ Diğerleri, Bomyana nam-ı Diğer Söylemez-i Güney, Tatarlu, Togan, BOA. MAD. d. 10, vr. 8a, 40b,102a, 171b, 214a,221a.

Tablodan da anlaşılmaktadır ki Müslümanların elinde olan toprak çeşitliliği 1506 tarihine gelindiğinde artmış olmakla birlikte, toplam da bir düşüş gözlenmiştir. Bunun asıl nedeni idarî olarak vilayetin Tırhala ve Yenişehir olarak kazalara ayrılmasıdır. Bu da Yenişehir'in toprak sahipliği açısından bu tarihte Müslümanlar tarafından daha yoğun kullanıldığını göstermektedir. İdari ayrılmanın yaşandığı 1506 tarihinde 50 çift, üç nim ve 13 bennak Müslümanlar tarafından işlenmektedir. Çiftlerin oranı diğerlerine nazaran baskın durumdadır. 1521 yılında taşradaki Müslüman hane sayısı bir önceki tahrir olan 1506'ya göre % 231'lik bir artış oranı göstermiştir. Müslüman nüfusun kaza genelinde artmasına paralel olarak % 296'lık bir artışla 262 kişi çeşitli büyüklükte araziyi işlemektedir. Bu iki oran yani hem hane sayısı, hem çift sayısı artışı birbirini desteklemektedir. Bu tarih için bütün toprakların Müslüman reaya içindeki oranı ise çiftlerde düşmüş, nim ve bennak oranı ise artmıştır. Böylelikle aradaki 15 yılda müslüman reaya hızlı bir şekilde toprak tasarrufunu arttırmıştır.

Yaklaşık 50 yıllık bir süre sonunda 1569 tarihinde Müslüman taşra nüfusu % 7 oranında düşüş göstermiş, toprak sahipliğide buna paralel olarak % 13,9 oranında azalmıştır. Bu tarihte çift tasarruf eden hane sayısı oran olarak toplam içinde % 56'lık bir paya sahip olmuştur. Yine ilk kez bu tarihte görülen “çift çift” şeklinde kaydedilen iki çiftlik arazilerde ortaya çıkmıştır.⁵⁸ Bu durum Tırhala'da Müslümanların sahipliğindeki arazilerde yoğunluğun “çift” türünde olduğunu göstermektedir ki, müslüman ahalinin kendi içindeki durumunu göstermesi bakımından önemlidir.

Arazi sahibi reaya arazisinin karşılığı olarak devlete miktarı belirli olmak üzere bir vergi öderdi. Bu vergi, devletin hudutları dâhilinde, bölgeden bölgeye farklılıklar arz etmektedir.⁵⁹ Tırhala kanunnamesinde çift sahibi reaya 22, nim 11 ve çifti olmayan bennakdende 11 akçe alınması zikredilmiştir.⁶⁰ Çift resmi şehir merkezlerinde

⁵⁸ Bu araziler Arnavudan ve Raksa köylerindedir. *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr, 81a, 82a.

⁵⁹ İncalık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, s. 39.

⁶⁰ “...çifti olandan resmi çift yigirmi ikişer akçe ve nısf çifti olandan on bir akçe ve çifti olmayan bennakden on bir akçe...”, *BOA TT. d. 36*, s. 1-2.

alınmamış,⁶¹ şehrin hemen yanında *Alibey Ormanı* denilen *İbrahim Bey* çiftliğindeki beş haneden müteşekkil Müslümanlardan ise toplam 77 akçe alınmıştır.⁶²

Bir köyün ziraat yaptığı arazinin bulunduğu konum, çift resminin kime verileceğini de belirlemekteydi. 1506 tarihinde *Kurbanlu* köyü Müslümanları, farklı köylerde ziraat yaptıklarından çift resmini, buraları tasarruf eden sipahilere 22’şer akçe olarak vermiş bununla birlikte köy ahalisinin ziraat ettiği bir adacık ise mirlihanın tasarrufunda olan arazilerden olduğundan burada ettiklerinin öşrünü kendi sipahilerine ödemişlerdir.⁶³

Tablo 41. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Çift Resmi Geliri

Yerleşim Birimi	1454-55 (Tırhala-Yenişehir)	1506	1521	1569
Tırhala	5.161	549	4.121	3.911
Kraçova	–	–	–	411
Aspiropotam	–	–	–	110
Toplam	5.161	549	4.121	4.432

Çift sahibi reaya bazı hallerde çiftini terk edebiliyordu. Bu durum yani köylünün toprağını bırakması çift bozan olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı devleti bunu önlemek için 10 yıllık bir zaman dilimi belirlemiştir. Buna göre reaya 10 yıldan daha az bir süre toprağını terk etmişse sipahi onu geri getirme yetkisine sahiptir.⁶⁴ Reaya 10 yıldan fazla bir süredir gittiği yerde mütemekkin ise o zaman bazı kanunnamelerde çift bozan resmi, bazılarında levendiye veya leventlik akçesi de denen bir resim ödemek mecburiyetindedir.⁶⁵ Bu haliyle çift-bozan resmi, timar sisteminin sağlıklı ve etkili bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla uygulanmış olan ceza-î bir

⁶¹ Resm-i çiftin Tırhala dâhil bazı şehirlerde alınmadığını Neşet Çağatay ifade etmiştir. “...ve nefis Tırhala’da ve mütemekkin olan müslimanlardan çifti olanından öşr-i gallas on kile de bir kile öşir alınur salarlık alınmaz ve çift resmi alınmaz” ifadesi geçmektedir. *BOA TT. d. 36, s.1*

⁶² “Der çiftlik-i İbrahim Bey namı diğer Ali Bey ormanı der sınır Tırhala ki mezkurler öşirlerin ve resum çiftlerin Tırhala subaşısına virirler.” *BOA TT. d. 105, s. 384.*

⁶³ “Karye-i Kurbanlu tabi Tırhala an zevaid mir liva-i Tırhala, karye-i mezburenin sınuru yokdur gayri karyeler sınırına ekerler öşirlerin ekdikleri sınırda virirler sipahilerine heman yigirmi ikişer akçe çift resmi viriler amma bir adacık varmış mir liva-i Tırhala sınırına imiş anda ekduklerin gallası öşirin kendu sipahilerine viriler” *BOA TT. d. 36, s. 816.*

⁶⁴ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, s. 11.

⁶⁵ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 5, Ankara 1947, s. 501.

yaptırımıdır. Çünkü timar sistemi devletin asker ihtiyacını temin etme, bölgesel güvenliği korumanın yanında zira-î üretimin de aksamamasını sağlardı.⁶⁶

Çift bozan durumuyla alakalı 1501’de Rumeli beylerbeyinin çavuşlarından Ahmed’in arzında, tasarrufunda olan timarının bazı raiyyetleri yerlerini terk ederek başka yerlere gittiği ifade edilmiştir. Belgede “...raiyyetleri yerlerinden terk idüp harice gitmişlerse ve ol harice giden kimesneler esamileri bunun elinde olan suret defterinde varsa ve göçüp gittikleri on yıldan beru ise anları girü evleri ve yarakları ile göçürüp mezkûra teslim idüp yazıldıkları yirlerine gönderesiz ve eğer anda vardıkları on yıldan ziyade ise defterde üzerlerine mestur ve mukayyed olan rusumların hükm edüb oturdukları yirde aliviresiz...” ifadesiyle araziyi terk edenlerin terk ettikleri süre 10 yılı geçmemişse geri getirilmeleri, 10 yıldan fazla ise verecekleri resimleri oturdukları yerde vermeleri karar kılınmıştır.⁶⁷ Bu şekilde başka bir araziye yerleşenler burada da ziraat yapıyorlarsa tasarruf sahibine ödemekle yükümlü oldukları resimleri vardı. Yine 1506 tarihinde de vuku bulan bir çiftbozan olayında, Ömer Beyin kullarından bir kısmı, Filorina sancağına yerleşip çiftbozan durumuna düşmüşlerdir. Belegede geçtiği haliyle “...Ömer Beyin vilayeti mezburede kulları olub her biri evvelden yerler tutub temekkin ve takrir idüp hallu halince çift-u bozan idip ekup biçdüklerinden öşri salariye virip boyunduruk hakkın virü gelmemişler şimdiki halde anlardan boyunduruk hakkı taleb olunmakdan ihtiyat idüp anlaun babında zıkr olan resm taleb olunmak için dergâh-ı muallamdan hükm hümayun taleb eylemiş bu kazıyye-i an husus med arz olunub fil vaki anı gibi kiminun baki kalan kulları raiyyet hükminde olmak münasib olmayub ve hem mezkûr Hasan Bey tevki-i mevki-i kabulde olmağın buyurdum ki şunlar ki merhum Ömer Begin kulları olub temekkin idüp ziraat ve hırasat ideler anun gibilerden boyunduruk resmi taleb eylemeyeler ol resimden anları muaf ve müseliim bileler...” ifadelerinden bu kişilerin sancakbeyine salarierlerini vermekte olmalarına rağmen, boyunduruk resmini⁶⁸ vermemektedirler. Bu kişilerin çiftbozan durumunda olmalarına

⁶⁶ Emine Erdoğan Özünlü-Osman Gümüşçü, “Osmanlı İmparatorluğunda İç Göç Aktörleri Olarak Çift-Bozanlar”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 49 Sa. 1, Ankara 2016, s. 36.

⁶⁷ BOA A. DVN. d. 790, s. 71.

⁶⁸ Vergi toplayıcısının toplam mahsülün 1/40’ına eş düşen, mahsülün miktarına ve öşüre ek olarak aldığı paya salarlık veya salariye denmektedir. Salariye şer’i bir vergi değildir. İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet...*, s. 345; Bruce McGowan, *Economic Life in Ottoman Europe, Taxation, Trade and the Struggle for land 1600-1800*, Cambridge University Press, Paris 1982, s. 54. Askeri sınıftan sayılan kişiler, buldukları yerin sipahisinden bir miktar arazi tasarruf edip ekip biçerlerse, bunun karşılığında sipahiye “boyunuduruk resmi” veya “boyunduruk hakkı” ödemekle yükümlüdür. Geliboluda

rağmen raiyyetten sayılmadıklarından boyunduruk resminden muaf tutulmaları istenmiştir.⁶⁹

Başlı başına “çiftlik” adıyla anılan hususi topraklara Tırhala’da karşılaşılmaktadır. Bu türden araziler merkezin inisiyatifiyle kişilerin tasarrufuna verilmektedir.1454-55 tarihinde sancakbeyi Ömer Bey’e Sultan Murad han tarafından kendi timarı haricinde bir nim çiftlik verildiği belirtilmektedir.⁷⁰ Tesalya bölgesinde XVIII. ve XIX. yüzyıllardaki büyük çiftliklerin ilk numeleri olarak kabul edilebilecek bu türden çiftlik araziler özellikle XVI. yüzyılda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu toprak parçaları timar sahibinin tasarrufundaki köylerde yer almakta, toprağın resmi ile yetiştirilen mahsülün öşrü, köyün hâsılına eklenmektedir.⁷¹ 1506 tarihinde ise bu türden çiftlik arazilerin sayısı toplam 10 köyde 16’ya çıkmaktadır. Bu tarihteki kayıtlardan çiftliklerin çoğunlukla Ömer Bey’in çocukları veya adamları tarafından işletildikleri anlaşılmaktadır. 1506’da Sinan Bey veled-i Mehmed Bey elinde dergâh-ı muallâdan mukarrernamesi ve hücceti şeriyesi ile birlikte çiftlik arazi tasarruf etmektedir.⁷² Aynı şekilde Ömer Bey’in kızlarından Rebide? Hatun da bir çiftlik sahibidir.⁷³ Bu tarihte en fazla çiftliğin yer aldığı yerleşim birimi *Merci Kliçe* köyüdür. Bu köyde beş adet çiftlik yer almakta ve buraları işletenler yetiştirilen ürünler karşılığında sipahiye öşürlerini vermektedirler.⁷⁴ Şehir merkezi yakınındaki çiftlikler ise öşürlerini Tırhala subaşısına ödemektedirler.⁷⁵ Bu türden yerler ilk üç tahrirde sadece Müslümanların elinde iken son tahrir olan 1569 tarihinde gayr-i Müslim unsurlara da verilmiştir.

İlk dönemlerde sayıları oldukça az olan bu çiftlikler 1569’a kadar 40’a çıkmıştır. Bu tarihte özellikle Hristiyan unsurların çiftlik sahipliğinde ön plana çıktığı görülmektedir. Bu Hristiyan unsurlar arasında ise manastırlar yekûnu oluşturmaktadır. Manastırların sahipliğinde 20 çiftlik tasarruf edilmekte dört çiftlik ise Hristiyan

11 akçe, Kütahyada ise 12 akçe olarak alınmakta olan bu resim mart ayından önce toplanırdı. Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, s. 493.

⁶⁹ BOA TT. d. 36, s. 936-937.

⁷⁰ BOA MAD. d. 10, vr. 61a.

⁷¹ Emecen ve Barkan bu tip arazileri “Hususi Çiftlik” olarak tanımlamış olduğundan bu çalışmada da bu isimle kullanılmıştır. Emecen, *Manisa Kazası*, s. 237. Barkan, “Çiftlik”, s. 396.

⁷² “...mezkûrun elinde Dergâh-ı Muallâdan mukarrer namesi ve hücceti şeriyesi vardır, karye-i mezbur sınırında ekerler öşürlerini verirler.” BOA TT. d. 36, s. 425.

⁷³ BOA TT. d. 36, s. 562.

⁷⁴ BOA TT. d. 36, s. 550-551.

⁷⁵ İbrahim Bey çiftliğinden elde edilen öşür ve resm-i çift subaşıya veriliyordu. BOA TT. d.105, s. 382.

şahısların elindedir. Müslümanların tasarrufunda olan çiftlik sayısı 15’dir bunlar arasındaki bir çiftlik ise *Hatice binti Kara Ali*’nin sahipliğindedir.⁷⁶ Bazen çiftlikleri tasarruf edenlerin muaf tutuldukları da görülmektedir. *Zavalindi* köyünde Megavri rahiban manastırının tasarrufunda olan çiftlik “*defteri kadim ve ahkâmı şerif mucebince*” yeniden muaf olduğu belirtilmiştir.⁷⁷ Bunun yanında çiftlikler tasarruf sahipleri arasında hisseli de bölünebilirdi.⁷⁸

Tasarruf sahipleri, çiftliklerden elde edilen geliri, ya “*ber vech maktu*” ya “*fi sene bedel-i öşr*” gibi yıllık belirlenen miktarla bir öşür bedeli ya da içerisinde üretilen ürünlerden elde edilen gelirden üzerlerine düşeni öderdi. Yetiştirilen ürünlerden vergi verilmesi sadece Müslüman unsurlara haizdir. Hristiyan unsurlar da maktu’ veya bedel-i öşür türünde vergisini öderdi. Çiftliklerle ilgili 1544 tarihli Tırhala kadılarına yazılan bir hükümde bazı sipahiler ve aher kişilerin reayadan tarlalar alıp çiftlikler edindikleri, buralarda ziraat yapmalarına karşın terekelerinden vermeleri gereken öşrü miri için zapt ettikleri ve salarierelerini de vermedikleri bildirilmiştir. Verilen kararda, reayanın tarlalarını alıp ziraat eden sipahi ve aher kişilerin tespit edilmesi, vermeleri gereken salarierelerinde tahsili istenmiştir.⁷⁹ Bütün bunlarla birlikte Tırhala kazasında çiftlik sayısı XVII. yüzyılda oldukça hızlı bir artışla 213’e çıkmıştır.⁸⁰ XVII. yüzyıl sonları ve XVIII. yüzyıl başlarında da Makedonya ve Tesalya bölgesindeki çiftlikler önemli ihracat potansiyeli barındıran bir tarım merkezi durumunu sürdürmüşlerdir.⁸¹

Tırhala’nın da içinde yer aldığı Tesalya bölgesinde ve daha genel olarak Rumeli’de bu türden çiftlikler zamanla Osmanlı Devleti için sorun oluşturmaya başlamıştır. Bölgede yaşayan çiftlik sahibi beylerin çiftlikleri bir nevi bağımsız toprak olarak görüp halkı, hem devlete hem de eşkıya unsurlara karşı korumaları onların halk

⁷⁶ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 64b.

⁷⁷ Özellikle manastırların sahipliğinde olan çiftliklerde maktu’ ya da bedel-i öşr gibi vergilerden muafiyet görülmektedir. *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 14b.

⁷⁸ “*Çiftlik-i Abdi hoca hala nısf hissesi deryed-i Ahmed bin Mehmed ve nısf-ı eda-i deryed Hacı Hasan bin Ali ve Mustafa bin bali Bey*” *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 76a.

⁷⁹ *BOA KK. d. 62*, s. 89.

⁸⁰ Laiou, “Some Considerations Regarding Çiftlik Formation In The Western Thessally, Sixteenth-Nineteenth Centuries”, s. 263. Tırhala’daki çiftliklerin XIX. yüzyıldaki durumları ile alakalı olarak daha geniş bilgi için bkz. Uğur Bayraktar, *The Political Economy Of Çiftliks: The Redistribution Of Land And Land Tenure Relations In The Nineteenth Century Provinces Of İoannina And Trikala*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü, İstanbul 2009. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁸¹ Faroqhi, *Krizler ve Değişim 1590-1699, Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi II 1600-1914*, s. 580.

nezdinde güçlenmesine ve tabiatıyla bir süre sonra da sahip oldukları çiftliklerini genişletebilmesine olanak sağlamıştır. Sonraları bu beylerin çiftliklerinin başından ayrılıp şehre yerleşmeye başlamaları neticesinde hem çiftlikler hem de çiftlik arazisi dâhilinde yaşayan halk korumasız kalmış, beyin yerine çiftliği işleten kâhya ve mültezimlerin istismarına uğramıştır. Bunun üzerine çiftliklerde çalışan halk toprağı ekme ve biçme işine ehemmiyet vermemiş ve zamanla bu topraklar verimsizleşerek bozkır haline gelmiştir.⁸²

Bu tür hususi çiftliklerin yanında “*hassa çiftlik*” kaydıyla yer alan, genellikle bir çiftlik kadar alanı kapsayan sipahinin kendi nam ve hesabına işlettiğı fakat mülk sayılmayan toprak parçaları da az da olsa mevcuttur. Aynı şekilde bu arazilerde her zaman sipahilerin tasarrufunda bulunmayabilirdi. 1521’de *hassa* çiftlik adı altında daha önce bir sipahinin tasarrufunda bulunan çiftlik, Tırhala sınırında kabul edildiğinden bu tarihte subaşının tasarrufuna verilmiştir.⁸³

Bu toprakların haricinde bir kısım toprak ise sahiplerinin isimleriyle deftere kaydedilen zeminlerdir. Zemin araziler, ziraat yapılması, hayvanların otlayıp kışlaması ve yayılması gibi çeşitli amaçlar için kullanılan arazi parçalarıdır.⁸⁴ Bu türden arazileri ellerinde bulunduranlar, bazen sipahi, voyvoda, bey gibi askeri görevliler, bazen de köy ahalisidir.⁸⁵ Bu toprakla bir çiftlik araziden büyük veya küçük olabilmektedir.⁸⁶ İlk olarak 1454-55 tarihinde toplam altı çiftlik arazi zeminlerden oluşmaktadır. 1506 tarihinde karşılaşılmayan zemin türü araziler 1521’de “*resm-i zemini otlak, öşr-i zemini mandıra*” gibi zeminin kullanım şekli belirtilerek kaydedilmiştir. Bu tarihte arazilerden yine çiftliklerde olduğu üzere ya maktu’ ya da senelik bir resim alınmaktadır.

Zeminlerle ilgili en yoğun ve dikkat çeken tarih ise 1569’dur. Zeminler, defterde “*Zemin Hamza bin Veli Baba der yed Hasan bin Hızır, çift*”, “*Zemin İlyas bin Yusuf der yed Hamza bin Oruç, nim*”, *Zemin der yed Mustafa bin Mehmed an nefsi-*

⁸² Barkan, “Çiftlik” s. 396-397.

⁸³ “*Hassa-i çiftlik der kurb çiftlik-i Mehmed bin Lala defteri atikte ekselu parik sipahisine müllhakidi Tırhala sınırında olmağın defteri cedidde kayd olundu ki Tırhala subaşısı tasarrif ider*” BOA TT. d. 105, s. 385.

⁸⁴ Raksa köyündeki alanı belirtilmeyen bir zemin arazi için ziraat yapılmaz çayırdır ibaresi düşülmüştür. TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 82a.

⁸⁵ Nomi adlı köydeki iki çift zemin köy ahalisinin elindedir. TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 67a.

⁸⁶ Emecen, *Manisa Kazası*, s. 234, Mehmet Ali Ünal bu tip arazilerin nim çiftten daha az yapıda olduğunu belirtmektedir. Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, s. 153.

Tırhala öşrin virur” veya “*Zemin-i mandıra-i susığırı ve karasığır*” şeklinde belirtilerek kaydedilmektedir. Bazen zeminler çift veya nim yerine dönüm hesabıyla verilmiştir. Mesala *Lupeniçe* köyünde Hamza bin Mustafa’nın elindeki zeminin 500 dönüm gibi oldukça büyük bir araziyi oluşturduğu görülmektedir.⁸⁷ Bu tür içerisinde “çift çift” yani iki çiftlik zemin arazi üç adet, “çift nim” olarak kaydedilen bir buçuk çiftlik zemin arazi iki, “çift” olarak 60 ve “nim” olarak ise 15 olmak üzere durumu belirtilen toplam 80 adet arazi yer almaktadır. Bunun yanında dönüm hesabı yazılan 24 zemin ve ebatı belirtilmeyen 37 zemin ile birlikte toplam 141 adet zemin türü arazi vardır. Dönüm hesabıyla verilen arazilerin toplam büyüklüğü ise 1.322 dönümdür. Ayrıca üzerinde ziraat yapılan veya yaylak, kışlak ve otlak gibi farklı amaçlar için kullanılan ve dönüm hesabı yapılmadan senelik bir bedel ödenen zemin arazilerde kaydedilmiştir. Bu türden zeminlerde ise genellikle susığırı, karasığır, koyun mandıralarına ev sahipliği yapmaktadır.

İncelenilen dönemde zeminlerin tapu ile de verilebildiği de görülmektedir.⁸⁸ Bu resim Tırhala kazasında 1506 tarihinde *resm-i zemin*, 1569’da ise *tapu-yı zemin* ve *tapu-yı zemin ve deştibani* adı altında alınmaktadır. 1506 tarihinde 100 akçe olarak alınan bu resim, 1569 tapu-yı zemin adı altında 13.955 akçe, tapu-yı zemin ve deştibani adı altında ise 1.237 akçe olarak alınmıştır.

Tablo 42. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Zemin Resimleri

Yerleşim Birimi	1506	1569	
	Resm-i zemin	Tapu-yı zemin ve deştibani	Tapu-yı zemin
Tırhala	100	417	9.722
Kraçova	-	392	3.469
Aspiropotam	-	428	764
Toplam	100	1.237	13.955

Özel mülkiyet statüsünde ve hububat arazisinin dışında kalan arazilerde mevcuttur. Bunlar arasında bağ, bahçe, tarla gibi arazilerde reaya, şehir veya kasabanın, sebze ve meyve gibi ihtiyaçlarını giderecek ürünler yetiştirmektedir. Bunlar arasında en fazla görülen arazi türü bahçedir. Bu türden arazilerden genel olarak senelik bir vergi

⁸⁷ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 68b.

⁸⁸ Halil İncelik dönüm resmi olarak nitelediği bu türden arazilerin tapuya veilmediğini ifade etmekte isede Feridun Emecen çalışmasında resm-i zeminlerin tapuya verilebildiğini söylemektedir. İncelik, *Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü*, s. 47; Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 235.

alınmış, az da olsa maktu' olarak alınanlarla da karşılaşmıştır. Defterlerde bahçe olarak geçen arazilerin dönümleri verilenlerin dönüm başı ne kadar vergi ödedikleri belirlenebilmektedir. Buna göre 1521'de *Kastro* köyündeki iki dönüm bahçeden senelik 115 akçe vergi alınmıştır.⁸⁹ Bu tarihte bahçelerden elde edilen gelir toplam 225 akçedir. 1569'a gelindiğinde ise bahçeciliğin kaza dâhilinde oldukça yaygınlaşmıştır. Burada dikkat çeken bir unsur ise önceki dönemlere nazaran manastırların bahçe tasarrufunu arttırmalarıdır. Toplam 43 bahçeden 13'ü manastırların tasarrufundadır. Yine Hristiyan şahıslarda bahçe tasarruf edebilmektedir. Kaza dâhilinde bahçelerin toplam dönüm miktarı 183'dür. Dönümleri yazılmayanlarla birlikte elde edilen toplam gelir ise 1.884 akçe olmaktadır.

Bahçelerden alınan senelik vergi genellikle dönüm başı 12 akçe olmakla birlikte bazen farklıda alınabilmektedir. Mesela Sotira köyünde manastırın tasarrufunda bulunan altı dönümlük bahçeden senelik 400 akçe maktu' vergi alınmıştır.⁹⁰ Yine tarla olan arazilerle de karşılaşmıştır. Toplam dört köyde tarla bulunmasına rağmen bunlardan sadece birinin geliri kaydedilmiştir. Geliri kaydedilen tarlalardan olan Kuvelci köyündeki tarla *Varlamo* manastırının tasarrufundadır.⁹¹ Bu tarla dört kıtalık alanı kapsamakta ve 90 akçelik bir öşür vermektedir.

Genel mahiyetiyle Müslümanlardan alınan çift resminin karşılığı olan İspenc kökeni itibariyle Sırbistan'da "*hyperper*" olarak ödenen bir vergiye dayanmaktadır. Başlangıçta Rumeli bölgesinde alınan bu vergi, ilerleyen dönemlerde Anadolu'daki gayr-i Müslimlerden de alınmaya başlanmıştır. 1431 tarihli Arvanid defteri ve Fatih kanunnamesinde evli gayr-î Müslimlerden 25'er akçe olarak alındığı belirtilmektedir.⁹²

1454-55 tarihinde Tırhala sancağı defterinde ispençenin 25 akçe alındığı, mücerred olanlardan ise alınmadığı görülmektedir. Bunun yanında çift sahibi dullardan da "*çiftliü avrada tamam yazıldı*" şeklinde ispençenin 25'er akçe alınacağı bilahare kaydedilmiştir.⁹³ İspence bir idarî bölgede farklı oranlarda da alınabilmektedir.⁹⁴ 1506

⁸⁹ BOA. TT. d. 105, s. 168.

⁹⁰ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 15a.

⁹¹ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 27b.

⁹² İnalçık, "İspence", *DİA*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001, s. 177; Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Bellekten*, TTK, C. LV Sa 213, Ankara 1991, s.386.

⁹³ "Mezkür sancakta yazılan mücerrede ispençe konulmamıştır." BOA MAD. d. 10. vr, 1b, 58a.

tarifli Tırhala sancağı kanunnamesinde “*Kefereden her ferd ki haddi bulugiyyete yetişe yigirmi beşer akçe ispençe alınur na-baliğden ispenç alınmaz...*” , “... bivellerinden altışar akçe ispenç alınur...” şeklinde buluğ çağına erişmiş olanlardan 25 akçe, bivelerden de altı akçe ispençalınacağı, buluğa ermemişlerden ise alınmayacağı belirtilmiştir.⁹⁵ İspence sadece Hristiyan reayadan alınmıyordu aynı zaman da Yahudilerde ispençe vermekteydiler. 1009/1600 tarihli bir belgede Tırhala’ında yer aldığı üç vilayette Mustafa bin Mehmed’in uhdesinde Yahudilerden ispenç toplanacağı kaydedilmiştir.⁹⁶

1569 tarihinde kanunnameye ispençe ile ilgili bazı eklemeler yapılmıştır. Buna göre “*sipahiler ispenç cem’ itdükde her müzevec bir tavuk ve birer boğaca virürlermiş ve harman zamanında dahi virirlermiş kadimden vire geldikleri sebebden üslub-u mezbur üzere kayd olunduğa ispençe cem’inde ve harman ta’şirinde birer tavuk ve birer poğaçaya virürler*”⁹⁷ denmektedir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla ispenç toplayan sipahiler önceki dönemlerde de yaptıkları üzere hane başı birer tavuk ve boğaca (ekmek) almaktadırlar.⁹⁸

İspence, çift resminde olduğu gibi bir Martta toplanırdı. Bunun yanında bir kısım reaya ispençeden ya tamamen ya da kısmen muafdır. 1506’da derbent olan Çikota köyündeki gayr-î Müslimler ispençeden tamamen muaftır. Aynı tarihte Ayanikola ve 1521’de Marmara derbent köylerindeki gayr-î Müslim reaya ispençi 10 akçe olarak ödüyordu.⁹⁹ Yine bir derbent köyü olan Meçova’da, 1569’da, müzevveçlerin “*kesb-i kadir*” yani yeterli gelir sahibi olmayanlarından ispençe alınmayacağı kaydedilmiştir.¹⁰⁰

⁹⁴ Sancağa bağlı bir vilayet olan Ağrafada İspenç vergisi 25 akçe olarak alınacağı belirtilmişken, 20 akçe olarak alınmıştır. “*Mezkûr subaşılığın kâfirine 25’er akçe ispençe konuldu ve mücerred olan kâfirlere ispençe konulmadı.*” BOA MAD. d. 10, vr, 403a-406b.

⁹⁵ BOA. TT. d. 36, s. 1.

⁹⁶ BOA. MAD. d. 6881, s.50.

⁹⁷ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 2a.

⁹⁸ Bu uygulama sadece Rodos, İstanköy, Silistre ve Tırhala kanunnamelerinde geçmektedir. 1650 tarihinde Rodos ve İstanköy’de kaldırılmıştır. Ercan, “Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, s. 388.

⁹⁹ BOA. TT. d. 36, s. 600, BOA TT. d. 105, s. 57.

¹⁰⁰ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 96b.

Tablo 43. Tahrirlere Göre Tırhala Kazası İспенç Geliri

İdari Birim	1454-55	1506	1521	1569
Tırhala	303.041	339.174	343.610	231.624
Kraçova	–	–	–	103.781
Aspiropotam	–	–	–	100.102
Toplam	303.041	339.174	405.914	435.507

Tablodan da anlaşıldığı kadarıyla ispenç geliri sürekli bir artış içerisinde.¹⁰¹ İспенç geliri 1569 tarihinde kaza içerisinde en fazla olduğu nahiye Tırhala'dır. Haslar bölgesi ile birlikte Tırhala nahiyesinde 231.624 akçelik ispenç geliri gerçekleşmiştir. Tırhala'yı, Kraçova ve Asprotopam nahiyeleri izlemektedir.

Kur'an ve tabiatıyla İslam, Osmanlı Devleti'nde halkın resmi ve hususi hayatını düzenleyen kanunların ana kaynağını oluşturmaktadır. Buradan hareketle bir İslam vergi türü olan cizye, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde beri alınagelen şer'i bir vergidir. Halk arasında baş vergisi veya haraç olarak da geçen cizye mükellefiyeti, bazen toprak mülkiyetine bağlı olup "baştina" denilen toprakları bulunan Müslüman veya gayr-i Müslim ile zimmî statüsüne haiz toprağa sahip kişiler için söz konusudur. Vergi vermekle mükellef olan her fert, beden ve akıl sağlığı yerinde, 14 yaşını doldurunca cizyeye tabi tutulur ve bu durum 75 yaşını dolduruncaya kadar devam ederdi. Devlet şer'i hukuka uygun olarak kadın, çocuk, kör, malûl, işsiz ve fakir kimseleri bu vergiden muaf tutmuştur. Arazi tasarrufunda bulunan bive yani dul kadınlar cizye ödemekle yükümlüdür. Bu vergi doğrudan devlet hazinesi için padişaha bağlı görevlilerce toplanırdı. Cizye miktarı her yıl şeyhülislam tarafından şer'i kaidelere göre verilen fetva ile belirlenmekte ve bunun ilanı da hükümdarın sorumluluğunda olmaktadır.¹⁰² XVII. yüzyılda maliyede yapılan köklü değişikliklere kadar cizye, devletin pek çok yerinde tek ve sabit bir rakam üzerinden alınmıştır.¹⁰³

¹⁰¹ Bu yükseliş 1454/55 tarihinden 1506 tarihine %11,9, 1506'dan 1521'e %19,67, bu tarihten 1569'a ise %7,29 olarak gerçekleşmiştir.

¹⁰² Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)", (Çev: Şinasi Altundağ), *Bellekten*, TTK, C. VIII, Sa. 29, 30, 31, 32, Ankara 1944, s. 616,617; İncalcık "Osmanlılar'da Cizye", *DİA*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993, s. 45, 46; C. H. Becker, "Cizye" *İA*, C. III, MEB, İstanbul 1979, s. 200.

¹⁰³ Cizyede çift resmi benzeri, "ala" zengin, "evsat" orta halli, "edna" fakir, olmak üzere üç gruba ayrılmakta ve ödeyecekleri vergide buna göre belirlenmektedir. Halil İncalcık "Osmanlılar'da Cizye", s. 47.

Tırhala ile ilgili ilk cizye kayıtlarına 1489 tarihli defterde karşılaşılmaktadır. *Vilayet-i Tırhala* adı altında nefsi Tırhala’da dâhil edilerek kayıt altına alınan defterde 7.589 Hristiyan haneden 401.200 ve 1.756 biveden 29.772 olmak üzere 430.972 akçelik bir tahsilât gerçekleşmiştir.¹⁰⁴

1490 tarihli bir cizye defterinde ise 7.589 Hristiyan haneden 401.420 akçe, 1.756 bive’den 29.772 akçe cizye geliri elde edilmiştir. Bunlara ek olarak 860 Hristiyan nev-yafte¹⁰⁵ hane’den elde edilen 28.966 akçe ve 311 biveden 5.447 akçe ile birlikte toplam 8.449 haneden 430.386 akçe, 2.067 biveden 35.219 akçe cizye kaydedilmiştir.¹⁰⁶

Özellikle dikkati çeken bir unsur kaza dâhilinde sadece Tırhala ve Aspropotam merkezli cizye toplanmasıdır. Muhtemelen kaza, cizye toplama işinde iki ana bölgeye bölünmüştür. Bu da dağlık kısım için Aspropotam merkezli, ova kısmı için ise Tırhala merkezli cizye toplandığını akla getirmektedir. 1540 tarihine tekabül eden bir defterde

¹⁰⁴ Bu rakama resm-i kitabet, resm-i hisab, resm-i yek ve adet-i destbus gibi kalemler eklendiğinde 444.333 akçelik bir meblağ ortaya çıkmaktadır. Bu meblağdan 280.000 akçesi 895 senesi, 152.000 akçesinde 896 senesinde Hızane-i Amireye teslim edilecektir. Bunun yanında kiraye-i akçe ve behay-i kise 2.090 akçe olmuş, 10.243 akçe ise baki kalmıştır. Barkan kullanmış olduğu bu defterden hareketle Tırhala için 893, 895 ve 896 tarihlerindeki cizye hanelerini de tespit etmiştir. Buna göre 893 tarihinde 7.549 gebr hane ve 1.756 bive cizye mükellefi bulunmakta, 895 tarihinde ise bir önceki seneyi göz önünde tutarak ve 7.589 gebr hane ve 1.756 bive olmak üzere toplam 9.345 toplam cizye mükellefini tespit etmiştir. Bunun yanında Barkan 896 senesi içinde 7.900 gebr hane ve 1.934 bive cizye mükellefini veri olarak sunmuştur. Barkan’da bu tarih için Todorov’dan farklı olarak sadece bive adedinde 10 eksik bulunmaktadır. Barkan, “894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları”, *Belgeler*, TTK, C. I, Sa. I, Ankara 1964, s. 93; Nikolai Todorov, *Society, The City and industry in The Balkans, 15th-19th Centuries*, Asgate/Variorum, Brookfield 1998, s. 39.

¹⁰⁵ Tahrir esnasında vergiden kurtulmak için gizlenen halk tespit edildiği zaman bu defterlerde nev-yafte olarak kaydedilmektedir. İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arnavid*, s. XXVI.

¹⁰⁶ Bu vergi için kaydedilen toplam 10.516 hane, bir cizye hanesi olan 10 haneye bölündüğünde Tırhala kazasında 1.051 cizye hanesi çıkmaktadır. *OAK 214/5 29r*. Cizye tahsilatları ve hesapları yapanların geçimlerini sağlamak için her 10 cizye hanesinden bir akçe olmak üzere 1.051 akçe resm-i kitabet-i hisab, 930 akçe resm-i hisab, her haneden bir akçe olmak üzere 10.516 akçe yek akçe-i haraç-i, 2.000 akçe adet-i destbus adlı vergiler ek olarak tahsil edilmektedir. Bu vergilerinde eklenmesiyle 480.102 akçelik bir meblağ ortaya çıkmaktadır. Bunların yanında defterde cizye mükelleflerinin azalma sebeplerinin belirtildiği kısımda 549 gebr hane ve 123 bive zayi veya mürdegan olarak kaydedilmiştir. Bunların 28.722 akçesi gebr hane, 2.080 akçesi ise bivelerden tahsil edilemeyen geliri oluşturmaktadır. Son kalan kısmında zayi ve mürdler çıkıldıktan sonra 7.900 gebr hane’den 401.664 akçe, 1.944 bive’den 33.139 akçe toplam 434.803 akçe Tırhala kazasından tahsil edilen cizyeyi oluşturmaktadır. Hızane-i Amireye teslim edilmek üzere 897 senesi için 480.102 akçelik verginin 477.803 akçesi ayrılmış, 2.299 akçesi ise yapılan çeşitli masraflara bırakılmıştır. *OAK 214/5 29r*. Nikolai Todorov’un da kullanmış olduğu bu defter hakkında Ömer Lütfi Barkan’ın Todorov’un yapmış olduğu hatalara ilişkin verdiği malumat için bknz. Barkan, “894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları”, 10-16.

Tırhala vilayetinde 4.271 hane, Aspropotam vilayetinde ise 3.712 hane cizyeye tabi gebr hane bulunmaktadır.¹⁰⁷

1551 tarihinde Vilayet-î Tırhala adı altında (Tırhala kazası idarî bölgesi dâhilinde) 3.303 haneden 141.344 akçe cizye alınmıştır. Bunun yanında 24 adet baştinadan 1.259 akçe cizye vergisi ile birlikte toplam 3.327 haneden 142.603 akçe cizye vergisi kaydedilmiştir. Bunlara ek olarak 550 adet biveye de 9.350 akçe cizye vergisi yazılmıştır. Yekûn kısmında bivelere birlikte toplam 3.877 gebr haneden 151.953 akçe cizye vergisi hesap edilmiş olup diğer resimlerle birlikte 161.397 akçelik bir gelir gözükmektedir. Bu gelirin 161.196 akçesi Hızane-i Amireye teslim edilmiştir. Aynı şekilde Tırhala kazasının bir nahiyesi durumunda olan Aspropotam'dan da cizye toplanmıştır. Vilayetî Aspropotam adı altında aynı tarihte 3.550 Hristiyan haneden 156.528 akçe, 660 biveden de 11.220 akçe olmak üzere bivelere birlikte toplam 4.210 Hristiyandan 168.203 akçe cizye hâsılı oluşmuş, diğer resimlerle birlikte 178.380 akçe tahsil edilmiştir. Hem Tırhala hem de Aspropotam'da bive ve baştinalar da dâhil edilerek 8.087 kişiden 319.701 cizye geliri, toplam da ise diğer gelirlerle birlikte 339.777 akçe elde edilmiştir.¹⁰⁸

1553 tarihinde kaza genelindeki cizye hanesi Tırhala'da 3.835, Aspropotam'da 4.294 olmak üzere 8.129'a çıkmıştır.¹⁰⁹

Tablo 44. Tırhala'da Yıllara Göre Cizye Haneleri ve Geliri

Yıllar		Hane	Bive	Toplam
1489	Hane	7.589	1.756	9.345
	Gelir	401.200	29.772	430.972
1490	Hane	8.449	2.067	10.516
	Gelir	43.386	35.219	431.192
1540	Hane	7.983	-	7.983
	Gelir	-	-	-
1551	Hane	6.877	1.210	8.087
	Gelir	299.131	20.570	319.701
1553	Hane	8.129	-	8.129
	Gelir	-	-	-

¹⁰⁷ BOA MAD. d. 6898, s. 10.

¹⁰⁸ BOA MAD. d. 90, s. 64b, 65a. Sadece Aspropotam vilayeti(nahiye)'nin yer aldığı 1013/1614 tarihli bir cizye defterinde toplam 105 köyde 4.637 adet cizye ödeyen gebran hane mevcuttur. BOA MAD. d. 15239, s. 1-68.

¹⁰⁹ TS. MA. d. 10081_0001, s. 7b, 18b.

Tırhala'da ise cizye dönem dönem farklı oranlarda alındığı görülmektedir. Tırhala kazasında hane başına düşen cizye vergisi yukarıdaki verilerden hareketle 1489 ve 1490-91 tarihlerinde hane başı ortalama 52.8 akçe, bive başı ise 17 akçeye tekabül etmektedir. Aynı olarak 1490-91 'de ise nev-yaftelerde Hristiyan hane başı 33.6 akçe, bivelerde ise kişi başı 17.5 akçe cizye oluşmuştur. Böylelikle nev-yaftelerde ki (biveler hariç) cizye oranı normal hanelere göre oldukça düşüktür. Muhtemelen bu oran nev-yaftelerin durumu ile alakalıdır.¹¹⁰ 1551 tarihinde baştinelerle birlikte 6.877 gebr hane başı 43,4 akçe, 1.210 adet biveye ise kişi başı 17 akçe cizye düşmektedir.¹¹¹

Devlet hizmetlerinde çalışan veya herhangi bir devlet işine yardım edenler cizyeden muaf tutulmuş veya çok az bir cizye alınmıştır. Bunun yanında cizye sadece akçe olarak değil farklı para birimleri ile de ödenebilmektedir.¹¹² Avrupa kıtasından ve Balkanlardan Osmanlıların eline geçen bölgelerde kralları zamanında cizyeye mukabil resm-i flori veya başka adlarla verdikleri vergiyi Osmanlı Devleti'nde de aynı şekilde vermeye devam etmişlerdir. 1506 tarihinde Çikota adlı köydeki gayr-i Müslim ahali akçe yerine resm-i flori vermektedir. Bu tarihte bir flori 50 akçeye denk tutulmuş ve flori veren toplam 43 kişiden kişi başı 50 akçe'den 2.150 akçe gelir elde edilmiştir.¹¹³

Tırhala kanunnamelerinde sadece evli erkeklerden alınan mücerred ve bivelere alınmayan resm-i otluk namıyla bir vergide mevcuttur. Hane başı beşer akçe alınan ve son tahrir kadar oranı değişmeyen bu verginin tam anlamıyla mahiyeti tespit edilememiştir. Buna karşın otluk resminin mahiyeti ile ilgili olarak bazı kanunnamelerde farklı bilgiler verilmiştir. Kanuni devri Niğbolu Kanunnamesinde “...ve otluk cem' olunmasının mevsimi çayıra orak girdikde evvelâ her nahiyenin çayırına orak ne zamanda girür ise otluğu ol zamanda cem' oluna otluk resmin kadılar ol nahiyede orak çayıra girdüğü gün kangı sipahi tahviline düşerse ana

¹¹⁰ OAK 214/5 29r. Barkan, “894 (1488-1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları”, s. 93.

¹¹¹ BOA MAD. d. 90, s. 64b, 65a.

¹¹² Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, s. 494.

¹¹³ “haneden haneye birer flori virurlermiş ber mucebi defteri atik alub mezbur üzere kayd olundu ispenç ve gayri rusum? ve öşir virmezler” BOA TT. d. 36, s. 447. Barkan, “894 (1488-1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları”, s. 6.

hükmideler...”¹¹⁴ ifadesi geçmektedir. Buradan *Otluk* resminin bir arazi üzerindeki çayırın orakla biçilmesi sonrası alınan bir vergi olduğu anlaşılmaktadır.

Bunun yanında devletin bazı bölgelerinde hayvan yemi olarak kullanılan ot ve yoncanın biçiminden *resm-i giyah-ı yonca* adıyla bir vergi alınmaktaydı. Bu vergi otluk öşürüne bedeldi ve her sene biçilen ottan alınırdı. Miktarı bölgelere göre değişen bu vergi bazen araba başına bazen de beş, sekiz ve 10 akçe olmak üzere alınmaktaydı. Tırhala sancağının 1569 tarihli son mufassal defterinde de bu veriyi doğrular nitelikte bazı tespitler vuku bulmuştur. Buna göre resm-i otluk alınan köylerde giyah resmi alınmamaktadır. Giyah resminin alındığı toplam 18 köyde resmi otluk alınmadığı tespit edildiğinden, yalnız *Yerakar* adlı köyde hem resmi otluk hem giyah aynı anda alınmıştır. Verginin her sene biçilen ot sonrası alınan bir vergi olduğu söylenebilir.¹¹⁵

Tablo 45. Tırhala Kazasında Tahrirelere Göre Resm-i Otluk Geliri

Yerleşim Birimi	1506	1521	1569
Tırhala	60.820	65.614	32.590
Kraçova	-	-	13.055
Aspiropotam	-	-	13.695
Toplam	60.820	65.614	59.340

Sadece 1454-55 tarihinde kayıtlarda görülmeyen otluk resmi sonraki üç tarihte de Tırhala kazasının önemli gelir kalemlerinden biri haline gelmiştir.¹¹⁶ 1506’da 250 köyden 60.820 akçe, 1569’da ise 247 köyden 59.340 akçe gelir elde edilmiştir. Gelirde 1506’dan 1521’e %7.88 artış, bu tarihten 1569’a ise %9.56 azalış olmuştur.

Osmanlı maliye terimi olarak ne zaman tahakkuk edip tahsil edileceği belli olmayan zuhurata bağlı olarak alınan vergilere *bad-ı heva* türü vergiler denmektedir.¹¹⁷ Tırhala kazası dâhilinde öteden beri önemli kalemlerden olan *bad-ı heva* türü vergiler farklı isimler altında toplanmaktadır. Mufasasal defterlerde çoğu defa *bad-ı heva*,

¹¹⁴ Barkan, “XV ve XVI’ncı asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar”, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1943, s. 269. John Christos Alexander yapmış olduğu çalışmada otluk resminden dul, bekâr, ayrıcalıklı zümreler ve Yahudilerin muaf olduğunu belirtmiştir. John Christos Alexander, *Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands, Circa 1500-circa 1600*, Atens 1985. S. 430-432.

¹¹⁵ Ünal Taşkın, “Rüsum-ı Örfiye”, *Tarih Okulu*, Sayı XIV, İlkbahar-Yaz 2013, s. 66-67.

¹¹⁶ “*keferenin müzevec hanelerinden resmi otluk beşer akçe alınur mücerredlerden ve bivelerden otluk resmi alınmaz*”.BOA. TT. d. 36, s. 1, TKGM. KKA. TT. d. 56, s. 1b,

¹¹⁷ Sahillioğlu, “Bad-ı Heva”, *DİA*, C. IV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1991, s. 416.

niyabet ve arusiye, âdeti deştibani ma cürm-ü davar, tapuyı zemin, tapu-yı zemin ve deştibani haliyle yer almakta, bazen de *niyabet, arus*, olarak görülmektedir.

Bad-ı heva türü vergilerden kaza dâhilinde ilk tahrirlerden beri görülen ve diğerlerine oranla daha fazla gelir getiren vergi *niyabet ve resm-i arus*'dur. İdari bölge hudutları dâhilinde işlenen suçlara uygulanan para cezası demek olan *niyabet*¹¹⁸ ve raiyyet veya sipahi kızlarının evliliklerinde bakire kızıdan 30, dul kadından 15 akçe olarak tahsil edilen resmi arus vergisi bazen ayrı bazen de birlikte alınmıştır.¹¹⁹ Bu vergi 1454-55 ile 1506 tarihinde tek kalemde, 1521'de hem *niyabet ve resm-i arus* olarak iki ayrı kalemde, hem de *niyabet ve resm-i arus* olarak tek kalem halinde iki farklı şekilde toplanmıştır. 1569 tarihinde ise sadece *resm-i arus* alınmış, *niyabet* ise kaydedilmemiştir. Bu tarihte *bad-ı heva* adı altında ayrı bir kalemde alınan vergi muhtemelen önceki dönemlerdeki *niyabet* vergisinin karşılığıdır.

Şayet tüm dönemlerde bu iki vergi ayrı olarak kaydedilmiş olsa idi hem şehirde ki suç oranı hem de evlilik oranı tahminen tespit edilebilirdi. 1521 ve 1569 tarihlerinde evlilik ve suç oranı ile ilgili kısmen de olsa bir tahmin yürütülebilmektedir. Buna göre 1521 tarihinde 10.570 akçelik *resm-i arus* geliri vardır.¹²⁰ Evliliklerin çoğunluğunun bekâr kızların oluşturduğu düşünülürse bu tarih için yaklaşık 352 evlilik yapılmış olduğu tahminen söylenebilir. 1569 tarihinde ise 19.445 akçelik resmi arus geliriyle 648 evlilik yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu da iki tarih arasında % 83,9'luk bir evlenme oranı artışına tekabül etmektedir. Aynı şekilde *niyabet* vergisi de, eğer 1569 alınan *bad-ı hevayı* da *niyabetin* değişmiş hali kabul edilirse, 1521'den 1569'a küçük bir artışla 27.955 akçe olmuştur. 1521 tarihinde *niyabeti* oluşturan suçların en fazla görüldüğü yer Tırhala nahiyesidir. Suç oranında ikinci sırada ise Aspropotam bölgesi gelmektedir. 1569'da ise Tırhala nahiyesindeki suç oranı çok fazla değişmemiştir. En büyük değişim ise Kraçova bölgesindedir. 1521 tarihinde sadece 910 akçe olan *niyabet* vergisi, 1569

¹¹⁸ Niyabet, muhtemelen *bad-ı heva* türü vergilerden olan *cürm-ü cinayetin* Tırhala kazasında aldığı addır. *Cürm-ü cinayet* sövme ile adam öldürme arasında, ceza kanunnamelerinde belirtilen çeşitleri için, bir af durumunda gösterilen miktarda paraya çevrilebilen suçlardır. Sahillioğlu, "*Bad-ı Heva*", 416. Niyabet XVI. asır sancak kanunnamelerinde daha özel bir manada yalnızca cerime olarak görünmektedir. Bazen *niyabet-i cürüm ve cinayet* tabiri de kullanılmaktadır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 522.

¹¹⁹ "...*resm arusi bekâr kız oğlandan otuz akçe alınur ve dul avrattan on beş akçe alınur...*". BOA TT. d. 36, s.1; Huri İslamoğlu-İnan, *State and Peasant in the Ottoman Empire: Agrarian Power Relations and Regional Economic Development in Ottoman Anatolia During the Sixteenth Century*, E.J.Brill, Leiden 1994, s.44.

¹²⁰ Bu hesaplama sadece tek kalemde toplanan arus resmi ile yapılmıştır.

tarihinde yaklaşık % 1.134 artarak 11.228 akçe olmuştur. Bu kadar büyük bir değişim olmasında Kraçova nahiye bölgesindeki köy sayısının artışı etkilidir.

Herhangi bir şahsın sahip olduğu hayvan başkasına ait tarlaya, bağ ve bostana girip zarar verdiği takdirde ondan “*âdeti deştibani ma' cürm-i davar*”, veya “*âdeti deştibani bagatı ma' cürm-i davar*” adıyla ceza vergisi alınmaktadır. Burada bekçilik anlamına gelendeştban, masrafları köylü tarafından, topraklarını zarar ziyandan korumak için tutulan kişiye denmektedir.¹²¹ Cürm-i davar ise araziye giren hayvanın sahibinden alınan cezadır. Sadece 1521 ve 1569 tarihlerinde alınan bu vergi at, öküz ve inek başkasının arazisine girdiğinde hayvan başına beş, eğer koyun girmişse üç, koyundan bir, hıncır yani domuz girmişse her domuz için bir akçe olarak alınmaktadır.¹²² 1521 tarihinde 9.518 akçe olarak alınan bu vergi, 1569 tarihinde 19.191 akçeye çıkmıştır.

Tablo 46. Tırhala Kazasında Tahrirelere Göre Arızı Vergi Geliri

Yerleşim Birimi	1454-55	1506	1521				1569		
	Niyabet ve Arusiye	Niyabet ve Arusiye	Âdeti Deştibani ma cürm-i Davar	Niyabet	Arus	Niyabet ve arusiye	Bad-ı Heva	Âdeti Deştibani Bagatı ma Cürmi Davar	Arus
Tırhala	15.095	29.324	9.363	20.163	7.658	13.689	20.938	17.548	11.058
Kraçova	-	-	-	910	660		11.228	900	4.774
Aspiropotam	-	-	155	5.338	2.252	10.692	9.611	743	3.613
Toplam	15.095	29.324	9.518	26.411	10.570	24.381	27.955	19.191	19.445

Tablodanda görüldüğü üzere arızîvergilerden elde edilen gelir 1521'e kadar sürekli olarak artış yaşamış, 1569 ile birlikte düşmüştür. Arızı vergilerin en fazla toplandığı nahiye Tırhala'dır. Bunun yanında niyabet vergisi 1569'a kadar bu isimle 1569 ile birlikte ise bad-ı heva olarak alınmıştır.

¹²¹ Öztaşkın, XV-XVII. Yüzyılda Osmanlı Halkı, s. 110.

¹²² “...her davar ki tarlaya ve bağa ve bostana girse atdan ve öküzden ve inekden beş akçe alınur ve koyunun üçünden bir akçe ve hıncırın birinden bir akçe alınur...” TKG. KKA. TT. d.56, vr. 2a.

Tablo 47. Tırhala Kanunnamesinde Müslim-gayr-i Müslimlerden Alınan Vergiler

Resim	Şekli	Değeri (Akçe)		
		1506	1521-1530	1569
Çift Resmi	Şehirdeki Müslümandan	Alınmaz	...	Alınmaz
	Köydeki Müslümandan	Çiftten 22 Nısf çiftten 11 Bennak 11 Mücerret 6	Çiftten 22 Nısf çiftten 11 Bennak 11 Mücerret 6	Çiftten 22 Nısf çiftten 11 Bennakden 11 Mücerret 6
İспенç(Gayr-i Müslim)	Buluğa ermiş	25	25	25
	Buluğa ermemiş	Alınmaz	Alınmaz	Alınmaz
	Bive	6	6	6
İспенç toplanmasında sipahiye	İспенç ceminde ve harman zamanında	-	Birer tavuk ve boğaça	Birer tavuk ve boğaça
Resm-i dönüm (Gayr-i Müslim)	Dönüm yazılan Bağlarından	-	-	12
Bağ (Müslüman)	Her dönümden	4 akçe	4 akçe	4 akçe
Resmi Otluk	Müzevvec Hane	5	5	5
	Mücerred ve Bive	Alınmaz	Alınmaz	Alınmaz
Âdet-î deştbanı	Bir çiftten	-	0,5 kile buğday ve 0,5 kile arpa	-
	Bağ ve bostan dönümünden	-	2'şer Akçe	-
Davar tarlaya girse	Attan öküzden ve inekten	-	5	5
	Üç koyundan (keçi)	-	1	1
	Hıncının birinden	-	1	1
Resm-i arus	Bekâr kızdan	30	30	30
	Dul	15	15	15

Tabloda da görüldüğü üzere Müslim ve gayr-î Müslimlerden alınan vergi oranları XVI. yüzyılın başından sonuna kadar nedeyse değişmemiştir. 1569'dan önce gayr-î Müslimlerin bağlarından alınan dönümden bahsedilmezken, bu tarihte dönüm resmi altında on ikişer akçe alınacağı belirtilmiştir. İспенç toplanmasında sipahiye verilen ücret 1521'de kanunnameye eklenmiştir, 1521'de adet-i deştbanı adıyla arazinin büyüklüğü ile orantılı aynî miktarda alınacağı kaydedilen yeni bir resim eklenmiştir. Buna göre eğer arazi bir çift büyüklüğünde ise Tırhala kilesiyle buçuk kile buğday ve buçuk kile arpa alınacağı, malum arazi bağ ve bostan ise dönümünden ikişer akçe alınacağı belirtilmiş, yapılan bu ekleme 1569'daki kanunnameden çıkarılmışsa da, alınan vergiler içerisinde yer almaktadır. Kanunnamelerle belirlenen bu vergilerin uzun

süre aynı kalması genelde Osmanlı özelde de Tırhala'daki iktisadi istikrarın bir neticesidir.

4.2.3. Zirai Üretim

Tesalya ovasının batısında yer alan ve karasal bir iklim yapısına sahip olan Tırhala kazasının bulunduğu arazi, coğrafya ve iklim özelliklerine göre bir üretim çeşitliliğini ortaya çıkarmıştır. Defterlerde kaza genelinde üretilen ürünlerin ne kadar üretildiği, karşılığının ne olduğu özenli bir şekilde yazılmıştır. Öncelikle ürünün kendisi, altına o tarihteki rayiç bedeli, sonunda ise bunun değeri kıymet ifadesiyle belirtilmektedir. Defterlerdeki ürünlerin rayiç bedeli ise İstanbul'dan belirlenmekteydi ve bunlara uymak zorunluydu.¹²³ XVI. yüzyıla kadar geniş bir coğrafi alanda çok fazla çeşitlilik arz eden vergileri belirli bir amaç doğrultusunda bütünleştirme için mühim derecede çaba sarf edildiği, kanunnamelerinden anlaşılmaktadır. Buradaki amaç merkezleşmenin tam olarak coğrafyanın bütününe yayılmasıdır. Bunun içinde merkez, yerel güçlerin, üreticiyi eline geçirmesini engellemek, üretilen ürünler ve üretici üzerinde tam hâkimiyet sağlamak için bu kanunnameleri kullanmıştır.¹²⁴

Tırhala ile ilgili tutulan defterlerin başında sancağa ait kanunnameler vasıtasıyla vergiler belirtilmiştir.¹²⁵ Bu kanunnameler birçok sancakta bulunmakta ve o sancağın kendi iktisadi bünyesine göre alınması gereken birtakım vergileri kapsamaktadır. Aynı bir verginin bile sancaktaki ahalinin, fakir veya zengin oluşuna göre az veya çok olabildiği görülmektedir.¹²⁶

¹²³ Barkan, "İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I", s. 40.

¹²⁴ Mehmet Ali Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Efil Yayınları, Ankara 2010, s. 297.

¹²⁵ XVI. yüzyıla ait 36, 105 ve 56 numaralı defterlerde Tırhala sancağı ile ilgili kanunnameler olup, çok önem arz etmeyen birtakım değişikliklerle neredeyse XVI. yüzyılın bütünü kapsayacak şekilde uygulama alanı bulmuşlardır.

¹²⁶ Altundağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", *AÜDTCFD*, C. 5, S. 2, (Mart-Nisan-1947), s. 191.

Tablo 48. XVI. Yüzyılda Tırhala Kanunnamesine Göre Vergiler

Resim	Şekli	Değeri (Akçe)		
		1506	1521-1530	1569
Öşr-i gallat	Çifti olandan şehirdeki Müslümandan	10 kile de bir kile öşür alınır, salarlık alınmaz ¹²⁷	10 kile de bir kile öşür alınır, salarlık alınmaz	10 kile de bir kile öşür alınır, salarlık alınmaz
	Köydeki Müslümandan (raiyyet kaydedilenden)	10 kile de bir kile öşür, bir şinik salarlık alınır	10 kile de bir kile öşür, bir şinik salarlık alınır	10 kile de bir kile öşür, bir şinik salarlık alınır
Arnavud, Rum ve Eflaklardan öşr-i gallat-ı defterde maktu' olarak kaydedilmemiş olanlardan cinsi hububattan ve penbeden ve ketandan ve kimyondan ve anasondan ve zağfirandan		Salarlıklarıyla 15'de 2	Salarlıklarıyla 15'de 2	Salarlık alınmaz, öşür alınır
Öşr-i bagat	Gayr-i Müslim'den	15'de 2 müdre sıra	15'de 2 müdre sıra	15'de 2 müdre sıra
Resm-i karış	Şıra fiçıya girdikten sonra	2	2	2
Öşr-i kovan	Müslim ve Gayr-i Müslim'den	10 Kovanda 1 kovan veya her kovandan 1 akçe	10 Kovanda 1 kovan veya her kovandan 1 akçe	10 Kovanda 1 kovan veya her kovandan 1 akçe
Âdet-i ağnam (Keçi-koyun)	Üç koyundan	1	-	-
	İki koyundan	-	1	2
Hınzır (domuz)	Yabanda güdülen iki hınzırdan	1	1	1
	Evde beslenen ve boğazlanandan her birinden	1	1	1
İki ay monopolyo zorunlu	İki aydan sonra	2	2	2
	İki ay içinde	Yasak	Yasak	Yasak
Şiresi olan karye başka karyeye satış yaptığıında ve şiresi olmayan karye şiresi olan karyeden satın aldığıında	Her yükten	2	2	2
Bostan	Dönümünden	4	4	4
Kavun karpuz bostanları	Dönümünden	2	-	2
Sebzevat ve hadrevat bostanlarından	Alınır	Alınmaz	-	Alınmaz
Kasil		Alınmaz	Alınmaz	

¹²⁷ “..bir şinik salarlık virurler ki kilenin rubıdır...”Şinik kilenin ¼ 'i olduğundan bir şinik salarlık 1506 tarihi için 12,828 kg, 1569'da ise 15,035 kg gelmektedir. *BOA TT. d. 36, s. 1.*

Değirmen	Bütün yıl	30	30	30
	Altı ay çalışandan	15	15	15
	Kebe değirmenlerinden yıllık	15	15	15
Resm-i otlak ve kışlak (dışardan gelip karye sınırında kışlamak ve yaylamak dâhil)	Her koyun sürüsünden yıllık	25	25	25
	Köy ahalisinden kendi köyünde alınmaz	Alınmaz	Alınmaz	Alınmaz

Görüldüğü üzere XVI. yüzyılda vergilerin değerinde neredeyse hiç değişim yaşanmamıştır. 1506'da reayadan Arnavud, Rum ve Eflak'lardan öşr-i gallat-ı defterde maktu' olarak kaydedilmemiş olanlardan hububat, penbe, keten, kimyon, safran, anasondan salarlıklarıyla on beş de iki alınırken, 1569'da salarlık alınmamaya başlanmış, sadece öşür alınmıştır. Adet-i ağnamla ilgili yapılan düzenlemede ise 1506'da üç koyundan bir akçe alınırken 1521'den sonra değiştirilerek iki koyundan bir akçe alınmıştır. Bunun yanında subaşı veya sipahinin elindeki şarap veya şirasını satması için diğer satıcıların iki ay satış yapamadığı süre olan monopolyo kanunnameye belirtilmiş, iki aydan sonra ürünlerin medresinden ikişer akçe alınacağı kaydedilmiştir.

Sancağa ait ilk kanunname olan 1506 tarihli kanunnameye Tırhala kilesi, "*nefs-i Tırhala'nın müstamel kilesi İstanbul kilesiyle iki kiledir*" ifadesiyle İstanbul kilesine karşı kile değeri kıyaslanmıştır. Yine, timarların kaydedildiği bölümden önce o yerin kile değerinin "*Tırhala vilayetinin müsta'mel bir kilesi İstanbul kilesiyle iki kile olur Tırhala kilesiyle hesap olur*"¹²⁸ şeklinde de yazılmıştır. Bunun yanında sancağa bağlı diğer kazalarda aynı işleme tabi tutulmuştur.¹²⁹ 1506 tarihinde bir Tırhala kilesi iki İstanbul kilesine denktir. Bu da değer olarak hesaplandığında, Hınta örneğinden hareketle Tırhala'da bu tarihte bir kile değeri 10 akçe olan Hınta İstanbul'da beş akçe olmaktadır. Aynı şekilde şair, burçak gibi hububatın bir kile değeri altı akçe iken İstanbul'da 3 akçe etmektedir.

¹²⁸ BOA TT. d. 36, s. 540.

¹²⁹ "Alasonya nahiyesinin müsta'mel üç kilesi Tırhala kilesiyle dört kile olur, İstanbul kilesiyle sekiz kile olur, Tırhala kilesiyle hesap olunup yazıldı." BOA TT. d. 36, s. 726, "Yenişehir ve nevahi müsta'mel kilesi Tırhala kilesiyle iki kile olur, İstanbul kilesiyle dört kile olur, Tırhala kilesiyle hesap olup yazıldı". BOA. TT. d. 36, s. 796.

Tablo 49. Yetiştirilen Ürünlerin 1506 tarihinde Akçe Değerinden Kıyası (1 Kile Hesabıyla)

Ürün	Tırhala Kilesi	İstanbul Kilesi
Hınta	10	5
Şair, Burçak, Çavdar, Daru	6	3
Alef	4	2
Nohud, Mercimek, Bakla, Cevz, Kestane	12	6

Bunun yanında Tırhala sancağında alt yönetim birimlerinde kile değeri farklılıkları vardır. 1506 tarihinde bir Tırhala kilesi iki İstanbul kilesinde eşittir. Bu tarihte Alasonya kazası haricindeki bütün kazalarda bir kile, iki Tırhala kilesi ve dört İstanbul kilesine denk tutulmuştur. Alasonya kazasında ise üç kile, dört Tırhala kilesi ve sekiz İstanbul kilesi yapmaktadır. Buna göre Tırhala kazasının kile değeri sancaktaki diğer kazalardan da düşüktür. Kazalarda ki bu durum sancağın içerisinde standart bir kile değeri olmadığını göstermektedir.

Bu durum Osmanlı Devleti için de aslında bir sorun olarak gözükmektedir. Osmanlı Devleti'nde vergi miktarları temel idarî birim olan her sancak için kanunnamelerle belirlenmiş ve yalnızca o sancak için geçerli olmuştur. Bu da bütün sancak dâhilinde oldukça büyük bir alanda ağırlık ve ölçülerin kanunnameyle standart hale getirilmesini gerektirmekteydi. Buna karşın tek bir ölçünün bütün sancağa uygulanması bu ölçünün eşdeğerinin resmi Osmanlı standartları terimleriyle ifade edilmesi şeklinde yapılıyordu. Devletin genelinde görülen bu sorun Tırhala'da da başgöstermekteydi. Devlet, bu durumu çözmek için özellikle 1530 ve sonrası nizamnamelerde her mahalli ölçüyü Osmanlı standart ölçüsü olan okka ile tarif etmiştir.¹³⁰

¹³⁰ İnalçık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1991, Sa. 73, s.36-38.

Tablo 50. Tırhala Sancağında 1506 Senesi Ağırlık Birimi Kıyası

	Tırhala	Yenişehir	Fenar	Çatalca	Alasonya	Badra	Apokri, Ülündürük, Sovalak, Karavari, Kerpiniş	İstanbul
1506	1	–	–	–	–	–	–	2
	2	1	1	1	–	1	1	4
	4	–	–	–	3	–	–	8
1569	1	–	0.5	–	–	–	–	2,5
	2	–	1	–	–	–	–	5

(1 Kile=51,312 kg)

Kazalardaki kile farklılıklarının oluşturduğu sorunlar 1569 tarihinde kanunnameye de yansımıştır. Buna göre “*liva-i mezburda vaki’ olan kadılıkların narhları arz olundukda defter atikden ve Fenar kazasına huntanın ikişer ve şair ve alef ve mahlût ve şıra ve penbe ve ketanın narhları birer akçe ziyade olmak ferman olunub Tırhala kazasının kilesi İstanbul kilesinin iki buçuk kile Fenar kazasının bir kilesi İstanbul kilesinin beş kilesi olup Alasonya ve Yenişehir kadılıklarının kileleri ve narhları ana muhalif olub olmağın hala cümle kadılıklar Fenar kazası kilesi ile hesap olunub buğday ve bakla ve nohud ve mercimek ve merdümek kile yigirmi altışar ve şairin on dörder ve alef dokuzar ve mahlûtun on beşer ve şıra () her medresi beş akçe ve penbe ve ketanın lidresine üçer akçe kıymet tayin olunup....*”¹³¹ durumuyla da ifade edildiği üzere Tırhala sancağında, Tırhala kazası haricindeki Alasonya ve Yenişehir kazaları, Tırhala’da geçerli olan kile ile değil Fenar kazasında geçerli olan kile ile hesap görmek istemişler ve bu da kabul olunup kanunnameye girmiştir. Bu duruma sebep olarak Tırhala kile değerinin düşük bir değer olması akla en yakın olamdır.¹³²

Bu durumda Tırhala kilesinin ağırlık değerinin ne olduğu sorusu akla gelmektedir? Tırhala kilesi defterlerde İstanbul kilesi ile kıyaslanmış olduğundan öncelikle İstanbul kilesinin değerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu minvalde hem Hintz hem de İnalçık’ta bir İstanbul kilesi 20 okka geldiği ifade edilmektedir. Fakat her üründe bu oran aynı değildir. Osmanlı Devleti’nde İstanbul’da buğdayda kile 20 okka, yani 25,656 kg olarak saptanırdı. Arpa ticaretinde ise 25,25 kg olarak geçerliydi.

¹³¹ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 2a¹³² Kilenin değeri ile ilgili bu türden sorunlar devletin birçok bölgesinde görülmekle birlikte, bir standart yakalanamadığı da ortadadır.

Pirinçte bir kile 10 okka yani 12,828 kg'dır.¹³³ Buna göre bir Tırhala kilesi 1506 tarihinde iki İstanbul kilesine denk gelmekte bu da 40 okkadan 51,312 kg yapmaktadır. Bu tarih için Tırhala haricindeki diğer kazalarda ise 80 okkadan 102,624 kg olmaktadır. 1569 tarihinde ise yapılan bir değişiklikle bir Tırhala kilesi 2,5 İstanbul kilesine tekabül etmekte ve bu da 64,14 kg olmaktadır. Böylelikle Tırhala kilesinin ağırlık değerinin % 25 oranında arttırıldığını ortaya çıkmaktadır. Fakat diğer kazalarda bu artış % 22 oranında gerçekleşerek bir kile 5 İstanbul kilesine denk tutulmuştur. Bu yapılmasına rağmen sancak dâhilinde standart bir kile ölçüsü oluşturulamamıştır.¹³⁴

Kaza genelinde belirli ürünlerde yaşanan fiyat hareketliliği, kazadaki ekonomik durumun gidişatı ile ilgili önemli birtakım neticeleri gözler önüne serecektir. Ürünlerin fiyatlarındaki farklılıklar üç döneme 1454/55-1506, 1506-1521 ve 1521-1569 olarak ayrılmaktadır. İlk ele alınan dönem olan ve yaklaşık 50 yıllık bir süreyi kapsayan 1454/55-1506 döneminde bütün ürünler için fiyatlarda ortalama % 19,375'lik bir artış söz konusudur. Reayanın yoğunlukla kullandığı ürünlerden olan hinta 1454/55 tarihinde sekiz akça iken % 25 artarak 1506'da 10 akçaya yükselmiştir. Fakat bu tarihte sekiz köyde 14 akça ve bir köyde de 11 akçe alındığı da tespit edilmiştir. Bu dönemde en hızlı fiyat artışı, kilesi sekiz akçadan %50'lik bir artış yakalayarak 12 akça olan bakladadır. Fiyatı azalanlar arasında ise alef % 20'lik bir düşüşle kilesi beş akçeden dört akçe olmuştur. Eğer sadece bu veriler göz önüne alınırsa bu dönemde yıllık 0,38'lik bir artış görülmektedir. Bu da günümüz bakış açısıyla oldukça düşük bir enflasyon oranını gösterir.

¹³³Yazar, okka değeri için ise her biri 3,207 gramlık 400 dirheme eşit olan 1,288 kg bir Osmanlı ağırlık birimi ifadesini kullanmıştır. Walter Hinz, *İslam'da Ölçü Birimleri*, (Çev: Acar Sevim), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990 s. 30, 51.

¹³⁴ Halil İncalcık'a göre malın azlığından veya nakliye fiyatlarından kaynaklanan gerçek fiyat farklılığı, fiyat arttırarak değil ölçü birimini küçülterek karşılanıyordu. İncalcık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", s.40. N. Beldiceanu ve P. Ş. Nasurel'de yapmış oldukları çalışmalarında aynı oranları vermişlerdir. N. Beldiceanu - P. S. Nasurel, "La Thessalie entre 1454/55 et 1506", s. 152.

Tablo 51. Tırhala Kazası Tahriirlere Göre Bazı Ürünlerde Fiyat Hareketliliği

Kile (1)							
Ürün	1455	%	1506	%	1521	%	1569
Hınta	8 (14)	25,00	10	0	10	160	26
Şair	5 (6)	20	6	0	6 (4)	116-150	13-14-15
Alef	5	-20	4	-25	3	200	9
Çavdar	5	20	6	0	6	150	15
Burçak	5	20	6	0	6	150	15
Dıhn	5	20	6	0	6	150	15
Bakla	8	50	12	-20	10	200	26
Nohud			12	0	12	116	26
Mercimek	10	20	12	-20	10	200	26
Medre							
Sıra	-	-	4	0	4	25	5
Ukıyye-Lidre (1)							
Penbe	-	-	2	0	2	50	3
Demed (1)							
Ketan	-	-	2	0	2	50	3
Kenevir	-	-	2	-50	1	200	3

İkinci dönem olan 1506-1521 döneminde ürünlerdeki fiyat hareketliliği bir iki ürün dışında yaşanmamış, 1521-1569 döneminde ise daha keskin bir artış olduğu ifade edilebilir. Yaklaşık olarak 50 yıllık bir süreyi kapsayan bu dönemde bütün ürünler için fiyatlarda ortalama % 132,07 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Alef, bakla, mercimek, çavdar % 200'lük artışlar yaşanmış, hınta biraz daha düşük olup % 160 artmıştır. Bu halde fiyatlarda yıllık 2,69'lük yukarı yönlü bir artış gerçekleşmiştir. Bu durum sadece Tırhala için değil aynı zamanda Avrupadaki birçok şehir içinde geçerliydi. 1551-1600 yıllarında Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde yıllık % 1.2-2.2 oranlarında fiyat artışları yaşanmıştır. Fiyatların Osmanlı Devleti'nde yukarı yönlü değişiminin nedenlerinden biri, Amerikadan Avrupa ve Ortadoğuya akan gümüşün ortaya çıkardığı fiyat hareketliliğidir. Bunun sonucunda da Osmanlı para birimi olan akçenin değeri düşmüş, içerdeki ve dışardaki fiyat farklılıkları, Avrupa'ya mal, doğuya ise kıymetli maden akışını meydana getirmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nde maden akışının sebep olduğu bu fiyat artışı daha geç bir dönemde ortaya çıkmış, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkeye giren kıymetli madenlerin mal fiyatlarını yükseltmiştir. Ahmet Tabakoğlu'da yazmış olduğu eserinde, Osmanlı Devleti'nde 1585-1606 yılları arasında yıllık % 4.8

oranında reel fiyat artışı gerçekleştiğini ifade etmiş, fakat bu artışı enflasyon olarak nitelememiştir.¹³⁵

1575 tarihli Tırhala beyi ve Yenişehir kadısına gönderilen bir hükümde, buğday, arpa ve darıdaki fiyat artışının çok daha fazla olduğu görülmektedir. Buna göre İstanbul'a zahire gönderilmesi ile alakalı olduğu anlaşılan bu belgede buğdayın bir yükünün 160, Arpanın bir yükünün 160-170 ve darının bir yükünün 200 akçe olduğu belirtilmiştir. Burada yükün kile değerinin ne olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Yük veya hıml ile ilgili farklı ağırlık değerleri verilmektedir. Bunun yanında yükün yâda hımlın ne ile taşındığı önemlidir. Yani bir devenin taşıdığı yük ile atın veya eşeğin taşıdığı yük bir değildir. Fakat bunların taşıdıkları ürünlerin hepsi yük ağırlık değeri ile ifade edilmektedir.¹³⁶ Buradan hareketle her ne kadar sancağın kanunnamelerin de yük değeri ifade edilmemişse de ona en yakın olan Ağrıboz sancağı kanunnamesinde bir yükün değerinin ne olduğu belirlidir. Ağrıboz'da buğday ve arpanın bir yükü 160 okkaya tekabül etmektedir. Ortalama olarak Tırhala'da da aynı uygulama olduğu varsayılırsa bir yük ağırlığın dört Tırhala kilesine ve 10 İstanbul kilesine tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Develerin taşıyabileceği yük miktarı ise 10 İstanbul kilesi olması Tırhala'da hububat nakil vasıtalarından birinin de develer olduğuna bir göstergedir.¹³⁷

Tırhala sancağı içerisinde ise Yenişehir'deki kile değerinin Tırhala kazasından daha fazla olduğu yukarıda değinilmiştir. Yenişehir'de gerçekleşen bu vakada bir yük iki Yenişehir kilesi yani 160 okka, oda 205.248 kg etmektedir. 1569'da bir Tırhala kilesi ve 0,5 Yenişehir kilesi 26 akçedir. O zaman iki Yenişehir kilesi yani bir yük, 104 akçe olmaktadır. Belgede ise bir yük buğdayın 160 akçe olduğu belirtildiğinden Yenişehir kazası için 1569'dan 1575'e, buğdayda %53.84'lük bir fiyat artışı yaşanmıştır. Aynı durum arpada ve darıda da meydana gelmiştir. 1569'dan 1575'e arpa

¹³⁵ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s. 439-447.

¹³⁶ BOA. *ADVNSMHHM*. 27, s. 219. Bir devenin taşıyabileceği yük miktarı 10 İstanbul kilesi, atın taşıyabileceği yük miktarı ise İstanbul kilesi ile dördttür. Lütfi Güçer, *XVI-XVII Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1964. s. 29.

¹³⁷ İnalçık, *Yük (Himl) in the Ottoman Silk Trade, Mining, and Agriculture, the Middle East And The Balkans Under The Ottoman Empire*, Essays on Economy and Society, Bloomington 1993, s. 446.

% 185, darı da (dihn) ise % 233,3'lük bir fiyat artışı söz konusu olmuştur. Bu durum tabiatıyla Tırhala kazası içinde geçerlidir.¹³⁸

Bu tarihler civarında özellikle mühimme defterlerinde Tırhala sancağı ve çevresindeki tahıl üretiminin yoğun olduğu sancaklarda buğday ve arpanın değerinin ne olacağı ile ilgili hükümlerin çoğalmasında bu tarihte dengesiz fiyat artışlarının merkezin dikkatinden kaçmadığını göstermektedir. Çünkü Tırhala sancağı İstanbul'un tahıl ihtiyacında önemli bir yer işgal etmektedir.¹³⁹ Aslında Tırhala'da yapılan üretim sadece İstanbul'un değil zahire sıkıntısı çeken herhangi bir yerin ihtiyacını da karşılayabilmekteydi. Örneğin, 1579 tarihli bir hükümde Trablusgarp'da zahire sıkıntısı baş gösterdiği bildirilmiştir. Bunun üzerine Tırhala'dan bir gemi zahire alınıp Trablusgarp'a gönderilmesi istenmiştir.¹⁴⁰

4.2.3.1. Hububat ve Bakliyat Üretimi ve Geliri

Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin en önemli üretim unsurlarından bir diğeri de hububat ürünleridir. Tırhala'da da yoğun bir şekilde üretilen hububat ürünlerinin üretiminin dalgalı bir seyir izlediği müşahade olunmaktadır. Bu ürünler arasında en fazla üretileni buğday ve arpadır. Günümüzde de geçerliliğini koruyan, halkın yaşamını idame ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu en temel hammadde olan hintadır. Bu ürün 1454/55 tarihinde Tırhala vilayeti içerisinde 1.8645,5 kile üretilmiştir. Bütün hububat ürünleri içerisinde ise % 79,7'lik pay ile en fazla üretilen üründür.¹⁴¹ Vilayet genelinde hinta üretimi 304 köy, 19 mezra, iki derbent ve nüfusça boş olan ama içinde üretim yapılan iki hali köyde yapılmaktadır. Bu haliyle en yaygın hububat ürünüdür. Bu tarihte

¹³⁸ “İstanbul zahiresiyçün gönderilan hükm şerif muccebince zahire hususuna mukayyed olub lakin buğdayın ve arpanın bahaları arz olunmayub hala bu vilayette cari olan narh bilfiil buğdayın yüküünün ilanının yüzaltmış akçeye arpanın yükü yüzyetmiş ve yüz altmış akçeye darının yükü ikiyüz akçeye satulub kaza-i yenişehirde miriye medyun olub buğdayı yazan rencberlerden bin beşyüz yük buğdayı irsal olmuştur...”, BOA. ADVNSMHH. 27, s. 219.

¹³⁹ Mühimme defterlerinde İstanbul zahiresi için tahıl temin etmek amacıyla Tırhala sancağından oldukça fazla hüküm kaleme alınmıştır. BOA. ADVNSMHH. 35, s. 326; BOA. ADVNSMHH. 58, s. 210; BOA. ADVNSMHH. 64, s. 73.

¹⁴⁰ “Trablusgarb Beylerbeyisi emirü'l-ümerai'l-kiram Haydar dame ikbalehu mektub gönderüb diyar-ı garb zahire babında müzayaka...“ ADVNSMHH. 36, s. 364.

¹⁴¹ 1454/55 tarihinde hububat ürünleri değerlendirilirken daha sonra ayrı bir kaza olacak olan Yenişehir şehir merkezi haricinde köylerin tamamı dikkate alınmıştır. Bunun yanında tablodaki veriler hem şehir merkezi hem taşranın birlikte ele alınmasıyla hesaplanmıştır. Yine 1521 tarihli defter eksik olduğu ve birtakım köylerin gelirleri belirlenemediğinden bu tarihin verileri pek sıhhatli olmayacağı söylenebilir.

Kala-i Damas nam-ı diğeri Çayhisar adlı yerleşim 1.270 kile ile hintanın en fazla yetiştirildiği yer olmuştur.¹⁴²

Tırhala'nın idarî olarak ayrı gösterildiği 1506 tarihinde üretim kaza genelinde bir önceki döneme nazaran % 56'lık bir artışla 29.141 kileye çıkmıştır. Bu artışın dikkati çeken bir tarafı ise Yenişehir ve köylerinin ayrılmış olmasına rağmen Tırhala kazası genelinde üretim bundan etkilenmemiş aksine oldukça yüksek bir oranda artış yaşanmıştır. Şehir merkezinde ve köylerin neredeyse tamamında hinta yetiştirilmektedir. Şehir merkezindeki üretim 450, Baklalu köyünde 873, Buhonişte köyünde ise 800 kile ile en fazla üretim yapılan yerlerdir. Bir önceki döneme nazaran hintanın toplam hububat üretimi içerisindeki payı % 46'ya inmiştir. Buna sebep olarak da reyanın diğeri hububat ürünlerini yetiştirmeye yönelmiş olması söylenebilir.¹⁴³

Hinta üretiminin 1506 tarihinden sonra düştüğü görülmektedir. Buna göre 1521 tarihinde bir önceki döneme göre % -2,9 oranında düşen üretim kaza genelinde 28.286 kile olmuştur. Üretimin düşüşüne neyin sebep olduğu belirlenememiştir. Üretim düşmesine karşın kaza içinde hububat ürünleri arasında % 54 ile en fazla üretilen ürün olmaktadır. Bir önceki dönem bu oranın düşük olması ve bu dönem tekrar artmış olması reyanın tekrar hinta üretimine ağırlık vermesi ile açıklanabilir. Köylerin tamamına yakını hinta üretmekte olup en fazla üretim yapılan köy 1.000 kile ile Epanohor'dur. Bir önceki dönem en fazla üretimi yapan Baklalu 712 kile üretim yapmış, Buhonişte ise yarı yarıya üretim kaybı yaşayarak 446 kileye inmiştir. Şehir merkezinde ise 580 kilelik bir üretim meydana gelmiştir. Yine mezraa, çiftlik ve derbentlerdeki üretim de 1.820 kile olarak gerçekleşmiştir.¹⁴⁴

Yaklaşık 50 yıllık bir süre sonunda 1569 tarihinde Tırhala kazasında Hinta üretimi % -47 gibi azımsanamayacak bir düşüş göstererek 14.991,5 kile gerçekleşmiştir. Kaza içinde hububatlar arasında ise % 56'lık pay ile yine en fazla üretilen hububat ürünü olmuştur. Bu tarih için taşrada 239 köyde üretim yapılmakta olup en fazla üretim yapılan köy 434 kile ile Voyvoda'dır.¹⁴⁵

¹⁴² BOA. MAd. 10. vr. 8b-9b.

¹⁴³ BOA. TT. d. 36, s. 143-145.

¹⁴⁴ BOA. TT. d. 36, s. 145-146, 296-298.

¹⁴⁵ TKGM. KKA. TT.d, 56, vr. 7a.

Hınta'dan sonra ikinci sırada üretimi yapılan ürün ise şair yani arpadır. Reyanın da yiyecek maddesi olarak kullandığı bu ürün genellikle hayvan yemi olarak kabul görmekteydi. Özellikle İstanbulda İstabl-ı Amire'deki¹⁴⁶ hayvanlar için arpanın önemi önemlidir. 1580 tarihli içinde Tırhala kadısının da bulunduğu pek çok kadıya hitaben yazılan bir hükümde İstabl-ı Amire davarları için arpa lazım olduğu bildirildikten sonra kazadaki arpa üretilen yerlerdeki üreticilerden arpa satın alınması ve İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Şayet belirlenen miktardaki arpanın gönderilememesi durumunda kadı azlolunmakla tehdit edilmiştir.¹⁴⁷ Arpanın Tırhala'da 1454-55 tarihinden 1569'a kadar hınta ile aynı çizgide bir üretim seyri olmuştur. Genellikle bütün dönemlerde hububat ürünleri içerisindeki payı % 20'nin üstüne çıkmamıştır. Arpa üretiminde en hızlı artış 1454-55 ile 1506 arasında olmuştur. Bu dönemde %219,5 artış ile 3.971,5 kileden 12.689 kileye çıkmıştır. Yine en hızlı düşüş ise 1521 ile 1569 arasında % -48,6 ile olmuştur.

Hububat ürünlerinde diğer bir üründe dıhn veya darıdır. Bu ürün de, hem halkın gıda ihtiyacı, hem de hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. 1454-55 tarihinde 137 kile üretilen ürün 1506'da 7.447 kilelik bir üretim kapasitesine ulaşmıştır. Bu dikkate değer artışın sonrasında ise çok hızlı bir düşüş olmuş ve bu durum yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. 1521 tarihinde % -93,2'lik bir düşüşle 358 kile, 1569'da ise % -33,5 ile 238 kileye düşerek XV. yüzyılın üretimine yaklaşmıştır. Bunun sebebinin ne olduğu ise meçhuldür. Muhtemelen hınta ve şair üretiminin yavaşlaması ve bu iki hammaddeye olan talebin, nüfusun artışıyla dengelenememesi gösterilebilir. Yani bir şekilde reyanın tekrar hınta ve şair üretimine yönelmesi amaçlanmış ve dıhn üretimi neredeyse durdurulmuştur.

¹⁴⁶ İstabl-ı Amire, padişah ve saray halkının atlarının bulunduğu Has Ahırın resmi adıdır. Burada at, deve, katır gibi hayvanlar barınırdı. Özcan, "İstabl", *DİA*, C. XIX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1999, s. 204.

¹⁴⁷ *BOA, ADVNSMHHM*. 39, s. 186.

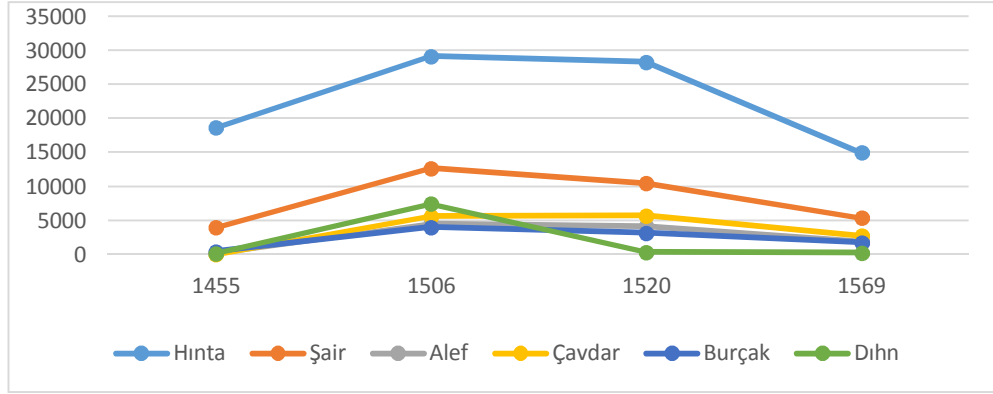
Tablo 52. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Hububat Üretimi

Ürün	1454-55				1506			1521
	Kile	Kg	K.O	A.O	Kile	Kg	K.O	A.O
Hınta	18.645,5	956.712,2	79,7	56,28	29.141	1.495.283	46	-2,9
Şair	3.971,5	203.785,6	17	219,5	12.689	651.097,9	20	-17,6
Alef	183	9.360	0,78	2378,4	4.535,5	232.725,5	7	-8,3
Çavdar	7	359,1	0,02	79785	5.592	286.936,7	9	1,6
Burçak	431,5	22.141,1	2	830,4	4.015	206.017,6	6	-20,6
Dıhn	137	7.029,7	0,6	5335,7	7.447	382.120,4	12	-93,2
Top.	23.375,5	1.199.38,8	100	171,3	63.419,5	3.254.181	100	17,8
Ürün	1521				1569			-
	Kile	Kg	K.O	A.O	Kile	Kg	K.O	-
Hınta	28.286	1.451.411	54	-47	14.991,5	769.243,8	56	-
Şair	10.455	536.466,9	20	-48,6	5.371,5	275.622,4	20	-
Alef	4.158	213.355,3	8	-54,6	1.888	96.877,1	7	-
Çavdar	5.683	291.606,1	11	-51,8	2.737	140.440,9	10	-
Burçak	3.184	163.377,4	6	-44,7	1.760,5	90.334,8	6,5	-
Dıhn	358	18.369,7	1	-33,5	238	12.212,3	0,8	-
Top.	52.124	2.674.587	100	-48,2	26.986,5	1.384.731	100	-

K.O: Kaza İçi Oranı, A.O: Artış Oranı

Hububat ürünlerinden olan alef, çavdar ve burçak ortalama olarak birbirine yakın seviye üretim oranlarına sahiptir. Çavdarda 1454-55 tarihinde neredeyse hiç üretim yokken 1506 tarihinde 5.592 kilelik bir üretim seviyesine ulaşmıştır. Bütün bunların yanında toplam hububat üretimi 1454-55'den 1521'e sürekli olarak artarken, 1569 tarihinde %-48,2 oranında düşüş göstererek 26.986,5 kile yani 1.384.731,3 kilogram olarak gerçekleşmiştir. Doğal olarak hububat sadece halkın değil aynı zamanda askerinde gıda ihtiyacının karşılanması açısından büyük öneme sahiptir. Devlet herhangi bir sefer esnasında cepheye giden ve cepheden dönen ordunun iâşesini temin için belli menzillerde un ve arpa hazırlardı. 1542 tarihinde kaza dâhilinde 3.517 haneden 619 müd 14 kile hububat toplanmıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁸BOA MAD. d. 118, vr. 4b.

Şekil 13. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Hububat Üretimi

Hububat ürünlerinden elde edilen gelir kazadaki en önemli gelir kalemlerindedir. Her ürünün değeri aynı değildir ve bu değer sürekli olarak aynı rayiç bedelde kalmaz. Hinta 1454-55’de kile başına sekiz akçe iken 1506 ve 1521 tarihlerinde 10, 1569’da ise ilk tarihten buyana %225’lik bir artışla kile başına 26 akçe olmuştur. Bu durum diğer ürünler içinde geçerlidir. Bununla birlikte ilk tahrir olan 1454-55’de hintadan elde edilen gelir bütün kaza içinde, Yenişehir merkezi dışarda kalmak şartıyla, 153.422 akçedir. Bu tarihte bütün hububat gelirinin % 86’sını hinta oluşturmaktadır. Hinta gelirde %100’lük bir artışla 1506’da 307.870 akçeye ulaşmış olmasına karşın bir sonraki tarihte düşmüş, 1569 ‘da ise, kile olarak yarı yarıya düşmesine rağmen, bir önceki döneme göre %30,5 oranında bir gelir artışı sağlanmıştır. Bunun da sebebi kile başına verilen değer 10 akçeden 26 akçeye yükseltilmesidir. Gelirde, hintadan sonra şair gelmekte olup hububat ürünleri içerisinde bütün dönemlerde yaklaşık % 14’lük bir paya sahiptir. En fazla gelir 1506 tarihinde 78.490 akçedir. Bunların yanında alef, çavdar, burçak da önemli gelir getiren ürünlerdir.

Tablo 53. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Hububat Üretimi Geliri

Ürün	1454-55			1506			1521			1569	
	Akçe	K.O	A.O	Akçe	K.O	A.O	Akçe	K.O	A.O	Akçe	K.O
Hinta	153.422	86	100	307.870	61	-6	288.325	69	30,5	376.346	71
Şair	20.881	12	275	78.490	15	19	63.533	15	11,1	70.630,5	13
Alef	915	0,5	1.956	18.818	4	-33	12.602	3	30,4	16.444	3
Çavdar	35	0,01	96.928	33.960	7	1,9	34.618	8	15	39.839,5	7
Burçak	2.175	1,22	1.036	24.726	5	22,7	19.108	5	36,6	26.101	5
Dıhn	685	0,3	6.164	42.912	8	-94	2.158	1	58,9	3.429	1
Toplam	178.113	100	184	506.776	100	-17	420.344	100	26,7	532.790	100

K.O: Kaza İçi Oranı, A.O: Artış Oranı

Görüldüğü üzere hububat ürünleri gelirinde en büyük pay üretimde de olduğu gibi buğdayındır. Elde edilen gelir sadece 1506-1521 arasında % -6 oranında azalma eğilimi göstermiştir.

Reyanın yoğunlukla tükettiği temel gıda maddelerinden olan bakliyat ürünlerinin 1454-55 tarihinde üretiminin düşük olduğu görülmektedir. Bu tarihte bütün vilayet dâhilinde üretilen ürün 225,5 kiledir. Fakat bu toplamın oldukça az bir kısmı ayrı ürünlerdir. Bakliyat ürünleri içerisindeki nohut, bakla, mercimek gibi ürünler toplamda 19 kile iken, birbirleriyle karışık olarak kaydedilen mercimek-nohut-bakla gibi ürünlerin toplam ağırlığı ise 206,5 kiledir ki vilayetteki bakliyat üretiminin % 92'sini meydana getirmektedirler. Bunun yanında karışım ürünler içerisinde bazen yulaf, bazen burçak gibi hububat ürünleri vardır ve bunların ayrı bir halde kilesini çıkarmak imkânsızdır. Bununla birlikte bakliyat ürünleri 1506 yılı ile birlikte oldukça hızlı bir üretim artışına girmiştir. En hızlı üretim artışı mercimekte olmuş ve bu ürün 1454-55'de beş kile iken 1506'da 351 kileye ulaşmıştır. Genel olarak 1521 tarihinde üretimle ilgili bazı sıkıntılar olduğu görülmektedir. Çünkü hem hububat hem de bakliyat üretimi bu tarihte ya durgunlaşmış ya da önceki dönemlere nazaran azalmıştır. Bu minvalde bakliyat ürünlerinin tamamında üretim düşmüş, en hızlı düşen ürün ise % -58 azalma ile bakla olmuştur. Bütün dönemlerde dikkati çeken bir durum ise karışım ürünlerin gitgide daha az kullanılır olmasıdır. 1569 tarihinde bu ürünlerin kile toplamı 71,5'a inmiş ve kaza içi oranı da % 8 olmuştur. 1569'da mercimek, kazada en fazla paya sahip bakliyat ürünü durumuna gelmiştir.

Tablo 54. Tırhala Kazasında Tahrihlere Göre Bakliyat Üretimi

Ürün	1454/55				1506			1521
	Kile	Kg	K.O	A.O	Kile	Kg	K.O	A.O
Nohud	2	102,6	1	1.000	22	1.128,8	2	-18
Bakla	12	615,7	5	866	116	5.952,2	12	-58
Mercimek	5	256,56	2	6.920	351	18.010,5	36	-12
Merdümeç	-	-			6	307,8	1	-16
Karışım Ürünler	206,5	1.590,62	92	138,3	492,1	25.250,5	50	-15
Toplam	225,5	2.565,48	100	337,7	987,1	50.649,8	101	-10,5
Ürün	1521				1569			
	Kile	Kg	K.O	A.O	Kile	Kg	K.O	
Nohud	18	923,6	2	325	76,5	3.925,3	9	
Bakla	48	2.462,9	5	134	112,5	5.772,6	13	
Mercimek	395	20.268	45	19	473,5	24.296,2	55	
Merdümeç	5	256,5	1	2420	126	6.465,3	15	
Karışım Ürünler	417	21.907	47	-82,8	71,5	3.668,744	8	
Toplam	883	45.818	100	-2,6	860	44.128,144	100	

K.O: Kaza İçi Oranı, A.O: Artış Oranı

Bakliyat ürünlerinin toplamının en hızlı artış yaşandığı tarih 1506 yılıdır. Bu tarihteki üretim 987,1 kile, 50.650 kilogram olup bu tarihten sonra anlaşılamayan bir biçimde üretim düşmüştür. Genel olarak nüfusun artması talebi de artırması gerekirken, tam tersi olmuş ve arz düşük kalmıştır.

Tablo 55. Tırhala Kazasında Tahrihlere Göre Bakliyat Üretim Geliri

Ürün	1454-55			1506			1521			1569	
	Akçe	K.O	A.O	Akçe	K.O	A.O	Akçe	K.O	A.O	Akçe	K.O
Nohud	16	2	1.737	294	3	-38,7	180	2	953	1.895	9
Bakla	96	9	1.368	1.410	13	-65,8	481	5	508	2.925	14,5
Mercimek	48	5	6.904	3.362	31	18	3.970	43	184	11.281	55
Merdüme	-	-	-	82	1	-39	50	1	5.506	2.803	14
Karışım Ürünler	886	85	554	5.796	53	-22,8	4.473	49	67,7	1.444	7,3
Toplam	1.046	100	946	10.944	100	-16,3	9.154	100	122	20.348	100

K.O: Kaza İçi Oranı, A.O: Artış Oranı

Bakliyat ürünlerinin nakit karşılığında üretimdeki gibi bir dalgalanma söz konusu değildir. Nakit değer düşüşü sadece 1506-1521 tarihlerinde mercimek dışındaki bütün ürünlerde gerçekleşmiştir. Mercimek, karışım ürünler haricinde 1454-55 dışında bütün hububat ürünleri arasında kaza genelinde en önemli paya sahiptir. Bununda muhtemel sebebi devletin mercimek üretimini teşvik etmiş olması söylenebilir. Özellikle 1569 tarihinde 11.281 akçe ve % 55 pay bu duruma örnek gösterilebilir.

Tırhala kazasında ekimi yapılan ürünlerden biriside çeltiktir. Devlet çeltiğin yetiştirilmesine özel önem vermektedir. Anadolu'nun sulama imkânları yeterli olan birçok yerinde olduğu gibi Rumeli'de de fethedilen yerlerde çeltik ekimi yapılmasına dikkat edilirdi. Çeltiğin yetiştirilmesi, hasadı ve su ihtiyacının fazla olması ekim işine daha fazla önem verilmesine sebep oluyordu. Genellikle büyük haslara ait yerlerde veya vakıf-mülk topraklarda ekimi yapılırdı. Çeltik ekimi yapılan araziler mukataalar yoluyla yâ da ortakçılık usulüyle işletilirdi. Mukataaların başında bir emin yer almakta olup, onun yönetimi altında, ekim işini yapan çeltükçü reaya ve kanalları temizleyip arıtan kürekçiler bulunurdu.¹⁴⁹

Tırhala kazasında çeltik ekimi ile ilgili ilk kayıtlar 859-1454-55 tarihli mufassal defterde yer almaktadır. Defterde 41 hane ve 3 bive nüfusa sahip

¹⁴⁹ Emecen, "Çeltik", *DİA*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993, s. 265-266.

“Çeltükçüler” köyü bulunmaktadır.¹⁵⁰ Köyde üretilen çeltük miktarı 41 nim müddür. Buradan hareketle bir İstanbul kilesi pirincin 12,828 kg, Tırhala’da ki bir kile ise 1569’a kadar iki İstanbul kilesi geldiği göz önüne alındığında, bir kile pirinç 25,656 kg yapmaktadır. Bir müdün standart ağırlığı ise 20 kiledir ve bu Tırhala ile kıyaslandığında bir müd 10 kile olmakta, bu da bir müd pirincin Tırhala’da 256,65 kg’a tekabül ettiğini göstermektedir. Sonuç olarak Çeltükçüler köyünde ki prinç üretimi 41,5 müdden 10.650,975 kg yapmaktadır. Bu tarihte bir müd pirincin değeri ise 200 akçedir ve toplam elde edilen gelir 8.300 akçeye çıkmaktadır. Köyde çeltik ekimi için gerekli olan tohum ise 7 müd olarak kaydedilmiş, ayrıca çeltik ekenlere üçer kulluk konulmuştur.¹⁵¹ Çeltükçüler haricinde Mirgo köyünde üç dört yılda bir çeltik ekildiği ve bu tarihi için senelik 100 akçelik çeltik ekimi yapıldığı kaydedilmiştir.¹⁵²

Çeltükçüler’deki çeltik üretimi 1506 tarihinde de devam etmiştir. Bu tarihte 13 Müslim çeltükçi, 13 gayr-î Müslim çeltükçi hane olmak üzere toplam 26 hane bulunmaktadır. Çeltükçilerin ettikleri çeltikten elde edilen mahsulün gelirinin nasıl paylaşılacağı da belirtilmiştir. Buna göre Çeltükçiler sancakbeyinin hassı olan çeltik ekmekeler ve bu çeltikten hâsil olan gelirin asıl maldan fazlasının yarısını çeltükçiler yarısını da sancakbeyi almaktadır. Ayrıca üç kulluk görevleri karşılığı 50’şer akçe verecekleri, fakat sancakbeyi dilerse akçe yerine kulluk alabilecekleri de belirtilmiştir.¹⁵³ Bununla birlikte bu tarihte sancakbeyi 850 kile yani 85 müd çeltük geliri elde etmiştir. Bu çeltüğün değeri ise 8.500 akçedir. Bir önceki dönem bir müd yani 10 kile çeltiğin değeri 200 akçe iken 1506’da % 50 oranında düşerek 100 akçe olmuştur. Bu da bir kile pirincin 10 akçe olduğunu göstermektedir. Çeltik eken çeltükçiler ise toplam 174 akçelik bir resimi devlete ödemektedirler. Böylelikle Müslim-

¹⁵⁰ BOA MAD. d. 10, vr. 8a-8b.

¹⁵¹ Bir ağırlık birimi olan Müdün kile veya kg değeri bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Rumeli’de Silistre de bir müd 2,5 kile, Limni’de 16 kile’dir. Standart mudd değeri ise 20 kiledir bu da Buğdayda 513.12 kg, Arpada 445 kg’a tekabül etmektedir. Hınz, *İslam’da Ölçü Birimleri*, s. 51, 57-62, Bir müd tohum ekmek için gerekli toprak, ya da toprağın verimine göre bir çiftliğin 1/6’i, 1/9’i veya 1/12’idir. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 252.

¹⁵² BOA. MAD. d. 10, vr. 79b. Tırhala vilayetinden daha sonra ayrılacak olan Yenişehir’de de Çeltükçi adlı bir köy mevcuttur. Bu köy defterde “beylik çeltik” ekerler şeklinde kaydedilmiştir. BOA. MAD. d. 10, vr. 215.

¹⁵³ “...Mezkur çeltükçiler sancakbeyin hassı çeltük ekerler her ne hasil olursa aslı maldan ziyade nisfını çeltükçiler alurlar ve nisfını sancak beyi alır ve sancakbeyi hissesini ana virüp Tırhala ... alınurlar ve andan gayri üç kulluk için ellışer akçe virirler sancakbeyi dilerse üç kulluk alır dilerse akçe alır deyü...”, BOA. TT. d. 36, s. 723.

gayr-î Müslim ayırt etmeksizin kişi başı altı akçe resm-î çeltik alınmıştır. Yine Murgu köyünde bu tarihte 300 akçelik çeltik ekildiği de belirtilmiştir.¹⁵⁴

1521 tarihinde Çeltükçü köyünde¹⁵⁵ 10 hane Müslim, 17 hane gayr-î Müslim çeltükçi bulunmakla birlikte ne kadar çeltik üretildiği ile ilgili herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir. Sadece resm-î çeltükçüyan Müslümanlardan 60, gayr-î Müslimlerden 102 akçe alınmıştır.¹⁵⁶ Bu tarih için bir belgede pirinç alım ve satımında yaşanan bir takım sorunlar bildirilmiştir. Yapılan şikâyetle reyanın pirincinin pazarda satılması için gerekenden fazla (üç aya kadar) bekletildiği belirtilmiş, pazara getirilen pirinci ise pazarbaşılardan almadığı, aynı zamanda amillerin kayırmacılık yaptığı, istedikleri kişilerin pirincini alıp istemedikleri kişilerin pirincini “*eski olduğu bahanesiyle*” geri çevirdikleri bildirilmiştir.¹⁵⁷

1569 tarihinde ise daha önce çeltik eken köylerle ilgili herhangi bir ağırlık veya akçe değerli çeltik bilgisi verilmemiştir. Yalnız bu defterde bütün livanın çeltik resmi ile ilgili veriler bulunmaktadır.¹⁵⁸ Tırhala kazası ve sancağında üretilen çeltik miktarı tüketimin en çok yapıldığı İstanbul için önem arz etmektedir. 1571 tarihli bir belgede İstanbul yaşanan pirinç kıtlığından dolayı ivedi bir halde Tırhala’dan pirinç talep edilmiş, pirincin hususi mühimmattan sayıldığı ilave edilmiştir.¹⁵⁹

4.2.3.2. Bağcılık ve Meyvecilik Üretimi ve Geliri

Tırhala kazasında en yaygın üretim tiplerinden birisi de bağcılıktır. Bağcılık hem ova kısmında hem de dağlık bölgelerde yapılmaktadır. İlgili defterlerde bu üründen alınan vergi “*bagat, haraç-ı bagat, öşri bagat ve resmi fuçı*” adıyla kaydedilmektedir. Tırhala kazasında bağlardan genel olarak dönümüne göre bir öşür alınmaktadır. Defterde Müslüman ve gayr-î Müslim ayrımı yapılarak kaydedilmektedir. Yani “*harac-ı bagat-ı müsliman*” ve “*haraç-ı bagat-ı gebran*”, bazende “*harac-ı bagat-ı müslüman ve*

¹⁵⁴ BOA. TT. d. 36, s. 664.

¹⁵⁵ Daha önceki defterlerde Çeltükçüler olan isim bu defterde çeltükçü olmuştur. BOA. TT. d. 105, s. 65.

¹⁵⁶ Defterde yanlış ciltlemelerden dolayı adı geçen köyün yarısı farklı sayfadadır BOA. TT. d. 105, s. 65. 62.

¹⁵⁷ BOA. KK. d. 61, s. 109.

¹⁵⁸ Bu tarihte liva-i Tırhala’dan mahsulü çeltük-u enhar adı altında 85.207 akçe, mahsul öşri-i çeltük enhar adı altında 18.000 akçe gelir elde edildiği kaydedilmiştir. TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 6b.

¹⁵⁹ BOA. ADVNSMHH. 14, s. 404.

gebran”¹⁶⁰ şeklinde ifade edilerek yazılmaktadır. Bağ haracı, bağın “*iki başı mühürlü urgan*” ile ölçülüp, dönüm miktarına göre tespit edilmektedir.¹⁶¹ Bundan farklı olarak ürünün miktarına karşılık gelen bir bedel de alınmakta olup, defterde sadece “*bagat*” şekliyle de geçmektedir. 1506 yılı defterinin kanunnamesinde bagat öşrü için “*öşri bagat kefereden on beş medre şirede iki medre*” alınır denmektedir.¹⁶²

Tırhala kazasında 1506 tarihinde dönüm başı dört akçe bagat öşrü alınmaktadır. Sancağa bağlı Fenar kazasında bir dönüm 12, Kesriçe’de ise beş akçe¹⁶³ olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte ilk tahrir olan 1454-55 tarihinde toplam 66.492 akçelik öşrün % 11’ine tekabül eden 7.640 akçesi Tırhala şehriden gelmektedir. Bağcılıktan alınan vergiler, “*öşri-i bagat*” adıyla nefis-i Tırhala dâhil kazanın tamamında 29.987, “*öşri-i bagat ve resmi fuçı*” adıyla 39.849 ve “*resm-i fuçı*” olarak ise 1.656 akçedir. 1506 tarihine gelindiğinde ise bütün kaza genelindeki öşür miktarı 2.492 akçedir. Bir önceki döneme göre düşüş gözükse de aslında gelirden bir düşüş olmamıştır.¹⁶⁴ Bağ öşrü, 1521’de 21.881 akçe olmaktadır ve bunun da 1.074 akçesi Müslümanlara aittir. 1569 ile birlikte bağcılığın Tırhala kazasında çok daha önemli bir konuma geldiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte 9.768,5 dönüm bağ ve 108.865 akçe gelir elde edilmiştir. Bu gelirin 1.452 akçesi ise Müslümanlardan elde edilmiştir.

Tablo 56. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Öşri Bagat, Öşri-i Şıra, Bac-ı Hamr ve Resm-i Karış Gelirleri

Yıllar	Bagat		Şıra			Bac-ı Hamr	Resm- i Karış
	Dönüm	Akçe	Medre	Litre	Akçe	Akçe	Akçe
1455	-	66.492	-	-	-	42	-
1506	501	2.492	27.089	277.824,7	113.487	48.08	28.057
1521	624	21.881	26.013	266.789,3	103.996	7.334	25.307
1569	9.768,5	108.865	19.586	200.874	95.083	12.766	1.777,5

¹⁶⁰ BOA. TT. d. 36, s. 610; BOA. TT. d. 105, s. 193; TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 43a, 56b.

¹⁶¹ Bunun ilgili olarak Feridun Emecen, Manisa kazası araştırmasında bağlardan bazı yerlerde dönümüne göre öşür alındığını, bazı yerlerde ise öşür alınmamakta olduğunu onun yerine reyaya ağır gelmemesi için öşür miktarına bedel tahmini bir kıymet olan haracın alındığını belirtmektedir. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 262.

¹⁶² BOA. TT. d. 36, s. 1.725.

¹⁶³ BOA. TT. d. 36, s. 642,838, 1295.

¹⁶⁴ Çünkü 1454/55 tarihinde bağ öşrü tam olarak ayrılmadığından birlikte yazılmıştır. Bu nedenle bir değerlendirme bu tarihe kıyasla zor olacaktır. Yine 1506 tarihi için 501 dönüm bağ kaydedilmiştir. Bazı köylerde dönüm yazılmadığından dönüm başı akçe 4 olmamaktadır.

Tırhala kazası genelde oldukça yüksek rekoltede yetiştirildiği anlaşılan üzümünden elde edilen şıra, önemli vergi kalemlerinden birisidir. Tırhala kanunnamesinde kuru üzüm, sirke gibi ürünlerin fiyatlandırılması reyanın, üzümünden sadece şıra yaparak değil aynı zamanda pekmez, kurutarak kuru üzüm ve sirke gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak içinde yararlandığını göstermekteydi.¹⁶⁵ Şıra elde edildikten sonra hemen pazara çıkarılamaz iki aylık bir bekleme sonrası rayiç bedelden satışı yapılabilirdi. Bu satışın da nasıl yapılacağı kanunname ile belirlenmiştir.¹⁶⁶

Şıranın değerinin ne kadar olduğu 1506 tarihli kanunnamede belirlenmiştir. Şıra ve şarap gibi sulu şeylere ve ekine ait bir ölçü olan medrenin ölçü değeri her yerde aynı olmamaktadır.¹⁶⁷ Genel olarak yedi okka ile 15 okka arasında bir ölçüğe tekabül etmektedir.¹⁶⁸ Tırhalasıncağına en yakın Ağrıboz'da ise bu oran 55 okka, 70,561 kg'dır.¹⁶⁹

1506'da mufassal defterinde medresi 4 akçe olan şıra, 1569 tarihine kadar bu değerden hesaplanmış, bu tarihten sonra ise medresi 5 akçeye çıkarılmıştır. İlk tahririnde şıra adı altında bir vergi türü olmamasının nedeni bagat ve fuçu resmi ile birlikte değerlendirilmesindenileri gelmektedir. 1506'da kaza geneline 170 köyde şıra üretimi yapılmaktadır ki bütün köylerin % 65,3'üne tekabül etmektedir. Fakat üretim yapılan köy âdeti bu tarihten sonra sürekli olarak düşmüş, 1521'de 156 ve 1569 tarihinde ise 130 köyde şıra üretimi yapılmıştır.

Şıradan elde edilen gelir ise kazanın önemli vergi kalemlerindedir.1506'da 27.089 medre karşılığı 277.824,7 litrelik bir şıra üretimi meydana gelmiş, karşılık olarak

¹⁶⁵ Turan Gökçe, *XVI. ve XVII yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 379

¹⁶⁶ Bununla ilgili 1506 kanunnamesinde "...şire öşri olan karyelerin öşirleri satılmak için iki ay monopolye dutulmak erbabı tumara kanundur iki ay monopolye dutulup narh-ı ruz-ıdan medresi ikişer akçe ziyadeye satılır zıkr olan iki ay için reaya şırası satılmak memnu'dır ve şiresi olmayan karyeler gayrı karyelerden şire satun alıb kendu karyelerine geturseler yahud şiresi olan karyeler şiresi olmayan karyelere yükle şire ilediip satsalar her yükden ikişer akçe bac alınur ve araba ile fuçularla haricden geliip bazarda satılan sirke ve şire fuçularından her fuçudan on beşer akçe bac alınur..." denmektedir. *BOA TT. d*, 36, s 1-2.

¹⁶⁷ Ünal Taşkın, "Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 83.

¹⁶⁸ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 452.

¹⁶⁹ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 256. Walter Hinz ise medre'nin, herbiri 2 okka olan 4 kilinder karşılığı 10,256 litre olduğunu beyan eder. Bu çalışmada Hinz'in kullandığı ölçek dikkate alınmış ve hesaplamalar buna göre yapılmıştır. Hinz, *İslam'da Ölçü Birimleri*, s. 55.

ise 113.487 akçe gelir elde edilmiştir. Bir sonraki dönemde ise düşüş yaşanmış, 26.013 medrelik üretim ve 103.996 akçelik bir gelir meydana gelmiştir. Asıl önemli düşüş ise 1569'da % 24,7 ile gerçekleşmiş, 19,586 medrelik şıra üretimi hâsıl olmuştur. Bu hâsıllardan elde edilen gelir ise 95.083 akçedir. Bütün bu rakamların içerisinde çok az bir orana tekabül etsede şehir merkezlerinden elde edilen şıralarda dâhildir. Bu tarihte en fazla şıra üreten köy olan Voştin tek başına bütün kazadaki üretimin % 6,44'ünü meydana getiren 1.184 medre şıra üretimi gerçekleştirmiş, karşılığı vergisi ise 5.920 akçe olmuştur. Yine İzmiçe 903 medre 4.515 akçe, Dramizi 800 medre 4.000 akçelik ederleriyle ilk üç sırayı oluşturmaktadır.¹⁷⁰

Üzüm suyunun şarap yapılması sonrası alınan vergi için defterlerde bac-ı hamr tabiri kullanılmaktadır.¹⁷¹ Bu vergi 1454-55 tarihli defterde sadece bir köyde, 1506'da 68 köyde, 1521'de 103 ve son olarak 1569 tarihinde 130 adet köyde kayıtlıdır. 1506'da Kotori ve Halik adlı köyler 250'şer akçe ile en fazla hamr vergisi ödeyen köylerdir.¹⁷² 1521'de Halik 360 ve Veliçani 350 ve 1569 tarihinde ise İzmiçe 1.513 ve Veliçani 654 akçe ile en fazla hamr bacı ödeyen köyler durumundadır. Sürekli artan hamr gelirinin en fazla olduğu dönem 1569 tarihidir ve bu tarihte 12.766 akçe gelir elde edilmiştir.¹⁷³

Bac-ı hamrdan başka bir de "resm-i karış" adlı bir vergi alınmaktadır. Bu vergi ise 1506 tarihli kanunname "şireleri fuçularına girdikten sonra resm-i karış ikişer akçe alınur" şeklinde tarif edilmektedir. Şıra üretiminin yapıldığı her köyde ortalama olarak bu vergi alınmaktadır. Bir köyde üretilen şıra kaç medre ise o kadar karış resmi alınmaktadır. Buna göre 1506'da mesela Dramizi köyünde 200 medre şıra üretimi yapılmış ve 200 akçe resm-i karış alınmıştır. Bazen de üretilen şıranın altında alınmaktadır. Kırniçe adlı köyde 169 medre şıra üretimine karşın alınan hamr bac-ı ise 122 akçedir. Bazı köylerde ise hiç alınmamıştır. Verginin bu şekilde alınma durumu 1569'da düzensizleşmiş, her köyde alınmasına rağmen şıranın medresi ile aynı orana tekabül edecek bir biçimde alınması azalmıştır. Kuruşeva köyünde 475 medre şıra üretimine karşılık 68 akçe karış resmi alınmıştır. Bunun yanında şıra üretiminden daha fazla alınan karış resmine de rastlanılmaktadır. Bazı hallerde de hamr bac-ı ile birlikte

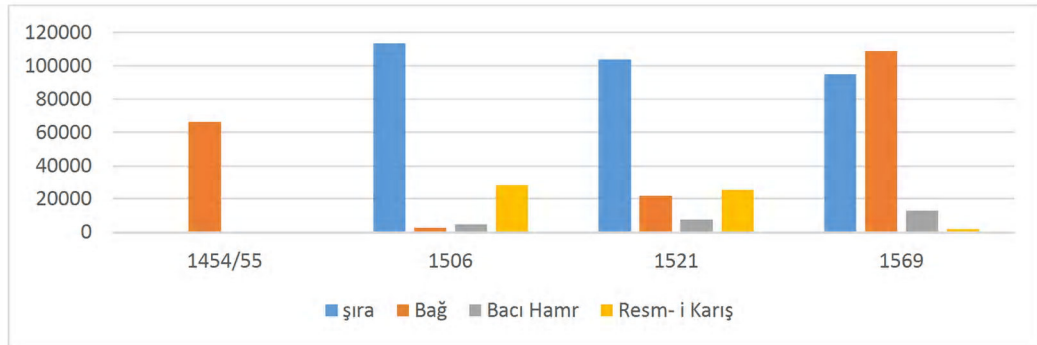
¹⁷⁰ TKGM. KKA. TT.d, 56. vr. 21a-22b, 79a-81a.

¹⁷¹ İnbaşı, *Osmanlı İdaresinde Üsküp Kazası (1455-1569)*, s. 223.

¹⁷² BOA. TT. d. 36, s. 374-375.

¹⁷³ BOA. TT. d. 105, s. 177-178; TKGM. KKA. TT.d, 56, vr. 79a-81a.

alınmıştır. Şıranın en fazla üretildiği Voştin köyünde karış resmi bacı hamr ile birlikte alınmış olmasına rağmen 1.180 medrelük üretim değerinin oldukça altında 238 akçe alınmıştır.¹⁷⁴ Bu durum sonraki tarihlerde de değişmemiştir. Resm-i karış 1454-55’de 162, 1521’de 154 ve 1569 da 131 köyde tahsil edilmiştir.¹⁷⁵

Şekil 14. Tırhala Kazasında Öşri Bagat, Öşr-i Şıra, Bac-ı Hamr ve Resm-i Karış Gelirleri

Tırhala kazası meyve çeşitliliği ve üretimi yönünden oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Kaza genelinde ceviz üretimi daha ağırlıklı yapılmaktadır. Bunun yanında “öşri meyve” adı altında alınan yaygın bir vergi türü de vardır. Bunlara ek olarak kestane de yine önemli oranda üretilen ve sürekli bir artış grafiği çizen ürünlerdendir.

Defterlerde bazen koz olarakta geçmekte olan ceviz, bütün dönemlerde meyveler içerisinde en fazla paya sahip üründür. Cevizden elde edilen gelir 1454-55 tarihinde 2.795 akçeden % 167 artışla 1506’da 8.150 akçeye çıkmıştır. Yaklaşık 90 köyde 1506 tarihi için ceviz üretimi yapıldığı görülmektedir. Bu 90 köyün kilesi kaydedilen 47’sinde, kile başına 12 akçelik vergisi de yazılmıştır. Buna göre 47 köyde 549 kile ceviz üretilmiştir. Toplam üretimi bulmak için ise akça değerinin toplam hasılatla bölünmesi gereklidir. Buna göre elde edilen 8.150 akçe gelir 12 (1 Kile) akçeye bölüldüğünde 679,1 kile çıkmakta buda 34.849,4 kg etmektedir. Curci köyü 35 ve Vendişte köyü 26 kile ile en fazla üretim yapan köylerdir.¹⁷⁶ Ceviz öşür değerinde bir sonraki dönem % 35’lik bir düşüş yaşamışsa da 1569’da tekrar eski seviyelerine

¹⁷⁴ TKGM. KKA. TT.d, 56, vr. 21a-22a, 56b-57a, 374a-375b.

¹⁷⁵ BOA. TT. d. 36, s. 1262, 1264.

¹⁷⁶ BOA. TT. d. 36, s. 670-671.

gelmiştir. Fakat bu tarihte cevizin kile değeri 1506'ya göre % 116 artış göstererek 26 akçeye çıkmıştır. Defterde sadece bir köyde bu durum kaydedilmiş, diğer bütün köylerde sadece öşür değeri verilmiştir.¹⁷⁷ Ceviz üretiminde % 51 ile Kraçova ve % 37 ile Aspropotam nahiyesi ilk iki sırayı almıştır.

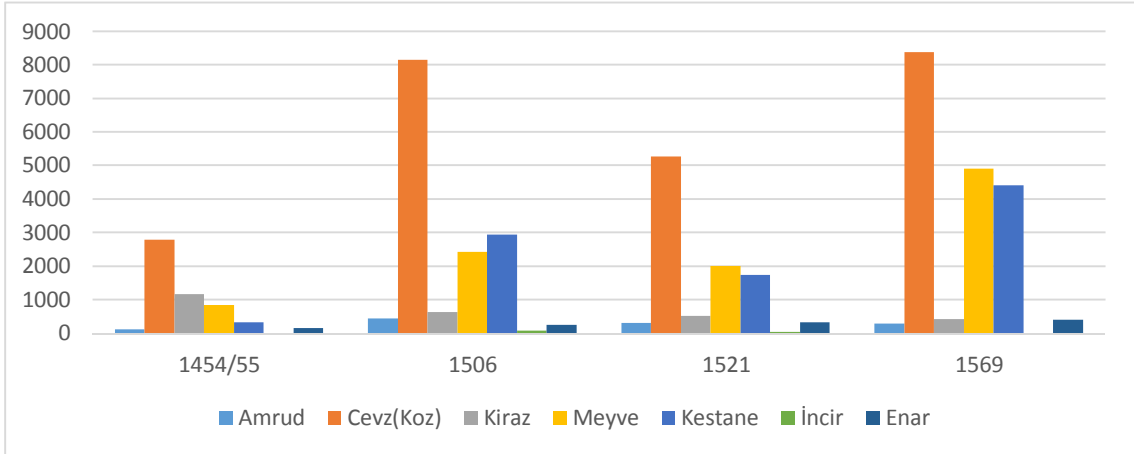
Cevizden sonra kaza içerisinde üretilen önemli ürünlerden birisi de kestanedir. 1454-55 tarihinde pek yaygın olmasa da sonraki dönemlerde kaza içindeki toplam meyve üretiminden önemli bir pay almaya başlayacaktır. Kestanenin kile değeri sadece 1506 tarihli defterde belirlenebilmekle birlikte, bir kile 12 akçedir. Kestanenin bütün meyve ürünleri arasında en önemli payı aldığı dönem 4.409 akçe ile 1569 tarihidir. Yoğunluklu olarak bu tarih için Kraçova ve Aspropotam nahiyelerinde üretim yapılmaktadır.

Tablo 57. Tırhala Kazasında Tahrirelere Göre Meyve Üretim Geliri

Ürün	1454-55		1506		1521		1569	
	Akçe	K.O	Akçe	K.O	Akçe	K.O	Akçe	K.O
Amrud	130	2	438	3	318	3	300	2
Cevz-Koz	2.795	51	8.150	55	5.284	51	8.378	45
Kiraz	1.179	22	639	4	529	5	423	2
Meyve	844	16	2.422	16	2.008	20	4.904	26
Kestane	327	6	2.944	20	1.751	17	4.409	23
İncir	-	0	80	0,5	40	1		0
Enar	160	3	260	1,2	331	3	406	2
Toplam	5.435	100	14.248	100	10.261	100	18.820	100

Kazada meyve üretiminde (şıra yapılan üzüm dışında) bütün dönemlerde ceviz ilk sırayı almaktadır. Onun ardından sadece meyve olarak kaydedilen ürün gelmekte, onu da kestone izlemektedir. Hem ceviz hem de kestone ikilisinin bütün dönemlerde diğerlerine göre fazla üretilmesi sert kabuklu meyvelerin kazanın iklim şartlarından dolayı üretimi daha fazla tercih edilen ürünler olduğunu göstermektedir.

¹⁷⁷ *TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 52.* Daha önce yapılan hesaplama işlemi göz önünde bulundurularak bir hesaplama yapıldığında bu tarih için ceviz üretimi 333,2 kile olarak çıkmakta bu da 16.534,3 kg yapmaktadır. Bir önceki dönem kile değerini belirlenemediğinden, 1506 tarihine göre, üretimde % 52'lik bir düşüş yaşanmıştır.

Şekil 15. Tırhala Kazasında Tahriirlere Göre Meyve Üretimi

Tırhala kazasında sebzevat içindeki önemli vergi kalemlerinden biriside bostandan alınan öşürdür. Bütün tahriirlerde sebzeler içinde % 70'in altına düşmeyen bostanda en önemli artış 1506 yılında olmuştur. Bu tarihte bir önceki döneme göre % 143 gibi yüksek bir oranda artış yaşanmış ve 9.613 akçelik bir öşür toplanmıştır. Bostandan elde edilen gelir 1521 ile 1569 arasındaki geliri birbirine çok yakındır. 1569 tarihinde şehir dışında, elde edilen gelirin % 45'i Tırhala, % 28'i Aspropotam, % 27'si Kraçova nahiyesindedir. Bostan haricinde sırasıyla kökül ve sir en önemli gelir getiren sebze ürünleridir. Sebzedden en fazla gelir 1569'da gerçekleşmiştir.

Tablo 58. Tırhala Kazasında Tahriirlere Göre Sebze Üretim Geliri ve Kıyaslaması

Ürün	1455		1506		1521		1569	
	Akçe	K.O	Akçe	K.O	Akçe	K.O	Akçe	K.O
Kökül	612	13	2.366	19	3.150	16	3.581	16
Bostan	3.951	84,5	9.613	78	16.421	82	16.730	74
Sarımsak	6	0,12	200	2	20	0,1	-	-
Sir	108	2,3	105	1	405	2	2.152	9
Piyaz	-	-	-	-	50	-	250	1
Toplam	4.677	100	12.069	100	19.626	100	22.428	100

K.O: Kaza İçi Oranı

Kaza genelinde ağaçlardan da öşür alınmaktadır. Kayıtlarda “eşcar-ı amrud, eşcar-ı cevz ve amrud, eşcar-ı tut” şeklinde geçen bu vergiden en fazla gelir elde edilen

tarikh 1.698 akçe ile 1506'dır.¹⁷⁸ Yalnız bu tarih için verilen 30 ağaç, kiraz ve armut içindir. Defterlerde ağaç sayıları her zaman belirtilmemekle birlikte birçok ürün de birlikte kaydedilmiştir. Çoğu zaman “*öşri bostan ve kiras*” gibi iki tür, bazen “*öşri kökül ve elma ve koz*” gibi üç tür de olabilmektedir. Bunları ayırma imkânı olmadığından ayrı bir kategori altında değerlendirilmiş olup bu ürünlerin en fazla gelir getirdiği tarih 1.913 akçe ile 1569 yılı olmuştur.

Tablo 59. Tırhala Kazasında Tahrirelere Göre Meyve Ağaçları Geliri

Ürün	1455		1506		1521		1569	
	Akçe	Ağaç	Akçe	Ağaç	Akçe	Ağaç	Akçe	Ağaç
Meyve Ağaçları	690	260	1.698	30	531	109	645	10
Karışık Ürünler	419	-	412	-	215	-	1.913	-
Toplam	1.109	-	2.110	-	746	-	2.558	-

4.2.3.3. Sanayi Ürünleri Üretimi ve Geliri

Her iklimde yetişebilme kabiliyeti olan keten, Tırhala kazasındaki en önemli ve yaygın yetiştirilen ürünlerdendir. Hasat mevsiminde toplanan saplar ıslatılıp kurutulduktan sonra ezilerek keten lifleri elde edilir. Keten genellikle reyanın giyim ihtiyacı için dayanıklı, serin tutan, çabuk kuruyan elbiselerin üretiminde kullanılırdı. Bu meyanda yeniçerilerin don ve gömlek ihtiyacının bir kısmı Tırhala'dan elde edilen keten bezinden temin ediliyordu.¹⁷⁹

Kullanıldığı alan ve üretiminin kolaylığından ketene yakın bir ürün olan kenevir ise gemilerin inşası ve donatılmasında kullanılacak olan halat ve bezler (yelken), çuval, çadır gibi ürünlerin hammaddesi olarak kullanılmaktadır. Fakat her iki üründe aynı işlevi görebilmekte ve genellikle defterlerde art arda veya birleşik olarak kaydedilmektedir.¹⁸⁰

¹⁷⁸ BOA. TT.d 36, s. 549, 559; BOA. TT.d 105, s. 531.

¹⁷⁹ BOA. KK. d. 67, s. 374; BOA. A. NŞT. d. 1062, s. 10.

¹⁸⁰ Kütükoğlu, XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı, s.129; İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 137. Keten bezi Tırhala ve dolaylarından toplanırdı. “Yeniçeri zir-name (iç çamaşırı) ve pirehen (gömlek)leri imalinde kullanılırdı. Pirehen ve zirname kirpasını, kirpas emini müteferrika Abdullah Ağa 1021-1022 (1612-1613) de Tırhala'dan topladı”. Sahillioğlu, “Yeniçeri Çuhası ve II. Beyazid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi”, Güney-Dogu Avrupa Arasturmaları Dergisi, vol. 2-3 (1973-74), s. 417, 432, 438.

Kaza içinde sanayi bitkileri arasında en fazla yetiştirilen ürün olarak Keten öne plana çıkmaktadır. Ölçüm birimi olarak demed kullanılan keten, 1506 yılı kanunnamesinde “*demed ile satulan ketandan yigirmi demed ketandan bir demed bac alınur*”, ve “*ketan yükünden her yükde bir akçe ve bir sorti bac alınur, satulan ketan bezlerinden satan kimesneden yüz akçede ikibuçuk akçe alınur*”, denilerek pazarda satılardan 20 demette bir demed bac vergisi alındığı belirtilmiştir.¹⁸¹ Yine aynı tarihli defterde ise devlet, köylüden ürettiği demet başı iki akçe keten ve kenevir öşrü almaktadır. Bu durum sadece kenevirde değişmiş, 1521’de kenevirin demedi bir akçeye, 1569’da ise iki üründe demet başı üç akçe olmuştur. Bununla birlikte 1454-55 tarihinde vilayet içerisinde 105 köyde keten, 57 köyde kenevir ve dokuz köyde de hem keten hem de kenevir üretimi birlikte yapılmıştır. Bu tarihte bu ürünlerin sadece öşrü kaydedilmiş, herhangi bir ağırlık ölçüsü verilmemiştir. Toplam üretim değeri 11.175 akçeye tekabül etmektedir.

1506’da nakit değeri üzerinden hesaplandığında ketende % 244,9’luk bir artış olmuş, kenevirde ise bu %91,7 olarak gerçekleşmiştir. Toplam üretim 11.164 demet keten ve 2.011 demet kenevirdir. Köylerdeki üretim açısından bakıldığında ise 139 köyde keten üretimi, 62 köyde kenevir ve 19 köyde ise keten ve kenevir birlikte üretilmiştir. Bu haliyle 1454-55 tarihinde her iki üründe üretim yaygınlaşmış ve kaza genelinde % 30 artarak toplam 220 köye dağılmıştır. Bu durum ise neredeyse bütün kazadaki köylerde bu ürünlerden en az birinin üretilmiş olmasından dolayı önemlidir.

1521 tarihinde, keten üretimi %91,8’lik artışla 21.413 demet olarak gerçekleşmiştir. Hububat ve bakliyat ürünlerinde bir azalmanın veya duraklamanın olduğu bir dönemde keten üretimi oldukça yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Kenevirdeki yükselişte az değildir. Bu tarih için toplam üretim 220 köyde gerçekleşmiş, bunun 193’ü sadece keten üretmiştir. Dikkati çeken bir durum ise artık keten ve kenevir üretimi sadece iki köyde bir arada gerçekleşmiştir. Devlet bir şekilde sadece tek ürün üretme siyaseti gütmüş ve burada da keten ön planda olmuştur. Bu tarih için önemli bir veri ise kaza içi oranında ketenin %88 ile en yoğun yetiştirilen ürün olması, kenevirin ise bir önceki döneme nazaran düşüşe geçmesidir.

¹⁸¹ BOA TT.d 36, s. 1.

1569 tarihi ile birlikte keten rekoltesinin yüksek sayılabilecek bir oranda düştüğü görülmektedir. Bu tarih için %-39,1'lik bir düşüşle 13.031 demet üretim gerçekleşmiştir. Bu rakam ketenin kaza içindeki oranına da etki etmiş ve bütün ürünler içindeki payı % 65'e düşmüştür. Ketene nazaran kenevir rekoltesi %94.4 oranında artmıştır. Bir nevi keten üretiminden kenevir üretimine doğru % 15'lik bir kayış yaşanmıştır. Bu da akçe değerinin bu tarih için kenevirde artmış olması ile açıklanabilir. Keten ve kenevir üreten köy sayısı bir önceki döneme göre % 7,75'lik bir artışla 264 olmuştur. Keten üreten köy sayısı 155'e düşerken, kenevir üretimi 107 köye çıkmıştır. En fazla üretim yapan köy ise 2.333 demet 6.999 akçe ile Epanohor'dur. Onu, Desi 1.055 demet 2.165 akçe, Baklalu 560 demet 1.680 akçe ile izlemektedir. Yine kenevir de en fazla üretim yapan köy ise 300 demet, 900 akçe ile Halik köyüdür. Bütün hesaplamalara şehir merkezide dâhil edilmiş olup oran olarak çok düşük kalmıştır.¹⁸²

Tablo 60. Tahrirlere Göre Keten ve Kenevir Üretimi ve Geliri¹⁸³

Ürün	Değer	1454-55			1506			A.O
		Akçe	K.O	A.O	Üretim	Akçe	K.O	
Kenevir	Demed	2.274	20	91,7	2.011	4.360	14	42,3
Keten		7.219	65	244,9	11.164	24.899	77	91,8
Ketan ve Kenevir		1.682	15	55,2	1.287	2.612	9	?
Toplam		11.175	100	79,5	14.462	31.871	100	158
Ürün	Demed	1521			1569			
		Üretim	Akçe	K.O	A.O	Üretim	Akçe	K.O
Kenevir		2.862	2.862	11	94,4	5.564	16.759	28
Keten		21.413	43.012	88	-39,1	13.031	39.561	65
Ketan ve Kenevir		20	30	0,07	7405	1.501	4.503	7
Toplam		24.295	45.904	99,07	-12,5	20.096	60.823	100

K.O: Kaza İçi Oran, A.O: Artış Oranı

Tırhala kazasında keten ve kenevirin tohumu da üretilmektedir. Bu ürünlerin tohumları keten ve kenevir üretiminin yanı sıra, yumuşak sabun yapımında ve boyacılıkta kullanılmakta, hem de kuşyemi olarak değerlendirilmektedir.¹⁸⁴ Tohumların ağırlık hesaplaması kile ile yapılmış, bazı dönemlerde ağırlık ölçüsü verilmemiş sadece

¹⁸² TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 46a-48b, 147b-148a.

¹⁸³ Tablodaki üretim ve gelir artışı 1454-55 tarihinden 1506'ya kadar akçe değeri üzerinden, 1506'dan sonra ise üretim değeri üzerinden yapılmıştır. Bununda sebebi 1454-55 tarihinden ürünlerin ağırlık değeri verilmemesidir.

¹⁸⁴ Kütükoğlu, XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı, s. 129.

akçe değeri kaydedilmiştir. Kaza genelinde 1454-55 ve 1506'da iki, 1521'de beş ve yine 1569 tarihinde iki köyde üretim yapılmaktadır. Kile hesabı verilen tarihlerden 1454-55'de bir kile keten ve kenevir tohumu sekiz akçe, 1569'da ise sadece keten tohumu üzerinden kaza genelinde üretim yapılan iki köyden Epanohor köyünde bir kile tohum 30 akçe, İvlahohor nam-ı diğer Baya'da ise 15 akçedir. Bu farklılığın neden kaynaklandığı tespit edilememiştir. 1454-55'de vilayet dâhilinde bulunan Kala-i Damas'da 20 kile, 1506'da Epanohor köyünde 120 akçe ile en fazla, 1521'de yine Epanohor köyünde 200 akçe ve son olarak 1569 tarihinde ise yine aynı köyde 27 kile yani 1.385,4 kilogram ile en fazla tohum üretimi yapılmıştır.¹⁸⁵

Tablo 61. Tırhala Kazasında Tahrirelere Göre Tohumculuk

Ürün	1454-55		1506	1521	1569	
	Kile	Akçe	Akçe	Akçe	Kile	Akçe
Keten ve Kenevir Tohumu	32	705	150	370	34	915

Tekstil üretimi hammaddelerinden birisi de defterlerde penbe yazımıyla geçen pamuktur. Bu ürün nemli, kumlu ve alüvyonlu, besin değeri yüksek topraklarda zirai üretime daha elverişlidir. Hem halkın ihtiyaçları hem de devlet için gerekli olan yelken bezi, çadır gibi eşyaların üretimi için de kullanılmaktadır. Pamuk üretimi keten üretiminin gerisinde, kenevir üretiminin ise bazen önünde bazen de gerisinde yer almaktadır. Pamuk, 1506 tarihli kanunnamede ukıyye hesabıyla, bir ukıyye iki akçe olarak değeri verilmiş, bu değer 1521'de de aynı seviyesini korumuştur. Fakat pamuk ağırlık ölçü biriminin 1569 tarihinde değiştirilmiş ve ukıyye yerine lidre kullanılmıştır. Bu tarihte bir lidre pamuk üç akçe sayılmıştır.

Ukıyye ağırlık değeri olarak bölgelere ve şehirlere göre farklılık göstermektedir. Genel olarak ukıyye 1/12 değerinde rıtl karşılığıydı.¹⁸⁶ Bunun da gram olarak karşılığı 333,6'dır.¹⁸⁷ Aynı şekilde 1569 tarihinde kullanılan lidre ise yine ukıyye gibi çok farklı ağırlık değerlerine sahip bir ölçü birimidir. Burada da 1506 ve 1521

¹⁸⁵ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 46a-48b. BOA MAD. d. 10, vr. 8b-11a.

¹⁸⁶ Hinz, *İslam'da Ölçü Birimleri*, s. 43; İnalçık, *Osmanlı Metrolojisine Giriş*, s. 30.

¹⁸⁷ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 253.

tarihleri için standart ukiyye değeri olan 333,6 gram kullanılacak, 1569 tarihi için ise Mora sancağında kullanılan biçimiyle kullanılacaktır.¹⁸⁸

Tablo 62 Tahrirlere Göre Penbe (Pamuk) Üretimi ve Geliri¹⁸⁹

Ürün	1454-55		1506			1521			1569	
	Akçe	A.O	Üretim	Akçe	A.O	Üretim	Akçe	A.O	Üretim (Lidre)	Akçe
Penbe	1.849	183,7	2.328	5.247	-52	1.110	2.242	91,7	2.128	6.415

Pamuk üretiminin seyrine bakıldığında yıllar arasında sürekli bir dalgalanma hali olduğu görülmektedir. Bunun nedeni muhtemelen iklim şartlarıdır. 1454-55 tarihinde Tırhala vilayetinde 1.849 akçelik bir gelir elde edildiği görülmektedir. Bir sonraki tarih olan 1506'ya doğru %183,7'lik bir artış gerçekleşmiştir. Bu tarih için 2.328 ukiyye karşılığı 775,3 kilogram üretim hâsıl olmuştur. 53 köyde yapılan üretimden en fazla payı Çikota ve Vilona 200 ukiyye ile almaktadır.¹⁹⁰ Bir sonraki tarihte ise Pamuk üretiminde % -52'lik bir düşüş olmuş ve toplam 1.110 ukiyye üretim yapılmıştır. Bu düşüşteki temel etkenlerden biri ise üretim yapılan köy sayısının 23'e inmesidir. Pamuk, 1569 tarihinde tekrar üretim değerini arttırmış ve toplam 2.128 lidrelik (908,5 kilogram) bir üretim gerçekleştirilmiştir. Üretim yapılan köy sayısı bir önceki döneme göre % 147 oranında artarak 57'ye çıkmış, en fazla üretim 370 lidre ile Zavalandi, 230 litre ile Vanya olarak gerçekleşmiştir. Bu ürünlerin yanında tekstil malzemesi olarak halkın kullandığı ve değeri yüksek olan harir yani ipek ise sadece 1454-55 tarihinde 120 akçe olarak üretildiği görülmektedir.¹⁹¹

Bir sanayi hammaddesi olan susam, birtakım işlemlerin sonucunda kullanılmaya müsait duruma gelmektedir. Genel olarak şekerli gıda ihtiyacı için yapılan tahinin hammaddesidir. Kaza genelinde azda olsa üretimi yapılan susamın en fazla

¹⁸⁸ Selçuklu ve Osmanlı devletinde standart lidre ağırlığı 100 dirhem yani 320,7 gramdır. Bunun yanında bir tekstil ürünü olan İpek için 120 dirhemden 384,840 gramlık bir ölçü değeri de verilmiştir. Bununla ilgili olarak Tırhala'ya en yakın sancaklardan olan Mora'da 133 dirhem bir lidre ipek için kullanılmaktadır ki bu da 426.531 gram yapmaktadır. Aynı şekilde, Epirde de 427 gram, bir lidre karşılığıdır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 422; Hinz, *İslam'da Ölçü Birimleri*, s. 80, İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 250.

¹⁸⁹ Tablodaki üretim ve gelir artışı 1454-55 tarihinden 1506'ya kadar akçe değeri üzerinden, 1506'dan sonra ise üretim değeri üzerinden yapılmıştır. Bununda sebebi 1454-55 tarihinden ürünlerin ağırlık değeri verilmemesidir.

¹⁹⁰ BOA TT.d 36, s. 277, 423-424.

¹⁹¹ TKGM. KKA. TT.d, 56, vr. 13a-14a.61b-64a.

üretildiği tarih 1569'dur. Bu tarihte 63 kile yani 3.232,6 kilogramlık bir üretim yapılmıştır. Susam üretimi sadece 1521 tarihinde defterlerde görülmektedir. Bunun yanında üretim sürekli olarak artmıştır. Susam'ın kile değeri 1454-55 tarihinde 26 akçe, 1569 tarihinde ise bazı köylerde bu değer verilmiş bazılarında verilmemiştir. Mesala 1569'da 25 kile üretim yapılan Lepaniçe adlı köyde susam öşürü 1.000 akçedir ve kileye bölündüğünde bir kile 40 akçe çıkmaktadır. Aynı şekilde beş kile 120 akçe susam kaydedilen İksiloparik köyünde kilesi 24 akçe, Sotira'da ise bir kile üretilen susamdan 26 akçe gelir elde edilmiştir. Bu durum susamın sabit bir akçe değerinin olmadığını göstermektedir.¹⁹²

Tırhala kazasında yetiştirilen sanayi hammaddelerinden olan zafiran veya günümüzde bilindiği adıyla safran, tekstil sektöründe boya maddesi olarak, aynı zamanda yemeklerde ve ilaç yapımında da kullanılmaktaydı. Safran 1454-55'te beş, 1506'da 11, 1521'de 14 ve 1569'da 21 köyde üretilmiştir. Defterlerin biri hariç tamamında sadece öşür miktarı kaydedilmiştir. 1569 tarihinde sadece Elzmiçe köyünde lidre hesabı ile alınmıştır.¹⁹³ Bu köyde 30 lidre safrandan 200 akçelik gelir elde edilmiştir. Bu da bir lidre safranın 6,6 akçe olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle bu tarih için toplam 1.364 akçelik öşür alınmış, bu da lidre hesabıyla 206,6 lidreye tekabül etmiştir.

Tablo 63. Tırhala Kazasında Tahrirelere Göre Susam ve Zafiran Üretimi ve Geliri

Ürün		1454-55		1506	1521	1569	
		Ölçek	Akçe	Akçe	Akçe	Ölçek	Akçe
Susam	Kile	27	702	–	–	63	2.372
Zafiran	Lidre	–	121	–	–	30	1.364

4.2.3.4. Muhtelif Ürünler

Tırhala kazasında hububat, baklagil ve sanayi ürünleri haricinde, saz ve sazlık, öşür-i göl ve çayır gibi çeşitli vergilerde alınmaktadır. Devlete veya onun adına yetkili

¹⁹² TKGM. KKA. TT.d, 56, vr. 118a-119a.

¹⁹³ TKGM. KKA. TT.d, 56, vr. 81a.

sipahiye, timar arazisi içinde saz biçenlerden alınan saz veya sazlık adlı vergi bazen tek kalemde bazen de birçok vergi kalemiyle birlikte kaydedilmiştir.¹⁹⁴

Ayrı kalemler halinde 1569’da 1.837 akçe alınmıştır. Bu tarihte en fazla saz öşrü Zavalandi adlı köyde 792 akçe olarak gerçekleşmiştir.¹⁹⁵

Yine bir diğer vergi çeşidi ise öşr-i göl’dür. Sadece 1454-55 tarihinde ayrı bir kalem olarak alınan bu vergi türü diğer dönemlerin tamamında saz ve çayır gibi vergilerle birleşik olarak alınmıştır. En önemli artışı 1506 tarihinde olan öşri göl, 1569’da kaydedilmemiştir.

Tırhala kazasındaki bir diğer vergi de çayır öşrüdür. Çayır ve meralardan alınan bu vergi, bazen senelik bazen de ber vech maktu’ olarak alınmaktadır. Defterlerde nadiren kaç kıta çayır olduğu da kaydedilmektedir. Çayır öşrüne 1454-55 tarihinde rastlanmaz. Bunun yanında en önemli artış 1506-1521 arasında % 260 oranında gerçekleşerek 5.232 akçe olarak meydana gelmiştir.

Tablo 64. Tırhala Kazasında Tahrirelere Göre Resm-i Saz, Çayır ve Göl

Ürün	1454-55	1506	1521	1569
Saz	-	264	350	1.837
Çayır	-	1.450	5.232	6.065
Göl	1.100	1.104	450	-
Toplam	1.100	2.818	6.032	7.902

4.2.4. Arıcılık ve Hayvancılık

İnsanların ve bitkilerin hayatlarını idame ettirebilmesi için doğal hayatta önemli bir işlev gören hayvanlardan olan arı Tırhala kazasının içerisinde yaygın bir yetiştirilme sahası bulmuştur. Kanunnamelerde “öşr-i kovan, resm-i kovan, resm-i kivare” şeklinde kaydedilen bu resim reyanın yetiştirmiş olduğu arı kovanları mahsulünden alınan bir vergi türüdür. Hasat zamanı genellikle harman vakitleri veya güz vaktidir.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 567.

¹⁹⁵ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 79b.

¹⁹⁶ Çağatay, *Osmanlı imparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler*, s. 508, 509.

1506 Tırhala kanunnamesinde kovan öşrü, bal olarak ya da bal karşılığı para olarak tahsil edilmektedir. Kanunnamede “*öşri kovan müslümanlardan ve kefereden on kovandan bir kovan alınur yahud kovandan kovana birer akçe alınur*” olarak ifade edilmiştir. Bu haliyle Kovan öşrünün para olarak kovan başına bir akçe alındığı kaydedilmiştir.¹⁹⁷

Tırhala Kazası coğrafi yapısı balcılığın yayılım alanını da etkilemiştir. 1569 tarihine kadar sınırları belirli bir nahiye düzeni yoktur. Sadece 1521’de köylerin mevkilerinin belirlenebilmesi amacıyla “der” veya “der nezd” gibi tabirler kullanılmıştır. Bununla beraber kovan öşrü 1454-55 tarihinde Vilayet-i Tırhala içinde 156 köyde alınmaktadır. Bu tarih için daha sonraları Yenişehir kazasına bağlanacak olan Ali Fakılar 476 ve Petra 443 akçe ile en fazla kovan öşrü ödeyen köylerdir.¹⁹⁸ 1506 yılı kanunnamesini temel alındığında kovan başı bir akçeden 1454-55 tarihinde toplam 7.851 kovan bal üretilmiştir. Bir sonraki tarih olan 1506’da üretim yapılan köy sayısı 1454-55 tarihine göre %7 oranında artarak 167’ye ulaşmıştır. En önemli üretim Baklalu 900 akçe/kovan ve Koçana köyünde ise 420 akçe/kovan olarak ortaya çıkmaktadır. Toplam üretim rakamı ise 1454-55’e göre % 81 oranında artış göstererek 14.287 akçe/kovan olmuştur. Bu artış kovan öşründe ve sayısında bütün dönemler içindeki en büyük artış oranıdır.¹⁹⁹

Tablo 65. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Kovan Resmi Geliri

Yerleşim Birimi	1455		1506		1521		1569		
	Akçe/Kovan	A.O	Akçe/Kovan	A.O	Akçe/Kovan	K.O	A.O	Akçe/Kovan	K.O
Tırhala	7.851		14.287		13.354	68.2	-56.38	5.824	42.3
Kraçova	–	–	–	–	342	2	975,1	3.677	27
Aspiropotam	–	–	–	–	5.894	30	-27,9	4.249	31
Toplam	7.851	81	14.287	37	19.590	100	-29,8	13.750	100

A.O: Artış Oranı, K.O: Kaza İçi Oranı

¹⁹⁷ BOA TT. d. 36, s. 1.

¹⁹⁸ BOA. MAD. d.10, vr.107b-112a, 215b-216a.

¹⁹⁹ BOA. TT. d. 36, s. 643-645.

Kovan öşüründe ve sayısında 1521'e doğru artışın azaldığı görülmektedir. Yalnız bu tarih için dikkate değer bir unsur ise arıcılığın bir önceki döneme göre, köy yayılım alanı açısından, % 15 oranında artış göstererek 193 köyde hasatı yapılan bir geçim kaynağı olmasıdır. Bu tarih için bir önceki döneme göre % 37 oranında bir artış sağlanarak 19.590 akçe/kovan sayısına ulaşılmıştır. 1521 tarihi için en fazla üretim yapılan bölge/naahiye 12.121 akçe/kovanla Tırhala olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Tırhala bütün bölge/nahiyeler arasında %68,2'lik bir paya sahip olmuştur. Onu, kaza içinde % 30'luk bir payla Aspropotam bölgesi izlemektedir. Aspropotam'ın en önemli özelliği orman alanının yoğun olmasıdır. Arıcılık için uygun bir saha olan bu bölge Tırhala'dan sonra üretimde ikinci sırayı bundan dolayı almıştır. Bu tarih için en fazla üretim yapan köyler ise 590 akçe/kovanla Baklalu ve 525 akçe/kovanla Bahirotis'dir.²⁰⁰

Kaza genelinde genel olarak diğer ürünlerde de düşüş görülen bir dönem olan 1569 tarihi arıcılık içinde verimli bir dönem olmamıştır. Toplam üretim bu tarih için % -29,8 oranında düşerek 13.750 akçe/kovana inmiştir. Bu rakam bir önceki döneme kıyasla % 5,1 artarak 203'e ulaşan arıcılık yapan köy sayısı ile ters bir orantı oluşturmuştur. Böylelikle toplam ürün düşerken arıcılığın yayılım alanı artmıştır. En fazla üretim yapan köyler 550 akçe/kovanla Halik ve 490 akçe/kovanla Çigot'tur. Baklalu köyünün bu sıralamanın dışında kalmasına üç köye bölünmesi neden olmuştur. Fakat bu üç köyün toplam hâsılatı olan 463 akçe/kovanda sıralamayı değiştirmemiştir. Bunun yanında bu tarih için Tırhala nahiyesinde bir önceki döneme göre % -56,38'lik bir düşüş yaşanarak toplam üretim 5.824 akçe olarak gerçekleşmiştir ki kaza içindeki oranı da bununla paralel olarak % 42,3'e düşmüştür. İkinci sırayı yine Aspropotam bölgesi almaktadır. Bu tarih için en fazla yükseliş ise Kraçova bölgesinde % 975,1 ile meydana gelmiştir.²⁰¹

Tırhala kazasının bulunduğu coğrafyaya en uygun hayvanlardan biriside koyundur. Özellikle geniş Tesalya ovası içerisinde, Aspropotam'ın bol yeşillik içeren dağlık bölgelerinde, rahatlıkla yayılma ve yem ihtiyaçlarının karşılanması, küçükbaş hayvancılığı büyükbaş hayvancılığa tercih edilmesine neden olmuştur. Osmanlı

²⁰⁰ BOA. TT. d. 105, s.108-109, 331-335.

²⁰¹ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr.147b-148a.34a-36a.

Devleti'nde küçükbaş hayvan kategorisinde bulunan koyun ve keçiden alınan vergiye “*adet-i ağnam*”, “*resm-i ganem*” adı verilmektedir. Ağnam vergisi Tırhala kanunnamesinde “...*âdeti ağnam üç koyundan birer akçe alınur keçiden dahi buncalayındır...*” şeklinde geçmekte olup hem koyun hem de keçiden alındığı ve üç koyunun bir akçe olduğu belirtilmiştir. 1521 tarihinde yapılan değişiklikle iki koyundan bir akçe alınmaya başlanmıştır. Bunun yanında yine 1506 kanunnamesinde “*koyun satandan üç koyundan bir akçe ve keçiden dahi buncalayındır ve kassab boğazladığı koyundan dört koyundan bir akçe bac alınur çarıkçı bağazladığı koyundan üç koyundan bir akçe alınur ve koyun kuzu çevüirmelerinden üç koyundan ve üç kuzudan birer akçe alınur koyun ve keçi derilerinden her yükden ikişer akçe*” denilerekne kadar vergi alınacağı da kaydedilmiştir.²⁰²

Ağnam resminin hesaplanmasında kuzulu koyun kuzusuyla, oğlaklı keçi oğlağıyla birlikte sayılmaktadır. Ağnam resmi bazı kanunnamelerde serbest olmayan timarlarda sipahiler ile subaşılar arasında paylaşılıyordu.²⁰³ Tırhala kazasında ise bu durum geçerli değildi. 1454-55 tarihinde tamamı sancakbeyine giderken bundan sonraki tarihlerde bu durum değişmiştir. Bununla ilgili olarak defterlerde “*âdeti ağnam*”, “*âdeti ağnam nısf-ı beglig*”, “*âdeti ağnam cümle*” şeklinde ayrımlara gidilmiştir. Mesela 1506'da âdeti ağnam alınan toplam 151 köyde ağnamın yarısı sancakbeyinin olduğunu belirten “*âdeti ağnam nısf-ı beglig*” hali geçerlidir. Yine âdeti ağnam alınan 71 köyde ise sadece “*âdeti ağnam*” kaydı düşülerek hâsıl yazılmıştır. Buradanda ağnamın tamamını sancakbeyinin aldığı anlaşılmaktadır.²⁰⁴ İki köyde ise her iki durumda geçerlidir. Şöyle ki Ayaperaskevi köyünde toplam 742 akçelik ağnam vergisinin 240

²⁰² BOA. TT. d. 36, s. 1-2.

²⁰³ Serbest olmayan sipahi timarlarına “*rüsüm-ı serbestiye*”yi toplamak, cürüm ve cinayet işleyenleri takip edip cezalandırmak vs gibi sebepler ile sancakbeylerinin veya subaşılardan adamları müdahale edebilirdi. Aynı zamanda serbest olsun olmasın timarların her çeşidinde padişah adına cizye ve ağnam resmi ve avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiye tahsili için merkezi devlet memurları müdahale edebilmektedir. Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Dair Notlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, 1-4, İstanbul 1953, s. 246-247.

²⁰⁴ “...*ekduklerinin öşirlerin yir sahibi alur ispençlerin ve resm atluk ve adeti ağnam ve resm hınzır ve resm arusiye ve ..., mirliva alur...*” BOA. TT. d. 36, s. 165. Yine bununla ilgili başka bir örnekte de bir yerleşimdeki resmin ne şekilde alınacağı belirtilmiştir. “*Âdet-i ağnam beglikdir Tırhala sancağıbeği Ömer begun haslarından iken anun hasları âdet-i ağnam beglik oldukda karye-i mezkurenin dahi beglik olmuştur.*” BOA. TT. d. 36, s. 105.

akçesi nısf-ı beglik yani yarısı sancakbeyinin yarısı timar sahibinin, kalan 502 akçesinin ise tamamı sancakbeyinindir.²⁰⁵

Ağnam vergisi ile ilgili 1521 tarihli defterde “âdeti ağnam cümle” adlı yeni bir ibare daha eklenmiştir. Defterin timarlarının yazıldığı kısımda 33 âdeti “ağnam”, 170 âdeti “ağnam nısf” ve altı âdeti “ağnam cümle” olarak ayrılmıştır. Hasların ve zeametlerin olduğu kısımda ise 36 “âdet-i ağnam” ve yedi âdeti “ağnam cümle” şeklinde hâsıllar yazılmıştır. Timar kısmında nısf sayısı çok fazla iken hass ve zeamet kısmında nısf hiç yoktur. Yani Sipahiler ağnamdan gelir elde edememektedir. Evkaf, emlak ve serbest timarlarda (has, zemaet) bu resme sancakbeyleri müdahale edemezlerdi.²⁰⁶ 1569’da ise “âdeti ağnam nısf” 130, “âdet-i ağnam” 88 ve “âdeti ağnam cümle” 18 adet olmuştur. Âdet i ağnamın bu şekilde farklı paylaşım şekillerinin olması bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bununla ilgili bir örnek 934/1528 tarihinde vuku’ bulmuştur. Reaya kendi koyunlarını paşa haslarının koyunlarına katarak verecekleri resm-i ganem-i beglik haline getirmişlerdir. Belgede belirtildiği haliyle bu durum mal-ı miriye yani devlete zarar vermektedir. Devlet bunu önlemek için koyunlarını vergiden kaçırıp beglik koyunlarına katanlardan her koyun başına birer akçe alınması yönünde karar almıştır.²⁰⁷

²⁰⁵ BOA. TT. d. 36, s. 265, 583-584, 671.

²⁰⁶ Emecen, “Ağnam Resmi”, DİA, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1988, s. 478.

²⁰⁷ “Liva-i mezburenin adeti ağnam mukataası Dutan nam amil Dergah-ı Mulallaya gelup zıkr olan sancakda bazı kasabların ve çarıkçıların ellerinde olan koyunlardan res’i ganem taleb olundukda ahariyeden satun alub geturun deyu taleb idüüp res’i ganemlerin virmez ma ...res-i ganemleri alınduğuna ellerinde temessükleri hakkı yokdur ve bazı çeltuk reislerindenve kürekçilerinden hakk res’i ganem taleb olundukda biz şimdiedeğin virugelmeduk deyu virmezler ve bazı reaya kendu koyunların paşa haslarının reayası koyunlarına halt? edüüp res’i ganemlerin beliğ? iderol sebeble mal miriye zarar-ı tekalif olur deyu bildurdi buyurdum ki; hükm şerifimle liva-i mezburenin adeti ağnamına havale olan kulum Alagöz ve amil-i mezbur vardıklarında sizunher kangınız ile her biriniz taht-ı kazanızda vaki olan reayanın kanun üzere aprilde ellerindebulunan koyunların defter idüüp bende kanun üzere iki koyuna bir akçe hesap üzere res’iganemlerin ve kanun üzere res’i ağılların amil-i mezbur marifetiyle mezkur kulum cem’ ve tahsil iddüresin ve her biriniz tahtı kazanızda olan kasablar ve çarıkçıları getürdüüp amil-i mezburla beraberidüüp ta’yiş idüüp göresin aminin tahvili içinde aprıldan beru ne kadar koyun getürmüşlerdirve ne yirde satun almışlardır ve res’i ganemleri alınduğunda ellerinde temessükleri varmidır bu mikdar ganem malum edüünüp eğer ellerinde temessükleri yoğise kanun üzere amil müteveccii olan res’i ganemlerin bikusur hükm edüüp aliviresiz ve re’isleri ve kürekçileri dahi getürdüüp amil-i mezburla beraber idüüp ta’yiş edüüp göresin bazı reaya koyunların resimden mezkurlardan şimdiedeğin res’i ganem alıgelmişler mezkurlara ta’allül ve niza’iddirüp res’i ganemlerin bikusur alviresiz ve ta’yiş edüüp göresiz bazı reaya koyunların resimden kaçurub beglik koyunlarına halt idüüp res’i ganemlerin zayı eyledükleri sabit ve zahir olursa koyunların res’iden kaçurdukları için her koyun başına birer akçelerin aldırısız ki bir dahi ol aslı işi itmiyeler ve bilcümle adeti ağnamın cemi’ ve tahsili hususunda her biriniz ber vech.. defter ve itmam idesin reaya üzerinde res’i ganemden bir akçe ve bir habbe baki kalmayub bit-tamam tahsil iddüriüp dergahı muallama gönderesin”BOA. MAD. d. 19322, s. 23.

Tablo 66. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Adet-i Ağnamın Paylaşım Durumu

Gelir Nevi	1454-55	1506	1521	1569
	Akçe	Akçe	Akçe	Akçe
Ağnam	85.001	50.173	18.256	73.893
Cümle	–	–	4.769	20.634
Ağnam Nisf	–	71.634	125.508	69.763
Adet-i Ağnam ma Resmi Ağıl	–	–	–	2.751
Toplam	85.001	121.807	148.533	167.041

Âdeti ağnam resmi 1454-55 tarihinde Tırhala'da 295 adet köyde toplanmaktadır. Bu vergiden elde edilen gelir ise 85.001 akçedir. 1506 yılı kanunnamesinde yazdığı haliyle hesaplandığında yani üç koyuna bir akçe ağnam vergisi alındığında toplam koyun 255.003 olarak ortaya çıkmaktadır.²⁰⁸ Bu tarih için en fazla koyun yetiştirilen köylerden ilki 16.440 akçe gelir ve 49.320 koyunla Meçova, ikincisi ise 3.100 akçe gelir ve 9.300 koyunla Klinova'dır.²⁰⁹

Bir sonraki tarih olan 1506'da koyun yetiştiren köy sayısı 224'tür. 1454-55 tarihinde göre bir düşüş gibi gözüküyorsa da bu tarihte Tırhala daha sonra ayrı kaza olacak olan Yenişehir'le birlikte tek bir vilayeti oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu tarihte 1454-55'e göre % 42'lik bir artışla 120.737 akçe gelir sağlanmış, toplam koyun sayısı da 326.211 olmuştur. En fazla üretim yapılan köy ise 1454-55 tarihine göre % 9,4 oranında artış yaşayan Meçova'dır. Bu tarihte 18.000 akçe ve 54.000 koyun ile bütün kazanın % 15'ini temsil etmektedir. İkinci sırayı ise 5.000 akçe gelir ve 15.000 koyunla Veliçani almaktadır.²¹⁰

Tablo 67. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Adet-i Ağnam ve Resm-i Ağıl

Yerleşim Birimi	1455		1506		1521			1569	
	Akçe	A.O	Akçe	A.O	Akçe	K.O	A.O	Akçe	K.O
Tırhala	85.001	–	120.737	–	103.260	69,4	-51,7	49.853	29,7
Kraçova	–	–	–	–	3.315	2,2	1.593,4	56.137	33,6
Aspiropotam	–	–	–	–	41.958	28,2	45	61.051	36,5
Toplam	85.001	42	120.737	23	148.533	100	12	167.041	100

A.O: Artış Oranı, K.O: Kaza İçi Oran

²⁰⁸ BOA TT. d. 36, s. 1-2.

²⁰⁹ Bir kıyaslama yapacak olursak 1531'de Manisa da yetiştirilen koyun sayısı toplamda 17.582, 1560 'da Sinop'un tamamında yetiştirilen koyun sayısı 14.008, Denizli'de 1521 tarihinde 30.596'dır. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, s. 266. Ünal, Osmanlı Devrinde Sinop, s. 184. Gökçe, XVI. ve XVII yüzyıllarda Lazıkiyye (Denizli) Kazası, s. 380.

²¹⁰ BOA TT. d. 36, s. 320-326, 332-334.

Âdeti ağnam vergisi 1521 tarihinde 251 köyden toplanmış olup, 1506'ya göre % 23'lük bir artışla 148.533 akçe gelir elde edilmiştir. Yalnız daha önce üç koyundan bir akçe hesabı güdülürken bu tarihte iki koyundan bir akçe alınmaya başlanmıştır. Bununla birlikte toplam üretim 297.066 olarak ortaya çıkmaktadır. Kaza içinde 1506'ya göre % 52,3'lük bir azalış yaşayarak 25.710 koyun yetiştiren Meçova yine de en fazla küçükbaş hayvan üreten köydür.²¹¹

1569 tarihinde toplam üretim iyice yavaşlayarak 1521'e kıyasla % 12 oranında artış göstererek 167.041 akçe gelir, 334.082 küçükbaş hayvan üretimi meydana gelmiştir. Bu tarih için üretimi düşen tek nahiye Tırhala'da 1521'e göre % -51.7 gibi oldukça yüksek bir oranda düşüş yaşamış ve kaza içindeki hâkimiyetini kaybetmiştir. Bu durumun nedeni küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin diğer nahiyelere kaymasıdır. En hızlı artış Kraçova'da yaşanmıştır. Meçova köyü yine en fazla küçükbaş hayvan yetiştirilen köydür. Bir önceki döneme nazaran % 69,5 oranında artış hızı yakalayarak 43.600 adet küçükbaş hayvan üretilmiştir. Bu rakam bütün kazadaki üretimin % 13'üne tekabül etmektedir.²¹²

Sonuç olarak kaza genelinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin oldukça gelişmiş olduğu ve bundan elde edilen gelirinde önemli rakamlara ulaştığı görülmektedir. Bu durum Tırhala'yı sadece et ve süt ihtiyacı değil aynı zamanda tekstil sanayisi için de hammadde sağlanan en önemli merkezlerinden birisi yapmıştır. Özellikle İstanbul'un et ihtiyacının karşılanmasında Tırhala'daki koyun varlığı önemli bir konumdadır.²¹³ Koyunlar veya diğer hayvanlar, cepler vasıtasıyla toplanır ve İstanbul'a gönderilirdi. Tırhala'dan koyunların gönderileceği zaman ise yazılan hükümlerde belirliydi. Bu zamanda gönderilen koyunlara kırçan koyun denilirdi.²¹⁴

²¹¹ BOA TT. d. 105, s. 315-320.

²¹² TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 96b-99a.

²¹³ İstanbul için et temininde en önemli bölge iklim ve coğrafi özelliğinden dolayı Rumeli'dir. Tuna nehrinin güneyinden başlayıp Tesalya bölgesine kadar uzanan coğrafi sahadaki Paşa, Vize, Sofya, Niğbolu, Köstendil ve Tırhala gibi sancaklar et teminin en fazla yapıldığı sancaklardır. Mehmet Sait Türkhan, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İdaresinin Temini: Hassa Kasabbaşılık Kurumu", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 39.

²¹⁴ Celebkeşan Sisteminin uygulandığı XVI. yüzyılda koyun temini dört farklı mevsim-bölge esasına göre sınıflandırılmıştır. Bu dört farklı mevsim-bölgeden birisi ise Kırçan adıyla anılan ve Tesalya ile Niğbolu taraflarından gelen koyunlara verilen addır. Türkhan, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında..." ,s. 39-40. Merkezten gönderdiği hükümlerde kırçan koyun yerine bazen de mevsim koyunu tabiri kullanılmaktaydı. "...yazılı celeblerin defterde mukayyed olduğu üzere üzerlerine lâzım olan mevsim koyunu ile geçen yıldan

Bazen de celepler vasıtasıyla koyunların İstanbul'a gönderilmesi aşamasında elinde kırçan koyun olmayanlar da talep edilirdi.²¹⁵

1573 tarihli bir celebkeşan²¹⁶ defterinde devlet 370 neferden 10.895 koyun toplanmıştır.²¹⁷ Yine 1595 tarihli bir ağnam defterinde kaza dâhilinde reaya elinde toplam 87.490 koyun kaydedilmiştir. Kaydedilen toplam koyun adedinin 3.550'si şehirde 2.200'ü Müslüman ve Yahudi kasaplar elinde, 1.350 âdeti ise çırıkçı ve çukacıyan elindedir. Defterin girişinde koyunların maktu' olarak kaydedildiği belirtildikten sonra, her koyun için birer akçe ve üç yüz koyundan beş akçe resm-i ağıl alınacağı belirtilmiştir.²¹⁸ Bunun dışında celepler vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmek için toplanan koyunların ne kadara satın alındığı da defterlerde kaydedilmiştir. 1584 tarihli bir hükümde Tırhala sancağında üç kuzulmuş koyun 28, iki kuzulmuş koyun 25 ve bir kuzulmuş koyun ise 20 akçeye satın alınacağı belirtilmektedir.²¹⁹

Osmanlı Devleti'nde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yün, çuha (yünlü dokuma) sanayini beslemiştir. Devlet, payitahtta bulunan askerler, acemi oğlanlarına ve bazı saray görevlilerine senede bir kez kışlık çuha dağıtırdı. Tırhala'daki çuha işi genellikle Yahudilerin elindeydi. 1544 tarihli Tırhala kadısına hitaben yazılan bir hükümde şehirdeki meskûn Yahudiler, çuka damgası amili İbrahim'den, Yahudilerin işlediği çuhalardan damga akçesi olarak yedişer sekizer akçe talep etmesinden dolayı şikâyetçi olmuş, bu durum üzerine eski defterlere bakılmış ve Selanik'te işlenen çuhalardan dörder akçe damga resmi alındığı görülmüştür. Verilen hükümde şehirde işlenen

bâki kalan koyunları bî-kusûr ihrâc olunup mevsiminde mahrûse-i İstanbul'a getirilmesin..., BOA ADVNSMHHM. 7, s. 306.

²¹⁵ “Florina ve Yenişehir ve Tırhala ve Fenar ve Çatalca ve Kesriçe ve ...kadılarına ve zikr olunan kadınlıklarda vaki olan celebler koyunları kırçan koyunu olmayan mezkurların koyunları...”, BOA. ADVNSMHHM. 26, s. 176.

²¹⁶ Osmanlı Devleti'nde et temini ile ilgili en önemli aracı celeplerdir. Bir sistem olarak II. Bayezid devri başlarında ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Celebkeşan sisteminin temel gayesi düşük maliyetle, reayaya ucuz ve bol miktarda et temin etmektir. Türkhan, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında...”, s. 36.

²¹⁷ BOA MAD. d. 1614, s. 416-417.

²¹⁸ “... mevcut koyunları adet üzerlerine maktu' kayd olunduktan sonra her koyuna birer akçe ve üçyüz koyundan beş akçe resm ağıl altına ve cem' iden kullara yüz koyundan kendulere yigirmişer akçe aldırınız ve aldıkları dahi... alalar gayri yerde alınmayup ve aldırılmaz ve yüz bin koyundan yigirmi bin akçe alınup on bin akçesi varub cem' idenlere ve on bin akçesi defter virilüp kullara beşer bin akçe tevzi' oluna...”, BOA. MAD. d. 15174, s. 24-37.

²¹⁹ “...vovodalardır ve eğer sübaşılardır ve eğer şehirlidür ellerinde mevcûd bulunan koyunlardan mezkûr çavuşum mübâşeretiyile üç kuzulmuş koyunların yirmisekiz akçe ve iki kuzulmuş koyunların yirmibeşer akçeye ve bir kuzulmuş koyunların yirmişer akçe mücebince sürücülere alivirüb ziyâde bahâ ile alivirmiden ziyâde hazer eylesin...”, BOA ADVNSMHHM. 55, s. 38

çuhalardan, Selanik'teki gibi dörder akçe alınması karara bağlanmıştır.²²⁰ Yeniçerilerin kullanımı için 1606 yılında kirpas cem' ve iştirasını gerçekleştiren Sipahi Mehmed, Tırhala sancağı içinden toplanan kirpasın ihracatına 14 yük, 42.400 akçe sarf etmiştir.²²¹ 1616 yılında 40.000 parça kirpas 80.000 akçe karşılığı Tırhala'dan temin edildi. Bunun yanında 1626-27 tarihinde de Tırhala ve Yenişehir'den 80.000 parça gönderilmesi gerektiğine dair hüküm vardır.²²²

Kazada küçükbaş hayvancılıkta koyun yetiştiriciliğinden sonra ikinci sırayı domuz yetiştiriciliği almaktadır. Defterlerde “*resm-i hanazır*” “*resm huk*”, “*Bidatı hanazır ma galle*²²³” bazen de “*bidat-ı ma galle*” şeklinde geçmektedir. 1506 tarihli kanunnamede “*resm-i hınzırdan yabanda güdüilenden iki hınzırdan bir akçe alınur ve keferenin evlerinde beslediklerinden ve boğazladıkları hınzırdan her hınzırdan birer akçe resm alınur*” denmektedir. Yani hınzır resmi birincisi ormanlarda ve ovalarda otlatılan hınzırdır ki bundan iki akçe hınzır başına alınmaktadır. İkincisi gayr-i Müslim

²²⁰ “Tırhala kadısı molla Muhyiddine ve Mukataatı Nazırı Muslihiddine hüküm yazıla ki sen ki kadısın Haliya dergâhu muallâma arz gönderiüp nefis tırhala yahudaları geliüp kaza-i mezburede işlenen çuka damgası Amil İbrahim işledüğümüz çukalardan tamga akçesi hepümüzdenyedişer sekizer akçe taleb ider yine ne mikdar dediklerin bildirmemişsin imdi dergâhu muallamda olan defterlere müracaat olunup Görüldükde selanikde işlenen çukaların paşadundan dörder akçe resm tamga alındığı mukayyed bulunmağın buyurdum ki hükm şerifim vardukda kasaba-i mezburede işlenen çukaları ki paşadundan dahi mahruse-i Selanikda alındığı üzere her paşa ve çukadan dörder akçe resm tamga aldurub ziyade aldırmayasın... muharrem sene 951”, BOA KK. d. 62, s. 124.

²²¹ “...ve içinde Tırhala sancağında Dergah-ı Ali Yeniçerileri için kirpas cem' ve İştira eyleyen ebna-i sipahiyandan Mehmed kullarının mukataat müfettişi Yenişehir kadısı Mevlana Şicaeddin dailerinin imazasıyla Hızane-i amireye getürdüğü muhasebesinden Tırhala ve Modoniç ve Yenişehir ve Çatalca cezirelerindenon bir yük altmış bin akçe makbuzu olub meblağı mezburdan on iki yük akçe her donluğu kırk akçe otuz bin donluk kirpas bahasına viriüp ve ikiyüz kırk bin dörtyüz akçe kirpası Tırhala'dan İstanbulda... anbarına getürmek için bargir kirasına ve sarmak için için kebe ve çul ve kendir baha .. kirasına virup cem' kirpas baha.. kirpasın ihracatına on dört yük kırk iki bin dörtyüz akçe sarf idiüp bu takdirce ikiyüz seksen iki bin dörtyüz akçe asıldan ziyade .. idiüp vech-i meşruh üzere muhasebesine cavab viriür ve kenduden mukaddem emin olan İsmail ... kirpas bahasından ve ihracatından iki yüz üç bin dörtyüz doksan yedi akçe noksan üzere ... viriüp beyt-ülmale .. eylemiş olur.” Belgenin silik olan tarafları okunamamış olmasına rağmen anlaşılabilir düzeyde olduğunca buraya kaydedilmiştir. BOA. MAD. d. 7447, s. 1.

²²² Osmanlı Devleti kendi içinde ticareti ve üretimi canlı tutmak gayesi ile aralarında orta halli zanaatkarlar ve tüccarlar barındıran Yahudi mültecileri ihtiyaç duyulan Selanik, Tırhala, Balyabadra, İskenderiye gibi şehirlere yerleştirmiş, vergiden muaf tutmuştur. Özgür Kolçak, “Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği: Selanik Çuha Dokumacılığı (1500-1600)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 52; Sahillioğlu, “Yeniçeri Çuhası ve II. Beyazid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi”, s. 417. Yahudiler, bölgede dokuma imalatı ve bunun gerektirdiği yardımcı ameliyeler, madencilik, matbaacılık gibi çeşitli ekonomi kollarının gelişmesini sağlamışlardır. Virginia Paskaleva, “Osmanlı Balkan Eyaletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı (1700-1850)”, *İ.Ü.İ.F.M.*, C.XXVII, S. XXVII, S. 1-2, İstanbul 1968, s. 42,43; Faroqhi, “Ottoman Cotton Textiles, 1500 to 1800: The Story of a Success that did not Last”, *GEHN Conference – University of Padua*, 17-19 November 2005, s. 13.

²²³ *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 33b, 99a.

unsurların evlerinde besleyip etinden ve sütünden istifade ettiklerinden alınan hınzır başına birer akçe olmak üzere iki türde harman sonu alınmaktadır.²²⁴

Tablo 68. Tırhala Kazasında Tahrirelere Göre Resm-i Hınzır

İdari Birim	1454-55		1506		1521			1569	
	Akçe	A.O	Akçe	A.O	Akçe	K.O	A.O	Akçe	K.O
Tırhala	14.764	—	23.856	—	19.902	86,4	-50,7	9800	70
Kraçova	—	—	—	—	578	3	388	2.818	20
Aspiropotam	—	—	—	—	2.545	11	44,8	1.403	10
Toplam	14.764	61,5	23.856	-3,4	23.025	100	-39,1	14.021	100

A.O: Artış Oranı, K.O: Kaza İçi Oran

Hınzırdan 1454-55 tarihinde vilayet genelinde 213 köyden toplam 14.764 akçe toplanmıştır. Bu gelirin karşılığı ne kadar hınzır yetiştirildiği meçhuldür. Çünkü gelir edinilen köylerdeki hınzırın kanunnamedeki ifadeyle yabanda mı yoksa evde mi beslenip boğazlandığı bilinmemektedir. Bununla birlikte hınzır resminde en fazla artış 1506 tarihindedir. Bu tarihte 223 köyde bir önceki döneme göre % 61,5 oranında artış sağlanarak 23.856 akçelik gelir elde edilmiştir. Hınzırdan alınan vergi hâsılı 1521 ve 1569 tarihlerinde düşüş göstermiştir. 1521 tarihinde toplam 235 köyde ve 1569 tarihinde ise 223 köyde bu vergi toplanmıştır. 1569 tarihinde toplanan 14.021 akçenin 3.469 akçesi “*bidatı ma galle*” adıyla toplanan vergidir. Bu vergi yine hınzırdan alınmaktadır.

Sürülerini başka timar sahibinin yaylağında otlatan veya miri yaylaklarda yaylatan sürü sahiplerinden yılda bir defa olmak üzere, nevrüz ayında, bazı yerlerde sürü başına bazı yerlerde koyun başına alınan vergi defterlerde “*resm-i yaylak*” olarak geçmektedir.²²⁵ Bir sipahinin timarında sürekli oturan sürü sahiplerinden, sadece başka timardan gelip sürüsünü yaylatan sürü sahibinden de alınırdı. 1569’da Partul köyünde dışardan gelip yaylayan sürü sahibinden senelik 75 akçe alınacağını belirtilmiştir.²²⁶ Yaylak resmi bazı yerlerde 300 koyun bir hesap edilip, bir sürüden bir koyun, bazılarında ise sürüler, ala, evsat, edna olmak üzere ayrılıp ona göre alınırdı. Yine aynı

²²⁴ BOA TT. d. 36, s. 1, Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, s. 493.

²²⁵ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan vergi ve Resimler”, s. 509, 510.

²²⁶ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 135a.

köyde koyunların yaylamasından “*resm-i yaylak-ı ganem*” adı altında 150 akçe alınmıştır.²²⁷

Yaylak vergisi yanında yine aynı mahiyette otlak ve kışlak resimleri de alınmaktadır. Bunlar sürü sahibinin başka bir timarda kışlaması ve otlaması üzerinden alınan resimlerdir. Bu üç resimle ilgili olarak Tırhala kanunnamesinde “*resm-i otlak ve kışlak haricden yahud gayri karyelerden gelub bir karye sinurunda kışlasa ve otlayub yaylasa her koyun sürüsünden yılda bir kerre yigirmi beşer akçe resm alınur amma ehli karyenin kendu koyunları veya keçileri sürüsü yine kendu karyeleri sinurunda kışlasa ve otlayub yaylasa anlardan resm-i otlak alınmaz ve resm-i kışlak alınmaz*”²²⁸ şeklinde geçmektedir. Buradan da dışardan gelenden sürü de senelik 25 akçe resim alınmakta, köy ahalisinden ise alınmadığı anlaşılmaktadır. Kaza genelinde bu üç resimden en fazla pay bütün dönemlerde ortalama olarak % 50’nin altına düşmeyen yaylak resmine aittir. Yine en hızlı artış oranı 1521 tarihinde yaşanmıştır. Bu tarihte Lişana köyüne Yanya sancağından gelen altı Ulah köyde kışladıkları için maktu 200 akçe vergi vermişlerdir.²²⁹

Tablo 69. Tırhala Kazasında Tahriirlere Göre Yaylak, Kışlak ve Otlak Resmi (Akçe)

Resim Türü	1506	1521	1569
Yaylak	425	1.520	3.112
Kışlak	125	918	1283
Otlak	300	922	660
Toplam	850	3.360	5.055

4.2.5. Küçük Sanayi İşletmeleri

Değirmen ilk çağlardan beri var olan, su, rüzgâr, gelgit ve kas gücü gibi çeşitli şekillerde çalışabilen ve insanların ihtiyaçları için gerekli gördükleri öğütme işini yapabilen yapılardır. Genel olarak tahıl öğütülen bu yapılar kumaş çırpma, demir

²²⁷ “*resm-i yaylak ahardan gelub yaylarmış fi sene 75*”, “*Resm-i yaylak ganem deryed Malik Bey: 150*” TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 135a.

²²⁸ BOA TT. d. 36, s. 1.

²²⁹ “...mezkur kafirler Yanya Sancağından gelub mezbur karyede koyun kışladup...” BOA. TT. d. 105, s. 132.

yapımı, pamuk işleme ve dokumacılık gibi alanlarda da kullanılmışlardır.²³⁰ Değirmenler evler gibi sabit yapılardır ve her zaman her yerde inşa edilmesi mümkün olmadığından suyu ve rüzgârı olan inşaata müsait arazilerde kurulurlar. Değirmenin kurulabilmesi için sadece su kaynağının yeterli olmamakta, aynı zamanda yeterli miktarda eğim ve yine akış hızı da önemlidir.²³¹

Tırhala kazasındaki değirmenlerde kazanın coğrafi yapısına göre inşa edilmişlerdir. Kaza genelinde, su değirmenleri hâkimdir. Bu değirmenler genellikle düzenli bir akışa sahip, nehir veya ırmakların güzergâhlarında veya yakın yerlerine kurulmaktadır. Bunlar arasında keçe ve kebe dövmeğe mahsus ve su kuvvetiyle çalışan kebe değirmenleri önemli bir yekûn tutmaktadır.²³²

Özellikle XV. yüzyılın sonlarında İspanya'dan kaçıp Osmanlıya sığınan Yahudilerin İspanya'da buldukları süre boyunca bu değirmenlerde öğrendikleri bilgileri Osmanlı'ya taşıdıkları da bilinmektedir.²³³ Bununla ilgili olarak özellikle ilk tarihlerde pek az görülen bu değirmen türünün Yahudilerin Tırhala'ya yerleşiminden sonra oldukça hızlı arttığı görülmektedir. Yani dokumacılık sektöründe önemli bir paya sahip olan Yahudiler kebe değirmenlerinin Tırhala kazasında ki yayılımını etkilemiş olmaları muhtemeldir. Su gücüyle çalışan ve sadece bir dönem görülen dolap değirmenleri ise eğimin ve akış hızının az olduğu yerlerde inşa edilmektedir.

Tahrir defterlerinde her değirmen içinde bulunan “bab” yani taş sayısına göre değerlendirilmiş ve vergisi de bu taşlarınadetine göre alınmıştır. Suyun akım hızının ve eğiminin yeterli seviyede olduğu bölgelerdeki değirmenlerde bab sayısı daha fazla olmaktadır. Değirmenlerden alınan vergiye ise defterlerde “*resm-i asiya*” denmektedir. Bu resmin miktarı Osmanlı Devletinin her tarafında aynı değerdedir. Fakat

²³⁰ Mustafa Şahin, “Orta Çağ'da Değirmencilik”, *SBArD*, Yıl XII, S.23, Diyarbakır Mart 2014, s. 105-106.

²³¹ Ahmet Yiğit, “XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 18, Muğla 2007, s. 101.

²³² Şerefeddin Yalpkaya, "Kara Ahmed Paşa Vakfıyesi." *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1942, Sa. 2 s. 90; Ruhi Özcan, “Arşiv Belgeleri Diliyle Su Değirmenleri (Asiyâb)”, *OTAM*, Ankara 2016, sa. 40, s. 196.

²³³ Doğan Yörük, Onur Kabak, “XVI. Yüzyıldan Günümüze Bozkır Su Değirmenleri ve Değirmen İşletmeciliği”, *Geçmişten Günümüze Bozkır Uluslararası Sempozyum (6-8 Mayıs 2016)*, Isparta, s. 219.

genellikle her ay için beş akçe olmak üzere kaç ay çalışmışsa ederi mukabilinde resim alınır.²³⁴

Buna karşın Tırhala kazası kanunnamelerinde asiyab resminden alınacak vergi ise farklı düzeydedir. Kanunnamede “*resm asiyab tamam yıl yürüyenden yılda otuz akçe ve altı ay yürüyenden on beş akçe ve kebe değirmenlerinden yılda on beş akçe resm alınur*”²³⁵ denmektedir. I. Selim kanunnamesinde de belirlendiği üzere sadece nakit değil aynı zamanda hububat değeri ilede resim ödenmekteydi. Bazı değirmenler ise hassa adı altında kaydedilmektedir. Oldukça fazla gelir getiren bu değirmenler sancakbeyi ve subaşı haslarına dâhildirler.²³⁶

Tırhala kazasının değirmen sayısı bakımından oldukça zengin olduğu müşahede olunmuştur. 1454-55 tarihinde şehir merkezi hariç vilayet genelinde toplam 101 adet köyde 112 değirmen bulunmaktadır. Tırhala şehrindeki değirmen sayısı ise 11, taş sayısı ise 98’dir. Rakamın düşük olmasının sebebi birçok değirmenin taş sayısının yazılmamış olmasıdır. Bu da bu tarih için değerlendirmeyi kısıtlamaktadır. Bunun yanında değirmenlerden alınan vergi de farklılıklar oldukça fazladır. *Resm-i asiyab* adı altında alınan bu vergiler sekiz, 10, 15, 20, 60 akçe gibi olabilmektedir. Mesela taş sayısı verilmeyen Rahova köyünde sekiz, Libahova adlı köyde 195 akçe gibi çok farklı rakamlarda çıkabilmektedir. Büyük çoğunluğu gayri Müslümlerin köylerinde olan bu değirmenlerin dördü Müslümanlara aittir. Asiyab resminden vilayet genelinde 6.423 akçe gelir elde edilmiştir.²³⁷

1506 tarihi ile birlikte kaza genelinde ki değirmenlerin durumu daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu tarihte şehir hariç kaza genelinde şehirdekilerle birlikte toplam 145 köyde 182 değirmen bulunmaktadır. Değirmenlerin taş sayısı ise 517’dir. Bu değirmenlerde Müslüman unsurların elinde bulunan taş sayısı ise 139 olmakta, buda % 26.8’e tekabül etmektedir. Aynı şekilde gayr-i Müslimlerin elindeki taş sayısı

²³⁴ İnalçık, *Hicri 835 tarihli Sureti defteri Sancak-ı Arvanid*, s. XXXI. Mesala Yavuz Sultan Selim dönemi kanunnamelerinden kanunnameyi Osmani de bu durum bir değirmen tam yıl yani 12 ay çalışırsa bir müdd buğday ve bir müdd arpa resmi ödeyecektir. Bunun yanında reaya zorlanmasın diye senelik 60 akçe, altı aylık 30 akçe ve bundan daha az çalışan değirmenden ise çalıştığı her ay için beşer akçe resim alınmaktadır. Yaşar Yücel, Selami Pulaha, s. 51.

²³⁵ *BOA TT. d. 36*, s. 1.

²³⁶ İnalçık, *Hicri 835 tarihli Sureti defteri Sancak-ı Arvanid*, s. XXXI.

²³⁷ *BOA MAD. d. 10*, vr. 195a, 239b.

366'dır. Değirmenlerin bir kısmında dört, beş ve altı taş bulunabilmektedir. En fazla değirmen bulunan köy 12 değirmen 27 taş ile Baklalu'dur. Bunun yanında değirmen başına düşen taş sayısının en fazla olduğu köyler Megali Porta iki değirmen 26 taş, Gorgoyir iki değirmen 22 taş, ve bir değirmen ve 12 taş ile Gırjani'dir.²³⁸ Bu durum bu değirmenlerin işleyiş açısından büyük bir tesis olduğunu göstermektedir. Çünkü içinde 20 taş olan bir değirmenin hem kapladığı alan hem de işleyişi yoğun olacaktır. Yine burasının reaya tarafından fazlasıyla tercih edildiği de ortadadır. Ayrı olarak değerlendirilen şehir merkezinde ise yedi değirmen ve 18 taş bulunmaktadır.²³⁹ 1506 yılı toplam değirmen hâsılatı 11.790 akçedir.²⁴⁰

1521 tarihinde bir önceki döneme göre % 4,8'lik bir artışla değirmen bulunan köy sayısı 154 âdete çıkmıştır. Şehir ve köylerde bulunan toplam değirmen sayısı %1.64 artarak 185, taş sayısı ise % 20,50'lik bir artışla 623'e çıkmıştır. Müslümanların elindeki taş sayısı %15.2 gayr-i Müslimlerininki ise % 22.6 oranında artmıştır. Bütün değirmenler içerisinde Müslümanların elindeki taş sayısı %27.92'ye çıkmıştır. Değirmenlerde bulunan taşlar bazen azalmış bazen de artmış, değirmenlerden elde edilen gelir %21,5'lik bir artışla 14.375 akçe olmuştur. Bu rakama şehir merkezinde bulunan dokuz değirmen ve 26 taştan elde edilen 1.250 akçe dâhil edildiğinde değirmenler önemli bir gelir noktasını teşkil etmektedir.²⁴¹

²³⁸ *BOA TT.d 36*, s. 545-547, 600-602, 633-636.

²³⁹ Defterlerdeki en önemli sorgulamalardan biriside de asiyaab sayısının nasıl çıkarılacağıdır. Tahrir defterlerinde asiyaab resmi, bab üzerinden yani taş sayısı üzerinden alınmaktadır. Bununla ilgili olarak 1506'da asiyaab adı altında ikisi vakıf sahipliğinde, biri mülk, diğeri de herhangi bir sahiplik belirtilmeyen 12 taşlı bir değirmen mevcuttur. 1521 tarihinde ise aynı köyde bir asiyaab altında dört farklı kişi mülkünde yedi taşlı ve bir vakıf sahipliğinde altı taşlı toplam beş işletici ve 13 taş vardır. Aynı köyde 1569 tarihinde işleticisi farklı 23 taşlı sekiz adet asiyaab kaydedilmiştir. Buradaki temel sorun bunların farklı asiyaablar mı olduğu, yoksa 1521 tarihindeki gibi tek bir asiyaabın içindeki sekiz farklı işleticiye ait taşlar mı olduğudur?. Çalışmada defterlerdeki veriler esas alındığından değirmen adetleri kaydedildiği şekliyle hesaplama dâhil edilmiştir. Bunun yanında zamanla tasarruf sahiplerinin durumu da değişebilmektedir. 1506'da Mescid-î Kara Doğan Vakfına sahipliğindeki taş, 1521'de mülkü Kara Doğan, 1569'da ise sadece Kara Doğan olarak kaydedilmiştir. Aynı durum Vakf-ı Zaviye-i İbrahim Ağa'da da gerçekleşmiştir. 1506'da Vakf-ı Zaviye-i İbrahim Ağa'nın sahipliğindeki bir taş, 1521'de mülk-i İbrahim Ağa, 1569'da ise sadece Asiyaab-ı İbrahim Ağa olarak kaydedilmiştir. Bazen de taş sahipliği değişebilmektedir. 1506'da Sinan Bey mülkü olan dört taş, 1521'de Fatıma Hatun mülkü, 1569'da ise Hatice hatun mülkü olmuştur. *BOA. TT. d. 36*, s. 1263; *BOA TT. d. 105*, s. 190; *TKGM. KKA. TT. d. 56*, vr. 16a.

²⁴⁰ Bu gelirin 3.075 akçesi ise Müslümanlara aittir.

²⁴¹ Kazadaki değirmenler ve gelirleri ile ilgili bkz.

Değirmen bulunan köy sayısı 1569 tarihinde % 13.8 oranında artarak 173'e çıkmıştır. Yine Tırhala nahiyesi Haslar bölgesi ile birlikte 80 adet köyle en fazla değirmenin bulunduğu yerleşim birimidir. İkinci sırada olan Kraçova nahiyesinde 51 ve son olarak Aspropotam nahiyesi içerisinde 42 köyde değirmen bulunmaktadır. Bu tarihte değirmen sayısı bir önceki döneme göre % 37,2'lik bir artışla 254 ve taş sayısı da % 7.2'lik artışla 669 olmuştur. Nahiyeler içerisinde en önemli payı Tırhala elde etmiş, toplam değirmen sayısının % 48'i ve taş sayısının % 50.9'unu barındırmıştır. İkinci sırada ise % 27'lik pay ve 69 adetle Kraçova, onu %24.8 pay ve 63 adetle Aspropotam nahiyesi izlemektedir. Müslümanların elindeki değirmen sayısı toplam değirmenlerin % 11'ini ve taş sayısı da % 17'sini oluşturmaktadır.

Tablo 70. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Değirmenlerin Sahiplik Durumu

Yıllar	G. Müslim					Müslim			
	Belirsiz	Mülk	Raiyyet	Hassa	Manastır	Vakıf	Mülk	Şahıs	Hisse
1454-55	82	1	—	5	—	—	4	—	—
1506	—	346	—	—	—	51	118	—	4
1521	318	97	28	6	—	78	95	—	1
1569	515	—	20	2	25	68	5	31	3

1454/55 tarihinde bütün değirmenler içerisinde biri gayr-i Müslim dördü Müslim'e ait beş mülk değirmen vardır.²⁴² 1506'da kazadaki değirmenler arasında 346 gayr-i Müslim ve 118 Müslim olmak üzere 464 taş mülk olarak kaydedilmiştir. Böylelikle kazadaki değirmen taşlarının % 89.04'lük kahir ekseriyeti mülk olarak birisinin üzerine kaydedilmişse de, 1521'de %30'a kadar düşmüştür. Bu tarihte herhangi bir şekilde sahipliği belirtilmeyen taşların oranı %51'e çıkmıştır. Herhangi bir sipahinin mülkü olan bir değirmen bulunduğu yerleşim yerine göre mülklük durumu da değişebilirdi. 1521 tarihinde, daha önce İkseluparik sipahisinin mülkü olan bu değirmenler Tırhala şehri sınırında yer alışı için hassa kabul edilmiştir.²⁴³ Yine vakıfların elindeki taş sayısı da 1506'da 51, 1521'de 78 adet olmuşsa da 1569 tarihinde 68'e düşmüştür.

Tırhala kazasındaki değirmenlerin, kebe, galle, gallat, çeltuk ve dolab gibi çeşitleri vardır. Bunların dışında herhangi bir şekilde türü belirtilmeyenlerde oldukça fazladır. 1454/55'de Tırhala vilayetinde, yünlü kumaş üretimiyle ilgili sıkıştırma tezgâhı

²⁴² Bu tarih için defterden taş sayısı tespit edilemediğinden değirmen adedine göre hesaplanmıştır.

²⁴³ BOA. TT. d. 105, s. 385.

durumdaki kebe değirmenlerinden üç adet bulunmaktadır. Bu tarihte galle adı verilen üç adet değirmenin dışında kalan değirmenlerin tamamı türü belirtilmeyen değirmendir. 1506'da kebe ve galle değirmenleri hızlı bir şekilde artmış, Fakat 1569'a kadar bu değirmenlerde düzensiz bir artış-azalış yaşanmıştır. Sadece 1506'da bir adet dolab değirmeni, 1569'da ise bir değirmenin içinde çeltuk öğütmek için bir taş bulunmaktadır.²⁴⁴ 1569 tarihinde “*asiyab-ı gallat*” adı altında 160 değirmen bulunmakta ve bunlar kazadaki en yoğun bulunan değirmenler olarak görülmektedir.

Tablo 71. Tırhala Kazasında XV-XVI. Yüzyıllarda Değirmenlerin Çeşitleri

Sene	Din	Kebe		Galle		Gallat		Belirsiz		Çeltuk		Dolap		Harab		Toplam Bab
		as.	bab	as.	bab	as.	bab	as.	bab	as.	bab	as.	bab	as.	bab	
1454/ 1455	M.M	-	-	1	1	-	-	3	5	-	-	-	-	-	-	6
	G.M	3	8	2	14	-	-	102	70	-	-	-	-	-	-	92
1506	M.M	29	10	8	10	-	-	144	127	-	-	1	4	-	-	151
	G.M		60		32	-	-		274	-	-		-	-	13	366
1521	M.M	22	2	27	24	-	-	136	148	-	-	-	-	-	1	174
	G.M		40		83	-	-		326	-	-	-	-	9	449	
1569	M.M	27		14	20	160	55	46	37	-	1	-	-	1	10	113
	G.M		51		19		416			69	-	-	-	-	11	23

Tablodan da görüldüğü üzere değirmenlerdeki taşlarda en fazla artışın yaşandığı dönem 1521'dir. Bu tarihten sonra değirmen sayısı düşmüştür. Fakat düşüş sadece Müslümanlarda meydana gelmiş, gayr-i Müslimlerinki tam tersi artmıştır. Müslümanların sahipliğindeki değirmenlerin oranı toplam değirmenlerin, 1506'da %29'u, 1521'de % 28'i olarak gerçekleşirken 1569 tarihinde % 17' si olmuştur.

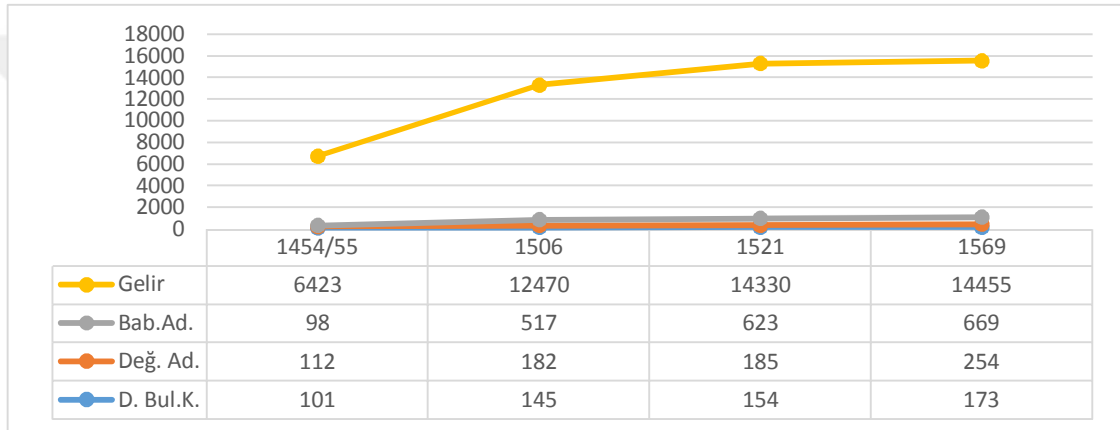
Tablo 72. Tırhala Kazasında XVI. Yüzyılda Değirmenlerin Kullanım Dönemleri²⁴⁵

Yıllar	6 Ay	12 Ay	6+12	3+9
1506	128	49	5	2
1521	125	42	11	-
1569	149	76	-	-

²⁴⁴ BOA. TT. d. 36, s. 938; TKGM. KKA. TT. d. 56, vr.93a.

²⁴⁵ Tablo, kullanım dönemleri tespit edilebilen değirmenlere dayanmaktadır.

Tırhala kazasındaki değirmenler genellikle altı ay çalışmaktadırlar. 1506-1521 tarihlerinde değirmenlerin % 70'i, 1569'da ise % 66'sı altı ay çalışan değirmenlerdendir. Bütün bir yıl boyunca çalışan değirmenler 1521'de 42'ye düşmüş daha sonra ise tekrar artmıştır. Bunun yanında bir kısım değirmenlerde farklı dönemlerde çalışan taşlarda görülmektedir. 1506 tarihinde beş, 1521 'de ise 11 adet değirmende 6-12 ay arasında faaliyet gösteren taşlar birlikte bulunmaktadır. Bu değirmenlerin çoğunlukla altı ay çalışması durumu Tırhala'nın iklim şartlarıyla ilgilidir.

Şekil 16. Tırhala Kazasında Tahrirelere Göre Değirmen, Değirmen Bulunan Köy, Taş Sayısı ve Resm-i Asiyab Geliri

Şekilde de görüldüğü haliyle Tırhala'da değirmenlerden elde edilen gelir, değirmen ve taş sayısı, değirmen bulunan köyler sürekli olarak artmıştır. 1454/55 tarihi dışarda tutulursa 1506-1569 arası gelir %15.9, taş % 29.4, değirmen % 39.56 ve değirmen bulunan köy sayısı %19.31 oranında yükseliş yaşanmıştır.

4.3. TOPRAK İDARESİ

Osmanlı Devletinde arazi miri, mülk ve vakıf olarak üç kısıma ayrılmaktadır. Miri arazi, rakabesi yani hukuki mülkiyeti devlete ait olan arazilerdir. Bu arazilerin tasarrufu ise hem devlete hem de şahıslara ait olabilir. Mülk ve vakıf arazinin sahipliği ve tasarrufu ise şahıslara aittir.²⁴⁶

²⁴⁶ Mithat Sertoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirliklerinin Çeşitli Şekilleri", VI. Türk Tarih Kongresi Ankara 20-26 Ekim 1961, Kongrede Sunulan Bildiriler, *TTK Basımevi* Ankara 1967, s. 281, Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reaya'nın Miri Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal"

4.3.1. Vakıf ve Mülk Arazi

Sahipliği ve tasarruf hakkı şahısların veya vakıfların elinde olan bu türden araziler Tırhala kazası dâhilinde oldukça sınırlıdır. Sadece, 1506 tarihinde Sultan Bayezid vakfına *Türkoplo nam-ı diğer Kastroplat* köyü tahsis olunmuştur. Köy, 49 haneden müteşekkil olup, 1.946 akçelik bir hâsılı vafin akarına sağlamıştır. Köylerin dışında mezraalar da vakıflara tahsis edilmektedir. Sultan Bayezid Vakfına aynı tarihte *Derbilye* adlı bir mezra tahsis olunmuştur.²⁴⁷ 1530 tarihinde ise Mirçi köyünde Hacı Yusuf vakfına tahis edilen 20 dönümlük bir mezraa da bulunmaktadır.²⁴⁸

Köy ve mezralar dışında vakıfların tasarrufunda çiftlik, bağ, bahçe ve tarla gibi topraklarda bulunmaktadır. Vakıflar buralarda üretilen ürünlerden sağlanan hâsıla akar oluşturmaktadır. 1506 tarihinde Cevher Subaşı vakfına tahsis olunan dört dönüm bağ vakıf sahipliğindedir.²⁴⁹ Bu vakfın 1530 tarihinde Megarhi köyünde beş çiftlik alandan müteşekkil bir çiftliği de kayıtlıdır.²⁵⁰ Yine bu tarihte Hacı Umur Bey vakfının bir dönüm bağı, Hızır Bey bin Turahan Bey vakfının 100 dönüm tarlası bu vakıfların tasarrufundadır. 1569 tarihinde Mehmed bin Lala Hamza vakfının dört çiftlik alandan oluşan bir çiftliği bulunmaktadır. Yine Ali bin Mezid vakfının çeşitli tahıl ürünleri yetiştirilen iki çiftlik tarlası, Kara Doğan vakfının Tırhala'da Perkiti mahallesinde bir dönüm bağıda vakıflara tahsis edilmiştir.²⁵¹

4.3.2. Miri Arazi

Devletin sınırları dâhilindeki toprakların ekserisi miri arazi olarak tasnif edilmiştir. Aynı şekilde Tırhala kazasındaki arazilerin çoğunluğunun da miri arazi olduğu defterlerden müşahede olunmaktadır. Bununla birlikte miri arazi, kendi içinde, gelirlerine göre has, zeamet ve timar olarak üçe ayrılmıştır. Bunların tamamı ise timar sistemi olarak adlandırılmaktadır ki Osmanlı Devleti'nin toprak rejimi, timar sistemi denilen bu sistem üzerine kuruludur. Türkçede dirlik ile eş anlamlı olan timar, terim

Tarzları, IV. Türk Tarih Kongresi Ankara 10-14 Kasım 1948, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1952, s. 426

²⁴⁷ Adı geçen vakıf Tırhala merkezli bir vakıf değildir. *BOA. TT. d. 36*, s. 1289-1290.

²⁴⁸ *BOA. TT. d. 367*, s. 249.

²⁴⁹ *BOA. TT. d. 36*, s. 1312.

²⁵⁰ *BOA. TT. d. 367*, s. 246.

²⁵¹ *TKGM. KKA. TT. d. 60 vr. 200a, 202b.*

olarak Osmanlı merkez vilayetlerinde bir süvari birliğini ve askerî-idarî hiyerarşiyi desteklemek amacıyla yapılan ve miras yoluyla geçmeyen tahsisatı ifade eder.²⁵² Bu tahsisat, belirli bir toprak parçası üzerindeki vergilerin toplanma hakkı biçiminde olabileceği gibi değişik köylere dağılmış reyanın vergilerinin toplanması biçiminde de olabilmektedir. İlk durumdaki tasarruf sahibi olan sipahiye sahib-i arz, sonrakine ise sahibi raiyet denilmektedir.²⁵³ Sistemin ilk uygulandığı Osmanlı'dan evvel olduğu araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir. Buna göre İslam devletlerinde ve Selçuklularda ikta' olarak karşılığı görülen bu sistem geliştirilerek Osmanlı Devleti'nde timar sistemi olarak hayat bulmuştur. Fakat timar mahiyet itibariyle ikta'dan farklı görünmektedir.²⁵⁴ Yukarıda da değinildiği üzere miri arazinin bu üç çeşidinden geliri 20.000 akçeye kadar olanlar timara, 20.000 ile 100.000 akçelik gelir elde edilenler zeamete ve 100.000 akçeden fazla gelir elde edilen araziler ise hassa dâhil olmaktadır.²⁵⁵ Bu şekilde timarın veya dirliğin has, zeamet ve timar şeklinde kategorilere ayrılmasında vazifenin çeşidi ve vazife sahiplerinin kimliği ve rütbesi etkendir.²⁵⁶

4.3.2.1. Haslar

Tırhala kazasındaki köyler padişah, sancakbeyi ve diğer haslar olarak üç ayrı şekilde hassa verildiği görülmektedir. Kaza dâhilinde en az görülen has türlerinden biri olan padişah hasları şehirlerde alınan bir kısım resimlerden, mukataa gelirlerinden, birçok köy ve mezranın hâsıllarından, bâc-ı ubûr, âdet-i ağnam, gümrük, cizye ve

²⁵² İnalçık, "Timar", *DİA*, C.XLI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012, s. 168.

²⁵³ Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, s. 290. Sahibi raiyyet ve sahibi arz ayrımı ile ilgili çift-bozan kısmında da değinilen bir hükümde "...Göressiz eger bunun timarında ziraata kabil yer var ise iki öşr hükm idesiz birine sahib-i raiyyet birine sahib-i arza alviresiz ve buna bir has değirmenden iki yüz akçe hâsil kayd olunmuş imiş sabika evvel ol timara mutasarrıf olan sipahi kefereden satun aldım deyu niza' edermiş bukazıyyen dahigöressiz, eğer defter ve kanuna muhalif ol sipahi buna kayd olunan has değirmene almuşsa giru mezkûra teslim idup viresiz...", şeklinde tasarruf sahibi olan sipahileredeğirilmiştir. *BOA. ADVN. d. 790*, s. 71.

²⁵⁴ Bahaeddin Ögel, "İslamdan Önceki Türk Devletlerinde Timar Sistemi", IV. Türk Tarih Kongresi Ankara 10-14 Kasım 1948, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1952, s. 242; Halil İnalçık, "İslam Arazisi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2009.

²⁵⁵ Toprak dirliklerindeki bu gelir kademelerinin devletin her yerinde kesin sınırlarla belirli olmadığı aşikârdır. Tırhala kazasında da örneği görüleceği üzere 20.000 akçeden fazla gelir elde edip timar sayılan veya daha az gelir elde edilip zeamet sayılan dirliklerde görülmektedir.

²⁵⁶ Uğur Altuğ, *II. Murad Dönemine Ait tahrir Defterlerinin Yayına Hazırlanması ve Bu Malzemeye Göre timar Sistemi, Demografi, Yerleşme ve Topoğrafya Üzerinde Araştırmalar*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.(Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.108.

cemaat gelirlerinden oluşmaktadır.²⁵⁷ Tırhala kazasındaki padişah hasları ilk olarak 1542 tarihinde görülmektedir. Bu tarihte Tırhala kazasında, sadece taşra kesiminden gelir elde eden padişah hasları, 1569 tarihinde şehir merkezinden degelir elde etmeye başlamıştır. Şehirden elde edilen “*mahsul-u ihtisab-ı Nefs-i Tırhala*” adlı ve 17.000 akçelik gelir sonraki tarihlerde de aynı oranda olduğu görülmektedir. Buna karşın padişah haslarının gelir elde ettiği köy sayısı ise 1569 dışında değişmemiştir.²⁵⁸

1569 tarihli mufassal defterde, padişah hassı dışında herhangi bir dirlik görülmemektedir. Buna karşın bu defterin icmalı olan ve aynı tarihte kaydedilen deftere göre ise Tırhala kazasından 25 tam köy ve bir mezraa, padişah haslarına tahsis edilmiştir.²⁵⁹ Buralardan elde edilen gelir ise bu tarih için 287,386 akçedir. Bu tarihten sonraki bir timar icmal defterinde de gelir cinsleri ve sayıları farklılaşmamış, değişim köylerin gelirinin farklılaşmasının yekûna yansıması şeklinde olmuştur. 1574 tarihinde bir önceki döneme göre aynı sayıda olan 25 köy ve bir mezraadan elde edilen gelir 280.225 akçedir. Bununla birlikte 1542 tarihinde kaza genelindeki padişah haslarının tamamı taşradan gelir elde edilirken, 1569 tarihinde mufassal defterdeki veriler değerlendirme dışı tutulursa, 1569 ve 1574 tarihli icmal defterlerinde padişah hasları için şehirden elde edilen gelirler, toplam elde edilen gelirin % 6’sını teşkil etmektedir. Yani genel olarak Havass-ı Hümâyün, Tırhala kazasında taşradan gelir elde etmektedir.

²⁵⁷ Cengiz Orhonlu, Nejat Göyünç, “Has”, *DİA*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997, s. 268.

²⁵⁸ Tabloda da gösterilmiş olan 1569 tarihli mufassal defterdeki padişah haslarının defterin tamamını kapsamış olması ihtimal dâhilinde değildir. Bu defterin icmalinde bütün sancaktaki has, zeamet ve timarlar gelir elde edenlere göre yazılmıştır.

²⁵⁹ Padişah haslarının bütün sancaktan elde ettiği gelir 1.076.894 akçedir. *TKGM. KKA. TTd. 220*, vr. 3b-8b.

Tablo 73. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Padişah Hasları

Has	1542 ²⁶⁰		1569 ²⁶¹		1569 ²⁶²		1574 ²⁶³	
	Gelir Cinsi	Gelir	Gelir Cinsi	Gelir	Gelir Cinsi	Gelir	Gelir Cinsi	Gelir
Şehir	—		Mahsul ihtisab Nefs-i Tırhala	17.000	Mahsul ihtisab Nefs-i Tırhala	17.000	Mahsul ihtisab Nefs-i Tırhala	17.000
Taşra	25 Tk 1 Mz	287475	277 Tk 21 Mz.	1.936.519	25 Tk 1 Mz	287.386	25 Tk 1 Mz	280.225
Yekûn		287,475		1.953.519		304.386		297.225

Tk: Tam Köy, Mz: Mezraa

Tırhala kazasında has topraklar içinde en fazla payı alan ve önemli gelir elde edenler sancakbeyi haslarıdır. Sancakbeyinin düzenli gelir kaynakları onun siyasal gücünün belirlenmesinde belirleyici etkindir. Bu gelir kaynakları, genel olarak defterlerde, sancağın içindeki şehir ve kasaba merkezlerinden toplanan ve “*nefs-i şehir*” olarak adlandırılan vergilerin yanında, köy, mezraa, aşiret ve çiftliklerden elde edilenlere ek olarak niyabet gelirleridir.²⁶⁴ Sancakbeylerine tahsis edilen has miktarı 100.000 akçeden başlamaktadır.²⁶⁵ 1454/55 tarihinde Tırhala sancakbeyi olan Ömer Bey’in, Tırhala vilayetinden elde ettiği gelir 318.509 akçedir.²⁶⁶ Vilayet dâhilindeki bu gelirin % 35’i şehir merkezlerinden, % 65’i ise taşradan elde edilmektedir. 1506 tarihinde sancakbeyi Hasan Bey’in Tırhala kazasındaki haslarının % 42’sini şehir gelirleri % 58’ini ise taşra gelirleri oluşturmaktadır. 1521’e gelindiğinde sancakbeyi olan Mehmed Şah Bey’in haslarının % 83’ünü şehir, %17’sini ise taşra gelirleri oluşturmaktadır. 1506 tarihine göre kazadan elde edilen toplam gelir % 47.6’lık bir düşüşle 157.829 akçe olmuştur. Bunun temel sebebi taşra gelirlerinin % 85 oranında azalmasıdır.

²⁶⁰ BOA MAD. d. 497, s. 6-7. Bu defterin Tırhala kazası ile ilgili has, zeamet ve timarların bulunduğu sayfaların önemli bir kısmı sayfanın üst tarafından çürümüş vaziyettedir. Bu durum sağlıklı veri elde edilmesinde sorun teşkil etmektedir. Burada verilen rakamlar çürümeyen kısımların tamamını kapsamakta ve çürüyen kısımlarında tahmini olarak gerçekleştirilmiştir.

²⁶¹ TKGM. KKA. TT. d. 56, vr. 6a-164a.

²⁶² TKGM. KKA. TT. d. 220, vr. 3b-4b.

²⁶³ BOA TT. d. 664, s. 12.

²⁶⁴ Kunt, s. 710-712.

²⁶⁵ İnalçık, “Timar”, s. 169.

²⁶⁶ Bu tarihte Tırhala vilayeti iki nefis’den müteşekkildir ve gelirlerde buna göre hesaplanmıştır.

Tablo 74. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Sancakbeyi Hasları I

Yerleşim	1454/55 ²⁶⁷		1466 ²⁶⁸		1506 ²⁶⁹	
	Ömer Bey		Ömer Bey		Hasan Bey	
Şehir	Kıstı bazar ve niyabet ve ihtisab, niyabet-i vilayet-i mezkûr, niyabet-i Karavar ve Mikira ma resmi ganem, ma'ber, der ab-ı Likostem, ispenç, hububat, bakliyat, kovan, asiyab, Hınzır	110.253	... ve niyabet, kıst ve monopolya ve ihtisab, Harac bagat..ve kefere-i nefsi-Tırhala, der tarik-i sahra ve kûh Karavari ve Karpiniş, niyabet kari? sahra, Niyabet kari kûh, niyabet-i Karavari ve Karpiniş?, Adet-i ağnam Nefs-i Tırhala ma köhne Arnavud ve nahiye-i Karavari, Kıst ... nehr-iLiküstüm der rah Tırhala,Nefsi-Tırhala ma köhne Arnavud, Nahiye-i Karavari, an asiyab-ı reaya Tırhala, nefsi-Tırhala, Öşri gallat der rüsum-u hanazır Nefs-iTırhala	100.619	İспенç, resmi otluk, hububat ve bakliyat, kıst-ı bazar bacı ve niyabet, niyabet, resmi hanazır, sdet-i ağnam, öşr-i bağçe, harac-ı bağçe, öşr-i çiftlik, öşr-i бага-ı gebran, öşr-i bostan, çayır, niyabet-i Karye-i Kaçana an mir liva-i Tırhala ve resmi arus, niyabet-i nsf an tımar-ı sipahiyen ve kura-yı merdan-ı kala-i Tırhala	127.689
Taşra	61 Tk, 2 Hk, 9 Mz	208.256	?		4 Tk, 1 Hk	173.889
Toplam		318.509		100.619		301.578

Tk: Tam Köy, Hk: Hisseli Köy, Mz: Mezraa

Kaza genelinde sancakbeyi haslarını besleyen şehir gelirleri 1454/55 tarihinden 1569'a kadar çok fazla dalgalanma göstermemiş olmasına karşın, taşra gelirlerinin iniş çıkışları ise fazla olmuştur. 1521'de 26.810 akçe olan taşra geliri 1530 tarihli muhasebe icmal defterindeki verilere göre % 374,1 oranında artarak 127.122 akçe olarak gerçekleşmiştir. Fakat tarihi yine 1530 olan timar değişikliklerinin kaydedildiği başka bir icmal defterine göre ise taşra geliri 163.992 akçe olarak gerçekleşmiştir.²⁷⁰ 1530 tarihli iki defter arasında ise %29'luk bir fark vardır. Bu tarihte Mirliva Zeynel Paşa'nın bütün sancaktaki hassı 605.847 akçedir ve buda Tırhala kazasından elde edilen gelirin, bütün sancaktaki gelirin % 48,6'sını oluşturduğunu göstermektedir.²⁷¹ 1569'da Mirliva Osman Şah Bey'in sancakbeyliği döneminde bu defa şehir gelirleri artış gösterip, taşra gelirleri düşmüştür. Sancakbey'i has geliri 1599 tarihinde kadar değişmemiştir²⁷²

²⁶⁷BOA. MAD. d. 10, vr. 1a.

²⁶⁸ Bu defterin mirliva haslarını ihtiva eden varakları eksiktir. Bu nedenle sadece Tırhala şehri geliri yazılmıştır. BOA. MAD. d. 66, vr. 7b.

²⁶⁹BOA TT. d. 36, s. 139-140.

²⁷⁰ Bu verilerin dışında tahmini olarak 1526 tarihli sancakbeyleri ve beylerbeylerinin kayıtlı olduğu bir defterde Tırhala sancakbeyi olan Hasan Bey'in, sancağın tamamında tasarrufundaki has miktarı 500.000 akçedir. BOA TS. MA. d. 10057-0001, s. 2a. İnbaşı, *Osmanlı İdaresinde Üsküp Kazası (1455-1569)*, s. 23.

²⁷¹ Buradaki sorun ise Mirliva Zeynel Paşa'nın hassının en fazla gelir elde ettiği köy olan Meçova'nın gelirinin 367 numaralı ve 1530 tarihli defterde 4.959 akçe olarak yazılmasıdır. Asıl rakam ise 40.959 akçe olmalıdır. Bunun yanında dikkati çeken bir durum da timar değişikliklerinin kaydedildiği 1530 tarihli defterde herhangi bir kişiye ait olamayan, köy sayıları farklı iki ayrı zeametın Zeynel Paşanın hassına dâhil edilmesidir. BOA TT. d. 108, s. 4-7.

²⁷² BOA TS. MA. d. 09578-0001, s. 5.

Tablo 75. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Sancakbeyi Hasları II

1521 ²⁷³		1530 ²⁷⁴		1522-30 ²⁷⁵		1569 ²⁷⁶	
Mehmed Şah Bey		Zeynel Paşa		Zeynel Paşa		Osman Şah Bey ²⁷⁷	
İspenç, Resmi otluk, Hububat ve Bakliyat, Ketan, Harac-ı Bagat, Öşri Bostan, Öşri bagat gebran nefis Tırhala ma monopolya, Öşri Çayır, Asiyab, Kıst bac Pazar ve Niyabet nefis-i Tırhala ve resm arus ve resm karış ma resm hanazır keşiş?, İhtisab, Adeti ağnam, Niyabet, Adeti deştibani ma cürmi davar, Hassa Çiftlik ,		Resm-i reaya der orman-ı Ali Bey ma ispenç gebran ve resm otluk, elgallat, Ketan, Öşri bagat Gebran der nefis tırhala ma Yahudiyan, Öşri bagat ve bostanha-i Tırhala ber vech maktu' kıst, Öşri çayırha ber vech maktu' kıst, Asiyab, Kıst-ı bazar ve niyabet ve resm arus ve resm karış ma resm hınzır, niyabet Nefs-i Tırhala, niyabet nısf tumarha-i sipahiyan ve mücerredan kala-i Tırhala ma karye-i? hasha-i mirliva-i Tırhala, Adeti deştibani ma cürmi davar nefis-i Tırhala, Çiftlik ber vech maktu',					
	131.019		131.019		131.019		149.437
2 Tk.	26.810	15 Tk.	127.122	15 Tk.	163.992	2 Tk.	57.736
Toplam	157.829		258.941		295.011		207.173

Tırhala kazasında padişah ve sancakbeyi haslarının yanında, birtakım devlet ricalinin de hasları bulunmaktadır. 1506'da üç, 1521'deiki, 1530'daüç, 1534'de iki ve 1569'da ise beşkişi kaza dâhilinden has toprak tasarruf etmektedir. Bunlar arasında 1506 tarihinde Rumeli beylerbeyi Hasan Paşa, yedi köyden 10.627 akçe gelir elde ederken, Cafer Bey adlı has sahibi bu tarihte 30.062 akçe gelir elde etmekteydi. 1534'de İbrahim Paşa'nın Tırhala nahiyesinde13 köyden elde ettiği gelir 83.865, bütün sancaktan ise 614.680akçeydi.²⁷⁸ 1569'da ise vezir-i âzam Mehmed Paşa'nın hassı altı köyden 86.341 akçeydi.²⁷⁹

²⁷³ BOA TT. d. 105, s. 384-390. BOA TT. d. 101, s. 49. Mehmet Şah Bey'den sonra sancakbeyi olan Yahşioğlu Ahmed Bey'in sancağın tamamından elde ettiği gelir 372.000 akçe'dir. BOA TS. MA. d. 9772-0001, s. 2a.

²⁷⁴ BOA TT. d. 367, s. 231-232.

²⁷⁵ BOA TT. d. 108, s. 4-7

²⁷⁶ TKGM. KKA. TT. d. 220, vr. 18b.

²⁷⁷ Tırhala sancakbeyi Osman Şah Bey'in 976/1568 tarihinde Sancağın tamamından elde ettiği gelir 420.877 akçedir. Osman Şah Bey'in has gelirinin tamamı ise 632.133 akçedir. BOA. A. DFE. RZ. d. 27, s. 244.

²⁷⁸ BOA TS. MA. d. 00544-0001, s. 1-3.

²⁷⁹ Adı geçen vezir Sokollu Mehmet Paşadır. Aynı şekilde 1007/1598 tarihinde ise bir başka vezir-i azam Cerrah Mehmet Paşa'da (Cerrah Paşa) Tırhala nahiyesinden aynı geliri elde etmektedir. BOA. MAD. d. 1019, 4-6 s. Bknz Ek 1/19.

Kaza genelinde hasların kendi aralarında mukayesesi yapıldığında, sancakbeyi haslarının vergi geliri yekûnu diğer haslara oranla oldukça fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Sadece 1569 tarihinde padişah hasları 304.386 akçe geliriyle % 41’lik bir oranla ilk sırada yer almaktadır. Sancakbeyi hassı ise kaza içindeki geliri diğer dönemlere nazaran önemli bir oranda düşerek % 28’lik bir pay elde etmiştir. Bazı verileri eksik olan 1466 timar icmali dışında, 1521 tarihindeki has geliri % 40,4’lük azalış göstermiştir. Buna neden olarak da bu tarihte, genel olarak gelir kalemlerindeki düşüşün sebebiyet verdiği söylenebilir.

Tablo 76. Tırhala Kazasında Tahrirelere Göre Hasların Gelirleri ve Birbirine Oranı

Yıllar	1454/55 ²⁸⁰		1466		1506		1521		1530		1569	
Haslar	Gelir	%	Gelir	%	Gelir	%	Gelir	%	Gelir	%	Gelir	%
Padişah	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	304.386	41
Sancakbeyi	318.509	100	168.322	100	301.578	85	157.829	75	258.941	67	207.173	28
Diğer	-	-	-	-	51.371	15	52.306	25	130.424	33	221.907	30
Toplam	318.509	100	168.322	100	352.949	100	210.135	100	389.365	100	733.466	100

4.3.2.2. Zeametler

Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren tahrir defterlerinde sıkça görülmeye başlayan zeamet, terim olarak Osmanlı timar sistemi içerisinde geliri 20.000 akçeden 100.000 akçeye kadar olan dirliklerin tasarrufuna verilen addır.²⁸¹ Zeametler de haslar gibi idarî ve mali muhtariyete sahip serbest timarlardan sayılırdı.²⁸² Zeamet, sancakbeyleri ile sancakbeyleri oğullarına, dirlik veya ulufe tasarruf edebilen çavuş, müteferrika, kapucu ve bazı divan kâtipleri vs. gibi büyük devlet memurlarına verilirdi. Timar da olduğu gibi zeametinde kılıç adı verilen bir kısmı vardı. Ölüm, terakki becayiş gibi durumlarda zeamet mahlûl kalırsa bu kısma dokunulmazdı.²⁸³ Reayaya zülm

²⁸⁰ Nicoara Beldecianu Bu tarihteki sancakbeyi gelirini 317,065 akçe olarak göstermiştir. Nicoara Beldecianu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Teori Yayınları, Ankara 1985, s. 47.

²⁸¹ Erhan Afyoncu, “Zeamet” *DİA*, C. XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2013, s. 162.

²⁸² Bostan, s. 531.

²⁸³ Sahillioğlu, “Zeamet”, *İA*, C. XIII, MEB, İstanbul 1986, s. 478.

etmek, haps olmak gibi sebepler zeametın elden çıkmasına neden oluyordu.²⁸⁴ Bununla ilgili Tırhala’da da örneklere rastlanmıştır. Keza 1513 tarihinde Ayas Voyvoda adlı züema, bir kâfirin evini basıp bu evde yaşayan bir kişiyi zorla kaçırmıştır. Zorbalık hadisesini merkeze bildiren sancakbeyi ve kadının şikâyetiyle Ayas Voyvoda’nın zeameti elinden alınmıştır.²⁸⁵

Tırhala kazasındaki zeamet sahiplerinin sayısı tahrirlere göre 11 ila 13 arasında değişmektedir. 1506’da Tırhala kazasında 11 zeamet sahibi bulunmaktaydı. Bunlardan en fazla gelire sahip olan Hızır Ağa, kazada 24 tam gelirli bir de hisseli köy ile “*niyabeti ve resmi arûsî*” adlı gelirleri tasarruf ediyor ve bunun karşılığında 86.784 akçe gelir elde ediyordu. Sancaktaki toplam geliri ise 105.668 akçeydi. Genel kuralların aksine 100.000 akçe üstü zeametlerin olabileceğini, Osmanlı Devleti’nin istisnai uygulamalara sahip bir devlet yapısına sahip olduğuna örnek teşkil eder.²⁸⁶

Bir zeametın iki kişinin tasarruf edilebildiğini gösteren kayıtlarda mevcuttur. Mahmud ve Turgut Bey adlı kişiler Tırhala kazasında üç köyden 37.000 akçelik zeamet tasarruf etmektedirler. Bu kişilerin sancaktaki toplam geliri olan 40.029 akçenin 20.000 akçesi Mahmud Bey’in, 20.029 akçesi ise Turgut beyin hissesidir. Bu kayıttan anlaşıldığı üzere sadece köy geliri hisseye blünmekle kalınmamakta, aynı zamanda zeametlerin gelir yekûnu da hisseye bölünmektedir.²⁸⁷

Yüzyılın başlarında tutulan bu defterde normal uygulamaların dışına çıkıldığı görülmektedir. Keza kendisine tabi köyleri bulunan, Kalabakkaya ve Meçova köyleri ayrı kişelere zeamet olarak verilmiştir. Daha öncede değinildiği üzere Kalabakkaya adlı yerleşim birimi bazı tarihlerde nadirde olsa nahiye olarak geçmektedir. Aynı şekilde Meçova adlı yerleşim birimi de Tırhala kaza merkezinden epey uzaktadır ve sonraki dönemlerde de derbentlik gibi özel bir durumu da vardır. Muhtemelen buralardan elde edilen gelirin yüksek olması başlı başına zeamete verilmelerine neden olmuştur.²⁸⁸

²⁸⁴ BOA. MAD. d. 7, vr. 283b. 284b.

²⁸⁵ “...Ayas Voyvoda mezkûr için sancakbeyi ve kadısı bir kâfirin evini basup cebr ile kızan çekti deyü aher ile ilamidiüp ...” BOA. MAD. d. 7, vr. 282b.

²⁸⁶ BOA TT. d. 36, s. 256.

²⁸⁷ BOA TT. d. 36, s. 329-334.

²⁸⁸ BOA. TT. d. 36, s. 302-304, 320-326.

1521 tarihine gelindiğinde kaza dâhilindeki zeametlerin sayısı 13'e çıkmıştır.²⁸⁹ Bir önceki tarihe göre ise zeamet gelirleri % 11'lik artışla 425.070 akçe olarak gerçekleşmiştir. Fakat bu tarih için “*ber vech iltizam*”, veya “*iltizam biri yekde ikiyüz*”, “*iltizam biri yekde ikiyüz ber vech-i bedel-i hâsıl*”²⁹⁰ kaydıyla bazı zeamet sahiplerinin beratındaki zeamet geliri, kendisine tahsis olunan köylerin hasılat yekûnu altına ayrıca kaydedilmiştir. Böylelikle bu iltizamların da eklenmesiyle toplam zeamet geliri 473.001 akçeye çıkmaktadır. Bu ikili yekûn durumunun ne anlama geldiği ile ilgili defterlerde herhangi bir açıklama verilmemiştir.²⁹¹ Bu tarihte “*ber vech iltizam*” miktarları köylerin asıl hâsılından, 1.000 akçeden 10.000 akçeye kadar, fark oluşturmaktadır. Bunun yanında bazı zeametler de hisselidir. Buna örnek olarak yine aynı tarihli defterde Bayezid Çelebi'nin beşi Tırhala, ikisi Fenar ve biri Alasonya kazası olmak üzere toplam sekiz köyden zeamet tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. Bu köylerin toplam hasılat yekûnu 65.718 akçe olarak görünmekte, bunun 56.000 akçesi ise Bayezid Çelebi'nin zeamet gelirini oluşturmaktadır. Kalan 9.718 akçe ise “*minha hisse-i ber vech-i nakd*”²⁹² adı altında hisse olarak ayrılmıştır. Bununla birlikte bu tarihte en fazla zeamet tek bir köyden 53.390 akçelik gelir elde eden İskender Bey adlı tasarruf sahibidir.²⁹³

Terakki alınarak dirlik derecesinin yükseltilmesi ile ilgili farklı bir örnekte Hüseyin Çelebi adlı zeamet sahibinde görünmektedir. Hüseyin Çelebi 1521 tarihli mufassal defterde timar erbabı olarak kaza dâhilinde dokuz köyden 14.033 akçe timar tasarruf etmektedir.²⁹⁴ Fakat aynı tarihli icmal defterinde Hüseyin Çelebi'nin timarına

²⁸⁹ Bu tarihli mufassal defterde bu sayı 11 olarak gözükmesinde rağmen icmal defterinde 13 zeamet vardır. Bunun nedeni olarak ise kaza dâhilindeki zeametlere icmal defterinde iki zeamet daha eklenmesidir. 1533 tarihli bir defterde sancağın tamamındaki züema sayısı 36 olarak kaydedilmiştir. *BOA TS. MA. d. 00734-0001*, s. 5a.

²⁹⁰ *BOA TT. d. 101*, s. 59, 61, 63.

²⁹¹ Aynı durum Manisa kazası defterlerinde de mevcuttur. Bununla ilgili olarak Manisa kazasını çalışan Feridun M. Emecen çalışmasında bu durumu “*tahrir memurlarının elinde sipahilerin vaziyetlerini (yani, terakki, feragat, tahvil gibi) belirten defterlerin bulunduğu, tahrir memurlarının da bu defterlere göre tahrir başlayıp timarları tespit ettikleri, bu bakımdan, bazen deftere yazılı sipahinin timarı ile tahrir esnasında kendisine tahsis olunan köylerin gelirinin birbirine tutmadığı; gelirden artma olduğu zaman bunun özellikle belirtildiği; azalma olduğu veya sipahi terakki aldığı vakit, “ber vech-i iltizam” kaydıyla, timarın beratındaki miktarının, başka yerden veya vilayet zevayidinden sağlanabilmesi maksadıyla, bilhassa gösterildiği*” gibi bir ihtimali düşünmektedir. Bu durum sadece icmal defterinde kayda geçirilmiştir. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s.285-286.

²⁹² *BOA TT. d. 101*, s. 64.

²⁹³ *BOA TT. d. 105*, s. 304. 349.

²⁹⁴ *BOA TT. d. 105* s. 163-166.

12.161 akçe hâsıllı iki hisseli Kıryenero köyü eklenerek timarı zeamete dönüştürülmüştür. Bu köydeki hissesi ile birlikte Hüseyin Çelebi 21.200 akçe zeamet tasarruf eder hale gelmiştir.²⁹⁵ Zeametlerle ilgili bir diğer örnek ise mufassal ile icmal defterlerinde zeamet sahiplerinin durumu ile ilgilidir. 1521 tarihli mufassal defterde Alasonya nahiyesinde 20.252 akçelik zeamet tasarruf eden Serpiyade Mustafa, aynı tarihli icmal defterinde Tırhala nahiyesi içinde gösterilmiştir.²⁹⁶

Zeamet sayısı 1530 tarihinde tekrar 11'e, tasarruf edilen zemaet geliri ise % 25 azalarak 315.753 akçeye düşmüştür. Bir sonraki tarih olan 1569 tarihinde ise sayı 13'e çıkmış, gelir ise bunun tam tersi % 29.5 oranında azalarak 222.344 akçe olarak gerçekleşmiştir.²⁹⁷ Bu tarihte ki zeametlerin bir özelliği ise daha önce "*ber vech-i iltizam*" kaydıyla tasarruf sahibinin beratındaki geliri asıl yekûnun altına yazılırken bu def'a "*ma yekûn-u sabık*" olarak kaydedilmesidir. Bazı durumlarda da köy hâsıllarının düşük olması dolayısıyla zeamet tasarruf edenlere kaza dışından köyler tahsis edilerek gelirleri arttırılmaya çalışılmıştır.²⁹⁸

4.3.2.3. Timarlar

Timar sisteminde has ve zeametlerin dışında bir diğer toprak tasarruf şekli olan eşkinci veya sipahi timarları, geliri 20.000 akçeye kadar olan dirlikleri ifade etmektedir. Bu timarlar, timar sistemi içerisinde en büyük yeri kapsamaktadır. Timarlar kendi içlerinde gelirlerine, mülk veya serbest olup olmamasına, yapılan hizmetin cinsine göre gibi farklı tasniflere ayrılabilir. ²⁹⁹ Bununla birlikte Tırhala'da 1454/55 yılında yapılan ilk tahrirden 1569 tarihli son tahririne kadar geçen sürede idarî bölge dâhilinde miri gelirlerin yarısından fazlasını eşkinci veya sipahi timarları oluşturmaktadır.

1454/55 tarihinde Tırhalavilayetinde bulunan timar sayısı toplam 112'dir. Timar sayısı 1506 tarihinde 135'e çıkmıştır. Tırhala'nın Yenişehir kazasından ayrılıp ayrı bir kaza olarak idarî bir düzene kavuştuğu bu tarih için aslında gerçek artış oranının

²⁹⁵ BOA TT. d. 105, s. 183; BOA TT. d. 101, s. 65.

²⁹⁶ BOA TT. d. 101, s. 66. Nahiye olarak gösterilen Alasonya, Tırhala livası içerisinde ayrı bir kaza konumundadır.

²⁹⁷ Bknz. Ek.

²⁹⁸ Zeamet sayısı 956-957/1549-1550 ve 961/1553 tarihlerinde 15, 996/1588 tarihinde 10, 1008/1599 tarihinde 13 adettir. BOA A. DFE. d. 34, s. 123-130; BOA MAD. d. 68, vr. 43a; BOA. MAD. d. 6100, s. 1-5. BOA TS. MA. d. 9842/0001, s. 2.

²⁹⁹ Beldecianu, XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar, s. 25-99.

daha fazla olması gerektiği düşünülebilir. Bu türden timarlarda asıl büyük artış ise 1521’de gerçekleşmiştir. Timar âdetinde bu tarihte bir önceki döneme nazaran % 39’luk bir artış yaşanarak 188’e ulaşılmıştır. Genel olarak bakıldığında bu artışın bu kadar yüksek olmasının sebebi anlaşılamamıştır. Çünkü birçok kalemde (tahıl, hububat vs) hasılat düşerken timar sayısının artması düşündürücüdür.³⁰⁰ 1569 tarihine gelindiğinde ise bir önceki döneme nazaran timar adedi % 7’lik bir artışla 202 olmuştur.

Tablo 77. Tırhala Kazasında XV-XVI. Yüzyıllarda Sipahi Timarları

Yıllar	Timar Adedi	Sipahi Âdeti		Hisseli Timar	Be-nevbet	Kaza Dah. Gelir Cinsi	Kaza Dışı Gelir Cinsi	Kaz. Dah. Gelir	Timar Hâsılı	
1454/55	111	Vazifeli	75	173	2+47	19	243 tk 58 hk 15 mz	11 tk	581.434	
		Vazifesiz	98							
1506	135	Vazifeli	29	247	63	3	145 tk. 84 hk. 7 mz, 11 hrbk.	22tk 18 hk 3 mz	811.515	952.297
		Vazifesiz	218							
1521	188	Vazifeli	33	233	2	1	219 tk 15hk 4mz	5 hk	982.484	989.180
		Vazifesiz	200							
1569	202	Vazifeli	31	214	9	115 tk 172 hk	14 tk 34hk 1dg	859.308	946.512	
		Vazifesiz	183							

Tk: Tam Köy, Hk: Hisseli Köy, Mz: Mezra, Hrbk: Harab Köy

Yapılan ilk tahrir olan 1454/55 tarihinde toplam 173 sipahi bulunmaktadır. Bu timarları tasarruf edenlerin bir kısmının ise Hristiyan olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere ilk dönem tahrirlerinden, Balkanlardaki Osmanlı yayılışı sonrası buralarda yerleşik halde bulunan Rum, Sırp ve Arnavut asil sınıfları ve askeri zümreleri, yerlerinde bırakılarak önemli bir kısmının Hristiyan timar erleri olarak Osmanlı timar

³⁰⁰ Bu tarihli değerlendirmenin yapıldığı defterin 1531 tarihli suretinde timar sayısı 203 olarak görünmektedir. Fakat bu toplam rakamın 30’unda timar tasarruf edenler yazılmamıştır. Yazılmayanların gelir elde ettikleri köyler ya zeamete ya da hassa mühlak olmuştur. Bununla birlikte asıl timar sayısı ise 173 olarak ortaya çıkmaktadır. *BOA TT. d. 108*. Aynı şekilde 949/1542 Miladi tarihli Tırhala livasını da içeren bir timar defterinde ise toplam timar sayısı 215’dir. Bu defterde maalesef bazı çürüme vakaları yaşandığı için sipahi isimleri, gelir elde ettikleri köyler ve hâsılları çıkarılamamıştır. Yalnızca defterin timar bulunan sayfalarındaki timar adedi çürük olan kısımlarla karşılaştırılmış ve uzun uğraşlar sonucu 215 rakamına ulaşılmıştır. Bu defter genel değerlendirme dışı tutulmuş olup tespit edilebilen sipahiler ve timarları ekler kısmında yer almıştır. *BOA. MAD. d. 497, 1-239961/1553* tarihli bir belgede kaza dâhilindeki timar âdeti 200 olarak görünmektedir. Tırhala nahiyesinde 114, Kraçova nahiyesinde 52 ve Aspropotam nahiyesinde ise 34 sipahi timarı vardır. *BOA. MAD. d. 68, 43a-45b*. Yüzyılın sonunda 1008/1599 tarihinde timar âdeti 255 olarak gerçekleşmiştir. Bu timarların 32’si tezkireli, 225’i ise tezkiresiz timarlardan oluşmaktadır. *BOA. TS. MA. d. 9842/0001, s. 2*.

kadrosuna sokulduğu anlaşılmaktadır.³⁰¹ Bu tarihte Tırhala'da sadece Hristiyanların tasarrufunda bulunan 20 sipahi timarında 37 Hristiyan sipahi bulunmaktadır. Bunun yanında Müslüman-Hristiyan üç müşterek timarda da dört Hristiyan sipahi ile vilayet genelinde 41 Hristiyan sipahi mevcuttur. 1506 tarihinde sadece bir timarda babasının Hristiyan olduğu düşünülen bir timar sahibi mevcuttur. Bu tarihte üç köyü tasarrufunda bulduran İlyas adlı sipahinin babasının adı Girya'dır ve elde ettiği timar geliri ise 1.071 akçe olarak gözükmektedir.³⁰²Hristiyanlara timar verilmesi 1506 yılı ve sonrası tamamen ortadan kalkmıştır.

Sipahi sayısı 1506 tarihine gelindiğinde bir önceki döneme göre % 42,7 oranın önemli bir artış göstermiş, 1521'de ise 233'e inmiştir. Bu durumda timar sayısı artmış olmasına rağmen tasarruf eden sipahi sayısı düşmüştür. Bunun nedeninin ise aşağıda daha detaylı olarak değinilecek olan 1521'deki timarların hisseli paylaşımının azalması olarak düşünülmektedir. Timar tasarruf eden sayısı 1569 tarihinde 1521'e göre düşerek 214 olmuştur. Yine timar sayısı artmış fakat sipahi sayısı düşmüştür. Bu durumu daha iyi bir şekilde gözlemlemek için her timarda kaç sipahi bulunduğunu ayrı bir tablo halinde verilmiştir. Buna göre tek bir sipahinin tasarrufunda bulunan timarlar sürekli olarak artmakta, hisseli yani birden çok tasarruf edenin bulunduğu timarlar ise sürekli olarak düşmektedir. Bunun nedeninin ise hisseli timarlardaki sahib-i timarlar arasında paylaşımdan kaynaklanan anlaşmazlıkların önüne geçmek olduğu muhtemeldir.³⁰³Tek sipahinin yönetimindeki timarların en fazla arttığı dönem 1521'dir. Bu tarihte bir önceki döneme nazaran % 120'lik bir artışla 159 sipahi, timarlarında kendi başlarındadır.

³⁰¹ İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, s. 143.

³⁰² BOA. TT. d. 36, s. 565-566.

³⁰³ Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 284.

Tablo 78. Tırhala Kazasında XV-XVI. Yüzyıllarda Timarlardaki Sipahi Adedi ve Birbirine Oranı

Yıllar	1454/55		1506		1521 ³⁰⁴		1569	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1	62	55	72	53	159	85	193	96
2	46	41	39	29	13	7	5	2
3	4	2	12	9	10	5	4	2
4	2	2	5	4	2	1	–	–
5	–	–	5	4	1	1	–	–
6+	–	–	2	1	1	1	–	–
Toplam	112	100	135	100	186	100	202	100

Bunun yanında bir timarda bulunan üçden fazla sipahi adedi sürekli olarak azalmıştır. Sipahi âdeti sekize kadar, hatta daha fazla olanlarda mevcuttur. Bu durum timarın büyüklüğü yani taşıdığı gelir ile alakalıdır. 1506'da Hlapos adlı köyden timar tasarruf eden sekiz sipahi bulunmaktadır. Köyün, 1506'daki geliri 15.842 akçedir ve sipahiler arasında hisselerle bölünmüştür. Gelir kısmının altına timarın 23.572 akçelik bir timar olduğu ve 7.686 akçenin noksan olduğu ilave edilip “*Timar mezkûr perakende olub noksan vaki olmağla bu mikdar yazılıb zıkr olan sipahilerden gayrisi ref*” olunduğünde bir kayıt düşülmüştür. Aslında bu timarı daha fazla sipahinin tasarruf ettiği, Hlapos köyü bu tahrirden önce asıl gelirinin 23.572 akçe olduğu, köyden bir kısım ahalinin göçmesi (perakende olmak) sebebiyle gelirinin 15.842 akçeye düştüğü belirtilmiştir. Geliri düşen timardan bir kısım sipahi ref’ olmuş yani lağvedilmiştir.³⁰⁵

Timarlar, adedi ve yerleri değiştirilemeyen kılıç kısmı ile bu kısma zamanla ilave edilmiş hisselerden oluşmaktadır.³⁰⁶ Bu şekilde hisseye bölünmedeki amaç tasarrufunda bulunulan yerleşim birimi üzerinde yaşayan reayanın göç etmesi, yerleşim biriminin mülk olması veya vakfedilmesi gibi sebeplerden sahib-i timarın gelirden yoksun olması ve bunun sonucunda da sefere iştirak edememesi olarak gösterilebilir.³⁰⁷ Tırhala'da da bu türden timarlar çokça bulunmaktadır. Bir idarî bölgedeki tasarruf sahibi sipahiler, iki veya daha fazla ise timarın toplam hâsılı sipahilere, alacakları kadar,

³⁰⁴ Bu tarihli Tırhala defterinde iki adet timar sipahisi yazılmadığından değerlendirme dışı bırakılmıştır.

³⁰⁵ BOA TT. d. 36, s. 680-681.

³⁰⁶ Barkan, “Timar”, İA, C. XIII, MEB, İstanbul 1979, s. 316.

³⁰⁷ İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Sureti Defter-i Sancak-ı Arvanid*, s. XXV.

paylaştırılır. Bunun yanında bağı olduğu idarî bölge dışından da, gelirinin durumuna göre, timarından, toplam hâsılından veya köy hâsılından hisse alabilir. Bu, timarın tasarrufunda bulunan köy veya mezraanın hâsılının hisseye bölünmesi şeklinde, ya da timarın toplam hâsılının yine hisseye bölünmesi şeklinde olmaktadır.

Yine bir timarda her iki durumda aynı anda karşılaşılabilmektedir. Bununla ilgili olarak Evrenos veled-i Hasan ve Ali veled-i Dımışki adlı sipahilerin tasarrufunda olan timar üç köyden gelir elde etmektedir. Bu üç köyde hisseli olarak kaydedilmiştir. Bu hisseli üç adet köyden Vijan adlı köye dışardan başka bir sipahide köyün hâsılından hisse olarak gelir elde etmektedir. Bunun yanında bu üç köyün oluşturduğu timarın toplam geliri 9.012 akçenin 1.000 akçesi de hisse olarak Ali bin Orhan adlı kişinin gelirini oluşturmaktadır.³⁰⁸

Evrenos veledi Hasan ve Ali veledi Dımışki mutasarrıf olub eşer

Merci Kliçe Hâsıl: 7219

Vijan Hâsıl: 3547 Hisse-i mezkûr: 1147, Hisse-i aher: 2400

der tasarrufu Bekir Karagöz

Viçi Hâsıl: 646

Yekûn: 9012 Hisse Evrenos: 3805, Hisse-i Ali: 4207

Hisse-i Ali Bin Orhan: 1000

Bazen de bir köy iki timara hisse olarak verilmiştir. 1506'da Ardan köyü bu türden iki ayrı timara bölünerek gelir sağlamıştır. Defterde her bir timar, ikişer sipahide olmak üzere toplam dört sipahinin tasarrufundadır. İlk timar, Ali ve Sinan adlı sipahilerin tasarrufundadır ve Ardan köyünün gelirinden 5.298 akçe hisseye bölünmeden gelir sağlamıştır. Ardan köyünden gelir elde eden ikinci timarda ise toplam 4.089 akçelik gelirden, Yahşi veled-i Durmuş 2.045 ve Murad veled-i Hızır 2.044 akçe olmak üzere iki hisseli olarak tasarruf etmektedirler.³⁰⁹

³⁰⁸ BOA. TT. d. 36, s. 550-553.

³⁰⁹ BOA. TT. d. 36, s. 554-556.

“*Ber vech iltizam*” “*ber vech tekmil*”³¹⁰ ve “*ma yekûn-u sabık*” gibi zeametlerde de görülen tımarlıların beratlarındaki olması gereken gelirleri sipahi tımarlarında da görülmektedir. 1506 tarihinde bu türden *ber vech-i iltizam* kaydı bir adetken 1521 tarihinde bütün tımarlarda 141’e çıkmıştır. Aynı şekilde *ber vech-i iltizam*’ın isim değişikliğine uğramış ama aynı manaya geldiği düşünülen “*ma yekûn-u sabık*” türü gelir ise toplam 77 timarda karşılaşılmıştır.³¹¹

Bir timar kılıç kısmı parçalanmadan birden fazla sipahiye verilebilirdi. Bu türden tımarlara *ber vech-i iştirak* timar denilmekteydi. Bununla ilgili olarak 1506 tarihli defterde Mahmud ve Ahmed adlı sipahiler 1.392’şer akçelik gelirleriyle *ber vech-i iştirak* tasarruf etmekte, ayrıca bu timardan bir başka sipahide tasarrufta bulunmaktadır.³¹²

Timarlarda *be-nevbet* yani nöbetleşe sefere katılma durumu Tırhala kazasındaki sipahi tımarlarında da görülmektedir. 1454/55 tarihinde 19 olarak gözüken *be-nevbet* tımarlar zamanla azalma yoluna gitmiştir. Bu türden tımarlar bazı sınırlamalarla uygulanmaktadır. Buna göre yapılacak sefer padişahın ya da Rumeli beyi komutasında ise sipahiler sefere katılmak zorundaydı. Bunun dışında başka askeri görevlilerce yapılan harekâtlarda sipahiler seferlere temsilcilerini gönderebilirdi. Hızır ve İlyas adlı iki sipahi tımarlarını *nevbetçe* yani nöbetleşe eşmektedirler. Eğer padişah sefere çıkarsa iki kişi birlikte sefere katılmaları gerekmektedir.³¹³ Sefere iştirak etmeyen sipahilerden ise bedel akçesi³¹⁴ adıyla belirli bir meblağ alınırdı. 994/1586’da 3.000 ve daha aşağı geliri olan sipahilerin seferden alıkonulduğu ve bunlardan bedel akçesi alınacağı Tırhala kadısına yazılan bir hükümden anlaşılmaktadır.³¹⁵

Timarlardan elde edilen gelirler, çoğunlukla timarın kendi idarî bölgesinden karşılanmakla birlikte eğer gelirde eksiklik olursa idarî bölge dışından da gelir elde edilmesine imkân sağlanmaktadır. 1454/55 tarihinde Tırhala vilayeti dâhilindeki timar

³¹⁰ BOA. MAD. d. 497.s. 27

³¹¹ BOA. TT. d. 36, s. 684.

³¹² BOA. TT. d. 36, s. 686-687.

³¹³ BOA MAD. d. 10, vr. 171b.

³¹⁴ “...hidmete varmayub yerine bedel tutan kimesnelerden bedel akçesi diyu otuz akçelerin almak kanundur...” .Yaşar Yücel, Selami Pulaha, s. 55.

³¹⁵ “... üçer binlü ve daha aşağı tımarları olanlar seferden alıkonulub paşa sancağı müteferrikalarından zaim Ahmed bedel akçesi cem’ine tayin olundu”. BOA. ADVNSMHM. 61, s. 8.

sahipleri vilayet içerisinde 243 tam hâsıllı köy, 58 hisse köy ve 15 mezraadan 581.434 akçelik bir hâsıl elde edilmiştir. Bunun yanında 11 tam köyde vilayet dışından timarlara gelir sağlamaktadır. Bu durum yani tam hisseli köy sayısı kaza dâhilinde 1506 tarihinde 145'e düşmüş, gelir elde edilen hisseli köyler ise 84'e çıkmıştır. Kaza dâhilinden elde edilen gelir ise bir önceki döneme göre % 40.2 oranında artarak 815.515 akçeye ulaşmıştır. Kaza dışından elde edilen gelirle birlikte toplam gelir 952.297 akçedir. 1521'de kaza dışından sadece beş hisseli köyden gelir elde edilmiştir. Kazadan gelir elde edilen hisseli köylerin en fazla olduğu dönem ise 172'yle 1569'dur. Fakat bu tarihte kaza dâhilinden elde edilen gelir bir önceki döneme göre % 8.45 oranında düşüş göstermiştir.

Sipahilere gösterdikleri hizmet karşılığı teşvik amacıyla timarlarına terakki sağlanabiliyordu. Bununla ilgili bir örnek ise 1454/55 tarihinde Hızır ve İnebeyi adlı sipahilerin Vendişte ve Ulaş adlı köylerde 68 neferden fazla kişiyi bulmaları sonrası bu iki köy sipahilerin tasarrufuna sadaka olarak verilmiştir.³¹⁶

Bazı durumlarda da sipahiler timarlarından feragat etmeleri sonucu timarları talep eden başka bir sipahiye verilmekteydi.³¹⁷ 1575 tarihinde Osman bin Kasım Halkulvad kalesi muharebesinde gösterdiği hizmetten dolayı kendisine Yusuf bin Mehmed'in feragat ettiği 3.000 akçelik timarı tevcih olunmuştur.³¹⁸

Bazen timar, elinde tutanın çekilmesi sonucu, yeni birine verilene kadar boş olmakta ve bu durumda mevkuf denilmekteydi.³¹⁹ Bu tarihte Tırhala da dört adet mevkuf köy mevcuttur. Bununla ilgili olarak Kâfir Timurtaş veled-i Vari adlı sipahi içerisinde kimse bulunmayan ve mevkufdurumda olan Dolyana adlı köyü "*cem'ine ve haracına ve her yıl eşmeye mültezim olduğu için üzerine yazıldı*"³²⁰ denilerek tasarruf etmeye başlamıştır.

Yine bazı durumlarda tasarruf edilen köy, eğer sipahinin beratına işlenmemişse mevkuf durumu oluşabiliyordu. 1454/55'de içinde nüfus bulunmayan Bobunyani köyü daha önce sipahi Ali'nin tasarrufunda iken, timarının durumu değişip kardeşi

³¹⁶ BOA MAD. d. 10, vr. 199b. 149a.

³¹⁷ BOA MAD. d. 15322, s. 2.

³¹⁸ BOA. MAD. d. 123, s. 4b.

³¹⁹ Beldecianu, XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar, s. 71.

³²⁰ Adı geçen şahıs Hristiyan kökenlidir ve ilk kez timar tasarruf etmektedir. BOA. MAD. d. 10, vr. 105b

İbrahimle müşterek tasarruf etmeye başladıklarında, köy bu sipahilerin beratlarına işlenmediğinden mevkufa yazılmıştır.³²¹

Timarlar bazı durumlarda sipahilerin ellerinden alınabilirdi. 1454/55 tarihinde Hamza adlı sipahinin timarındaki hissesi timarına geç ulaştığı için Turhan Bey kulu Kapucu Süleyman'a verilmiştir.³²² Yine bazı sipahiler timarlarındaki gelir fazlalığını gizleme yoluna gitmişlerdir. Böyle bir vaka 1454/55 tarihinde Karaca Kurt adlı sipahinin hısmı Gündüz Alp ile müşterek timarında yaşanmıştır. Karaca Kurt tasarrufunda olan timardan 33 nefer ve 400 akçe hâsıl fazlalıktır. Neticede bunlar başka bir sipahi üzerine yazılmıştır.³²³ 1513'de timar tasarruf eden Yusuf adlı sipahi bir gayr-i Müslim'in karısıyla ilişkisi olduğundan sancakbeyi ve kadının arzıyla timarı Voyvoda Sinan'a verilmiştir.³²⁴

Bunun yanında sefere katılmama, halka zulüm etme gibi durumlar timarların sipahiden alınmasına sebep olabilirdi.³²⁵ Yine 1574 tarihli Tırhala sancakbeyine gönderilen bir hükümde Donanma-yı Hümayun için çağrılan sipahilerden yoklamalarda bulunmayanların timarları ellerinden alınıp birer yıllık mahsulleri de miri için zapt olunması kararı verilmiştir.³²⁶ Buna benzer bir durumda 1607'de Estergon muhafazası için çağrılan züema ve sipahilerin, sefere gitmemeleri durumunda zeamet ve timarlarına el konulacağı ve hatta gerekirse öldürülecekleri bildirilmiştir.³²⁷

Timar eşen sipahiler defterlerde çeşitli vazifelerde oldukları ve çoğu defa hangi meslekle uğraştıkları da kaydedilmektedir. 1454/55 tarihinde kale görevlileri dâhil edilmiş olarak vazifesi belirtilen sipahi adedi 75 olmakta ve bu da bütün sipahiler içerisinde %43'lük bir orana ulaşmaktadır. Aynı şekilde, 1506'da vazifesi belirtilenler 21'e düşmüş, 1521 ve 1569 tarihlerinde ise değişmemiştir. Vazifesi belirtilenlerin arasında 1454/55'de 33 aded gulâm-ı mir, birer doğancı ve çaşnigirbaşı, 1506'da ise dört yeniçerinin timar tasarruf ettiği görülmektedir. Bunun yanında üçer subaşı ve kâtip,

³²¹ BOA. MAD. d. 10, vr. 80b.

³²² BOA. MAD. d. 10, vr. 184a.

³²³ BOA. MAD. d. 10, vr. 172b.

³²⁴ BOA. MAD. d.7, vr. 281b.

³²⁵ "...Hızır mezkûr için reayasına ziyade zülmü vardır ve nevyafesin gezilüp defterin virildi...", BOA. MAD. d. 7, vr. 281a.

³²⁶ BOA. ADVNSMHH. 25, s. 14.

³²⁷ Mehmet Şahin, "Kuyucu Murad Paşa'nın Celali Seferi Mühimmesi (1607)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 149-150.

iki solak, birer silahdar, çavuş ve bostancı, timar tasarruf etmektedir.³²⁸ 1521’de ise üç sarrac, bir terzide timar tasarruf edenler arasındaydı.³²⁹ 1569 tarihinde timar tasarruf edenler arasında dört voyvoda, birer mirahur ve serasker vardır.³³⁰

Bunun yanında timar tasarruf edenler arasında çeşitli vasıfları taşıyanlarla da karşılaşmıştır. Bunlardan hacı vasfını taşıyan ve hacca gitmiş oldukları düşünülen timar sahiplerinden 1506 ve 1569 tarihlerinde bir, 1521’de ise iki adettir.³³¹ Yine kadılar ve imamlarında timar tasarruf ettiği defterlerden anlaşılmaktadır. Tırhala kadısı Pir Mehmed Çelebi’nin tasarrufunda olan timarın geliri toplam 8.709 akçedir. Timar, bir tam köyden 6.638 akçe gelir elde etmektedir. Geri kalan kısım ise Tırhala kazasından 10 köyden 41 hane, 7 köyden tamamı perakende olan 17 hane, Fenar kazasından üç köyden tamamı perakende dört hane ve bir de Apostol Çiftliği’nden üç hane ile birlikte toplam 62 haneden 2.071 akçelik bir meblağdır. Kadı bu köylerdeki hanelerden sadece otluk resmi, resm-î arûs ve niyâbeti gelir olarak elde etmektedir. Timarın toplam gelirinin 6.933 akçesi kadının geliri, 1.776 akçesi ise ismi belirtilmeyen birisine hisse olarak verilmiştir.³³²

Tırhala kazasında kale mustahfizlarına da tahsis edilmiş timarlar fazlasıyla mevcuttur. Bu timarlardaki kale görevlileri bazı defterlerde kendi başlarına bazı defterlerde ise birden çok mustahfiz ile tasarruf ettikleri görülmektedir. Elde ettikleri gelirler ise çok değişkenli olmaktadır. 1454/55 tarihinde Tırhala kalesi dizdarı olan Hoşkadem, dokuz köy ve bir mezradan 13.203 akçe gelir elde etmiştir. Aynı tarihte ise İlyas veled-î İbrahim adlı mustahfizin timarının geliri ise 409 akçe gibi oldukça düşük bir rakamdır.³³³

³²⁸ BOA TT. d. 36, s.625, 692.

³²⁹ “Timar-ı derzi Hamza ve İsmail”; “Timar-ı Hamza sarrac” BOA TT. d. 105, s. 73, 136. BOA TT. d. 101, s. 84.

³³⁰ TKGM KKA TT. d 220, vr. 28b, 30b, 33b.

³³¹ Timar tasarruf edenlerin tam listesi ekler kısmında yer almaktadır.

³³² “...zeameti perakende ki sipahiler timarlarında otururler ekdiklerinin öşrini oturdukları yere virirler ispençleri ve bundan gayrisi otluk resmini ve resm aruzisi ve niyabeti mevzana kadı alur...”, BOA. TT. d.36, 689-691.

³³³ BOA. MAD. d, 10, s. 267b.

Tablo 79. Tırhala Kazasında XV-XVI. Yüzyıllarda Mustahfızan Tımarları ve Gelirleri

Yıllar	Tımar Adedi	Gelir Cinsi	Gelir
1454/55	24	35 tk 12 hk 1mz	45.451
1466	10	15 tk	28.711
1506	7	3tk 5hk	11.392
1521	6	7tk	22.015
1530 ³³⁴	14	7k	22.213
1522-1530 ³³⁵	6	7tk	22.215
1542 ³³⁶	15	3 tk 16hk	21.998
1569	11	5tk 10hk	21.200

Tk: Tam Köy, Hk: Hisseli Köy, Mz: Mezraa

Önemli devlet görevlilerinin çocukları, akrabaları, merdumlarının da tımarları bulunmaktadır. Sancakbeyi Ömer Bey'in 1454/55 tarihinde yedi adet merdumu, 1506'da bir, 1521'de ise iki oğlu tımar tasarruf etmektedir. 1521 tarihinde babası kadı ve serasker olan iki sipahinin tımar tasarruf ettiği görülmektedir.³³⁷

Tımar sahibinin ölümü halinde devlet, sipahinin hizmete yarar erkek evlatlarının birine veya birkaçına tımar vermeyi prensip olarak kabul etmiştir.³³⁸ Fakat bu durum nesiller boyu devam eden bir hâlmamaktadır. 1454/55 tarihinde bir tımar kaydında İsmail adlı tımar sahibinin vefatı üzerine, tımar oğluna verilmiştir. Onunda ölümü üzerine daha önce herhangi bir tımar tasarruf etmeyen Burak adlı kişiye elinde beratı olmamasına rağmen tevcih edilmiştir.³³⁹

Tımar tasarruf eden sipahiler genellikle baba isimleri ile birlikte kaydedildiği müşahade olunmaktadır. 1454/55 tarihinde babasının ismi ile birlikte kaydedilen sipahi adedi 65, 1506'da 133, 1521'de 152, 1569'da ise 128'dir. Bununla birlikte bazı tımarların baba-oğul birlikte tasarruf edildiği görülmektedir. Sadece 1454/55 tarihinde karşılaşılan bu tür tımarların sayısı beştir. Aynı zamanda yeğeni yani kardeşi oğlu ile birlikte kaydedilen tımarların sayısı da dördür.³⁴⁰

³³⁴ BOA. TT. d. 367, s. 245.

³³⁵ BOA. TT. d. 108, s. 389-392.

³³⁶ BOA. MAD. d. 497, s. 162-164.

³³⁷ BOA. TT.d 105, s. 177.

³³⁸ Barkan, "Tımar", s 295.

³³⁹ "Tımar-ı Burak evvelden tımar yemiş değildir mezkûr köyü ıssı İsmail yemiş ölmüş sagir oğluna virilmiş ol dahi ölmüş mezkûr Burak güyegülemiş tımar elinde kalmış ...", BOA MAD. d. 10, vr. 140b.

³⁴⁰ BOA MAD. d. 10, vr. 261a.

Bununla birlikte küçük yaştaki timar sahiplerinin yaşı müsait olduktan sonra cebelu eştirebilecekleride defterde belirtilmiştir. Buna örnek olarak yine bu tarihte *Kıryenero* adlı köyü tasarruf eden bir timarda “*Ali veled-î İsa ve Hüseyin veled-î İsa mezburlar on iki yaşına varınca eşküncü eşdüreler*” adlı ifadeden bu yaş sınırı Tırhala kazasında 12 olarak belirlenmiştir. Muhtemelen babalarının vefatı dolayısıyla timarın kılıcı oğullarına intikal etmiştir. Bu ikisinin bu timardaki kılıç hakkı iki ayrı hisse olarak 1.349’ar akçedir.³⁴¹

Timarların gelirinde köyün harap olması dolayı eksiklikler de görülmektedir. İki sipahinin tasarruf ettiği bir timarda *Kamay* adlı köy harab duruma düşmüş ahali ise göç etmiştir. Timarın toplam geliri kaza dışından bir mezraa ile birlikte 6.501 akçedir. Bunun yanında *Kamay* köyünün 452 akçelik geliri ise noksan kaydıyla deftere yazılmıştır.³⁴² Yine aynı tarihte farklı bir timarda da zayı olan iki köyün 1.161 akçesi noksan olarak toplam timar geliri dışında kaydedilmiştir.³⁴³

Bazen timarlılar, timarının gelirinin düşüklüğü veya farklı bir sebepten dolayı başka bir timarı talep edebilmekteydi. 1520 tarihli bir kayıta Silistre sancağında 8.405 akçelik timar tasarruf eden bir sipahi, Tırhala sancağında 8.992 akçelik timar tasarruf eden Mustafa adlı sipahinin ölümü üzerine 587 akçe fazlasıyla bu timara talip olmuştur.³⁴⁴

Timar sahibinin tasarrufunda olan köy veya köylerde nadiren de olsa tahirden kaçtıkları görülmektedir. Bununla ilgili olarak 1506 tarihinde 41 hanelik Korçika köyü “*Karye-i mezbur perakende olub gelub yazılmadılar*” şeklinde perakende olduğu ve gelip yazılmadıkları belirtilmiştir. Burada köy ahalesinin tahirden haberi olduğu ve bir şekilde kaçtıkları anlaşılmıştır. Köyün geliri takriben yazılmış ve asıl toplanması gereken rakamdan 1.200 akçe noksan olduğu da belirtilmiştir.³⁴⁵

³⁴¹ BOA, TT. d. 36, s. 646-648.

³⁴² BOA, TT. d. 36, s. 664-665.

³⁴³ BOA, TT. d. 36, s. 673.

³⁴⁴ “Tırhala sancağında sekiz bin dokuz yüz doksan iki akçelik timar tasarruf eden mustafa fevt olmağın Silistre sancağında sekiz bin dörtyüz beş akçelik timardan mazul olan gazi kulunuz beşyüz seksen yedi akçe ziyadesiyle talep inayet olmak.” 9 Safer 926/30 Ocak 1520, BOA TS. MA. d. 09863-0001, s. 1.

³⁴⁵ BOA, TT. d. 36, s. 695.

Tablo 80. Tırhala Kazasında Sipahi Timarları Gelir Sınıflandırması

Yıllar	1454/55 ³⁴⁶		1506		1521		1569 ³⁴⁷	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
-1.000	14	13					5	3
1.001-2.000	19	17	11	8	19	10	16	8
2.001-3.000	17	15	11	8	40	21	62	31
3.001-4.000	15	13	18	13	37	20	18	9
4.001-5.000	8	7	12	9	25	13	16	8
5.001-6.000	9	8	20	15	15	8	20	10
6.001-7.000	5	4	13	9	11	6	24	12
7.001-8.000	8	7	9	7	8	4	11	6
8.001-9.000	4	4	9	7	7	4	7	4
9.001-10.000	-	-	4	3	5	3	4	2
10.000+	13	12	28	21	21	11	14	7
Toplam	112	100	135	100	188	100	197	100

Tırhala kazasında timarların gelir kategorileri tablodan da görüleceği üzere oldukça değişkenlik göstermektedir. 1.000 akçeden daha az gelire sahip timarlar sadece 1454/55 ve 1569 tarihlerindedir. Bu tarihte gelir kategorisinin en yoğun olduğu timarlar % 17 ile 1001-2000 akçelik olanlardır. Bunun yanında 10.000 akçe ve üstü timarların % 12’lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Öyle ki normalde zeamet gelir kategorisi dâhilinde olması gereken bazı timarlar bu tarih için de mevcuttur. Mesela Pavlo Kurtik adlı Hristiyan kişinin torunu Yusuf ve İbrahim adlı sipahinin müşterek tasarruf ettiği timarın toplam hâsılı 42.399 akçe gibi oldukça yüksek bir rakama ulaşmaktadır.

1506 tarihinde ise 1.000 akçe altı gelir elde eden herhangi bir timar yoktur. Bunun yanında 10.000 akçe üstü gelir elde eden timarlar, bütün timarlar içerisinde %21’lik bir paya sahiptir. Fakat bu tarihte 20.000 akçe üstü zeamet kategorisine girecek timar bulunmamaktadır. 1521 tarihinde ise timar gelir kategorileri içerisinde en fazla paya sahip kategori % 20’lik payla 3001-4000 arası gelir grubudur. Bu tarihte 10.000 akçe üstü gelir kategorisi dâhilinde olan timar grubu bir önceki döneme nazaran neredeyse % 50 düşüş göstermiştir. 1569’da ise 1.000 akçe altı timarlara azda olsa tekrar karşılaşılmıştır. Bu tarih için en yoğun timar gelir kategorisi 2001-3000 akçelik kategoridir ki bütün timarlar içerisinde % 31’lik orandadır. 10.000 akçe üstü gelir elde

³⁴⁶ Bu tarihte vilayet dâhilinde geliri kaydedilmeyen bir adet timar değerlendirme dışı bırakılmıştır.

³⁴⁷ Kaza dâhilinde mevcut bulunan beş timar, kayıtlı olduğu defterde gelir kısımları okunamayacak derecede silik olduğundan değerlendirme dışı tutulmuştur.

edenlerin oluşturduğu kategori ise 1506'dan beri sürekli düşüş göstererek 1569'da % 7'lik bir pay elde edebilmiştir.³⁴⁸

Tablo 81. Tahrirlere Göre Tırhala Kazasında Toprak Çeşitleri ve Gelirleri

Yıllar	1454-55		1506		1521		1569	
	Gelir	%	Gelir	%	Gelir	%	Gelir	%
Has	405.309	41	352.949	20.88	855.261	38	733.466	39
Zeamet	-	-	382.430	22.63	425.070	19	222.344	12
Timar	581.434	59	952.297	56.36	989.180	44	946.512	50
Vakıf			1.946	0.11	-	-	-	-
Toplam	986.743	100	1.689.622	100	2.269.511	101	1.902.322	101

Bütün bu verilerden hareketle Tırhala kazasında ki toprak dağılım durumu icmal olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Fetihden yaklaşık 60 yıl sonrayapılmış 1454/55 tahririnde toprak dağılımında en fazla pay %58.81 ile timar topraklardadır. Bu durum son tahrire kadar değişmemekle birlikte timarların aldığı pay 1569'a kadar sürekli düşmüştür. Aynı şekilde ilk olarak 1506 tarihinde karşılaşılan zeametlerde sürekli olarak düşme eğilimindedir. Bunun tam tersi olarak has topraklar 1506 sonrası bütün topraklar içerisinde aldığı pay artarak 1454/55 tarihindeki seviyesine ulaşmıştır.

³⁴⁸ 23 Rabiulevvel 940/12 Ekim 1533 tarihli Rumeli'deki züema ve sipahilerin kaydedildiği bir defterde Tırhala sancağının tamamında 876 sipahi ve 36 züema bulunmaktadır. Bunlardan 2.000 akçeye kadar geliri olan 90 sipahi, tamamının % 10.27'si, 2000-3000 akçe arasını kapsayan 288 sipahi % 32.87'si, 3.000-4.000 akçe arasını kapsayan 190 sipahi %21.68'i, 4.000-5.000 arasını kapsayan 91 sipahi %10.38'i, 5.000-6.000 arasını kapsayan 48 sipahi %5.47'si, 6.000-10.000 akçe arasını kapsayan 123 sipahi %14.04'ü, 10.000-19.000 akçe arasını kapsayan 46 sipahi ise % 5.25'ini oluşturmaktadır. Buradan hareketle kazanın tamamındaki timarlarla sancağın tamamındaki timar gelir kategorileri 1521-1569 tarihindikilerle kıyaslandığında, 1569 tarihindeki gelir kategorisi ile benzer bir durum olduğu görülmektedir. En önemli fark 3000-4000 akçe geliri olan timarlar 1533 tarihinde sancağın tamamında %21.68 iken, 1569 tarihinde aynı gelir kategorisi kazanın tamamında % 9 olarak gerçekleşmiştir. Buda sancağın tamamındaki timarların kazadaki timarlarla ortalama olarak birbirine yakın olduğunu göstermektedir. *BOA TS. MA. d. 00734-0001*, s. 5a.

SONUÇ

Tesalya bölgesinin en önemli şehirlerinden olan Tırhala 1395 yılı içinde Evronos Bey öncülüğünde akıncı beyi Turahan Bey tarafından fethedilmiştir. Her ne kadar fetret döneminde bir müddet elden çıkmış olsada 1423sonrası tekrar geri alınmıştır. Şehir bu tarihten XIX. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki önemli şehirlerinden biri olma konumunu sürdürmüştür. 1881 yılında Tesalya bölgesi ile birlikte elden çıkan Tırhala, günümüzde de Yunanistan'ın bölgedeki önemli şehirlerinden biri olma özelliğini devam ettirmektedir.

Fethin akabinde sancak olarak teşkilatlandırılan Tırhala, bilinen ilk tahririnde üç vilayete bölünmüştür. Bu vilayetlerden en büyüğü ise içerisinde Yenişehir'i de barındırmakta olan Tırhala'dır. Bu durum 1506 tarihine kadar sürmüş, bu tarihten sonra Yenişehir, Tırhala'dan ayrılarak ayrı bir kaza olmuştur. Kaza olarak teşkilatlanan Tırhala, 1569'a kadar kendi içinde ayrı bir nahiye sistemi oluşturulmamıştır. Teşkilatlanmasının kesin olarak belirlendiği tarih olan 1569'da Tırhala, Aspropotam ve Kraçova nahiyeleri, Tırhala kazasını meydana getirmektedir. Fakat kaza içindeki bazı bölgeler azda olsa dönem dönem nahiye adıyla anılmıştır. Buna örnek olarak 1521 tarihinde defterlerde nahiye olarak adlandırılan Haslar ve Kraçova adlı iki yerleşim bulunmakta olup, bunlara bağlı köyler mevcut olmadığından, buraların sadece köylerin coğrafi durumunu veya yani timar bölgesini belirtmek için nahiye adı altında kaydedildiği düşünülmektedir. Bundan dolayı yapılan bu çalışma nahiyelere göre değil bir bütün olarak kaza genelini ortaya koymaya yönelik bir zorunluluk taşımıştır.

Tırhala'nın coğrafi yapısı köy ve köy altı yerleşim yerlerinin konumu ve sayısını da etkilemiştir. Buna göre Tırhala merkezinin batısı ve kuzeyi dağlık, doğusu ve güneyi ise ovaya bakmaktadır. Yapılan ilk tahrirde Tırhala vilayeti, Yenişehir'i de kapsadığından köy âdeti tahmini olarak 357 olarak gerçekleşmektedir. II. Bayezid döneminde Yenişehir ayrı bir kaza olarak yapılandırılmış, bu durumda köy âdetinin azalmasına sebep olmuştur. Aynı durum Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan tahrirde de geçerli olmuştur. Hem bu tarih hem de bir önceki tarihte ortalama 280 köy

bulunmakta, fakat bu köylerin yaklaşık 20 âdetinde nüfus barınmamaktadır. Bununla birlikte Tırhala taşrasında genellikle köylerde kırsal yaşamın devam ettiği, içinde nüfus barındırmayan köylerin bütün dönemlerde % 10'un üzerine çıkmadığı görülmektedir. Bu da Tırhala taşrasının canlı bir hayat sürdüğünü göstermektedir. Bunun yanında köylerin mahallelere bölünmesi 1521 tarihi ve sonrası, daha önceki dönemlere göre artmıştır. İdari bölünmenin tam olarak yaşandığı 1569 tarihinde en fazla köy Tırhala nahiyesinde yer almakta, onu kuzeybatı kısmında yer alan Kraçova nahiyesi 66 adetle ve batı kısmında yer alan Aspropotam ise 58 köyle izlemektedir.

Tırhala, fethedildiği andan itibaren şehir ve taşra Müslüman unsurların yerleşimine açılmıştır. Müslümanların asıl yoğun olduğu bölge şehir merkezidir. Fetihten itibaren ilk yüzyıl sürekli nüfus artışı yaşayarak şehirde demografik yönden hâkim konuma geçen Müslümanlar, XVI. yüzyılla birlikte bu konumunu kaybetmiştir. Bunun nedenlerinden ilki Müslüman nüfus artışının XVI. yüzyılın ilk yarısında oldukça düşük olması, Hristiyan nüfusun önceki dönemlere nazaran yüksek bir nüfus artış ivmesi yakalaması ve İspanya'dan gelen Yahudilerin bir kısmının Tırhala'ya yerleşmesidir. Müslüman nüfus yönünden en dikkat çekici dönem ise 1466 tarihi olmuştur. Bu tarihte önceki döneme göre artış yaşayan Müslüman nüfus, düşüş yaşayan Hristiyan nüfusun neredeyse iki katına kadar çıkmıştır.

Müslüman-Türk unsurların yerleşmesi sadece demografik yapıyı değil aynı zamanda şehrin kimliğinin de bu değişimden nasibini almasına sebep olmuştur. Özellikle Turahan Bey, onun oğulları ve şehirdeki varlıklı kişiler tarafından kurulan vakıflar aracılığıyla bina edilen mimari eserlerle şehrin bir Türk-İslam beldesi hüviyeti kazanması sağlanmıştır. Günümüzde bu dönemden kalma mimari eserlerden, Mimar Sinan tarafından bina edilen, sadece bir cami ve türbe yer almaktadır. Evliya Çelebi'nin de deyişiyle bir diyarda benzeri olmayan Osman Şah Cami bugün yalnızlığına terk edilmiş bir vaziyettedir. Yunan işgali ve sonrasındaki süreç çok yıkıcı olmuş ve şehrin tarihi vesikalardaki mimari zenginliğinden eser kalmamıştır.

Şehirde yer alan Müslim nüfusu oluşturan halkın yapısı da çok çeşitlidir. Yapılan ilk tahrirde önemli bir rakama ulaşan atik/azatlıklar zamanla toplum içinde kaynaşmışlar ve Tırhala'nın asıl nüvelerini oluşturmuşlardır. Bunun yanında derviş, sofi, fakih gibi İslam'ın yayılmasında etkin bir rol izleyen unsurlarda, şehrin Türk-İslam

karakteri kazanmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Bu iki unsur, Osmanlı Devleti'nin fethettiği şehirleri Türk-İslam şehrine dönüştürmesindeki en önemli araçlardan biri olarak Tırhala'daki yansımasıdır.

Şehrin dışında Tırhala taşrasında fetih ve sonrasında demografik yapı çok değişmemiştir. Her ne kadar Müslüman nüfus köylere yerleşmeye başlamışsa da gayr-i Müslüm nüfusun toplamı içerisinde oldukça düşük bir rakamda kalmıştır. Yapılan ilk tahrirde Müslüman unsurların yerleştiği köy âdeti 19 iken, XVI. yüzyılın sonlarına doğru bu sayı 45'e çıkmıştır. Taşradaki Müslüman nüfus kendi içinde nüfus artışı yaşamış olsa da gayr-i Müslim unsurlarla kıyaslandığında 1454/55 yılı haricinde XVI. yüzyılın tamamında %3'ün üzerine çıkmamıştır. Bu durum, şehir merkezi dışında Müslüman unsurların Tırhala taşrasında çoğalamadıklarını göstermektedir. Muhtemelen Tırhala'nın yer aldığı coğrafi konum buranın tercih edilme durumunu azaltmıştır. Ayrıca sancağa bağlı Yenişehir kazası, Müslüman nüfusu çekme yönünden Tırhala'dan daha başarılı olması da Tırhala taşrasında Müslüman nüfusunun yoğunlaşmamasında muhtemel bir nedendir.

Tesalya bölgesindeki birçok noktayı birleştiren yol ağının ortasında yer alan Tırhala şehri, bulunduğu konum itibariyle iktisadi yönünü de olumlu derecede etkilemektedir. Bu durum şehrin ana gelir karakterinin ticaret/hizmet sektörü olması ile de yakından alakalıdır. Bunun yanında tarım ve sanayi sektörü de şehirde gelişen diğer alanlardır. Esnaf gruplarının en yoğun yer aldığı alan deri ve deriden üretilen mamullerdir. Özellikle debbağlık, şehir ve etrafının hayvancılığa oldukça elverişli olması hasebiyle gelişme göstermiştir. Aynı zamanda tekstil işiyle uğraşan esnaf grupları da şehirde ticari harekette önemli bir yer edinmiştir. İstanbul'un bir kısım tekstil maddesi, özellikle de keten ve pamuk ihtiyacı, Tırhala şehrinden temin edilmiştir. Yine yeniçerilerin iç çamaşırı için Tesalya pamuğu da bölgeden sağlanmıştır.

Tesalya ovasının kuzey batı kısmında yer alan Tırhala kazasında taşrada yer alan halk, özellikle Pindus nehrinin de yayılım alanı içerisinde kalan yerlerde, ormanlık ve dağlık bölgelerde çoğunlukla ziraatla ilgilenmiştir. Pindus nehri, ova kısmında yer alan köylerin konumunu doğrudan etkilemiş ve bu köyler yoğunlukla nehre yakın yerlerde kurulmuştur. Ziraatla meşgul olan halk ise sulama olanağından dolayı zirai sahalardan elde ettiği ürün ve çeşitliliği de artırmıştır. Yetiştirilen ürünler arasında

buğday ve arpa en yaygın ve yıllık üretimi en fazla olan ürünlerdir. Bunun yanında bağcılık ve şıra, pamuk ve keten üretimi de kaza genelinde halkın üretmeyi tercih ettiği ürünlerin başlarında gelmektedir.

Kaza dâhilinde hububat ve sanayi ürünleri dışında hayvancılıkta etkin bir şekilde üretimi yapılan alanlardandır. Özellikle koyun yetiştiriciliği ve arıcılık kaza genelindeki neredeyse bütün köylerde tercih edilen üretim alanlarındandır. Fakat 1569 tarihinde zirai ürünlerde gerçekleşen yıllık üretim düşüşü bu ürünlerde de gerçekleşmiş, arıcılık bu tarihte % 29.8 oranında bir önceki döneme nazaran düşüş göstermiş, koyun yetiştiriciliği ise her ne kadar bir önceki döneme göre % 12 oranında bir artış yaşamışsa da artış diğer dönemlerin altında kalmıştır.

Bunlara ek olarak küçük sanayi işletmelerinden sayılan değirmenlerde kaza dâhilinde etkin bir şekilde halk tarafından kullanılmaktaydı. Değirmenler genel olarak altı aylık bir çalışma dönemine sahiptiler. Yapılan ilk tahrirden XVI. yüzyıla kadar değirmen bulunan köy, değirmen âdeti ve bunların içerdikleri taş sayısı artmıştır. Buna karşın Müslüman unsurların değirmenlerde bulunan taş sahipliği XVI. yüzyıl başlarından itibaren giderek düşmüştür. 1506 tarihinde %33 oranında olan taş sahipliği 1569'da % 16'ya gerilemiştir. Bunun yanında Müslümanların elindeki taşların 1506 tarihinde çoğunluğu mülk iken 1569'da vakıflar çoğunluğu ele geçirmiştir.

1506-1521 tarihleri arasında üretimi en fazla yapılan ürünlerin fiyatlarının diğer dönemlere göre sabit kalması, hatta bazı ürünlerde fiyat düşüşü olması önemlidir. Buna karşın 1521-1569 tarihinde ise birçok üründe ortalama ürün değeri artışı %150 ve üstünde gerçekleşmiştir. Bu durumun en önemli sebebi ise üretimin düşmesidir ve buda fiyatların artmasına neden olmuştur.

Kaza dâhilinde neredeyse tek görülen toprak tasarruf şekli miri arazidir. Miri arazi içerisinde ise timara ayrılan topraklardan elde edilen gelir has ve zeamete ayrılan toprakların her dönem önünde olmuştur. Has topraklar arasında sancakbeyi hassına dâhil olan topraklar 1569 tarihine kadar en ağırlıklı olanıdır. 1569 tarihinde ise padişah hassına dâhil olan topraklar hem sancakbeyi hem de diğer devlet görevlilerinin elinde olan has topraklarla kıyaslandığında % 39'luk bir orana ulaşmaktadır.

Bunun yanında sipahi timarlarını gelir nevinden sınıflandırıldığında 1454/55 öncesi 4.000 ve altı gelir elde edenler daha yoğunlukta, 1569'da dâhil olmak üzere 7.000 akçeye kadar gelir elde edenler daha yoğunluklu olarak gözükmektedir. 10.000 akçe ve üstü gelire sahip sipahi timarları 1521'de bütün timarlar arasında diğerlerine oranla %21'lik bir orana ulaşarak en yoğun sipahi timarını oluşturmuştur. Bunun yanında 1454/55 tarihinde sadece bir sipahiden oluşan timarların oranı %55 iken, bu oran 1569'da % 96'a çıkmıştır. Bu durum Tırhala timar bölgesinde timar tasarruf eden sipahi sayısının azalmasına yol açmıştır. Bunun nedeni olarakta hisseli paylaşımın karışıklığa ve sipahiler arasında sorunlara yol açması gösterilebilir.

Görüldüğü kadarıyla Tırhala şehri ve taşrası XV. ve XVI. yüzyıllarda iktisadi ve sosyal açılarından bir refah dönemi yaşamıştır. Sosyal yönden vakıflar şehrin inkişafına katkıda sunmuştur. İktisadi yönden Tırhala şehri bulunduğu coğrafi konumunda etkisiyle Balkanlarda önemli bir ticaret kenti olma özelliği göstermiştir. Bunu kazanmasında sadece kendi içindeki ticari hareketler değil, aynı zamanda taşrasındaki üretimin verimli olması da etkindir. Özellikle hayvancılık ve hububat üretimi şehirdeki sanat kollarının bu alanlarda daha yoğun olmasına sebep vermiştir. Üretimi bol olan bu maddelere olan yoğun talepte şehir ve taşradaki iktisadi hayatı olumlu etkilemiş ve Tırhala'da yaşayan halkın müreffeh bir yaşam sürmesine etki etmiştir.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)

A-Tapu Tahrir Defterleri (TT. d.)

Nr. 36, 77, 101, 105, 108, 225, 367, 470, 664, 695.

B-Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d.)

Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 12, 14, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31,32, 33,34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 52, 53, 55, 58, 60,61, 62,63, 64,67, 69, 70, 73.

C-Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d)

Nr. 7, 10, 34, 50, 66, 68, 89, 90, 118,123, 154, 338, 497, 499,1019, 1614, 2775, 2778, 2790,6100, 6881, 6898, 7387, 7447, 7534, 15174, 15239, 15322, 15453, 19322.

D-Defterhane-i Amire Kalemî Defterleri (A.DFE.d)

Nr. 16, 34,

E-Timar Ruznamçe (Timar ve Zeamet Tevcihi) Defterleri (A.DFE.RZ.d)

Nr. 27, 49

F-Divan (Beylikçi) Kalemî Defterleri (A.DVN)

Nr. 790, 794

G-Nişan ve Tahvil Kalemî Defterleri (A.NŞT.d.)

Nr. 1062, 1066, 1072, 1075, 1100,

H-Ruus Kalemî Defterleri (A.RSK.d.)

Nr. 1455, 1460, 1464, 1469, 1471, 1472, 1473, 1474

I-Kamil Kepeci Defterleri (KK.d.)

Nr. 61, 62, 65, 66, 67, 78, 80, 82, 99, 101, 142, 209, 212, 213, 218, 219, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 237, 262,303, 308, 310, 665, 2547, 2702, 2986, 5002, 5169

İ-İbnü'l Emin Tasnifi (İ. E.)

1-Şükrü Şikâyet: 1-92

2-Dailiye: 5-502

3-Meadin: 1-13

4-Maliye: 17-1595

J-Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d.)

Nr. 00544-0001, 00699-0001, 00734-0001, 01517-0001, 01545-0001, 03586-0007, 03586-0013, 03741-0001, 03760-0043, 03832 0001,05246-0001,05980-0001, 06941, 9255-0001, 09578-0001, 9772-0001, 9842/0001, 09863-0001, 10057-0001, 10081-0001, 10645-0001.

K-Yabancı Arşiv (YB.)

Nr. 04. Dos No: 2. Gömlek No: 53.

L-Haritalar (HRT.)

Dosya No: 62.

2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi(VGMA)

Vakıf Defterleri (VD.)

Nr. 743.

3. Tapu ve Kadasto Genel Müdürlüğü Kuyudu Kadime Arşivi (TKGM. KKA.)

Tapu Tahrir Defterleri (TT. d.)

Nr. 56, 60, 220, 374.

4. Nuru Osmaniye Kütüphanesi (NOK.)

Rumeli Kadıaskerleri Ruznamçeleri (RKR.)

Nr. 5193/2, 5193/3, 5193/4, 5193/5.

5. İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM)

Salname-i Vilayet-i Yanya, 1288/1871

6. Ankara Milli Kütüphane

Harita: 2010 HRT 259 DN 4945.

7. Bulgaristan Narodna Bibloteka Kiril i Metodij Kütüphanesi (NBKM)

Nr. OAK 214/5, NBKM. D. 649.

8. Yunanistan Devlet Arşivi, Kozani Arşivi(GRGSA-KOZ)

GRGSA-KOZ_OTH001.01.F000002.

B-KAYNAK ESERLER

- Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, (Yay. Mücteba İlgürel), İÜEFY, İstanbul 1978,
- Akçay Hasan, *Ahmedi'nin İskendernamesi, Transkripsiyonlu Metin*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1999,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Anna Komnena, *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi*, (Çev. Bilge Umar), İnkilap Kitapevi, İstanbul 1996.
- Anonim *Osmanlı Kroniği*, (Haz. Necdet Öztürk.), TDAV, İstanbul 2000.
- Anonim *Tevarih-i Al-i Osman*, F. Giese Neşri, (Haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul 1992
- Âşık Mehmed, *Menazırı'l-Avalim I-III*, (Haz. Mahmut Ak), TTK Basımevi, Ankara 2007, C. III.
- Aşıkpaşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz, M. Yekta Saraç), K Kitaplığı, İstanbul 2003
- Atsız, Nihal, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, MEB, İstanbul 1970.
- Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i Âli Osman Der-Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, İstanbul 1280.
- Behiştî Ahmed Çelebi, *Tarihi Behiştî Varidat-ı Sübhani ve Fütuhât-ı Osmani II (791-907/1389-1502)*, (Haz. Fatma Kaytaç), TTK Basımevi, Ankara 2016.
- Benjamin of Tudela, *The Itinerary of Rabbi Benjamin of Tudela*, (Çev. A. Asher), Vol 1, Londra and Berlin 1840,
- Dukas, *Bizans Tarihi*, VL. (Çev Mirmiroğlu), İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul 1956.
- Enveri, *Düstürname-i Enveri (Osmanlı Tarihi 1299-1465, 19-22. Kitaplar)*, (Haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012.
- Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8.Kitap*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, C. I.
- , *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1. Kitap*. (Haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, C. II.
- Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbar C.II Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481*, (Haz. M. Hüdayi Şentürk), TTK Basımevi, Ankara 2003,

- , *Kitabü't- Tarih-i Kühü'l-Ahbar* (Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'ndeki 901 ve 920 No.'lu Nüshalara Göre), (Haz. Ahmet Uğur vd.), Kayseri 1997,
- Hadîdî, *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)*, (Haz. Necdet Öztürk), Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991.
- Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznamesi*, (Haz. Yavuz Senemoğlu), Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Çev. Müntekim Ökmen), Remzi Kitapevi, İstanbul 1973.
- Hoca Saadettin, *Tacü't-Tevarih II*, Toronto Üniversitesi Kütüphanesi Nüshası.
- Hoca Saadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih I-V*, (Haz., İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, C. I.
- , *Tacü't-Tevarih I-V*, (Haz.: İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1979, C. II.
- , *Tacü't-Tevarih I-V*, (Haz.: İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1979, C. III.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter (Transkripsiyon)*, (Haz.: Koji Imazawa), TTK Basımevi, Ankara 2000.
- İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)*, (Haz.: Ahmet Uğur), TTK Basımevi, Ankara 1997.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkitli Transkripdiyön)*, (Haz.: Şerafettin Turan), TTK Basımevi, Ankara 1991.
- İdrisi, *Géographie d'Edrisi*, (Çev. P. A. Jaubert), Paris 1840, II.
- İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihîşt I-II*, (Haz. M. Karataş-S. Kaya-Y.Baş), BETAV, Ankara 2008, C. II.
- İdrisi Bitlisi, *Heşt Behîşt VII. Ketibe Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481*, (Çev. Muhammed İbrahim Yıldırım), TTK Basımevi, Ankara 2013.
- Kâtip Çelebi, *Turhfe'tü'l Kibar Fi Esfari'l Bihar*, (Haz. Orhan Şaik Gökyay) MEB, İstanbul 1973.
- Koçi Bey Risalesi*, (Haz. Zuhuri Danışman), MEB, İstanbul 1972.
- Koçi Bey Risalesi*, (Haz. Yılmaz Kurt), Akçağ, İstanbul 2011.
- Krivotulos, *Krivotulos Tarihi 1451-1467*, (Çev. Arif Çokana), Heyamola Yayınları, İstanbul 2013.
- Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, (Haz. İsmet Miroğlu), Berekat Yayınevi, İstanbul 1983.
- Mecdi Mehmet Efendi, *Şakayık-ı Numaniyeve Zeyilleri I-V*, (Der: Abdulkadir Özcan), Çağrı Yayınları, 1989, C. II.

- Süreyya, Mehmed, *Sicil-i Osmani I-VI*, (Çev. Seyit Ali Kahraman), (Yay. Haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, I.
- , *Sicil-i Osmani I-VI*, (Çev..Seyit Ali Kahraman), (Yay. Haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, II.
- , *Sicil-i Osmani I-VI*, (Çev..Seyit Ali Kahraman), (Yay. Haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, III.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, (Haz.: Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.
- Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihân-nümâ, Neşri Tarihi*, (haz. Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen,) TTK Basımevi, Ankara 1949, C. 2.
- Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi I*, (Çev. İsmail Erünsal), Kervan Ofset, İstanbul 1974.
- Naima Mustafa Efendi, *Tarihi Naima I-VI*, (Çev. Zuhiri Danışman), Zuhiri Danışman Yayınevi, İstanbul 1967, C. I.
- Nişancı Mehmed Paşa, *Hadisat (Nişancı Mehmed Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli)*, (Sad. Enver Yaşarbaş), Kamer Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1983.
- Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, (Haz, Necdet Öztürk), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- , *Peçevi Tarihi II*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- Philippides, Marios, *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople, 1373-1513, An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century*, Hellenic College Press, Massachusetts, 1990.
- Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l Feth*, (Haz: Mertol Tulum), Baha Matbaası, İstanbul 1977.
- Selanîkî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanîkî I (971-1003/1563-1595)*, (Haz: Mehmet İpşirli), TTK Basımevi, Ankara 1999.
- Sahhaflar Şeyhi-zade Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bahir Efendi'nin Zeyl ve İlaveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, (Haz. Ziya Yılmaz), OSAV, İstanbul 2000.

- Sai Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı, Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)*, (Haz. Hayati Develi), Koç Kültür Sanat Tanıtım, İstanbul 2003,
- Sphrantzes, George, *The Fall of The Byzantine Empire A Chronicle by George Sphrantzes*, (Trans. Marios Philiğğides), The University of Massachusetts Press, Amherest 1980,
- Strabon, *Geographika-Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- Şânî-zâde Mehmed 'Atâullâh Efendi, *Şânî-zâde Târîhi* (haz. Ziya Yılmaz), I-II, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008, C. I.
- Şükri-i Bitlisi, *Selimname*, (Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül), İSİS, İstanbul 1995.
- Yücel Yaşar, Halil Erdoğan Cengiz, "Rûhi Tarihi-Oxford Nüshası-Değerlendirme, Metnin Yeni Harflere Çevirisi. (466 sayfa tıpkıbasım ile)" *Belgeler*, TTK Basımevi, C. XIV, Sa.18, (1989-1992), ss. 359- 472.
- XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal, *Selatin-name, (1299-1490)*, (Haz. Necdet Öztürk), TTK Basımevi, Ankara 2001.

C-YAYINLANMIŞ ESERLER

- Akman Mehmet, *İstanbul Kadı Sicilleri Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 970-971/M. 1563)*, İSAM, İstanbul 2011.
- Alan, Ercan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Altuğ Uğur, *II. Murad Dönemine Ait tahrir Defterlerinin Yayına Hazırlanması ve Bu Malzemeye Göre tımar Sistemi*, Demografi, Yerleşme ve Topoğrafya Üzerinde Araştırmalar, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2010.
- 367 Numaralı muhasebe-i Vilayet-i Rum-ili Defteri ile 101, 114 ve 390 numaralı İcmal Defterleri (920-937/1514-1530) I*, (Haz. Ahmet Özkılınç vd), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2007.

- 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), *Özet-Transkripsiyon ve İndeks*, (Haz. Hacı Osman Yıldırım vd), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1995.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2010
- Bathrellou, George D, *Geolojik, Geomorfolojik ve Geografik Meleği Ton Astıkon Periochon Tou Nomou Trikalon–Dytikis Thessalias*, Thniko Kai Kapodistriako Panepistimio Athinon Scholi Thetikon Epistimon, Athena 2005, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Bayraktar, Uğur, *The Political Economy Of Çiftliks: The Redistribution Of Land And Land Tenure Relations In The Nineteenth Century Provinces Of İoannina And Trikala*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü, İstanbul 2009, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Bingöl, Harun, *Mühimme Zeyli Kataloğundaki 5 Numaralı Defterin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Birbiçer, Ali, *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Candemir, Hayriye Özlem, *Tırhala Sancağı (Nefs-İ Tırhala): 1454-1570*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2014, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Canpolat, İbrahim, *72 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 160-320)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Çakır, İbrahim Ethem, *10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (s. 179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Çan, Şamil, *XVI. Yüzyıl'a Ait Anonim Bir Tevarih-i Al-i Osman (Gramer İncelemesi-Metin-Sözlük)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2006,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Çimen, Cihan, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (Kuruluştan 892/1487'ye Kadar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- Demir, Selçuk, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*(s. 1-171), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Eren, Yunus, *34 Numaralı ve H.986/1578 Tarihli Mühimme Defteri (s. 1-164) İnceleme-Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gülay, Yılmaz, *The Economic and Social Roles of Janisseries in a 17th Century Ottoman City: The Case of İstanbul*, Institute of Islamic Studies McGill University, Montreal 2011, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- İğci, Alper, *Anonim Tevarih-i Al-i Osman (687-920/1288-1514) - İnceleme ve Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- İzgi, Şuayib, *986 (1578) Tarihli 32 numaralı Mühimme Defteri (s. 201-400), Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kahveci, Gülay, *29 Numaralı Mühimme Defteri (984/1576) (Tahlil-Özet-Transkripsiyon)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kandıra, Durmuş, *84 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Karagiorgou, Olga, *Urbanism and Economy in Late Antique Thessaly (3rd – 7th century A.D.) The Archaeological Evidence*, Christ Church and Institute of Archaeology, University of Oxford, Trinity 2001, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Karataş, Osman, *3 Numaralı Mühimme Zeyli Rebiülevvel-Cemaziyelevvel 984/ Haziran-Ağustos 1576 (s. 176-351)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kaya, Duygu, *Yenişehir-i Teselya Kazası: 1454-1570*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kayapınar, Levent, *Osmanlı Kalsik Dönemi Mora Tarihi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 205.

- Keleş, Adem, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (s. 172-331), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kolçak, Özgür, *Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği: Selanik Çuha Dokumacılığı (1500-1600)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kul, Eyüp, *XVII. Yüzyılda Üsküp Şehri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Malínkou, Evangelía, *I Thessalía Katá Tin Próti Período Tis Othomanikís Kyriarchías: i Períptosi Tou Othomanikou Forologikou Katástichou Tou 1454/55 Tou Santzakíou Trikálon*, Protevousa Metaptychiaki Diplomatiki Ergasia, Aristotéleio Panepistímio Thessaloníkis, Thessaloníki 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Marías, Mouíton, *Í Ístoriki Anadromi Tis Periochis Tis Thessadias Kai Í Allagi Tou Politismikou Tis Topiou Apo To 1800 Eos Kai Simera? Parádeigma Í Póli Ton Trikala*, Tmíma Geografías Xarokopeio Panepistimio, Athína 2013, (Yayımlanmamış Doktora Tezi),
- Mollaoğlu, Ferhan Kırklidökme, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V.-VII. Bölümler)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Nacak, Süleyman, *34 Numaralı Mühimme Defteri (H. 986/M.1578) Transkripti ve Değerlendirmesi (164-326 Sayfaları Arası)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Nima, Theodorou A, *Í Ekpaídefsi Sti Dytikí Thessaliakatá Tin Período Tis Tourkokratías, Symvolí sti meléti tou Thessalikou Diafotismou*, Filologikoi Istorikos Logotechnikos Syndesmos, Thessaloníki 1995, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Özcan, Tahsin, *Kanuni Dönemi (M. 1520-1566/ H. 926-974) Üsküdar Para Vakıfları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1977, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Özlem, Bektaş Öztaşkın, *XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

- Sak, İzzet, *Şer'iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Spanos, Vasileios K, *Oi Oikismoı Tis Voreiodytikis Thessalias Kata Tin Tourkokratia (apo ton eos ton 14° 19° ai) Tómos A, Didaktoriki Diatrivi*, Aristotéleio Panepistímio Thessaloníkis Filoşofikí Scholí Tmíma Istorías kai Archaıologías, Thessaloníki 2000, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Şahin, Dilek, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Celali Hareketleri/ 8 Numaralı Mühimme Zeyline Göre*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Şahin, Mehmet, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celali Seferi Mühimmesi (1607)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Taşkın, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimler*", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi).
- Türkhan, Mehmet Sait, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İaşesinin Temini Hassa Kasabbaşılık Kurumu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Yaşaroğlu, Abid, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koğuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri (1a-260a. Tahlil ve Transkripsiyon)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Yavuz, Erhan, *XVI. ve XVII. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisinin Finansmanında Vakıfların Rolü*, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Yüksel, Teslime, *22 Numaralı Mühimme Defterinin (H.981/ M.1573) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 108-214)* Ercıyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

D-ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

- Açık, Turan, “Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğunda Mahalle Tipleri hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme”, *OTAM*, İstanbul 2014, sayı 35, s. 1-39.
- Afyoncu, Erhan, “Zeamet” *DİA*, C. XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2013,s. 162-164.
- , “Otlukbeli Savaşı”, *DİA*, C. XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2007, s. 4-6.
- Akalın, Şebnem “Kervansaray”, *DİA*, C. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002, s. 299-302.
- Alpaslan, Aliğaoglu, Abdullah Uğur, “Osmanlı Şehri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2016, Sayı: 38, ss. 203-226.
- Ahıskalı, Receb, “Muhzır”, *DİA*, C. XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006, s. 85-86.
- Aksoy, Hasan, “Müeyyedzade Abdurrahman Efendi”, *DİA*, C. XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006, s. 485-486.
- Akdağ, Mustafa, *Türkiyenin İktisadi ve İçtimai Tarihi 2 (1453-1559)*, Barış Yayınevi, Ankara 1999.
- , *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- , “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1-2, Ankara 1955, s. 27-51.
- Akgündüz, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996.
- Aktepe, Münir, M. Münir Aktepe, “Osmanlıların Rumelide İlk Fethettikleri Çimbi Kal’ası”, *İ.Ü.E.F.T.D*, C 1, Sa 2 İstanbul 1950, s. 283-307.
- , “Çimbi”, *DİA*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993, s.317-318.
- Alexander, John Christos, *Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands, Circa 1500-circa 1600*, Atnens 1985.
- Altunan, Sema, “Osmanlı Devletinde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler”, *Türkler*, C. 10, Ankara 2002, s. 913- 919.

- Altundağ, Şinasi, “Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet ve Vazifeleri Hakkında”, *VI. Türk Tarih Kongresi Ankara: 20-26 Ekim 1961 Kongreye Sunulan Bildiriler*, (ss. 342-354), TTK Basımevi, Ankara 2011.
- , “Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma”, *AÜDTCFD*, C. 5, S. 2, (Mart-Nisan-1947), s. 187-197.
- Andel, Tjeerd H. van, Eberhard Zangger, Anne Demitrack, “Land Use and Soil Erosion in Prehistoric and Historical Greece”, *Journal of Field Archaeology*, Vol. 17, No. 4 (Winter, 1990), Taylor & Francis, pp. 379-396.
- Angold, Michael, *The Byzantine empire (1025-1118)*, *The New Cambridge Medieval History*, David Luscombe and Jonathan Riley-Smith (Ed), Cambridge University Press, New York 2004,
- Arık, Feda Şamil, “Osmanlılarda Kadılık Müessesesi”, *OTAM*, 8, Ankara 1997, s. 1- 72.
- Arslan, Hüseyin, *16. yy. Osmanlı Toplumunda Yönetimi Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001.
- Arslan, H. Çetin, Erken Osmanlı'nın Fetih ve Yerleşim Sisteminde Akıncı Beylerinin Stratejik Önemi, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 9, Ankara 1999, 116-121.
- Attar, Fahrettin, “Kadı”, *DİA*, C. XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001, 66-69.
- Aydın, M. Akif, *Osmanlı Devletinde Hukuk ve Adalet*, Klasik Yayınları, İstanbul 2014.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupada Osmanlı Mimari Eserleri (Bulgaristan-Yunanistan-Arnavutluk) IV (4. 5. 6. Kitap)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2000.
- , *Avrupa da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya II (3. Kitap)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2000.
- Babinger, Franz, “Tırhala” *İA*, C. XIII/I, MEB, İstanbul 1977, s. 249-251.
- , “Turahan Bey”, *İA*, C. XII/II, MEB, İstanbul 1988, s. 104-106.
- , “Turakhan Beg”, *Eİ*, C. X, Brill, Leiden 2000, s. 670-672.
- Ballian, Anna, “Silverwork Produced in Ottoman Trikala (Thessaly): Problems of Taxonomy and Interpretation”, *Ottoman Metalwork in the Balkans and in Hungary*, Ed: İbolya Gerelyes and Maximilian Harmuth, Hungarian National Museum, Budapest 2015.
- Balta, Evangelia, “Serez”, *DİA*, C. XXXVI, Ankara 2009, s. 556-558.
- Baltacı, Cahit, *İslam Medeniyeti Tarihi*, İFAV, İstanbul 2010.
- , XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri 1, İfav, İstanbul 2005.

- Başar, Fahamettin “Fetret Devri”, *DİA*, C. XII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995, 480-482.
- Barkan, Ömer Lütfi, *XV ve XVI’ıncı asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1943.
- , “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, Maarif Matbaası, 1-5, Ankara 1942, s. 326-340.
- , “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve AraziTahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 2, Sa. 1, İstanbul 1940-1941, s. 20-59.
- , “Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545–1659)”, *Türk Tarih Kurumu, Belgeler*, 3/5–6, Ankara 1966, s. 1-479.
- , “H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 (1-4), İstanbul 1953/54, s.251-329.
- , “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 (1-4), İstanbul, 1953/54, s. 209-237.
- , "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler." *Vakıflar Dergisi*, 2 (1942): 279-386.
- , “Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Dair Notlar, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, 1-4, İstanbul 1953, s. 238-250.
- , “894 (1488-1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları”, *Belgeler*, TTK Basımevi, C.I, S.1 Ankara 1964. S. 1-117.
- , *Türkiyede Toprak Meselesi Toplu eserler I*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.
- , “Avarız” *İA*, C. II, MEB, İstanbul 1979, s. 13-19.
- , “Çiftlik”, *İA*, C. III, MEB, İstanbul 1978. s. 392-397.
- , “Timar”, *İA*, C. XII/I, MEB, İstanbul 1979, s. 286-333.
- Batmaz, Eftal Şükrü, “Osmanlı Devletinde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *OTAM*, 7, Ankara 1996, s. 3-9.
- Bayartan, Mehmet, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2008, X-1, s. 157-175.

- Becker, C. H, "Cizye" *İA*, C. III, MEB, İstanbul 1979, s. 199-201.
- Beldecianu, Nicoara, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Tımar*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Teori Yayınları, Ankara 1985.
- N. Beldiceanu - P. S. Nasturel, "La Thessalie entre 1454/55 et 1506", *Byzantion*, LIII, Bruxelles 1983, s. 104-156.
- Beyazıt, Yasemin, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, TTK Basımevi, Ankara 2014.
- Beydilli, Kemal, "Osmanlı Devletinde İmamlık", *DİA*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2000, s. 181-186.
- , "Tepedelenli Ali Paşa", *DİA*, C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2011, s. 476-479.
- Boran, Ali, "Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi", *Osmanlı*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 347-363.
- Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, TTK Basımevi, Ankara 2003.
- Bostan, M. Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK Basımevi, Ankara 2002.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri I-III*, (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul 1972, C. III.
- Çağatay, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 1947, Cilt: 5, Sayı: 5, s. 483-511.
- , "Osmanlı İmparatorluğunda Reaya'nın Miri Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları", *IV. Türk Tarih Kongresi Ankara 10-14 Kasım 1948*, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 1952, s.426-433.
- Çağlayan, Ahmet, *Camilerimiz ve Mahalle İmamı*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2013.
- Çakar, Enver, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), Elazığ 2002, s. 261-282.
- Çam, Nusret, *Yunanistan'daki Türk Eserleri*, TTK Basımevi, Ankara 2000.
- Can, Yılmaz, *İslam Şehirlerinin Fizikî Yapısı*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995
- Canatar, Mehmet, "Kethüda", *DİA*, C. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002, s. 332-334.

- Cansever, Turgut, *Osmanlı Şehri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Chrysostomides, Julian, *The Byzantine Empire: Eleventh to Fifteenth Century*, TheCambridge History of Turkey Vol 1 Byzantium to Turkey (1071-1453), Kate Flett (Ed), Cambridge Universty Press, New York 2009.
- Cihan, Ahmet, *Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı*, Birey Yayınları, İstanbul 2004.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, C. II.
- Daşcıoğlu, Kemal, *Osmanlı'da Sürgün*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
- Delilbaşı, Melek, "First Ottoman Settlements in Thessaly Region", *İki İmparatorluk TekÇoğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri*, (Haz. Şahin Kılıç, Selçuk Aydar), İthaki Yayınları, İstanbul 2013, s. 315-323.
- , *Hicri 859 tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala*, TTK Basımevi, Ankara2001.
- , "Christian Sipahis in the Tırhala Taxation Registers (Fifteenth and sixteenth centuries)"*İki İmparatorluk Tek Çoğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri*, Şahin Kılıç, Selçuk Aydar (Yay. Haz), İthaki Yayınları, İstanbul 2013, s. 325-352.
- , "*Bizans'tan Osmanlı Fethine Selanik (Thessalonik)*", *İkiİmparatorluk Tek Çoğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri*, Şahin Kılıç, Selçuk Aydar (Yay. Haz), İthaki Yayınları, İstanbul 2013, s. 97-105.
- , "1564 Tarihli. Mufassal Yanya Livası Tahrir Defterine Göre Yanya Kenti ve Köyleri", *Belgeler*, C. XVII, S. 21, TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 1-40.
- Demirkent, Işın, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, TTK Basımevi, Ankara 2014.
- Dennis, G.D., "1403 Tarihli Bizans-Türk Antlaşması", (Çev. Melek Delilbaşı), *D.T.C.F. Dergisi*, C. XXIX, (1971-1978), s. 153-166.
- Denny, J, "Sancak", *İA*, C. X, MEB, İstanbul 1979, s. 186-189.
- Denny, J, Kunt M, "Sandjak", *El²*, C. IX, Leiden 1997, s. 11-13.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, Ankara 2006.
- Demir, Abdullah, *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2010.
- Dictionary of Greek and Roman Geography*, (ed. William Smith), vol. II, Boston 1857.

- Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğunun Tarihi*, İlgı Yayınları, İstanbul 2006.
- Dimitriadis, Evangelos P, “I Anagennisi Ton Oikismon Tou Ellinikou Chorou Kata Tin Opsimi Tourkokratia”, *Archaiolopa & Technes*, Téfhos 65, Dekémvrios 1997, s. 22-30.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, İstanbul 2008.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Ed. Hakkı Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, İstanbul 1989. C. 10.
- Hasan, Duman, *Osmanlı Salnameleri ve Nevsalleri Bibliyografyası ve Toplu Katoloğu I*, Enformasyon ve Dökümantasyon hizmetleri Vakfı, Ankara 2000.
- Elibol, Numan, “Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını*, C.12, Sa. 2, Isparta 2007, s.135-160.
- Ekinci, Ekrem Buğra, “Osmanlı Devletinde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 13, Sayı 5, 2005, s. 417-439.
- Emecen, Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- , “Uç Beyi”, *DİA*, C. XLII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012, s. 38-39.
- , “Turahan Bey”, *DİA*, C. XLI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012, s. 405-407.
- , “Baştına” *DİA*, C. V, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1992, s. 135-136.
- , “Çeltik”, *DİA*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993, s. 265-266
- , “Ağnam Resmi”, *DİA*, C.I, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1988, s. 478-479.
- , “Zağanos Paşa”, *DİA*, C. XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013, s. 72-73.
- , “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri, *Tarih ve Sosyoloji Semineri*”, 28-29 Mayıs 1990, Bildiriler, *İÜEFTAM*, İstanbul 1991, s. 143-156.
- , “Mufassaldan İcmale”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, İstanbul, 1996, s. 39-41.
- , “Kosova Savaşları”, *DİA*, C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002, s. 221-224
- Ercan, Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK Basımevi, Ankara 1989.

- , “Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, *Belleten*, TTK Basımevi, C. LV, Sa. 213, Ankara 1991, s. 371-391.
- Erdoğan, İsmail, “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme”, *OTAM*, S: 11, Ankara 1990, s. 123-145.
- Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, TTK Basımevi, Ankara 2014.
- , *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- , “Osmanlı Şehrindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul 1984, s. 69-78.
- Ertuğ, Zeynep Tarım, “İmaret”, *DİA*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2000, s. 219-220.
- Eyice, Semavi, “Beylerbeyi Camii ve Külliyesi”, *DİA*, C. VI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1992, s. 74-75.
- , “Kale” *DİA*, C. XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001, s. 234-242.
- , “Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri”, *Türkiyat Mecmuası*, XII (1955), s. 223-230.
- , “Arslan Paşa Camii”, *DİA*, C. III, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1991, s. 401-402.
- , “Hertrandon de la Broquiere ve Seyahatnamesi (1432 • 1433)”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü*, Cilt 4, Cüz 1-2, İstanbul 1975, s. 85-126.
- Faroqhi, Suraiya, *Orta Halli Osmanlılar*, (Çev. Hamit Çalışkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.
- , “Anadolu Şehirsel Ağının Onaltıncı Yüzyıldaki Gelişimi”, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayat*, (Çev. Emine Sonnur Özcan) Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2006, s. 57-101.
- , *Osmanlı Zanaatkârları*, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.
- , “Textile Production İn Rumeli and The Arab Provinces: Geographical Distribution And Internal Trade (1560-1650)”, *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, s. 61-83.
- , *Krizler ve Değişim 1590-1699, Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi II*, (Ed: Halil İnalçık, Donald Quataert), Eren Yayıncılık, İstanbul 1999.

- , "Ottoman Cotton Textiles, 1500 to 1800: The Story of a Success that did not last", *GEHN Conference* – University of Padua, 17-19 November 2005, s. 1-31.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Derbentler Başbuğluğu", *GAMER*, I, 1, Ankara 2012 s. 155-164.
- Fine, John V. A, *The Late Medieval Balkans, A Critical Survey From the Late Twelfth Century to Ottoman Conquest*, The University of Michigan Press, Michigan 2009.
- Freeman, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma- Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003.
- Friedel, Egon, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.
- Gekas, Athanos, *A Global History of Ottoman Cotton Textiles, 1600-1850*, EUI Working Papers, Max Weber Programme, European University Institute, İtaly 2007/30.
- Gibbons, Herbert Adams, *The Foundation of the Ottoman Empire (A History Of The Osmanlıs Up To The Death Of Bayezid I 1300-1403)*, New York 1916.
- Gökbilgin, M. Tayyib, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İşaret Yayınları, İstanbul 2007.
- , "XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesinin Rolü", *IV. Türk Tarih Kongresi Ankara 10-14 Kasım 1948*, Kongreye Sunulan Bildiriler, TTK Basımevi, Ankara 1952.
- , *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1957.
- , "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları", *Bellekten*, C.XX, s. 78, Ankara 1956, s. 247-294.
- , "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Bellekten*, TTK Basımevi, XXVI/102 (1962), s. 293-337.
- Gökaçtı, Mehmet Ali, "Teselya'da İki Önemli Merkez Tırhala ve Meteora", *Tarih ve Toplum*, cilt: 31, sayı: 182, Şubat 1999, s. 31-41.
- Gökçe, Turan, *XVI. ve XVII yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, TTK Basımevi, Ankara 2000.
- Gölen, Zafer, *Osmanlı Devletinde Baruthane-i Amire (XVIII. Yüzyıl)*, TTKBasımevi, 2006.

- Göyünç, Nejat, “XVI. Yüzyılda Türk Askeri Tarihi İle İlgili Yeni Kaynaklar”, *Birinci Askeri Tarih Seminer Bildirileri I*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- Güçer, Lütfi, *XVI-XVII Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1964.
- Gültepe, Necati, *İlk Türk İslam Devletlerinde ve Osmanlılarda Bürokrasi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009.
- Günay, Hacı Mehmet, “Vakıf”, *DİA*, C. XLII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012, s.475-479.
- Gürkan, Salime Leyla, “Manastır”, *DİA*, C. XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, s. 558-560.
- Halaçoğlu, Yusuf, “Derbend” *DİA*, C. IX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s. 162-164.
- , “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 4 (Ankara 1999), s. 581-586.
- Heffening, “Vilayet”, *İA*, C. 13, MEB, İstanbul 1979, s. 316-318.
- Heywood, Colin, *Osmanlı döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki Menzilhaneler, Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnati (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Hinz, Walter, *İslam'da Ölçü Birimleri*, Çev: Acar Sevim, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990.
- Holland, Henry, *Travels in The İonian İsles, Albania, Thessaly, Macedonia, &c. During The Years 1812 and 1813*, Printed for longman, Hurst, Rees, orme and Brown, Paternoster-Now, London 1815.
- İlgürel, Mücteba, “Subaşı”, *DİA*, C. XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2009, s. 447-448.
- , “Kalemiye”, *DİA*, C. XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001, s. 248-249.
- İnalcık, Halil, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler I*, TTK Basımevi, Ankara 2004.
- , *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren yayınları, İstanbul 2009.
- , *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- , “Çiftlik”, *DİA*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993, s. 313-314.

- , "Rumeli", *İA*, C. IX, MEB, İstanbul 1964, s. 766-773.
- , "Murad I", *DİA*, C. XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006, s. 157-164.
- , "İspence", *DİA*, C. XXIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001, s. 177.
- , "Osmanlılar'da Cizye", C. VIII, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993, s. 45-48.
- , "Eyalet" *DİA*, C. XI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995, s. 548-550.
- , "Timar", *DİA*, C. XLI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012, s.168-173.
- , *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.
- , "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*, OBİV Yayınları, İstanbul 1993, s. 9-32.
- , *The Ottoman Turks and The Crusades 1329-1451*, Kenneth M. Setton, General Editör, a History of The Crusades, Volume VI. eds. Harry E. Hazard and Norman P. Zacour, The University of Wisconsin Press, Madison 1989.
- , "Osmanlılar'da Mahkeme", *İA*, C. VII, MEB Yayınları, İstanbul 1979, s. 149-151.
- , "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 259-318.
- , "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 17-36.
- , "Yük (Himl) in the Ottoman Silk Trade, Mining, and Agriculture", *the Middle East And The Balkans Under The Ottoman Empire*, Essays on Economy and Society, Bloomington 1993, s. 432-460.
- , "İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 15-30.
- , *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defteri Sancak- Arnavid*, TTK Basımevi, Ankara 1987.
- , "Osmanlı Metrolojisine Giriş", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1991, Sa. 73, s. 21-50.
- , "Bursa I, XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Belleten* XXIV/93. Ankara 1960, s. 45-102.

- İnalcık, Halil, Bülent Arı, “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık’ın Çalışmaları”, *Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. III, S. 6, İstanbul, 2005, s 27-56.
- İnalcık, Halil, Mevlûd Oğuz, “Yeni Bulunmuş Bir Gazavât-ı Sultan Murad”, *DTCFD*, VII / 2 (1949), s. 481-495.
- İnbaşı Mehmet, *Osmanlı İdaresinde Üsküb Kazâsı (1455-1569)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- , “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”, *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 154-164.
- , “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rumeli Eyaleti ve İdarrecileri, Osmanlıda Yönetim ve Barış, OSAMER, İstanbul 2017, s. 117-134.
- İnciciyan, P.L., Andreasyan, H.D., “Osmanlı Rumelisi’nin Tarih ve Coğrafyası”, *GDAAD*, 2-3, 1973-1974, s. 12-88.
- İpşirli, Mehmet, “Osmanlılar’da Naiblik”, *DİA*, C.XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 312-313.
- , “Beylerbeyi”, *DİA*, C. VI, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1992, s. 69-74.
- , “Mülazemet”, *DİA*, C. XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006. s. 537-539.
- , “İlmiye” *DİA*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2000, s. 141-145
- , “Ehl-i Örf” *DİA*, C. X, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s. 519-520.
- İslamoğlu, Hurucihan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- İslamoğlu, Huri-İnan, *State and Peasant in the Ottoman Empire: Agrarian Power Relations and Regional Economic Development in Ottoman Anatolia During the Sixteenth Century*, E.J.Brill, Leiden 1994.
- Jacoby, David, *After the Fourth Crusade: The Latin Empire of Constantinople And The Frankish States, The Cambridge History of Byzantine Empire (500-1492)*, Jonathan Shepard (Ed), Cambridge Universty Press, New York 2008.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, C.1.
- , *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, C. 2.

- K., Liarikos, Marankou, P., & Papagiannis Th. (epim. ékdosis), *I Ellada Tote & Tora Diachroniki Chartografisi Ton Kalypseon Gis 1987-2007*, WWF Ellás, Athína 2012.
- Kara, Mustafa, "Tekke" DÍA, C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2011, s. 368-370.
- Karatepe, Şükrü, *Osmanlı Siyasi Kurumları*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Kaya, Eyüp Said, "Sinan Efendi", DÍA, C. XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2009, s. 228-229.
- Kayapınar, Levent, "Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması (1361-1461)", Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 9, s. 187-195.
- , "Tesalya Bölgesinin Fatih Turahan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları", *AİBÜSBED*, Cilt: 2005-1 Sayı: 10, Bolu 2005, s. 183-196.
- , "Süleyman Çelebi, Emîr", DÍA, C. XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, s. 82-85.
- , Kayapınar, "Oı Katoıkoı Kaı Oı Synoıkıes Tıs Larısas Kaı Ton Trıkalon Kata Tın Perıodo 1454/55-1602", *Thessalıko İmerologıo Tomos*, 68os Larısa 2015, s. 289-308
- , Kayapınar, "Oı Katoıkoı Kaı Oı Synoıkıes Tıs Larısas Kaı Ton Trıkalon Kata Tın Perıodo 1454/55-1602", *Thessalıko İmerologıo Tomos*, 69os Larısa 2016, s. 309-327.
- Kayapınar Ayşe, "Voynuk", DÍA, C. XLIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013, s. 126-127.
- Kazıcı, Ziya, "Alay", DÍA, C. II, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1989, s. 347-348.
- , "Osmanlıda Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi", *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler 2*, (Ed. Vecdi Akyüz), İstanbul 2005.
- , *İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1985.
- Kılıç, Orhan, "XVI. Yüzyıllın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", *Osmanlı*, C. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 180-187.
- , "16-18. Yüzyıllarda Balkan Şehirlerinde Yaşanan Veba Salgınları ve Sosyo ekonomik Etkileri", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, (Ed. Zafer gölen, Abidin Temizer) Ankara 2017.

- Kılıç, Şahin, “Önemli Bir Bizans Kısa Kroniği ve Osmanlı Tarihine Katkıları”, *Tarih Dergisi*, Sayı 55 (2012/1), İstanbul 2013, s.31-80.
- Kılıçbay, Mehmet Ali, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Efil Yayınları, Ankara 2010.
- Kiel, Machiel, “Tırhala”, *DİA*, C. XLI, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, s. 114-116.
- , “Tesalya”, *DİA*, C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, s. 522-526.
- , “Selanik”, *DİA*, C.XXXVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2009,s. 352-357.
- , “Yanya”, *DİA*, C. XLIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2013, s. 317-320.
- , “Eğriboz”, *DİA*, C. X, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s. 491-493.
- , “İnebahtı”, *DİA*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2000, s. 285-287.
- Kiel, Machiel - Eleni Gara, “Karaferye”, *DİA*, C. XXIV, Ankara 2001, s. 391-394.
- Koç, Yunus, “Osmanlı’da Kent İskânı ve Demografisi (XV-XVIII. Yüzyıllar)”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, Sayı 6, (Güz 2005), s. 161-210.
- , “Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı: 1300-1900”, *Osmanlı*, C.IV, Ankara 1999, s. 535-550.
- Kordatos, Yannis, *Bizansın Son Günleri*, (Çev. Muzaffer Baca.), Alkım Yayınevi, İstanbul 2006.
- Köprülü, Bülent, “Tarihte Vakıflar”, *AÜHFD*, Ankara 1951, C. VIII, s. 3-4 sf. 479-518.
- Kuban, Doğan, “Anadolu-Türk Şehri: Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi*, 7 (1968), s. 53-73.
- Kunt, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978.
- , “Sancakbeyi Haslarının Öğeleri (1480-1540)”, *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 709-713.
- Kurt, İsmail, *Vakıf Müessesesi XV ve XVI. Asır Vakıfları, XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997.
- Kurt, Yılmaz, “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesine Uygulanacak Metod”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. XVI, İstanbul 1996, s. 45- 59
- , “Çorum Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)”, *OTAM*, Ankara 1995, VI, 211-247.
- Küçük, Mustafa S, “Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı”, *OTAM*, İstanbul 2009, XXXIII, s. 87-129.

- Küçükaşcı, Mustafa Sabri, Şehir, *DİA*, C. XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, s. 441-446.
- Kütükoğlu, Mübahat S, *XVI. Asırlarda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, TTK Basımevi, Ankara 2010.
- , “Osmanlılar’da Narh” *DİA*, C. XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006. s. 390-391.
- Laiou, Angeliki E., *The Palailogoi And The World Around Them (1261-1400)*, *The Cambridge History of Byzantine Empire (500-1492)*, Jonathan Shepard (Ed), Cambridge Universty Press, New York 2008.
- , *The Agrarian Economy, Thirteenth–Fifteenth Centuries The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, (Ed. Angeliki E. Laiou), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C, 2002, s. 312-375.
- Laiou, Sophia, *Some Considerations Regarding Çiftlik Formation İn The Western Thessally, Sixteenth-Nineteenth Centuries, The Ottaman Empire The Balkans, The Greek Lands: Toward A Social And Economic History*, (Ed. Elias Kolovos et al.), Studies İn Honor Of John C. Alexander, The Isis Press, İstanbul 2007.
- Leake, William Marin, *Travels in Norhern Greece*, Gilbert&Rivingtun, London 1835.
- Lemerle, Paul, *Bizans Tarihi*, (Çev: Galip Üstün), İstanbul İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Lewis, Bernard, *İslam Dünyasında Yahudiler*, (Çev: Bahadır Sina Şener), İmge Kitabevi, Ankara 1996.
- Levy, Avigdor, *The Jews of the Ottoman Empire*, The Darvin Press, New Jersey 1992.
- Lowry, Heat W, *On Dördüncü Yüzyıl Osmanlı Gerçekleri Hacı-Gazi Evrenos’un İzinde*, (Çev. M. Alper Öztürk.), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- , *Ottoman Architecture in Greece A Review Article With Addendum & Corrigendum*, Bahçeşehir University Press, İstanbul 2009.
- Mantzana, Krystallo, et al, *Castle in Trikala, Restoration of parts of the third fortification circuit of the castle of the town of Trikala*, Ministry of Culture and Sports 19th Ephorate Of Antiquities İn Trikala, Trikala 2014.
- Mardin, Ebül’ula, “Kadı”, *İA*, C. VI, MEB Yayınları, İstanbul 1979, s. 42-46.
- Mcgowan, Bruce, *Economic Life in Ottoman Europe, Taxation, Trade and the Struggle for land 1600-1800*, Cambridge University Press, Paris 1982.

- Miller, William, *The Latins in The Levant a History of Frankish Greece (1204-1566)*, E.P Dutton and Company, New York 1908.
- Miroğlu, İsmet, "Osmanlı Yol Sistemine Dair", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 15, İstanbul 1997, s. 241-253.
- , *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, TTK Basımevi, Ankara 1990.
- Nagy, GY. Kaldy, "Kadı", *EI*, C. 4, Leiden 1997, s. 375.
- Nedkoff, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)", (Çev. Şinasi Altundağ), *Belleten*, TTK, C. VIII Sa. 29, 30, 31, 32, Ankara 1944, s. 599-652.
- Nicol, Donald. M, *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, Cambridge Universty Press, Cambridge 1993.
- Norwich, J J, *Byzantium: The Decline and Fall*. New York 1996.
- The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, New York-Oxford 1991.
- Oman, C.W.C, M.A., F.S.A, *The Story of The Byzantine Empire*, G.P Putnam's Sons London: T. fisher Unwin, Newyork 1895.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 2011.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayınları, İstanbul 1990.
- , "Şehir Mimarları", *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul 1981, s. 1-30.
- Orhonlu, Cengiz, Nejat Göyünç, "Has", *DİA*, C.XVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997, s. 268-270.
- Ortaylı, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994.
- , *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedid Neşriyat, Ankara 2008.
- Ögel, Bahaeddin, "İslamdan Önceki Türk Devletlerinde Timar Sistemi", *IV. Türk Tarih Kongresi Ankara 10-14 Kasım 1948*, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 1952, s. 242-250.
- Öz, Mehmet, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler." *Vakıflar Dergisi*, 22 (1991): s. 429-439.
- , "Osmanlılar: Sosyal Hayat 1. Osmanlı Toplumunu", *DİA*, C. XXXIII, İstanbul 2007, s. 532-538.

- , *XV-XVI. Yüzyıllarda Canık Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- Özcan, Abdülkadir, “Çeribaşı”, *DİA*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993, 270-272.
- , “Ebülfazl Mehmed Efendi”, *DİA*, C.X, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s. 356-357.
- , “Eşkinçi” *DİA*, C. XI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995, s. 469-471.
- , “İstabl”, *DİA*, C. XIX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1999, s. 203-206.
- Özcan, Ruhi, “Arşiv Belgeleri Diliyle Su Değirmenleri (Âsiyâb)”, *OTAM*, Ankara 2016, sa. 40, s. 195-203.
- Özel, Ahmet, “Darüssulh”, *DİA*, C. IX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s. 5-6.
- Özer, Mustafa, “Balkanlar’da Osmanlı Kenti ve Mimarlık Mirası” *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 13 (2016): 120-133
- Öztürk, Levent, “Manastır (İslam Tarihi)” *DİA*, C. XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, s. 560-561.
- Öztürk, Nazif, “Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 34-43.
- Öztürk, Necdet, “*Hadidi*”, *DİA*, C. XV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997, s. 14-16.
- Öztürk, Said, “Kassam”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001, s. 579-582.
- Özünü, Emine Erdoğan, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Kentlerinin ekonomik Nitelikleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt: 18 No: 1 Ocak 2010 s. 257-270.
- Özünü, Emine Erdoğan, Osman Gümüşçü, “Osmanlı İmparatorluğunda İç Göç Aktörleri Olarak Çift-Bozanlar”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 49 Sa. 1, Ankara 2016, s. 29-56.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1-3*, MEB, İstanbul 1993, C. 2.
- Pala, Ayhan, “Rumeli’de Bir Akıncı Ailesi: Gümlüoğulları ve Vakıfları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 43, Ankara 2007, s. 137-144.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğun’da Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Papadopoulou, Ch.-Al, “Olokliroméni Anáptyxi tou Oreinoú Ónkou tou Nomoú Trikálon”, 6o Diepistimonikó Diapanepistimiakó Synédrio tou E.M.P. kai tou

- ME.K.D.E. tou E.M.P."I I Olokliromeni Anaptyxi Ton Periochon Oreion Periochon " Métsovo, 16-19 Septemvríou 2010.
- Paskaleva, Virginia, "Osmanlı Balkan Eyaletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı (1700-1850)", C.XXVII, S. 1-2, *İ.Ü.İ.F.M*, 1967, s. 37-74.
- Poulios, Ioannis, *The Past in The Present A Living Heritage Approach – Meteora, Greece*, Ubiquity Press, London 2014.
- Rasim, Ahmet, *Osmanlı Tarihi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2000, C. 1.
- Sahillioğlu, Halil " Avarız" *DİA*, C. IV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1991, s. 108-109.
- , "Bad-ı Heva", *DİA*, C. IV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1991, s. 416-418.
- , "Zeamet", *İA*, C. XIII, MEB, İstanbul 1986, s. 477-479.
- , "Yeniçeri Çuhası ve II. Beyazid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi, *Güney-Dogu Avrupa Arastirmaları Dergisi*, vol. 2-3 (1973-74), 415-466.
- Sami, Şemsettin, *Kâmûs'-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.
- , *Kâmûs'ul- A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1308, C. III.
- Savvides, A., "Tesalya", *Eİ*, C. X, Brill, Leiden 2000, s. 420-422.
- Serbestoğlu, İbrahim "Yunanistan'a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu", *Belleten*, S. 283, Aralık 2014, s. 1075-1098.
- Sertoğlu, Mithat, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- , "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirliklerinin Çeşitli Şekilleri", *VI. Türk Tarih Kongresi Ankara 20-26 Ekim 1961*, Kongrede Sunulan Bildiriler, TTK Basımevi, Ankara 1967. s. 281-291.
- Şahin, İlhan, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri", Abdülkadir Özcan (Ed.), *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.
- , "Ahi Evran" *DİA*, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1988, s. 529-530.
- , "Mezraa", *DİA*, C. XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2004, s. 546-548.
- , "Nahiye", *DİA*, C. XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006, s. 306-308.
- , "Sancak", *DİA*, C. XXXVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2009, s. 97-99.
- , "Osmanlılar'da Şehir", *DİA*, C. XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, s. 446-449.
- Şahin, Mustafa, "Orta Çağ'da Değirmencilik", *SBArD*, Yıl XII, S.23, Diyarbakır, Mart 2014, s. 87-108.

- Sister, Daniilia, Elpida Minopoulou, Konstantinos S. Andrikopoulos, Andreas Tsakalof, Kyriaki Bairachtari, "From Byzantine To Post-Byzantine Art: The Painting Technique Of St. Stephen's Wall Paintings At Meteora, Greece", *Journal Of Archaeological Science*, Eylül 2008, s. 2474-2485.
- Stein, Mark L., *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, (Çev: Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.
- Stournaras, Grigoris I, *I Organosi Kai Chrisi Tou Chorou Stin Periochi Ton Trikalon Kata Tin Opsimu Othomaniki Periodo*, Ethniko Metsoveio Polytechnio Scholi Arshitektonon, 2002.
- Şentürk M. Hüdaî, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri", *Belleten*, TTK Basımevi, C. LVII, say. 218, Ankara 1993. s. 89-112.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
- , "Osmanlı İçtimaî Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı 4 Toplum*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 17-31.
- Tanman, M. Baha "Halvethane" *DİA*, C. XV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997, s. 388-393.
- Tanman, M. Baha, Parlak Sevgi, "Tekke" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2011, C. XL s. 370-379.
- Taşkın, Ünal, "Rüsum-ı Örfiye", *Tarih Okulu*, Sayı XIV, İlkbahar-Yaz 2013, s. 55-73.
- Tekin, Zeki, "Türklerde Dericilik" *DİA*, C. IX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s.176-178.
- Terzi, Mustafa Zeki, "Gulam" *DİA*, C. XIV, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1996, s. 178-180.
- Todorov, Nikolai, *The Balkan City, 1400—1900*, University of Washington Press, Seattle 1983,
- , *Society, The City and industry in The Balkans, 15th-19th Centuries*, Asgate/Variorum, Brookfield 1998.
- Todorov, Nikolai, Velkov Asparuh, *Situation Démographiue de la Péninsule Balkanique (fin du XVIe s.- début du XVIe)*, Editions de L'Academie Bulgarie Des Sciences, Sofia 1988.

- Terezakis, George, "Trikala: Approaching the Evolution of a Thessalian Urban Center (12th-15th c.)", *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies*, Sofia, 22-27 August 2011, s. 1-12.
- Tsopotos, Dimítrios. K, *Gi Kai Georgoi Tis Thessalias Katá Tin Tourkokratían*, Ek Tou Typografeíou Tis Efimerídos i Thessalía, En Vólo 1912.
- Turhan, Fatma Sel, Özgür Kolçak-M. Ali Gökaçtı, "Osmanlı Dönemi Balkan Şehir Tarihi: Bosna, Macaristan ve Yunanistan Şehirleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2005, s.117-150.
- Uludağ, Süleyman, "Hankah", *DİA*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997, s. 42-43.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi I-VI*, TTK Basımevi, Ankara 1996, C. 1.
 -----, *Osmanlı Tarihi I-VI*, TTK Basımevi, Ankara 1996, C. 2
 -----, "Alay", *İA*, MEB Yayınevi, İstanbul 1978 C. 1 s. 293-294.
 -----, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara 1988.
 -----, "Yavuz Sultan Selim'in Kızı Hanım Sultan ve Torunu Kara Osman Şah Bey Vakfiyeleri", *Belleten*, TTKBasımevi, C. XL Sa. 159, Ankara 1976, , s. 468-478.
 -----, *Çandarlı Vezir Ailesi*, TTK Basımevi, Ankara 1988.
- Üçok, Çoşkun, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s. 189-191.
 -----, "Osmanlı Devleti Teşkilâtında Tımarlar", *A.Ü.Hukuk Fakültesi Dergisi*, C II, S 1, 1944. 73-95.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2011.
 -----, *Osmanlı Devrinde Sinop*, TTK Basımevi, Ankara 2014.
 -----, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 1997.
 -----, "Evliya Çelebi'ye Göre Tırhala'da Osman Şah'a Ait Eserler" *I.Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (04-05 Mayıs 2015)* Saraybosna 2015, s. 29-39.
- Vasilev, A.A. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev: Arif Müfit Mansel), Maarif Vekâleti Matbaası, Ankara 1943.
- Varlık, Nükhet, *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World The Ottoman Experience, 1347-1600*, Cambridge University Press, New York 2015.

- Wace, A. J. B, M. S. Thompson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge at the University Press, London 1912.
- Weber, Max, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Yarım, İstanbul 2012.
- Yaltkaya, Şerefeddin, "Kara Ahmed Paşa Vakfiyesi." *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1942, Sa. 2. s. 83-168.
- Yediöldüz, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, TTK Basımevi, Ankara 2003.
- , "Klasik Dönemde Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış" , *Türkler* (Hz. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, C. X, 191-200.
- Yerolimpos, Alexandra, "Tırhala", *EI*, C. X, Brill, Leiden 2000, s. 539-540.
- Yiğit, Ahmet, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 18, Muğla 2007, s. 98-154.
- Yörük, Doğan, Onur Kabak, "XVI. Yüzyıldan Günümüze Bozkır Su Değirmenleri ve Değirmen İşletmeciliği", *Geçmişten Günümüze Bozkır Uluslararası Sempozyum (6-8 Mayıs 2016)*, Isparta, s. 215-236.
- Oğuzoğlu, Yusuf, "Dizdar" *DİA*, C.IX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, s. 480-481
- , *Osmanlı Devlet Anlayışı*, Eren yayıncılık, İstanbul 2005.
- Yücel, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Bellekten*, C. XXXVIII, Ankara 1974, Sa. 152, s. 657-704.
- Yücel, Yaşar, Selami Pulaha, *I. Selim Kanunnameleri (1512-1520)*, TTK Basımevi, Ankara 1995.
- Yüksel, Hasan, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI-XVII. Yüzyıllar)", *Osmanlı*, C. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 49-55.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VII*, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, C. I
- , *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VII*, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, C. II.

E- ELEKTRONİK KAYNAK

<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>

<http://www.fatsimare.gr/imerologion-trikkaion/2016/12/06/to-lagoymi-toy-froyrioy-ton-trikalon-mythos-i-pragmatikotita>.

<http://www.thessaliko.gr/pages/000-panoukla.pdf>.

<http://www.kkjsm.org/articles-and-historical-archives/c1bc4>

<http://biotour-trikala.eu/index.php/photo-gallery/category/1?start=540>

[https://orthodoxwiki.org/Varlaam_Monastery_\(Metora\)](https://orthodoxwiki.org/Varlaam_Monastery_(Metora))

<http://www.worldatlas.com/eu/gr/02/where-is-trikala.html>

<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195046526.001.0001/acref-9780195046526-e-1090?rskey=zG1Jjy&result=1090>

<http://poleodomiki.blogspot.com.tr/2015/03/1.html>

<http://www.airpano.com/Photogallery.php?author=77>

EKLER

EK 1: TABLOLAR

Tablo 1. Tırhala Vilayeti 1454-55 Tarihinde Müslümanların İkamet Ettiği Köyler ve Nüfusu

Yerleşim	Hane			Mücerred	Bive		
		Çift	Bennak		Nim		Çift
Çeltukçiler	11	30	–	–	–	2	1
Kurbanlular	33	27	–	–	–	7	
Tatarlu	–	14	–	–	–		1
Bomyana nam-ı Diğer Söylemz-i	3	14	Mezkur üç köy bir sınırdadır oturlar, öşirleribir yerden ölçülür				2
Sekidiç	7	2					
Evliya Fakih	6	8				1	
Marmara	24	–	–	–	–	–	–
Kalamiça ve Çermena	22	15	–	–	–		4
Hacı Karagöz	4	6	–	–	–	–	–
Togan	3	14	–	–	–	2	1
Germiyanlu	10	7	–	–	–	2	
Çeltukçu namı diğer Hallac Hamza	4	7	–	–	–	–	–
Ali Fakılar	5	7	–	–	–	–	–
Gündoğmuşlu	1	3	–	–	–	–	–
Emirhanlu nam-ı Diğer Aydınlu	10	16	–	–	–	1	2
Vasirama	1		–	–	–	–	–
Menteşelü (yenişehir)	4	12	–	–	–	2	–
Urgancılar	2	19	–	–	2	1	–
Kaladindi	6	9	–	–	2	1	–
Tırnavi	28		–	–	–	–	–
Cemaati Müteferrika	13	3	–	–			
Toplam	197	213	–	–	4	19	11

Tablo 2. Tırhala Taşrasında 912-977/1506-1569 Tarihlerinde Müslümanların İkamet Ettiği Köyler ve Nüfusu

Yerleşim	1506			1521			1569				
	Hane	Mücr.	Taal.	Hane	Mücr.	Bive	Hane	Mücr.	Bive	Taal.	Zemin
Ardan	–	–	–	2		–		–	–	–	–
Arnavudan	4	3		5	1	–	5	–	–	–	–
Ayakiryaki	–	–	–	1	–	–	3	–	–	–	–
Ayamoni	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–
Ayanohor	–	–	–	4	–	–	–	–	–	–	–
Ayvan	–	–	–	2	–	–	6	–	–	–	–
Çara	–	–	–	1	1	–		–	–	–	–
Çaş-katuna	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	5
Çeltukçi	13	–	–	10	6		17	1	–	–	–
Çigot	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Desi	–	–	–		–	–	1	–	–	–	–
Diyalişi	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Dragoviz	2	–	–	2	–	–	1	–	–	–	–
Eflamol	–	–	–	2	–	–		–	–	–	–
Epanopirnegos	1	–	–	2	–	–	1	1	–	–	–
Flamazari namı diğer Sarakine	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Gardik	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Gardik	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Gardik	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Gorgoyir	3	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Hotano	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
İğlino	–	–	–	3	3	–	–	–	–	–	–
İstefaniş nam-ı diğer Kalivya	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–
İşpatadis	–	–	–	1		–	–	–	–	–	–
İzmiçe	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Kalabakkaya nam-ı diğer İstagos	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Kalivya namı diğer Valçitnos	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
Kalivya-i Kömürcüler Nam-ı diğer Çagali	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
Kalivya-i Paskalori	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
Kaloyirohor	–	–	–	–	–	–	4	–	–	–	–
Kaloyiryani-i Kebir nam-ı diğer Kaloyiro	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
Kaloyoryani-i Küçük	–	–	–	–	–	–	3	–	–	–	–
Karıça	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–

Kastanyani	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Kastro	-	-	-	2		-	-	-	-	-	-
Kato Oburşani	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	4
Katopirnegos	1	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-
Kiryonero	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Koçana	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Koçikova	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-
Konori?	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-
Koprana	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Korçika	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-
Korkota	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
Korneş	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuçiflani (Mecova)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Kurbanlu	41	11	-	95	15	-	64	10	-	-	-
Kuruşeva	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-
Kuvelci	-	-	-	2	-	-	3	-	-	-	-
Leştene	-	-	-	8	1	-	3	-	-	-	4
Libahova?	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Lişana	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Liziste	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-
Lupeniçe	3	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Lusira?	-	-	-	-	-	-	5	2	-	-	-
Megali-porta	1	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Merci Kalona	-	-	-	5	-	-	2	-	-	-	-
Merci Kliçe	-	-	-	6	-	-	7	-	-	-	-
Nomi	-	-	-	1	1	-	2	-	-	-	-
Petropoli	-	-	31	43	4	-	25	9	-	6	6
Raksa	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	12
Samarine	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Samasada?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Servota	-	-	-	10	-	-	6	-	-	-	6
Sotira	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Tırna	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-
Tirkonişte	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Toskesi	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-
Toskesi/Toskesi-i Arnavudan	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	6
Vanya	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Varipob	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Veliçani	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Vendista	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-
Veterniko	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-
Vijan/vij(z)an	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Virenci	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
Vituma	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Voştin	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
Voyvoda	1	-	-	4	-	-	3	-	-	-	-

Yorganat namı diğer Baklalu	-	-	-		-	-	1	-	-	-	-
Zabtiçe	-	-	-	4	-	-	5	-	-	-	-
Zilyonerdan?	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Toplam Nüfus	80	15	31	264	34	2	197	23		6	46
Müslim. Bul. Köy.	19			54			45				

Tablo 2. 1454/55-1569 Tırhala Kazası Köylerindeki Gayr-i Müslim Reaya¹

Osmanlı Dönemi	Günümüzde	1454-1455			1506			1521			1569		
		Hane	Müc.	Biv.	Hane	Müc.	Biv.	Hane	Müc.	Biv.	Hane	Müc.	Biv.
Ardan	Ardani	36	–	8	102	9	14	117	39	22	96	25	7
Arnavudan	?	23	–	5	10	–	–	5	2	–	–	–	–
Aspiroforada ma İskunba/Aspirokorada	?	6	–	–	28	1	2	38	4	3	–	–	–
Aspirokilise/a (Haslar)	Asprokklisiá	65	12	4	77	4	16	33	1	3	–	–	–
Aspirokilise Çabak? (der Kraçova)	?	51	9	4	32	2	2	45	4	4	–	–	–
Aspirokilise namı diğer Petropolis?/Aspirokilise-i küçük (Dernezd Vituma)	?	12	–	1	13	4	–	15	8	3	17	4	3
Aspiro Petre/o/nam-ı diğer hranus?	?	13	2	2	6	1	–	10	3	2	–	–	–
Aya Katarina	?	–	–	–	36	14	3	–	–	–	–	–	–
Aya Kiryaki	Agía Kyriakí	39	–	2	46	4	4	59	20	7	45	14	14
Aya Peraskeva/i/Aya Peraskevi dernezd Çikot	Marathia (Karditsa)	54	12	1	123	6	9	147	45	17	127	64	24
Aya Peraskevi		–	–	–	–	–	–	44	1	6	–	–	–
Aya Yorgi	?	–	–	–	9	–	–	11	1	2	18	8	–
Aya Yorgi Arnavudan		–	–	–	–	–	–	9	2	2	–	–	–
Ayo Eleni/İlini	?	–	–	–	10	2	–	10	2	–	–	–	–
Ayo Moni	Agía Moní	–	–	–	–	–	–	18	1	1	42	11	8
Ayo Nikola /Reveni Namı diğer Aya Nikola	?	16	–	1	37	5	5	26	7	6	–	–	–
Ayo Peraskevi /Aya Peraskevi dernezd Vituma	Agia Paraskevi Kalambaka	–	–	–	21	1	1	31	6	5	26	12	12
Ayo Yorgi Eflak	?	–	–	–	23	3	4	–	–	–	–	–	–
Baklalu-Kolokota	Klokotos	47	–	12	496	42	40	330	59	42	228	58	39

¹ Bu tablo 1569 tarihine kadar Tırhala kazasındaki köylerin tamamı, 1569'la birlikte ise sadece Tırhala nahiyesini içeren idari birimdeki köylere göre oluşturulmuştur. 1454-55 tarihindeki köyler, 1506, 1521, ve 1569 tarihinde kaza sınırları içindeki köyler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Tabloya 1454-55 tarihinde Yenişehir, Karavar-Mikira ili köyleri yerleştirilmemiştir.

Baltinos	Kallithea (Grevena)	89	8	2	84	6	3	37	3	5	21	5	3
Bendan?/Bebdan	?	5			14	2		14	2	2			
Bileška		-	-	-	-	-	-	4	2	-	-	-	-
Bokmadı	?	-	-	-	6	1		7	3	1	-	-	-
Bonilas/bonile	?	6	2	1	6		1	4			-	-	-
Boravik	Ampelochori	64	14	12	54	5	6	68	4	6	-	-	-
Bohunište/Buhonište	Megalochori	211		32	211	11	11	108	17	12	106	22	27
Bukuro	Armatoliko	21	4		17	1	1	4	-	-	-	-	-
Burşa/Borşa	?	5	2	1	5	2	1	12	4		-	-	-
Conkoro namı diğer Kidonya ve namı diğer Hilyomodi	Agios Dimítrios	24	-	-	-	-	-	10	3	1	-	-	-
Curci	?	26	3		38	3	2	46	5	10	-	-	-
Çara (mütemekkin reaya)	Fotada	-	-	-	3	-	-	52	8	8	25	7	5
Çaş	?	14	1		14	1		0	0	0			
Çaş -Katuna	Peristéra	7	1	-	7	1		31	5	2	29	6	6
Çeltukçi/Çeltukçiler	Rizarió	-	-	-	13	-	3	3	3		19	5	2
Çenerat	Korydallós	46	4	4	20	3	3	20	3	2	-	-	-
Çerçi	?	-	-	-	-	-	-	21	-	-	-	-	-
Çikota/Çigot haric ez defter)	Farkadóna	-	-	-	427	17	52	393	88	83	287	143	113
Çikop (Haric ez defter)?	?	-	-	-	13	1	2	-	-	-	-	-	-
Çoraho	?	-	-	-	19	1	1	19	8	2	14	5	3
Çölmekçi namı diğer Baklalu	?	-	-	-	-	-	-	57	10	4	36	4	2
Çuka-i Arnavudan	Gílofos	47	10	5	33	2	1	40	3	6	-	-	-
Çuka/Çuka-i Eflakan ma' Virlihor	Fotino	35	12	6	58	6	9	21	1	2	-	-	-
Disi/Desi	Desi	23	3	5	33	7	10	48	7	11	-	-	-
Diskata/Destkata	Deskati	64	12	4	45	4	3	66	2	8	-	-	-
Diyalişi namı diğer Karavari/Diyalişi	Dialekto	-	-	-	73	5	3	50	11		82	40	9
Dobroy	?	-	-	-	11	1	3	13	3	2	-	-	-
Dolyani	Doliana	-	-	-	46	3	2	60	8	6	-	-	-
Domenik/Dömmek	?	142		32	2	-	-	0	0	0	-	-	-
Dovalya/Dovalna namı diğer	?	5	5	2	7	2		9	1	1	12	2	3

Kokinomilyo/Dovalna/ Dolyana namı diğər Kokino Milyo													
Dragoviz/Dragovizo	Polythea	62	11	2	39	3	3	53	5	5	–	–	–
Dramiji/Dramizi	Kotront	34	10	4	81	7	5	106	18	13	–	–	–
Filamoli/Eflamoli	Flamoúli	8		2	40	2	2	60	7	7	39	19	3
Eksilobarik/İksiloparik	Xylopároiko	31	11	5	65	6	5	50	8	7			
Elbohor/Alpohor	?	48	5	3	25	3	2	31	3	1			
Epanohor/Ayanohor/Ayonehor	?	113		14	207	25	28	280	47	52	181	83	32
Epano-Kortəş	?	–	–	–	27	–	3	20	1	3			
Epano-obradis//Epano burşani	?	–	–	–	21	2	1	0	0	0	23	5	3
Epanopirnagos	Chrysomiliá	67	11	1	108	9	9	114	19	17			
Evlahohor/ivlahohor/İvlahohor namı diğər Baya	Petroto	12		2	16	–	–	20	9	10	26	14	6
Flamazari/Flamazari namı diğər Sarakine	Sarakína	–	–	–	16	1	3	34	2	2	46	18	6
Gabrova	Gávros	33	1	1	–	–	–	19	2	3			
Gardik	Gardíia	36		3	111	11	5	63	7	6	37	18	7
Gardik	?	–	–	–	–	–	–	24	8	4	–	–	–
Gavalno?	?	–	–	–	20	1	1	0	0	0	–	–	–
Gavalori/Gavalyora	Glástra	11	3	1	17	2		20	4	2	–	–	–
Girniçe/Kirniçe	Krinítsa	25	–	6	29	2	3	35	7	7	–	–	–
Girjani/Gırjani/Grajan Namı diğər barlu?	Grizano	49	–	4	151	10	16	165	27	15	109	35	44
Goçadis	?	25	6	2	27	2	1	26	3	1	–	–	–
Glokov/Gologova/Glagova	?	5	1	1	16	1	1	20	2	2	–	–	–
Gorgoyir/Gorgoviri	Gorgogyri	51	15	4	49	6	6	29	4	3	–	–	–
Gorfari	Golfari	7	3	2	17	1	1	12	4	3	–	–	–
Gorzadis/Gorzari /Gorzari namı diğər Prazniko	?	13	7	4	22	3	2	32	4	4	–	–	–
Graçan	?	12			17	3	3	18	4	3	–	–	–
Gulino/İglino	Glínos	–	–	–	–	–	–	16	5	2	17	4	3

Halapos/Hlapos/Ahlapos	?	151	11	7	84	5	2	83	1	3	-	-	-
Halik	Chalíki	32	6	2	77	11	8	128	12	14	-	-	-
Hırka namı diğer Ahlinados/Hırge namı diğer Ahilidis	Achelináda	14	6	2	12	2	3	27	2	2	-	-	-
Hırsino/Hırşano/Hırsani	Chryssino	13	-	2	12	1	1	15	4	1	-	-	-
Hutino/Hotano	?	8	-	-	21	1	2	11	4	-	-	-	-
İglazari/İhlazayi/Ahlazayi	? Boşalmış	33	-	5	20	3	2	36	3	7	-	-	-
İrmenihor	?	-	-	-	-	-	-	4	1	-	-	-	-
İskipari	Skepári	-	-	-	-	-	-	18	-	2	-	-	-
iskliveno/İskiliv/İskilivya	Lafína	7	2	-	6	-	-	9	-	1	-	-	-
İslatina	Rízoma	79	-	12	185	21	33	172	25	25	165	49	41
İspata/İşpatadis	Spathádes	-	-	-	41	3	2	45	6	4	26	7	8
İspilye	?	27	-	1	15	1	2	15	-	3	-	-	-
İstayadis an mukarrez karye-i İstrogos?	?	-	-	-	-	-	-	43	6	6	-	-	-
İstefanadis namı diğer peşterya?(haric ez defter)	?	-	-	-	8	-	-	11	2	1	-	-	-
İstefaniş Nam-ı diğer serano	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21	-	-
İstefaniş/İstefaniş namı diğer kalivya	Droseró	-	-	-	22	4	1	27	5	10	23	5	4
İstovoryani/İstogoryani	Achlaoochori	50	-	5	75	6	6	114	11	17	66	22	18
İstranovos/Namı diğer İstranogos	?	-	-	-	22	2	4	16	1	2	14	7	2
İşkilnasa	Stefáni	-	-	-	-	-	-	9	1	2	-	-	-
İzloşova/İzlaşeva	?	22	5	4	32	2	-	37	2	4	-	-	-
izmiçe	Paliourgia	68	14	4	88	5	4	99	5	4	255	104	20
İzmolya	Agrelíá	26	6	1	50	6	9	65	20	6	-	-	-
Jali/jabi/jeli	Agios Procopius	22	9	5	-	-	-	43	18	7	-	-	-
Julyani/Dolyana	Zileftí	22	-	8	25	2	3	38	5	4	40	8	6
Kaçavona/Kaçavon	?	-	-	-	38	5	3	50	4	2	-	-	-
Kakoplevri	Kakoplevri	94	9	4	20	1	1	33	9	4	28	11	4
Kalapodi	?	47	15	10	13	-	-	20	5	3	-	-	-

Kalivya der kurb karye-i valçitnos	?	–	–	–	28	–	–	60	4	4	79	26	14
Kalivya nam diğer kömürçiler/ Namı Diğer Çagali (haric ez defter)	Parapotamos	–	–	–	8	1	–	25	–	3	21	4	
Kalivya-i Paskalori (haric ez defter)	?	–	–	–	14	–	1	58	7	7	91	23	9
Kalopodi/Kalopojaki?	?	19	–	–	13	–	–	5	1	–	–	–	–
Kaloyiro/Kaloyoro	Kalogiri	25	5	4	21	4	4	26	6	3	–	–	–
Kaloyiros	?	–	–	–	4	5	4	0	0	0	–	–	–
Kaloyiryano/Kaloyoryani-i kebir namı diğer kaloyov	Kalogriani	111	2	12	129	23	7	166	15	19	–	–	–
Kaloyorohor/Kaloyirohor dernezd paraprıştani	Agia Triada (Karditsa)	62	–	5	92	6	5	92	6	8	62	20	7
Kaloyorovni (Hali)	?	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Kaloyoryani/Kaloyoryani küçük	?	13	–	2	15	–	1	17	1	4	3	–	–
Kamay	?	–	–	–	–	–	–	4	–	1	–	–	–
Kaporo./Kaprona/Kapurona	Koryfi	–	–	–	7	–	1	7	–	1	–	–	–
Kapsokovadi nam--ı diğer İvlanova	?	–	–	–	17	2	2	19	9	4	–	–	–
Karavari	?	–	–	–	–	–	–	31	7	2	11	2	–
Kariça	?	4	–	–	33	5	2	29	3	7	25	8	3
Kariş namı diğer Kozliçe	Karyes	21	–	1	12	1	–	9	1	4	17	6	3
Kastanyani	Kastaniá	73	20	11	129	9	5	116	9	8	–	–	–
Kastro/Kastiro	Kastraki	45	–	4	–	–	–	57	16	13	62	12	14
Kata Kaladis/Katakala	Kathakali	27	10	6	16	2	–	12	–	2	–	–	–
Katizi/Katidi	Perdikorrachi	8	–	1	22	1	1	29	2	10	12	6	1
Katire?	?	–	–	–	8	1	1	0	0	0	–	–	–
Kato Abroşani/Oburşani	?	–	–	–	75	4	6	67	9	6	26	11	5
Katopirnegos	Glykomiliá	75	6	4	83	5	4	87	12	12	–	–	–
Katori	?	–	–	–	8	–	1	10	1	–	–	–	–
Katokorteş/Korneş	?	–	–	–	26	3	2	43	4	3	–	–	–
Kranya/Kiranya	Kraniá	21	5	1	63	6	2	74	12	10	–	–	–
Kranya/Kiranya		7	2	1	9	–	–	4	–	1	–	–	–
Kırat?	?	–	–	–	6	–	–	–	–	–	–	–	–

Kırçinişte	Taxiárches	67		7	144	11	10	144	13	26	151	39	21
Kırçota vesaharkor?/Kırçota /Gırçonadis?	Psílóma	8	4	2	15	2	2	15	_	1	-	-	-
Kalabakkaya-İstagos	Stagoí/Kalampáka/ Kalambaka	75	_	14	117	13	15	128	69	26	190	88	55
Kalo Kalivya mukarrer Karye-i Diyalışı		-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	4	3
Karya		-	-	-	-	-	-	-	-	-	24	5	
Kıryonero	?	5	2	_	24	2	2	31	3	6	-	-	-
Kıryonero	?	119	21	13	79	5	7	103	15	13	-	-	-
Kineti		-	-	-	-	-	-	13	3	1	-	-	-
Kiraseva/Keraşova	?	57	6	3	28	_	4	37	10	6	-	-	-
Kirasya		-	-	-	-	-	-	11	3	3	-	-	-
Kirasya Arnavudan	Kerasoula	-	-	-	16	2	2	14	1	2	-	-	-
Kirasya/Kirasa/Kirasya dernezd Çuka	Theotokos	10	4	2	13	2	1	3	0	1	-	-	-
Kıraşye/Kirasya nam-ı diğer Vada	?	-	-	-	6	1	1	13	5	6	12	4	2
Klinova /Klinova elmezbur	Klino	231		22	266	24	18	271	62	50	-	-	-
Klisura(haric ez defter)	?	-	-	-	9	2	_	0	0	0	-	-	-
Koçana/Kuçina	Stournareika	64	15	10	101	6	5	94	8	13	-	-	-
Koçikova	Krini?	59	_	5	70	5	7	50	2	12	28	8	7
Kokino Longa/Kokino	?	-	-	-	-	-	-	15	3	2	-	-	-
Kokolas/Kuklas	Matoneri	-	-	-	13	1	_	22	3	4	-	-	-
Koniska/Konisko	Koniska	12	2	1	15	2	2	22	6	2	-	-	-
Kopirno/Koprona	Ávra	8	_	_	21	1		23	2	3	22	6	3
Korkota	?	4	-	-	14	-	-	5	1	-	-	-	-
Kornişi/Korneş	Moschofyto	25	5	5	26	3	2	-	-	-	-	-	-
Korneşi Volkano	Valkáno	-	-	-	39	2	2	21	2	3	-	-	-
Kotori/Konori	Katáfyto	35	8	7	108	5	11	127	14	10	-	-	-

Kovili	?	32	6	4	11	2	1	18	2	2	-	-	-
Konya	?	-	-	-	14	1	-	18	6	-	-	-	-
Korçika/Korçoka	?	45	10	1	41	-	-	45	8	7	-	-	-
Kozmişa	?	7	5	1	24	3	3	49	4	4	-	-	-
Kiravinasili/Girevitozseli/Grevitoseli	Neráida	12	3	-	19	2	1	17	-	2	-	-	-
Kuçufilani/Koçoofilani	Platanista	-	-	-	81	2	3	21	5	4	-	-	-
Kuçufilani/Koçoofilani (Meçova)		-	-	-	-	-	-	55	6	3	-	-	-
Kumi?	?	-	-	-	9	1	-	-	-	-	-	-	-
Kurbanlu/Kurbanlular	Faneromeni	-	-	-	-	-	-	11	1	-	7	-	-
Kuruşova/Kuruşeva	Ellinokastro	96	24	12	126	15	10	151	21	21	94	20	14
Kovilçi/Kuvelci	Theopetra	57	-	11	93	5	19	104	39	12	65	15	7
Lancu	Vrodero	10	1	2	33	3	2	39	5	5	-	-	-
Lapaneva?	?	36	5	3	48	2	3	-	-	-	-	-	-
Lapata	?	-	-	-	14	1	3	20	1	3	-	-	-
Layos	?	51	16	7	28	3	2	30	4	6	-	-	-
Leftokara/Leftokarya	Seismóplikta?	9	-	-	5	-	-	17	-	5	7	5	1
Leftekara/leftokarya namı diğer Vinagola	?	14	2	1	16	1	2	27	2	3	-	-	-
Lepatiçe/Lepaniça	Anthoussa	34	14	4	31	-	3	40	-	3	-	-	-
Lepenica/Lepaniçe Der Nezd Megaliporta	Pialeia	87	-	10	115	12	6	122	6	-	-	-	-
Leziko	?	-	-	-	10	1	1	6	-	-	-	-	-
Libohova/Libahova	?	79	9	10	40	3	3	103	17	12	-	-	-
Listina Vazariste/Leştene namı diğer Vazariste/Virzeviste? Ve namı diğer Çara	Dipotamos	21	4	5	48	6	6	33	2	5	18	8	2
Lişana /Leşyana	Filyra	23	2	-	38	4	4	44	1	10	27	9	5
Lizişte/liziste	Elafi	21	4	2	48	7	6	63	6	9	-	-	-
Lomniça/Lumniçe	?	24	4	2	77	6	3	79	12	4	-	-	-
Longa	?	31	5	1	15	2	3	18	1	4	-	-	-
Lonka/Longe	Logka	18	4	1	53	4	7	53	13	4	-	-	-

Lopraşeva/Lobras	Liopraso	38			66	4	14	90	14	15	74	23	10
Lupeniçe	?	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-
Magula	?	-	-	-	23	2	-	101	11	13	61	23	10
Makreş	?	27		1	32	3	3	29	4	4	15	6	5
Malakaş	Malakasi	-	-	-	-	-	-	87	11	8	-	-	-
Markona/Markota	?	9	-	-	8	1		8		1	-	-	-
Marmara	?	0	0	0	12	1	1	5	0	1	-	-	-
Mavril	Mavrelis	22	9	4	14	2	2	31	5	6	-	-	-
Mavrohor namı diğer Leşne?	?	-	-	-	9	1		9		2	-	-	-
Megala/Megali Porta	?	121	-	8	169	13	10	201	53	26	-	-	-
Miçova /Meçova	?	700	52	41	442	43	35	518	49	50	-	-	-
Migarhi/Megarhi	Megarchi	16	-	3	31	5	9	39	5	5	60	19	16
Mila/Milya(Meçova)	?	23	-	-	-	-	-	45	7	8	-	-	-
Milova	?	123	17	14	53	7	2	12	2	2	-	-	-
Milya/Mila	Miliá	41	6	3	66	5	3	66	8	7	-	-	-
Mirabi		-	-	-	-	-	-	8	3	1	2	-	-
Mirakova	Myrofyllo	34	10	5	22	1	2	36	3	4	-	-	-
Mirça Katuna/Merci Kalona/Mirçi Katuna	Osyneia	55		10	36	3	7	38	8	6	22	8	7
Mirçi	Megálo Kefalóvryso	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Miriç Kriçe/Merci Kiliçe	Kefalovryso	-	-	-	35	3	1	31	7	5	42	9	5
Mirgo/Murgu	?	11		2	16	5		12	1	2	2	-	-
Mokoş	?	-	-	-	30	3	2	44	6	9	-	-	-
Muçara	Athamania	28	3	-	52	5	3	57	1	3	-	-	-
Musilza?	?	-	-	-	33	4	2	-	-	-	-	-	-
Nihor namı diğer Koprana	Oichalía	16	2	-	18	3	4	7	1	1	-	-	-
Nikliç	Kalonéri	8	4	1	47	4	7	50	5	9	30	6	5
Noboloni?	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nomi	Nomí	54		4	137	14	21	175	25	30	174	77	23
Obidinça/Obedniçe	?	32	10	6	19	3	2	33	3	8	-	-	-
Oflamureş/Flamoriş	Flampourési	39	7	2	28	1	4	41	4	5	12	4	

Ostrovos/Ostrovov/istrovos Namı diğer İstavos	Agnantiá	43	4	1	42	2	2	35	4	4	-	-	-
Ostroje	Péfki	16	6	6	25	3	2	31	8	4	-	-	-
Padi(haric ez defter)	?	-	-	-	10	-	-	20	-	2	-	-	-
Pahitori/Bahitoris	Pachtoúri	9	2	-	19	-	2	18	-	2	-	-	-
Palya Obruşani	Néa Zoí	14	-	-	19	4	3	27	5	6	-	-	-
Papadopolos/Papadopulo	?	13	-	-	24	2	-	25	1	5	9	3	2
Partul /partul nam diğer petrıl	?	66	6	7	70	9	19	168	55	25	-	-	-
Paskaliori/Paskalori	?	47	11	2	15	2	1	16	5	4	-	-	-
Pera Preştani (Yenişehir)/Parapriştani	Proastio (Karditsa)	100	-	3	143	5	11	168	12	15	156	54	29
Pestrano dernezd İzmiçe	?	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-
Petrepoli	Petróporos	-	-	-	52	6	3	17	-	-	20	7	2
Petreşanu		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Petriçe/Petriç	?	-	-	-	25	3	2	62	20	15	24	13	6
Petriçe (Karagöz)		-	-	-	-	-	-	-	-	-	36	13	10
Peyaniş	?	-	-	-	15	2	1	17	5	2	15	2	2
Pira/Pirna	Pýrra	-	-	-	75	5	5	70	1	12	-	-	-
Pirtuli/Partoli/Petrıl/Patrul	Pertoúli	66	6	7	75	5	5	-	-	-	-	-	-
Poçinko/Boçinkos	Dasochóri	73	15	6	3	-	-	22	4	4	-	-	-
Polob/Plob	Néa Péfki	50	6	3	28	2	2	23	1	4	-	-	-
Polyana /Polyani Büzürk ?	Pigí	13	-	-	105	10	8	110	12	8	77	18	8
Porodromos/Porodzomo/Prodromoz	Pródromos	40	14	4	55	5	9	47	8	8	-	-	-
Prevanda	Diáva	32	10	4	57	5	9	62	9	10	-	-	-
Rahova	Kastaniá	79	12	11	55	5	4	51	5	5	-	-	-
Raksa	Rása	18	-	2	24	-	1	16	1	2	12	-	-
Rigaleva	?	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-
Rinaş	?	-	-	-	8	-	1	9	2	1	14	5	5

Rozonafdi/Rodonafti /Kozlıçe	?	13	–	2	14	1	–	18	2	3	24	5	2
Rokşori	?	10	–	1	–	–	–	11	1	1	–	–	–
Ronge	?	–	–	–	8	1	4	7	1	2	10	5	–
Samarine	?	–	–	–	11	1	1	21	4	4	14	6	2
Samosada	?	31	–	7	14	1	3	14	2	1	–	–	–
Selanora namı diğer Toriçe	?	–	–	–	19	2	5	21	2	4	–	–	–
Servota	Servotá	44	–	3	–	–	–	174	52	23	168	91	36
Sınur Zarko	?	–	–	–	8	–	–	16	4	2	21	5	2
Siga Dabo/Sige Dabo	Sykiá	7	–	1	–	–	–	23	2	3	–	–	–
Silo(harıciden ekerler)	?	23	–	1	3	–	–	5	–	1	–	–	–
Sotira	Sotíra	8	–	–	49	2	7	43	17	6	58	25	12
Sotira namı diğer Duşka	Agios Vissarion	–	–	–	22	1	–	17	6	5	21	10	3
Şemadis	?	0	0	0	–	–	–	33	7	4	–	–	–
Tırna	Eláti	38	9	6	59	7	5	70	8	5	–	–	–
Tifloseli	Drosochóri	22	5	1	–	–	–	10	2	–	–	–	–
Tihayi/Tihay	Xylochóri	10	2	–	18	2	3	17	–	3	–	–	–
Tirhanyot	Agía Triáda	–	–	–	10	–	–	17	–	2	–	–	–
Tirfonişte/Tirkonişte	?	9	3	3	11	4	–	12	6	3	14	2	1
Tirvenişte		–	–	–	–	–	–	102	10	6	–	–	–
Tristiyano	?	29	–	1	–	–	–	9	3	1	–	–	–
Tonbe/Konya namı diğer Çemrehor	?	–	–	–	10	1	1	10	2	2	–	–	–
Toskes/Toskesi	Prínos	16	–	2	3	1	–	13	1	2	16	6	3
Toskesi Arnavudan	?	–	–	–	14	–	1	12	–	2	–	–	–
Vaçına-Komat	?	13	5	2	7	1	–	6	–	1	10	5	3
Vakari	Vákari	25	1	2	17	2	2	21	4	1	–	–	–
Valçitnos	Valtinó	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Vanya	Plátanos	136	–	39	148	15	47	273	25	36	263	91	60
Vardan/Vardat/ Vardaris	Parámero	–	–	–	15	1	1	15	2	3	–	–	–
Varipob	Fíki	27	–	1	14	–	–	20	3	1	16	8	1
Vasirema/Vatirema	Vathýrrevma	–	–	–	28	–	3	30	3	4	–	–	–

Vatadis/Vetadis	?	24	5	1	15	2	2	21	2	3	-	-	-
Velıçani/Viliçani	Kallirroi	108	15	13	120	25	10	120	51	13	-	-	-
Velimişte/Vilemişte/Velemişte	Agiofyllo	61	12	5	60	7	15	61	11	10	69	14	9
Vendista/Vendişte	Amáranto	196	30	20	212	16	7	226	27	38	-	-	-
Vestidi/Voştin/ Voşteti/	Kríni	85		14	148	9	19	176	49	23	165	66	39
Veterniko	Neraïdochóri	50	8	7	107	10	5	117	21	12	-	-	-
Viçani/Viçana	Petrochori	22	2	2	29	2	3	47	9	5	-	-	-
Viçi	?	14	2	2	24	1	2	22	2	4	-	-	-
Vijani/Vijan/vij(z)an	?	42	10	3	66	8	9	71	7	8	-	-	-
Vila	?	15	-	3	1	-	-	2	-	-	-	-	-
Vilçişte	Messochora?	76	18	14	52	2	8	36	9	5	-	-	-
Vilovizda/Vilevizde	?	88	18	8	103	11	25	53	11	16	-	-	-
Vilomi/Viloni	?	35	5	3	22	2	1	16		1	-	-	-
Vilona	?	20		1	49	5	6	39	9	5	49	21	11
Vinola		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Virenciya/Virenci	Agios Nikólaos	52		2	27	5	4	54	8	2	67	4	2
Virtokuşa	?	-	-	-	28	7	1	43	1	4	-	-	-
Vituma	Vitoumás	66	11	5	83	5	10	100	10	13	-	-	-
Voksişte	? (boşalmış)	19	-	9	11	1	3	-	-	-	-	-	-
Voyvoda	Vasilikí	108	-	10	153	12	31	167	53	47	172	47	36
Vurlohor (hariç ez defter)	Achladéa	-	-	-	-	-	-	10	1	3	-	-	-
Yanaka Kalivya	?	-	-	-	-	-	-	12	3		-	-	-
Yaneş	Genesi	-	-	-	13	1		22	1	1	30	14	4
Yaniçe	?	-	-	-	-	-	-	10	2	1	-	-	-
Yerakar	Gerakári	4	-	-	12	1	2	18	5	2	-	-	-
Yorganat namı diğeri Baklalu	Georgantas	21	-	4	-	-	-	56	8	11	58	12	6
Yorgiç	?	-	-	-	-	-	-	7		1	-	-	-
Yuvan/Ayvan	Aidóna	32	10	3	104	10	16	95	17	14	-	-	-
Zabtiçe	?	-	-	-	23	1	2	21	3	1	24	6	5
Zaravil ma' mahalle-i Samadis	?	72	18	4	130	11	8	91	15	13	-	-	-

Zarko	Zarko	49	_	6	183	20	12	225	24	17	131	33	20
Zavalandi/Zavalindiye	Palaiopyrgos	82	_	14	146	4		124	8	20	76	40	25
Zeameti perakende(gardik dahilinde)		_	_	_	58	_	1	_	_	_	_	_	_
Zilbanados/Zilyanatos/Zilyanato	?	15	_	_	8	1		5	1	3	_	_	_
Sinç/Seniçe		16	3	1	_	_	_	_	_	_	_	_	_
Tırnavi (Çayhisar)	Chrysavgi	51		9	_	_	_	_	_	_	_	_	_
Toplam		8.510	922	894	12.148	1.050	1.143	13.881	2.204	1.851	5.644	1.967	1.076

Tablo 3. 1521-1569 Tarihleri Arasında Aspropotam Köyleri Gayr-i Müslim Reaya

Köy İsimleri	1521			1569		
	İçinde (der)			Nahiye		
	Hane	mücerred	Bive	Hane	mücerred	Bive
Ayanikola	26	7	6	41	14	15
Bahitoris/Bahitor	18	_	2	48	21	6
Curci/çurça?	46	5	10	53	10	5
Desi	48	7	11	44	18	7
Doyani	_	_	_	3	1	1
Dolyana/ Dolyani	60	8	6	30	13	4
Dolyana/ Dolyani	_	_	_	12	5	5
Dragoviz	53	5	5	24	10	5
Epano korneş	_	_	_	74	11	8
Gardik	24	8	4	10	12	1
Gavalyora	20	4	2	23	7	3
Grevitoseli	17	_	2	15	5	1
Gologova/Glagova	20	2	2	35	7	6
Gorfari	12	4	3	13	2	2
Halik	128	12	14	63	27	20
İskliveno/İskiliv/İskilivya	9	_	1	3	1	1
İspilye	15	_	3	16	7	2
İşkilnasa	9	1	2	31	11	7
İzlaşeva	37	2	4	37	9	6
Jeli	43	18	7	43	12	12
Kaloyiro	26	6	3	31	17	14
Kamas/Kamay	4	_	1	7	3	2
Katori/katori nam-ı diğer Kaproy?	10	1		4	1	1
Kineti	13	3	1	78	33	7
Kiraşeva	37	10	6	37	14	5
Koçana	94	8	13	95	32	27
Kotori/konori?	127	14	10	43	18	6
Lancu	39	5	5	26	6	7
Lepatıçe	40	_	3	116	58	12
Longa	18	1	4	18	7	6
Magala/megali porta	_	_	_	165	82	44
Milya	66	8	7	45	14	14
Mirakova	36	3	4	31	10	6
Muçara	57	1	3	59	19	14
Partul/Partul nam-ı diğer Petril	168	55	25	150	71	41
Paskolori	16	5	4	30	8	6
Pirna	70	1	12	65	10	5
Plop	23	1	4	29	8	5

Rahova-i Küçük	–	–	–	19	9	6
Tırna	70	8	5	60	21	19
Tifloveli	10	2		41	19	4
Tihayi	17	–	3	23	10	50
Vakari	21	4	1	38	7	3
Vardat	15	2	3	18	5	2
Vatirema	30	3	4	68	19	4
Veliçani	120	51	13	113	34	20
Veterniko	117	21	12	107	29	31
Vilçište	36	9	5	52	18	11
Klinova /Klinova elmezbur	–	–	–	168	73	40
Klinova	–	–	–	164	71	27
Korneş-i Volcano	21	2	3	19	7	2
Markota	–	–	–	4	2	3
Viçana	–	–	–	55	15	20
Bukri/bukuro	–	–	–	6	2	1
Doproj	–	–	–	15	3	2
Dramizi	–	–	–	148	32	31
Katokorteş	–	–	–	38	10	7
Kranya	–	–	–	63	18	17
Toplam Nüfus	1886	307	238	2866	1018	639
Toplam Köy	44			58 (57)		

Tablo 4. 1521-1569 tarihleri Arasında Kraçova Köyleri Gayr-i Müslim Reaya

Köy İsimleri	1521			1569		
	İçinde (der)			Nahiye		
	Hane	Mücerred	Bive	Hane	Mücerred	Bive
Alpohor	31	3	1	34	10	7
Aspiro Kilise-i Çabak	45	4	4	21	8	3
Aspiropetre nam-ı diğer Hranus?	–	–	–	10	1	
Ayoradis?	–	–	–	50	30	6
Ayvan	–	–	–	48	17	28
Baltinos	–	–	–	145	30	4
Bokmadı	–	–	–	3	1	1
Boravik	–	–	–	60	21	7
Burşano	–	–	–	13	3	1
Çonkori	–	–	–	12	6	3
Dirsano	–	–	–	10	2	1
Epanopirnagos	–	–	–	117	34	20
Gabrova	–	–	–	9	3	3
Gorgoyir	–	–	–	30	10	8
Gorzari nam-ı diğer	–	–	–	14	4	2
Graçan	–	–	–	22	6	2

Halapos/Hlapos/Ahlapos	–	–	–	116	29	7
Hirsino/Hırşano/Hırsani	–	–	–	8	2	2
Hotana	–	–	–	25	9	2
İglazari/nam diğer	36	3	7	22	7	
İksiloparik	–	–	–	55	17	6
İskipari	–	–	–	21	5	3
İstayadis mukarrer an karye-i Epiroz?	–	–	–	36	12	4
Kalapojaki?	–	–	–	8	2	
Kaloyiro/kaloyiryani-i kebir namı diğer Kaloyov	–	–	–	124	38	30
Kastanyani/Kastani	–	–	–	78	36	20
Katopirnegos	–	–	–	79	39	15
Kiryenero	–	–	–	101	42	20
Kiraşa	–	–	–	8	2	1
Kodovizda?	–	–	–	25	10	4
Kokolaş	–	–	–	20	5	4
Konya	–	–	–	12	3	2
Korçiga?	–	–	–	35	13	10
Kovili	–	–	–	15	5	3
Leftokarya namı diğer Vinagola	–	–	–	32	14	8
Lepatiçe/Lepaniça	–	–	–	92	30	25
Libahova	–	–	–	26	12	3
Libahova	–	–	–	48	9	2
Liziste	–	–	–	70	20	12
Lumnice	–	–	–	45	13	26
Marmara	–	–	–	21	5	6
Mavrohor	–	–	–	11	3	2
Meçova	–	–	–	319	46	17
Mokoş	–	–	–	62	19	6
Ostroje /istroce	31	8	4	44	13	6
Ostrovos/İstravos	35	4	4	19	5	2
Prevenda	–	–	–	38	10	8
Prodromoz?	–	–	–	44	8	5
Rahova	–	–	–	36	17	11
Rakşori?	–	–	–	13	5	1
Çenerat	–	–	–	20	6	2
Selanora namı diğer Toriçe	21	2	4	7	–	–
Silo	5		1	3	1	1
Şemadis	–	–	–	15	5	3
Tonbe namı diğer Çemrehor	–	–	–	33	13	2
Vatadis	–	–	–	5	1	1
Vendişte	–	–	–	191	108	57
Viçi	–	–	–	15	10	6
Vijan	–	–	–	34	23	13
Vila	–	–	–	2		
Tirevişte/Direviste	–	–	–	71	22	5
Vituma	–	–	–	131	28	26

Yanıç	–	–	–	4		1
Yorgiç	–	–	–	7	1	1
Zaravil	–	–	–	58	16	16
Vilivizde/Vilevizde	–	–	–	39	14	10
Toplam Nüfus	204	24	25	3.069	960	526
Toplam Köy	7			66		

Tablo 5. 1521-1569 Tarihleri Arasında Haslar Bölgesi Gayr-i Müslim Köyleri ve Nüfusu¹

Köy İsimleri	1521			1569		
	İçinde (der)			Tabi		
	Hane	mücerred	Bive	Hane	mücerred	Bive
Aspiroforada	38	4	3	111	30	11
Aspirokilise	33	1	3	61	17	15
Aya Peraskevi	44	1	6	23	4	1
Ayayorgi Arnavudan	9	2	2	15	5	3
Bonila/Bonile	–	–	–	17		1
Çerçi	–	–	–	22	5	3
Çuka Arnavudan	40	3	6	22	8	4
Çuka-i Eflagan	–	–	–	37	7	5
Diskata	66	2	8	51	11	3
Flamoriş	41	4	5	0	0	0
Goçadis	26	3	1	5	1	–
Hırge namı diğer Ahilidis	–	–	–	33	10	2
İzmolya	65	20	6	74	23	20
Kaçavona/Kaçavon	50	4	2	27	8	3
Kalapodi	–	–	–	15	5	6
Kapsokovadi nam-ı diğer	19	9	4	20	6	2
Kapurona	7	1	–	–	–	–
Kata Kaladis/ Katakala	–	–	–	26	12	2
Kırana/Kranya	–	–	–	3	–	–
Kırçota /Girçonadis	15	–	1	10	3	1
Kiryenoro	31	3	6	40	10	6
Kirasya	–	–	–	20	4	1
Kirasya nam-ı diğer Vada	–	–	–	12	4	2
Kirasye Arnavudan	14	1	2	8	4	1
Kokino	–	–	–	11	3	1
Konisko	22	6	2	60	15	9
Kozmişa	49	4	4	45	6	4

¹ Haslar bölgesi Tırhala nahiyesi ile birlikte kaydedilmiş olmasının yanında, buradaki köyleri tespit etmek için bu tablo oluşturulmuştur.

Kuçflani	–	–	–	45	14	8
Lapata	20	1	3	12	1	2
Layos	30	4	6	30	8	5
Leziko	–	–	–	5	–	–
Longe	–	–	–	24	7	4
Mavril	–	–	–	50	17	5
Milova	–	–	–	30	14	1
Nihor-i	–	–	–	6	–	3
Obetniçe	33	3	8	26	4	2
Padi	20	–	2	150	3	2
Paskali/ Paskalihor	–	–	–	23	6	1
Pestrano	–	–	–	16	2	2
poçinko	–	–	–	11	2	1
Sigadabo	–	–	–	33	12	7
Tirhanyot	17	–	2	9	3	1
Viloni	–	–	–	10	4	2
Virtoguşa	43	1	4	37	8	6
Vurlohor	–	–	–	24	5	3
Yerakar	18	5	2	10	4	–
Toplam Nüfus	750	82	88	1319	315	161
Toplam Köy		24			45	

Tablo 6. Tırhala Vilayeti 859/1454-1455 Tarihi Timar Sahipleri

Timar Sahipleri	Gelir Cinsi		Timar Hâsıl	Açıklama
	V.İ	V.D		
Ağlava ve Dominika ve Mizrak evlad-ı Mikira, Kommos ma biraderi muzakis	3 tk. 4 hk.	–	5876	–
Ağlava veledi Mikira ve Muhammedi veled-i Paşa Yiğid	16 tk	–	15539	Mezkûr Ağlava nısfına mutasarrıf olub nevbetçe eşer ve nısfına mezkûrlar mutasarrıf olub nevbetçe eşerler, fil cümle beratlarında kim üçünden yılda birisi eşer.
Ahmed ve oğlu Muhammedi	3 tk	1 tk	7314	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Ali Ve İbrahim evladı çavuş Balaban	4 hk.	–	3418	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Andriya veled-i Migarhi	2 tk	–	1500	–
Angelos birader-i Aresti		2 tk	3143	–

Aruz Alemdar	2 tk. 1hk.	–	4146	–
Boga ve Pilgrin evlad-ı Bogaslav	2 tk	–	1689	Müşterek yiyip eşerler ellerinde tezkere vardır
Burak	2 tk.	–	2248	–
Dimitri veled-i mihal	1 hk	–	1066	–
Dimo ve Yorgi ve Kize Duka ve Mazarak evled-ı Dimo	1 hk.	2 hk.	3034	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Doğancı İlyas	2 tk	–	4580	–
Emirza veled-i Hamza	1 tk	–	6120	–
Gazi ve Nikola evladı Bardos	1 tk.	–	2110	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Gin Birader-i İstefan, yani veled-i İstefan	1 hk	–	622	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Hacı Füzuz	1 tk.	–	2203	–
Hacı Mustafa	–	1 tk	600	–
Hacı umur oğlu Aliyle müşterek	2 tk.	–	4534	–
Hamza ve Mustafa veled-i Eflak Şahin	1 tk.	–	6312	–
Hasan veled-i kulağız	2 tk. 1 hk.	–	4440	Türk asıllı, Turhan beyle gelmiş
Hızır ve İlyas evlad-ı Balcı Yakub	3 tk.	–	3316	Nevbetçe eşerler
Hızır veled-i Sendel ve İnebeyi veled-i Kapucu Hızır	2 tk.	–	7801	Sadaka olarak verilmiş
Hüseyin	4 hk.	–	5773	Türk asıllı
Hüseyin ve İsa evlad-ı hacı Bayezid	1 tk.	–	4642	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
İbrahim ve Yusuf evlad-ı İsa Bey veled-i Pavlo Kurtik	16 tk 10 mz	–	42399	Müşterek tasarruf edip ikisi bile eşerler
İbrahim veled-i Mukbil ve Yusuf ve Hamza evlad-ı Ahad	3 tk.	–	3432	Türk âdemidir, müşterekleri yusuf ve Hamzadır.
İlyas birader-i Katib Mustafa	1 tk. 1hk.	–	1139	–
İlyas ve Yusuf evlad-ı değirmenci Şahin	1 tk.	–	5589	–
İnebeyi ve kardaşı oğlu muhammedi	1 tk.	–	2067	Müşterek tasarruf ederler
İsa veled-i Karacabey	13 tk.	4 tk	38652	–

İsa veled-i Mustafa	2 tk. 1hk.	–	2893	–
İskender veled-i İlyas	2 tk 1 hk.	–	5242	–
İskender veled-i Sigame Yakub	2 tk.	–	1429	Elinde padişah beratı vardır
Kadı-i Tırhala	2 tk.	–	4395	–
Kâfir Timurtaş veled-i Vari	2 tk.	–	1071	–
Kara Durmuş	5 tk.	–	7934	–
Karaca Kurt veled-i Paşa yiğid ve hısımlı gündüz	3 tk	1 tk.	7500	Müşterek yerler
Kiler kethüdası Şirmerd	6 tk	–	11723	–
Kiravari ve Libkoriş	3 hk.	–	2630	Müşterek yiyip ikisi eşe
Kozma ve Todoris veled-i Kozma ve İstefanos	2 tk.	–	3269	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Kurt Hasan	1 hk	–	3216	–
Küçük İlyas veled-i Şeref Sekid	1 tk	–	6319	–
Lalse ve Kosta Biraderi Lalse	1 hk.	–	1557	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Mahmud	3 tk	–	3793	–
Mahmud Hiş-i Yunus Bey	2 tk.	–	12681	–
Manolis Filu Asripanos	1 tk.	–	1912	–
Miho veled-i Klaznos ve Arnavid veled-i Vradinos	2 tk.	–	6903	Müşterek yiyip eşerler
Mirko ve Yorgis ve Pavlos	1 tk.	–	–	–
Mızrak biraderiş Yani ve Gin Avcı	1 tk.	–	1321	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Morik ve Gin	1 hk.	–	1447	–
Muhammed veled-i İsa	3 tk.	–	800	–
Muhammedi ve kardaşı oğlu Yakub	2 tk.	–	3001	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Muhammedi veled-i Altun	1 tk.	–	2188	–
Muhammedi veled-i Mustafa	2 tk. 1 hk.	1 tk.	7207	–
Mukbil Köse	2 tk. 3 hk.	–	13037	–
Murad veled-i uzun Doğan	1 tk. 1hk.	1 tk	2459	–

Musa Bey ve oğlu sagir Ali Hiş-i Turahan Bey	5	–	17433	–
Musa ve Aslıhan evlad-ı Kara Bayezid	2 tk.	–	2504	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Musa ve Karaca ve Mikropetra ve Karlo evlad-ı Karavar	49 tk. 1 hk. 1 tmz.	–	25572	Müşterek yiyip dördü bile eşerler
Musa ve Nesimi evlad-ı Balcı	1 tk.	–	4630	–
Musa ve Tursun evlad-ı Hüseyin	2 tk.	–	3809	–
Musa veled-i İlyas, Hasan veledi Halil	1 tk. 3 hk 1	–	3475	Hasan Türk aslıdır.
Musa veled-i Sigame Yakub	3 tk.	–	3344	–
Mustafa Bey veled-i Efendere	8 tk 1hk.	–	16904	–
Mustafa ve ali evladı dizdar-ı Fenar	2 tk. 1 mz	–	8227	Müşterek yiyip ikisi bile eşer
Mustafa ve Pedreos birader-i o evladı mikira	4 hk.	–	3261	Müşterek nevbetçe eşerler
Mustafa veled-i Ahmed	2 tk. 1 hk.	–	9644	–
Mustafa veled-i Çeribaşı Şirmerd	3 tk.	–	7906	–
mustafa veled-i karali	2 tk	1 tk.	8240	–
Mustafa veled-i Yeğen	–	1 tk.	3124	–
Pavlo	1 tk	–	442	–
Rakkas Hızır	1 tk	3 tk.	11482	–
Said veled-i Sarı Yusuf, Nasuh veled Yusuf	2 tk.	–	5177	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Saruca	1 tk.	–	4590	–
Silahdar Ahmed	1 4 tk 1hk.	–	14453	–
Solak Ahmed	1 tk.	–	10515	–
Solak Karaca	4 tk.	–	7183	–
Timur ve Yusuf birader-i Timur	2 tk.	–	6434	Müşterek yiyip ikisi eşer
Timur veled-i Sendel ve Eynel Fenarlı İlyas	5 tk.	–	5838	Müşterek yiyip ikisi eşer
Todoris	1 tk.	–	2557	–
Todoris ve Dimitri	3 hk.	–	2353	Müşterek yiyip ikisi eşe
Turası ve Armağan evlad-ı İlyas	3 tk.	–	7869	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Umur ve kardaşı oğlu Mustafa	1 tk	–	3174	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Umur ve Muhammd-e-i evlad-ı Saruca	7 tk.	–	5694	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Yakub	3 tk	–	8222	–

Yorgis Dabos	1 tk	-	281	-
Yusuf ve Hamza	-	3 tk.	5001	Müşterek yiyip nevbetçe eşerler
Yusuf ve İnebeyi evlad-ı Şirmerd	1 tk.		5414	-

V.İ: Vilayet İçi, V.D. Vilayet Dışı

Tablo 7. Tırhala Kazası 1506 Tarihi Timar Sahipleri

Timar Sahipleri	Gelir Cinsi		Toplam Hâsıl	Timar Hâsıl
	K.İ	K.D		
... Karamanlu ve Hasan veled Nasuh ve Hüsrev veled-i Yakub veled İne	1 tk.	-	15982	14869
Abdurrahman veled-i Firuz	1 tk.	-	4325	3204
Ahmed	3 hk.	-	5117	5117
Ahmed Çavuş	1 tk.	1hk	6521	6521
Ahmed merdüm Nişancı Bey	3 tk.	-	5662	5662
Ahmed ve Mustafa bin Sandal ve Yakub bin Yusuf ve Mehmed bin hamza ve Mehmed bin Yusuf	1 tk.	2 tk	17292	11265
Ahmed veled İlyas	2 tk.		4133	2435
Ahmed veled Mehmed	1 hk.	1hk	2177	1277
Ali	1 tk.	-	3406	2406
Ali bin Sinan	1hk.1mz.	-	5298	5298
Ali Çelebi veled Sinan Bey	2 hk.	-	7305	7305
Ali veled Orhan	3 hk.	-	6000	4784
Ali veled Üveys ve Solak Ahmed merdum Sultan Alimşah	2 tk.	1tm z	6501	4968
Ayas merdum Ömer Bey ve Nasuh? ve Ahmed ve Murad ve Cihan evlad-ı Temurhan	2 tk.	-	12856	12856
Bayram	1 tk.	1tk	1986	1394
Bostancu Ali	1 hk.	-	10000	9000
Cafer ve Sadık evlad-ı Hamza ve Mustafa veled-i Mahmud	2 tk.	1tk	6534	3068
Cafer veled Mahmud ve Mustafa veled Evrenos	1 tk.	1hk	5046	2812
Cevher Subaşı merdüm Ömer Bey	3 tk.	1tk	7000	5237
Cihan ve Hamza Bali? Evlad-ı Mehmed veled-i Ali	1 hk.	2hk	3293	1113
Cihan ve Nasuh ve Ali ve Ömer ve Ahmed veled Yusuf Sipahizade	2 tk.	-	19445	19445
Çavuş İskender	2 tk.	-	5850	5850
Evrenos Veled hasan ve Ali veled-i Dımışki	3 hk.	-	9012	8012
Eynel	1 tk.	-	5762	4562

Eynel Hoban? ve Ali veled Hızır?	2 tk.	1tk	5082	2900
Eynel ve Emirşah veled Yusuf	1hk.2mz.	_	8773	8219
Ferhad ve Abdülkerim veled Firuz	2tk.	_	6394	6394
Ferhad veled-i İskender Bey	1tk. 2 hk.	_	3746	3746
Hacı Hüseyin ve İne Beyi ve İsmail ve Abdi	2tk. 1 hk.	_	19208	14100
Hamza-i? Bevvab	4hk.2mz.	_	15000	15000
Hasan Divane ve Mehmed veled Yusuf ve Süleyman veled Yusuf ve Hızır veled Çavuş Arslan veled Türkman ve Koçak veled Turkman	1 tk.	_	16531	14531
Hasan veled İsa ve Yusuf veled Hızır	1 tk.	_	4481	4481
Hızır	3 hk.	_	5355	5355
Hızır	1 hk.	_	7166	4989
Hızır merdüm Yahya Paşa	2 tk.	_	1695	1695
Hüseyin Çelebi veled-i Ali Çelebi	3tk. 1 hk.	_	8560	8560
Hüseyin Serbevvinin merhum Halil Paşa	1 tk.	_	8487	8487
Hüseyin ve Mahmud ve Ahmed evlad-ı Ali	1 tk.	2tk	4773	3504
Hüseyin ve Yunus veled Hızır	1 hk.	_	5982	4063
Hüseyin veled-i Musa ve Hasan	1 tk.	_	4030	4030
İbrahim Bey veled-i Ömer Bey	3 tk.	_	2000	2000
İbrahim Sarrac ve Ali veled Mehmed	1 tk.	_	7835	7835
İbrahim veled Hızır ve Yakub veled Ahmed ve Mehmed veled Ali ve Yusuf veled Hızır ve Receb veled Yusuf	2 hk.	_	8929	8929
İlyas	2 hk.	_	4300	4300
ilyas kapucu	1 tk. 1	1tk	15000	8346
İlyas Sirozi? ve Hasan veled Kara İlyas	2 tk.	_	13150	13150
İlyas Subaşı	6 tk. 1	2tk	10145	5946
İlyas veled Girya? Cundi	3 tk.	_	1071	1071
İne Bey	1 tk.	_	2990	2990
İsa	1 tk.	_	2486	1886
İsa merdum Ömer Bey	2 tk.	_	7400	7400
İsa veled Mehmed ve Hızır	1 tk.	_	12451	9450
İshak veled Mahmud ve İlyas merdum Keyvan?	2 tk.	_	7612	7612
İskender Divane ve Sadık veled Mustafa	2 tk.	1tk	3985	2725
İskender merdüm Ali Paşa	1 tk.	1tk	1700	1500
İskender veled Hızır Ve Sarıca veled Sigari?	2 tk.	_	3936	2174
İskender veled Yakup	1 hk.	_	2368	2368
İskender veled Zağanos	1 hk.	_	5104	2497
İskender veled-i Atmaca baş	2 tk.	_	3895	3895
İsmail	3tk. 1 hk.	_	5386	5386

İsmail Çelebi veled merhum Ömer Bey ve hasan merdum Ömer bey	1 tk.	-	12800	12800
İsmail veled-i İshak Fakih	1 hk.	-	3260	2905
Kasım ve Ali veled Murad ve Umur veled Kurd	1 tk.	2hk	8481	977
Katib Aydın ve Mustafa veled Yunus	1 tk.	-	8398	6545
Katib Bedrettin	1 hk.	1tk 1hk	6310	3589
Katib Türabi?	2 hk.	-	1940	1940
Mehmed	2 hk.	-	3368	3368
Mehmed ...? veled Mahmud Bey bin Dizdar Murad Bey	1 tk.	-	4450	4450
Mehmed merdum Ömer Bey	1 tk.	-	6638	4596
Mehmed Şah ve Abdurrahman veledan Hacı Halife ve Mustafa veled Sekban	2tk.	-	7895	7895
Mehmed ve Ahmed veledan Hacı Yusuf merdüm Ömer Bey ve İskender veled-i Ahmed Sipahizade	1hk.	-	5150	3950
Mehmed ve Ramazan veledan Mustafa ve Ali veled Osman Sipahizade	1tk.	-	7111	7111
Mehmed veled Hasan	1tk.	-	4828	3888
Mehmed veled Selim?	1tk. 1 hk.	1hk	4400	4000
Mehmed veled Süleyman ve Hasan veled Dizdar	2 tk.	-	9223	9223
Mehmed veled Yakub	1 tk.	-	2904	2904
Mehmed veled-i Kasım Bevvab ve Mehmed diğer veled-i Kasım	1tk.	-	3959	3459
Mevlana Pir Mehmed Çelebi	1hk.	-	8709	6933
Muharrem ve Mustafa ve Mehmed ve Haydar veled Katib Ali Sipahizade	2hk.	-	15257	15257
Murad veled-i Mahmud	1hk.	-	3310	2119
Murad veled-i Nasuh ve Süle? veled Üveys Bey	1tk.	-	5181	5181
Musa ve Süleyman veled Yusuf	1tk. 1 hk	-	4500	4200
Mustafa	1tk.	-	6883	5883
Mustafa	1tk.	-	3138	3138
Mustafa merdum Hazinedarbaşı	1tk.	-	2300	2300
Mustafa ve Ali veled-i Yahşi ve Davud ve Yusuf ve Bayezid veled-i Abdurrahman	1tk.	-	15842	15842
Mustafa ve Üveys veledan İskender ve Sadik veled-i İskender Sipahizade	1tk. 1 hk.	-	5578	5578
Mustafa veled Hızır ve Hasan veledan Mustafa	1tk. 1 hk.	-	6579	4028
Mustafa veled Saru Sinan/Şaban	1tk. 1 hk.	1tk	3023	2047
Mustafa veled Üveys ve Yusuf veled Ramazan	1hk.	-	12151	11695
Mustafa veled Yusuf ve Abdullah Kürd	3tk.	-	6442	6442

Mustafa veled Yusuf ve Yunus veled Süleyman	1tk. 1 hk.	–	6226	4559
Mustafa veled-i Katib Murad	1tk.	1tm	3478	3096
Mustafa veled-i Mahmud Çelebi ve Mehmed veled-i Yusuf ve Süleyman veled Tursun Bey ve Hızır veled Üveys Bey ve Mehmed diğer veled-i Ali	1tk.	1tk	18750	16350
Mustafa Yeniçeri	1 tk.	–	11260	9000
Müslim veled Musa Bey ve Ali merdum Ömer Bey	1 hk.	–	13706	11504
Nasuh veled Karagöz ve Yunus ve Ali veledan-ı Murad	1tk. 1 hk.	–	4836	3884
Rüstem veled Çaşnigir Bali	3tk. 1 hk.	–	11964	11964
Saadedyab? ve Sefer Şah ve Hızır veled Yusuf Hasan veled Yusuf sipahizade	1tk.1 mz.	–	12448	12448
Seydi merdum Keyvan Bey ve Şahkuli veled İtmekçi Ali	1tk.	1tk	8237	7237
Solak Hamza	2tk. 3 hk.	–	12636	12150
Süleyman	1 hk.	1hk	3132	1776
Süleyman ve Abdulrahman	2tk. 1 hk.	2tk 1hk	7355	4568
Süleyman diğer Karagöz	4tk. 1 hk.	2tk	14530	9714
Süleyman Kethüda-i merdum Halil Paşa	4 tk.	1hk	15152	13154
Süleyman veled Davud ve Ali veled Kılıç?	2 hk.	–	5601	5601
Süleyman veled Hasan ve Mehmed veled İskender	1 tk.	–	6059	4259
Süleyman veled-i Mustafa ve İlyas veled-i Mehmed ve Mustafa veled-i Kasım	1 hk.	1tk 1ym	5443	4708
Şadi merdum Ömer Bey ve İsmail Silahdar? ve Mehmed ve Karagöz Yeniçeri	2 tk.	–	19870	18593
Şadi merdum Cafer Ağa Emin-i İnebahtı	1 tk.	–	2810	2810
Üveys ve Hasan veled-i İskender Bey elkatib	1 tk.	–	12650	9762
Üveys veled Emir Şah Hüsrev veled Emir Şah nevbet eşerler ve Eynel Cundi serbest eşer	1 tk.	–	8307	8307
Üveys veled Mustafa ve Malkoç	1 hk.	–	5469	4969
Veled veled Kutlu	1tk. 1 hk.	2hk	5748	2756
Yahşi veled durmuş ve murad veled hızır	1 hk.	–	4089	4089
Yahya Çelebi veled-i Ali Çelebi	2 tk.	–	5537	5537
Yaraklu? Derviş ve İlyas veled-i İne Begi ve Hüseyin veled Sadık	1tk.	–	12822	12822
Yeniçeri İbrahim	2tk. 1 hk.	–	9129	9129
Yeniçeri Mustafa	2 tk.	–	11662	9162
Yunus ve İbrahim veled-i Abdullah Piri Evren	1 hk.	–	9897	8897
Yusuf Subaşı merdum Ali Paşa	1 hk.	1hk	2328	2212

Yusuf ve Hüseyin veladan Nasuh	2 tk.	–	3601	3601
Yusuf veled Kasım Subaşı	2 hk.	–	3040	3040
Yusuf veled Murad ve Abdullah veled İskender	1 hk.	–	8511	7511
Yusuf veled-i Ali	3 hk.	–	3130	3130
Yusuf veled-i İlyas subaşı	1 tk.	–	2449	2449

K.İ: Kaza İçi, K.D: Kaza Dışı

Tablo 8. Tırhala Kazası 1521 Tarihi Timar Sahipleri

Timar Sahibi	Gelir	Toplam	Timar	Ber vech
Ahmed Bey	1 tk.	3487	3487	3714
Ahmed bin Ali	1 tk.	1766	1766	2119
Ahmed bin Hacı Yusuf ve Mahmud bin Hacı Yusuf ve Yunus ve Ali	1 tk.	9635	9635	11461
Ahmed bin Yusuf	1 tk.	2494	2494	4294
Ahmed veled Mahmud	1 tk.	4358	4358	2529
Ahmed veled Mustafa	1 tk.	4465	4465	5358
Ahmed veled Mustafa	2 tk.	1928	1928	–
Ahmed veledi Ali	1 tk.	3650	3650	4380
Ahmed veledi Çavuş Mahmud	1 tk.	5992	5992	7190
Ahmet Çelebi Hacı Bey	3 tk.	12388	12388	14865
Akıncı veledi Yünlü Derviş	1 tk.	4196	4196	5035
Ali	1 tk.	3673	3673	4407
Ali bin Mehmed	1 tk.	5130	5130	6156
Ali Çelebi veledi Sinan Bey biraderzade-i Ömer	1 tk. 1 mz.	14557	14557	17468
Ali veled İsa	2 tk. 1 mz.	1754	1754	2104
Ali veled İshak Bey an Ömer Bey	1 tk.	6198	6198	7437
Ali veled Nasuh	1 tk.	2160	2160	2592
Ali veledi Dizdar	1 tk.	3183	3183	3819
Ali veledi Kılıç	1 tk.	3550	3550	4260
Ali veledi Osman	1 tk.	2782	2782	3338
Ali veledi Umur	1 tk.	4171	4171	5005
Ali veledi Yusuf ve Yusuf veledi Yaraklu ve	1 tk.	8895	8895	4080
Bali veledi Mehmed	1 tk.	2281	2281	2737
Bayezid	1 tk.	2698	2698	3225
Bayezid	1 tk.	3445	3445	4134
Bayezid çelebi	1 tk.	2500	2500	–
Bayezid veledi Hacı İshak	1 tk.	4812	4812	5781
Boş Timar	1 tk. 5 hk.	2807	2807	–
Boş Timar (TTd 105 Süleyman hâsıl 12161)	2 hk.	3130	3130	–
Burak bin Mustafa	1 tk.	1576	1576	1891
Cihan veled Mehmed (TTd 105 İskender voyvoda	1 tk.	3580	3580	3988
Cundi can kılıç	2 tk.	7056	7056	8467
Cundi kansu	1 tk.	6263	6263	7515
Çavuş Köpek Çavuşanı mirmiran	3 tk.	17581	17581	–
Davud bey Umur Bey	–	2543	2543	–
Davud veledi Mustafa	1 tk. 1 hk.	1400	591	–

Derzi Hamza ve İsmail merdum Mustafa Bey	1 tk.	8800	8800	10559
Durmuş bin davud	1 tk.	5638	5638	6765
Etmekçi Hızır	1 tk.	6645	6645	7974
Eynel veledi İshak	1 tk.	1699	1699	2038
Eynel veledi Yusuf	1 tk.	3101	3101	3721
Faik veledi Emirşah	1 tk.	3095	3095	3970
Ferhad bin İsa	1 tk.	2852	2852	_
Ferhad veledi-i Divane Yusuf	2 tk.	5329	3280	3936
Ferruh veledi Hacı Hüseyin	1 tk.	4068	4068	4881
Hacı Ahmed	1 tk. 1 hk.	7130	7130	8565
Hacı Kasım ve Çelebi veledi Yahşi	1 tk.	10796	10796	3000
Hamza	1 tk.	2428	2428	3153
Hamza bin Ali ve Doğa(n) ve Kasım veledan Ali	1 tk.	4941	4941	2533
Hamza merdum Hasan Bey	1 tk.	7446	7446	8935
Hamza Sarrac biraderi Ali	1 tk.	7716	7716	9259
Hamza veledi Ahmed	1 tk.	3308	3308	2969
Hamza veledi Yusuf	1 tk.	2103	2103	2523
Hamza veledi Ayaş	1 tk.	4930	4930	5919
Hasan	1 tk.	10719	10719	12862
Hasan bey Ömer Bey	1 tk.	3723	3723	_
Hasan ser zevvakini İskender Bey	1 tk.	4571	4571	5485
Hasan veledi Ayas	1 hk.	9052	9052	_
Hasan veled Mehmed	1 tk.	3000	3000	3600
Hasan veledi Yusuf	1 tk.	2333	2333	2799
Hırvat Nasuh Serrac	1 tk.	6083	6083	7299
Hızır veledi İlyas	1 tk.	8216	8216	9259
Hızır veledi Ali	1 tk.	2838	2838	3405
Hızır veledi İskender	3 tk.	1256	1256	_
Hüseyin ve Mehmed veledan Yusuf	1 tk.	2147	2147	_
Hüseyin veledi Hasan Mustafa veledi Cafer Divane İskender	1 tk.	8934	8934	3087
İbrahim Bey veledi Ömer Bey mir liva-i çorum? (TTd 105 Mehter Hacı Yusuf)	2 tk. tk.	10130	7000	_
İbrahim bin Kurd ve Musa bin Kurd	1 tk.	2940	2940	3588
İbrahim veled Hasan bin Ümid	1 tk.	10912	10912	
İldutan	1 tk.	3026	3026	3631
İlyas bin İsa Voyvoda	1 tk.	3694	3694	4435
İlyas bin Süleyman	1 tk.	2383	2383	2899
İlyas ve Mehmed ve Küçük Mustafa veledi Mehterbaşı Hızır	1 tk.	23468	23468	20400
İnayet veledi Kasım ve Arslan veledi Mustafa ve Mehter Piri	1 tk.	8597	8597	10487
İnehan	2 tk.	4158	4158	4989
İskender bin Ali	1 tk.	4067	4067	4880
İskender Çelebi veled Hamza Bey	2 tk.	6145	6145	7374
İskender merdumi alemşah	2 tk.	3312	3312	
Karım veled Yünlü Derviş	1 tk.	2160	2160	2592
Kasım (TTd105 Mehmed veled Katib Ali)	1 tk.	4428	3690	

Kasım çelebi veled Hacı Bey	1 tk.	18196	18196	21828
Kasım veled Hızır	1 tk.	3500	3500	
Kasım veled Mehmed	1 tk.	3148	3148	3777
Kasım veled Mustafa	1 tk.	1213	1213	1455
Kasım, Lütfi, Mustafa, Kasım bin Hamza, Yunus, Mehmed bin İlyas, Üveys veledi Serasker Ferhad (TTd 105 İtmekçi Murad), Mustafa veledi Bayezid	1 tk.	20185	20185	20039
Katib Turabi veledi Ali	1 tk.	3194	3194	
Kurd	1 tk.	6627	6627	7952
Mahlûl (TTd 105 de sadık veledi isa)	1 tk.	3600	3600	
Mahmud bin Mehmed	1 tk.	4175	4175	5010
Mahmud bin Mehmed	1 tk.	3473	3473	4067
Mahmud bin Musa	1 tk.	2028	2028	
Mehmed	1 tk.	2188	2188	3825
Mehmed	1 tk.	4800	4800	
Mehmed	1 tk.	3058	3058	3669
Mehmed an tahvili Abdi ve Saltık veled Oruc (TTd 105 de Abdi veledi Oruç)	1 tk.	5944	5944	6707
Mehmed bin eynel	1 tk.	2489	2489	2986
Mehmed bin Hacı hüseyin	1 tk.	3129	3129	3754
Mehmed bin Nasuh	1 tk.	4052	4052	4862
Mehmed bin Ramazan ve Mahmud bin Ali ve Sadık bin İsa	1 tk.	8921	8921	9705
Mehmed Çelebi bin Mumin Kadı	1 tk.	16000	16000	20000
Mehmed çelebi veled Hacı Bey	1 tk.	9673	9673	11607
Mehmed ve Mustafa veledan Cafer	1 tk.	2211	2211	–
Mehmed veled Yeniçeri Mahmud	1 tk.	3107	3107	3728
Mehmed veled yusuf	1 tk.	2108	2108	2529
Mehmed veledHacı bey bin Ömer Bey	1 tk.	5379	5379	–
Mehmed veledi Hüsrev	10 hk.	4992	4992	–
Mehmed veledi İskender Voyvoda	1 tk.	3492	3492	4197
Mehmed veledi Solak İlyas	1 tk.	1599	1599	–
Mehmed veledi Şeyh Sadi	1 tk.	3349	3349	4019
Mehmed-i Anaboli	1 tk.	2142	2142	2570
Mehter Hızır (Mehmed Hızır icmalde)	2 tk. tk.	17742	17742	21290
Mesih merdum-i İskender Bey	1 tk.	4124	4124	4948
Mevlana Kemal	2 tk.	6868	6868	–
Murad merdum Orhan Bey	1 tk.	6189	6189	7255
Musa bin İsa	3 tk.	2084	2084	2500
Mustafa	1 tk.	4149	4149	4978
Mustafa	1 tk.	4111	4111	4933
Mustafa	1 tk.	15105	15105	18126
Mustafa	1 tk.	4843	4843	5811
Mustafa veledi Kapucı İlyas	1 tk.	2080	2080	2496
Mustafa veled Hızır	1 tk.	2451	2451	2940
Mustafa veled Hızır	2 tk.	2153	2153	3283
Mustafa veled Mahmud	1 tk.	2095	2095	2514
Mustafa veled Mehmed	1 tk.	2624	2624	–

Mustafa veled Süleyman	2 tk.	1942	1942	2330
Mustafa veled Yeniçeri Mahmud	1 tk.	3041	3041	3041
Mustafa veledi Burak	1 tk.	3590	3590	4318
Mustafa veledi Eynel	1 tk.	5957	5957	7048
Mustafa veledi Ferhad	2 tk.	2693	2693	–
Mustafa veledi İskender	1 tk.	1490	1490	1788
Mustafa veledi Katib Ali	2 tk.	3360	3360	–
Mustafa veledi katib Mahmud (TTd 105 Bilal Voyvoda) ve Mehmed ve İbrahim veledi Süleyman Bilal veledi Kaya ve Hasan veledi İskender Sarrac	1 tk.	13008	13008	3840
Mustafa veledi Mehmed	1 tk.	2187	2187	–
Mustafa veledi süleyman (TTd 105 Mahlül)	1 tk.	1793	1793	–
Mustafa veledii Bayezid Bey	2 tk.	5999	5999	–
Mustafa veledii Üveys ve Muharrem veled-i Murad	1 tk.	5500	5500	6701
Ömer ve Nasuh bin yakup	1 tk.	4999	4999	5998
Paşa yiğid veledi Kaya	1 tk.	1365	1365	1628
Ramazan bin Hızır ve Budak	1 tk.	5409	5409	5855
Rüstem veledi İbrahim	1 tk.	2326	2326	2400
Sadık bin İsa (TTd 105 Yahya bin Mehmed)	1 tk.	3599	3599	–
Sadık veledi İsa	1 tk.	1871	1871	2245
Sancakdar Mehmed	1 tk.	7343	7343	8311
Sarraç Ali	1 tk.	5091	5091	6209
Sefer veledi Kara Ali	1 tk.	3237	3237	3884
Serrac İbrahim	1 tk.	5583	5583	–
Serrac Muharrem	2 tk.	7703	7703	–
Seydi/Şadi	1 tk.	6796	6796	8155
Seyfeddin	1 tk.	4790	4790	–
Solak İlyas	1 tk.	17702	17702	21442
Solak Nasuh	1 tk.	12376	12376	14851
Süleyman Bin Süleyman	3 tk.	1958	1958	2385
Süleyman veledi Yeniçeri Yusuf	1 tk.	2254	2254	2704
Şehsuvar bin Ömer ve Mustafa	2 tk.	3597	3597	4314
Tımar Yusuf bin seydi ve Bahşi bin Yahya ve Hüseyin Bin Kethuda Mustafa	1 tk.	8796	8796	9855
Tımar Halil ve Cafer bin Mustafa	1 tk.	9364	9394	11472
Timur bin İlyas	1 tk.	1578	1578	1893
Timurhan Serçavuşan-ı Halil Paşa	1 tk.	5340	5340	
Turahan veledi Aydın ve Mehmed veledi Hamza ve Pir Ali veledi Hacı	2 tk.	9997	9997	8965
Turud bin Mehter Yusuf	1 tk.	4140	4140	4968
Umur	2 tk.	2833	2833	3399
Umur veledi Hacı Bey biraderi zade-i Ömer Bey	1 tk.	8000	8000	9600
Ümid veled Ahmed serasker (TTd 105 de Mehmed Bin Hüsrev)	1 tk.	3530	3530	–
Üveys ve Eyyüb veledan Hamza Bey	1 tk.	7826	7826	–
Üveys veledi İskender	1 tk.	1496	1496	1795
Vefa veledi İskender	3 tk.	5030	5030	6026
Veledan İskender	1 tk.	3949	3949	–

Yakub veled Musa	1 tk.	2494	2494	2992
Yakub veledi Yeniçeri Mustafa	1 tk.	2461	2461	2953
Yakup bin Yusuf	1 tk.	3418	3418	4101
Yakup veledi Erdoğan	1 tk.	2736	2736	3283
Yaraklu bin Hızır	1 tk. 1 mz.	3968	3968	4761
Yeniçeri Ali	1 tk.	10567	10567	12680
Yeniçeri Hasan	1 tk.	10562	10562	12674
Yeniçeri İskender	2 tk.	10651	10651	12781
Yeniçeri Mahmud	1 tk.	6337	6337	7604
Yenişehirli Mehmedi	2 tk. tk.	17054	17054	20464
Yoldaş veledi Kurd	1 tk.	2637	2637	3264
Yunus merdum İskender Paşa	1 tk.	4268	4268	–
Yusuf	1 tk.	3453	3453	4143
Yusuf serbölük madeyan-ı hassa	2 tk.	12252	12252	14705
Yusuf veledi Karaca	1 tk. 1 mz.	2878	2878	3452

Tablo 9. Tırhala Kazası 1530 Tarihi Timar Sahipleri

Timar Sahibi	Gelir Cinsi		Toplam Hâsıl	Timar Hâsıl	Ber vech-i İltizam
	K.İ	K.D			
Abdi bin İlyas	1 tk.	–	3650	3650	–
Ahmed	–	9tk	13665	–	14100
Ahmed	1 tk. 1hk.	–	6156	4128	–
Ahmed, Ferhad, Ali	1 tk.	–	9394	9394	10826
Ahmed bin Kasım, Ramazan bin durgud?	1 tk.	–	5339	5339	3942
Ahmed bin Mahmud	1 tk.	–	3694	3694	4435
Ahmed bin Mehmed	1 tk.	–	1213	1213	2593
Ahmed bin Mustafa	1 tk.	–	3183	3183	–
Ahmed bin Saruca	1 tk.	–	6083	6083	9000
Ahmed Kıracoğa	1 tk.	–	10719	10719	15000
Ahmed merdum İshak paşa	1 tk.	–	7343	7343	8811
Ahmed veled Mustafa+	2 tk.	–	1928	1928	–
Ahmed Voyvoda	1 tk.	–	16000	16000	20000
Ahmet Çelebi Hacı bey+	3 tk.	–	12388	12388	15066
Akıncı veled yünlü derviş+	1 tk.	–	4196	4196	5035
Ali	2 tk.	–	12252	12252	15000
Ali	1 tk.	–	3494	3494	4294
Ali bin Kasım	2 tk.	5tk	1400	591	2000
Ali bin Nasuh, Üveys, Nasuh bin Davud?	1 tk.	–	8800	8800	7059
Ali çelebi veled Sinan bey biraderzade-i Ömer bey+	1 tk.	–	14557	14557	17468
Ali merdum Piri bali	1 tk.	–	3690	3690	4000

Ali Tırhala	2 tk.	-	10651	10651	15000
Ali ve Yoldaş ve (Hamid-929 ve Maral-933)	1 tk.	-	23468	23468	23000
Ali veled Kılıç+	1 tk.	-	3550	3550	4260
Ali veled nasuh+	1 tk.	-	4149	4149	_
Ali veled osman+	1 tk.	-	2782	2782	3338
Ali veled umur+	1 tk.	-	4171	4171	5005
Ali veled Yusuf+ ve Yiğid bin Ali Ve Mustafa veled	1 tk.	-	8895	8895	4080
Ali+	1 tk.	-	3673	3673	4407
Ayas Karaçan Bolad Ahmedi, Mustafa bin İskender, Süleyman bin Mahmud	1 tk.	-	8592	8592	10462
Bali bin çavuş Kasım, İlyas bin Ahmed	1 tk.	-	4941	4941	3000
Bali veledi Mehmed+	1 tk.	-	2281	2281	2737
Bekir, Bali	1 tk.	-	4843	4843	5811
Cihan veled Mehmed+	1 tk.	-	3580	3580	3988
Cundi Canda? Temur	1 tk.	-	4571	4571	5000
Cüdi Çaka Temur	1 tk.	-	3041	3041	3041
Çavuş Köpek Çavuşanı Mirmiran+	3 tk.	-	17581	17581	20581
Çavuş Mehmed		5tk 1 hk Niyabet	28000	-	-
Davud bin mir Ali ve Mustafa+	2 tk.		2597	2597	4315
Durak bin Hasan ve Nasuh bin Yakup	1 tk.		4999	4999	5998
Durak Bin İlyas		1tk 1mz	2282	-	_
Durmuş		1tk	10021	-	15000
Durmuş bin Davud+	1 tk.	-	5638	5638	6765
Emirşah bin Hasan	1 tk.	-	3600	3600	_
Evrenos bin İskender	1 tk.	-	1599	1599	2000
Eynel veled İshak	1 tk.	-	2838	2838	_
Eynel veled Yusuf+	1 tk.	-	3101	3101	3721
Faik veled Emirşah+	1 tk.	-	3095	3095	3971
Ferhad	1 tk. 1	-	3968	3968	4761
Ferhad bin İsa+	1 tk.	-	3852	3852	_
Ferruh veled hacı Hüseyin+	1 tk.	-	4068	4068	4881
Hacı Hasan	2 tk.	1hk	5700	3312	-
Hacı Kasım+ ve Şaban bin Hasan	1 tk.	-	10796	10796	-
Hahmid bin yusuf+	2 tk.	-	1754	1754	4800
Hamid	1 tk.	-	4992	4992	_
Hamid	1 tk.	-	2628	2628	3153
Hamid veled Yusuf+	1 tk.	-	2103	2103	2523
Hamza bin Ayas	1 tk.	-	9052	9052	_
Hamza merdum Hasan Bey+	1 tk.	-	7446	7446	8935

Hamza veled Ahmed+	1 tk.	-	3308	3308	3969
Han Bey ve İbrahim ve Evrengiz Kara Hüseyin Bey	1 tk.	-	8921	8921	12220
Hasan	1 tk.	1hk 1m	17353	15105	17567
Hasan	1 tk.	-	1766	1766	2119
Hasan	1 tk.	-	4140	4140	4969
Hasan	1 tk.	-	4268	4268	-
Hasan... Solak	1 tk.	-	10562	10562	15000
Hasan bin Ömer Bey+	1 tk.	-	3723	3723	-
Hasan bin ine beyi	1 tk.	-	1365	1365	2225
Hasan veledi Mehmed+	1 tk.	-	3000	3000	3600
Hasan, Ahmed veledan İbrahim	1 tk.	-	2095	2095	2514
Hızır Bey Ahmedî	1 tk.	-	5992	5992	7190
Hızır etmekçi	4 tk.	-	6805	6805	8166
Hızır Temurhİsar	1 tk.	-	12376	12376	15000
Hızır veled Ali	3 tk. 1 tk.	-	1256	1256	2256
Hüseyin bin Mustafa	1 tk.	-	2624	2624	-
Hüseyin ve Mehmed veledan Yusuf+	1 tk.	-	2147	2147	-
Hüseyin veled Hasan+ Mehmed bin Yusuf Durak bin karagöz	1 tk.	-	8934	8934	6747
Hüsrev bin Çavuş Mustafa ve İskender arnavud	2 tk.	-	9673	9673	11707
İbrahim	1 tk.	-	2383	2383	2899
İbrahim Bey veledi ömer bey mir liva-i çorum? (TTd 105 Mehter Hacı Yusuf)+	3 tk.	-	10130	10130	-
İbrahim Kethüda	1hk.	-	5800	5800	6198
İ'mal bin Ahmedî Kasım Bin Ahmedî	-	2tk	13118	-	-
İne beyi bin ali	1 tk.	-	3590	3590	4318
inehan+	1 tk.	-	4158	4158	4989
İsa Bali	1 tk.	-	2543	2543	
İsa Bali Bin solak mehmed	1 tk.	-	4128	4128	4200
İsa bin Mehmed	1 tk.	-	3492	3492	4197
İshak bin Mustafa, İsa bin Ali	1 tk.	-	2940	2940	5884
İskender Bin Ayas Hüseyin Bin Yusuf	-	1tk 1hk	6900	-	-
İskender çelebi veledi Hamza Bey+	2 tk.	-	6145	6145	7374
Kasım Serrac	-	1tk	12141	-	16000
Kasım solak	2 tk.	1tk	12545	10035	15000
Kasım ve Yusuf	1 tk.	1tk	4895	2698	6681
Kasım ve Yusuf	1 tk.	-	5944	5944	6432
Kasım veledi Mehmed+	1 tk.	-	3148	3148	3777
katib Mehmed	1 tk.	-	5340	5340	-
katib mirabi?	1 tk.	1hk	4205	3487	4691

Kurd Bin Kasım		1tk	761	-	-
kurd+	1 tk.	-	6627	6627	7952
Latif+ , Mehmed bin turhan, Yunus, Uğurlu bin Ferhad, Üveys bin Ferhad, Bayram bin cüdi yusuf, Durak bin Mustafa	1 tk.	-	16185	16185	17382
Mahmud bin Mehmed+	1 tk.	-	4175	4175	5010
Mahmud bin Mehmed+	1 tk.	-	3473	3473	4067
Mahmud+	1 tk.	-	2333	2333	2799
Mehmed	1 tk.	-	2494	2494	2992
Mehmed	1 tk. 1	-	2878	2878	
Mehmed	1 tk.	-	3445	3445	4134
Mehmed	1 tk.	-	2637	2637	3143
Mehmed +, Piri bin Ahmed,	1 tk.	-	4800	4800	-
Mehmed bin cafer	1 tk.	-	3599	3599	-
Mehmed bin Ferhad, Ferhad, bekir?	1 tk.	-	8796	8796	8440
Mehmed bin hacı	1 tk.	-	4465	4465	7358
Mehmed Bin Hamza	1 tk.	-	2080	2080	2496
Mehmed bin ildutan	1 tk.	-	1576	1576	2182
Mehmed bin İlyas	1 tk.	-	4358	4358	5229
Mehmed bin İsa?	1 tk.	-	1490	1490	2073
Mehmed bin İsa?	1 tk.	-	3237	3237	3884
Mehmed bin İskender	1 tk.	-	2326	2326	2613
Mehmed bin İsmail	1 tk.	-	2489	2489	2986
Mehmed bin Mahmud	-	-	4124	4124	4971
Mehmed bin Mehmed	1 tk.	-	2160	2160	2592
Mehmed bin Mustafa voyvoda	1 tk.	-	3418	3418	-
Mehmed veled şeyh sadi+	1 tk.	-	3349	3349	4019
Mehmed veled Yeniçeri Mahmud+	1 tk.	-	3107	3107	3728
Mehmed veled yusuf+	1 tk.	-	2108	2108	2529
Mehmed+	1 tk.	-	3188	3188	3825
Mehmed+	1 tk.	-	3058	3058	3669
Mehmed-i Anaboli+	1 tk.	-	2142	2142	2570
Mehter Hamid	1 tk.	-	8216	8216	8499
Mevlana kemal Kadı Tırhala+	2 tk.	-	6868	6868	-
Murad	1 tk.	-	4790	4790	5999
Murad merdum Orhan Bey+	1 tk.	-	6189	6189	7355
Murad?	1 tk.	-	3199	3199	-
Musa	1 tk.	-	4111	4111	4933
Musa		8tk	14773	-	-
Musa bin İsa+	3 tk.	-	2084	2084	2500
Mustafa	1 tk.	-	3221	3221	-

Mustafa bin Bayezid+	1 tk.	-	6263	6263	-
Mustafa Gürünç? Hasan bin Mustafa		1tk	14600	-	5999
Mustafa veledi Ferhad?+	2 tk.	-	2693	2693	-
Mustafa veledi Hızır+	1 tk.	-	2451	2451	2940
Mustafa veledii Katib Mahmud + ve Mehmed+ ve İsa ve Bilal veledii Kaya+ ve Hasan veledii Ahmed	1 tk.	-	13008	13008	7325
Mustafa veledi Mehmed+	1 tk.	-	2187	2187	-
Mustafa veledi süleyman+	1 tk.	-	1493	1493	-
Mustafa veledi Süleyman+	2 tk.	-	1942	1942	2330
Mustafa veledi Yusuf ve Muharrem veledi Murad+	1 tk.	-	5500	5500	6701
Mustafa veledii eynel+	1 tk.	-	5957	5957	7048
Piri	1 tk.	-	4067	4067	4409
Piri ve Mahmud bin Hacı Yusuf+ ve Mehmed, Süleyman	1 tk.	-	9635	9635	11961
Rasim bin Hamid	1 tk.	-	2205	2205	2880
Rüstem Bin Musa Ali Bin Mehmed		1tk	7271	-	7412
Sadık veledi İsa+	1 tk.	-	1871	1871	2245
Sarraç Ali+	1 tk.	-	5091	5091	6209
Sefer bin kapucu yusuf	1 tk.	-	1696	1696	3122
Serrac Şaban	2 tk. tk.	-	7056	7056	7602
Seydi/Şadi+	1 tk.	-	6796	6796	8155
Solak Mehmed?	1 tk. 1hk.	1hk	13703	7703	15000
Süleyman, Mustafa bin Yusuf, Mustafa bin Ahmed	1 tk.	-	4930	4930	5919
Süleyman veledi Yeniçeri Yusuf+	1 tk.	-	2254	2254	2704
Timur bin İlyas+	1 tk.	-	1578	1578	1893
Turahan veledi Aydın ve Mehmed veledi Hamza ve Pir Ali veledi Hacı	2 tk.	-	9997	9997	8996
Umur veledi hacı bey biraderi zade-i ömer bey+	1 tk.	-	8000	8000	9600
Umur+	2 tk.	-	2833	2833	3399
Ümid veledi Ahmed serasker+	1 tk.	-	3530	3530	5666
Üveys ve Eyyüb Veledan Hamza Bey+	1 tk. 1	-	10000	10000	-
Üveys veledi İskender+	1 tk.	-	1496	1496	1795
Vefa bin ilyas	1 tk.	-	3949	3949	4000
Vefa veledi İskender+	3 tk.	-	5030	5030	6026
Veli bin Ali	2 tk.	-	3360	3360	-
Yahya	1 tk.	-	2160	2160	2592
Yakub veledi Yeniçeri Mustafa+	1 tk.	-	2461	2461	2953
Yakup veled Erdoğan+	1 tk.	-	2736	2736	3283
Yeniçeri Mahmud+	1 tk.	-	6337	6337	7604
Yenişehirli Mehmedi	-	-	17054	17054	20464

Yunus Bin Mehmed	1 tk.	-	3026	3026	-
Yusuf	1 tk.	-	10567	10567	13719
Yusuf bin Hızır	-	1tk 1hk	10402	-	10443
Yusuf Kırçova	2 tk.	-	7130	7130	9000
Yusuf serbevvin Hızır Bin Mustafa paşa	1 tk. 1hk.	1hk	14249	8308	-
Yusuf+	1 tk.	-	3453	3453	4143
() Der tasarrufu cundi Ayas Baba		-	3500	3500	-
() Zeamete geçmiştir. Der tasarrufu Mustafa bin Rüstem	1 tk.	-	2500	2500	15000
() Alasonya kazasında Zemaete mülhaktır. Der tasarruf beyazıd çelevi	1 tk.	-	5379	5379	-
() Der tasarruf İshak Emirahur iş bu karye bu nahiyede yukarıda prevenda nam karyeye mülhaktır.	1 tk.	-	4052	4052	4862
() Der tasarrufu Ahmed	1 tk.	-	2028	2028	-
() Der tasarrufu Beyazıd Çelebi Zeamete mülhaktır.	2 tk.	-	2153	2153	3283
() Dömeke nahiyesinde Kasım ağaya mülhak	1 tk.	-	3129	3129	3754
() Fenar kazasında zeamete mülhak der tasarrufu Rüstem bin Bali Bey	1 tk.	-	17742	17742	21290
() Der tasarruf? Mehmed bey Mustafa Bey bin davu paşa zaim Fenar kazasında zeamete mülhak olmuştur	1 tk.	-	6645	6645	7974
() Der Tasarruf akıncı Hızır?	3 tk.	-	1988	1988	2385
() Der Tasarruf Hızır Bin Ayas Paşa	-	2tk	26152	-	-
() Der Tasarrufu Rüstem Bey	-	2tk	6539	-	-
() Der Tasarrufu Rüstem Bey haznedar Tımarha-i Rumili	-	1tk	21222	-	-
() Hızır bin Behram baba	-	1tk	5900	-	-
() İşbu karye zeamete mülhak. Der Tasarruf Mahmud Bey bin Mustafa Bey Bin Davud Paşa	-	1tk	8324	-	-
() Mahlul der tasarruf Malkoç bin Burak	2 tk.	1tk 1hk	2338	1012	-
() Yenişehir nahiyesinde .. Nam karyeye vasıldır. Der tasarrufu emirahur küçük?	1hk.	1 tk	9422	822	-
()Hızır Bin Piri Paşa	-	1tk	9146	-	-

K.İ: Kaza İçi, K.D: Kaza Dışı

Tablo 10. Tırhala Kazası 1542 Tarihi Tımar Sahipleri

Tımar Sahibi	Gelir Cinsi		Toplam Hâsıl	Tımar Hâsıl	Ma Yekûn-i Sabık
Abdalvahab	1 tk.	-	3431	3431	3812
Ahi bin Şah	1 tk.	-	6629	6629	7348
Ahmed	1 hk.	-	2100	2100	-

Ahmed Bin Hızır	1 hk. 1 mz	–	2725	2725	3000
Ahmed bin Mehmed	1 tk.	–	6000	6000	–
Ahmed Bin Mustafa	2 tk.	–	3200	3200	–
Ahmed bin Yusuf	1 tk.	–	–	–	–
Ahmed Çavuş an çavuşan mirmiran	1 tk.	–	9217	9217	9478
Ahmed Çelebi	–	–	–	–	–
Ak...	1 hk.	–	3622	3622	4068
Ali	1 tk. 1 hk.	–	5704	5704	–
Ali	1 tk.	–	4574	4574	5974
Ali Belgrad	1 tk.	–	8963	8963	10124
Ali bin Ahmed	1 hk.	–	2700	2700	3000
Ali bin emirşah	1 hk.	–	4922	4922	5468
Ali bin Hasan	1 hk.	–	3000	3000	–
Ali bin Hızır	1 hk.	–	1950	1950	2150
Ali bin Mehmed	–	2tk	1946	–	2245
Ali Bin Ömer	3 hk.	–	1780	1780	2000
Ali bin Rüstem	1 hk.	1tk	2544	1908	3000
Ali bin Süleyman	2 tk. 1 hk.	–	2007	2007	–
Ali bin Yundlu derviş	1 hk.	–	4500	4500	5000
Ali çavuş an çavuşan dergâh-ı ali	1 hk.	–	1200	1200	–
Ali Karabali	1 hk.	–	2700	2700	3000
Ali solak	1 tk. 1 hk.	–	13500	13500	1500
Bali bin Akıncı	1 hk.	–	3107	3107	–
Bali bin Bayezid	2 tk.	–	3878	3878	–
Bali Bin ferhad	1 hk.	1hk	2543	1545	–
Bali bin Mehmed	1 hk.	1	1897	1299	2093
Bali İsa	1 hk.	–	2700	2700	3000
Bayezid bin Eynel	1 tk.	–	2115	2115	3000
Bilal bin kaya	1 tk. 1 hk.	1	2055	2055	2550
Burak Bin Müslşim	1 hk.	–	3600	3600	4000
Burak merdum Piri Mehmed paşa	1 tk. 1 hk.	–	8502	8502	9443
Cafer ..	–	–	–	–	–
Cafer bin Hamza	2 tk. 2 hk.	–	4165	4165	–
Cafer kethüda-i... ahmed Bey	3 tk.	–	5933	5933	7457
Davud	1 hk.	–	6000	6000	6600
Derviş Ali bin Kasım	2 tk. 3 hk.	1tk 2hk	4891	4891	5327
Derviş bin Mehmed	1 hk.	–	2700	2700	3000
Eynel	1 hk.	–	3000	3000	–
Eyüp bin Hamza Bey	1 tk.	–	–	–	–
Faik bin Davud Bey	1 hk.	–	10219	10219	–
Ferhad	1 tk. 1 mz	1hk	4285	4285	–

Ferhad.	–	–	–	–	–
Ferhad bin Mehmed	1 hk.	–	2700	2700	3000
Ferruh	1 hk.	–	8808	8808	9000
Ferruh	–	–	–	–	–
Ferruh bin Mustafa	1 hk.	–	4500	4500	5000
Fethullah	–	–	–	–	–
Gazi	–	–	–	–	–
Hacı Kasım	–	–	–	–	–
Halil bin Mehmed	1 hk.	–	2080	2080	
Hamza Bevvab	1 hk.	–	13500	13500	15000
Hamza Mehmed	1 hk.	–	3229	3229	4000
Hamza Subaşı	3 tk.	–	15178	15000	–
Hasan	–	–	–	–	–
Hasan	1 tk.	–	7100	433	
Hasan bevvab	1 hk.	–	12500	12500	15000
Hasan bin Hacı Mustafa	1 hk.	–	2700	2700	3000
Hasan Bin Mehmed	1 hk.	–	3569	3569	3690
Hasan çavuş an çavuşan mirmiran*	1 tk.	–	6001	6001	–
Hasan merdum Mehmed Bey	2 tk. 1 hk.	–	5264	5264	5999
Hasan merdum Mirza Mehmed	1 hk.	–	2700	2700	3000
Haydar bin İshak	1 hk.	–	2087	2087	2224
Haydar bin İshak	3 tk. 1 mz	–	4999	4999	–
Hızır bin Ali	3 tk. tk.	–	2226	2226	–
Hızır bin Çırak	1 hk.	–	2700	2700	–
Hızır bin yundlu? Derviş	1 hk.	–	3600	3600	4000
Hızır merdum Mustafa Paşa	1 hk.	–	–	15606	–
Hızır Solak Temur Hisar		–	–	–	–
Hüseyin	1 hk.	–	2700	2700	3000
Hüseyin	1 hk.	–	2700	2700	3000
Hüseyin bin Durak	2 hk.	–	2644	2644	3000
Hüseyin bin Zeynel	1 tk. 5 hk.	–	2679	2679	3000
Hüseyin müsellemlu	1 hk.	–	3443	3443	3830
Hüseyin serasker*	1 hk.	–	4950	4950	5800
Hüseyin solak Yunus	2 tk.	1tk	14930	9984	16580
Hüsrev	1 tk. 2 hk.	–	3589	3589	4000
Hüsrev	1 tk.	1	6127	6127	6145
İbrahim Cundi	1 tk.	–	9072	9072	
İlyas	1 hk.	–	2547	2547	2830
İshak bin seferşah	1 hk.	–	2540	2540	
İskender Serrac	1 tk.	–	4050	4050	4500
Kasım bin Ali	2 hk.	1	2992	1960	3338
Kasım bin Karagöz	1 tk.	–	4050	4050	4550
Kozkira? Çavuş an çavuşan mirmiran	1 hk.	–	8775	8775	9750
Mahmud		–	–	–	–

Mahmud Bin Durmuş	1 tk. 2 hk.	–	2727	2727	3027
Mahmud Bin Yusuf	3 hk.	1hk	2537	2121	3000
Mehmed	2 tk.	–	5979	5979	6000
Mehmed	1 hk.	–	2674	2674	
Mehmed	1 hk.	–	5400	5400	6000
Mehmed	2 tk.	–	3545	3545	4000
Mehmed	1 hk.	–	3240	3240	3600
Mehmed		–	6645	–	–
Mehmed	1 tk.	–	–	–	–
Mehmed	1 hk.	–	4626	4626	5129
Mehmed...	1 tk.	–	–	–	–
Mehmed Bin Ahmed	1 hk.	–	3000	3000	–
Mehmed bin Ali	2 tk.	–	2724	2724	3064
Mehmed bin Ali	1 tk. 1 hk.	–	2700	2700	3000
Mehmed bin Hacı Sinan	1 hk.	1	3604	2550	4004
Mehmed Bin Hamza	1 hk.		2800	2800	3000
Mehmed bin Hızır	2 hk. hk.	1hk	3998	3998	5000
Mehmed bin İbrahim kethüda	2 hk.	1hk	2685	2685	2999
Mehmed bin İsmail Bey		–	–	–	–
Mehmed bin Karagöz	1 tk. 1 hk.	–	3816	3816	4240
Mehmed bin Kasım	1 hk.	1	2791	1561	
Mehmed bin Mustafa	1 tk. 1 hk.	–	3873	3873	4303
Mehmed bin Osman katib	3 hk.	–	2780	2780	2818
Mehmed bin Yusuf	2 tk.	–	3870	3870	4300
Mehmed Bin Yusuf	1 hk.	–	1845	1845	2050
Mehmed bin Yusuf	2 tk.	–	2924	2924	–
Mehmed Çavuş an çavuşan dergâhı ali	1 hk.	2	7059	4322	–
Mehmed Çavuş an çavuşan mirmiran	2 tk.	–	8784	8451	9390
Mehmed merdum Mehmed Bey kethudai Rumili	1 tk.	–	5281	5281	–
Merd Hızır?		–	–	–	–
Muharrem Bin murad	1 hk.	–	2936	2936	3621
Murad	1 hk.	–	7281	7281	8090
Mustafa	1 hk.	–	4500	4500	5000
Mustafa	1 tk.	–	6282	6282	–
Mustafa	1 tk.	–	4656	4656	5270
Mustafa	1 tk.	–	4222	4222	–
Mustafa bin Ali	1 hk.	–	2040	2040	–
Mustafa bin Edib	1 hk.	–	2655	2655	3000
Mustafa bin Hamza	2 hk.	–	2916	2916	3228
Mustafa bin Mehmed	3 hk.	–	2401	2401	2760
Mustafa bin Mehmed zaim?	1 hk.	–	2250	2250	–
Mustafa bin Yusuf	1 hk.	–	3476	3476	–
Mustafa Çavuş	1 tk.	–	15000	14604	–

Mustafa Çavuş Alay Tırhala?	–	–	–	–	–
Mustafa Yeniçeri Nevrokoplu	1 hk.	–	8100	8100	9000
Nasuh..	1 hk.	–	2829	2829	3143
Ömer Bin hacı Hamza	1 tk.	1hk	3458	3458	
Pir Ahmed bin Mustafa	2 hk.	–	4500	4500	5000
Piri	1 hk.	–	2490	2490	2766
Piri		–	–	–	–
Ramazan bin Mehmed	1 hk.	–	2430	2430	
Ramazan bin Turgud	1 tk. 1 hk.	–	2662	2662	3000
Sadık Bin İsa	1 hk.	–	4511	4511	5999
Saltık bin Hasan	2 tk. 1 hk.	–	4069	4069	4519
Sefer bin Durmuş	1 hk.	–	3600	3600	4000
Sefer bin Oruç	1 hk.	–	2804	2804	
Selim Kethüda	2 tk.	1hk	2685	2685	2999
Süleyman bin Ali	1 tk.	–	2227	2227	2254
Süleyman bin Mehmed	1 hk.	–	–	–	–
Turhan	1 tk.	–	–	–	–
Turud	2 tk.	–	2650	2650	3000
Uğurlu Ferhad	2 hk.	–	3275	3275	
Üveys bin Kasım	1 hk.	–	2700	2700	3000
Üveys ferhad	1 hk.	–	3300	3300	
Vefa bin İskender	2 tk.	–	5933	5933	6640
Yahneş?	1 hk.	1	3845	3845	4272
Yahya bin Mehmed	1 tk. 1 hk.	–	4572	4572	5000
Yahya Voyvoda merdum Hızır bin Ahmed Paşa	1 tk.	–	5628	5628	6238
Yakub...	1 hk.	–	–	9000	9900
Yakub bin Erdoğan	1 hk.	–	2955	2955	3283
Yakub bin Ferhad	1 hk.	–	5322	5322	5913
Yunus	1 tk.	–	–	–	–
Yunus	–	–	–	–	–
Yunus çavuş an çavuşan mirmiran	2 tk.	–	10757	10757	12027
Yusuf	1 tk.	–	4040	4040	4500
Yusuf	1 hk.	–	5000	5000	5500
Yusuf	2 tk.	1tk	4509	4359	5009
Yusuf bin Ali çelebi	4 tk.	–	4967	4967	5999
Yusuf bin Hasan zaim	1 tk.	1	4462	2495	5000
Silik	–	–	–	–	–
Silik	–	–	–	–	–
Silik	–	–	16500	–	–
Silik	–	–	–	–	–
Silik	1 tk.	–	642	642	–
Silik	–	–	–	–	–
Silik	–	–	–	–	–
Silik	–	–	–	–	–
Silik	–	–	–	–	–

Tablo 11. Tırhala Kazası 1569 Tarihi Timar Sahipleri

Timar Sahibi	Gelir Cinsi		Toplam Hasıl	Timar Hasıl	Ma Yekun-i Sabık
	K. İ	K. D			
Zülfikar	3tk		4999	4999	–
.. Derviş*	1hk	1hk	2901	4601	–
....(Kopuk)	1tk	–	2116	2116	3000
....(Silik)	1hk	–	6278	6278	–
Abdi bin Ferhad	1 tk. 1	–	8400	8400	–
Abdi bin iskender	1tk 1hk	–	3000	3000	–
Abdi bin Yusuf	1hk	–	2519	2519	–
Ahmed	1tk 1hk	1tk	8954	10332	11508
Ahmed bin Ferhad	1hk	–	2777	3000	–
Ahmed bin Hamza*	1hk	–	–	–	–
Ahmed bin Hüseyin	1hk	–	2629	2629	3000
Ahmed bin Hüseyin	1tk	–	3400	3400	–
Ahmed bin Hüseyin kethüda an tahvil	1tk 1hk	–	4500	4500	5000
Mehmed elmüteveli	1tk 1hk	–	4500	4500	5000
Ahmed bin Mehmed	1tk	1hk	1030	2730	3000
Ahmed bin Mehmed	2tk	–	3999	3999	–
Ahmed bin ramazan	1hk	–	2277	2277	–
Ahmed bin Yusuf	2tk	–	2241	2241	–
Ali	1tk 1hk	1hk	5004	7999	9704
Ali	1hk	–	5797	5797	7040
Ali	2hk	1tk	2689	3279	–
Ali	1tk	–	3340	3600	–
Ali bin Bali	1hk	1hk	1402	2864	3000
Ali bin Hasan	1hk	–	2666	2666	3000
Ali bin mehmed*	2tk	–	874	874	–
Ali bin Mehmed	1hk	–	2644	2644	3000
Ali bin Mehmed	1hk	–	3000	3000	–
Ali bin Mehmed	1hk	–	2643	2643	3000
Ali bin Memi	1hk	–	2700	2700	3000
Ali bin Mustafa	1tk	–	6000	6000	–
Ali bin Mustafa	1hk	–	2700	2700	3000
Ali bin Mustafa	2tk	–	3145	3145	–
Ali bin vefa	2tk	–	2035	2035	2355
Ali bin Yakub	1tk	–	3000	3000	–
Ali bin Yusuf	1hk	–	3600	3600	4000
Ali bin Yusuf merdum Hazreti Mahmud paşa	1tk 1hk	–	1758	3000	–
Ali?	1hk	–	5000	5000	–
Ayas	1hk	–	6703	6789	–
Bali bin iskender*	1hk	–	1950	2150	–
Bali bin Mehmed	1tk	–	3323	3323	–
Behram	2hk	–	6794	7129	–

Cafer	1hk	_	2430	2430	_
Cafer	3tk	_	11625	11625	_
Cafer	3tk	_	7283	7283	8958
Cafer bin abdullah	1hk	_	7000	7000	_
Cafer Çavuş an çavuşan-ı mirmiran rumili		_			_
Cafer voyvoda	1hk	_	6000	6000	_
Cemşid	2tk	_	10814	10814	_
Cezmi?	2tk	_	12102	12102	_
Cezzem? Voyvoda	1hk	_	6000	6000	_
Cihan bin Musa	1tk 2hk	_	2639	2639	2766
Cümdi Ürkmez	1tk 1hk	_	6609	6609	_
Davud bin Mehmed	1hk	_	1857	1857	2071
Divane Ahmed	2tk 2hk	_	1977	10300	_
Divane Bali	1tk 2hk	_	10500	10500	_
Durak	2hk	1hk	2500	2703	3000
Durak	1hk	_	5499	5499	5999
Durak bin Hayrbey	2hk	1hk	6000	6500	6600
Emir	1hk	_	3569	3569	3000
Evren bin Gazi	1hk	_	3000	3000	_
Evrenos ber vech tekaüd	1hk	_	7000	7000	_
Ferhad	1hk	_	4581	4581	5999
Ferhad	2hk	_	1743	1743	1800
fethallah	3tk	_	7366	7366	7800
Hacı bin Memi	2hk	_	2723	2723	3000
Hacı Mehmed bin Yusuf	1tk 3hk	1 tk	5777	5900	6000
Halim	1tk	1hk	6722	7727	_
Hanefi? bin Durak	1hk	_	1950	1950	2150
Hasan	1tk	2hk	3045	6005	_
Hasan	1tk	_	11484	11484	12827
Hasan bin Ali	1hk	1hk	3000	4883	5998
Hasan bin Ferhad	1hk	_	3000	3000	_
Hasan bin Hüsrev	1hk	_	3000	3000	_
Hasan bin imir?	1hk	_	1866	1866	_
Hasan bin Mahmud	1tk 2hk	1hk	2211	2741	3041
Hasan bin Mustafa	1hk	_	1584	1584	_
Hasan bin Osman	1hk	_	2523	2523	_
Hasan bin Yusuf ve Osman bin Hamza ve Hızır bin İlyas	1hk	_	7138	7138	7779
Haydar bin Hüseyin	1hk	_	1196	1196	
Hızır	1hk	_	2490	2490	2766
Hızır çavuş	1hk	1hk	10500	11200	_
Hüseyin	1tk	_	7000	7000	_
Hüseyin	1hk	_	2700	2700	3000
Hüseyin	1tk	_	6244	6244	_
Hüseyin	1tk 1hk	_	5000	5000	5427
Hüseyin	1hk	_	2732	2732	_
Hüseyin	1tk	1tk 1hk	4210	7442	7502
Hüseyin ..	2tk	_	5324	5324	5999

Hüseyin bin gazi	2hk	_	3041	3041	_
Hüseyin bin Hasan	1hk	_	2700	2700	3000
Hüseyin bin Mehmed	1hk	_	2080	2080	_
Hüseyin bin Mehmed	1tk 1hk	_	4556	4556	_
Hüseyin bin Mehmed	1tk	_	2414	2414	_
Hüseyin bin Yusuf	1tk	_	2944	2944	3000
Hüsrev	1tk	1hk	5845	9820	10145
Hüseyin bin Ali	2hk	_	2074	2074	2999
İlyas	2hk	_	7417	7417	_
İlyas	1tk	1tk	2260	2877	_
İskender	2hk	1tk	3661	5999	_
Kasım bin bayezid	1hk	1tk	1115	2713	3013
Kasım Voyvoda	1hk	_	6000	6000	_
Katib Ahmed bin Hızır	1hk	_	7600	7600	_
Katib Yusuf	4tk	_	8499	8499	_
Kethüda-i Gazanfer Bey	1tk	1hk	10991	11377	_
Keyvan bin Mahmud	1hk	_	3298	3298	_
Kurd	1hk	_	2460	2460	2747
Kurd Ali bin Hasan	1hk	_	2700	2700	3000
Kurd bin Hasan	1hk	_	1946	1946	2245
Mahmud	1hk	_	4894	4894	_
Mahmud bin Yusuf	1tk	_	5000	5000	_
Mehmed	1tk 2hk	1tk	7081	10363	_
Mehmed	1hk	_	3535	3535	4000
Mehmed	1hk	_	6000	6000	_
Mehmed	1hk	2hk	5883	6147	_
Mehmed	1hk	1hk	4913	5424	6000
Mehmed	1tk	_	6041	6041	_
Mehmed	2hk	_	5851	5851	6359
Mehmed ve Ali	1hk	_	8074	9136	_
Mehmed Abdullah?	1tk	_			_
Mehmed Alasonya	1hk	_	7000	7000	_
Mehmed Avrat Hisarı	1tk	_	10000	10000	_
Mehmed bin Abdi	1hk	_	3350	3350	_
Mehmed bin Ali	1hk	_	2550	2550	3000
Mehmed bin Ali Nalband	1hk	1hk	1492	3200	
Mehmed bin Derviş Ahmed	1hk	_	2710	2710	3069
Mehmed bin İbrahim	1hk	_	1845	1845	2050
Mehmed bin inebeyi	2hk	_	5657	5737	_
Mehmed bin ishak	1tk 1hk	_	2777	2777	3000
Mehmed bin kasım	2tk 1hk	_	3669	3669	_
Mehmed bin ömer	2hk	1hk	2389	2943	3000
Mehmed bin piri	1hk	_	3600	3600	4000
Mehmed bin Vefa	1tk	_	4604	4604	_
Mehmed bin Yusuf	3hk	_	2603	2603	3000
Mehmed bin Yusuf	1hk	_	6623	6623	_
Mehmed bin Yusuf	1hk	_	4572	4572	4999
Mehmed bin Yusuf	2tk 1hk	_	5965	6685	_

Mehmed ser asker .. şehir alasonya	3tk	1tk	5767	9867	_
Mirza	2tk 2hk	_	6000	6000	_
Murad	3hk	_	3440	3440	4000
Murad bin Beyazid	1hk	_	2829	_	_
Murad Piri bin Musa*	1tk	_	7000	7000	_
Musa bin Mehmed	1tk	_	3000	3000	_
Musa bin Mehmed	1hk	_	4214	4214	_
Mustafa	1tk 2hk	_	6000	6000	_
Mustafa	1hk	_	8766	8766	_
Mustafa	1tk 1hk	_	7198	7198	_
Mustafa	1hk	_	6200	6200	_
Mustafa	1hk	_	7000	7000	_
Mustafa Abdi Çavuş	2tk 1hk	_	6999	6999	_
Mustafa bin Ali	1tk 1hk	_	6070	8470	_
Mustafa bin Ali	1hk	_	2700	2700	3000
Mustafa bin cundi Süleyman		_	6629	6629	_
Mustafa bin Hızır	1tk 1hk	_	5420	5420	6000
Mustafa Bin İshak	1tk 1hk	1hk	2053	2700	3000
Mustafa bin Kasım Solak	1tk	1hk	3000	4289	4599
Mustafa bin Mehmed	1tk 1hk	_	1426	1426	
Mustafa bin mumin	2hk	_	2700	2700	3000
Mustafa bin Musa	1hk	_	6000	6000	_
Mustafa bin nasuh	1hk	_	2542	2542	_
Mustafa ve Davud	1hk	1tk	3622	11000	17000
Nasuh Voyvoda	2tk	2hk	7849	10797	_
Osman bin Ramazan	1hk	_	3649	3649	3721
Ömer bin Hızır	2 tk	_	2950	2950	3000
Paşa Yiğid bin Haydar	2hk	_	5500	5500	5999
Pervane abduallah	1hk 1	_	2700	2700	3000
Perviz merdum Mustafa paşa	2tk	_	8816	8816	_
Pir Mehmed bin Ali	1hk	_	3000	3000	_
Piri	1hk	_	6000	6000	_
Piri? bin Mustafa	1tk	_	_	_	_
Receb bin Abdullah	1hk	_	2292	2292	3000
Sefer Çavuş	2hk	_	7000	7000	_
Seydi bin Hüseyin	1hk	_	2802	2802	_
Süleyman	1tk	_	2650	2650	3000
Süleyman	1hk	_	7080	7080	7200
Süleyman bin kasım	1hk	1 tk 4 hk	3073	8869	_
Süleyman bin Yahya Paşa	1tk	_	1800	1800	_
Şehma? bin Hasan	1hk	_	2000	2000	_
Turmuş	2hk	_	1349	1349	1449
Üveys	1hk	_	7000	7000	_
Vahid Baba bin Seydi Ali	1tk 1hk	Mahsulat	2248	7000	_
Veli	1tk	2tk	5000	10665	_
Veli bin Hamza ve Kurd bin Süleyman ve Küçük bin Timur	1tk	_	15498	15498	_
Veli bin Hasan	1hk	_	2686	2686	3000

Veli Mirahur	1tk 1hk	_	1796	1796	1870
Yusuf	2tktk	1tk	5857	6974	_
Yusuf bin Ahmed	1hk	1hk	5081	6108	_
Yusuf bin Davud	1tk	_	2346	2346	_
Yusuf bin kadim	1hk	_	2700	2700	3000
Yusuf bin Mehmed ve Ömer bin Mahmud	1tk	_	4519	4519	5550
Yusuf bin Seyfe? an katiban defteri rum ili	1tk 2hk	1hk	7653	8262	8551
Yusuf*	1hk	_	1670	1670	_
Zülfikar	1tk 1hk	_	5970	5970	6482

Tablo 12. Tırhala Kalesi 859/1454-1455 Tarihi Mustahfizları

Mustahfizan Adı	Gelir	Timar	Açıklama
Ahmed veled-i Muhammedi	1 tk.	1599	_
Ali Fakih Kapıcıoğlu Kasım	4 tk.	2810	_
Ali veled-i Hacı Balaban	3 tk.	854	_
Ali veled-i Yusuf	1 hk. 1tk.	1521	_
Dizdar Hoşkadem	9 tk. 1	13203	_
Hızır Daraklu	1 hk.	939	Sipahi oğlu imiş
Hızır İlyas veled-i Emir-i Ahur	1 hk.	1251	_
Hızır ve Kardeşi Ali	1 hk.	1549	_
İlyas ve oğlu Tursun	1 tk.	2108	Müşterek
İlyas ve Yusuf	1 tk	2000	_
İlyas veled-i İbrahim	1 hk.	409	_
İlyas veled-i Kapucu Murad	1 hk.	1168	_
İskender Veled-i Çeribaşı Musa Bey	1 hk.	779	_
Muhammed-i ve Mustafa evlad-ı Karaca	1 tk.	2850	_
Muhammed-i veled Musa	1 tk.	1023	Müşterek
Musa veled-i Hacı Doğan ve Sagir İskender kardaşoğlu	2 tk.	2152	Müşterek
Mustafa veled-i Hızır	1 tk.	421	_
Mustafa Veled-i İlyas	1 tk.	530	_
Mustafa veled-i Şahin	1 hk.	2314	_
Said veled-i Tura Hoca	1 hk.	505	_
Toğancı Balaban ve oğlu İsa	1 hk.	2616	Müşterek yirler
Turabeyi ve Sagir oğlu Ali	1 hk.	1077	Türük aslından Padişah Beratı
Umur veled-i İsa	1 hk.	1044	_
Yusuf veled Doğan	1 tk.	729	_

Tablo 13. Tırhala Kalesi 1506 Tarihi Mustahfizları

Mustahfizan Adı	Gelir Cinsi		Toplam	Timar Hâsl
	K.İ	K.D		
Ahmed	_	_	1474	1474
Belgradlu Ali an solakan-ı dergâh-ı Ali	1 tk.	1hk	15000	9684
Hasan	1 tk.	_	6700	4000
Hasan veled-i Yunus ve Hacı Atmaca	1 hk.	_	4119	1962
Hubyar veled-i Oruç	1 hk.	_	1736	941

Mehmed veled-i Hüsrev Sipahizade	1 hk.	–	1850	1450
Mehmedi ve Ali evlad-ı Muhtesib	1 hk.	–	2462	1062
Yakub veled-i Dizdar Dömeke	2 tk.	–	2434	1234
Yusuf veled-i Mustafa	1 hk.	–	1143	743

Tablo 14. Tırhala Kalesi 1521 Tarihi Mustahfızanları

Mustahfızan Adı	Gelir Cinsi		Toplam Hasıl	Timar Hasıl
	K.İ	K.D		
Derviş Ali bin Mustafa, Yakub	2 tk.	–	2800	2800
Hacı Mustafa	1 tk.	–	1400	1400
İlyas bin Mehmed Sipahizade ve Zekeriya ve Mehmed veledi Hüseyin Sipahizade ve Mehmed veled-i Cafer Sipahizade	1 tk.	–	5475	5475
Murad ve Hubyan ve Ali veledi Dizdar Yakub	1 tk.	–	6911	6911
Sofi Ali	1 tk.	–	1408	1408
Yakub Tuzcu, Pervane Abdullah, Mahmud bin Abdullah	1 tk.	–	4021	4021

Tablo 15. Tırhala Kalesi 1530 Tarihi Mustahfızanları

Timar Sahibi	Gelir Cinsi		Toplam Hâsıl	Timar Hâsıl
	K.İ	K.D		
Ali bin Hamid, Üveys Hasan bin cafer	1 tk.	–	4221	4221
Hüsrev	1 tk.	–	1408	1408
Mehmed bin İlyas	1 tk.	–	1400	1400
Mezid bin Yakup, Hamid Bin Kara Ali, Mehmed Bin Hüseyin+, Hacı Mustafa	1 tk.	–	5475	5475
Mustafa, Mehmed, Pir? Ahmed	1 tk.	–	6911	6911
Üveys, Cundi bin Durmuş	2 tk.	–	2800	2800

Tablo 16. Tırhala Kalesi 949/1542 Tarihi Mustahfızanları

Mustahfızan Adı	Gelir Cinsi		Toplam Hâsıl	Timar Hâsıl
	K.İ	K.D		
Abdulkerim ve Yusuf	1 hk.	–	1400	1400
Ali... sanallah?	4 hk.	–	1370	1370
Ali bin Hasan	1 hk.	–	1400	1400
Ali bin Mustafa sipahizade	1 tk. 1	–	705	705
Derviş bin mahmud	1 tk.	–	740	740
Hüsrev kethüda	1 hk.	–	1400	1400
Mehmed bin Cafer	1 tk.	–	1356	1356
Mehmed can ve Mehmed paşa	2 hk.	–	1400	1400
Mustafa bin Eynel	1 hk.	–	1400	1400

Mustafa?	1 hk.	–	1277	1277
Mürsel ve Mustafa	1 hk.	–	1400	1400
Sefer bin Ahmed sipahizade	1 hk.	–	1250	1250
Ssan'illah?	1 hk.	–	1400	1400
Yusuf bin Eynel	1 hk.	–	1400	1400
Dizdar...	1 hk.	–	4100	4100

Tablo 17. Tırhala Kalesi 1569 Tarihi Mustahfızanları

Timar Sahibi	Gelir Cinsi		Toplam	Timar
	K. İ	K. D		
Ahmed bin Mustafa ve Süleyman ve Mehmed	1tk	–	3989	3989
Ahmed müselleme nev? ve Derviş bin Hacı Yunus ve Mustafa bin Derviş	1tk	–	2781	2781
Ali bin Yusuf	–	1hk	–	700
Hacı hüsv	1hk	–	4011	4011
Hüseyin bin Hüsv	–	1tk 2hk	–	1400
Mehmed bin Hasan ve Mustafa bin serasker Hüseyin	1tk	–	2800	2800
Mehmed bin Veli	–	2hk	–	700
Memi bin Abdullah merdanı kala-i Tırhala	–	1hk	–	614
Memi Can? bin Bekir	1hk	–	1400	1400
Mustafa bin Mahmud ve Mehmed bin Mahmud	1tk	–	2100	2100
Perviz	1hk	1hk	539	705

Tablo 18. Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Diğer Haslar

1506 ¹				1521 ²				1530 ³				1569 ⁴			
Adı	Görevi	Gelir Cinsi	Gelir	Adı	Görevi	Gelir Cinsi	Gelir	Adı	Görevi	Gelir Cinsi	Gelir	Adı	Görevi	Gelir Cinsi	Gelir
Yahya Paşa	–	2 Tk	10.682	Piri Mehmed Paşa	–	4 Tk	5.425	İbrahim Paşa	–	20 tk	79.036	Mehmed Paşa	Vezir-i Azam	6 Tk	86.341
Hasan Paşa	Rumeli Beylerbeyi	7 Tk	10.627	Ahmed Paşa	Mirmiranı Vilayeti Rumili	5 Tk 1 Mz	46.881	Ayas Paşa	–	1 Tk	3.500	Piyale Paşa	–	5 Tk	35.806
Cafer Bey	–	7 Tk (Biri Hali) 1 Hk	30.062	–	–	–	–	Piri Paşa (ber vech Tekatüd)	–	5 Tk	47.888	Ahmed Paşa	–	5 Tk	42.463
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Derviş Çelebi Efendi	Defterdarı Hızane-i Amire	6 Tk	47.497
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	Mehmed Çelebi	Defterdar Tımarha-i Rumili	3 Tk	9.800
3			51.371	2			52.306	3			130.424	5			221.907

¹ BOA TT. d. 36, s. 93-95. 116-122. 243-248

² BOA TT. d. 101, s. 14, 32.

³ BOA TT. d. 367, s. 233-234.

⁴ TKGM. KKA. TT. d. 220. 9a-14b.

Tablo 19. Tırhala Kazasında XV-XVI. Yüzyıllarda Zeamet Sahipleri ve Gelirleri

1506				1521				1522-1530				1569			
Kişi	Görevi	Gelir Cinsi	Gelir	Kişi	Görevi	Gelir Cinsi	Gelir	Kişi	Görevi	Gelir Cinsi	Gelir	Kişi	Görevi	Gelir Cinsi	Gelir
Hızır Ağa	-	24 Tk 1 Hk	82.784	Mahmud Çelebi veled Karaca Paşa	-	4 Tk 1 Mz	47.184	Mustafa	Dergâhı Ali mir Alay	3 Tk	33.140	Ahmed	Miralay liva-i tırhala	2 Tk	8.361
		Niyabeti ve resmi arusi	4.000									Mustafa bin Mehmed Ağa	-	1 Tk	10.245
Mehmed Bey bin Ömer Bey	-	1 Hk	32.968	Yusuf Kosava	-	3 Tk	30.133	Mehmed veled Hamza Bey	-	2 Tk	23.339	Mehmed	-	1 Tk	21.000
Mustafa Bey Nişancı Alımşah bey elmerhum	-	1 Tk	19.494	İskender Bey	-	1 Tk	53.390	İsa	-	2 Tk	75.282	Karagöz	-	1 Hk	21.000
Sinan Bey	Ser Solakan Dergahı Ali	4 Tk	26.300	Zağarcı Bali	-	1 Tk	21.892	Ali ve Ahmet	-	3 Tk	20.654	Sinan	Kethüda-i Hazreti Pertev Paşa	2 Tk 1 Mz	23.457
İshak bin Baya	Yayabaşı	9 Tk 1 Hk	23.281	Kara Mustafa hış-i Yahya Paşa	-	4 Tk 1 Mz	52.152	Süleyman bin Mustafa	-	1 Tk	20.252	Sinan	Çavuşan Dergâhı ali	1 Tk	6.274
Hasan Çelebi bin Yakup Bey	-	4 Tk	17.170	Ahmed Kırçova	Ser Piyade	3 Tk	20.057	Kasım ve Mahmudlu Bey	-	2 Tk (Y H)	40.769	Hızır bin Mahmud	-	2 Tk 1 Hk	20.500
Mehmed Çelebi Bin Yakub Bey	-	9 Tk	24.491	Yusuf-u Narda	-	7 Tk	30.084	Mustafa	-	3 Tk	8.499	Hüsrev	Kethüda-i vezir azam Hazreti Mehmed	1 Tk	6.000

													Paşa		
Mahmud bey ve Turgut bey biraderi Sinan Bey		3 Tk	37.000	Mustafa	Zevvakini Dergahı Ali	3 Tk	33.140	Kasım Bin Ali Bey ve Ali	–	5 Tk 1Hk (Y H)	30.084	Ahmed		3 Tk 1Hk	28.580
Süleyman	Ser Piyadegan-1 Dergahı Ali	3 Tk	20.600	Mehmed	kethüda-ı ıstılab-ı amire	2 Tk	39.234	Solak Süleyman	–	1 Tk	17.702	sinan	Merdum Ali Paşa	2 Tk (Yekun Hisseli)	26.000
Mehmed Çelebi veled Hüseyin Bey	–	12 Tk	38.322			Niyabet ve resm arus tataran		–	4 Tk	39.387	ilyas	Çavuşan Dergahı ali	2 Tk	18.368	
Bali Bey Bin İskender Bey	–	2 Tk 2 Hk	56.020	Mehmed veled Hamza Bey	–	2 Tk	23.236	Mahmud Bey bin Mustafa Bey	–	1 Tk	6.645	Şeyh?	–	2 Tk	18.000
Üveys?Bey veled Ömer Bey	–	–	–	Bayezid Çelebi	–	5 Tk	35.116		–	–	–	Ahmed	Katib	2 Tk 1 Hk	14.559
	–	–	–	Hüseyin Çelebi*	–	10 Tk (Y H)	21.200		–	–	–	–	–	–	–
	–	–	–	Mustafa	Serpiyade	1 Tk	20.252		–	–	–	–	–	–	–
11		72 Tk 3 Hk	382.430	13		46Tk 2 Mz	425.070	11	–	27 Tk 1 Hk	315.753	13		22 Tk 3 Hk 1 Mz	222.344

Tablo 20 Tırhala Kazasında Tahrirlere Göre Değirmenler ve Elde Edilen Gelir

Yerleşim Birimi		1454/55				1506				1521				1569			
		Değirmen Bulunan Köy Sayısı	Değirmen Sayısı	Taş Sayısı	Gelir	Değirmen Bulunan Köy Sayısı	Değirmen Sayısı	Taş Sayısı	Gelir	Değirmen Bulunan Köy Sayısı	Değirmen Sayısı	Taş Sayısı	Gelir	Değirmen Bulunan Köy Sayısı	Değirmen Sayısı	Taş Sayısı	Gelir
Tırhala	M	101	4	6	130	145	34	169	3.300	152	26	174	5.140	80	29	113	3.305
	G.M		108	92	6.293		148	369	9.170		159	449	9.235		93	228	4.790
Kraçova	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	51	1	1	30
	G.M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		68	160	3.450
Aspiropotam	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	42	-	-	-
	G.M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		63	167	2.880
Toplam		101	112	98	6.423	145	182	538	12.470	152	185	623	14.375	173	254	669	14.455

Tablo 21. XV-XVI. Yüzyıllarda Sancakbeyinin Tırhala Gelirleri

Gelir Cinsi	1454/55	1466	1506	1521	1569
İspence	5.738	–	8.778	10.084	11.692
Resmi otluk	–	–	1.590	1715	1.710
Hınta	1.904	–	4.500	5.800	6.370
Şair ve gayruhu	375	–	996	936	862
Bagat	7.460	–	–	–	–
Keten	200	–	–	240	450
Alef	–	–	320	75	144
Dıhn	–	–	48	90	315
Burçak	–	–	72	–	240
Çavdar	–	–	48	180	120
Mercimek ve nohud ve türevleri	–	–	120	300	286
Öşr-i penbe	150	–	40	–	–
Öşr-i giyah	–	–	85	–	–
Âdet-i ağnam	–	–	300	959	500
Öşr-i bostan	–	–	215	–	–
Haraç bagat Hacı Bey	–	–	12	–	–
Haraç bagat Sinan Bey	–	–	12	–	–
Resm-i Hıncır	250	–	21	–	–
Asiyab	330	–	–	–	–
Haraç bağat Müslimin dönüm 390 fi 4, (1569 dönüm 345)	–	–	1.560	1.560	1.380
Bagat Gebran dönüm 11000	–	–	–	–	12.000
Haraç bagat .. ve kefer-i nefsi-Tırhala	–	6000	–	–	–
Öşri bagat gebran nefsi Tırhala ma monopolya	–	–	16.000	16.000	–
Resmi tapuyı zemin	–	–	–	–	1.000
Kıst ve monopolya ve ihtisap	–	?	–	–	–
... ve niyabet	–	?	–	–	–
Kıstı bazar ve niyabet ve ihtisap vacibü seneti'l-kâmile	27.000	–	–	–	–
Niyabet-i Vilayet-i mezkûr vacibü seneti'l-kâmile	10.900	–	–	–	–
Niyabeti karavar ve Mikira ma Resm-i ganem	4.600	–	–	–	–
Ma'ber, der ab-ı Likostem vacibü seneti'l-kâmile	2.700	–	–	–	–

Âdet-i ağnam nefsi Tırhala ma köhne arnavud ve nahiye-i Karavari (Nefsi Tırhala ma köhne Arnavud: 75, Nahiye-i karavari: 25000)	-	25.075	-	-	-
Kıst... nehr-i liküstüm der rah tırhala Kıta'	-	1.600	-	-	-
Der tarik Sahra ve kûh Karavari ve Karpiniş (Niyabet kari? sahra: 5000, Niyabet kari kûh: 11000,Niyabeti karavari ve Karpiniş?: 4000)	-	20.000	-	-	-
.... nefsi tırhala	-	7.071	-	-	-
Öşri gallas der rüsum hanazır nefsi tırhala	-	10.777	-	-	-
Kıst bazar bacı ve niyabet nefsi Tırhala ve resm arus ve ihtisab resm karış	-	-	70.000	-	-
Kıst bac bazar ve badı heva ve resmi arus ma resmi karış ve resmi hanazır	-	-	-	-	75.000
Niyabet Karye-i Kaçana an öşr liva-i Tırhala ve resmi arus	-	-	11.000	-	-
Niyabet nısfı an tımar-ı sipahiyan ve kurb merdanı kala'ı Tırhala	-	-	5.000	-	-
Niyabet nısfı an kurb-ı tımar-ı sipahiyan Apokri ve Karpiniş	-	-	3.000	-	-
Hassa çayır der kurb karye-i Makrihor tabi Fenar	-	-	3.000	3.000	-
Kıst bac pazar ve niyabet nefsi Tırhala ve resm arus ve resm karış ma resm hanazır keşiş?	-	-	-	62.000	-
İhtisab nefsi-i Tırhala	-	5.000	-	15.000	-
Âdet-i deştibani ma cürmi davar nefsi Tırhala	-	-	-	597	-
Niyabet	-	-	-	9.620	-
Tasarruf bad-ı heva tımar ha-i nahiye-i Radoviz gayr-i ez züema ve tımarha-i serbest	-	-	-	-	2.500
Tasarruf bad-ı heva tımarha-i sipahiyan ve merdanı kala-nahiye-i Fenar gayr-i ez züema ve tımarha-i serbest	-	-	-	-	10.000
Tasarruf bad-ı heva tımarha i sipahiyan merdanı Kala-i kaza-i Tırhala gayr-i ez züema ve tımarha-i serbest	-	-	-	-	21.162
Âdet-i deştibani bagatı ma cürmi davar	-	-	-	-	852
Çayır hassa der kurb karye-i Kurbanlu	-	-	-	-	500
An mahsulü ihzarne-i nefsi Tırhala	-	-	-	-	4.500
Mahsul İsa? Nefsi Tırhala	-	-	-	-	2.412

Öşri bostan vakf Mustafa Bey ber vech maktu' fi sene	-	-	-	100	100
Öşri bostan ve bahçe mehmed çelevi veled müteveli Süleyman Bey ber vech maktu' fi sene	-	-	-	90	60
Öşri bostan vakfı Turhan Bey ber vech maktu' fi sene	-	-	-	80	80
Öşri bostan vakf Mehmed bin Lala Hamza Bey ber vech maktu' fi sene	-	-	-	30	30
Öşri bostan Yakub Ber vech maktu'	-	-	-	120	15
Çiftlik Mustafa Çelebi ibn Bayezid Bey ma bagatı der mahalle-i Sarı Hekim (Bağ kıta': 4, Bedeli Öşr çiftlik nakd)	-	-	-	-	275
Öşri çiftlik Bayezid Bey Bin Sadık Bey ma bagatı der mahalle-i menari? Kastri? Hassa ber vech maktu'	-	-	-	50	-
Öşri çiftlik diğer ki der tasarruf Beyazıd Bey elmezbur ber vech maktu'u	-	-	-	35	-
Hassa-i çiftlik der Kurb-i çiftlik mehmed bin lala	-	-	-	512	-
Öşri çiftlik İskender Damadı Beşir	-	-	-	100	-
Çiftlik diğer deryed Mustafa Çelebi elmezbur ma bagatı ve çayır çift: 3, Bedel öşr ber vech nakd	-	-	-	-	250
Öşr-i çiftlik İbrahim Bey İbn Ömer Bey Ber Muceb Defteri Atik ber vech maktu'	-	-	100	100	170
Öşr-i bağçe-i Sinan Bey	-	-	18	-	-
Öşr bağçe-i Hacı Bey	-	-	10	-	-
Haracı bağçe Kara Ali dönüm 1	-	-	4	-	-
Öşr i bağçe ve bostan Hacı Çelebi veled Ömer Ber vech Maktu'	-	-	30	-	-
Öşri bağ ve bağçe-i Hacı deryed Umur Çelebi	-	-	-	-	22
Öşri Çayır	-	-	290	417	412
Asiyab	-	-	510	530	510
Asiyab adat vakf Mustafa Bey	-	-	-	-	135
Asiyab hassa derbend Mustafa Bey İbn Ömer Bey vakf cami-i ...	-	-	-	-	300
Hassa asiyab der Mustafa Bey bin Ömer Bey ki vakf cami Bab: 4	-	-	-	600	-
Asiyab mülk Mustafa Bey ber vech vakf cami'-i mezkûr Bab: 4	-	-	-	120	-

An asiyab reaya Tirhala	-	690	-	-	-
Genel Toplam	61.607	100.619	127.679	131.040	(149.437) 156.354

EK 2: RESİMLER

Resim 1. Osman Şah Camisi ve Türbesi¹

¹<http://biotour-trikala.eu/index.php/photo-gallery/category/1?start=540>

Resim 2. Taş Köprü ve Osman Şah Camii²

²<http://biotour-trikala.eu/index.php/photo-gallery/category/1?start=540>

Resim 3. Tırhala Kalesi Kuşbakışı Görünüm³

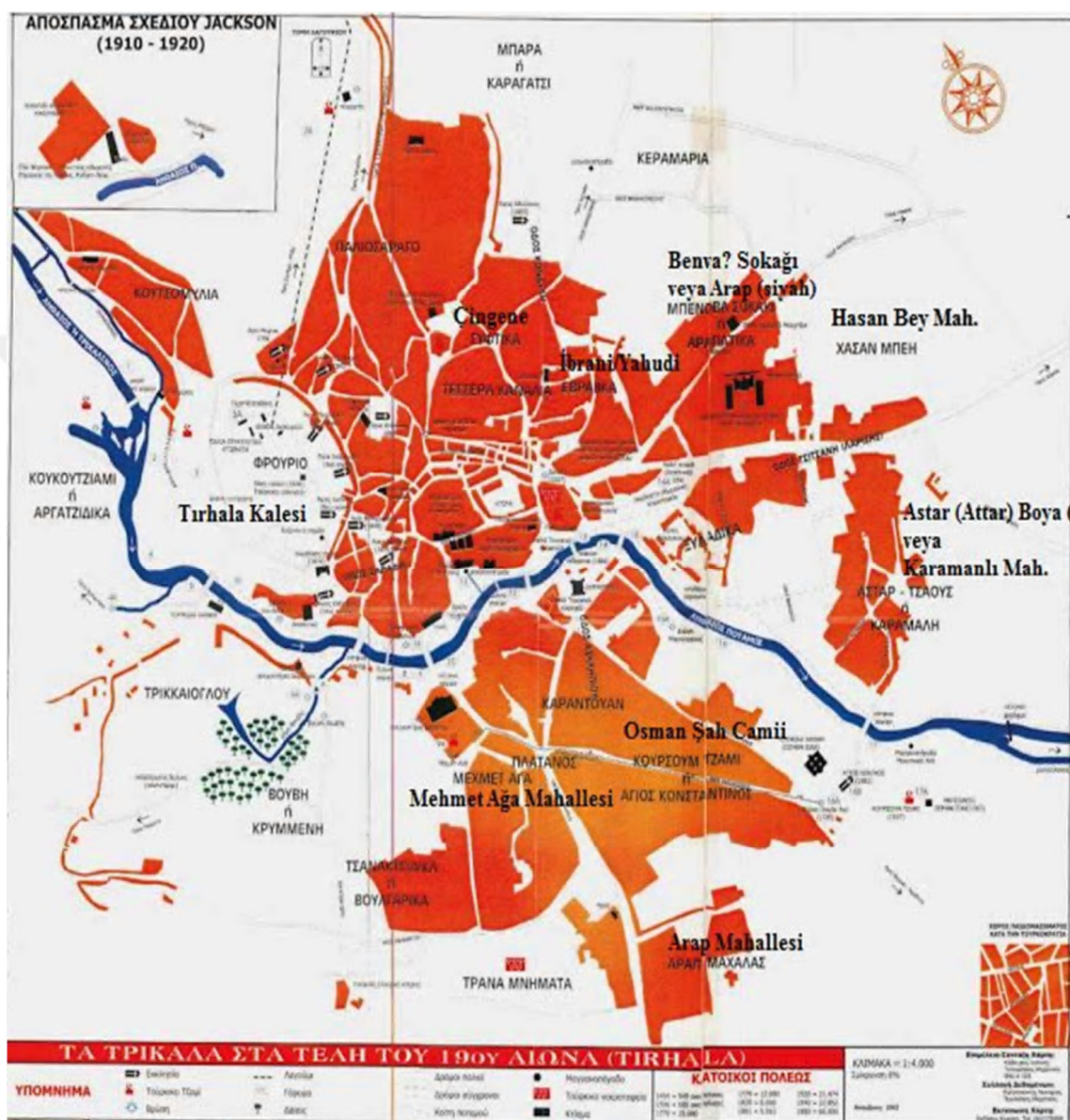
³<http://www.airpano.com/Photogallery.php?author=77>

Resim 4. Meteora Manastırı⁴

⁴<http://www.airpano.com/Photogallery.php?author=77>

ΕΚ 3: ΚΡΟΚΙ

Κροκί 1. XIX Yüzyılda Tirhala Şehri Planı⁵

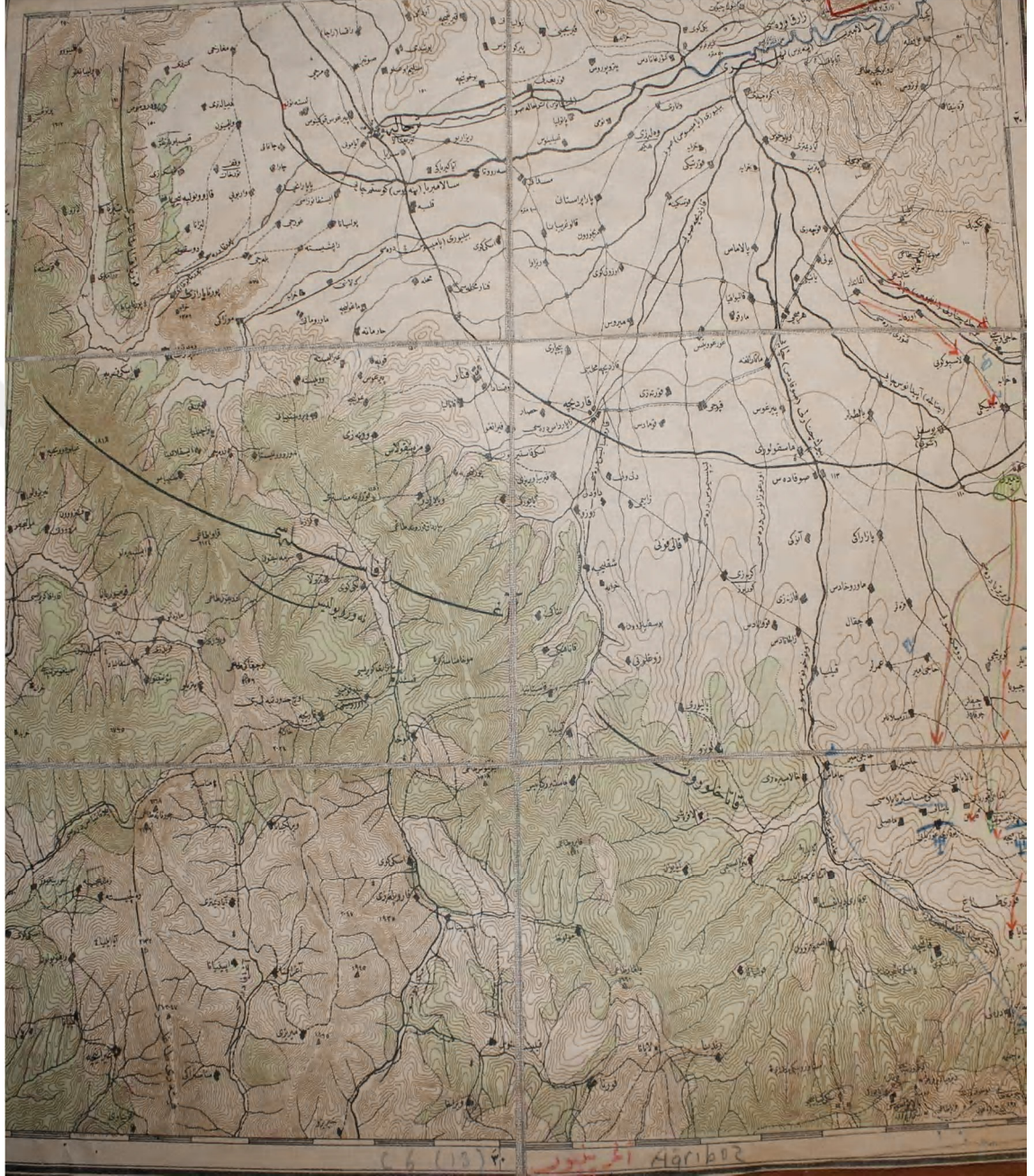
⁵ Marías, Mouón, “İ İstoriki Anadromi Tis Periochis Tis...” s. 59.

EK 4: HARİTALAR

Harita 1. 1898 Tarihi Tırhala Sancağı Yerleşim Yerleri⁶

⁶ Tırhala sancağı nehirler ve yerleşim yerleri haritası. BOA. HRT, h. 62

Harita 2. Tırhala Sancağı Yerleşim Yerleri⁷

⁷ Harita Ankara Mili Kütüphane'den temin edilmiştir. 2010 HRT 259 DN 4945.

EK 5: VESİKALAR

Vesika 1. Turahan Bey'in Vakfiyesi⁸

⁸ VGM, VD 743/34

Vesika 2. Turahanoğlu Ömer Bey'in Vakfiyesi⁹

⁹ VGMA. VD. 743/29

مذکورون یہودیوں کو وقت دکانوں کو لایا اور تو رور اور ولاترنہ ترخالی قضی
 لافاسی ایہ صورت حکم مہا بنو مالک و اور کہ مالام کہ کسندک پرتہ زر لغت
 انید لریسچہ لریسہ و لایا لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ
 کذول کتبت قوری فر لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ
 لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ لریسہ
 حکم اللوایہ ایوم الثانی عشر سہری فی النصف من شہور ۹۰۴

Vesika 4. 1506 Tarihinde Yahudilere Tanınan İmtiyazlar¹¹

¹¹ BOA TT. d. 36, s. 139.

TIRHALA KAZASI'NIN SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI (XV-XVI. YÜZYIL)

ORJİNALLİK RAPORU

%7 BENZERLİK ENDEKSİ	%7 İNTERNET KAYNAKLARI	%5 YAYINLAR	% ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ
--------------------------------	-------------------------------------	-----------------------	------------------------------

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
2	dergipark.ulakbim.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
3	tr.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
4	archive.org İnternet Kaynağı	<%1
5	es.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
6	polen.itu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
7	acikarsiv.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
8	PARLAK, Cengiz. "GÜMÜLCİNE DE KURULMUŞ OLAN DEFTERDAR AHMED EFENDİ VAKFI (XVII-XVIII. YÜZYILLAR)",	<%1

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Muhittin KUL

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 1 Ocak 1981, Trabzon

Medeni Durumu: Bekâr

email: muhittinkul@gmail.com

Yazışma Adresi: Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü 08000 Merkez/ARTVİN

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Atatürk Üni. Sosyal Bil. Ens.	2011
Lisans	Atatürk Üni. Fen Edeb. Fak Tarih Böl.	2008
Lise	Cumhuriyet Lisesi, Bursa	1999

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2012- Halen	Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edeb. Fak.	Araştırma Gör.